

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ

ΤΖΑΜΓΙΩΖΗ ΘΕΟΔΩΡΑΣ – ΕΛΕΟΝΩΡΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**« ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΟ ΑΜΥΝΤΑΙΟ
ΑΠΟ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ ΕΩΣ ΤΟ 1950»**

ΕΠΟΠΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΗΛΙΑΔΟΥ-ΤΑΧΟΥ ΣΟΦΙΑ

ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΕΣ: ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ
 ΜΠΕΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΑΜΥΝΤΑΙΟ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	1
Λέξεις - Κλειδιά	1
Πρόλογος	2
1. Εισαγωγή	3
1.1 Επιλογή Θέματος και Διάρθρωση Εργασίας	3
1.2 Μεθοδολογία Έρευνας	4
1.3 Σκοπός και Στόχοι	7
1.4 Αναφορές για Σόροβιτς (Αμύνταιο)	8
1.5 Περιοδολόγηση της Ιστορίας του Αμυνταίου	14
2. Ιστορικό Πλαίσιο	14
2.1 Οθωμανοκρατία στη Δυτική Μακεδονία: Κοινωνία - Οικονομία - Πολιτισμός	22
2.1.1 Γαιοκτητικό Καθεστώς	23
2.1.2 Οργάνωση και Διάρθρωση του Μακεδονικού Χώρου στην Οθωμα- νοκρατία	24
2.1.3 Το Βιλαέτι και Σαντζάκι Μοναστηρίου	34
3. Το Αμύνταιο στον Χρόνο	37
3.1 Εφημερίδες Κυβερνήσεως - Ονοματοδοσία Σόροβιτς (Αμυνταίου) .	45
3.2 Αμύνταιο και Μακεδονικός Αγώνας	46
3.3 Η Μάχη του Σόροβιτς ή το Ατύχημα Σόροβιτς	54
3.4 Γαλλοκρατία	59
3.5 Το Αμύνταιο στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	64
3.5.1 Το Αμύνταιο το 1940 - Τα Χρόνια της Κατοχής	64
3.5.2 Γεγονότα Αντίστασης και Γερμανικών Αντιποίνων στην Περιοχή Αμυνταίου	68
4. Κοινωνία του Αμυνταίου	74
4.1 Κοινωνία του Αμυνταίου 1910 - 1930	74
4.2 Κοινωνία του Αμυνταίου 1930 - 1940	78
4.3 Κοινωνία του Αμυνταίου της Δεκαετίας 1950	79
4.4 Η Καθημερινή Ζωή στο Αμύνταιο	80
4.5 Οι Πρόσφυγες της Περιοχής Αμυνταίου.....	83
4.5.1 Η Δημογραφική Εξέλιξη πριν και μετά την Εγκατάσταση των Προσφύγων	94
4.6 Το Ξενοδοχείο του Αμυνταίου «Μεγάλη Ελλάς»	98
4.7 Ο Ερμής Αμυνταίου κι άλλες Αθλητικές Ομάδες	102
4.8 Η Εμποροπανήγυρη του Αμυνταίου	106
5. Οικονομία του Αμυνταίου	110
5.1 Σιδηρόδρομος: Επικοινωνία και Οικονομία	110
5.2 Επαγγελματικές Ομάδες Αμυνταίου στις Αρχές του 20 ^{ου} αι.	121
5.3 Οι Λίμνες της Περιοχής Αμυνταίου:Μοχλός Ανάπτυξης.....	122
5.4 Η Αμπελουργία και η Οινοποιία στην Περιοχή Αμυνταίου	125
5.4.1 Αμπελουργία	125
5.4.2 Οινοποιία	127
6. Θρησκευτική και Πνευματική Ζωή	129
6.1 Ναοδομία της Περιοχής Αμυνταίου	129
6.2 Μεγάλες Εορτές και Έθιμα Αμυνταίου	136
6.2.1 Καρναβάλι Αμυνταίου	139
7. Ιστορία της Εκπαίδευσης	139

7.1	Εκπαίδευση στο Βιλαέτι Μοναστηρίου	139
7.1.1	Εκπαίδευση και Πνευματική Ζωή στο Μοναστήρι	142
7.1.2	Κοινοτική Εκπαίδευση	146
7.1.3	Η Εκπαίδευση στον Καζά Φλώρινας	151
7.2	Η Εκπαίδευση μετά την Απελευθέρωση	164
7.2.1	Ο Θεσμός του Επιθεωρητή Εκπαίδευσης	164
7.2.2	Οι Εκθέσεις Επιθεωρητών του Νομού Φλωρίνης (1918-1950)	170
7.2.3	Η Υποχρεωτική Εκπαίδευση	175
7.3	Τα Σχολικά Κτίρια των Αρχών του 20 ^{ου} αι. στον Νομό Φλώρινας. Αρχιτεκτονική και Συνθήκες Υγιεινής	177
8.	Ιστορία της Εκπαίδευσης στο Σόροβιτς (Αμύνταιο)	182
8.1	Η Εκπαίδευση στο Αμύνταιο πριν την Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Κράτος	182
8.2	Η Εκπαίδευση στο Αμύνταιο μετά την Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Κράτος	185
8.3	Μισθοδοσία των Δασκάλων	208
8.4	Η Υπόθεση ABECEDAR στο Αμύνταιο	210
9.	Συμπεράσματα	215
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ:ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ-ΧΑΡΤΕΣ-ΓΡΑΠΤΕΣ ΠΗΓΕΣ	219
	ΠΗΓΕΣ-ΑΡΧΕΙΑ	251
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ/ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	251

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα με τίτλο «Εκπαίδευση και Κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα ως το 1950» επιχειρεί να καταγράψει την ιστορία του Αμυνταίου από τα τελευταία χρόνια της Οθωμανοκρατίας ως το 1950 δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις διάφορες πτυχές της κοινωνίας (καθημερινή ζωή, οικονομία, επαγγέλματα, κοινωνικές σχέσεις, ήθη και έθιμα, πνευματική ζωή) καθώς και στην ιστορία της εκπαίδευσης στο Αμύνταιο τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Μετά από μια εισαγωγή που πραγματεύεται τους στόχους και τη μεθοδολογία της έρευνας, καταγράφονται τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα που πλαισιώνουν το αντικείμενο της έρευνας. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας ερευνάται η κοινωνία, η οικονομία, η εκπαίδευση, η πνευματική ζωή και ο πολιτισμός του Αμυνταίου, η έλευση των προσφύγων, η ίδρυση νέων οικισμών, τα νέα πληθυσμιακά δεδομένα στην περιοχή μετά την ανταλλαγή πληθυσμών και γενικότερα οι οικονομικές δραστηριότητες των προσφύγων και η πνευματική τους εξέλιξη.

Η πρωτοτυπία της συγκεκριμένης έρευνας έγκειται στην επεξεργασία και πρωτογενούς υλικού που συμπληρώνει την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφική κάλυψη του θέματος, αλλά κυρίως λόγω της προσπάθειας να αξιοποιηθεί το παράδειγμα της ιστορίας μιας κομπόλης (κοινωνία, οικονομία, εκπαίδευση) της Δυτικής Μακεδονίας, του Αμυνταίου, επιχειρώντας την ανάδειξη των σχέσεων της γενικής ιστορίας με την τοπική.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Σόροβιτς, Αμύνταιο, Βαλκανικοί Πόλεμοι, Μάχη του Σόροβιτς, Γαλλοκρατία, κοινωνία, οικονομία, Σιδηρόδρομος, Μικρασιατική Καταστροφή, πρόσφυγες, αποκατάσταση, κοινοτική εκπαίδευση, επιθεωρητές εκπαίδευσης, Abecedar

ABSTRACT

The present paper of research entitled «Education and Society of Amyntaio from the 19th Century to 1950» aims to record the history of Amyntaio from the late years of the Ottoman Occupation to 1950. It emphasizes on various aspects of the community (daily life routine, economy, jobs, social relationships, social mores, customs and intellectual life) in addition to the history of education in Amyntaio during that period of time.

Following an introduction which addresses the objectives and methodology of this study, the most significant historical events, which frame this particular area of research, are also recorded. In the second part, the society, the education, the economy of Amyntaio,

the influx of refugees, the founding of new settlements, the new economic facts after the population exchange and business operations of the refugees together with their intellectual development are presented and examined.

The uniqueness of this particular study lies and in the procession of protogenic material which complements the existent bibliographical coverage of the subject. Furthermore, there has been an attempt to optimize the example set by the town of Amyntaio (society, economy and education) in Western Macedonia with a view to give prominence to a connection between general and local history.

KEY WORDS

Sorovitch, Amyntaio, the Balkan Wars, the Battle of Sorovitch, the French Occupation, society, economy, railway, the Catastrophe of Asia Minor, refugees, restoration, community education, Education Inspector, "Abecedar" - (ABC- Spelling Book).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την παρούσα διπλωματική εργασία, με θέμα «Εκπαίδευση και Κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα ως το 1950», ολοκληρώνεται η φοίτησή μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα *Επιστήμες της Αγωγής, Θεωρητικές, Ερευνητικές και Διδακτικές Προσεγγίσεις στην Ιστορία και στην Τοπική Ιστορία* του Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Η ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας δεν θα ήταν εφικτή χωρίς την καθοδήγηση και τη συμπαράσταση κάποιων ανθρώπων που στάθηκαν δίπλα μου και τους οποίους οφείλω να ευχαριστήσω. Πρωτίστως θα ήθελα να ευχαριστήσω την επόπτρια Καθηγήτρια κυρία Ηλιάδου-Τάχου Σοφία, η οποία έδειξε εμπιστοσύνη στο πρόσωπό μου με την εισήγηση ενός ενδιαφέροντος ερευνητικού θέματος αλλά και για την επιστημονική της καθοδήγηση και αμέριστη υποστήριξη καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας και της συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του ΠΜΣ για τις πολύτιμες γνώσεις που μου παρείχαν κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, οι οποίες με βοήθησαν στην εκπόνηση της εργασίας μου. Τέλος δεν θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω την οικογένειά μου, τον σύζυγό μου Γιάννη και τα παιδιά μου Βασίλη και Μαρία, που με την υπομονή τους, τη στήριξη, την παρότρυνση και την αγάπη τους με βοήθησαν να φέρω εις πέρας το έργο μου και να ολοκληρώσω τη συγγραφή της διπλωματικής εργασίας.

1.Εισαγωγή

1.1 Επιλογή Θέματος και Διάρθρωση Εργασίας

Σημαντικό ρόλο στην επιλογή του θέματος της παρούσας εργασίας έπαιξε η εισήγηση και πρόταση της επόπτριας καθηγήτριάς μου κυρίας Ηλιάδου - Τάχου, η συμβολή της οποίας ήταν πολύτιμη και καθοριστική στην εκπόνηση αυτής της εργασίας. Ωστόσο καθοριστικός παράγοντας για την τελική επιλογή αποτέλεσε ένας συνδυασμός παραγόντων: το προϋπάρχον γενικότερο ενδιαφέρον μου για την επιστήμη της Ιστορίας και την πορεία του ελληνισμού μέσα στον χρόνο, αποτέλεσμα και των σπουδών μου στο τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, η καθημερινή επαφή μου με τη διδασκαλία της Ιστορίας στη Μέση Εκπαίδευση, όπου υπηρετώ ως φιλόλογος, αλλά και προσωπικοί - οικογενειακοί λόγοι. Η άφιξη και εγκατάστασή μου πριν κάποια χρόνια στο Αμύνταιο (λόγω της εργασίας του συζύγου μου και χωρίς να έχω σχέση και να κατάγομαι από την περιοχή), η γνωριμία και επαφή μου με τους κατοίκους και η εργασία μου σε σχολεία της ευρύτερης περιοχής. Η ενδιαφέρουσα ιστορία της συγκεκριμένης κωμόπολης, η σπάνια ομορφιά του περιβάλλοντός της, η αγάπη των ανθρώπων για τον τόπο τους, η προσπάθεια, ο ζήλος και ο κόπος τους για ανάπτυξη και προκοπή στο πέρασμα των χρόνων, με ενέπνευσαν, μου προκάλεσαν θαυμασμό, μ' έκαναν να στραφώ με ενδιαφέρον προς το παρελθόν και να θελήσω να ερευνήσω πτυχές της τοπικής ιστορίας του Αμυνταίου. Τα γεγονότα και τα στοιχεία που αναφέρονται στα πλαίσια της εργασίας εκτυλίσσονται κυρίως στο Αμύνταιο και αφορούν την κωμόπολη αλλά πολλές είναι και οι αναφορές στην ευρύτερη περιφέρεια της Φλώρινας και της Δυτικής Μακεδονίας γενικότερα, στις περιπτώσεις που υπάρχει σύνδεση ή συσχετισμός με τα όσα διαδραματίστηκαν στην περιοχή του ενδιαφέροντός μου με σκοπό να διαφωτιστεί η οικονομική, κοινωνική και εκπαιδευτική κατάσταση του Αμυνταίου πιο αποτελεσματικά (όπως στον τομέα της εκπαίδευσης ή της εγκατάστασης των προσφύγων). Για παράδειγμα πολλές πληροφορίες σχετικά με την έλευση και εγκατάσταση των προσφύγων αφορούν περισσότερο την ευρύτερη περιοχή του νομού Φλώρινας και λιγότερο τη συγκεκριμένη περιοχή του Αμυνταίου. Είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι στην παρούσα εργασία χρησιμοποιούνται και τα δύο ονόματα της κωμόπολης, Σόροβιτς (πριν το 1928) και Αμύνταιο (μετά το 1928).

Σχετικά τώρα με τη διάρθρωση της εργασίας αποτελείται από οχτώ κεφάλαια, τα οποία χωρίστηκαν με βάση θεματικές ενότητες. Το πρώτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα εισαγωγικά της εργασίας, τη μεθοδολογία της έρευνας, τον σκοπό και τους στόχους της συγγραφής, την περιοδολόγηση της ιστορίας του Αμυνταίου και ιστοριογραφικές ή απλά

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

συγγραφικές αναφορές σ' αυτό. Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει ένα ιστορικό πλαίσιο και εστιάζει ιδιαίτερα στην περίοδο της Οθωμανοκρατίας στη Μακεδονία, στο γαιοκτητικό καθεστώς, στις διοικητικές δομές και στο Σαντζάκι Μοναστηρίου, όπου ανήκε η περιφέρεια Φλώρινας και το ίδιο το Σόροβιτς. Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η πορεία του Σόροβιτς (Αμυνταίου) στον χρόνο με μια μερική περιοδολόγηση της ιστορικής του πορείας: Οθωμανοκρατία, Μακεδονικός Αγώνας, Μάχη του Σόροβιτς, Γαλλοκρατία, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση, Γερμανικά αντίποινα. Στο τέταρτο κεφάλαιο ερευνάται η κοινωνία του Αμυνταίου από τις αρχές του 20^{ου} αι. έως το 1950 δίνοντας βάρος στην καθημερινή ζωή, την ψυχαγωγία, τις κοινωνικές εκδηλώσεις, ενώ σημαντική υποενότητα του κεφαλαίου αποτελεί η έλευση των προσφύγων και η εγκατάστασή τους στην λεκάνη του Αμυνταίου, η οποία υποδέχτηκε έναν μεγάλο αριθμό προσφύγων αναλογικά με όλο τον νομό Φλώρινας. Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στην οικονομική ζωή του Αμυνταίου τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο με ιδιαίτερη έμφαση στην αμπελουργία, την οινοποίηση και στον σιδηρόδρομο, την προσφορά του στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης, αφού την μετέτρεψε από άγνωστο χωριουδάκι στο βασικότερο κέντρο εμπορίου της Δυτικής Μακεδονίας της εποχής, που προμήθευε με προϊόντα όλες τις πόλεις της Δυτικής Μακεδονίας. Το έκτο κεφάλαιο ερευνά την πνευματική ζωή της πόλης, τα ήθη και έθιμά της και επικεντρώνεται στη ναοδομία της περιοχής Αμυνταίου, αφού τόσο η πόλη όσο και τα γύρω χωριά και οι οικισμοί είναι προικισμένα με αξιόλογους ναούς μεγάλης ιστορικής και αρχαιολογικής αξίας. Τέλος τα δύο τελευταία κεφάλαια, έβδομο και όγδοο, ερευνούν τον τομέα της εκπαίδευσης, το έβδομο γενικότερα στο βιλαέτι Μοναστηρίου και στον καζά Φλώρινας (κοινοτική εκπαίδευση) αλλά και την εκπαίδευση στην περιφέρεια Φλώρινας μετά την απελευθέρωση, ενώ το όγδοο ασχολείται ειδικά με την ιστορία της εκπαίδευσης στο Σόροβιτς (Αμύνταιο), πριν και μετά την απελευθέρωση και την ενσωμάτωσή του στο ελληνικό κράτος, έχοντας ως βασικό άξονα την πορεία του Α΄ Δημοτικού σχολείου της πόλης μέσα από τις εκθέσεις των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης της περιφέρειας Φλώρινας. Η εργασία κλείνει με συμπεράσματα που συνοψίζουν τις παρατηρήσεις των προηγούμενων κεφαλαίων και σχετίζονται με τις τελικές εκτιμήσεις μου για την πορεία και εξέλιξη του Αμυνταίου στον χρόνο. Στο τέλος παρατίθενται βιβλιογραφικές αναφορές και πηγές άντλησης του υλικού μου.

1.2 Μεθοδολογία Έρευνας

Για την παρούσα έρευνα επιλέχθηκε ως μέθοδος διερεύνησης πρωτίστως η ιστορική ερμηνευτική έρευνα. Σύμφωνα με τον Cohen ως ιστορική έρευνα ορίζεται «ο συστηματικός

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

και αντικειμενικός εντοπισμός, η εκτίμηση και σύνθεση μαρτυριών, προκειμένου να θεμελιωθούν γεγονότα και να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με συμβάντα του παρελθόντος». Η διαδικασία της ιστορικής έρευνας συντελείται καταρχάς με την επιλογή και οριοθέτηση του μελετώμενου θέματος, καθώς και την ενδεχόμενη διατύπωση ερευνητικών υποθέσεων ή ερωτημάτων και εν συνεχεία με τη συλλογή, επεξεργασία και αξιολόγηση των δεδομένων, καθώς και τη συγγραφή μιας αναφοράς. Πηγές δεδομένων για την ιστορική έρευνα είναι τόσο οι πρωτογενείς, οι οποίες αποτελούν «την ψυχή της ιστορικής έρευνας» όσο και οι δευτερογενείς, οι οποίες είτε αναπληρώνουν την απουσία πρωτογενούς υλικού είτε λειτουργούν συμπληρωματικά.¹

Η μεθοδολογία της ιστορικής μου έρευνας στηρίζεται στις ακόλουθες προσεγγίσεις: Αρχικά συγκέντρωση όλων των διαθέσιμων πηγών και κατάλληλη επιλογή για να υποστηριχθεί η αφήγηση, έλεγχος γνησιότητάς τους, τεκμηρίωση προέλευσης και σύγκρισή τους. Συνεχίζω με παρατήρηση, ανάλυση λόγου, ανάλυση περιεχομένου, αφηγηματική και κριτική ανάλυση, ερμηνευτική μέθοδο-κατανόηση γραπτών πηγών, μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας (ποιοτική μέθοδος). Σημαντική μέθοδος είναι η στατιστική ανάλυση πινάκων-καταλόγων (π.χ πίνακες απογραφών, πίνακες σχολείων, πίνακες μισθοδοσίας, δείκτες κτηνοτροφικής και γεωργικής ανάπτυξης), συλλογή δεδομένων, ερμηνεία στατιστικών στοιχείων (ποσοτική μέθοδος) και οι μεικτές προσεγγίσεις. Οι μεικτές προσεγγίσεις συνδυάζουν ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους κατά το μεθοδολογικό τους σχεδιασμό για να αξιοποιούν καλύτερα τα πλεονεκτήματα της κάθε μεθόδου και να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικότερα τις αδυναμίες της καθεμιάς. Στις φωτογραφίες εστιάζω στο θέμα δημιουργό-τεχνικά χαρακτηριστικά - περιεχόμενο - ερμηνεία. Χρησιμοποιώντας επίσης ως μεθοδολογικό εργαλείο τις προσωπικές μαρτυρίες, την επίσκεψη στους πολιτιστικούς Συλλόγους επετεύχθη η καταγραφή και ερμηνεία της ατομικής και συλλογικής μνήμης (ποιοτική μέθοδος), άμεση επαφή με πτυχές της καθημερινότητας, ανθρωποποίηση της ιστορίας. Δημιουργείται η αίσθηση του συγκεκριμένου, δίνεται η ευκαιρία για συνειδητοποίηση των κοινωνικών μηχανισμών μνήμης και παραγωγής της ιστορικής γνώσης και επιπλέον για ανίχνευση των πολιτικών και κοινωνικών αξιών. Με βάση τις πηγές και την ερμηνεία τους γίνεται τελικά η ιστορική αφήγηση των γεγονότων.

Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν για την εκπόνηση της εργασίας είναι διαφόρων τύπων (βασικά δευτερογενείς και ελάχιστα πρωτογενείς): Πλούσιο φωτογραφικό υλικό - αρχεία απογραφών - αρχεία ΕΑΠ - αρχεία ΓΑΚ Φλώρινας, Εκθέσεις Επιθεωρητών Δημο-

¹ Cohen L., Manion L. (1994). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.71-72

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

τικής Εκπαίδευσης,² Εφημερίδες, Περιοδικά. Απαραίτητα είναι τα άρθρα εφημερίδων και περιοδικών της εποχής αλλά και νεότερων και φυσικά τα τοπικά Μ.Μ.Ε., τα οποία παρακολουθούν και προσεγγίζουν με πολύ ενδιαφέρον θέματα σχετικά με το Αμύνταιο του παρελθόντος αλλά και του σήμερα. Πρέπει να επισημανθεί ότι τη χρονική περίοδο ενδιαφέροντός μου δεν εκδίδονταν ακόμη εφημερίδες στο Σόροβιτς (Αμύνταιο), γι' αυτό χρησιμοποιήθηκαν ως ιστορικές πηγές εφημερίδες κυρίως της Φλώρινας ή και της ευρύτερης περιοχής της Δυτικής Μακεδονίας, οι οποίες καταγράφουν σημαντικά γεγονότα που σχετίζονται με την ιστορία της πόλης. Επιπλέον διαγράμματα, πίνακες, γραφήματα και χάρτες (π.χ. σχετικά με την αύξηση του πληθυσμού, την αναλογία προσφύγων ανά περιοχή και την πυκνότητα του πληθυσμού κατά τ.χλμ., την ίδρυση σχολείων, τη μισθοδοσία των δασκάλων κτλ.) βοήθησαν πολύ στην διερεύνηση του θέματος. Πολύ μεγάλη βοήθεια στην εκπόνηση της εργασίας πρόσφεραν φυσικά η σχετική βιβλιογραφία (αρκετά πλούσια για την περιοχή της Φλώρινας, πολύ περιορισμένη όμως ειδικά για την περιοχή του Αμυνταίου) και οι Μεταπτυχιακές και Διδακτορικές Διατριβές που ασχολούνται με πολλές πτυχές της κοινωνίας, οικονομίας, πνευματικής ζωής και εκπαίδευσης της ευρύτερης περιοχής της Φλώρινας. Η αναζήτηση πρωτογενούς υλικού για την εκπαιδευτική ιστορία του Σόροβιτς (Αμυνταίου) αποδείχθηκε πραγματικά το δυσχερέστερο κομμάτι της έρευνας αυτής. Το αρχείο του Δημοτικού σχολείου Αμυνταίου δυστυχώς καταστράφηκε, σύμφωνα με μαρτυρίες, δύο φορές. Επίσης η έρευνά μου περιορίστηκε χρονικά από το γεγονός ότι μετά το 1935 δεν εντοπίστηκαν αναφορές των Επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαίδευσης για το Δημοτικό σχολείο του Αμυνταίου στο αρχείο του ΓΑΚ Φλώρινας, λόγω της υπαγωγής του σχολείου από την εκπαιδευτική περιφέρεια Φλώρινας στην ανεξάρτητη πλέον εκπαιδευτική περιφέρεια Αμυνταίου στα μέσα της δεκαετίας του 1930 και, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, καταστροφής του αρχείου της εκπαιδευτικής περιφέρειας Αμυνταίου μετά την παύση λειτουργίας του τοπικού γραφείου. Ως εκ τούτου οποιαδήποτε άλλη πληροφορία εντοπίστηκε είτε σε εφημερίδες της εποχής είτε από στοιχεία που βρέθηκαν καταγεγραμμένα σε διάφορα βιβλία. Οφείλω να αναφέρω την πολύ μεγάλη βοήθεια που μου προσέφερε στην εκπόνηση της εργασίας μου το βιβλίο *«Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πολίχνης»* (Συλλογικός τόμος- Επιμέλεια έκδοσης Νικήτας Π. Κακκαβάς, Θεσσαλονίκη 2013), στο οποίο αξιόλογοι άνθρωποι του Αμυνταίου γράφουν με πολλή αγάπη για την πόλη τους, για τις διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής του ζωής, της ι-

² Οι εκθέσεις των Επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαίδευσης Περιφέρειας Φλώρινας περιλαμβάνονται στο ψηφιακό αρχείο του «Αρχαιομνήμων» με τίτλο Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Φλώρινας 1918-1940.

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

στορίας του, προσωπικά τους βιώματα, αναμνήσεις, λογοτεχνικά κείμενα, δίνοντας πολλές και διάφορες, συχνά και δυσεύρετες πληροφορίες, για την ιστορία της πόλης τους, στηριζόμενοι σε πηγές και υλικό πολύ χρήσιμο. Αξίζει να τονίσω εδώ το εξαιρετικό φωτογραφικό υλικό του βιβλίου, στο οποίο στηρίχτηκα, και με βοήθησε να καταλήξω σε πολλά συμπεράσματα για την κοινωνική και οικονομική ζωή του Αμυνταίου της συγκεκριμένης εποχής.

Οι πηγές χρησιμοποιήθηκαν για την υποστήριξη της αφήγησης, για σύγκριση μεταξύ τους και επιβεβαίωση των ιστορικών δεδομένων, με σκοπό τον προβληματισμό και την εξαγωγή συμπερασμάτων. Ιδιαίτερα η επίσκεψη στους πολιτιστικούς Συλλόγους της περιοχής αποτέλεσε απαραίτητο συμπλήρωμα στην άμεση επαφή μου με τους ανθρώπους, την καθημερινότητά τους, τον πολιτισμό τους, που παραμένει άρρηκτα δεμένος με τις ρίζες και τις πατρογονικές εστίες. Η συζήτηση μαζί τους και η παρατήρηση των αρχείων τους, των φωτογραφιών τους, της βιβλιοθήκης τους, των δραστηριοτήτων και εκδηλώσεών τους με βοήθησε να κατανοήσω ως έναν βαθμό τον πολιτισμό τους και την κουλτούρα τους.

1.3. Σκοπός και Στόχοι

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η παρουσίαση της τοπικής ιστορίας του Αμυνταίου από τα μέσα του 19^{ου} αι. έως το 1950 μέσα από την έρευνα της κοινωνίας, της οικονομικής πορείας και της ιστορίας της εκπαίδευσής του .

Στόχοι της παρούσας εργασίας είναι:

> Να μελετηθεί η παρουσία του Αμυνταίου και των κατοίκων του στο χρόνο και σε σημαντικές ιστορικές περιόδους που σημάδεψαν γενικότερα την ελληνική ιστορία.

> Να ερευνηθεί η κοινωνία και η οικονομία του Αμυνταίου πριν και μετά την απελευθέρωση και την ένταξή του στο ελληνικό κράτος και η εξέλιξή τους.

> Να μελετηθεί η ιστορία της εκπαίδευσης και η εξέλιξή της στην κωμόπολη, μελετώντας σχολικά κτίρια, μαθητές, διδασκάλους, τρόπο διδασκαλίας, μαθήματα, εκθέσεις Επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαίδευσης.

> Να ερευνηθεί η παρουσία των προσφύγων στην ευρύτερη λεκάνη του Αμυνταίου (εγκατάσταση, αποκατάσταση, συνθήκες διαβίωσης, δημογραφική εξέλιξη, προσφορά σε οικονομία και πολιτισμό).

> Να εξεταστεί η σημασία του σιδηροδρόμου για το Αμύνταιο και η προσφορά του ως μοχλού οικονομικής ανάπτυξης, επικοινωνίας, πολιτισμικής άνθησης.

> Τέλος να καταστεί σαφές ότι το Αμύνταιο ήταν παρόν σε όλες τις εκφάνσεις της

ελληνικής ιστορίας. Από τον Μακεδονικό Αγώνα, τον Α΄ και Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, την υποδοχή και αποκατάσταση των προσφύγων, οι κάτοικοι του Αμυνταίου ήταν πάντα παρόντες .

1.4 Αναφορές για Σόροβιτς (Αμύνταιο)

Οι πρώτες αξιόλογες ιστοριογραφικές ή απλά συγγραφικές αναφορές στο Αμύνταιο (Σόροβιτς) είναι οι εξής:

1. Ο Francois Rouqueville³ (Γάλλος διπλωμάτης και συγγραφέας, 1770-1838) στο έργο του (και συγκεκριμένα στην ενότητα Εορδαία) δε φαίνεται να αναφέρεται αποκλειστικά στο Σόροβιτς-Αμύνταιο αλλά σε όλη αυτή την περιοχή της Μακεδονίας που φημίζεται για τα αμπέλια της. Γράφει χαρακτηριστικά:

«Μια λεύγα δυτικά της Καστοριάς αναγνώρισα τα βουνά της Κολωνίας και από τις κορφές του Σμόλικα τη διεύθυνση της Κόνιτσας, απ' όπου ήμουν μακριά τρία κονάκια ή γιατάκια σύμφωνα με την ορολογία των караβανιών, που είναι σχεδόν εικοσιπέντε λεύγες. Η φωτεινότητα του ουρανού μου επέτρεπε να αγκαλιάσω έναν πολύ πλατύ ορίζοντα που μου πρόσφερε τα μέρη που γνώριζα κι αυτά, όπου πήγαινα, όταν ύστερα από μισή λεύγα φτάσαμε στην αρχή της κοιλάδας του Ορμάνι, ένα ποτάμι που κυλάει ανάμεσα στο χωριό με το ίδιο όνομα και στη Ζουπανίστα, χύνεται στο Δεβόλη που οι ντόπιοι το παίρνουν σαν έναν από τους αρχικούς παραποτάμους του Αλιάκμονα. Ο τόπος όσο μακριά μπορούσε να φτάσει το μάτι μου, μου φάνηκε καλλιεργημένος καλά και σκεπασμένος με αμπέλια...

... Στον ίδιο δρόμο βρήκαμε μια κοιλάδα πλούσια καλλιεργημένη και πλαγιές δεντρόφυτες ή σκεπασμένες ενδιάμεσα απ' αυτά τα αμπέλια που δίνουν τα γλυκά κρασιά της Μακεδονίας και που ακόμα και οι πιο πιστοί Μωαμεθανοί τα πίνουν σαν φάρμακο, γιατί τάχα αυτά δεν είναι μέσα στον κατάλογο των πιστών που απαγορεύει ο προφήτης. Ένας κατής κιόλας, που τ' αγαπούσε πολύ, μου έλεγε πως αν ο Μωάμεθ είχε γνωρίσει το κρασί αυτό, θα είχε γράψει επίτηδες έναν ορισμό μόνο και μόνο για να το πίνουν υποχρεωτικά, γιατί δε μπορεί ο πλάστης να έχει δώσει ένα τέτοιο πιστό, για να ευφραίνονται μόνο οι χριστιανοί».

2. Ο Νικόλαος Θ. Σχινάς⁴ αναφερόμενος σε οδό αμαξιτό από Καϊλάρ εις Μπάνιτσαν γράφει (το 1886): *«...Μετ' αυτό (χωριό Σωτήρ) δε εισέρχεται εις τας αμπέλους του επομένου χωριού (κατά το μέρος τούτο η οδός εν βροχαίς καθίσταται δυσδιάβατος, ένεκεν της σχηματιζόμενης λάσπης), δι' ων βαίνουσα και ανερχομένη εις ύψος 585μ. εισέρχεται εις το χωριόν Σουροβίτσοβον έχον κατοίκους 560 Χριστιανούς και 70 Οθωμανούς, εκκλησίαν,*

³ Rouqueville, Francois(1806). *Ταξίδι στη Δυτική Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 63-66

⁴ Σχινάς, Νικόλαος(1886). *Οδοιπορικοί Σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, Νέας Οροθετικής Γραμμής και Θεσσαλίας*. Αθήνα: Messenger d' Athenes, σελ. 151-2

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σχολείον και 5 χάνια ως παρακείμενον δε τη λίμνη έχει αφθονίαν λιμναίων ιχθύων. Το πλείστον του χωρίου τούτου ανήκει τω στρατάρχη Ρασίφ πασσά...»

3. Ο Αθανάσιος Χαλκιόπουλος⁵ στο βιβλίο του (1910), όταν αναφέρεται στον καζά Φλώρινας, κάνει λόγο για το Σόροβιτς και για τους κατοίκους του: 570 ορθόδοξοι Έλληνες, 100 σχισματικοί βουλγαρίζοντες και 50 μουσουλμάνοι.

Αρκετές είναι και οι αναφορές νεότερων και σύγχρονων Ελλήνων συγγραφέων στο Σόροβιτς (Αμύνταιο):

1. Αναφορά στο Αμύνταιο του 1905 από τον Γεώργιο Χατζηκυριακού⁶. Ο Γεώργιος Χατζηκυριακού (το 1925 ως υπουργός Παιδείας υπέγραψε το διάταγμα ίδρυσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης) γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1863, σπούδασε Φυσική και Μαθηματικά και έλαβε τον τίτλο του διδάκτορα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Όταν άρχισε ο Μακεδονικός Αγώνας τοποθετήθηκε στο ελληνικό Προξενείο Θεσσαλονίκης ως Γενικός Επιθεωρητής των ελληνικών σχολείων της Μακεδονίας και επισκέφτηκε πολλά μέρη ανάμεσά τους και το Σόροβιτς. Ο Χατζηκυριακού συγκέντρωσε τις εντυπώσεις του για τη Μακεδονία σε ένα τόμο. Νά πώς περιγράφει το Αμύνταιο του 1905-6: *«Παρά τον σταθμόν Σόροβιτς υπάρχει ομώνυμος μικρή ελληνική κόμη μετά του σχολείου και της εκκλησίας. Παρ' αυτή εκτίθησαν νέα οικήματα και καταστήματα και ξενοδοχεία και επετελέσθη νέος συνοικισμός, όπου διενεργείται το διαμετακομιστικόν εμπόριον, καθ' ο παραλαμβάνονται τα εκ Θεσσαλονίκης εμπορεύματα και αποστέλλονται εις το μέγα και σημαντικόν τμήμα της νοτιοδυτικής Μακεδονίας, το οποίον περιλαμβάνει μεγάλα κέντρα, των τινά ανωτέρω εμνημονεύθησαν και τα οποία δεν συνδέονται μετά της Θεσσαλονίκης σιδηροδρομικώς (Καϊλάρια, Κοζάνη, Σιάτιστα, Γρεβενά και Καστοριά τροφοδοτούνταν από το Σόροβιτς). Εν τω εμπορικώ τούτω σταθμώ αναφαίνεται πάλιν το Ελληνικόν εμπορικόν πνεύμα εν όλη την επιβολήν του. Οι συγκεντρωθέντες εν αυτώ Έλληνες έμποροι προσέδωσαν εις την κόμη νέαν όψιν και ώθησιν προς την πρόοδο και τον σμόν⁷».*

2. Αναφορά στο Αμύνταιο κατά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912

α. Ο Σπύρος Μελάς (1882-1966) με την ιδιότητα του πολεμικού ανταποκριτή

⁵ Χαλκιόπουλος, Αθανάσιος(1910), *Η Μακεδονία, Εθνολογική Στατιστική των Βιλαετιών Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου*. Αθήνα: Εκ του τυπογραφείου Νομικής,Λ.Χ.Βεργιανίτου, σελ. 93

⁶ Χασιώτης Ηλίας, «Μνήμης πλεύσεις στην τοπική μας ιστορία» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλιν* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwriterpublications, , σελ 98-109

⁷ Χατζηκυριακού, Γεώργιος(1962). *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά τη Μακεδονίαν*. (1905-6), (Δευτέρα έκδοσις, Πρόλογος Βασιλείου Γ. Χατζηκυριακού. Εισαγωγή Βασιλείου Λαούρδα) Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, σελ.58

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ακολούθησε την 4^η Μεραρχία κατά τη νικηφόρο προέλαση του ελληνικού στρατού το 1912 ως λοχίας δίνοντας εξαιρετικές περιγραφές των μαχών. Στο Αμύνταιο μπήκε στις 6 Νοεμβρίου 1912 βρίσκοντάς το πυρπολημένο σχεδόν εξολοκλήρου από τον τουρκικό στρατό στις 24 Οκτωβρίου 1912. Γράφει ο Μελάς: *«Αφήνοντας το Κολιάρτσι, βαδίσαμε προς το Σόροβιτς, κωμόπολη ευλογημένη από τον Βάκχο, άλλοτε σε μεγάλη ακμή. Εκεί φυτρώνει το πιο εύχυμο κλήμα της Μακεδονίας μας λένουν οι ντόπιοι. Κι όποιος πει κρασί του Σόροβιτς δεν το ξεχνάει, όμως δεν βρήκαμε παρά σωρούς από ρημάδια. Από την πλούσια κωμόπολη, ελάχιστα σπίτια απλώνονταν ακέραια πάνω από τη μαύρη στάχτη, ανάμεσα σ' αυτά ο Σιδηροδρομικός Σταθμός και το Τηλεγραφείο. Μπροστά κατά τον βοριά σε μεγάλη έκταση απλώνονταν τ' αμπέλια ως τη βάση της ψηλής λοφοσειράς, που σκίζεται κατά το δυτικό της κλάδο, που σχηματίζονται τα στενά του Κιρλί - Δερβέν. Από κεί περνάει, όπως είδαμε, η σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου⁸»*. Ο Μελάς ήταν ιστορικός, βιογράφος, συγγραφέας και δημοσιογράφος. Διετέλεσε και πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών το 1959.

β. Τον Σεπτέμβριο του 1912 έγινε επιστράτευση για τον πόλεμο και ανάμεσα σ' αυτούς που κατατάχτηκαν στον ελληνικό στρατό ήταν και 1.500 προερχόμενοι από Κύπρο. Ανάμεσα σ' αυτούς 45 παλικάρια από τον Καραβά Κερυνείας (σήμερα είναι αδελφοποιημένος δήμος με τον δήμο Αμυνταίου). Απ' αυτούς ο γιατρός Ιωάννης Πηγασίου πήρε μέρος στη μάχη του Σόροβιτς το 1912 και κράτησε πολεμικό ημερολόγιο που δημοσίευσε ο καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου Πέτρος Παπαπολυβίου⁹. Αρχικά, ο Πηγασίου είχε εργασθεί ως δάσκαλος στη Λάπηθο πλησίον της ιδιαίτερας πατρίδας του. Κατόπιν, το 1910 μετέβη στην Ελλάδα για σπουδές στην Ιατρική Σχολή. Η κήρυξη του Βαλκανικού Πολέμου τον βρήκε φοιτητή στην Αθήνα.

Ο ιατρός Ιωάννης Π. Πηγασίου

⁸Χασιώτης Ηλίας, «Μνήμης πλεύσεις στην τοπική μας ιστορία», σελ. 99

⁹ Παπαπολυβίου, Πέτρος (1993). Η συμμετοχή της Κύπρου στους Βαλκανικούς πολέμους στο: *Η Ελλάδα των Βαλκανικών πολέμων 1910-11*. Αθήνα: εκδόσεις ΕΛΙΑ, σελ. 109-120

Έτσι, ως βοηθός γιατρός στο «Β΄ Φορητόν Χειρουργείον» του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, ακολούθησε αυτοπροαιρέτως τα προελαύνοντα στρατεύματα στη Θεσσαλία και τη Δυτική Μακεδονία. Εν συνεχεία, με την έκρηξη του ελληνοβουλγαρικού πολέμου τοποθετήθηκε σε Νοσοκομείο της Θεσσαλονίκης, όπου περιέθαλπε εκατοντάδες τραυματίες. Καρπός της γλαφυρής καταγραφής των εντυπώσεών του ήταν το αφήγημα «Από τα παλαιά σύνορα μέχρι Θεσσαλονίκης» το οποίο δημοσιεύθηκε -σε τριάντα συνέχειες- στην εφημερίδα «Φωνή της Κύπρου» από τον Ιανουάριο έως τον Αύγουστο του 1913 (5/18-1-1913 έως 3/16-8-1913)¹⁰. Ο Πηγασιού¹¹ καταγόταν από τον Καραβά της επαρχίας Κερυνείας και πριν από την εγγραφή του στην Ιατρική Σχολή είχε αποφοιτήσει από το Παγκύπριο Διδασκαλείο και εργαστεί ως δάσκαλος. Πρόσφερε τις ιατρικές του υπηρεσίες εθελοντικά και στην επανάσταση της Βορείου Ηπείρου (1914) και ήταν μέλος της ομάδας του ελληνικού Ερυθρού Σταυρού που στάλθηκε στο σερβικό στρατό (1914-5). Ήταν ιδρυτής και πρώτος πρόεδρος του Παγκυπρίου Συνδέσμου Εθελοντών και δημοσίευσε διηγήματά του σε Ημερολόγια, όπως και το Θεατρικό έργο «Ο δραπέτης διδάσκαλος» (1921)¹².

Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο Πηγασιού περιγράφει τις εντυπώσεις του από την απελευθέρωση της περιοχής ανάμεσα στα Καϊλάρια και στο Σόροβιτς και την είσοδο στο Αμύνταιο και στο Εξή-σου, λίγα εικοσιτετράωρα πριν την άτακτη υποχώρηση του ελληνικού στρατού προς την Κοζάνη, στις 24 Οκτωβρίου 1912. Γράφει στο ημερολόγιό του για το Σόροβιτς, πρώτα σχετικά με την ομορφιά της περιοχής και στη συνέχεια για την πόλη Σόροβιτς¹³: «...Είναι ένας παράδεισος. Είναι μία μαγεία. Η φύσις εχάρισε εις αυτά όλα τα στολίδια της. Εις αυτά τα μέρη έβαλον χέριν φαίνεται όλοι οι θεοί της αρχαιότητας. ...Ο οινοβαρής θεός είπε και εγένετο. Η άμπελος εβλάστησε παντού. Απέραντοι πεδιάδες και μικροί λόφοι είναι κατάφυτοι από αμπελώνας. Και σήμερα αυτά τα μέρη και πρό πάντων το Σόροβιτς παράγει περιώνυμους οίνους της Μακεδονίας. Ομολογώ ότι το άρωμά του και η γλυκύτης του με ευχαριστεί πάρα πολύ».

Ακολουθως για την ίδια την πόλη : «...Είναι τη αληθεία μία ωραιότητα μικρά πόλις. Το Σόροβιτς είναι σταθμός του σιδηροδρόμου, όστις έρχεται από το Μοναστήριον προς τη

¹⁰ Παπαπολυβίου, Πέτρος (εισαγωγή – επιμέλεια) (1999). *Υπόδουλοι Ελευθερωταί αδελφών αλύτρωτων. Επιστολές, πολεμικά ημερολόγια και ανταποκρίσεις Κυπρίων εθελοντών από την Ήπειρο και τη Μακεδονία του 1912-1*. Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών

¹¹ Για τον Ιωάννη Πηγασιού βλ. στο Κουδουνάρης Λ. Αριστείδης (1991). *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*. Λευκωσία, σελ. 196

¹² Παπαπολυβίου, Πέτρος (1995). «Περιγραφή της Φλώρινας και του Αμυνταίου από δύο Κυπρίους Εθελοντές των Βαλκανικών Πολέμων». *Εταιρία*, τεύχος 22, σελ 18-23

¹³ Χασιώτης Ηλίας, «Μνήμης πλεύσεις στην τοπική μας ιστορία», σελ. 100-3

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Θεσσαλονίκη. Ως εκ τούτου είναι κέντρον εμπορίου. Εκ του Σόροβιτς παραλαμβάνουσι τα εμπορεύματά των τα Καϊλάρια, η Κοζάνη, τα Σέρβια, η Ελασσών. Ως εμπορική λοιπόν πόλις, έχει πλουσιώτατα εμπορικά καταστήματα. Ως είπομεν παράγει οίνους τους οποίους σκορπίζει εις τα διάφορα μέρη της Μακεδονίας. Έχει ωραίας και κομψάς οικίας. Είναι νεόκτιστος πόλις, διότι κατά το 1903 είχε καταστραφή υπό των Τούρκων. Οι κάτοικοι του Σόροβιτς είναι Έλληνες και Βούλγαροι, ελάχιστοι δε Τούρκοι. Οι Βούλγαροι υπερέχουσιν, ομιλούσιν όμως αρκετοί και την Ελληνική καθαρώτατα. Μου εκίνησε την περιέργειαν, διότι η όψις των μάλλον είναι ελληνική. Επί τέλους κατόρθωσα να μάθω ότι είναι απ' εκείνους που ηναγκάσθησαν να εκβουλγαρισθώσιν και ως εκ τούτου ομιλούσι την Ελληνικήν και έχουσιν όψιν ελληνικήν. Τότε ηδυνήθην να εξηγήσω και τον ακράτητον ενθουσιασμόν των διότι ηλευθερώθησαν. Όταν έτρεξεν ένας Βούλγαρος, έξαλλος από τον ενθουσιασμόν του και με ενηγκαλίσθη και με εφίλησεν, και μου εφώναζε με συγκίνησιν 'βρε παιδί μου Γιάννη ο θεός μας ελυπήθη πλέον και μας έσωσεν', έμεινα σας βεβαιώ εμβρόντητος. Εκατάλαβα ότι η συγκίνησίς του ήτο πραγματική και ότι εξήρχετο από το βάθος της καρδιάς του. Αδύνατον όμως από βουλγαρικά ενδύματα να εξέλθη ένας τοιούτος ενθουσιασμός. Και όμως κάτω από τα βουλγαρικά ενδύματα και τα δέρματα με τα οποία ήταν τυλιγμένος εκκρύπτετο Έλλην. Και ούτως είχαν τα πράγματα. Διότι παρέκει συνήνητσα τον Βούλγαρον παπάν, συνάντησα άλλους. Ουδεμίαν λέξιν ελληνικήν εγνώριζον. Η μετωπική των χώρα ουδεμίαν ομοιότητα με την ελληνικήν είχε. Το χονδροειδές του σώματός των εδείκνυεν ότι ήσαν Βούλγαροι πραγματικοί.

Το Σόροβιτς έχει 2 εκκλησίες. Μίαν ελληνικήν και μίαν βουλγαρικήν. Και αι δύο είναι παλαιαί εκκλησείαι ρυθμού βυζαντινού. Η τοποθεσία Σόροβιτς είναι γραφικωτάτη. Ευρίσκεται παρά την ομώνυμον λίμνην. Εις την αντιέραν όχθην της λίμνης, απέναντι του Σόροβιτς, ευρίσκεται το Πέτερσκον και άλλα χωρία. Προς βορράν δε του Σόροβιτς εις απόστασιν μιας και ημισείας ώρας ευρίσκεται το Εζήσου. Το Εζήσου φαίνεται μεγαλύτερον του Σόροβιτς. Ωνομάσθη Εζήσου διότι φέρει ξεινόν νερόν (τουρκιστί εξησου). Και πράγματι είναι ξεινόν νερόν, ως λεμονάδα. Και εδώ υπάρχουσιν αρκετοί Βούλγαροι, οι οποίοι διατηρούσιν ένα θαυμάσιον σχολείον. Δια του Εζήσου διέρχεται ο σιδηρόδρομος του Μοναστηρίου... Πέραν του Εζήσου υψούνται τα βουνά αυτού, πέραν των οποίων αρχίζει η πεδιάς της Μπανίτσης, δια της οποίας διέρχεται ο προς την Φλώριναν δρόμος».

3. Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος (1901-1982) ήταν σημαντική προσωπικότητα στον χώρο των Νεοελληνικών Γραμμάτων, άσκησε το λειτούργημα του κριτικού και έγραψε 3.000 άρθρα και 25 συνολικά βιβλία. Γράφει για το Αμύνταιο της δεκαετίας του '40 στο

βιβλίο του «Ελληνικοί Ορίζοντες» που εξέδωσε το 1940. Το κείμενο αυτό σχετικά με την επίσκεψή του στο Αμύνταιο το έδωσε ο γιος του Κωνσταντίνος στον Αμυνταιώτη φιλόλογο Αντώνη Τσόκλη, ο οποίος το δημοσίευσε στην εφημερίδα «Νέα Εστία» τα Χριστούγεννα του 1992: *«Στο βάθος πέρα, η λίμνη του Σόροβιτς από τη μια μεριά, η Βεγορίτις από την άλλη αναλύουν το ασήμι τους στο πύρινο φως και το ξαναδίνουν στην όραση με μαγευτικές αντανακλάσεις. Το Αμύνταιο είναι η πρώτη καμπύσια πολιτεία που συναντούμε στο πέρασμά μας. Βλέπουμε από μακριά τα σπίτια του απλωμένα σε απλόστρωτη έκταση και νομίζουμε πως αχνίζουν μέσα στο καλοκαιρινό μεσημέρι. Δοκιμάζουμε την εντύπωση πως το αυτοκίνητό μας οδηγεί στο φλογισμένο στόμα ενός τεράστιου φούρνου. Πρώτη και τελευταία έκκληξη: δροσερή αύρα σαλεύει τα φύλλα των δένδρων και ανακουφίζει την κούρασή μας. Δε βρίσκουμε τίποτα άλλο ικανό να γεμίσει την αχόρταγη περιέργεια που μας κατέχει. Μια μεγάλη πλατεία με κάμποσες καχεκτικές μουριές, γυμνή και αστόλιστη, μερικά παλαιϊκά σπίτια και πολύ περισσότερα νεότερα, περιποιημένα δημόσια οικοδομήματα, σκόνη κι ένας κόσμος που εργάζεται φιλότιμα. Το Αμύνταιο είναι ένα από τα σημαντικότερα κέντρα της περιοχής. Βρίσκεται στο πέρασμα μεγάλων επαρχιακών δρόμων και όλη τη μέρα το πλήθος πολύ πηγαινοέρχεται, σταματάει για λίγο και ξαναφεύγει για τα βουνά, για τους κάμπους, για τις άλλες μεγάλες πολιτείες».*¹⁴

4. Επίσης ο Κωνσταντίνος Ελευθερουδάκης, που το όνομά του έχει συνδεθεί με ένα ιστορικό βιβλιοπωλείο της Αθήνας και με μία από τις σημαντικότερες εγκυκλοπαίδειες, έγραψε ένα πολύ γνωστό βιβλίο, το «Γύρος της Ελλάδας» του 1935, με το οποίο μεγάλωσαν γενιές Ελλήνων μαθαίνοντας με διασκεδαστικό τρόπο τη γεωγραφία της πατρίδας μας μέσα από τις περιπετειώδεις διαδρομές δύο αγοριών. Σ' αυτό το βιβλίο έγραψε για το Αμύνταιο: *«Το τραίνο έχοντας στ' αριστερά του τη λίμνη του Όστροβου, τρέχει κατά το μάκρος της δυτικής όχθης της και αφήνοντας δεξιά μια άλλη μικρή λίμνη, τη λίμνη του Πέτερσκου, φθάνει στο Σόροβιτς, το αρχαίο Αμύνταιο, κάπου 2.000 κάτοικοι και όμορφα καινούργια σπίτια. Στο Βαλκανικό πόλεμο το γκρέμισαν, το κατέστρεψαν συθέμελα το Σόροβιτς οι Τούρκοι, λέει ο Γιώργος. Άλλωστε όλα αυτά τα μέρη που περνάμε βιάφτηκαν με αίμα το 1912. Εδώ στο Σόροβιτς, λέει ένας μαθητάκος του Γυμνασίου, που μπήκε στο τραίνο για να πάει στη Φλώρινα, ένας αρχαιολόγος βρήκε προϊστορικές νεκροπόλεις με πολλούς τάφους γεμάτους κοσμήματα. Αφήνοντας πίσω το Σόροβιτς, το τραίνο ανεβαίνει στα υψώματα που ενώνουν τα όρη Βαρνούντα και Βόρρα. Γύρω απλώνονται δάση, ενώ κατά το νότο προβάλλει γυμνό ένα οροπέδιο, τα Καϊλάρια. Μετά περνάμε το Ξυνό Νερό, πηγές ιαμα-*

¹⁴ Χασιώτης Ηλίας, «Μνήμης πλεύσεις στην τοπική μας ιστορία», σελ.105

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

τικές, τους σταθμούς Κλειδί και Βεύη, γνωστή ως Μπάνιτσα και φθάνουμε ως την πεδιάδα του Μοναστηρίου που είναι σπαρμένη με σιτάρι και καλαμπόκι».¹⁵

1.5. Περιοδολόγηση της Ιστορίας του Αμυνταίου

Η ιστορία του Αμυνταίου εξετάζεται στην παρούσα εργασία αρχίζοντας από τα τελευταία χρόνια της Οθωμανοκρατίας (κυρίως από το 1880 και μετά), συνεχίζει με τον Μακεδονικό Αγώνα στον οποίο το Αμύνταιο πρωτοστάτησε διαθέτοντας και Επιτροπή Εθνικής Άμυνας, ακολουθούν οι Βαλκανικοί πόλεμοι, η περίφημη Μάχη του Σόροβιτς ή το Ατύχημα Σόροβιτς, στη συνέχεια εξετάζεται ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η Γαλλοκρατία, που πραγματικά άφησε το στίγμα της σε όλη την περιοχή της Φλώρινας, το Αμύνταιο και το Ξινό Νερό, το προσφυγικό ρεύμα μετά την Μικρασιατική Καταστροφή και η αποκατάσταση των προσφύγων, για να καταλήξει τελικά στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, τα χρόνια της Κατοχής, την αντίσταση των κατοίκων και τα αντίποινα των Γερμανών, μέχρι και το 1950 (μετά το τέλος του Εμφυλίου πολέμου).

2. Ιστορικό Πλαίσιο

Η Οθωμανική κατάκτηση της Μακεδονίας, που ολοκληρώνεται κατά τον 15^ο αιώνα, επέφερε μεγάλες αλλαγές στον πληθυσμό των Βαλκανίων, γενικά, και στη Μακεδονία ειδικότερα. Ο ντόπιος χριστιανικός πληθυσμός άρχισε να εγκαταλείπει τα πεδινά και να στρέφεται προς τα ορεινά, ενώ η οικονομική και πνευματική ελίτ καταφεύγει στη Δύση. Ταυτόχρονα εγκαθίστανται κυρίως στη Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, τουρκομανικοί πληθυσμοί (Γιουρούκοι). Όσοι χριστιανοί δεν μπόρεσαν να αντέξουν την σκληρότητα του οθωμανικού ζυγού ασπάσθηκαν τον ισλαμισμό. Από τον 17^ο αι. η κατάσταση σταθεροποιείται και οι χριστιανικοί πληθυσμοί ξαναγυρίζουν στα πεδινά. Στην αχανή οθωμανική αυτοκρατορία παρατηρούνται μεγάλες πληθυσμιακές μετακινήσεις. Από τον 18^ο αι. η πολύπλευρη άνοδος του ελληνικού στοιχείου στον οικονομικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό τομέα είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη επικράτηση της ελληνικής πολιτιστικής και πνευματικής επιρροής στην περιοχή. Με την ίδρυση το 1870 της ανεξάρτητης βουλγαρικής εκκλησίας (Εξαρχίας), αρχίζει ανοιχτά ο ελληνοβουλγαρικός ανταγωνισμός για επικράτηση στη Μακεδονία. Στην πραγματικότητα ο ανταγωνισμός αυτός επικεντρώθηκε στην προσπάθεια εδραίωσης της εθνικής ταυτότητας στις σλαβόφωνες μάζες που κατοικούσαν στην κεντρική ζώνη της Μακεδονίας. Η ζώνη αυτή εκτεινόταν μεταξύ Καστοριάς

¹⁵όπ.π, σελ. 107

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Πτολεμαΐδας – Γιαννιτσών - Ζίχνης Σερρών στον νότο και Αχρίδας – Περλεπέ - Στρώμνιτσας - Μελενίκου - Νευροκοπίου στον βορρά.

Το συνέδριο του Βερολίνου στα 1878 αποτέλεσε ορόσημο για τη μελλοντική εξέλιξη του Ανατολικού Ζητήματος και έδωσε και την αφορμή για τη γένεση του Μακεδονικού Ζητήματος¹⁶. Η Ελλάδα, η Βουλγαρία, η Σερβία και η Ρουμανία και η αλβανική εθνότητα δυσαρεστημένες από την τελική ρύθμιση των εθνικών τους ορίων, έθεσαν ως πρωταρχικό σκοπό την ολοκλήρωση των εθνικών τους βλέψεων και προσπάθησαν με κάθε τρόπο να συμπεριλάβουν στην επικράτεια τους χριστιανικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας που ζούσαν κάτω από οθωμανική κυριαρχία. Ο σκληρός ανταγωνισμός που σημειώθηκε μετά το 1878 ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη δικαιολογείται απόλυτα από την ίδια τη φύση της εθνολογικής σύνθεσης της γεωγραφικής περιοχής, όπου διαβιούσαν ελληνόφωνοι, σλαβόφωνοι, τουρκόφωνοι, αλβανόφωνοι και βλαχόφωνοι πληθυσμοί. Αναμφισβήτητο το ελληνικό στοιχείο βρέθηκε κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αι. σε οξύτατη αντιπαράθεση με το βουλγαρικό. Κατά τη χρονική περίοδο από το 1878 έως την κατάληψη της Ανατολικής Ρουμελίας (1878-1885) η Εξαρχία διαδραμάτισε πρωταρχικό ρόλο στην σταδιακή εξέλιξη του πανσλαβιστικού κινήματος στη Μακεδονία. Στόχος της εθνικής βουλγαρικής κίνησης ήταν ο προσηλυτισμός των σλαβόφωνων πληθυσμών με υλικά ανταλλάγματα, ο διορισμός Βουλγάρων επισκόπων, η δημιουργία εξαρχικών πυρήνων σε ελληνικές πόλεις και κωμοπόλεις και η διασπορά ρωσικών και βουλγαρικών εφημερίδων, βιβλίων και εικόνων.¹⁷ Στις αρχές του 1904 η τρομοκρατική δραστηριοποίηση των βουλγαρικών σωμάτων είχε πάρει μεγάλες διαστάσεις. Ιδίως μετά τον Μάρτιο του 1904 χειροτέρεψε, όταν χορηγήθηκε αμνηστία στους Βούλγαρους κρατούμενους, που είχαν καταδικασθεί για πολιτικά εγκλήματα στα βιλαέτια Μοναστηρίου, Θεσσαλονίκης και Σκοπίων. Έτσι εντάθηκε πάλι η ανθελληνική δραστηριότητά τους και εντάθηκε η αναταραχή.

Αυτή την κρίσιμη στιγμή οι ελληνικές κυβερνήσεις παραμέλησαν λόγω του Κρητικού Ζητήματος τα συμφέροντα του ελληνισμού της Μακεδονίας και της Θράκης. Κάτω από έντονα προβλήματα κομματικών αγώνων, ανασυγκρότησης των οικονομικών και μεγάλων στρατιωτικών δαπανών, το ελληνικό κράτος εγκατέλειψε στην τύχη του τον μακεδονικό ελληνισμό και προτίμησε να συνεχίσει να υιοθετεί το δόγμα της άψογης στά-

¹⁶ Βακαλόπουλος, Κωνσταντίνος(1991). *Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού- Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 247

¹⁷ Βακαλόπουλος, Κ. , όπ.π., σελ. 253

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σης το οποίο έβλαψε τους Έλληνες του βορειοελλαδικού χώρου¹⁸. Οι Έλληνες πρόξενοι σύστηναν μονίμως υπομονή και αγαθές σχέσεις με τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς και τη διοικητική γραφειοκρατία. Αναμφισβήτητα τις μεγαλύτερες υπηρεσίες στην οργάνωση του ελληνισμού της Βορειοδυτικής Μακεδονίας στις παραμονές του μακεδονικού αγώνα πρόσφερε ο Ίων Δραγούμης, ο οποίος διορίστηκε υποπρόξενος στο Μοναστήρι τον Δεκέμβριο του 1902. Μαζί με τον Αργύριο Ζάχο, τον Αριστοτέλη Ματλή, τον Φίλιππο Καπετανόπουλο, τον Τσάμη Παπασταύρου και άλλους Έλληνες ίδρυσε στα τέλη του 1902 στο Μοναστήρι το σωματείο «Μακεδονική Άμυνα». Οι επιτροπές της Άμυνας σε πόλεις και χωριά του βιλαετιού Μοναστηρίου αποτέλεσαν τη ραχοκοκκαλιά της οργάνωσης που ετοίμασε το έδαφος για τον μακεδονικό αγώνα. Ο σύνδεσμος της Άμυνας με την Αθήνα ήταν ο Παύλος Μελάς. Στα 1962 ο Φίλιππος Δραγούμης δημοσίευσε στη Νέα Εστία τον κανονισμό της Άμυνας (με γραφικό χαρακτήρα του Ίωνα Δραγούμη), που σκοπός της ήταν *«όχι η ανατροπή των καθεστώτων αλλ' εθνική υπεράσπισης, συνασπισμός των ελληνικών κοινοτήτων και αλληλοβοήθεια»*. Ο Παύλος Τσάμης στο έργο του «Μακεδονικός Αγών» μνημονεύει τις τοπικές επιτροπές της Άμυνας και τα ονόματα των μελών που την απάρτιζαν. Στο μυστικό αυτό κοιτάτο μυσούνταν Έλληνες πρόκριτοι, δάσκαλοι και ιερείς, που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στον αγώνα.

Μετά τον ατυχή για την Ελλάδα πόλεμο του 1897 οι Βούλγαροι προσεταιρίστηκαν ένα μεγάλο μέρος του σλαβόφωνου πληθυσμού της ζώνης αυτής. Το καλοκαίρι του 1903 πραγματοποιήθηκε η εξέγερση του Ίλιντεν, που πνίγηκε στο αίμα από τον τουρκικό στρατό. Η εξέγερση αυτή πέρα από την καταστροφή πολλών ελληνικών κοινοτήτων, μεταξύ των οποίων και του Κρουσόβου, παρουσίασε έντονα και τον κίνδυνο να χαθεί η Μακεδονία, γεγονός που οδήγησε τον Ελληνισμό σε κινητοποίηση. Μετά την εξέγερση του Ίλιντεν ο Ίων Δραγούμης πραγματοποίησε μια μεγάλη περιοδεία στο νότιο τμήμα του βιλαετιού Μοναστηρίου για να ενθαρρύνει τον μακεδονικό ελληνισμό και να τον εμψυχώσει. Τις εντυπώσεις του τις καταγράφει στο έργο του «Μαρτύρων και ηρώων αίμα...». Δεν διστάζει να στραφεί και κατά της επίσημης ελληνικής πολιτικής, που είχε εγκαταλείψει στην τύχη του τον ελληνισμό της Μακεδονίας.¹⁹

Έτσι το 1904 άρχισε ο Μακεδονικός Αγώνας που διήρκεσε ως το 1908. Στο διάστημα αυτό εθελοντικά σώματα από πολλές περιοχές της Ελλάδας (π.χ. Κρήτη) ήρθαν να βοηθήσουν τους γηγενείς αγωνιστές και κατάφεραν να αναχαιτίσουν την βουλγαρική επέκταση και να διατηρήσουν τον ελληνικό χαρακτήρα της νότιας και κεντρικής ζώνης της

¹⁸ Βακαλόπουλος, Κ., ό.π., σελ. 416

¹⁹ Βακαλόπουλος, Κ., ό.π., σελ. 421

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Μακεδονίας. Σε πολλές περιοχές τα ελληνικά σώματα στον αγώνα αυτόν αποτελούνταν κυρίως από σλαβόφωνους και βλαχόφωνους αντάρτες που πολεμούσαν για την ελληνική υπόθεση. Οι Βούλγαροι τους αποκαλούσαν Γραικομάνους, δηλαδή φανατικούς Έλληνες, λόγω της προσήλωσής τους στην ελληνική εθνική ιδέα. Ο ένοπλος Μακεδονικός Αγώνας ανακόπηκε τον Ιούλιο του 1908 από την επανάσταση των Νεοτούρκων που ανέτρεψε το απολυταρχικό σουλτανικό καθεστώς. Οι Νεότουρκοι παραχώρησαν γενική αμνηστία και έδωσαν υποσχέσεις για ισοπολιτεία όλων των εθνοτήτων. Με αυτές τις συνθήκες ο ένοπλος αγώνας στη Μακεδονία μεταξύ Ελλήνων - Βουλγάρων και Βουλγάρων - Σέρβων τερματίστηκε. Η επιβράβευση των κόπων και θυσιών ήρθε με τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13, με τους οποίους απελευθερώθηκε η Μακεδονία από τον Οθωμανικό ζυγό πέντε αιώνων. Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου (10 Αυγούστου 1913) καθόρισε τελεσίδικα τα σύνορα των βαλκανικών κρατών στον χώρο της Μακεδονίας. Η περιοχή που περιήλθε στην Ελλάδα περιελάμβανε το μεγαλύτερο μέρος των βιλαετιών Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου. Ακριβέστερα ο ευρύτερος μακεδονικός χώρος κατανεμήθηκε ως εξής: Ελλάδα, 34.603 τ.χλμ., 51,57%, Γιουγκοσλαβία, 25.714 τ.χλμ., 38,32% και Βουλγαρία, 6.789 τ.χλμ., 10,11%. Όπως αναφέρεται στο έργο «Μακεδονία, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού»²⁰: «Η λύση που δόθηκε στη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αι. δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί σαν η πιο φυσιολογική εξέλιξη μιας μακρόχρονης πορείας. Η τουρκική κυριαρχία καταλύθηκε. Οι κατεξοχήν σλαβικές βόρειες περιοχές περιήλθαν στις σλαβικές βαλκανικές χώρες, άσχετα αν η αναλογία του εδάφους που μοιράστηκαν Σερβία και Βουλγαρία υπήρξε αντίστροφα ανάλογη προς τις εθνικές προτιμήσεις του σλαβικού πληθυσμού. Η νότια περιοχή που περιήλθε στην Ελλάδα ταυτιζόταν περίπου προς τα όρια της λεγόμενης ‘ιστορικής Μακεδονίας των κλασικών χρόνων’. Στη νότια ζώνη επίσης περιλαμβάνονταν εκτός από τους ελληνόφωνους πληθυσμούς και οι μεγαλύτερες μάζες των σλαβόφωνων και βλαχόφωνων κατοίκων που είχαν διατηρήσει την ελληνική εθνική συνείδηση. Ωστόσο σημαντικοί ελληνικοί πληθυσμοί είχαν παραμείνει στα εδάφη που είχαν περιέλθει στη Σερβία και τη Βουλγαρία, καθώς και αρκετοί Βούλγαροι στα ελληνική εδάφη».

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος καθώς και η Μικρασιατική εκστρατεία και το δραματικό τέλος της έμελλε να επιφέρουν τεράστιες μετακινήσεις πληθυσμών, που σταθεροποίησαν την εθνική ομοιογένεια της ελληνικής Μακεδονίας. Μέσα σε διάστημα 10-15 ετών (1913-1925) στην ελληνική Μακεδονία σημειώθηκαν τεράστιες μετακινήσεις πλη-

²⁰Μακεδονία, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού (συλλογικό έργο) (1982), Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σελ. 482

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

θυσμών. Κατά το 1912-19 δεκάδες χιλιάδες Βουλγάρων εγκατέλειψαν την περιοχή, η τάση δε αυτή ολοκληρώθηκε με την αποχώρηση άλλων 53.000 Βουλγάρων με βάση τη συμφωνία της εθελούσιας ανταλλαγής πληθυσμών Ελλάδας - Βουλγαρίας. Έμειναν κυρίως οι Σλαβόφωνοι της Δυτικής Μακεδονίας οι οποίοι στο μεγαλύτερο ποσοστό είχαν ελληνική εθνική συνείδηση. Οι Συνθήκες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Λωζάννης (1923) είχαν θέσει τέρμα στην πολιτική της «Μεγάλης Ιδέας», πράγμα που επέτρεψε στις ελληνικές κυβερνήσεις του μεσοπολέμου να στρέψουν την προσοχή τους στο εσωτερικό και στην οικοδόμηση του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Οι «νέες χώρες» μετά τη δύσκολη περίοδο προσαρμογής του προσφυγικού στοιχείου, έμελλε να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο στην οικονομική και κοινωνική εξέλιξη του σύγχρονου Ελληνισμού. Σχετικά τώρα με το πρόβλημα των αλλόγλωσσων ομάδων που είχαν απομείνει οι ελληνικές κυβερνήσεις προσπάθησαν να ευθυγραμμιστούν με το γενικότερο κλίμα της Ευρώπης, τηρώντας κατά γράμμα τις σχετικές περί μειονοτήτων διατάξεις της Κοινωνίας των Εθνών. Έτσι η κυβέρνηση δέχτηκε το 1924 να υπογράψει συμφωνία με τη Βουλγαρία – γνωστή ως Πρωτόκολλο Πολίτη - Καλφώφ – με την οποία δινόταν η δυνατότητα σε όσους από τους σλαβόφωνους είχαν μείνει στην Ελλάδα να αυτοπροσδιοριστούν, αν το επιθυμούσαν, Βούλγαροι. Αυτό προκάλεσε αντίδραση στο εσωτερικό της χώρας και αντίδραση της Σερβίας με καταγγελία της Ελληνοσερβικής συνθήκης συμμαχίας του 1913, ώστε το Ελληνικό Κοινοβούλιο αρνήθηκε να επικυρώσει τη συμφωνία και η Κοινωνία των Εθνών απάλλαξε την Ελλάδα από τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει. Από τότε η ελληνική πολιτεία θεώρησε τους απομεινάντες σλαβόφωνους κατοίκους – δεν ξεπερνούσαν τις 100.000 – ως σλαβόφωνους Έλληνες.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έδωσε την ευκαιρία στην Βουλγαρία να επιδιώξει την προσάρτηση των μακεδονικών εδαφών της Γιουγκοσλαβίας και Ελλάδας καθώς και της Δυτικής Θράκης. Η κυβέρνηση Φίλωφ, με σύμφωνη γνώμη του τσάρου Βόρι, συμμαχίσε με τη χιτλερική Γερμανία. Έτσι όταν οι ναζιστικές στρατιές χτύπησαν τον μαχόμενο ενάντια στους Ιταλούς ελληνικό στρατό, οι Βούλγαροι έλαβαν την ανταμοιβή τους. Με βάση τη συμφωνία Χίτλερ-Φίλωφ, η Βουλγαρία κατέλαβε το σύνολο σχεδόν του τμήματος της Μακεδονίας που ανήκε στη Γιουγκοσλαβία, εκτός από τα δυτικά διαμερίσματα που περιήλθαν στην ιταλική ζώνη κατοχής, ενώ από την ελληνική Μακεδονία έλαβε αρχικά μόνο την ανατολική. Την κεντρική Μακεδονία διατήρησαν οι Γερμανοί, παραχωρώντας τους νομούς της δυτικής στους Ιταλούς. Αργότερα όμως οι Βούλγαροι με την άδεια των Γερμανών επεξέτειναν τη ζώνη κατοχής ως τους νομούς Χαλκιδικής και Κιλκίς, ενώ στη

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Δυτική Μακεδονία οργάνωσαν σώματα ασφαλείας βουλγαροφρόνων/σλαβοφρόνων, γνωστά ως Οχράνα. Στη διάρκεια της Κατοχής οι βουλγαρικές αρχές εφάρμοσαν πολιτική βίαιου εκβουλαρισμού. Η ομαδική εκδίωξη του προσφυγικής προέλευσης πληθυσμού και η οικονομική, ηθική, ακόμη και φυσική εξόντωση του υπόλοιπου πληθυσμού συνδύαστηκε με εποικισμό Βουλγάρων από τη Βουλγαρία.

Η κατάρρευση του Αλβανικού μετώπου και η εισβολή του γερμανικού στρατού επηρέασε, όπως ήταν φυσικό, όχι μόνο τη Δυτική Μακεδονία, αλλά και ολόκληρη την Ελλάδα. Η έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και η γερμανική κατάκτηση έδωσε για ακόμα μία φορά την αφορμή στους Βουλγάρους να επεκτείνουν τις βλέψεις τους για τη Μακεδονία. Αμέσως μετά την κατάληψη της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας από τους Γερμανούς, οι Βούλγαροι πήραν την άδεια να εισέλθουν στις σλαβικές περιοχές των Σκοπίων, καθώς και στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Στόχος του βουλγαρικού στρατού ήταν η εθνολογική αφομοίωση και αλλοίωση του γηγενούς ελληνικού στοιχείου μέσω της εγκατάστασης βουλγαρικού πληθυσμού στην Ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη, της απαγόρευσης της χρήσης της ελληνικής γλώσσας και της διακοπής της λειτουργίας ελληνικών σχολείων. Οι προσπάθειες των Βουλγάρων για τον εκβουλαρισμό της Μακεδονίας επεκτάθηκαν πέραν της Ανατολικής Μακεδονίας και στις περιοχές της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας. Οι Βούλγαροι έθεσαν ως πρωταρχικό στόχο να εμφανίσουν τα καταληφθέντα εδάφη της ελληνικής Μακεδονίας ως κατοικούμενα στην πλειοψηφία τους από ίδιους στοχεύοντας στην εθνολογική αλλοίωση της περιοχής, για να μπορέσουν στην συνέχεια να διεκδικήσουν την κυριαρχία αυτών των εδαφών με αξιώσεις. Η προσοχή της βουλγαρικής προπαγάνδας είχε στραφεί αρχικά, πέρα από την πόλη της Θεσσαλονίκης, κυρίως στις επαρχίες του Νομού Φλώρινας, Καστοριάς και Πέλλας, όπου είχαν διατηρηθεί εστίες βουλγαροφιλίας. Αυτό το κομμάτι του πληθυσμού έπρεπε να δείξει τα φιλοβουλγαρικά του αισθήματα προκειμένου να πεισθούν οι Γερμανοί πως η Δυτική Μακεδονία κατοικείται εξολοκλήρου από Βουλγάρους και επομένως θα έπρεπε να επεκταθεί η βουλγαρική κατοχή και στην υπόλοιπη Μακεδονία. Κατά συνέπεια οι περιοχές της Φλώρινας, της Καστοριάς και της Έδεσσας εκτός από την κατοχή των Ιταλών και των Γερμανών, καταπιέζονταν και από τους Βουλγάρους.

Κέντρο της βουλγαρικής προπαγάνδας αποτέλεσε η «Βουλγαρική Λέσχη» που ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη το Μάιο του 1941 με κύριο μέλημα την εγγραφή όσο το δυνατόν μεγαλύτερου αριθμού μελών που θα δήλωναν βουλγαρική καταγωγή, ώστε να μπορέσει η Βουλγαρία την κατάλληλη στιγμή να διεκδικήσει τη Μακεδονία. Με ορμητήριο τη Βουλ-

γαρική Λέσχη της Θεσσαλονίκης δημιουργήθηκαν ειδικά γραφεία στη Δυτική Μακεδονία με έδρα αρχικά την Έδεσσα, έπειτα τη Φλώρινα και τέλος την Καστοριά με σκοπό τη διενέργεια προπαγάνδας στους σλαβόφωνους κατοίκους και τον προσηλυτισμό τους στη βουλγαρική ιδέα. Για να μπορέσουν να πετύχουν τους σκοπούς τους οι προπαγανδιστές συχνά δωροδοκούσαν τους εγγεγραμμένους στη Λέσχη με διάφορα χρηματικά ποσά. Επιπλέον, η βουλγαρική προπαγάνδα εκμεταλλευόμενη την έλλειψη τροφίμων και την πείνα, προσπάθησε να πείσει τους κατοίκους να λάβουν βουλγαρική ταυτότητα δελεάζοντάς τους μέσω της παροχής τροφίμων. Μεγάλο ρόλο στη διάδοση της βουλγαρικής προπαγάνδας έπαιξε ο αξιωματικός Κάλτσεφ, ο οποίος διετέλεσε αξιωματικός σύνδεσμος στα γερμανικά φρουραρχεία Εδέσσης και Φλώρινας, ως μέλος ομάδας Βουλγάρων αξιωματικών διαπιστευμένων στο αρχηγείο των γερμανικών δυνάμεων Θεσσαλονίκης-Αιγαίου. Ο Κάλτσεφ αναφέρεται ότι ήταν οργανωτής και συντονιστής των κινήσεων της βουλγαρικής προπαγανδιστικής οργάνωσης «Οχράνα», η οποία είχε παράρτημα στη Φλώρινα με την ονομασία «Βουλγαρομακεδονική Επιτροπή». Η οργάνωση προωθούσε την ιδέα μιας αυτόνομης Μακεδονίας, συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής, με στόχο την ενσωμάτωση αυτής στη Βουλγαρία. Το Νοέμβριο του 1943, ιδρύθηκε από το ΚΚΕ στη Φλώρινα, το «Σλαβομακεδονικό Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο», γνωστό με το όνομα ΣΝΟΦ, που ήταν οργάνωση αντιστασιακή των σλαβόφωνων που άρχισε να δραστηριοποιείται μέσα στους κόλπους του ΕΛΑΣ, με σκοπό την καλλιέργεια και τη διάχυση της σλαβομακεδονικής εθνικής ταυτότητας²¹. Ωστόσο, η άρνηση του ΚΚΕ και των Ελλήνων ανταρτών να δεχθούν την ίδρυση χωριστών ένοπλων σλαβομακεδονικών σωμάτων στη Δυτική Μακεδονία, κατέληξε στη συγκρότηση στρατού του ΣΝΟΦ που εξαρτιόταν άμεσα από τα γιουγκοσλαβικά συμφέροντα. Το τάγμα του Γκότσεφ (του ΣΝΟΦ) βρισκόταν τυπικά κάτω από τη διοίκηση του ΕΛΑΣ, αλλά σύντομα άρχισε να αναπτύσσει αυτόνομη δράση που αντιπροσώπευε τους φιλοβουλγαρίζοντες μακεδονικούς πληθυσμούς. Η δράση αυτή του ΣΝΟΦ το οδήγησε σε σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ, οδηγώντας τον στρατό του ΣΝΟΦ σε απόθεση προς τη Γιουγκοσλαβία και εν τέλει στη διάλυσή του από το ΚΚΕ το Μάιο του 1944²².

Για την ελληνική πλευρά η επίσημη απελευθέρωση της χώρας που έγινε στις 18 Οκτωβρίου 1944 δεν οδήγησε όπως αναμενόταν στη δημιουργία των προϋποθέσεων ειρηνικής συνύπαρξης των πλευρών εκείνων που είχαν υπογράψει τη Συμφωνία του Λιβάνου. Η αδυναμία της Κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου να πετύχει τον αποπλισμό των ενό-

²¹ Βακαλόπουλος, Απόστολος (1992). *Ιστορία της Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, βλ. και Κολιόπουλος Ιωάννης (1995). *Ληλασία Φρονημάτων*. τ.1 Θεσσαλονίκη: Βάνιας

²² Σφέτας, Σπ. (1996). *Ανεπιθύμητοι σύμμαχοι και ανεξέλεγκτοι αντίπαλοι: Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΝΟΦ στη διάρκεια του εμφυλίου*. Βαλκανικά Σύμμεικτα, τ. 8, σελ. 211-246

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

πλων και να δημιουργήσει κλίμα συμφιλίωσης οδήγησε στα Δεκεμβριανά και στην ανοιχτή παρέμβαση των Άγγλων. Η Συμφωνία της Βάρκιζας ήταν ασαφής και ανοιχτή σε αλληλοσυγκρουόμενες ερμηνείες²³. Τα προβλήματα πολλαπλασιάστηκαν από την αποχή του ΚΚΕ από τις εκλογές της 31 Μαρτίου 1946 και από την άλλη το δημοψήφισμα της 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1946 που επανέφερε τη μοναρχία και συνακόλουθα την κοινωνική πόλωση και τη λευκή τρομοκρατία. Ακολούθησε ο Εμφύλιος Πόλεμος με καταλυτικές επιπτώσεις στην ελληνική κοινωνία. Μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας το 1945 συνεχίστηκε στην ελληνική Μακεδονία η δράση των Σλαβομακεδόνων με τη συγκατάθεση της γιουγκοσλαβικής επιρροής. Το 1945 ιδρύεται στα Σκόπια το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΝΟΦ) που ήταν πολιτική οργάνωση των Σλαβομακεδόνων της Ελλάδας, που έθετε ως στόχο την αυτονομία της Μακεδονίας. Για την υλοποίηση του παραπάνω στόχου η δράση του ΝΟΦ στην Μακεδονία και ιδιαίτερα στις περιοχές της Έδεσσας, της Φλώρινας και της Κοζάνης πήρε μεγάλες διαστάσεις. Κατά τη διάρκεια μάλιστα του Εμφυλίου πολέμου υπολογίζεται ότι περίπου 11.000 Σλαβομακεδόνες αντάρτες πήραν μέρος στον πόλεμο αυτό²⁴.

Οι ανάγκες του πληθυσμού, όταν ξέσπασε ο Εμφύλιος, ήταν τεράστιες ενόψει μάλιστα και του επερχόμενου χειμώνα, καθιστώντας επιτακτική την εξασφάλιση προμηθειών και ιατροφαρμακευτικού υλικού. Το κοινωφελές ίδρυμα Εγγύς Ανατολή (Near East Foundation –NEF) ιδρύθηκε στη Νέα Υόρκη το 1915 ως Περίθαλψη Εγγύς Ανατολής. Σκοπός του αρχικά ήταν να διασώσει τα θύματα της Αρμενικής Γενοκτονίας, όμως μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 και τη Συνθήκη της Λωζάνης, το ίδρυμα δραστηριοποιήθηκε και στην Ελλάδα με στόχο την παροχή βοήθειας. Κλιμάκιό του επιχείρησε να μεταβεί και στη Μακεδονία την περίοδο του Εμφυλίου, φαίνεται όμως ότι αιχμαλωτίστηκε από τους αντάρτες και ανέστειλε τη δραστηριότητά του. Το 1949 κλιμάκιο επισκέπτεται τη Φλώρινα μετά τη λήξη του Εμφυλίου με σκοπό να καταγράψει τις συνθήκες για να οργανώσει τα επισιτιστικά κέντρα και να προσφέρει βοήθεια. Σύμφωνα με την αναφορά του 1949 η κατάσταση στα περισσότερα χωριά της περιφέρειας Φλώρινας ήταν τραγική. Το 1949 μετά τον Εμφύλιο τα σχολικά κτίρια είχαν καταστραφεί, πολλά από τα παιδιά είχαν απομακρυνθεί από τις εστίες τους και τα σχολεία δεν λειτουργούσαν στην πλειοψηφία τους. Σε όποια χωριά είχαν σταλεί εκπαιδευτικοί δεν υπήρχαν σχολικά κτίρια. Πολλές από τις προμήθειες που είχαν σταλεί στη Φλώρινα για να

²³Richter, H. (1984) .Η Συμφωνία της Βάρκιζας και τα αίτια του Εμφυλίου Πολέμου , στο:(επιμ.Ιατρίδης) *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-50. Ένα Έθνος σε κρίση*. Αθήνα : Θεμέλιο ,σελ. 285-307

²⁴Βακαλόπουλος, Απόστολος, ό.π.,1992

διανεμηθούν στους πρόσφυγες είχαν προωθηθεί στο εμπόριο ή διανεμηθεί στους φίλους και συγγενείς των αξιωματούχων. Υπήρχαν παράπονα για τον στρατό που επέτασσε όλα τα ζώα των κατοίκων, τα οποία ήταν αναγκαία στα χωράφια και οι ιδιοκτήτες αναγκάζονταν να μεταφέρουν στρατιωτικό εξοπλισμό ή διάφορες προμήθειες. Πολλοί άνδρες υποχρεώνονταν από τον στρατό να εργάζονται στους δρόμους και τις οχυρώσεις χωρίς να τους δίνεται τίποτα για της εργασίας τους. Οι άνθρωποι που παρέμειναν στα χωριά, τα οποία βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των Ανταρτών, αντιμετώπιστηκαν σχεδόν ως συνυπεύθυνοι και το κράτος τους τιμωρούσε προσφέροντάς τους ελάχιστη στήριξη. Αυτοί, στις περισσότερες περιπτώσεις δεν μπορούν να κατηγορηθούν, επειδή βρέθηκαν ξαφνικά έξω από την υπόλοιπη Ελλάδα, την άνοιξη του 1947, και αναγκάστηκαν να ζουν κάτω από τον έλεγχο των Ανταρτών και να υπόκεινται πολλές φορές σε καταναγκαστική εργασία. Όλοι αυτοί που παρέμειναν στα χωριά τους, είτε με τη βία είτε από επιλογή, υπέστησαν την απώλεια όλων των υπάρχόντων τους. Όσοι ήταν πρόσφυγες συχνά κατάφεραν να διασώσουν κάτι. Κι ενώ οι πρόσφυγες που επέστρεφαν είχαν την υπόσχεση μιας σημαντικής βοήθειας, οι άνθρωποι που έμειναν στα χωριά τους δεν είχαν καμία υπόσχεση για οτιδήποτε. Πολλοί από τους πρόσφυγες πάντως δεν είχαν επιστρέψει στα χωριά τους, επειδή ορισμένα από αυτά είχαν καταστραφεί ολοσχερώς, ενώ άλλα είχαν τόσους πολλούς ανθρώπους στην πλευρά των Ανταρτών, ώστε δεν είχαν μείνει αρκετοί για να συνεχίσουν τα χωριά να λειτουργούν κανονικά.²⁵

2.1. Οθωμανοκρατία στη Δυτική Μακεδονία: Κοινωνία-Οικονομία-Πολιτισμός

Η οθωμανική Μακεδονία αποτέλεσε μία από τις λεγόμενες «κεντρικές επαρχίες» του οθωμανικού κράτους. Στον ευρύτερο μακεδονικό γεωγραφικό χώρο, όπως και σε άλλες βαλκανικές περιοχές της αυτοκρατορίας, εφαρμόστηκε το κλασικό μοντέλο της διοικητικής οργάνωσης, που στηριζόταν στο τιμαριωτικό σύστημα. Έτσι, από τον ΙΕ΄ αιώνα η περιοχή χωρίστηκε στις εξής στρατιωτικο-διοικητικές περιφέρειες (σαντζάκια): α) του Πασά (αρχικά με έδρα την Αδριανούπολη και από τις αρχές του ΙΣΤ΄ αιώνας, τη Σόφια), β) του Κιουστεντίλ και γ) της Αχρίδος. Από τα μέσα του ΙΣΤ΄ αιώνας, το τεράστιο σε έκταση Σαντζάκι του Πασά διαιρέθηκε σε μικρότερα, από τα οποία στον γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας ανήκαν αυτά της Θεσσαλονίκης και των Σκοπίων. Με άλλα λόγια, κατά τον ΙΕ΄ αιώνα στο αρχικό Σαντζάκι του Πασά ανήκε το μεγαλύτερο μέρος της σημερινής ελληνικής Μακεδονίας, στον Κιουστεντίλ της βουλγαρικής και στις Αχρίδος του σημερινού

²⁵ Φωτιάδης Κ., Ηλιάδου-Τάχου Σ., Σελίδης Κ., Αμαραντίδου Κ., Πουγαρίδου Π. (2014). Η περιοχή της Φλώρινας πριν και μετά τον Εμφύλιο μέσα από την αναφορά των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης και την αναφορά της οργάνωσης Near East Foundation (1949), Στο: *Η Δυτική Μακεδονία από την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος έως σήμερα*,. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σελ.304

κράτους των Σκοπίων. Το Σαντζάκι της Θεσσαλονίκης απέσπασε περιοχές από το αντίστοιχο του Πασά, ενώ το Σαντζάκι των Σκοπίων από αυτό της Αχρίδος. Η συγκεκριμένη διοικητική αλλαγή αναβάθμισε τον ρόλο των δύο πόλεων, που ήταν οι έδρες των νέων σαντζακιών. Τα σαντζακία αυτά, μαζί με άλλα της περιοχής των Βαλκανίων, αποτελούσαν τμήματα της Γενικής Στρατιωτικής Διοικήσεως της Ευρώπης (Μπεηλερμπεηλίκι Ρούμελης). Το κάθε σαντζάκι χωρίζονταν σε καζάδες (μικρότερες επαρχίες, εντός των οποίων είχε δικαιοδοσία ο καδής, δηλαδή ο ιεροδικαστής). Η έκταση των καζάδων και των σαντζακιών δεν ήταν σταθερή καθ' όλη τη διάρκεια των τριών πρώτων αιώνων της οθωμανικής περιόδου. Αλλά και ο αριθμός των καζάδων που είχε ένα σαντζάκι άλλαζε, εμφανίζονταν νέοι καζάδες, καταργούνταν οι παλαιοί, μοιράζονταν στα δύο κάποιιοι. Οι αλλαγές αυτές ήταν συχνές και χρονικά δύσκολα εντοπίσιμες.

2.1.1. Γαιοκτητικό Καθεστώς

Σύμφωνα με τον ιερό νόμο η κατακτηθείσα γη ανήκε τυπικά στον σουλτάνο, ο οποίος είχε το δικαίωμα να προβεί σε παραχωρήσεις τιμαρίων κυρίως σε τούρκους αξιωματούχους έναντι των υπηρεσιών τους. Τα τιμάρια αυτά ανάλογα με το εισόδημά τους διακρίνονταν σε χάσια, ζιαμέτια και απλά τιμάρια. Ο γεωργικός πληθυσμός, που περιλαμβανόταν στα όρια αυτών των ιδιοκτησιών, περιοριζόταν στο δικαίωμα της μερικής χρησικτησίας. Παρατηρούνταν κάποιες παραβάσεις του συστήματος, όπως η προνομιακή παραχώρηση γης σε Μουσουλμάνους και Χριστιανούς ως είδος αμοιβής. Πάντως η μεγαλύτερη έκταση γης βρισκόταν στα χέρια Μουσουλμάνων ιδιοκτητών. Κατά τη δεκαετία του 1860 στο μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας η μεγάλη ιδιοκτησία (200 στρέμματα και πάνω) υπερίσχυε της μικρής σε αναλογία τρία προς δύο. Η αναλογία αυτή διατηρήθηκε για πολλά χρόνια υποβοηθούμενη από τη ρύθμιση του 1867, που επέτρεπε την κληροδότηση της ιδιοκτησίας ακόμη και σε μακρινούς συγγενείς. Η καλλιέργεια των τσιφλικιών ήταν βέβαια δουλειά των δουλοπαροίκων, οι οποίοι μισθώνονταν με συνεταιριστικές συμφωνίες. Οι μικρές ιδιοκτησίες (μέσος όρος 40 στρέμματα) ήταν κατανεμημένη εξίσου σε Χριστιανούς και Μουσουλμάνους. Στην ομάδα των μικροκαλλιεργητών συμπεριλαμβανόταν εκείνοι οι τεχνίτες και οι ειδικευμένοι εργάτες, που αν και κατοικούσαν σε κωμοπόλεις διατηρούσαν έγγειο ιδιοκτησία. Η γεωργική παραγωγή γενικά στη Μακεδονία αποτελείται από δημητριακά, λαχανικά, λινάρι, ενώ σιγά σιγά προστέθηκαν και ο καπνός, το βαμβάκι, το ρύζι, το αμπέλι και το καλαμπόκι. Επίσης κτηνοτροφία, υλοτομία και σηροτροφία. Η οργάνωση της κτηνοτροφίας στη Μακεδονία δεν απόκλινε καθόλου από το γνωστό βαλκανικό πρότυπο, δηλαδή από τη νομαδική μετακίνηση κτηνοτρόφων και κοπαδιών

δύο φορές το χρόνο από τα πεδινά προς τα ορεινά και αντίστροφα. Η ανάπτυξη της υφαντουργίας ήδη από τον 16ο αι. εξασφάλισε τη σταθερή ζήτηση του μαλλιού. Επίσης πολλοί ήταν αυτοί που επιδόθηκαν στην εριουργία, βαμβαουργία αλλά και στη βυρσοδεψία, τη λινουργία, τη μεταξουργία, την οινοποιία και την κηροπλαστική. Τα περισσότερα από τα κέντρα των βιοτεχνιών αυτών εντοπίζονται στην δυτική Μακεδονία (Κοζάνη, Καστοριά, Σιάτιστα, Νάουσα). Από τη γεωργοκτηνοτροφική παραγωγή τροφοδοτούνταν η τοπική βιοτεχνία με πρώτες ύλες, μαλλί, βαμβάκι, μετάξι, λινάρι. Έτσι πολλοί κλάδοι της βιοτεχνίας, κυρίως η οικιακή βιοτεχνία εξαρτιόνταν από την αγροτική παραγωγή. Κύρια βάση στην οικιακή βιοτεχνία οι γυναίκες. Πρωτεύουσα θέση κατείχε η υφαντική από όπου καλύπτονταν οι ανάγκες της οικογένειας. Σιγά σιγά οι οικοτεχνίες άρχισαν να παράγουν για την αγορά και ορισμένες φορές εξελίχθηκαν σε βιοτεχνίες η παραγωγή των οποίων κατευθυνόταν πια συστηματικά στην αγορά²⁶.

2.1.2 Οργάνωση και Διάρθρωση του Μακεδονικού Χώρου στην Οθωμανοκρατία

Κατά την τελευταία περίοδο της οθωμανοκρατίας ο μακεδονικός χώρος είχε αποκτήσει μια συνοχή που στηριζόταν σε ορισμένα στοιχεία.²⁷ Τα στοιχεία αυτά που άρθρωσαν και διαμόρφωσαν τον μακεδονικό χώρο ήταν οι μονάδες εγκατάστασης. Τέτοιες μονάδες εγκατάστασης είναι οι οικισμοί (δηλαδή χωριά, κωμοπόλεις, πόλεις, μοναστηριακά συγκροτήματα), οι μικρότερες οικιστικές μονάδες (στάνες, καλύβια, σκάλες, μύλοι) και οι κατοικίες. Η συνεχής προώθηση και εγκατάσταση των Τούρκων στις πεδινές εκτάσεις ανάγκαζε τους περισσότερους κατοίκους να στρέφονται στα ορεινά. Αυτός ο εσωτερικός αποικισμός συνεχίστηκε ως τα τέλη του 19^{ου} αι. Μαζί με τους φυγάδες μετακινούνταν και τα σύνορα της εκμεταλλεύσιμης γης. Αυτή η μαζική μετανάστευση ανώνυμη και διευρυμένη, έγινε με όλους τους δυνατούς τρόπους και σχήματα, μετακινούνταν οικογένειες, μικρές ομάδες αλλά και ολόκληρα χωριά. Πρέπει να σημειωθεί ότι η μαζική μετακίνηση και εγκατάσταση πληθυσμών της Ηπείρου στη Μακεδονία κατά τον 18ο και 19^ο αι. συνοδεύτηκε και από την προώθηση και εγκατάσταση βλαχόφωνων και αρβανιτόφωνων πληθυσμών.

²⁶ Γούναρης, Βασίλης (1992). Οικονομικές εξελίξεις στην Μακεδονία 1430-1912, στο: *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία, Ιστορία, Κοινωνία, Οικονομία, Πολιτισμός (επιμ. Κολιόπουλος Ι., Χασιώτης Ι)*, Θεσσαλονίκη: Εκδ. Παπαζήσης και Παρατηρητής, σελ.58-81

²⁷ Σκουτέρη – Διδασκάλου, Ελεονώρα (1992). Όψεις του παραδοσιακού πολιτισμού της Μακεδονίας (19^{ος} - αρχές 20^{ου} αιώνα) στο : *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία, Ιστορία, Κοινωνία, Οικονομία, Πολιτισμός (επιμ. Κολιόπουλος Ι., Χασιώτης Ι)*, Θεσσαλονίκη: Εκδ. Παπαζήσης και Παρατηρητής, σελ.326-409

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Στην παραδοσιακή μακεδονική κοινωνία το σπιτικό ταυτιζόταν με την οικογένεια, η οποία στεγαζόταν στον ίδιο χώρο. Ανάλογα με το μέγεθος και τον τύπο της οικογένειας το σπιτικό μπορούσε να στεγάζει ένα ή περισσότερα νοικοκυριά. Ο κανόνας ήταν να εργάζονται όλα τα μέλη της οικογένειας, συνεισφέροντας στην επιβίωση της οικογένειας, κυρίως στις αγροτικές περιοχές. Όλοι συμμετείχαν στις γεωργικές εργασίες και οι γυναίκες επιπλέον με την οικοτεχνία. Οι άντρες με την κτηνοτροφία και τα παιδιά σε βοηθητικές εργασίες το ίδιο και οι ηλικιωμένοι, που φρόντιζαν και τα παιδιά (EIKONA 1).

Το κέντρο ενός αρχοντικού σπιτιού ήταν η παραστιά (στιά, εστία), το τζάκι. Οι εσωτερικοί χώροι ανάλογοι με τις ανάγκες της οικογένειας, ενώ οι εξωτερικοί ήταν η αυλή και τα παράσπιτα με τον φούρνο, το πηγάδι, το πλυσταριό κτλ. Τα ζώα στον σταύλο (παράσπιτο) ή και στο κεντρικό σπίτι. Ο χώρος ήταν λειτουργικός. Το καθιστικό, τα αμπάρια, οι αποθήκες, το πουστάβι (πατητήρι), οι μεσάντρες (ντουλάπες), ο αργαλειός, το μαγειρείο, το χαγιάτι έκαναν το χώρο του σπιτικού πρακτικό, καθημερινό, ενώ ο καλός οντάς χρησιμοποιούνταν μόνο στις γιορτές. Το σπίτι φωτιζόταν από δαυλιά, λυχνάρια και αργότερα γκαζόλαμπες. Η τοιχοδομία ήταν: α. λίθινη με συνδετικό αμμοκονίαμα ασβέστη ή λάσπη, β. μπαγδατί (ξύλινο πλέγμα), γ. τσατμάς, ξύλινα δοκάρια που σχημάτιζαν το βασικό πλέγμα και τα κενά γεμισμένα με τούβλα, κεραμιδάκια και πέτρες, δ. τοίχος με ξύλινα δοκάρια στη σειρά και πλεγμένες ανάμεσα βέργες, ε. ξερολιθιά, στ. πλιθιά. Η στέγη από ξύλινα δοκάρια καλυμμένα με σχιστόλιθους ή κεραμίδια, σαμαρωτή ή τετράρριχτη.

Το χτίσιμο γινόταν από ειδικούς μάστορες οργανωμένους σε ομάδες (τα ρουφέτια, συντεχνίες ή ισνάφια ή κουμπανιές). Ξεκινούσαν συνήθως από μια περιοχή ως παρέες ή μπουλούκια και ήταν χτίστες, σουβατζήδες, πελεκητές πέτρας ή ξύλου, ξυλουργοί, μαραγκοί, ζωγράφοι. Επικεφαλής ήταν ο πρωτομάστορας και από κοντά στους μαστόρους τα μαστορόπουλα και τα τσιράκια (βοηθοί). Οι φτωχότεροι όμως αγρότες και οι κάτοικοι λαϊκών συνοικιών πόλεων συνήθως έχτιζαν τα σπίτια μόνοι τους. Μόνος του ο χωρικός φρόντιζε για τα υλικά, πέτρα, ξυλεία, ασβέστη, πλιθιά. Δούλευε όλη η οικογένεια και βοηθούσαν γείτονες και φίλοι. Τον 18^ο και 19^ο αιώνα υπήρχαν πόλεις και κωμοπόλεις στη Δ. Μακεδονία με εκσυγχρονισμένο πολιτισμικό σύστημα, που οφειλόταν κυρίως στην οικονομική ευεξία, και αντίθετα υπήρχαν αγροτικοί γεωργικοί και κτηνοτροφικοί οικισμοί με κλειστό πολιτισμικό - κοινωνικό σύστημα. Οι πόλεις συγκέντρωναν πλούτο και δύναμη και οι σχέσεις τους με την ύπαιθρο ρυθμιζόνταν κυρίως από την εκμετάλλευση της παραγωγής. Δηλαδή σ' αυτές συγκεντρώνονταν η παραγωγή από τις γύρω περιοχές και σε

αντάλλαγμα οι αγρότες προμηθεύονταν είδη πρώτης ανάγκης και είδη πολυτελείας από τις κεντρικές αγορές. Έτσι η πόλη λειτουργούσε ως αγορά και ως εμπορικό πρακτορείο (*villemcomptoir*)²⁸. Ταυτόχρονα η πόλη λειτουργούσε ιδεολογικά και ως πολιτιστικό πρότυπο που επηρέαζε τους τρόπους ζωής στην ύπαιθρο. Η πόλη ήταν ο κόμβος της παραδοσιακής κοινωνίας, η εξουσία της ήταν οικονομική (με τις αγορές), θρησκευτική (με τις μητροπόλεις, τις επισκοπικές έδρες), πολιτιστική (η πόλη πρόσφερε στην επαρχία πρότυπα για μίμηση, οργάνωνε την παιδεία).

Σχετικά με τον χρόνο,²⁹ το ημερολόγιο στην παραδοσιακή μακεδονική κοινωνία ήταν μια κυκλική ακολουθία δραστηριοτήτων, όπου εναλλάσσονταν οι καθημερινές πρακτικές και οι τελετουργικές πρακτικές. Στην πραγματικότητα η πρόοδος του χρόνου ήταν μια διαδοχή ασχολιών, όπου πανηγύρια και γιορτές, έθιμα και τελετουργίες σημάδευαν το πέρασμα από το ένα είδος δραστηριότητας στο άλλο. Το διάλειμμα ανάμεσα σε δύο χρονικές περιόδους ήταν μια διαφορετική περίοδος πχ. ανάμεσα στις βδομάδες οι Κυριακές, ανάμεσα στους μήνες οι πρωτομηνιές, ανάμεσα στα χρόνια οι πρωτοχρονιές, ανάμεσα στις εποχές τα πανηγύρια και οι γιορτές.

Ο μακεδονικός γάμος αποτελούσε σύστημα οικογενειακής οργάνωσης³⁰. Οι προετοιμασίες και οι διάφορες τελετές στη διάρκεια του γάμου συνιστούσαν ένα παραδοσιακό εθιμοτυπικό πρωτόκολλο. Απαραίτητη συνοδεία της νύφης στη μετακίνησή της από το ένα σπιτικό στο άλλο ήταν τα προικιά, ανεξάρτητα από την ποσότητα, το είδος και την ποιότητά τους. Αποτελούσαν την οικοσκευή ή το σπιτομάζωμα (ρούχα, ρουχισμός σπιτιού, σκευή ή και έπιπλα). Συχνά τα προικιά συμπληρώνονταν και με γη (χωράφια, αμπέλια, δέντρα). Τα προικιά δήλωναν την κατάσταση της οικογένειας που έδινε και του ατόμου ή της οικογένειας που έπαιρνε. Τα προικιά επίσης επιδείκνυαν την εργατικότητα της νύφης και την προκοπή της οικογένειάς της. Η τελετουργική μεταφορά και η έκθεση της προίκας ήταν η απόδειξη των ικανοτήτων της νύφης στην οικιακή εργασία στον χώρο του σπιτιού. Γάμοι γίνονταν όλες τις εποχές του έτους. Υπήρχαν όμως κάποιες που προτιμούνταν και άλλες που απαγορεύονταν από την εκκλησία ή από την κοινωνία (δεισιδαιμονίες). Προτιμούσαν κυρίως το φθινόπωρο, ιδίως του Αι-Δημητρίου. Απαγορεύονταν ωστόσο να γίνονται γάμοι στις μεγάλες νηστείες (τα Χριστούγεννα, τη Μεγάλη και τη Μικρή Σαρακοστή). Ο γάμος γινόταν κυρίως τη μέρα του Κυρίου, την Κυριακή, που ήταν η κατεξοχήν μέρα της τελετής, της μεταφοράς δηλαδή της νύφης και της ευλογίας

²⁸ όπ.π., σελ. 378-9

²⁹ όπ.π., σελ. 389

³⁰ όπ.π., σελ. 391 κ. εξής

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

του γάμου. Έτσι οι προετοιμασίες διαρκούν όλη τη βδομάδα. Στους γάμους συμμετείχαν όχι μόνο οι δύο οικογένειες αλλά και τα συγγενολόγια και το σύνολο της κοινότητας. Η κοινότητα συμμετείχε όχι μόνο στην τελετή αλλά και στον προικισμό του ζευγαριού με χρήματα, τρόφιμα και δώρα. Τα συνοικέσια γίνονταν συνήθως ανάμεσα σε σπίτια ίδιας κοινωνικής και οικονομικής τάξης. Ίσχυε όμως συχνά και το αντίθετο, δηλαδή συστηματική προσπάθεια για υπεργαμία (γάμος με ανώτερη τάξη).

Μπορούμε να διακρίνουμε 3 φάσεις στην μακρόχρονη αυτή περίοδο. Μια πρώτη της πρώιμης οθωμανοκρατίας που διαρκεί από τον 14^ο αι. αιώνα ως τις αρχές του 18^{ου} αι., μια δεύτερη που καλύπτει όλο τον 18^ο αι. και τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αι. και τέλος μια τρίτη, που ξεκινώντας από τα χρόνια της δημιουργίας του ελληνικού κράτους στα 1830, φθάνει ως το 1912.³¹

Πρώιμη Οθωμανοκρατία: Η πρώιμη φάση της οθωμανοκρατίας στη Μακεδονία μπορεί να χαρακτηριστεί γενικά ως περίοδος στασιμότητας, τόσο από άποψη δημογραφικής εξέλιξης όσο και από την πορεία της οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης. Προς τα τέλη του 16^{ου} και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του 17^{ου} αι. το καθιερωμένο από τα πρώτα χρόνια της οθωμανικής κατάκτησης έγγειο καθεστώς, που άφηνε κάποια περιθώρια στον αγρότη και σε κάποιες κατηγορίες χριστιανών τιμαριούχων, μεταλλάχτηκε σε εξουθενωτικά για τους καλλιεργητές τσιφλίκια. Το χριστιανικό αγροτικό στοιχείο της Μακεδονίας θα εκπέσει σε κατάσταση κολιγικής εξάρτησης από την ανεξέλεγκτη μουσουλμανική μεγάλη γαιοκτησία. Η επέκταση των τσιφλικιών στη Μακεδονία θα γίνει ακόμη μεγαλύτερη κατά τον 18^ο αι. και θα χρειαστεί να περάσουμε κυρίως στον 19ο αι. στην εποχή των οθωμανικών διοικητικών μεταρρυθμίσεων της περιόδου Tanzimat, για να αρχίσει η μείωσή τους και η σταδιακή μετατροπή τους σε συστηματικά καλλιεργούμενες γαίες. Ως τις αρχές του 16^{ου} αι. η οικονομική εξέλιξη της Μακεδονίας παρουσιάζει πτωτική πορεία, με το πέρασμα όμως στον 16^ο αι. άρχισαν να εμφανίζονται μικρά ενθαρρυντικά σημάδια οικονομικής ανάκαμψης. Ο ρόλος της εκκλησίας κατά τους δύο πρώτους κρίσιμους αιώνες της οθωμανικής κατάκτησης ήταν πολύ σημαντικός στην Μακεδονία. Αρχικά ο κλήρος έπρεπε να μεριμνά για την προστασία του ποιμνίου του και στη συνέχεια να παρεμβαίνει για να ανακόπτονται τα κύματα του εξισλαμισμού. Σχετικά με την εκπαίδευση, στα πρώιμα χρόνια της οθωμανοκρατίας υπάρχει έλλειψη μιας οργανωμένης παιδείας στη Μακε-

³¹ Χασιώτης, Ι., (1992). Σταθμοί και κυριότερες φάσεις της Ιστορίας της Μακεδονίας κατά την Τουρκοκρατία, στο: *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία, Ιστορία, Κοινωνία, Οικονομία, Πολιτισμός* (επιμ. Κολιόπουλος Ι., Χασιώτης Ι), Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παπαζήσης και Παρατηρητής, σελ. 14-31

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

δονία. Μόνο στα τέλη του 17^{ου} και αρχές 18^{ου} αιώνα η εκπαίδευση στη Μακεδονία θα αρχίσει να αλλάζει.

Μέση Περίοδος: Με το τέλος 17^{ου} αι. και το πέρασμα στον 18^ο αι. ορισμένα τμήματα της Μακεδονίας άρχισαν να αισθάνονται τα πρώτα σημάδια μιας ελπιδοφόρας δημογραφικής και οικονομικής ανάρρωσης. Στη Δυτική Μακεδονία η αύξηση του πληθυσμού μεταξύ 1711 και 1788 έφτασε στο ποσοστό 50%. Ένα τμήμα των χριστιανών κατοίκων τράπηκε σε φυγή για να ξεφύγει από την κακοδαιμονία και την εξαθλίωση. Οι περισσότεροι κατευθύνονταν προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, έτσι αυξήθηκε πολύ ο αστικός πληθυσμός αλλά επιδείνωσε ακόμη περισσότερο τη δημογραφική αποψίλωση της υπαίθρου. Αυτό άρχισε να χειροτερεύει περισσότερο με την εξάπλωση της αρβανιτοκρατίας, που προκάλούσε η διευρυνόμενη δικαιοδοσία του Αλή Πασά. Από τις πρώτες δεκαετίες του 18^{ου} οι έμποροι της Μακεδονίας, ιδιαίτερα της Δυτικής, θα ξεπεράσουν τα όρια του ελληνικού χώρου για να κατακτήσουν τους κυριότερους εμπορικούς κόμβους της βόρειας Βαλκανικής και της κεντροανατολικής Ευρώπης. Αρχικά οι κύριοι δίαυλοι του μακεδονικού εμπορίου ήταν χερσαίοι, από τις τελευταίες όμως δεκαετίες του 18^{ου} οι έμποροι της Μακεδονίας συνεργαζόμενοι με Βρετανούς, Αυστριακούς και Ρώσους ομότεχνούς τους θα απλώσουν τις δραστηριότητες τους και στις θαλάσσιες συγκοινωνίες συνδέοντας τα εμπορικά κέντρα τους είτε με την κεντρική και δυτική Μεσόγειο είτε με τα ναυτικά κέντρα και λιμάνια του Ευξείνου Πόντου και της Νότιας Ρωσίας.

Μεταπαναστατική Περίοδος και προετοιμασία απελευθέρωσης της Μακεδονίας: Η έκρηξη της ελληνικής επανάστασης βρήκε τη Μακεδονία σε μια κρίσιμη φάση της οικονομικής εξέλιξης. Στα τέλη ωστόσο του 19^{ου} αι. άρχισαν να επικρατούν και στη Μακεδονία, όπως και σε άλλες επαρχίες της οθωμανικής επικράτειας, νέες καταστάσεις που θα επηρεάσουν θετικά την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη του πληθυσμού, κυρίως του χριστιανικού. Λίγα λοιπόν χρόνια μετά φάνηκαν στην οικονομική ζωή της Μακεδονίας τα πρώτα θετικά αποτελέσματα. Η ανοδική πορεία της μακεδονικής οικονομίας διευκολύνθηκε σημαντικά μετά τη σιδηροδρομική σύνδεση της Μακεδονίας με την Κεντρική Ευρώπη. Το μεγαλεπήβολο αυτό έργο, που κράτησε 17 χρόνια (1871-1888) και που συμπληρώθηκε λίγα χρόνια αργότερα (1891-96) με την κατασκευή των γραμμών Μοναστηρίου - Θεσσαλονίκης και Θεσσαλονίκης - Ανδριανούπολης – Κωνσταντινούπολης, επέδρασε και στη δημογραφική και κοινωνική εξέλιξη της Μακεδονίας. Επιπλέον στα τριάντα περίπου χρόνια που μεσολάβησαν από την εφαρμογή των νέων κοινοτικών κανονισμών ως τις αρχές του 20^{ου}, η Μακεδονία γνώρισε μια αληθινή εκπαιδευτική και πολιτι-

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

στική έκρηξη. Την πιστοποιούν η ίδρυση, η λειτουργία εκατοντάδων σχολείων, φιλεκπαιδευτικών και καλλιτεχνικών συλλόγων και κοινωνικών λεσχών και η ανέγερση δεκάδων επιβλητικών διδακτηρίων και μορφωτικών κέντρων.

Ωστόσο παρά τις οικονομικές και κοινωνικές μεταλλαγές, που πραγματοποιούνταν στη Μακεδονία κατά τον 19^ο δεν απομάκρυναν το ελληνικό στοιχείο από τη σταθερή του προσήλωση, την απαλλαγή του από τον οθωμανικό ζυγό. Από τα τέλη όμως της έβδομης δεκαετίας του 19^{ου} ως την απελευθέρωσή της η Μακεδονία μετατράπηκε από πεδίο της παραδοσιακής ελληνοτουρκικής αναμέτρησης σε επίκεντρο ανταγωνισμού των βαλκανικών εθνικισμών, ιδιαίτερα του ελληνικού και βουλγαρικού. Με το πέρασμα στην τελευταία δεκαετία του 19^{ου} η διαμάχη αυτή πέρασε σε νέα φάση, με αυξανόμενη την ένταση της δράσης των βουλγαρικών επαναστατικών οργανώσεων. Το νεοτουρκικό κίνημα του 1908 ανέτρεψε για μερικά χρόνια τους υπολογισμούς όλων των αντιπάλων. Με τις διακηρύξεις της ισονομίας και ισοπολιτείας οι Νεότουρκοι υπερκέρασαν τα αιτήματα των ανταγωνιζόμενων εθνικών ομάδων. Ωστόσο η ευφορία της πρώτης περιόδου γρήγορα αποδείχτηκε υπερβολική και απατηλή. Όλα αυτά οδήγησαν τελικά σε ένα επαναστατικό διπλωματικό αποτέλεσμα, στη σύμπτυξη της πρώτης στην ιστορία βαλκανικής συμμαχίας, η οποία έμελλε να τερματίσει οριστικά και την οθωμανική κυριαρχία στη Μακεδονία.

Στον μουσουλμανικό κόσμο ο γενικά αποδεκτός όρος για τον προσδιορισμό μιας πόλης είναι η λέξη «sehir». Στα οθωμανικά έγγραφα ο όρος αυτός υποδηλώνει μια εντελώς ανεπτυγμένη πόλη. Υπάρχει διαφορετικός όρος για το οχυρό, kale, που σημαίνει και το οχυρό της πόλης (το φρούριο) και την ίδια οχυρωμένη πόλη. Η πόλη είχε συνήθως ένα οχυρωμένο τμήμα που στέγαζε την τουρκική διοίκηση, τη φρουρά, τις χριστιανικές οικογένειες που ήταν επιφορτισμένες με ειδικά καθήκοντα και, αν υπήρχε, τη στρατιωτική φρουρά. Ο όρος καζαμπάς χρησιμοποιείται στα έγγραφα για να υποδηλώσει έναν οικισμό αστικού τύπου που έχει ξεπεράσει το χωριό σε μέγεθος και σπουδαιότητα αλλά δεν έχει ακόμη αποκτήσει τις διαστάσεις και την εμφάνιση πόλης. Ο καζαμπάς ήταν ένας μη οχυρωμένος οικισμός με πληθυσμό που απασχολούνταν στο εμπόριο και τη χειροτεχνία. Για να ανακηρυχθεί καζαμπάς ένας οικισμός χρειαζόταν βασιλικό διάταγμα, γιατί κάτι τέτοιο συνεπαγόταν αλλαγές στο καθεστώς και στις φορολογικές υποχρεώσεις του πληθυσμού. Η palanka δεν είχε καθεστώς πόλης, γιατί ήταν απλώς ένας οχυρωμένος τόπος με αναχώματα και πασσάλους, που μπορούσε να συναντήσει κάποιος και σε πόλεις και σε χωριά. Το βαρόσι ήταν προάστιο της μεσαιωνικής βαλκανικής πόλης και κατά την

οθωμανική περίοδο το χριστιανικό τμήμα της πόλης.³²

Η κατάκτηση των Βαλκανίων από τους Οθωμανούς ολοκληρώθηκε σταδιακά. Έτσι πριν το τέλος του 16^{ου} αι. το οθωμανικό κράτος ενσωμάτωσε όλη τη Βαλκανική και τμήματα της Κεντρικής Ευρώπης. Οι Οθωμανοί επέβαλαν τη δική τους διοικητική οργάνωση. Βασική διοικητική μονάδα ήταν το σαντζάκι. Ο όρος sancak στα τούρκικα σημαίνει έμβλημα ή σημαία και δείχνει την επιρροή των στρατιωτικών σχηματισμών στη διοικητική διαίρεση του οθωμανικού κράτους. Ο επικεφαλής της διοίκησης είχε υπό τις διαταγές του τους σπαχήδες – φεουδαλικό ιππικό – και άλλα στρατεύματα που είχαν στρατολογηθεί στην περιοχή του σαντζακίου. Το μέγεθος του σαντζακίου εξαρτιόταν από πολλούς παράγοντες: η πορεία της κατάκτησης, η ήδη υπάρχουσα πολιτική και διοικητική δομή, γεωγραφικές συνθήκες και εκτιμήσεις στρατιωτικής στρατηγικής. Τα σαντζάκια σχημάτιζαν τη μεγαλύτερη διοικητική μονάδα, το μπεηλερμπεηλίκι (ή εγιαλέτι) με επικεφαλής τον μπεηλέρμπεη (μπέη των μπέηδων). Το σαντζάκι ήταν έδρα του μπεηλέρμπεη, «σαντζάκι του Πασά», γιατί και ο μπεηλέρμπεη λεγόταν συνήθως πασάς και αργότερα βεζίρης. Το σαντζάκι με τη σειρά του χωριζόταν σε μικρότερες μονάδες, τους ναχιγιέδες, (σημαίνει περιφέρειες). Ο ναχιγιές απαρτιζόταν από μερικά χωριά κι ένα οχυρό ή μια πόλη συνήθως μικρή.

Ο καζάς ή καδηλίκι ήταν αρχικά η εδαφική περιοχή που κάλυπτε η δικαστική εξουσία ενός καδή. Επειδή όμως ο καδής είχε ταυτόχρονα και μεγάλη διοικητική εξουσία, οι καζάδες έγιναν σύντομα αυτόνομες διοικητικές μονάδες, που κατατάσσονταν ανάμεσα στο ναχιγιέ και το σαντζάκι. Καδηλίκια υπήρχαν όμως μόνο εκεί που υπήρχε μουσουλμανικός πληθυσμός. Η Βαλκανική Χερσόνησος χωριζόταν σε 30 περίπου σαντζάκια, ο αριθμός των οποίων άλλαζε ανάλογα με την εξάπλωση της εδαφικής επικράτειας, όπως και η εδαφική τους έκταση³³.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία υποδιαιρέθηκε αρχικά σε επαρχίες, υπό την έννοια των σταθερών εδαφικών ενοτήτων με κυβερνήτες που ορίζονταν από το σουλτάνο στα τέλη του 14ου αιώνα. Το βιλαέτι λοιπόν ήταν μεγάλη διοικητική περιφέρεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ορισμένες από τις μεγάλες διοικητικές περιφέρειες του βυζαντινού κράτους, γνωστές ως «θέματα», στο οθωμανικό διοικητικό σύστημα αποκαλούνταν *πασαλίγια* (pasalig). Κάθε βιλαέτι είχε διοικητή τον βαλή και υποδιαιρούνταν στα σαντζάκια (παρόμοια με τις γεωγραφικές περιοχές), τα οποία με τη σειρά τους υποδιαιρούνταν στους καζάδες (οι σημερινοί νομοί). Ο βαλής της περιοχής όριζε τους δημάρχους, δημοτικούς συμ-

³²Τοντόροφ, Νικολάι(1986). *Η Βαλκανική Πόλη, 15^{ος}-19^{ος}*. Αθήνα : Θεμέλιο, σελ. 47-8

³³όπ.π., σελ.50-1

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

βούλους, κτλ. Η θητεία των συμβούλων ήταν αρχικά διετής και κατόπιν έγινε τετραετής. Στην έδρα του κάθε βιλαετίου συνέρχονταν κάθε χρόνο το λεγόμενο «Συμβούλιο του Βιλαετίου», που ήταν εξαμελές. Πρόεδρος του συμβουλίου ήταν ο βαλής, αντιπρόεδρος υπάλληλος του βιλαετίου και μέλη τέσσερις εκλεγμένοι εκπρόσωποι των σαντζακίων. Αν στα σαντζάκια του βιλαετίου οι πληθυσμοί ήταν Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι τότε ορίζονταν κατ' ανώτερο, δύο Χριστιανοί εκπρόσωποι και δύο Μουσουλμάνοι. Η διάρκεια της συνόδου του συμβουλίου αυτού ήταν 40 ημέρες κατά τον υφιστάμενο νόμο.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε ήδη αρχίσει να εκσυγχρονίζει τη διοίκησή της και να τακτοποιεί τις επαρχίες της (εγιαλέτια) τη δεκαετία του 1840, αλλά ο Νόμος των Βιλαετίων το επέκτεινε σε ολόκληρη την οθωμανική επικράτεια, με τακτοποιημένη ιεραρχία διοικητικών μονάδων: ο νομός (βιλαέτι), με επικεφαλής βαλή, υποδιαιρούνταν σε διοικήσεις (σαντζάκια) υπό τον μουτεσαρίφη, περαιτέρω σε υποδιοικήσεις (καζάδες ή λιβάδες) υπό τον καϊμακάμη και σε καντόνια (νεχαγιέ ή ναχιγιέ ή ναχιέδες) υπό τον μουντίρη. Το Εγιαλέτι (επίσης Μπεηλερμπεηλίκι ή Πασαλίκι) ήταν η περιοχή που διοικούνταν από ένα Μπεηλέρμπεη («άρχοντα των αρχόντων» ή κυβερνήτη) και υποδιαιρούνταν περαιτέρω σε Σαντζάκια. Τα Βιλαέτια εισήχθησαν με τη δημοσίευση του «Νόμου των Βιλαετίων» (Τουρκικά: *Τεσκίτ-ι Βιλαέτ Νιζαμναμασί*) το 1864, στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ. Σε αντίθεση με το προηγούμενο σύστημα των εγιαλετίων, ο νόμος του 1864 καθιέρωσε μια ιεραρχία των διοικητικών μονάδων: το βιλαέτι, το σαντζάκι, ο καζάς και το κοινοτικό συμβούλιο, στα οποία ο Νόμος των Βιλαετίων του 1871 πρόσθεσε το ναχιγιέ.

Οι πόλεις έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εδραίωση του διοικητικού συστήματος. Κατά κανόνα οι διοικητικές δυνάμεις έπαιρναν το όνομα της μεγαλύτερης πόλης που βρισκόταν μέσα στα όριά τους. Οι πόλεις αυτές ήταν επίσης έδρα των διοικητικών, δικαστικών και στρατιωτικών αρχών της επικράτειας. Στο οθωμανικό κράτος η φεουδαλική πρόσδοδος κατανέμεται με συγκεντρωτικό τρόπο σε τιμάρια (με εισοδήματα ως 20.000 ακτσέδες), σε ζιαμέτια (με εισοδήματα από 21.000 ως 100.000 ακτσέδες) και σε χάσια (με εισοδήματα πάνω από 100.000 ακτσέδες). Η κατανομή πραγματοποιείται σύμφωνα με τον χωρισμό της κυρίαρχης τάξης: το στρατιωτικό φεουδαλικό κοινωνικό στρώμα για το οποίο προορίζονται τα τιμάρια, το ηγετικό στρατιωτικό και διοικητικό που παίρνει τα ζιαμέτια και το ανώτερο κοινωνικό στρώμα – από ανώτερους στρατιωτικούς και διοικητικούς αξιωματούχους και από αυλικούς κύκλους – στον οποίο εκχωρούνται τα χάσια. Στο ανώτερο στρώμα της οθωμανικής κυρίαρχης τάξης εκχωρούνται τα αστικά εισοδήματα. Το ¼ απ' αυτά περιέρχονται στον ίδιο τον σουλτάνο. Το 50% στους βεζίρηδες, τους μπεη-

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

λερμπέηδες και τους σαντζακμπέηδες και το υπόλοιπο προορίζεται για την ενίσχυση των ανώτερων στρατιωτικών και διοικητικών αξιωματούχων στις επαρχίες. Τα χάσια που βρίσκονται στην άμεση κατοχή του σουλτάνου μπορούσαν να περιέλθουν σε ανώτερους αξιωματούχους και τα χάσια και ζαμέτια μεμονωμένων ατόμων μπορούσαν να ξαναγίνουν χάσι του Πατισάχ. Σαν ιδιοκτησίες μεμονωμένων ατόμων τα αστικά χάσια δεν αποτελούσαν εδάφη σταθερού μεγέθους. Με την άνοδο στην ιεραρχία αλλά και αντίθετα, όταν ένας αξιωματούχος έχανε την εμπιστοσύνη με την οποία τον περιέβαλλαν, ακολουθούσαν αλλαγές στο μέγεθος του χασιού και στο αντίστοιχο ποσό της φορολογικής προσόδου της καθορισμένης για τον φεουδαλικό άρχοντα. Με τον τρόπο αυτό το μέγεθος του χασιού ενός σαντζακμπέη άλλαζε ανάλογα με τον βαθμό και τη θέση του ίδιου του σαντζακμπέη. Το γεγονός ότι οι διάφορες κατηγορίες των φεουδαλικών αρχόντων δεν είχαν κληρονομικό δικαίωμα πάνω στα χάσια, τα ζιαμέτια και τα τιμάρια (και ακόμα δεν είχαν στενούς δεσμούς με τη γη) εξηγεί γιατί η οθωμανική κυρίαρχη τάξη δεν μπόρεσε να σταθεροποιηθεί, με τη νομική ή γαιοκτητική έννοια, ούτε ως τάξη μεγάλων φεουδαλικών αρχόντων ούτε ως μικρή προγονική αριστοκρατία με τον τρόπο τον τυπικό για μεσαιωνικό ευρωπαϊκό κράτος.

Το Defterhane, μια υπηρεσία του Μεγάλου Βεζίρατου, ασχολούνταν με τις οικονομικές υποθέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και διαχειρίζονταν τα κονδύλια του ετήσιου εισοδήματος, με επικεφαλής τον αρχιτεφετέρη που είχε το αξίωμα του μπεηλέρμπεη και ήταν υπεύθυνος για τη Ρούμελη. Αργότερα προστέθηκαν δύο βοηθοί, ο ένας για την Ανατολία και ο άλλος για τις παραθαλάσσιες περιοχές της Ανατολίας και της Ρούμελης και την Κωνσταντινούπολη.³⁴

Εισπράξεις από τα τελωνεία και τα λιμάνια αντιπροσωπεύουν μερικά από τα έσοδα του προϋπολογισμού. Το επόμενο κονδύλι των εσόδων προερχόταν από τον κεφαλικό φόρο (από τους μη μουσουλμάνους) και από έναν έγγειο χρηματικό φόρο, τη σπέντζα. Στο σύνολο του προϋπολογισμού περιλαμβάνεται ένας φόρος στα αμπέλια και ένας φόρος απαιτητός από τις βοηθητικές στρατιωτικές μονάδες (π.χ. Βλάχοι), που παρόλο που ήταν βοηθητικές παραστρατιωτικές μονάδες και είχαν προνόμια, πλήρωναν φόρους. Τέλος ένα άλλο κονδύλι εσόδων των σουλτανικών χασιών ήταν ο φόρος στα tezkere (πιστοποιητικά) και τα μπεράτια. Η κατηγορία των χασιών που ανήκαν σε άλλα πρόσωπα περιλάμβανε φέουδα διαφορετικού μεγέθους, που διακρίνονταν από τα χάσια του σουλτάνου, από το

³⁴όπ.π., σελ.123

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

γεγονός ότι τα έσοδα που αντιπροσώπευαν εισπράττονταν από τους ιδιοκτήτες τους για λογαριασμό τους και προς το ίδιο συμφέρον.³⁵

Η γεωργική παραγωγή αντιπροσωπεύει την κύρια πηγή εισοδημάτων σε όλα τα χωριά. Η δεκάτη στα διάφορα είδη της αγροτικής παραγωγής αντιπροσωπεύει συνήθως το 75% και πάνω του συνόλου της φορολογικής προσόδου από το χωριό. Τα δημητριακά, κυρίως κριθάρι και σιτάρι, κυριαρχούσαν στην αγροτική παραγωγή, ενώ παρατηρείται και μια μικρότερης έκτασης καλλιέργεια βρώμης, σίκαλης, βίκου, κεχριού. Η απόδοση της σποράς καθόριζε βέβαια το μέγεθος του εισοδήματος που είχε ένα νοικοκυριό. Βέβαια υπήρχαν και χωριά, όπου άλλα είδη παραγωγής πχ. αμπέλια, λαχανικά, φρούτα, λινάρι, μπαμπάκι, μελισσοκομία συνιστούν τις σπουδαιότερες πηγές εισοδήματος.³⁶

Ο θρησκευτικο-δικαστικός θεσμός, αν μπορεί να ονομαστεί έτσι, κατείχε καίρια θέση στην οθωμανική διοίκηση. Το κύριο καθήκον συνίστατο στην άσκηση ελέγχου και την απονομή δικαιοσύνης με βάση τους θρησκευτικούς κανόνες του Seriat. Ο ρόλος αυτός είχε ανατεθεί στους καδήδες. Οι καδήδες εφαρμόζοντας τους κανονισμούς, γίνονταν όχι μόνο οι ερμηνευτές των θρησκευτικών κανόνων και δικαστές αλλά και διοικητικοί εκπρόσωποι της κεντρικής εξουσίας. Η δικαιοδοσία τους περιελάμβανε την εκδίκαση διαφορών μεταξύ ατόμων, τους γάμους και τα διαζύγια, την επικύρωση περιουσιακών στοιχείων κτλ. Ήταν ακόμη υπεύθυνοι για την εφαρμογή των αποφάσεων που αφορούσαν τα παράπονα εμπόρων και χειροτεχνών προς τον Μεγάλο Βεζίρη. Οι καδήδες ασκούσαν έλεγχο και στις συντεχνίες, ενώ τους είχε ανατεθεί και εποπτεία της αγοράς και των παραγωγών και εμπόρων που εφοδίαζαν με εμπορεύματα την πρωτεύουσα. Το αξίωμα του καδή, πολύμορφο και πολύπλοκο, δεν αγοραζόταν αλλά η επιλογή τους γινόταν ανάμεσα σ' αυτούς που είχαν φοιτήσει στους μεντρεσέδες. Η διάρκεια της φοίτησης εξαρτιόταν από το δίπλωμα που επιθυμούσε να πάρει το συγκεκριμένο άτομο και οι σπουδές διαρκούσαν 15-20 χρόνια. Ο πρώτος βοηθός και αντιπρόσωπος του καδή ήταν ο ναΐπης στην περιοχή δικαιοδοσίας του. Στους ναχιγιέδες ο ναΐπης εκτελούσε ανεξάρτητα το λειτουργήμα του, σαν καδής. Άλλος βοηθός του καδή ήταν ο muhtesib, με κύριο καθήκον την επίβλεψη των συντεχνιών και της αγοράς. Επίσης επέβλεπε τις θρησκευτικές υποχρεώσεις των μουσουλμάνων.³⁷

Ο Εβλιγιά Τσελεμπί (τουρκ. Evliya Çelebi(1020/25 Μαρτίου 1611 - περίπου 1095/1684) ήταν Τούρκος χρονογράφος και περιηγητής. Αφού περιηγήθηκε στην Κων-

³⁵ όπ.π., σελ. 124-7

³⁶ όπ.π., σελ. 131-2

³⁷ όπ.π., σελ. 142-44

σταντινούπολη και έγραψε λεπτομερώς για κτίρια, αγορές, ήθη, έθιμα και πολιτισμό, από το 1050/1640 μέχρι το 1087/1676 ξεκίνησε τις περιηγήσεις του εκτός της Πόλης. Οι γραπτές του εντυπώσεις συγκεντρώθηκαν σε ένα δεκάτομο έργο, το «Seyahatnâme» (Σεγιαχατναμέ - «Βιβλίο των ταξιδιών») ή σύμφωνα με το χειρόγραφο της Βιέννης *Tarikh-i Seyyah* («Χρονικό του περιηγητή»). Εκεί περιλαμβάνονται εντυπώσεις από ταξίδια του στον ελλαδικό χώρο, τη Βαλκανική, την Αυστρία, τη Βόρειο Αφρική, την Ανατολία, την Περσία και το Κάιρο. Χρησιμοποιεί την καθομιλουμένη γλώσσα της εποχής.

Η περιοδεία του στη Δυτική Μακεδονία έγινε κατά το 1661 με σκοπό τη συλλογή φόρων, ενώ μια δεύτερη διέλευση έγινε το 1668³⁸. Θεωρείται η πιο σημαντική πηγή πληροφοριών για τους οικισμούς της Δυτικής Μακεδονίας κατά τον 17^ο αι. Μέσα από το κείμενό του ξεχωρίζουν 3 μεγάλοι οικισμοί η Φλώρινα, η Καστοριά και τα Σέρβια. Περιοδεύοντας στο βόρειο και ανατολικό τμήμα της Δυτικής Μακεδονίας κατά το 1661 αναφέρει τους εξής καζάδες: Φλώρινας, Καστοριάς, Τζουμά Παζαρί, Εγρή Μπουτζάκ, Σαρή Γκιολ, Σερβίων και Χρούπιστας³⁹.

2.1.3 Το Βιλαέτι και Σαντζάκι Μοναστηρίου

Το Σαντζάκι Μοναστηρίου είχε νευραλγική θέση σε σχέση με τα άλλα σαντζάκια του ομώνυμου βιλαετιού Μοναστηρίου (Καστοριάς, Δίβρας, Ελβασάν και Σερβίων). Το σαντζάκι αυτό οριζόταν από βορρά με τις πόλεις Δίβρα, Κρούσοβο και Περλεπέ, από τα δυτικά με την Αχρίδα και τις λίμνες των Πρεσπών, από τον νότο με την Φλώρινα, ενώ στο κέντρο της περιφέρειας βρίσκεται το Μοναστήρι. Η στρατηγική σημασία του αποδεικνύεται από το γεγονός ότι το Μοναστήρι ήταν έδρα του γενικού διοικητή (βαλή), του γενικού φοροεισπράκτορα, του διοικητή της αστυνομίας και του διοικητή του τρίτου σώματος του οθωμανικού στρατού. Ήταν επίσης το δεύτερο οικονομικό κέντρο της Μακεδονίας μετά τη Θεσσαλονίκη, φιλοξενούσε τους διπλωματικούς εκπροσώπους της Αγγλίας, Γαλλίας, Αυστρίας και από το 1859 της Ελλάδας και της Ρωσίας. Τέλος ήταν η έδρα του υπερτίμου και εξάρχου Άνω Μακεδονίας μητροπολίτη Πελαγονίας.

Το σαντζάκι Μοναστηρίου υποδιαιρούνταν σε πέντε μικρότερες διοικητικές περιφέρειες, τους καζάδες Μοναστηρίου, Περλεπέ (Πρίλεπ), Αχρίδας, Φλώρινας και Κιρτσόβου. Ο ίδιος χώρος διαιρούνταν και σε εκκλησιαστικές επαρχίες, κάτω από την εκκλησιαστική διοικητική εποπτεία των μητροπόλεων του κάθε καζά. Το 1880 το σαντζάκι Μοναστηρίου περιλάμβανε την εκκλησιαστική επαρχία Πελαγονίας (Μοναστήρι), την επαρχία

³⁸ Δημητριάδης, Β.(1973). *Η Κεντρική και η Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί*. Θεσσαλονίκη: Μακεδονική Βιβλιοθήκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών

³⁹ Δημητριάδης, Β.,όπ.π., σελ. 161,164,177,183,197-9,203

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Αχριδών και Πρεσπών (Αχρίδα κι έπειτα Κρούσοβο), την επαρχία Μογλενών (Φλώρινα) και την επαρχία Διβρών και Βελεσσών (Κίρτσοβο). Η έκταση των εκκλησιαστικών επαρχιών δεν ταυτιζόταν απόλυτα με την έκταση των αντίστοιχων καζάδων⁴⁰.

Για το Βιλαέτι Μοναστηρίου εκδόθηκαν εννέα επετηρίδες, η πρώτη το 1292 έτος εγείρας(1875) και η τελευταία το 1314 έτος εγείρας (1896), δηλαδή τα έτη 1875, 1876, 1888, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896. Κατά την τελευταία δεκαετία του περασμένου αιώνα το βιλαέτι Μοναστηρίου παρουσίαζε την παρακάτω εικόνα: 1. Σαντζάκι Μοναστηρίου: Καζάδες Μοναστηρίου, Περλεπέ, Αχρίδος, Κιρτσόβου, Φλώρινας 2. Σαντζάκι Σερβίων: Καζάδες Σερβίων, Κοζάνης, Δζουμαάς, Ανασελίτσας, Ελασσόνας, Γρεβενών 3. Σαντζάκι Κορυτσάς: Καζάδες Κορυτσάς, Καστοριάς, Κολωνίας, Στάρβας 4. Σαντζάκι Δεβρών: Καζάδες Δέβρε-ι μπαλά (άνω Δεβρών), Δέβρε-ιζηρ (Κάτω Δεβρών), Ρακχαλάρ, Ματίου 5.Σαντζάκι Ελβασάν: Καζάδες Ελβασάν, Γραμησίου, Πεκλίνης.

Ο καϊμακάμης ήταν ο ανώτατος υπάλληλος του καζά. Προήδρευε στο διοικητικό συμβούλιο, το οποίο αποτελούνταν από μέλη τακτικά και αιρετά. Τα τακτικά μέλη ήταν ο ναΐπης (τοποτηρητής), ο μουφτής (νομοδιδάσκαλος), ο μητροπολίτης ή ο αντιπρόσωπός του και ο γραμματέας της αλληλογραφίας, ενώ τα αιρετά μέλη προέρχονταν από τους προκρίτους της μουσουλμανικής και χριστιανικής κοινωνίας. Ο ναΐπης είχε και τη θέση του προέδρου του Πρωτοδικείου, που αποτελούνταν από πέντε μέλη, χριστιανούς και μουσουλμάνους. Σε κάθε καζά υπήρχαν διοικητικά γραφεία ληξιαρχείου, κτηματολογίου, αστυνομίας, εκπαίδευσης, δημοσίων χρεών, τηλεγραφείου και ταχυδρομείου, παράρτημα αγροτικής τράπεζας και δημοτικό συμβούλιο οκταμελές, στο οποίο συμμετείχαν και χριστιανοί. Ανώτατος διοικητικός υπάλληλος του ναχιγιέ ήταν ο μουδίρης (διοικητής), ο οποίος προήδρευε στο διοικητικό συμβούλιο. Τη σύνθεσή του αποτελούσαν επίσης μέλη τακτικά και αιρετά. Υπήρχαν επίσης και στο ναχιγιέ γραφεία τηλεγραφείου και ταχυδρομείου, αστυνομίας, δημοτικό συμβούλιο, με δημάρχους πολλές φορές χριστιανούς. Στις επετηρίδες παρατίθενται τα ονόματα όλων των διοικητικών υπαλλήλων από τον ανώτερο που ήταν ο βαλής ως τον κατώτερο κλητήρα.⁴¹

Στις παραπάνω επετηρίδες αναφέρονται στο σαντζάκι Μοναστηρίου 167.013 κάτοικοι, από τους οποίους οι 117.177 ήταν χριστιανοί, οι 44.851 μουσουλμάνοι, οι 3.460 Αθίγγανοι και οι 1.525 Εβραίοι. Οι χριστιανοί πλειοψηφούσαν σε όλους τους καζάδες του σαντζακίου εκτός από τον καζά της Κοζάνης. Εβραίοι είχαν μόνο οι καζάδες της Καστο-

⁴⁰Βούρη, Σοφία(1992). *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια . Η περίπτωση της ΒΔ Μακεδονία ς 1870-1904*. Αθήνα: Παρασκήνιο, σελ. 39

⁴¹Τορδάνογλου,Αναστάσιος (1993-4). Οθωμανικές Επετηρίδες του Βιλαετίου Μοναστηρίου. *Μακεδονικά*, τ. 29, σελ. 310

ριάς και του Μοναστηρίου. Όπως προκύπτει από τις επετηρίδες εθνολογικά ο πληθυσμός του βιλαετίου Μοναστηρίου αποτελούνταν από μουσουλμάνους, από Βλάχους και Έλληνες, από Αρμενίους, από Βουλγάρους, από Εβραίους, από προτεστάντες, από Λατίνους και από ξένους υπηκόους ή αμφιβόλου υπηκοότητας. Μακεδονικό έθνος δεν αναφέρεται, όχι μόνο στις επετηρίδες του βιλαετίου Μοναστηρίου, αλλά ούτε και στις επετηρίδες των βιλαετίων Κοσόβου και Θεσσαλονίκης⁴². Οι μουσουλμάνοι πλειοψηφούσαν σε όλους τους καζάδες του βιλαετίου εκτός από τους καζάδες Φλώρινας και Καστοριάς. Με βάση την επετηρίδα του 1888 προκύπτει ότι ο συνολικός πληθυσμός ανερχόταν σε 582.246 άτομα.

Ο καζάς Μοναστηρίου είχε 4 ναχιγιέδες (δήμους, κοινότητες): Τιμούρχισαρ (Σιδηροκάστρου), Κρουσόβου, Ρέσνας, και Πρέσπας. Στο Μοναστήρι είχε προξενεία η Ελλάδα με πρόξενο τον Κωνσταντίνο Πανουριά και διερμηνέα τον Αβραάμ Μισραχή, καθώς επίσης και η Αγγλία, η Ρωσία και η Αυστροουγγαρία. Η Ελλάδα διατηρούσε προξενείο και στην Ελασσόνα με πρόξενο τον Παπαδόπουλο⁴³. Το Μοναστήρι είχε 5.394 χανέ (οικίες, με εκκλησίες – δύο των Βουλγάρων και από μία των Ελλήνων, των ρωμαιοκαθολικών και των προτεσταντών), 24 τζαμιά, 5 τεκέδες, 9 συναγωγές, 2.484 καταστήματα, 14 χάνια, 8 φαρμακεία, ενώ στα 135 χωριά του 9.574 χανέ, 146 χάνια, 66 τζαμιά, 145 εκκλησίες και συμπεριλαμβανομένης της πόλης του Μοναστηρίου 17.575 αμπέλια και 257 μύλους (επετηρίδα 1891, σελ.38).⁴⁴

Στο Μοναστήρι τα μουσουλμανικά σχολεία ήταν υπό την εποπτεία της «Διεύθυνσης Παιδείας» και του «Συμβουλίου Παιδείας». Το μουσουλμανικό γυμνάσιο μετατράπηκε σε νυκτερινή σχολή τον Φεβρουάριο του 1887 και 7 από τους 14 καθηγητές ήταν στρατιωτικοί. Είχε τέσσερις τάξεις με 38 μαθητές από τους οποίους 5 χριστιανοί και 1 Εβραίος. Εκτός από το γυμνάσιο υπήρχε ένα αρρεναγωγείο με 100 μαθητές και ένα παρθεναγωγείο με 26 μαθήτριες και 13 προκαταρκτικές σχολές μαζί με νηπιαγωγείο, με 792 μαθητές και 613 μαθήτριες. Οι μη μουσουλμάνοι συντηρούσαν στο Μοναστήρι 5 γυμνάσια, τρία ήταν αρρεναγωγεία με 290 μαθητές και 2 παρθεναγωγεία με 280 μαθήτριες. Επίσης υπήρχαν 5 αστικές σχολές, 4 για αγόρια και 1 για κορίτσια, με 530 μαθητές και 35 μαθήτριες. Να σημειωθεί ότι οι προκαταρκτικές σχολές λειτουργούσαν σε όλες σχεδόν τις πόλεις και τα χωριά του βιλαετίου (S1305) (1888, σελ.164)⁴⁵.

⁴²όπ.π., σελ. 311

⁴³ Επετηρίδα 1888, σελ.164

⁴⁴Τορδάνογλου, Αναστάσιος,όπ.π., σελ.315

⁴⁵όπ.π., σελ.314

Κύρια ασχολία του πληθυσμού του βιλαετίου Μοναστηρίου ήταν η γεωργία και ιδιαίτερα τα αμπέλια είχαν μεγάλη φήμη σε όλο το οθωμανικό κράτος. Κάποια ανάπτυξη σημειώθηκε στον βιομηχανικό τομέα με την ίδρυση δύο εργοστασίων, το ένα γαϊτανιού από τον Ανέστη Εφένδη, έμπορο από το Μοναστήρι, και το άλλο σαπυνοποιίας από τον Βλαντίκα Εφένδη από το Κρούσοβο. Το εξαγωγικό εμπόριο του βιλαετιού γινόταν δια της αμαξοστοιχίας αλλά και με ιπήλατες άμαξες⁴⁶.

Στην ίδια επετηρίδα δίνονται πληροφορίες για όλους τους καζάδες [Κατάλογος κτισμάτων και γαιών βιλαετίου Μοναστηρίου S1308(1891)]. Έτσι ο καζάς Φλώρινας περιλάμβανε την κωμόπολη Φλώρινας, όπου υπήρχαν: 7 τζαμιά, 2 τεκέδες, μεδφρεσές, αστική σχολή, προκαταρκτική σχολή, 5 νηπιαγωγεία, προκαταρκτική σχολή των Βουλγάρων, 2 των Ελλήνων, 2 εκκλησίες, 1.564 οικίες, 300 καταστήματα, κυβερνείο, στρατώνας, 19 χάνια, λουτρά, 2 αστυνομικά τμήματα, τηλεγραφείο, νοσοκομείο, φαρμακείο, ρολόι της «χώρας», 5 εστιατόρια και μαγειρεία, 20 φούρνοι και 12 «καζίνα» και ταβέρνες. Στα χωριά της Φλώρινας: 18 τζαμιά, 44 σχολεία, 33 εκκλησίες, 3.693 οικίες, 45 καταστήματα, 11 χάνια. Στην πρωτεύουσα και τα χωριά: 93 μύλοι, 2.700 αποθήκες και αχυρώνες, 4.300 αμπέλια, 90 κήποι, 5.1295 χωράφια, 6.200 λιβάδια και 82 βοσκότοποι.⁴⁷ Ο καζάς είχε δύο ναχιγιέδες, τον ναχιγιέ Ρόντικ και τον ναχιγιέ Νυμφαίου. Ο πρώτος είχε πρωτεύουσα το χωριό Σούρβιτζ(μάλλον το Σόροβιτς). Η πρωτεύουσα και τα γύρω χωριά είχαν: 1.860 οικίες, 28 καταστήματα, 8 χάνια, 15 μύλους, 10 τζαμιά, 10 σχολεία, 9 εκκλησίες, 690 αποθήκες και αχυρώνες, 2.000 αμπέλια, 30 κήπους, 12.000 χωράφια, 1.400 λιβάδια και 31 βοσκοτόπους⁴⁸.

3. Το Αμύνταιο στον Χρόνο

Ο Δήμος Αμυνταίου βρίσκεται στο νοτιοδυτικό τμήμα του Νομού Φλώρινας και έχει συνολικά έκταση 240.141 στρ. (ΧΑΡΤΗΣ 1). Η περιοχή χαρακτηρίζεται ορεινή-ημιορεινή εκτός από τα αγροκτήματα του Δ.Κ. Αμυνταίου και του Τ.Κ. Ροδώνα που είναι πεδινά. Ο Δήμος Αμυνταίου είναι ο μοναδικός δήμος στην Ελλάδα με τέσσερις λίμνες εξαιρετικής ομορφιάς, που συνδέονται μεταξύ τους μέσω τάφρων, ρευμάτων, αγωγών και σιράγγων. Πιο συγκεκριμένα η λίμνη Βεγορίτιδα, η λίμνη Πετρών, η Ζάζαρη και η Χειμαδίτιδα έχουν χαρακτηριστεί ως περιοχές κοινοτικού ενδιαφέροντος στο Ευρωπαϊκό Οι-

⁴⁶Ιορδάνογλου, Αναστάσιος,όπ.π., σελ. 316

⁴⁷όπ.π.,σελ.331

⁴⁸όπ.π., σελ. 308-338

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

κολογικό Δίκτυο Natura 2000 (ΧΑΡΤΗΣ 2 ΚΑΙ 3). Σήμερα η πόλη του Αμυνταίου είναι η έδρα του ομώνυμου δήμου και αποτελεί το διοικητικό και οικονομικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής. Σύμφωνα με την απογραφή του 2011 έχει πληθυσμό 3.671 (ενώ ο πληθυσμός του Δήμου 16. 973). Τόσο το Αμύνταιο όσο και οι υπόλοιποι οικισμοί και κοινότητες του Δήμου λειτούργησαν με βασική αρτηρία επικοινωνίας το σιδηροδρομικό σταθμό είτε ως απλό πέρασμα για τα εμπορικά караβάνια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, είτε ως οδικός άξονας, αλλά και ως σύγχρονη σιδηροδρομική γραμμή.

Το Αμύνταιο βρίσκεται ΝΔ της πόλεως Φλώρινας, Α βρίσκεται η λίμνη Οστρόβου, ΒΔ το στενό Κλειδίου (Κιλί- Ντερβέν), Β το χωριό Πέτρες, ΒΑ το χωριό Άγιος Παντελεήμων και Ν το έλος Ρούδνικ. Έχει υψόμετρο 594 μέτρα περίπου. Ο κάμπος του είναι ευφορότατος, αφού περιβρέχεται από άφθονα νερά, το υπέδαφος αποτελείται από ασβεστολιθικά πετρώματα και πλούσια λιγνιτικά κοιτάσματα. Έχει μεταλλικές πηγές ανεκμετάλλευτες, μία προς το έλος Ρούδνικ, το νερό της οποίας φημιζόταν για τη θεραπευτική του ιδιότητα κατά της ελονοσίας και άλλη προς βορρά του Αμυνταίου με νερά οξυανθρακικά. Το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων ασχολείται με τη γεωργία, αμπελοουργία, καπνοκαλλιέργεια και την κτηνοτροφία. Έχει κλίμα ξηρό και οι δυνατοί άνεμοι και οι βροχές αποτελούν το μέτρο του κλίματος για αρκετούς μήνες του χρόνου. Η κωμόπολη πήρε το όνομα από τον Αμύντα, βασιλιά της Μακεδονίας (540-498 πχ), η παλιά του δε ονομασία Σόροβιτς (μετονομάστηκε σε Αμύνταιον με Β.Δ. τον Αύγουστο του 1928) προέρχεται κατ' άλλους από τις τουρκικές λέξεις σορ= ρώτα και γκετς= πέρνα, κατ' άλλους από το όνομα του ωραιότατου χωριού του Μοναστηρίου Σόρο ή από το «στο όρος Βίτσι». Το Αμύνταιο συχνά αναφέρεται και ως Σουροβίτσεβο, Σούρβιτς κτλ. Ένας σημαντικός αριθμός προϊστορικών θέσεων γύρω από τις λίμνες πιστοποιούν πως ήδη από τις πρωϊμότερες φάσεις της Νεολιθικής Εποχής (7^η και 6^η χιλιετία) εγκαταστάθηκαν στη περιοχή κοινότητες ψαράδων και γεωργοκτηνοτρόφων λόγω του φυσικού της πλούτου. Η αρμονική αυτή συνύπαρξη συνεχίστηκε και στην Νεολιθική εποχή και στην Εποχή του Χαλκού (4^η έως 2^η χιλιετία).⁴⁹

Η ελληνιστική πόλη των Πετρών βρισκόταν στα όρια του αρχαίου διαμερίσματος της Εορδαίας στα σύνορα με τη Λυγκηστίδα. Ο Φίλιππος Β΄ πιθανόν ίδρυσε την πόλη με σκοπό τον έλεγχο των συνόρων και την ενοποίηση των τοπικών φυλετικών ομάδων. Ήταν μια μικρή πυκνοκατοικημένη πόλη 5.000 κατοίκων με σπίτια οργανωμένα σε νησίδες, κατά ομάδες 3 ή 4, και λατρευτικούς χώρους ή μικρά ιδιωτικά ιερά. Τα αγάλματα, οι επι-

⁴⁹Παπαδάκης, Πλάτων, «Αμύνταιον», *Αριστοτέλης*, 1957, τ.1, σελ. 43-49

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

γραφές και τα ειδώλια της ανασκαφής μας δίνουν πληροφορίες για τη θρησκευτική ζωή των κατοίκων της πόλης. Το οχυρό Κάλε, κοντά στη λίμνη Πετρών εντασσόταν στα αμυντικά έργα των Μακεδόνων Βασιλέων, το κάστρο επισκευάστηκε επί αυτοκράτορα Ιουστινιανού και έπαιξε σημαντικό ρόλο στα Βυζαντινά χρόνια.

Κατά την αρχαιότητα το μέρος που βρίσκεται το Αμύνταιο ανήκε στην επαρχία Εορδαίας. Από ανασκαφές που έγιναν στην περιοχή του⁵⁰ το 1913-14 από τους Ρώσους καθηγητές Φαρμακόβσκυ και Μιλονκόφ, βρέθηκαν σιδηρά αντικείμενα που φανερώνουν την προϊστορική χρήση του σιδήρου⁵¹. Άξιο προσοχής είναι ότι τα κοσμήματα που βρέθηκαν στην περιοχή και μεταχειρίζονταν οι λαοί που ζούσαν κατά τον 10^ο και 11^ο αι. ήταν όμοια με εκείνα που χρησιμοποιούνταν τους ίδιους χρόνους από λαούς που ζούσαν στην Κόρινθο, Αίγινα, Σπάρτη κτλ. Από τότε η περιοχή δεν εκίνησε και πολύ το ενδιαφέρον των αρχαιολόγων, μόνο το 1933 στο χωριό Πέτρες έγιναν ανασκαφές μικρής διάρκειας από τον καθηγητή Α. Κεραμόπουλο.

Στο υδραγωγείο του Αμυνταίου, που είναι το ίδιο μιας χαμένης πολίχνης που ονομάζεται Γραντίστα⁵², υπήρχε μια επιγραφή⁵³. Ίδιες επιγραφές⁵⁴ υπήρχαν σε πλάκες με τις οποίες ήταν κτισμένη και η εκκλησία των Πετρών Άγιος Νικόλαος, που τις ξήλωσαν οι αρχαιοκάπηλοι. Στα υψώματα του Αμυνταίου, προς την απέναντι πλευρά της λίμνης, διακρίνονται ερείπια κάποιου φρουρίου (κάλε) καθώς και ερείπια μιας εκκλησίας, που ανάγεται στους βυζαντινούς χρόνους. Επίσης διακρίνονται τα καλντιρίμια κάποιας δημοσίου οδού, προφανώς παρακλάδι της Εγνατίας, που πήγαινε προς Έδεσσα. Πριν από το 1892 από τον δρόμο αυτό περνούσαν караβάνια, πάνω δε σ' αυτόν φαίνονται ακόμη χαλάσματα κτιρίων, προφανώς χάνια. ΝΔ του Αμυνταίου, στο έλος Ρούδνικ διακρίνονται καθαρά τα ερείπια κάποιας χαμένης μεγάλης πόλης που κατεκλύσθη παλιά από νερά. Ένας μύθος της περιοχής λέει ότι στα στενά της Κλεισούρας υπήρχε μια πόρτα που την ανοιγόκλεινε μια παρθένος, που κανόνιζε το νερό που έπρεπε να διοχετευθεί από εκεί προς τον κάμπο. Κάποτε ξεχάστηκε σε κάποιο γάμο, άφησε την πόρτα ανοιχτή κι έτσι τα νερά ξεχύθηκαν και έπνιξαν αυτή την πόλη.

Παλιές πόλεις που άκμασαν τότε στην περιοχή ήταν η Άρνισσα, η Βεγόρα, η Κέλλα ή Κέλλαι (=αποικία), η Γραντίστα και το Ρόσφιτς, πλησίον του χωριού Άγιος

⁵⁰ Στην θέση Ρόσφιτς υπήρχε πόλη με το ίδιο όνομα

⁵¹ Τα ευρήματα αυτά φυλάγονται στο Μουσείο Κωνσταντινουπόλεως

⁵² Η πολίχνη Γραντίστα εκτίσθη από τον Φίλιππο Β', ήταν αρκετά μεγάλη και χωρίζονταν σε τρεις μαχαλάδες, όπως διακρίνονται. Αποτελούσε φαίνεται φρούριο για την προστασία των συνόρων της Εορδαίας από τυχόν εισβολές αλλά και καταφύγιο κατά τις ληστρικές επιδρομές των Ιλλυριών.

⁵³ Η επιγραφή έγραφε: Δαβρίας ονομαστού ιερατεύσας υπέρ ελευθεριών βωμών Ρώμης

⁵⁴ Μια από τις επιγραφές έγραφε: Δαβρίας ονομαστού Πραξινόη Δαβρία, Νικαία Απολλοδώρου

Παντελεήμων. Από τον 3^ο μέχρι τον 6^ο αι.μ.Χ. άρχισαν πυκνές επιδρομές βαρβαρικών φύλων, όπως Γότθοι, Βησιγότθοι, Ούνοι και Σλάβοι. Κατά το 1080 μ.Χ. οι Νορμανδοί ορμώμενοι από την Καστοριά, που την κατείχαν, πέρασαν πολλές φορές από την περιοχή. Από το 1331-1380 μ.Χ. ευρίσκετο στην κατοχή των Σέρβων, από το 1389 δε στη διάθεση των Οθωμανών.

Κατά το 1800 περίπου στην πεδιάδα αυτή βρίσκονται σκορπισμένες 5-6 καλύβες κολίγων και κτηνοτρόφων, γνησίων Τούρκων που ονομάζονται Σαριγκιολίδες και Κονιάροι. Όλη η περιοχή ανήκε και αποτελούσε τσιφλίκι του τούρκου στρατηγού Ρεούφ Πασά⁵⁵. Κάτοικοι από τα γύρω χωριά άρχισαν σιγά σιγά να αποικίζουν την εύφορη πεδιάδα. Έτσι από το χωριό Όροβο, πάνω από το Ξινό Νερό, οι κάτοικοι εγκαταλείπουν την κτηνοτροφία και την βιοτεχνία των κεραμιδιών και διασκορπίζονται άλλοι προς τα γύρω χωριά, πολλές δε οικογένειες όπως των Ζουγκαίων, Τσώκληδων, Μίγκου και άλλων στην πεδιάδα αυτή που από χρόνια πριν ήταν εγκατεστημένες οι οικογένειες Ολίδη, Τζουτζουμάνη, Τρυψάνη, Πιτσιντίνη και Χατζήδων⁵⁶. Από το χωριό Μπέγνα⁵⁷ έρχονται και εγκαθίστανται οι οικογένειες Κιόση, Χατζηγιάννου, Μαλάτση, Χατζημηνά, Χατζηκωνσταντίνου και Χατζηαθανασίου. Οι άποικοι δίνουν σιγά σιγά κάποια μορφή χωριού στην νέα τους πατρίδα. Καινούριες οικογένειες εγκαθίστανται σ' αυτήν από τα χωριά Κέλλη, Κλειδί, Βεύη, Λέχοβο, Κλεισούρα, Νυμφαίο, Δροσοπηγή, Καστοριά κλπ. Η πόλη επεκτείνεται στο μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής και γίνεται κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου. Είναι έδρα Μιουντούρη⁵⁸, Μιουλιαζίμ⁵⁹, Τάγματος τουρκικού στρατού και Εφίππου χωροφυλακής. Τα τάγματα χωρίζονταν σε boluk (λόχος) με διοικητή τον yusbashi (λοχαγό) και βοηθούς 2 mulazim (υπολοχαγούς) και έναν bascavus (επιλοχία). Στο Σόροβιτς μνημονεύεται κυρίως η ύπαρξη μουλαζίμη (υπολοχαγού).

Το 1911, το τσιφλίκι που διαχειρίζεται για λογαριασμό του φιλέλληνας Ρεούφ Πα-

⁵⁵ Παπαδάκης, Πλ., όπ.π., σελ.45, υποσημείωση 1: Ο Ρεούφ Πασάς το είχε πάρει προίκα από τον πεθερό του, ο οποίος ήταν υπασπιστής του Σουλτάνου. Ο πεθερός αυτός βασάνισας τους κατοίκους έγινε κύριος όλης της περιοχής. Αργότερα κάποιος από τον οίκο των Χατζήδων διεκδικώντας τα χτήματα αυτά κερδίζει στην Πόλη την υπόθεση κατόπιν δικαστικού αγώνα και φέρνει μαζί του το σχετικό φιρμάνι. Ερχόμενος όμως από τη Φλώρινα, όπου πήγε να το επικυρώσει στην εκεί τουρκική διοίκηση φονεύεται από ενεδρεύοντες Τούρκους. Τα χαρτιά που τα έφερε το άλογό του βρίσκονται στα χέρια του οίκου Χατζή.

⁵⁶ όπ.π., σελ.45, υποσημείωση 2: Η οικογένεια Χατζήδων είχε εγκατασταθεί στο χωριό Σώτερ, που κατοικούνταν τότε από Τουρκογύφτους και λίγους χριστιανούς, προερχόμενη από το χωριό Όροβο. Λέγεται ότι γενάρχησ αυτής της οικογένειας ήταν κάποιος Πατρινός ονόματι Νικόδημος. Ο οίκος Χατζή διαδραμάτισε στο Αμύνταιο σοβαρότατο ρόλο.

⁵⁷ Στη θέση της παλιάς Βεγόρας

⁵⁸ Δηλαδή έπαρχος

⁵⁹ Αστυνομικός σταθμάρχης

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σά ο Κωνσταντίνος Χατζής⁶⁰ εξαγοράζεται απ' αυτόν και άλλους τέσσερις, τους Τραϊαννού Λάζαρον, Χατζή Τρύφωνα, Χατζηδημητρίου Μιχαήλ και τον Τούρκο Μαζούτ Γιασάρ. Είχε έκταση 3.827.479 στρ., οικοπεδική έκταση 159.087 τ.μ.. Ήταν τσιφλίκι του Αλή Πασά μεταξύ του 1803-1822, το 1822 δε έγινε τσιφλίκι του Ρεούφ πασά. Υπήρξε προίκα του Ρεούφ πασά από τον πεθερό του, υπασπιστή του Σουλτάνου. Γίνεται κύριός του με αυτοκρατορικό διάταγμα (μιληναμέ). Το κτήμα ανήκε στην κατηγορία των «Εμιριγιέ» (δημόσιες γαίες), στα οποία ο Σουλτάνος είχε την επικυριαρχία του 20%. Οι γαίες στο οθωμανικό κράτος διαιρούνται σε 5 κατηγορίες: 1. Γαίες καθαράς ιδιοκτησίας (εραζίμ εμπλουκέ) 2. Δημόσιες γαίες (εραζίμ εριγέ) 3. Αφιερωμένες γαίες (εραζίμ εβκουφέ) 4. Εγκαταλειμμένες γαίες (εραζίμ ετρουκέ) και 5. Νεκρές γαίες (εραζίμ εβάτ). Στο οθωμανικό κράτος όλη η γη ήταν δημόσια εκτός από τις γαίες καθαράς ιδιοκτησίας, που καθορίζονταν στο άρθρο 2 του νόμου της 7 Ραμαζάν και που παραχωρούνταν κατά κυριότητα σε ιδιώτες, ή βακουφικές με Αυτοκρατορικά (Σουλτανικά) φερμάνια. Το άρθρο 3 του νόμου 7 Ραμαζάν καθορίζει τις δημόσιες γαίες. Το «Τεσσαρούφ» ή «Τασσαρούφ» (δικαίωμα εξουσίας γης για ορισμένη χρήση) παραχωρείται κατά το άρθρο 3 του Νόμου «Περί γαιών» μόνο με έγγραφο τίτλο, ονομαζόμενο «ταπί», που φέρει στο πάνω μέρος τον τουγρά (μονόγραμμα) του Σουλτάνου. Το ταπί χορηγείται από τον ειδικό υπάλληλο του κράτους (το τουρκικό κτηματολόγιο) με προπληρωμή ορισμένου ποσού (άρθρο 3).

Σχετικά με τις διοικητικές δομές το Σόροβιτς ανήκε το 1850 στο καϊμακλίκι Φλώρινας, ήταν μουδιρλίκι (υποδιαίρεση καϊμακλικιού) με διοικητή μουδίρη ή μουδούρη (κατώτερο αξιωματικό της επαρχιακής διοίκησης). Από το 1891 και μετά ανήκε εκκλησιαστικά στη Μητρόπολη Μογλενών, διοικητικά υπαγόταν στον καζά Φλώρινας (αντικατέστησε το καϊμακλίκι) και στο σαντζάκι Μοναστηρίου. Είναι πρωτεύουσα του Ναχιγιέ (δήμου) Ρούτνικ (μάλλον οι σημερινοί Ανάργυροι), ένας δήμος αρκετά πλούσιος, όπως φαίνεται στη μετάφραση των Οθωμανικών Επετηρίδων του Αναστάσιου Ιορδάνογλου.⁶¹

Κατά την εποχή της οθωμανοκρατίας ζούσαν στο Σόροβιτς 120 ορθόδοξες οικογένειες και 25 σχισματικές (Επιστολή του Μογλενών Ιωαννίκιου στις 16-6-1899 προς

⁶⁰ Παπαδάκης, Πλ., όπ.π., σελ. 46, υποσημείωση 1: Ο Χατζής Κωνσταντίνος (ο Ντίνος του Μήτσου όπως τον αποκαλούσαν) για τις υπηρεσίες στην Υψηλή Πύλη παρασημοφορήθηκε από τον Σουλτάνο και λόγω αυτής της εύνοιας πολλές φορές βοήθησε και έσωσε τους Έλληνες κατοίκους. Η επιρροή του ήταν μέγιστη. Το Βουλγαρικό κομιτάτο λόγω της δράσης του τον είχε προγράψει. Κατά την οπισθοχώρηση της 7ης Μεραρχίας συνοδευόμενος από τον συγγενή του Χατζή Αθανάσιο, στο ενδιάμεσο των χωριών Βεγόρας και Αγίου Παντελεήμονος, ενέπεσαν σε ενέδρα του Βούλγαρου κομιτατζή Γκέλε Χατζηβάνοφ που βοηθούσαν από τον επίσης Βούλγαρο Μήτσε Μάντζα και τους έπνιξαν στα νερά του Οστρόβου. Το πτώμα του μεν Χατζή Κωνσταντίνου ανευρέθη αλλά αυτό του Αθανασίου παρά τις προσπάθειες των συγγενών δεν ανευρέθη. Λέγεται ότι οι Βούλγαροι αυτοί, που ήταν κάτοικοι Αμυνταίου, επειδή φοβήθηκαν εκδίκηση των Ελλήνων μετανάστευσαν στην Αμερική.

⁶¹ Ιορδάνογλου, Αναστάσιος, όπ.π., σελ. 316

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

τον Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης)⁶². Ο πληθυσμός του Σόροβιτς (Αμυνταίου) σύμφωνα με τις απογραφές ήταν:

1920=1.514 κάτοικοι

1928=2.148 κάτοικοι

1940=2.641 κάτοικοι

1951=3.239 κάτοικοι

1961=3.861 κάτοικοι

1971=3.664 κάτοικοι

1981=3.205 κάτοικοι

1991=3.155 κάτοικοι

2001=3.636 κάτοικοι

2011=3.671 κάτοικοι

Την 24^η Οκτωβρίου 1912 οι Τούρκοι μετά τον αιφνιδιασμό και τον πανικό που προξένησαν στα στρατεύματα της 7ης Μεραρχίας κατέστρεψαν κυριολεκτικά το Αμύνταιο πλην λίγων οικισμών του τουρκομαχαλά (ΕΙΚΟΝΑ 4). Τότε πολλές οικογένειες από φόβο ακολούθησαν τη Μεραρχία μέχρι τα Σέρβια, όπου παρέμειναν εκεί επί ένα μήνα. Από τότε άρχισε η πόλη να ανοικοδομείται εκ νέου και πάνω από τα ερείπια της καμένης πόλης να κτίζονται οικοδομές, ξενοδοχεία και επιβλητικά μαγαζιά. Από τον Οδηγό της Νέας Ελλάδας του Τρύφωνος Ε. Ευαγγελίδη (έκδοση 1913) κατά το Γερμανικόν Μπαϊδεκερ παραλαμβάνουμε την παρακάτω ενδιαφέρουσα περικοπή αναφερόμενη στο Αμύνταιο⁶³:

«Κατά δε το 159 χλμ. κείται ο σταθμός Σόροβιτς μικρού χωρίου χριστιανικού μετά 800 Ελληνομακεδόνων και ολίγων Οθωμανών, γνωστού ως εκ της αυτόθι πολεμηθείσης μάχης. Το χωρίον τούτο έκαυσαν κατά 9)βριον 1912 οι Τούρκοι υποχωρούντες. Ο Θ. Ουσπένσκι και τα μέλη του εν Κωνσταντινουπόλει Ρωσικού Αρχαιολογικού ινστιτούτου κ.κ. Φαρμακόβσκι και Βασίλιεφ ανεκάλυψαν εν τω σταθμώ Σόροβιτς τω 1900 προϊστορι-

⁶² φ.Μητροπόλεως Μογλενών , αρ.πρωτ.3011,16/7/1899

⁶³ Παπαδάκης,Πλ,όπ.π.,σελ.46, υποσημείωση 3

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

κάς νεκροπόλεις. Εντός κυκλικού τινός περιβόλου ανεύρον 222 τάφους εκ μεγάλων λίθων. Οι νεκροί έκειντο παρ' αλλήλους εν δε τη σποδώ αυτών ανευρέθησαν πολλά χρυσά κοσμήματα και χαλκά ειδώλια και άλλα αντικείμενα. Επίσης δε και αγγεία γεωμετρικού ρυθμού, τεμάχια ηλέκτρον και σιδηρά όπλα. Τα αντικείμενα τούτα ανέρχονται εις 897, ων τα ημίση έλαβεν η Τουρκική Κυβέρνησις. Οι αρχαιοδίφαι ανήγγειλον ότι και άλλοι τάφοι εκεί πλησίον υπάρχουν».

Το Αμύνταιο (Σόροβιτς) αρχίζει να αναπτύσσεται λοιπόν στα τέλη του 18^{ου} με εισροή κατοίκων από τις γύρω περιοχές και ήταν τσιφλίκι του Αλή Πασά και του Ρεούφ Πασά. Κεφαλοχώρι της περιοχής μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν βέβαια το Ξινό Νερό (Εξή Σού), αλλά μετέπειτα πήρε τα πρωτεία το Αμύνταιο. Η περιοχή του Αμυνταίου συγκλονίστηκε από τα γεγονότα του 1903-1908 και πρόσφερε πολλά στον Μακεδονικό Αγώνα. Η ιστορική περιοχή του Αμυνταίου περιλαμβάνει και τα στρατηγικής σημασίας στενά του Κιρλί Δερβέν (Κλειδίου), τα οποία δύο φορές έγιναν κέντρο πολεμικών επιχειρήσεων, μία κατά την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων και μία κατά την εισβολή των Γερμανών το 1941. Εδώ συντελέστηκε η μάχη του Σόροβιτς κατά τον Α΄ Βαλκανικό και το αιματηρό ατύχημα της πολύπαθης Νης Μεραρχίας του Σχη Ματθαιόπουλου στις 23-24 Οκτωβρίου 1912. Η περιοχή Αμυνταίου είχε απελευθερωθεί την Πέμπτη 18 Οκτωβρίου 1912 αλλά μετά το ατύχημα της Μεραρχίας στρατός και ομάδες ατάκτων Τούρκων επανήλθαν και προέβησαν σε φρικαλεότητες. Τελικά στις 6 Νοεμβρίου 1912 συντελείται η οριστική απελευθέρωση του Αμυνταίου.

Όμως και κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η περιοχή Ξινού Νερού-Αμυνταίου αποτέλεσε κέντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων. Από τις 4 Αυγούστου 1916 γνωρίζει μία μικρή περίοδο Βουλγαρικής Κατοχής, αφού οι Βούλγαροι καταλαμβάνουν και το Αμύνταιο και προωθούνται μέχρι το σημείο μεταξύ του Αγίου Παντελεήμονα και της Άρνισσας, όπου και ανακόπτονται από τους Σέρβους και τους Γάλλους. Οι κατακτητές εκδιώκονται με την άφιξη των γαλλικών, ρωσικών και λοιπών στρατευμάτων, που απελευθερώνουν την περιοχή Φλώρινας - Αμυνταίου από τη Γερμανοβουλγαρική κατοχή στις 16 Σεπτεμβρίου 1916. Το 1916 οι Γάλλοι στρατιώτες επέφεραν αρκετές ζημιές σε σπίτια και επιχειρήσεις εκδικούμενοι το επεισόδιο των Αθηνών (Φιλοπάππου - Στρατηγός Ζωνάρι). Τον Αύγουστο του 1939 στρατιώτες του 28^{ου} Συντάγματος με νέους αποκλειστικά της περιοχής Αμυνταίου βρίσκονται άγρυπνοι φρουροί στα σύνορα της πατρίδας. Τον Οκτώβριο του 1940 δέχονται πρώτοι το ύπουλο χτύπημα των Ιταλών, αναχαιτίζουν στον τομέα της Κορυτσάς κάθε προσπάθεια προελάσεως. Ακολουθεί η επίθεση των Γερμανών

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

και η βαριά σκλαβιά 1941-4. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η περιοχή έγινε πάλι τόπος σκληρών επιχειρήσεων μεταξύ των ναζιστικών στρατευμάτων και των αμυνόμενων ελληνικών και συμμαχικών στρατευμάτων (Αυστραλών, Νεοζηλανδών και Βρετανών). Το Αμύνταιο πέφτει πάλι στα χέρια των Γερμανών και των συμμάχων τους, δεινοπαθώντας κυρίως το 1941-44, αφού τότε συντελείται το ολοκαύτωμα του Λεχόβου (Ιούλιος 1943), το οποίο είναι μέλος του Δικτύου Μαρτυρικών Χωριών και Πόλεων της Ελλάδας, και η εκτέλεση των πατριωτών κατοίκων στο χωριό Αετός τον Μάρτιο του 1944. Τελικά το Αμύνταιο απελευθερώνεται από τους Γερμανούς στις 31 Οκτωβρίου 1944, ενώ πολλές περιπέτειες και αιματηρά συμβάντα γνώρισε και κατά τον Εμφύλιο πόλεμο, όπως αυτό της 16^{ης} -4-1949.

Γενικά το Αμύνταιο ήταν παρόν σε όλους τους αγώνες του έθνους. Ενδεικτικά ο Πλάτων Παπαδάκης (πρώην Διοικητής του ΙΚΑ Αμυνταίου) σε άρθρο του στο περιοδικό Αριστοτέλης (1957) αναφέρει τα εξής ονόματα Αμυνταιωτών που θυσιάστηκαν για τη Ελλάδα⁶⁴:

1894-1911: Λάζαρος Πιτσιντίνης, Παπακωνσταντίνος Μάνος, Αλέξιος Πιτσιντίνης

1912-13: Τζήκας Δημήτριος, Χατζής Κωνσταντίνος, Χατζής Αθανάσιος, Παπαμηνάς Τρυψάνης, Παπαδιά Παπαμηνά, Χατζηιωάννου Φώτιος, Σταυρόπουλος Αθανάσιος, Χατζημηνάς Στρατής, Τζουτζουμάνης Κυριάκος, Πείος Χρήστος, Σταυρόπουλος Σταύρος, Σταυροπούλου Μαρία, Ρόικος

1916-17: Χατζημηνάς Νικόλαος, Κωνσταντίνου Σταύρος, Παπά Σουλτάνα, Γεωργιάδης Επαμεινώνδας

1919-22 (στη Μικρά Ασία): Καρκάτζης Νικόλαος, Ματκάρης Νικόλαος

1940-41: Σαρακατσάνης Τρύφων, Στάιος Παύλος, Μυλωνάς Γεώργιος, Δέιτσερ Ηλίας

1941-45 (Κατοχή): Κατσούλης Θεόδωρος, Χατζής Φώτιος, Συνταγματάρχης Παπαπέτρου Ιωάννης

1945-9: Ανθυπολοχαγός Τσολακίδης Ιωάννης, Τσόκλης Λάζαρος, Τσόκλης Αντώνιος, Τσίκλης Δημήτριος, Ζούγκας Παντελής, Χατζηιωάννου Μιχαήλ, Μυλωνά Μαρία, Γκέλλος Παρίσης, Γκέλλου Καλυψώ, Γκέλλου Πανδώρα, Γεωργιάδου Μαρία, Γεωργιάδης Ιωάννης, Γεωργιάδης Κωνσταντίνος, Κωνσταντινίδου Μαρίνα.

⁶⁴ Παπαδάκης, Πλάτων «Αμύνταιον», *Αριστοτέλης*, 1957, τ.1, σελ 43-49

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Από τα δημόσια κτίρια του Αμυνταίου ξεχωρίζει αυτό του πρώην Α΄ Δημοτικού Σχολείου Αμυνταίου, στο κέντρο της πόλης, που χτίστηκε το 1928 και αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της αντίληψης της εποχής για τη σχολική αρχιτεκτονική, με μεγάλες αίθουσες διδασκαλίας και επιβλητικές εσωτερικές σκάλες. Συμπερασματικά η περιοχή του Αμυνταίου είναι ένας ευλογημένος και εύφορος τόπος. Η καλλιέργεια σιτηρών, κριθαριού, καλαμποκιού, ζαχαρότευτλων, η αμπελοκαλλιέργεια και τα δασικά προϊόντα αποτελούν βασικό χαρακτηριστικό της τοπικής αγροτικής οικονομίας. Επιπλέον η κτηνοτροφία, η αλιεία (κυρίως παλαιότερα) και η οινοποιία αποτελούν σημαντικούς παράγοντες της τοπικής οικονομίας. Η αναγνωρισμένη ποιότητα του «Ξινόμαυρου Αμυνταίου» και η διαμόρφωση των οινοποιείων της περιοχής έχουν συμβάλει καθοριστικά στην αναβάθμιση του οινοπαραγωγικού προφίλ της σε πανελλαδικό και διεθνές επίπεδο.

3.1. Εφημερίδες Κυβερνήσεως - Ονοματοδοσία Σόροβιτς (Αμυνταίου)

Σύμφωνα με τις εφημερίδες της Κυβέρνησης η ονοματοδοσία της κοινότητας-δήμου Αμυνταίου έγινε ως εξής:

1. Αριθμός φύλλου 259, 29 Δεκεμβρίου 1918

**ΒΑΣΙΛΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΠΕΡΙ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΟΜΟΝ
ΦΛΩΡΙΝΑΣ**

Έχοντες υπόψη τα άρθρα 1-6 του νόμου 1051 της 6/10 Νοεμβρίου 1917 « περί συστάσεως και διοικήσεως δήμων και κοινοτήτων εν ταις Νέες Χώραις» προτάσει του Ημετέρου επί των Εσωτερικών Υπουργού απεφασίσαμεν και διατάσσομεν:

Αναγνωρίζονται Κοινότητες εν τω νομώ Φλωρίνης41) Ο συνοικισμός Σόροβιτς υπό το όνομα «Κοινότης Σόροβιτς» και έδραν τον ομώνυμον συνοικισμόν.

2. Αριθμός φύλλου 156, 8 Αυγούστου 1928

Διάταγμα περί μετονομασίας κοινοτήτων και συνοικισμών

Εν τω Νομώ Φλωρίνης

2^ο. Εν τη Επαρχία Καστορίας.....204) Η κοινότης Σόροβιτς μετονομάζεται εις «κοινότητα Αμυνταίου» και ο ομώνυμος αυτή συνοικισμός Σόροβιτς εις «Αμύνταιον».

3.Αριθμός φύλλου 290, 26 Σεπτεμβρίου 1946

NOM.ΔΙΑΤΑΓΜΑ αριθ.107

Περί διατάξεων τινων αφορωσών εις τους Δήμους και τας Κοινότητας, Άρθρον 9/31. Η Κοινότης Αμυνταίου, εν τη επαρχία Φλωρίνης του νομού Φλωρίνης, αναγνωρίζεται εις δήμον υπό το όνομα «Δήμος Αμυνταίου» με έδραν την ομώνυμον πόλιν και περιφέρειαν την της τέως κοινότητος.

3.2. Αμύνταιο και Μακεδονικός Αγώνας

Η επιτροπή της Εθνικής Αμύνης Φλωρίνης, στην οποία πρωτοστατούσε ο Τέγος Σαπουντζής έρχεται την 15^η Αυγούστου 1894 στο Αμύνταιο και συγκροτεί τριμελή επιτροπή Εθνικής Αμύνης της περιφέρειας από τον Αλέξιο Χατζή, τον ιατρό Μιχαήλ Τολίκα και τον δημοδιδάσκαλο Ιωάννη Βατ(δ)ραχάνη⁶⁵. Ο Στέργιος ή Τέγος Σαπουντζής γεννήθηκε το 1877 στο Γκορνίτσοβο (Κέλλη) Φλώρινας. Στις αρχές της δεκαετίας του 1890 ολόκληρη η οικογένειά του, με τον πατέρα του Αναστάσιο και τον αδελφό του Θωμά μετα-

⁶⁵Μελά, Ναταλία (1964) .*Παύλος Μελάς*.Αθήνα: Δωδώνη, σελ. 399

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

κόμισε στη Φλώρινα, καθώς στο Γκορνίτσοβο (Κέλλη) οι Έλληνες κινδύνευαν από τις Βουλγαρικές επιθέσεις. Η οικογένειά του μάλιστα είχε καταστεί στόχος των Βουλγάρων κομιτατζήδων και πρόσφατα είχε δολοφονηθεί ο συγγενής τους, Χρήστος Σαπουντζής. Στη Φλώρινα ο Τέγος Σαπουντζής ανέπτυξε έντονη οικονομική δραστηριότητα. Κατάφερε να κάνει περιουσία, δημιουργώντας τους *Μύλους Σαπουντζή*, τα *Αμπέλια Σαπουντζή* αλλά να ασχοληθεί και με το εμπόριο κτηνοτροφικών προϊόντων. Έκτισε ένα από τα πιο όμορφα αρχοντικά της Φλώρινας, το οποίο κοσμεί σήμερα την πόλη μπροστά από τον Σακουλέβα στην περιοχή Γιάζι. Ο Τέγος Σαπουντζής διατέλεσε διευθυντής του *Εθνικού Κέντρου Φλωρίνης* και ανέλαβε να συντονίζει τις ελληνικές κινήσεις στην περιοχή της Φλώρινας. Από τη θέση αυτή, συνεργάστηκε στενά μέσω αλληλογραφίας, με τους Παύλο Μελά και Ίωνα Δραγούμη και οργανώθηκε στο δίκτυο της «*Άμυνας*» που λειτουργούσε ως αντικατασκοπεία προκειμένου να διευκολύνει τις επιχειρήσεις των Ελλήνων ανταρτών. Οργάνωσε και συντόνισε την εκτέλεση του αρχικομιτατζή Τζόλε Στόιτσεφ, το Δεκέμβριο του 1909, ενώ ο τελευταίος βρισκόταν με συνεργάτες του σε καφενείο της πλατείας *Ομονοίας* της Φλώρινας. Οι Οθωμανικές αρχές τον συνέλαβαν με την κατηγορία του ηθικού αυτουργού στη δολοφονία και τον μετέφεραν στο Μοναστήρι για να δικαστεί. Τελικά, αθώωθηκε χάρη στην καλή γνώση της τουρκικής γλώσσας και του Οθωμανικού δικαίου, αλλά και χάρη στη φιλία του με τον μπέη της Φλώρινας. Κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο συνελήφθη από τις Οθωμανικές αρχές μαζί με άλλους προεστούς της Φλώρινας και κρατήθηκαν σε ειδικό χώρο στο Μοναστήρι. Όταν όμως άρχισε η Οθωμανική οπισθοχώρηση, αφέθηκαν ελεύθεροι και επέστρεψαν στην πόλη της Φλώρινας. Στη συνέχεια προέβη σε έναν αγώνα δρόμου, προκειμένου να προλάβει την παράδοση της πόλης στα ελληνικά στρατεύματα, προτού εισέλθουν στην πόλη οι Σέρβοι. Μαζί με τον μητροπολίτη Φλωρίνης και Μογλενών Πολύκαρπο και άλλους προύχοντες, συνάντησαν τον Γιουσούφ μπέη της πόλης και του ζήτησαν να δηλώσει τους όρους παράδοσης της πόλης σε ελληνικά χέρια. Ο Γιουσούφ μπέης ανταποκρίθηκε, θέτοντας τους όρους του, ώστε να μην κινδυνεύσουν οι μουσουλμάνοι της περιοχής. Τότε, ο Τέγος Σαπουντζής με τον Μητροπολίτη Πολύκαρπο και τους άλλους προεστούς, έστειλαν αμέσως απεσταλμένο στο ελληνικό στρατιωτικό απόσπασμα υπό τον υπίλαρχο Ι. Άρτη που είχε στρατοπεδεύσει στο Σοροβίτσι (Αμύνταιο) και τον ανάγκασαν ουσιαστικά να προελάσει εσπευσμένα στην πόλη της Φλώρινας και να την απελευθερώσει, πριν τον ερχομό των Σέρβων. Υπήρξε ο πρώτος Έλληνας δήμαρχος της Φλώρινας, μετά την απελευθέρωση της πόλης από τους Τούρκους, από το 1912 έως το 1922.

Σκοπός της Επιτροπής Εθνικής Άμυνας (όπου πρωτοστάτησε ο Σαπουντζής) ήταν ο αντιπερισπασμός στις βουλγαρικές ενέργειες, που προσπαθούσαν να εκβουλαρίσουν την κωμόπολη του Σόροβιτς. Από το 1894-1903 οι εργασίες της επιτροπής ήταν αξιόλογες. Τον άμεσο κίνδυνο που διέτρεχε ύστερα από την εξέγερση του 1903 ο ελληνισμός της περιφέρειας Αμυνταίου προέβλεψε ο Ίων Δραγούμης, γραμματεύς του προξενείου Μοναστηρίου, που με υπεράνθρωπες προσπάθειες κατόρθωσε να προκαλέσει το ενδιαφέρον της Ελληνικής κυβέρνησης, η οποία απέστειλε τον βουλευτή Αττικής Κουταντζόγλου να μοιράσει βοηθήματα στους ομογενείς και να τονώσει το ηθικό φρόνημά τους. Ο Κουταντζόγλου συνοδευόμενος και από τον τότε πρόξενο του Μοναστηρίου Καλλέργη έφτασε στο Αμύνταιο και συζήτησε με την Επιτροπή για τον αγώνα σε μυστική συνάντηση. Μπροστά στην τεράστια επιμονή της επιτροπής να συνεχιστεί ο αγώνας, ο ίδιος ο βουλευτής αναγκάστηκε να ομολογήσει ότι και ο ίδιος πιστεύει στην επιτυχία του αλλά υποκρινόταν τον απογοητευμένο για να τους δοκιμάσει. Κατασυγκινημένοι Καλλέργης και Κουταντζόγλου συγχαίρουν την επιτροπή για τον πατριωτισμό και την πίστη τους στον αγώνα και τους υπόσχονται κάθε βοήθεια. Οι εθνικές υπηρεσίες στη διάρκεια του μετέπειτα αγώνα του υπ. αριθ. 114 κέντρου της περιφέρειας Αμυνταίου ήταν άπειρες⁶⁶.

Ο Μακεδονικός Αγώνας ήταν ο ανορθόδοξος πόλεμος που διήρκεσε περίπου 4 χρόνια (1904-1908) και διεξήχθη στη Μακεδονία μεταξύ ελληνικών και βουλγαρικών ενόπλων σωμάτων. Ξεκίνησε από την περιοχή της Καστοριάς και σε μικρό χρονικό διάστημα επεκτάθηκε σ' όλη τη σημερινή Μακεδονία. Σκοπός των ελληνικών σωμάτων ήταν να περιφρουρήσουν το εθνικό φρόνημα των χωριών, να αποκαταστήσουν την τάξη σε όσα χωριά είχαν σημειωθεί αποσκιρτήσεις μετά από πιέσεις των αντιπάλων και να εξουδετερώσουν τις ένοπλες ομάδες. Ο αγώνας αυτός άρχισε ουσιαστικά το 1904, την περίοδο θανάτου του Παύλου Μελά, και πήρε τέλος το 1908, όταν θεσπίστηκε το τουρκικό σύνταγμα με το κίνημα των Νεοτούρκων. Σ' αυτό το χρονικό διάστημα, δύο ήταν οι κυριότεροι εχθροί του ελληνικού στοιχείου: οι Βούλγαροι κομιτατζήδες και η Οθωμανική Διοίκηση. Παρά τον διμέτωπο αγώνα, εναντίον Βουλγάρων και Οθωμανών, τα ελληνικά σώματα κατόρθωσαν σταδιακά να περιορίσουν τα βουλγαρικά ερείσματα και να αποκαταστήσουν την εθνολογική ισορροπία.

Πολλές εθνικές εορτές διοργανώνονταν εκείνη την εποχή από τον σύλλογο «Πανδώρα» στο Αμύνταιο. Ο γυναικείος αυτός σύλλογος, υπό τη σκέπη του οποίου εργαζόταν η επιτροπή Εθνικού Αγώνος Αμυνταίου, προσέφερε πολλές υπηρεσίες, πρόεδρος της δε

⁶⁶ Παπαδάκης, Πλάτων (1957) «Αμύνταιον», *Αριστοτέλης*, σελ.43-49

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ήταν η Γεωργία, σύζυγος Κωνσταντίνου Χατζή, γραμματέας η Αικατερίνη Γιούρου και μέλος η Βασιλική Κηροπούλου. Αλησμόνητη στους κατοίκους θα μείνει η εξαιρετική εορτή προς τιμή των αφιχθέντων εκ Μοναστηρίου, για την τόνωση του εθνικού φρονήματος, 300 Ελλήνων. Δύο φορές ή και περισσότερες εντός της εβδομάδας μετέβαιναν μέλη της επιτροπής στο Μοναστήρι, όπου συσκέπτονταν με τους αρμοδίους για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη διεξαγωγή του αγώνα. Ο εφοδιασμός όπλων και πυρομαχικών γινόταν μέσω αυτής. Όλα τα μέλη όχι μόνο δεν αμείβονταν αλλά και οι περισσότεροι απ' αυτούς διέθεσαν σημαντικά ποσά οι ίδιοι για τον εθνικό αγώνα. Μεταξύ αυτών ο πρόεδρος Αλέξιος Χατζής έπαιξε σπουδαιότατο ρόλο.

Ο Αλέξιος Χατζής γεννήθηκε στο Αμύνταιο στις 28-6-1871 και πέθανε στις 17-3-1935. Ήταν γιος του Ιωάννου ή Νάκου Χατζή. Ασχολούνταν με τα κτήματα, διατηρούσε όμως και τον φούρνο της επιχείρησης των Χατζήδων. Παρά το νεαρό της ηλικίας (25 χρόνων) του ανατέθηκε η προεδρία του Κέντρου Αμυνταίου του Εθνικού Αγώνα. Πολλές φορές διακινδύνευσε τη ζωή του και γλίτωσε από πολλές ενέδρες των Βουλγάρων. Δηγούνται⁶⁷ ότι κάποτε πηγαίνοντας προς το κτήμα του καβάλα στο άλογό του, ξάφνου αυτό ορθώθηκε και στάθηκε αδύνατο να το αναγκάσει να προχωρήσει. Τυχαίως ρίχνει το βλέμμα του γύρω και διακρίνει σε απόσταση 30-40 μέτρα κάποιον, ο οποίος με μια βέργα χτυπούσε ρυθμικά τα νερά ενός ποταμού. Πονηρεύτηκε ότι ήταν ενέδρα και επιστρέφει πίσω καταπυροβολούμενος με καλπασμό. Άλλοτε τον ειδοποιούσαν να πάει στο κτήμα, όπου δήθεν του είχαν κλέψει τα πρόβατά του κι άλλοτε ότι πέθανε δήθεν στην Ολυμπιάδα, χωριό της γυναίκας του, ο συγγενής του Δημήτριος Τασκάρης, με σκοπό πάντα να τον ρίξουν σε ενέδρα και να τον φονεύσουν. Το 1926 του απενεμήθη δίπλωμα για τις εθνικές του υπηρεσίες, μετά δε τον θάνατό του το 1937 του απενεμήθη αναμνηστικό μετάλλιο και αναγνωρίστηκε επίσημα πράκτωρ Α΄ τάξεως του Αγώνα υπ' αυξ. αριθ. 160. Ήταν ο συντονιστής των ενεργειών της επιτροπής στην περιφέρεια και βοηθούνταν από όλη την οικογένεια Χατζή, ιδίως τον Παντελή Χατζή. Ο Παντελής Χατζής (1874-1955) το 1937 τιμήθηκε με δίπλωμα και μετάλλιο, αναγνωρισθείς πράκτωρ Α΄ τάξεως του Μακεδονικού Αγώνα υπ' αυξ. αριθμ. 161. Κατά την περίοδο αυτή ενόπλως έδρασαν αρκετοί κάτοικοι του Αμυνταίου, από τους οποίους ξεχωριστή θέση κατέχουν οι οπλαρχηγοί Σταύρος Κωτσόπουλος και Αλέξιος Γεωργιάδης. Τα θύματα των Βουλγάρων δεν ήταν πολλά, εκτός

⁶⁷ όπ.π.,σελ. 49 , υποσ.1

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

από τους τέσσερις Κοζανίτες που δολοφονήθηκαν στη θέση Μράμορ⁶⁸. Φονεύθηκαν από Βούλγαρους κομιτατζήδες οι Λάζαρος Πιτσιντίνης, Μάνος Παπακωνσταντίνου, Αλέξιος Πιτσιντίνης, Κωνσταντίνος Χατζής, Αθανάσιος Χατζής και Δημήτριος Τζήκας .

Η περιοχή του Αμυνταίου λόγω της γεωστρατηγικής του θέσης ήταν το δεσπόζον κέντρο του Μακεδονικού αγώνα, το οποίο εν συνεχεία μεταφέρθηκε στο Νυμφαίο⁶⁹. Ο Μακεδονικός Αγώνας διήρκεσε 4 χρόνια από το 1904 έως το 1908. Στην πραγματικότητα όμως αυτά τα τέσσερα έτη ήταν το αποτέλεσμα μιας συνεχούς οργάνωσης του αγώνα, η οποία ξεκίνησε από τον Στέφανο Δραγούμη (πατέρα του Ίωνα) το 1878. Ο Ίωνας Δραγούμης το 1902 διορίστηκε υποπρόξενος στο Μοναστήρι. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα οργάνωσε στην περιοχή τις λεγόμενες Επιτροπές Άμυνας. Στην ουσία ο Ίωνας Δραγούμης ήταν αυτός που ίδρυσε την Ελληνική Οργάνωση Σόροβιτς, η οποία ήλεγχε ολόκληρο τον άξονα από το Λέχοβο έως τον Άγιο Αθανάσιο και είχε ως κέντρο το Αμύνταιο. Η επιτροπή αριθμούσε 60 Αμυνταιώτες και περίπου 300 περιφερειακά μέλη από όλα τα χωριά. Το 1901 εκδηλώνεται βουλγαρική επίθεση εναντίον του Σόροβιτς και το 1902 δημιουργείται εκεί το 114^ο κέντρο που έχει υπό την εποπτεία του τα χωριά (σ' αυτό αναφέρεται ο Παύλος Μελάς)⁷⁰. Μετά την εξέγερση του Ίλιντεν της 20^{ης} Ιουλίου 1903 ο βουλευτής Αττικής Κουτατζόγλου και ο πρόξενος του Μοναστηρίου Καλλέργης που, όπως προαναφέρθηκε, επισκέφθηκαν το Αμύνταιο, κατέλυσαν στο ξενοδοχείο των αδελφών Χατζή. Εκεί έθεσαν τα θεμέλια για την πορεία του μακεδονικού αγώνα. Το σπίτι των αδελφών Χατζή αποτελούσε τη σπονδυλική στήλη του αγώνα στο Αμύνταιο. Κάθε βδομάδα πήγαιναν στο Μοναστήρι, όπου έπαιρναν οδηγίες και μετέφεραν εμπιστευτικές επιστολές καθώς και όπλα, που τα έκρυβαν στις κρύπτες του ξενοδοχείου. Συνεργάτες είχαν τον Ιωάννη Αϊτάν απ' το Αμύνταιο, Χρήστο Τζήκα, Νικόλαο Παπαλαζάρου και Δημήτριο Καπετάντση από τον Άγιο Αθανάσιο Εδέσσης. Την Επιτροπή Άμυνας αποτελούσαν αναλυτικά:

1. Αλέξης Χατζής του Ιωάννη, πρόεδρος
2. Ο ιατρός Μιχαήλ Τολίκας, γραμματέας
3. Ο Σταύρος ή Χρήστος Χατζής του Ιωάννη. Γεννήθηκε στο Αμύνταιο το 1860 και πέθανε το 1919, ως ταμίας. Αναπληρωματικά μέλη ήταν: Ιωάννης Βατ(δ)ραχάνης, δημοδι-

⁶⁸ Νοτίως του Αμυνταίου στη θέση Μράμορ στις 19-11-1904 δολοφονούνται από του Βουλγάρους κομιτατζήδες οι Κοζανίτες Γεώργιος Αγραφιώτης, Αντώνιος Κρεμεζής, Θεόδωρος Μανιάκας και Αθανάσιος Λιόντας

⁶⁹ Τσάμη, Αντιγόνη (2008). *Ηρωικές Μορφές του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή Φλώρινας 1902-8*. Θεσσαλονίκη: Αμφικτυονία Ελληνισμού, σελ. 43-49

⁷⁰ Ναταλία Μελά, όπ.π., σελ.399

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

δάσκαλος, Τραϊανός Χατζής του Ιωάννη (1859-1953). Εξαιρετική υπηρεσία πρόσφεραν κι άλλα μέλη της οικογένειας Χατζή, που αριθμούσε 40 μέλη. Ο Δημήτριος Χατζής του Ιωάννη και ο Θεόδωρος Χατζής του Ιωάννη, προωθούσαν τρόφιμα στα λημέρια των ελληνικών σωμάτων και είχαν αναλάβει την παραλαβή και διαφύλαξη όπλων που στέλνονταν από Θεσσαλία, Κοζάνη και Μοναστήρι. Ο Ιωάννης Χατζής γεννήθηκε το 1880, εργάστηκε σαν πράκτορας στο Μοναστήρι, ενώ ο Παντελής Χατζής του Τρύφωνα γεννήθηκε το 1862, μνημένος στον Μακεδονικό Αγώνα εργάστηκε με ζήλο και αυτοθυσία συμμετέχοντας σε πολλές μάχες.

Άλλοι από το Αμύνταιο που εργάστηκαν για τη συντριβή της βουλγαρικής προπαγάνδας και του τουρκικού ζυγού ήταν: Ο Παπακωνσταντίνου, ιερέυς (1858-1907), κήρυκας των εθνικών ιδεωδών, ενθάρρυνε τους κατοίκους παροτρύνοντάς τους να μη δελεάζονται από τις βουλγαρικές υποσχέσεις και παροχές. Ο Πέτρος Ζούγκας (1871-1923) είχε αναλάβει σαν σύνδεσμος, που ένωνε τα περίχωρα με το Αμύνταιο, στο σπίτι του γίνονταν οι συσκέψεις των αρχηγών και φιλοξενούσε άνδρες των ελληνικών σωμάτων. Ο Νικόλαος Πέτκος (1872-1938) που είχε αναλάβει τη συγκέντρωση τροφίμων και άλλων ειδών, ο Βασίλειος Γεωργιάδης, γιατρός από το Λέχοβο. Και οι δύο γιατροί (Τολίκας και Γεωργιάδης) εργάστηκαν με πάθος και έβαλαν σε κίνδυνο τη ζωή τους, με τη μετάβασή τους στα κρησφύγετα των Μακεδονομάχων προσφέροντάς τους ανθρωπιστική βοήθεια, φάρμακα, επιδέσεις τραυμάτων, θεραπεία ασθενών, ενισχύοντας τον αγώνα ηθικά και υλικά. Ο Παπαθανάσης Χασιώτης του Ιωάννη, ιερέας από το Αμύνταιο (1882-1956), αφού τελείωσε το σχολείο στο Αμύνταιο, με έξοδα του ελληνικού προξενείου Μοναστηρίου, φοίτησε στο Διδασκαλείο. Διορίστηκε σε διάφορα σχολεία της Δυτικής Μακεδονίας. Αργότερα χειροτονήθηκε ιερέυς αλλά ταυτόχρονα συμμετείχε και στον Μακεδονικό Αγώνα. Στο σπίτι του συγκεντρώνονταν οι πρόκριτοι και συζητούσαν για τον Αγώνα. Το 1907 οι κοιμητατζήδες πρόδωσαν τους Χατζήδες ότι έκρυβαν όπλα στο ξενοδοχείο τους. Εκείνη την ημέρα 150 όπλα μεταφέρθηκαν στο σπίτι του παπα-Θανάση. Άλλος ένθερμος πατριώτης ήταν ο Ευάγγελος Χατζής του Ρούση (1873-1964). Διακρίθηκε για την γενναιότητα και την εχεμύθειά του. Ήταν από τους πρώτους που μνηθήκε στον Μακεδονικό Αγώνα από τον πρόξενο του Μοναστηρίου Καλλέργη. Ήταν σύνδεσμος και οδηγός των ελληνικών αντάρτικων σωμάτων Αμυνταίου-Φλώρινας-Μοριχόβου, υπό την αρχηγία του Τσόντου Βάρδα.

Στην περιοχή Αμυνταίου, Φλωρίνης, Μοριχόβου και Μοναστηρίου έδρασαν και οι οπλαρχηγοί Γρηγόριος Βαενάς ή Αγραφιώτης του Γεωργίου από τα Ασπρόγεια (1879). Υπηρέτησε στο σώμα του Καπετάν Κώτα και Καπετάν Βάρδα. Μετά τον θάνατο του Κα-

πετάν Βαγγέλη ανέλαβε τη διοίκηση του σώματος. Από την περιοχή Αμυνταίου κατάγεται και ο Παναγιωτίδης Χρήστος. Γεννήθηκε στα Ασπρόγεια το 1886. Ο Καπετάν Βαγγέλης τον πήρε από μικρό στο σώμα του, αφού πρώτα διετέλεσε σύνδεσμος. Στη δολοφονική επίθεση κατά του Καπετάν Βαγγέλη στο Πεδινό τραυματίστηκε ελαφρά. Τον Οκτώβριο του 1907 στην περιοχή Κατράνιτσας, όπου συνεπλάκη το σώμα, συνελήφθη από τους Τούρκους, φυλακίστηκε στο Μοναστήρι, απ' όπου δραπέτευσε ένα μήνα μετά με τη βοήθεια Ελλήνων ανταρτών. Κατέφυγε στο Μορίχοβο και κατετάγη στο σώμα του Καπετάν Βάρδα, συμμετέχοντας σε πολλές μάχες. Για τη μεγάλη του δράση ο αρχηγός Καραβίτης τον ονόμασε Καπετάν Μαλέτσκο. Οι κομιτατζήδες τον είχαν επικηρύξει αντί 3.000 χρυσών λιρών. Συμμετείχε μετά του Γρηγορίου Βαενά και στη μάχη της Στάτιστας, όπου σκοτώθηκε ο Παύλος Μελάς. Ο Αλέξανδρος Μητσαράς του Χρήστου, γεννήθηκε στον Άγιο Παντελεήμονα το 1880, σπούδασε δάσκαλος με δαπάνες του ελληνικού προξενείου Μοναστηρίου. Διορίστηκε δάσκαλος στο χωριό του. Το 1908 αφού πυροβολήθηκε από ενόπλους κομιτατζήδες και τραυματίστηκε, εισήλθε στο νοσοκομείο Μοναστηρίου. Αφού βγήκε από το νοσοκομείο συνέχισε την πατριωτική του δράση. Ο Πέτρος Παπαπέτρου γεννήθηκε στο Ξινό Νερό το 1853 από γονείς που τον γαλούχησαν με αδάμαστη προσήλωση στην πίστη προς τον θεό και την εικόνα της ελεύθερης πατρίδας. Ο Παπαπέτρος αποφάσισε να φοιτήσει στην ιερατική σχολή Μοναστηρίου σε ηλικία 35 ετών. Επιστρέφοντας στο χωριό γίνεται ο σημαντικότερος εχθρός του βουλγαρικού κομιτάτου. Το ποιμνιό του μετά από κάθε εκκλησιασμό αναθαρρεύει και αντιδρά στους Βουλγάρους. Παράλληλα ο Παπαπέτρος συνεργάζεται με τον Έλληνα δάσκαλο του χωριού, γίνονται και οι δύο τα προπύργια του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας. Μετά τον θάνατο και του δασκάλου γίνεται ο μόνος πνευματικός ηγέτης των Ελλήνων. Καταλαβαίνουν πια οι Βούλγαροι πως μόνο ύπουλα μπορούν να τον εξουδετερώσουν. Ήξεραν πως επειδή δεν τους φοβόταν πήγαινε μόνος του στα χωράφια, εκεί τον παραφύλαξαν, του ρίχθηκαν και καθώς ήταν άοπλος τον σκότωσαν με πολλές μαχαιριές το καλοκαίρι του 1904. Την 28η Αυγούστου 1904 ο ιερέας δολοφονείται. Την επομένη της δολοφονίας ο Μητροπολίτης Μογλενών Ιωαννίκιος, σε μια δραματική έκθεση προς το Πατριαρχείο και το Προξενείο Μοναστηρίου περιγράφει με τα μελανότερα χρώματα το χρονικό της στυγεράς δολοφονίας⁷¹ : *«Εν Φλωρίνη τη 31 Αυγούστου 1904. Παναγιώτατε Δέσποτα Αλίμονο, φρίκη καταλαμβάνει ακόμη και τον σκληρότερο άνθρωπο, μπροστά στη θέα του μακαρίτου, τον οποίον έφερε 17 πληγές από αμφίστομο μαχαίρι....Ο ανακριτής και ο εισαγγελέας*

⁷¹ Αγγελόπουλος, Αθ. (2004). *Ιστορία του Μακεδονικού Αγώνα μέσα από τα Επίσημα Έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνήρας καταστάσεως*. Θεσσαλονίκη : Αφοί Κυριακίδη, σελ. 62-63

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

δεν μπόρεσαν να αντέξουν το φρικιαστικό και μακάβριο θέαμα και σχεδόν λιπόθυμοι βγήκαν από το δωμάτιο όπου βρισκόταν αυτός. ο μαρτυρικός θάνατος του αιμνήστου ιερέως Παπαπέτρου προκάλεσε έκπληξη και συγκίνηση στη Φλώρινα και τα περίχωρα του Ξινού Νερού, διότι ο Μακαρίτης συνένωνε στο πρόσωπό του το πρότυπο του εναρέτου ιερέως, ανδρός διδακτικού ο οποίος διήγαγε παραδειγματική ζωή, γεμάτη από τις Ευαγγελικές αρετές, αγνά και μεστά αισθήματα και χαρακτήρα σταθερό και όχι ευμετάβλητο...»

Το βράδυ της δολοφονίας του αιμνήστου ιερέως ομάδα κομιτατζήδων ήρθε στην οικία του και απείλησε την πρεσβυτέρα ότι θα θανατώσουν την ίδια και τα παιδιά της, εάν το μεσημέρι της επομένης μέρας στην κεντρική πλατεία του χωριού δεν ορκισθεί στη Βουλγαρική Εξαρχία. Όμως οι Βούλγαροι δεν κατάφεραν να το κάνουν, γιατί ο Αλέξης Χατζής πρόεδρος της Επιτροπής Αμύνης Αμυνταίου έλαβε άμεσα μέτρα⁷². Με τη φροντίδα του η πρεσβυτέρα και τα ορφανά μεταφέρθηκαν το ίδιο βράδυ στο Αμύνταιο, όπου τέθηκαν υπό την προστασία της Επιτροπής Άμυνας. Τις δύσκολες εκείνες μέρες ο γυναικείος σύλλογος «Πανδώρα» κατέβαλε κάθε προσπάθεια να απαλύνει τον πόνο και να σβήσει από την οικογένεια του τις φρικιαστικές εικόνες θανατώσεώς του. Η «Πανδώρα» ήταν ένας αξιόλογος γυναικείος σύλλογος⁷³ του Αμυνταίου με πρόεδρο της την Ευγενία Χατζή, δεύτερη σύζυγο του Αλέξη Χατζή, η οποία εργάστηκε άοκνα τόσο για τη διακίνηση όπλων, όσο και για τη δραστηριοποίηση και οργάνωση των γυναικών των γύρω χωριών, έχοντας την αμέριστη συμπαράσταση της γραμματέως του συλλόγου Αικατερίνης Γιούρου και της αντιπροέδρου Βασιλικής Κηροπούλου. Χαρακτηριστικό είναι το ποίημα του Αντώνη Ραρρή για τον Πέτρο Παπαπέτρου, που έγραψε και κυκλοφόρησε στο περιοδικό *Αριστοτέλης*⁷⁴. Σημαντική ήταν και η προσφορά του Χρήστου Τζουτζουμάνη (ΕΙΚΟΝΑ 5), υπάλληλου του σιδηροδρομικού σταθμού Αμυνταίου. Όσα όπλα περνούσαν από εκεί προερχόμενα από τη Θεσσαλονίκη, τα διοχέτευε με κίνδυνο της ζωής του

⁷² Μυλωνάς, Θεόδωρος(2010). *Σχης Παπαπέτρου Ιωάννης, Συμμετοχή στους Πολεμικούς Αγώνες του Έθνους και στην Εθνική Αντίσταση 1941-44*. Αμύνταιο: Εκδόσεις Μέλισσα, σελ. 35, παραπομπή 7: Αλέξης Χατζής (1871-1935), Πρόεδρος της Επιτροπής Αμύνης Αμυνταίου και αρχηγός της μεγάλης πατριαρχικής οικογένειας των Χατζήδων με πολλά μέλη οργανωμένα στον Μακεδονικό Αγώνα, ικανότατος αρχηγός κατηύθυνε άριστα τον αγώνα οργανώνοντας: α. παραλαβές όπλων, πυρομαχικών και ειδών ιματισμού από τον Σιδ. Σταθμό και αποθηκεύοντας τα στο πανδοχείο του β. Προώθηση των εφοδίων στα λημέρια των αντάρτικων σωμάτων γ. Αποστολή αγγελιοφόρων στο Προξενείο Μοναστηρίου για την μεταφορά απόρρητων εγγράφων του Μακ. Αγώνα δ. Παροχή Υγειονομικής περίθαλψης των Ελλήνων ανταρτών (ιατρός Τολίκας Μιχαήλ). Επίσης προσέφερε πρακτορικές υπηρεσίες στο Προξ. Μοναστηρίου. Το 1903 συνεργάστηκε με τον βουλευτή Αττικής Κουτατζόγλου και τον Πρόξενο Μοναστηρίου για την περίθαλψη των θυμάτων Ήταν πατέρας του Θανάση Χατζή Γραμματέα του ΕΑΜ και πεθερός του Σχου Παπαπέτρου.

⁷³ Τζινίκου - Κακούλη, Αθηνά (1986). *Μακεδόνισσα στον Θρόνο και την Ιστορία (1453-1940)*. Θεσσαλονίκη: Ιδιωτική Έκδοση, σελ. 206

⁷⁴ Περδίκας, Γεώργιος (1959). «Πέτρος Παπαπέτρου». *Αριστοτέλης*, τ.15, σελ. 9

μέσω άλλων συνδέσμων στο ξενοδοχείο Χατζή κατευθείαν στα λημέρια των ελληνικών σωμάτων. Και οι γονείς του ήταν μνημένοι στον Μακεδονικό Αγώνα. Η μητέρα του ήταν σύνδεσμος με τα ανταρτικά σώματα των Ασπρογείων. Τέλος και η Ευγενία Χατζή, δεύτερη γυναίκα του Αλέξη Χατζή, εργάστηκε με την τροφοδότηση των ανδρών με όπλα και πολεμοφόδια, μεταφέροντάς τα καμουφλαρισμένα με το άλογο στα λημέρια των σωμάτων⁷⁵.

3.3. Η Μάχη του Σόροβιτς ή το Ατύχημα Σόροβιτς⁷⁶

Στις 5 Οκτωβρίου 1912 η Ελλάδα κηρύσσει τον πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με επιθετικές ενέργειες σε Μακεδονία και Ήπειρο, συγκροτώντας την στρατιά Ηπείρου και την στρατιά Θεσσαλίας. Η Vη Μεραρχία είναι μία εκ των 7 Μεραρχιών της στρατιάς Θεσσαλίας, με σκοπό την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Οι άνδρες της επιστρατεύθηκαν σταδιακά στη Λαμία, τη Λάρισα και την Πάτρα. Η Μεραρχία, εκτός από το Στρατηγείο, απαρτιζόνταν από μία ημιλαρχία, το 16 ΣΠ, το 22 ΣΠ, το 23 ΣΠ, την III Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού, μία πυροβολαρχία ορεινού πυροβολικού, ένα λόχο σκαπανέων, μία συζυγαρχία πυρομαχικών, δύο χειρουργεία, ένα νοσηλευτικό τμήμα, μία μοίρα τραυματιοφορέων, μία διμοιρία τηλεγραφητών και εφοδιοπομπή⁷⁷. Τα Φάρσαλα ορίστηκαν, ως ο Σταθμός Διοικήσεως της μονάδος. Η συγκεκριμένη Μεραρχία, όταν συνεστήθη προ του 1910, ονομάζονταν «Οι Σταυραετοί της Κρήτης»⁷⁸, διότι οι περισσότεροι στρατολογημένοι ήταν Κρήτες. Ενώ, κατά την διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων αποτελούνταν από Θεσσαλούς και Πελοποννησίους. Κύριος σκοπός της αποτελούσε η απελευθέρωση της Μακεδονίας από τον οθωμανικό ζυγό⁷⁹.

Την 16η Οκτ. 1912 η Vη Μεραρχία, υπό τις διαταγές του Συνταγματάρχη Δημήτριου Ματθαίου⁸⁰, λαμβάνει ως αποστολή την εξασφάλιση του αριστερού πλευρού της Στρατιάς, η οποία προήλανε προς τη Θεσσαλονίκη. Συνεπώς στην κρίση του Διοικητή επαφίονταν το εάν θα προχωρούσε μέχρι το Σόροβιτς (Αμύνταιο). Η διαταγή ανέφερε τα

⁷⁵ Τσάμη, Αντιγόνη, ό.π., σελ. 43-49, βλ. φωτογραφία Τζουτζουμάνη, σελ 163

⁷⁶ Χαρακτηρίζεται έτσι από τον ίδιο τον Βενιζέλο στο τηλεγράφημα που στέλνει ο ίδιος στον Κωνσταντίνο στο Κιρτζιάρ (Αδενδρο) μόλις πληροφορείται τα γεγονότα. [Θεοδωρίδης, Πάνος, Εκπομπή «Εκατογραφία», ΕΤ 3. Το Ατύχημα Σόροβιτς, 24 Φεβρουαρίου 2014 και Θεοδωρίδης, Π. (2013). *Θεσσαλονίκη. Διήγηση ενός αιώνα, Λεύκαμα*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, σελ.51]

⁷⁷ Παπαφλωράτος, Ι. (2014). *Η Ιστορία του ελληνικού στρατού (1833-1949)*. τ. II, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλα, σελ.545

⁷⁸ Φραγκίσκος, Ισιδώρος (1914). *Πολεμικό Ημερολόγιο οπλίτη της Vης κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο 1912-13*. Αλεξάνδρεια: Ελευθέρη Σκέψη

⁷⁹ Πετρουλάκης, Δ. (1923). *Διάλεξις περί αποστολής της V Μεραρχίας και ιδία περί μάχης του Σόροβιτς*. εν Αθήναις: εκδ. Δημητράκου, σελ.3-11

⁸⁰ Καστάνης, Α. (2011). *Στρατιωτική Ιστορία, Ανάλυση των στρατιωτικών επιχειρήσεων του Α' Βαλκανικού πολέμου στη Μακεδονία*. Βάρη: εκδ. Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, σελ.62

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

εξής: «Το μόνο, το οποίο δέον να έχει υπ' όψιν του ο Διοικητής είναι να μη εκτεθή εις ήτταν, διότι η ατυχία θα επηρεάσει το σύνολο των επιχειρήσεων»⁸¹.

Μετά την έξοδο της Στρατιάς στην πεδιάδα των Γιαννιτσών, ο Αρχιστράτηγος Κωνσταντίνος εξουσιοδοτεί τον Ματθαίοπουλο, να ενεργήσει, αναλόγως των συνθηκών, όπως κρίνει ο ίδιος για να καταλάβει τις πόλεις της Φλώρινας και του Μοναστηρίου. Το γεγονός αυτό αμφισβητείται έχοντας διατυπωθεί αντίθετες απόψεις, οι οποίες δεν διστάζουν μέχρι και να καταδικάσουν τον Ματθαίοπουλο προσάπτοντάς του και την απώλεια του Μοναστηρίου, αγνοώντας προφανώς ότι οι Σέρβοι απελευθερώνουν το Μοναστήρι στο όνομα του Βασιλέα των Ελλήνων και το παραχωρούν στην Ελλάδα με την προϋπόθεση η Ελληνική κυβέρνηση να διαθέσει τον στόλο της για την μεταφορά του Σερβικού στρατού στην Αλβανία, κάτι το οποίο ο Βενιζέλος αρνείται⁸² γεγονός το οποίο παίζει σημαντικό ρόλο στη συνέχεια των Βαλκανικών πολέμων.

Η Μεραρχία προελαύνει προς Βορρά και μετά την νίκη της επί των αμυνομένων Τουρκικών Δυνάμεων στο χωριό Ναλμπάκιοϊ (Περδίκας) την 16η Οκτ 1912, παρέμεινε εκεί αναμένοντας νεότερες διαταγές⁸³. Την 17^η Οκτ 1912 διατάσσεται να προελάσει και να καταλάβει τα υψώματα βορείως του χωριού Σόροβιτς. Το επόμενο πρωί ξεκινάει η προέλαση της 7ης Μεραρχίας, η οποία συναντώντας μικρή αντίσταση, απελευθερώνει το Σόροβιτς και το Εξήσου περί τις 16:00, όπου και διανυκτερεύει. Στο διάβα της απόπλισε χωρικούς οπλισμένους (Κονιάρους), οι οποίοι βρίσκονταν στα γύρω Τουρκοχώρια. Έτσι, ελέγχει πλέον και τη σιδηροδρομική γραμμή του Σόροβιτς (Αμυνταίου)⁸⁴.

Το ίδιο βράδυ, η διοίκησή της κρίνει σκόπιμη την κατάληψη της περιοχής Μπάνιτσας (Βεύη) βόρεια της εξόδου της διάβασης Κιρλί Δερβέν, για να επιτηρεί τη διασύνδεση των οδών προς Κοζάνη και προς Έδεσσα-Γιαννιτσά από το Μοναστήρι, αποκτώντας το πλεονέκτημα, σε περίπτωση που καλούνταν, να εμποδίσει την τουρκική προέλαση στις παραπάνω κατευθύνσεις. Την 19η Οκτωβρίου προελαύνει και απελευθερώνει τις απογευματινές ώρες την Μπάνιτσα εξασφαλίζοντας τις διαβάσεις Κιρλί Δερβέν και Εδέσσης. Ελλείπει πληροφοριών περί των Τουρκικών δυνάμεων και εξαιρετικών δυσμενών καιρικών συνθηκών (ισχυρό ψύχος και δυνατοί άνεμοι) παραμένει στην τοποθεσία μέχρι την 21η

⁸¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13*, Αθήνα 1987, σ.42-3, βλ. και ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13*, σελ.185

⁸² ΓΕΣ/ΔΙΣ 1987 όπ.π., σελ. 86

⁸³ Τα γεγονότα της 16^{ης} και 17^{ης} Οκτωβρίου παραθέτονται σχεδόν όπως περιγράφονται από τον Ματθαίοπουλο στην Έκθεσις των υπό της 5^{ης} Μεραρχίας πεπραγμένων από της ενάρξεως των εχθροπραξιών μέχρι της 3^{ης} Νοεμβρίου 1912', σελ.14

⁸⁴ Γατόπουλος, Δ.(1914). *Η Υποχώρησις του Σόροβιτς επί τη βάσει των Επίσημων Εκθέσεων*. Αθήνα: εκδ. Κουκλάρα, σελ.39-40

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Οκτωβρίου 1912, το πρωί της οποίας αποφασίζει και εκτελεί προέλαση- επίθεση επί τριών κατευθύνσεων με σκοπό την απελευθέρωση της Φλώρινας και του Μοναστηρίου. Στον ίδιο χρόνο δέχεται επίθεση από ισχυρές τουρκικές δυνάμεις, οι οποίες κατευθύνονταν από την Μελίτη προς το χωριό Λόφοι και αποτελούνταν από τρεις Μεραρχίες υπό του Τζαβήτ Πασά⁸⁵, συγκεκριμένα, την 16^η, την 17^η και την 18^η. Ο Ματθαιόπουλος δε γνωρίζει ότι απέναντί του έχει τρεις Μεραρχίες με αποτέλεσμα να πραγματοποιηθεί μια σύγκρουση μπροστά από τη Μπάνιτσα (Βεύη). Πρόκειται για την περίφημη Μάχη της Ζαμπέρδανης (Λόφων), όπου έχασε 22 Αξιωματικούς και 389 Οπλίτες, ενώ οι τραυματίες ανέρχονταν σε 47 Αξιωματικούς και 503 Οπλίτες .

Ο Ματθαιόπουλος μπροστά στην απειλή, η οποία δημιουργείται από τον κίνδυνο της κύκλωσης και της καταστροφής της Μεραρχίας από τον υπερέχοντα εχθρό, πράγμα που σήμαινε ότι θα διακινδύνευε την αποστολή του, η οποία του είχε ανατεθεί από το Στρατηγείο και που ήδη είχε καταλάβει τα Γιαννιτσή με σκοπό την κατάληψη της συμπτωτούσας Θεσσαλονίκης, διατάζει τη σύμπτυξη της Μεραρχίας και την αμυντική της εγκατάσταση επί της γραμμής Αμυνταίου-Σωτήρος-Πεδινού και Φανού, για τον εφελετισμό των Τουρκικών δυνάμεων προς την τοποθεσία αυτή αποτρέποντας την προέλαση των τουρκικών δυνάμεων επί της κατευθύνσεως Μοναστήρι - Έδεσσα - Γιαννιτσή και την ενίσχυση του μετώπου των Γιαννιτών. Στις επόμενες δύο ημέρες, δηλαδή από την 22^η έως την 23^η Οκτωβρίου του 1912, η Μεραρχία δίνει πολύνεκρες ηρωικές μάχες όλη την ημέρα μέσα στο Σόροβιτς (Αμύνταιο), διότι ο σκοπός των Τούρκων υπήρξε η ανακατάληψη του Σόροβιτς (Αμυνταίου)⁸⁶. Στις ημέρες που ακολουθούν 22-24 Οκτωβρίου 1912, η Μεραρχία διεξάγει σκληρό αγώνα και πετυχαίνει να αποτρέψει την προέλαση του Τουρκικού στρατού προς τα Γιαννιτσή. Ο Ματθαιόπουλος αποστέλλει προφητικό τηλεγράφημα προς το Γενικό Στρατηγικό με το οποίο ανέφερε: *«Άνδρες της Μεραρχίας τελείως καταπονημένοι. Ψύχος υπερβολικόν. Αν αύριον επαναληφθή επίθεσις το αποτέλεσμα αμφίβολον. Ουδεμία ενίσχυσις αφίκετο»*⁸⁷.

Αυτό που δεν καταφέρνουν όμως ο Τζαβήτ - Πασάς και οι Τουρκικές δυνάμεις διά των όπλων το καταφέρνουν με τη προδοσία⁸⁸ (αιφνιδιασμός της Μεραρχίας), η οποία είχε σαν αποτέλεσμα αρχικά τον πανικό των τμημάτων της Μεραρχίας. Τουρκικό απόσπασμα δέχεται την βοήθεια ομάδας ατάκτων Κονιάρων χωρικών από τα γύρω τουρκοχώρια

⁸⁵Γατόπουλος, Δ., ό.π., σελ.50-54

⁸⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ ,ό.π., σελ.140-3

⁸⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ *Ο ελληνικός στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-13*,ό.π.,σελ.225

⁸⁸ Ο Κομιτατζής Καρα- Κομίτς οδήγησε την νύχτα της 23-23^{ης} Οκτωβρίου μικρό τμήμα τουρκικού στρατού μέσα από τον βάλτο στα μετόπισθεν της 7ης Μεραρχίας.

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

(Κονιακοχώρια), οι οποίοι τους βοήθησαν να περάσουν μέσα από τα έλη και τα λιμνάζοντα ύδατα της Χειμαδίτιδος. Οι Κονιάροι, που γνώριζαν τα μυστικά περάσματα και τα στεγνά μονοπάτια, οδήγησαν το τμήμα και ενήργησε την αυγή αιφνιδιαστικά κατά των νότων της Μεραρχίας⁸⁹. Η Ιστορία του Γενικού Επιτελείου, περιγράφει: «Πράγματι, στις 06:30 περίπου το τουρκικό τμήμα κινήθηκε προς το ύψωμα 640 και αφού πλησίασε σε μικρή απόσταση τις θέσεις του εκεί εγκατεστημένου Λόχου Μηχανικού της Μεραρχίας, επιτέθηκε αιφνιδιαστικά εναντίον του, χωρίς οι σκοποί του να προλάβουν να καλέσουν σε συναγερμό. Τα αιφνιδιαστικά καταγιστικά πυρά, οι πολλές απώλειες σε λίγο διάστημα και οι φωνές των επιτιθέμενων Τούρκων, σκόρπισαν τον πανικό στο Λόχο Μηχανικού, του οποίου άντρες, αφού αναμείχθηκαν με τους άντρες του 1^{ου} Λόχου Γεφυροποιών που βρίσκονταν παραπλεύρως, έφευγαν αλλόφρονες προς όλες τις κατευθύνσεις, εγκαταλείποντας οπλισμό, εξάρτυση και τα ενδύματά τους ακόμη, χωρίς να προβάλουν καμία αντίσταση»⁹⁰.

Στην περιγραφή φαίνεται ξεκάθαρα ο αιφνιδιασμός και ο πανικός που επικράτησαν ανάμεσα στους στρατιώτες της Μεραρχίας. Υπό αυτές τις συνθήκες, επήλθε η υποχώρηση όλης της Μεραρχίας⁹¹ προς την Κοζάνη⁹². Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το γεγονός αυτό προκαλεί σύγχυση για το τι συνέβη, αφού οι πηγές είναι αντικρουόμενες. Άλλοι υποστηρίζουν την άτακτη υποχώρηση και τον πανικό της Μεραρχίας, ενώ μαρτυρίες από το μέτωπο τονίζουν το συντεταγμένο της κίνησης. Τέλος η Μεραρχία παραμένει στην περιοχή της Κοζάνης μετά από την αποφασιστικότητα του Μεράρχου, σώζοντάς την έτσι από το πλιάτσικο μικρών ομάδων Τούρκων αλλά δυστυχώς τα χωριά Σόροβιτς και Εξήσου γίνονται οι αποδέκτες της Τούρκικης βιαιότητας, καταστρέφοντάς τα συθέμελα. Όμως ήδη η Ελληνική στρατιά είχε καταλάβει τα Γιαννιτσία και η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης ήταν θέμα ωρών.⁹³

⁸⁹Τζουμέρκας, Π. (2004). *Το ατύχημα Σόροβιτς και η τύχη της πόλεως κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο, Χριστιανική Μακεδονία. Πελαγονία-Μια άλλη Ελλάδα, Θεσσαλονίκη-Αχρίδα*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. University Studio Press, σελ.108-9.

⁹⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ *Ο ελληνικός στρατός κατά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-13*, όπ.π., σελ.143

⁹¹Γατόπουλος,Δ., όπ.π.,, σελ.60-63

⁹²Τζάνος, Στ.(2016). *Ημερολόγιον Βαλκανικών Πολέμων 1912-13*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Σταμούλη,σελ.48-54

⁹³ Ο Ματθαϊόπουλος μετά το γεγονός αυτό τοποθετείται ως Μέραρχος στη VIII Μεραρχία στην στρατιά της Ηπείρου λαμβάνοντας μέρος στις σημαντικότερες μάχες και απελευθερώνοντας την Ήπειρο, ενώ στους Β΄ Βαλκανικούς πολέμους μεταφέρεται στο θέατρο επιχειρήσεων στη Μακεδονία παίζοντας καθοριστικό ρόλο στη συνέχεια των επιχειρήσεων απελευθερώνοντας την Ανατολική Μακεδονία

Μετά το ατύχημα της 7ης Μεραρχίας οι στρατιώτες περνώντας μέσα από τα σταροχώρια είχαν να αντιμετωπίσουν τους Κονιάρους χωρικούς⁹⁴, δηλαδή Τούρκους και φανατικούς Μουσουλμάνους, οι οποίοι παίρνοντας θάρρος από τη νίκη τους, πυροβολούσαν και κατακρεουργούσαν τους στρατιώτες, που υποχωρούσαν προς τη Κοζάνη. Οι απώλειες της 5ης Πυροβολαρχίας, η οποία έδωσε πολύνεκρη μάχη, ήταν πολύ μεγάλες. Μεταξύ των νεκρών ήταν ο Διοικητής Πυροβολικού Λοχαγός Σπυρίδων Δελλαπόρτας, ο Διοικητής Πυροβολικού Λοχαγός Θεόδωρος Κοσκινάς, οι Ανθυπολοχαγοί Πυροβολικού Κωνσταντίνος Καθήκουρης και Νικόλαος Οικονομόπουλος, ο Υπολοχαγός Μηχανικού Ευθύμιος Κατσούλης και ο Υπολοχαγός Πυροβολικού Αδάμ Δούκας κ.α., οι οποίοι κατακρεουργήθηκαν.

Ο Κοσκινάς⁹⁵, ο οποίος προήχθη σε Ταγματάρχη μετά τον θάνατό του, είπε στους αξιωματικούς του ήρεμα και περήφανα: *«είναι καύχημά μας, ότι μας δίνουν μια τόσο τιμητική εντολή να μείνουμε εδώ τελευταίοι και να πεθάνουμε για τους άλλους. Είμαι βέβαιος, ότι θα κάμετε το καθήκον σας, ότι θα μείνετε ακλόνητοι και αποφασιστικοί οτιδήποτε και αν συμβεί»*. Έπειτα, ο Κοσκινάς με απaráμιλλο σθένος, ψυχραιμία και αποφασιστικότητα απάντησε: *«Πολύ καλά.... Αφού νομίζουν ότι πρέπει να φύγω, ας αναλάβουν και την ευθύνη... ο Κοσκινάς δεν θα δώσει σε κανέναν το δικαίωμα να τον πη φυγάδα. Σκοτώνεται, αλλά δεν υποχωρεί. Ας μου δώσουν έγγραφη διαταγή»*. Μέχρι να φέρουν, όμως, τη διαταγή *«οι πυροβοληταί εκείντο εκτάδην»*⁹⁶.

Οι Τούρκοι ανακατέλαβαν το Σόροβιτς (Αμύνταιο) την 24^η Οκτωβρίου του 1912, το οποίο πυρπόλησαν από άκρο σε άκρο, εκτός από τον Σιδηροδρομικό Σταθμό, το Τηλεγραφείο και τον Τούρκικο μαχαλά, κάνοντας σε αυτό πολλές θηριωδίες. Στο πέρασμά τους δεν δίστασαν να κατακρεουργήσουν και τον Ιερέα του Σόροβιτς (Αμυνταίου) παπά-Μηνά Χατζηκωνσταντίνου-Τριψιάνη μαζί με την πρεσβυτέρα του Αικατερίνη Ξανθοπούλου⁹⁷ στη νότια πτέρυγα του σημερινού ιερού ιστορικού Κοιμητηρίου του Αγίου Νικολάου Αμυνταίου⁹⁸. Ακολούθως, σκότωσαν και όλα τα ζώα των κατοίκων⁹⁹.

⁹⁴ Παπαπολυβίου, Πέτρος (1999). *Υπόδουλοι Ελευθερωταί Αδελφών Αλύτρωτων. Επιστολές, Πολεμικά Ημερολόγια και Ανταποκρίσεις Κυπρίων Εθελοντών από την Ήπειρο και τη Μακεδονία το 1912-13*. Λευκωσία: εκδ. Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, σελ. 248

⁹⁵ Καραγιαννίδης, Ι., (2010). Η προσφορά του ήρωα Λοχαγού Πυροβολικού Θεόδωρου Κοσκινά στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-13. *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Μάιος-Ιούνιος 2010, σελ. 88-112

⁹⁶ Μελάς, Σπ. (1972). *Οι Πόλεμοι 1912-13*. Αθήνα: Βλάσσης, σελ. 294-5

⁹⁷ Παπαδάκης, Πλάτων, (1957), «Αμύνταιον», *Αριστοτέλης*, τεύχος 1, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1957, σελ. 49

⁹⁸ Μουτσόπουλος, Ν. (2003). *Εκκλησίες της Φλώρινας* Θ εσσαλονίκη: Εκδ. Μαλλιάρης Παιδεία, σελ. 176

⁹⁹ Φλώρα-Καραβία, Θάλεια (2012). *Εντυπώσεις από τον Πόλεμο 1912-13, Μακεδονία –Ήπειρος*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, σελ. 33

Σε τηλεγράφημα του ο Κωνσταντίνος προς τον Βενιζέλο απέδωσε ευθύνες στον Ματθαιόπουλο λέγοντας τα εξής: «*Ατύχημα Ματθαιοπούλου προελθόν εκ κακών διατάξεων του είναι λυπηρόν...*». Ο στρατηγός Πάγκαλος στα απομνημονεύματά του ωστόσο γράφει¹⁰⁰: «*Εις τριήμερον εναντίον υπερτέρου εχθρού. Το ατύχημα οφείλεται αποκλειστικώς εις τον αιφνιδιασμόν, και την ευθύνη αυτού φέρει αναντιρρήτως η Διοίκησις της Μεραρχίας ή το Γενικόν Στρατηγείον, το οποίον δεν είχε καθορίσει το έσχατον όριον της προς βορράν δράσεως της Μεραρχίας*» .

Η ανασυγκρότηση της Vης Μεραρχίας πραγματοποιήθηκε στην Κοζάνη μετά από αρκετές ημέρες, όταν, πλέον, είχε καταληφθεί η Θεσσαλονίκη. Η Μεραρχία με νέα διεύθυνση υπό του Συνταγματάρχου Στεφάνου Γεννάδη διατάχθηκε να προχωρήσει προς βορρά. Μετά από αιματηρές πολεμικές συγκρούσεις στον Κόμανο, στο Όστροβο (Άρνισσα), στο Κιρλί Δερβέν (Στενά Κλειδίου) και στο Γκορνίτζοβο (Κέλλη) στις 13:00 το μεσημέρι της 6ης Νοεμβρίου του 1912, η 4η (IV) Μεραρχία απελευθερώνει για δεύτερη φορά το Σόροβιτς (Αμύνταιο) ερχόμενη από τον άξονα Μανιακίου-Βεγόρας-Αμυνταίου .

Πρέπει, ωστόσο, να αναγνωριστεί, ανεξαρτήτως αποτελέσματος, η γενναιότητα και αυτοθυσία της Vης Μεραρχίας, η οποία ασχέτως του τι έγινε και πώς, εκπλήρωσε την αρχική της αποστολή, δηλαδή την κάλυψη των πλευρών της Στρατιάς μέχρι την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης (ΕΙΚΟΝΕΣ 6 & 7). Η σημασία της μάχης αυτής αναγνωρίστηκε και διατυπώθηκε από τον τύπο της εποχής με πρωτοσέλιδα στις εφημερίδες¹⁰¹, επισημαίνοντας και την σπουδαιότητα της απελευθέρωσης και διατήρησης της ελευθερίας του Σόροβιτς για εκείνη την εποχή, ενώ πολλές και διαφορετικές είναι οι πηγές που αναφέρονται σ' αυτήν (ΠΗΓΕΣ 8). Τέλος η ίδια η πολιτεία αναγνωρίζει τη σημασία της μάχης του Σόροβιτς¹⁰² καθώς και του αγώνα που έδωσε η Vη Μεραρχία και τα αποτελέσματά του για την Ελλάδα, με την αναγραφή της μάχης στο αριστερό τοιχίο της πλατείας του Αγνώστου Στρατιώτου μαζί με άλλες σημαντικές μάχες του έθνους (ΕΙΚΟΝΑ 9).

3.4. Γαλλοκρατία

Μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων η Ελλάδα αντιμετώπιζε σοβαρό πρόβλημα παγίωσης της θέσης της απέναντι στην Τουρκία. Την άνοιξη του 1914 Τουρκία και Ελλάδα άρχισαν έναν συναγωνισμό εξοπλισμών. Αυτό σε συνδυασμό με τους διωγμούς

¹⁰⁰ Πάγκαλος Θεόδωρος(1959) , *Απομνημονεύματα , том. Α'*, Αθήνα : Κέδρος,σελ.202

¹⁰¹ Εφημερίδα «Εμπρός», 9 Νοεμβρίου 1913 και Πρωτοσέλιδο Εφημερίδας ΣΚΡΙΠ, φύλλο 23 Ιανουαρίου 1913

¹⁰² Μογλενίδης Ηλίας. *Το Ατύχημα Σόροβιτς και η Απελευθέρωση του Αμυνταίου (6 Νοεμβρίου 1912) Ιστορική , Στρατιωτική , Εκκλησιαστική προσέγγιση*. Πεμπτουςία (www.pemptousia.gr), 20 Νοεμβρίου 2018

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

των Ελλήνων στην Μικρά Ασία το καλοκαίρι του 1914, δημιούργησαν μια τεταμένη κατάσταση, ώστε Ελλάδα και Τουρκία να βρίσκονται σχεδόν στα πρόθυρα του πολέμου. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος που εξερράγη στις 28 Ιουλίου 1914 έφερε τη Μακεδονία στο προσκήνιο των εξελίξεων. Οι Δυνάμεις της Entente, και ιδιαίτερα η Γαλλία, εξέταζαν το ενδεχόμενο δημιουργίας συμμαχικού μετώπου στα Βαλκάνια με βάση τη Θεσσαλονίκη. Η σαφής στροφή της Σόφιας προς τις Κεντρικές Δυνάμεις επιτάχυνε τις εξελίξεις. Στις 5 Οκτωβρίου 1915 η Θεσσαλονίκη δέχτηκε τα πρώτα αγγλογαλλικά στρατεύματα. Η αποβίβαση πραγματοποιήθηκε μετά από άδεια της κυβέρνησης Βενιζέλου, λίγες μόνο μέρες πριν εξαναγκαστεί σε παραίτηση, ενώ σχεδόν ταυτόχρονα άρχισε η γερμανική επίθεση κατά της Σερβίας. Το εκστρατευτικό σώμα της Συνεννόησης δε διέθετε χρόνο ούτε δυνάμεις για να αποτρέψει την κατάρρευση του σερβικού μετώπου. Αντίθετα υπό την ηγεσία του Γάλλου στρατηγού Μωρίς Σαράιγ, 160.000 ξένοι στρατιώτες, τους οποίους σκωπτικά αποκάλεσαν «περιβολάρηδες της Θεσσαλονίκης», επιδόθηκαν στην οργάνωση μιας αμυντικής περιμέτρου σε ακτίνα 30 χιλιομέτρων από την πόλη¹⁰³.

Η ιδέα για τη διάνοιξη ενός «βαλκανικού μετώπου» από τις Δυνάμεις της Αντάντ κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ανήκει στον Γάλλο Στρατηγό Φρανσέ ντ' Εσπεραί. Ο Γάλλος Στρατηγός πρότεινε τον Οκτώβριο του 1914 στο Γαλλικό Γενικό Επιτελείο Στρατού την αποστολή 185.000 ανδρών στη Θεσσαλονίκη, για την ενίσχυση του βαλκανικού θεάτρου των επιχειρήσεων κατά των Κεντρικών Αυτοκρατοριών - της Γερμανίας και της Αυστροουγγαρίας. Στις αρχές του 1915 Γάλλοι και Βρετανοί επιτελείς αρχίζουν να εξετάζουν σοβαρά το ενδεχόμενο αποστολής στρατευμάτων στη Θεσσαλονίκη, την ώρα που η σύμμαχος Σερβία δοκιμάζεται από τις επιθέσεις των Κεντρικών Αυτοκρατοριών.

Έτσι την άνοιξη του 1915 συγκροτείται στη Γαλλία η λεγόμενη Στρατιά της Ανατολής υπό τη διοίκηση του Στρατηγού Μωρίς Σαράιγ, προορισμένη να αποσταλεί στο βαλκανικό θέατρο των επιχειρήσεων. Η Στρατιά της Ανατολής θα φτάσει να αριθμεί το 1918 περισσότερους από 190.000 άνδρες ή συνολικά οκτώ μεραρχίες. Η ένταξη της Βουλγαρίας στον πόλεμο, στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών, στα τέλη Σεπτεμβρίου 1915, επιτάχυνε και την απόφαση για τη διάνοιξη του «Μακεδονικού Μετώπου», σε μια ύστατη προσπάθεια στήριξης της Σερβίας. Στις 5 Οκτωβρίου 1915 αποβιβάζονται τα πρώτα αγγλο-γαλλικά στρατεύματα στη Θεσσαλονίκη. Οι γαλλικές δυνάμεις με βάση τη Θεσ-

¹⁰³ Κόντης, Β. (1992). Η Μακεδονία από τους Βαλκανικούς πολέμους έως τη Συνθήκη της Λωζάννης (1912-1923) Στο : *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία. Ιστορία-Οικονομία-Κοινωνία-Πολιτισμός*, (επιμέλεια Κολιόπουλου-Χασιώτη), τ.Ι,Θεσσαλονίκη: Παπαζήσης και Παρατηρητής, σελ.48-56

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σαλονίκη θα επιχειρήσουν τον Νοέμβριο του 1915 να στηρίξουν τον σερβικό στρατό, χωρίς ωστόσο ουσιαστικό αποτέλεσμα, επιστρέφοντας στα μέσα Δεκεμβρίου στη βάση τους.

Κατά τη διάρκεια του 1916 ο συμμαχικός στρατός στη Θεσσαλονίκη θα ενισχυθεί ακόμη περισσότερο: μετά την πολύμηνη ανάρρωσή τους στη Κέρκυρα οι εναπομείναντες σερβικές δυνάμεις, γύρω στις 112.000, θα φτάσουν στη Θεσσαλονίκη, τον Ιούλιο θα προστεθεί μια ρωσική ταξιαρχία ενώ τον Αύγουστο αποστέλλεται και μια ιταλική, αυξάνοντας τον αριθμό των χωρών που συμμετείχαν στη συμμαχική δύναμη της Θεσσαλονίκης στις πέντε. Η απόφαση της Ρουμανίας να μπει στο πόλεμο, στο πλευρό των Δυνάμεων της Αντάντ το καλοκαίρι του 1916, ζητώντας ταυτόχρονα συμμαχική δράση στο «Μακεδονικό Μέτωπο», επέσπευσε την απόφαση του Διοικητή των συμμαχικών δυνάμεων, Στρατηγού Σαράιγ, για ανάληψη στρατιωτικής δράσης.

Η πραγματοποίηση επίθεσης από τις βουλγαρικές δυνάμεις, που βρίσκονταν στο Μοναστήρι, τον Αύγουστο του 1916 και η κατάληψη της Φλώρινας από αυτές οδήγησε τον Στρατηγό Σαράιγ να επικεντρώσει τις συμμαχικές επιχειρήσεις όχι στο κεντρικό τομέα του μετώπου, τη Δοϊράνη, αλλά δυτικότερα, και συγκεκριμένα στην περιοχή Έδεσσας - Μοναστηρίου. Είναι ακριβώς αυτή η απόφαση που άνοιξε τον δρόμο για την αποστολή και παρουσία γαλλικών και άλλων συμμαχικών στρατευμάτων στην περιοχή του σημερινού Νομού Φλώρινας(και στο Σόροβιτς), παρουσία που θα διαρκέσει δύο σχεδόν χρόνια, μέχρι τα τέλη του 1918, και η οποία θα μετατρέψει κτίρια, όπως το δημοτικό σχολείο του Ξινού Νερού και του Σόροβιτς, σε πρόχειρους νοσοκομειακούς χώρους φροντίδας των τραυματιών του μετώπου.

Στις 12 Σεπτεμβρίου 1916 γαλλικές, ρωσικές και σερβικές δυνάμεις εξαπέλυσαν αντεπίθεση στην περιοχή της Βεγορίτιδας με τις γαλλορωσικές δυνάμεις να κατευθύνονται δυτικά προς την πόλη της Φλώρινας και τις σερβικές βόρεια προς το Καϊμακτσαλάν, όπου και στις 30 Σεπτεμβρίου θα καταλάβουν την κορυφή του. Αν και στις 16 Σεπτεμβρίου ο γαλλικός στρατός, επικεφαλής του οποίου ήταν ο Στρατηγός Κορντονιέ, είχε πλέον φτάσει στην πόλη της Φλώρινας, θα περάσουν δύο μήνες έως ότου τα συμμαχικά στρατεύματα – Γάλλοι, Ρώσοι, Σέρβοι, αλλά και ελληνικές δυνάμεις, μετά την εκδήλωση του βενιζελικού κινήματος στη Θεσσαλονίκη – καταλάβουν, με σημαντικές ωστόσο απώλειες, την πόλη του Μοναστηρίου, στις 19 Νοεμβρίου 1916. Στις 17 Μαΐου 1917 οι Σύμμαχοι θα εξαπολύσουν μια νέα επίθεση στον τομέα του Μοναστηρίου. Χωρίς επιτυχία όμως. Τον Ιούνιο του 1917, η παραίτηση του Βασιλιά Κωνσταντίνου από τον θρόνο, άνοιξε τον δρόμο για την επιστροφή του Βενιζέλου και την πλήρη συμμετοχή της Ελλάδας στην πολεμική προ-

σπάθεια των Δυνάμεων της Αντάντ.

Οι πολιτικές εξελίξεις στη Γαλλία επηρέασαν επίσης την κατάσταση στο «Μακεδονικό Μέτωπο»: στις 22 Δεκεμβρίου 1917 ο Στρατηγός Σαράιγ ανακαλείται στο Παρίσι, μετά από την απόφαση του νέου Γάλλου Πρωθυπουργού Κλεμανσώ να τον αντικαταστήσει στη διοίκηση της Στρατιάς της Ανατολής. Νέος επικεφαλής της Στρατιάς καθώς και των συμμαχικών δυνάμεων τοποθετήθηκε ο Στρατηγός Μαρί Λουί Γκιγιωμαί. Τον Ιούνιο του 1918, ο Ντ' Εσπεραί αντικαθιστά τον Γκιγιωμαί και ηγείται της μεγάλης επίθεσης των συμμαχικών δυνάμεων, τον Σεπτέμβριο του 1918, η οποία και θα οδηγήσει στη συνθηκολόγηση των Κεντρικών Δυνάμεων και το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Πολλές είναι οι αναμνήσεις των γαλλικών στρατευμάτων από τη δράση και παραμονή τους στην περιοχή της Νομού Φλώρινας τη διετία 1916-1918. Το γαλλικό σώμα ήταν επανδρωμένο από επαγγελματίες φωτογράφους και οπερατέρ, οι οποίοι άφησαν πλήθος φωτογραφικών ντοκουμέντων. Μεγάλος αριθμός φωτογραφιών που απεικονίζουν στιγμές, τοπία, ανθρώπους, κτίρια του νομού Φλώρινας χρησιμοποιήθηκαν από τους Γάλλους στρατιωτικούς με τη μορφή καρτ ποστάλ, κυρίως για αλληλογραφία¹⁰⁴. Μέσα από καρτ ποστάλ, φωτογραφίες και προσωπικά ημερολόγια γάλλων στρατιωτών αντλούμε καταρχήν πληροφορίες για την πορεία των στρατιωτικών επιχειρήσεων, όπως για παράδειγμα της φθινοπωρινής επίθεσης του 1916 για την κατάληψη της Φλώρινας και του Μοναστηρίου¹⁰⁵. Το Σόροβιτς πάντως κατά τον Α΄ Παγκόσμιο δε φαίνεται να ενδιαφέρει τόσο τους Γάλλους, αυτό που αποτυπώνουν ιδιαίτερα στις καρτ-ποστάλ από την ευρύτερη λεκάνη του Αμυνταίου είναι το Ξινό Νερό.

Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα: *«15 Σεπτεμβρίου. Ο καιρός αν και ομιχλώδης, μας επιτρέπει να έχουμε μια ιδέα. Δεξιά μας τα χωριά Ανατολικό και Περδίκας όπου έγιναν άγριες συμπλοκές. Στο Ανατολικό μάλιστα, αμέσως μετά τη φυγή των δυνάμεων του Φέρντιναντ και ενώ ένα δικό μας τάγμα περνούσε κνηγώντας τους, οι κάτοικοι άρχισαν να πυροβολούν. Δεν τους βγήκε όμως σε καλό. Αριστερά μας είναι η Γαλάτεια, η Ολυμπιάδα, η λίμνη των Αναργύρων με το Ανατολικό και το Χειμάδι, απ' όπου πέρασαν ήδη δύο συντάγματα. Καλά νέα μας ήρθαν απ' το πεδίο των μαχών. Ο σερβικός στρατός που κατέβαινε από τα βουνά προς τη Κέλλη, είχε κατατροπώσει τους Βούλγαρους. Όλος ο βουλγα-*

¹⁰⁴ Κασίδου, Σ., Γκόλια Β., Δαϊκόπουλος, Γ., Ανδρέου, Α., (2004). Όψεις της Οθωμανικής και μεταοθωμανικής Φλώρινας από τις γαλλικές καρτ-ποστάλ. Στο: Πρακτικά Συνεδρίου «Φλώρινα 1912-2002»: Ιστορία και Πολιτισμός/Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών (Α.Π.Θ.), Φλώρινα

¹⁰⁵ Γαλλικά αρχεία φωτογραφιών και απωλειών του πολέμου, Υπουργείο Πολιτισμού και Επικοινωνίας, <http://www.unjourn14.fr/photos-ΥπουργείοΑμυνας,http://www.memoire-des-hommes.sga.defense.gouv.fr/fr/>

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ρικός στρατός από εκείνη την πλευρά υποχωρούσε προς τον δρόμο Νεοχωράκι - Μοναστήρι. Τα αεροπλάνα θα πάνε να χτυπήσουν αυτούς τους σχηματισμούς».

«16 Σεπτεμβρίου. Ήταν 8 το πρωί όταν φτάσαμε στο Πεδινό. Παντού γύρω σημάδια μάχης. Χτυπηθήκαμε στους δρόμους του χωριού και η βίαιη επίθεση του συντάγματος στη λίμνη Ζάζαρη, που είχε κατατροπώσει τους Βούλγαρους, τους ανάγκασε να ανηφορήσουν στις πλαγιές της Mala-Reka, περνώντας από τον Αετό, όπου τους πετσόκοψαν οι 120 δικοί μας που παραφύλαγαν κοντά στο Λιμνοχώρι έκαναν καλή δουλειά. Σήμερα δεν θα ξεκουραστώ. Η εντολή λέει ότι πρέπει να επαναδραστηριοποιηθούμε και να διεκδικήσουμε μέρος από τη δόξα. Θα πρέπει να πάω να αναγνωρίσω το μονοπάτι που οδηγεί από τον Αετό στο Φλάμπουρο και το Πέρασμα, στην πόρτα της Φλώρινας... Ένα από τα συντάγματα μας που επιστρέφει από το Νυμφαίο δεν κατάφερε να βρει ίχνη Βουλγάρων».

Παράλληλα, ο πόλεμος έφερε σε επαφή τον γαλλικό στρατό με τη μικρή και εθνολογικά μικτή κοινωνία της περιοχής του Νομού Φλώρινας. Τα επιστολικά δελτάρια των Γάλλων στρατιωτών προσφέρουν πληροφορίες για τη μορφή των οικισμών και των κτιρίων, τους ανθρώπους και την κοινωνική τους ζωή, τις ενδυμασίες και τα επαγγέλματα, αλλά και για πολιτικά και πολιτισμικά γεγονότα, ενώ μέσα από τα κείμενα των αποστολέων-στρατιωτών αναδεικνύεται η εικόνα που σχημάτισαν για την περιοχή και τους κατοίκους της.

Για τα χωριά της περιοχής Αμυνταίου διαβάζουμε χαρακτηριστικά: *«Ανάμεσα σε δυο περάσματα, όπου τα άσπρα σύννεφα έπεφταν χαμηλά, μέσα σε εγκαταλελειμμένα χωριά, σ' ένα δρόμο όπου παντού αλλού εκτός από τα Βαλκάνια θα θεωρούνταν αδιάβατος, κουβαλούμε το φορτίο μας. Στο τέλος, σε μια προεξοχή του λόφου, βλέπουμε μακριά, κάτω από τα μπλε νερά και τις άγονες ακτές της λίμνης Πετρών. Στις όχθες της λίμνης απλώνεται ένα μικρό χωριό το Αμύνταιο. Προορισμός μας, ο σταθμός του Ξινού Νερού, βρίσκεται ένα μίλι προς τη δύση. Μετά από ένα χιλιόμετρο ανώμαλου δρόμου με στροφές σταματήσαμε στο πρόχειρο νοσοκομείο, μια μεγάλη συστάδα σκηνών. Βοηθάμε στην απομάκρυνση πληγωμένου». Και αλλού: «Παρά τις καταστροφές, αφήσαμε τη φάλαγγα για να πάμε στο σταθμό του Ξινού Νερού στις δύο πηγαίνουμε στο χωριό που είναι πολύ κοντά στο σταθμό... Πολλοί άνθρωποι, βομβαρδισμένα σπίτια, πόρτες και παράθυρα ξεριζωμένα και όλο το χωριό λεηλατημένο. Κάνουμε ό,τι κάνουνε και οι άλλοι... γεμίζουμε τα παγούρια μας με γιοματάρι που ωρίμαζε μέσα σε κελάρια σε μεγάλη ποσότητα, μέσα σε μεγάλα βαρέλια. Το κρασί ξεχείλιζε παντού... Δοκιμάσαμε και διαλέξαμε το καλύτερο στη γεύση».*

Υπάρχουν περιγραφές και για άλλα χωριά της περιοχής του Νομού Φλώρινας, από τις οποίες ο αναγνώστης μπορεί να αντλήσει πλούσιες ανθρωπολογικές και άλλες πληροφορίες. Ένα είναι σίγουρο: ότι μέσα από το «Μακεδονικό Μέτωπο» ο γαλλικός στρατός είχε την ευκαιρία να γνωρίσει και να αποτυπώσει τον «εξωτικό» για αυτόν, ανατολίτικο σε μεγάλο βαθμό, χαρακτήρα της μακεδονικής κοινωνίας¹⁰⁶.

3.5. Το Αμύνταιο στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

3.5.1 Το Αμύνταιο το 1940 - Τα Χρόνια της Κατοχής

Το Αμύνταιο έγινε ένα από τα μεγαλύτερα εκστρατευτικά κέντρα της χώρας το 1940. Από τον Δεκέμβριο του 1939 λειτουργούσε εδώ το 8^ο κέντρο επιστράτευσης της 9^{ης} Μεραρχίας Πεζικού, έχοντας την διοίκηση και του Υποτομέα Βεύης. Ως αποστολή είχε τη συγκρότηση του 28^{ου} Συντάγματος από άντρες του νομού Φλώρινας, του 9^{ου} Ορεινού Χειρουργείου και του 9^{ου} Νοσηλευτικού τμήματος. Στις 23 Αυγούστου 1940, κατόπιν διαταγής του Υπουργείου Στρατιωτικών, άρχισε η επιστράτευση των τμημάτων από το Κέντρο Επιστράτευσης. Το 1^ο και 2^ο Τάγμα του 28^{ου} Συντάγματος Πεζικού συγκροτήθηκαν στα χωριά Κλειδί και Ξινό Νερό αντίστοιχα, ενώ την ίδια ημέρα επιστρατεύθηκε και ο Υποτομέας Βεύης. Επιπλέον στο Αμύνταιο λειτούργησε από τον Σεπτέμβριο του 1939 η Ομάδα Διοικήσεως του Συντάγματος και ο Λόχος Όλμων¹⁰⁷. Ταυτόχρονα στο Αμύνταιο έφτασαν μέχρι το τέλος Σεπτεμβρίου 1.200 οπλίτες για να ενισχύσουν την δύναμη του Συντάγματος, προερχόμενοι από Συντάγματα του Α΄ Σώματος Στρατού. Η Διοίκηση των Τμημάτων του Συντάγματος είχε κατά την έναρξη των επιχειρήσεων ως ακολούθως: Διοικητής ο Αντισυνταγματάρχης Πεζικού Παπαδόπουλος Νικόλαος, Υποδιοικητής ο Ταγματάρχης Πεζικού Μαλασπίνας Σπυρ. και Ιατρός Συντάγματος ο Υπίατρος Χατζής Αθανάσιος. Πρόκειται μάλλον για τον οδοντίατρο Αθ. Χατζή από το Αμύνταιο, ο οποίος διορίστηκε επί Κατοχής γραμματέας του ΕΑΜ αλλά τελικά παραγκωνίστηκε από τους συντρόφους του.

Ο Θανάσης Χατζής είναι μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του Αμυνταίου¹⁰⁸. Γεννήθηκε στο Αμύνταιο το 1905. Ήταν γόνος της μεγάλης οικογένειας των Χατζήδων που είχε μεγάλη δράση στον Μακεδονικό Αγώνα και ήταν πολύ σημαντική για

¹⁰⁶ Χρηστίδης, Γ., *Η παρουσία και η δράση των γαλλικών στρατευμάτων στην περιοχή του νομού Φλώρινας*, Περισκόπιο, 17-1-2011 (Ομιλία του Χρηστίδη, Γ., Επίκουρου Καθηγητή του Τμήματος Βαλκανικών Σπουδών της Φλώρινας του Πανεπιστημίου της Δυτικής Μακεδονίας, σε εκδήλωση προς τιμήν των πεσόντων των γαλλικών στρατευμάτων στο Ξινό Νερό στις 16-10-2011)

¹⁰⁷ Βλ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών (2008), *Η Φλώρινα στο Έπος του Σαραντα- ιστορία των Σιδηρών Συνταγμάτων της*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις UniversityPress

¹⁰⁸ Ρακόπουλος Αγγελος, «Για τον Θανάση Χατζή: αντί βιογραφικού» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλινης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwriterpublications , σελ 521-528

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

το μικρό Σόροβιτς. Αυτή η οικογένεια άλλωστε έστησε το ξενοδοχείο «Μεγάλη Ελλάς» απέναντι από τον σταθμό, με εστιατόριο, καφενείο και εταιρεία μεταφορών. Η οικογένεια είχε πλούτο, κύρος και πολλά από τα μέλη της και καλή μόρφωση. Ο αδελφός του πατέρα του Θανάση, Ιωάννης Χατζής, είχε εκλεγεί βουλευτής το 1920 με το κόμμα του Γούναρη και ήταν απόφοιτος της Λεοντείου Σχολής Αθηνών, η αδελφή του Θανάση παντρεύτηκε τον συνταγματάρχη Παπαπέτρου. Γι' αυτό έστειλαν και τον μικρό Θανάση σε σχολείο της Θεσσαλονίκης για μια ολοκληρωμένη εκπαίδευση. Κατά την διάρκεια των πανεπιστημιακών του σπουδών (αρχικά γράφτηκε στη Νομική Σχολή και πολύ σύντομα μεταγράφηκε στην Οδοντιατρική Σχολή) ήρθε σε επαφή με αριστερές ιδέες, μάλιστα πρώτα είχε εισαχθεί στη Σχολή Ευελπίδων, ωστόσο η στρατιωτική πειθαρχία και το ιδεολογικό κλίμα της Σχολής δεν του ταίριαζαν, γι' αυτό και διέκοψε. Στην Αθήνα γνωρίζεται με εξέχουσες προσωπικότητες των γραμμάτων του 20^{ου} αι, όπως τους συγγραφείς Κώστα Βάρναλη και τον Δημήτρη Χατζή. Φοιτητής στην Αθήνα πρωτοστάτησε σε απεργίες και διαδηλώσεις, γι αυτό και φυλακίστηκε αλλά η οικογένειά του λόγω γνωριμιών τον απελευθέρωσε. Το 1936 ο πατέρας του πεθαίνει, γυρίζει στο Αμύνταιο και εργάζεται ως οδοντίατρος για να στηρίξει την οικογένειά του. Ασκεί την ιατρική έχοντας σαν προτεραιότητα τον συνάνθρωπο. Μάλιστα όταν φυλακίστηκε στην Ακροναυπλία στα χρόνια της Μεταξικής δικτατορίας οργάνωσε με άλλους το ιατρείο της φυλακής. Το 1940 υπηρετεί ως ανθυπίατρος στο 28^ο Σύνταγμα Πεζικού και πολεμά στην πρώτη γραμμή του μετώπου, όπου τραυματίζεται σοβαρά και μεταφέρεται στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών. Ωστόσο επιστρέφει στα ελληνοαλβανικά σύνορα, εθελοντής πια, και εμψυχώνει τον στρατό που πικραμένος και προδομένος υποχωρεί στην ενδοχώρα. Το 1941, αν και δεν ήταν υψηλόβαθμο στέλεχος του ΚΚΕ, επιλέχτηκε για να έρθει σε επαφή με τους ηγέτες των αστικών κομμάτων για την οργάνωση ενός αντιστασιακού μετώπου. Ο Θανάσης Χατζής θα γίνει ο πρώτος Γενικός Γραμματέας του ΕΑΜ κατά το 1941-44. Σιγά σιγά όμως πέφτει σε κομματική δυσμένεια λόγω της κριτικής που ασκούσε στην ηγεσία του ΚΚΕ. Τη θέση αυτή διατήρησε μέχρι τον Αύγουστο του 1944, όταν διαφώνησε με τη Συνθήκη του Λιβάνου και αντικαταστάθηκε από τον Παρτσαλίδη. Στα χρόνια του Εμφυλίου βρίσκεται απομονωμένος στην Πίνδο καθ' υπόδειξη του Νίκου Ζαχαριάδη. Το καλοκαίρι του 1946 συνελήφθη και εξορίστηκε στην Ικαρία μαζί με άλλα στελέχη της Αριστεράς. Το 1947 δραπέτευσε από την Ικαρία και πέρασε στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ). Στην 5η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, τον Δεκέμβριο του 1948, διαφώνησε με την ηγεσία του κόμματος και απομακρύνθηκε από την Κεντρική Επιτροπή. Τέλος

το 1949 φεύγει για την Τασκένδη της Σοβιετικής Ένωσης, όπου θα εργαστεί ως εργάτης τόνου. Η γυναίκα του, Ηρώ, ήταν έγκλειστη στις φυλακές Αβέρωφ και ο γιος του Αλέξης μεγάλωνε με την αδερφή της μητέρας του. Μετά τη καθαίρεση του Ζαχαριάδη το 1956 επανήλθε ενεργά στο κόμμα για να διαγραφεί και πάλι στην 8η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Μετά την πτώση της Δικτατορίας το 1974 επιστρέφει στην Ελλάδα οριστικά. Λίγο πριν τον θάνατό του θα εκδώσει το τετράτομο έργο του «Η νικηφόρος επανάσταση» που έγραψε στα χρόνια της εξορίας στη Σοβιετική Ένωση (μια σημαντική ιστοριογραφική πηγή για την περίοδο 1940-9). Πέθανε στην Αθήνα στις 16 Νοεμβρίου 1982. Κηδεύτηκε στο Πρώτο Νεκροταφείο Αθηνών στις 18 Νοεμβρίου.

Κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου στρατοκρατούνταν τα πάντα, από σπίτια μέχρι αποθήκες και δημόσια κτίρια ήταν επιταγμένα. Το Αμύνταιο ήταν το πιο προωθημένο κέντρο εφοδιασμού του Μετώπου και εφοδίαζε το προ της Κορυτσάς μέχρι το Πόγραδετς Κεντρικό και Βόρειο Μέτωπο. Οι μαχητές του 28^{ου} και 33^{ου} Συντάγματος Πεζικού Αμυνταίου και Φλωρίνης προκαλούσαν τον γενικό θαυμασμό για τη γενναιότητα των αξιωματικών τους. Συγκλονιστική είναι η θυσία του 28^{ου} Συντάγματος Αμυνταίου. Από τους 4.250 οπλίτες του σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν οι 2.102 και από τους 72 έφεδρους αξιωματικούς οι 49. Ωστόσο κατά την επιστροφή τους πολλοί έβρισκαν τους πατεράδες τους εκτοπισμένους στα ξερονήσια του Αιγαίου. Επρόκειτο για ένα γεγονός που πλήγωσε βαθιά την περιοχή του Αμυνταίου, ο εκτοπισμός δεκάδων κατοίκων της περιοχής σε νησιά του Αιγαίου, τόπους εξορίας από το Δικτατορικό Καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Η απόφαση αφορούσε κυρίως δίγλωσσους ντόπιους που εν μία νυκτί χαρακτηρίστηκαν κομμουνιστές και εξορίστηκαν ως πολιτικοί κρατούμενοι¹⁰⁹.

Οι Γερμανοί περί τα τέλη Μαρτίου του 1941 για να εξασφαλίσουν τα νότια τους με στρατάρχη τον φον Λιστ κατήλθαν και κατέλαβαν Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία, Αλβανία. Λίγο πριν μουν (ένα τετραήμερο) στην Ελλάδα πολιτικές και στρατιωτικές αρχές της περιοχής πήραν αρχεία, χαρτοφυλάκια και ό, τι άλλο χρήσιμο και έφυγαν προς Αθήνα. Το τετραήμερο αυτό στην περιοχή του Αμυνταίου επικράτησε αναρχία και πρωτοφανές χάος λόγω έλλειψης πολιτικών και αστυνομικών αρχών. Οι περίοικοι και οι κάτοικοι του Αμυνταίου ενημερωμένοι για το τι εγκατέλειπε ο Στρατός ενώθηκαν και άρχισε άγρια λεηλασία των πάντων και ιδιαίτερα αποθηκών τροφίμων.

¹⁰⁹ Λιάνης Θεμιστοκλής, «Το Γιάμα – το πλιάτσικο στις αποθήκες του στρατού» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας) Θεσσαλονίκη: iwriterepublications, , σελ 184-186

Το 1940 με την κήρυξη του πολέμου θα βρεθεί στο Αμύνταιο επιστρατευμένος και ο βάρδος της λαϊκής μουσικής από τα Τρίκαλα Βασίλης Τσιτσάνης, που από τη Θεσσαλονίκη επιστρατεύεται και παρουσιάζεται στο 2^ο Τάγμα Μηχανικού. Ακολούθως με άλλους στρατευμένους στέλνεται με το τρένο στο Αμύνταιο, στο 8^ο κέντρο επιστρατεύσεως. Ο Τσιτσάνης θα μείνει λίγες μέρες στην κωμόπολη, προτού το επιτελείο τους προωθήσει στο Αλβανικό Μέτωπο. Τις αναμνήσεις του αυτές από τον πόλεμο του '40 (και το πέρασμά του από το Αμύνταιο) τις αφηγείται ο ίδιος και περιλαμβάνονται στο βιβλίο του Κώστα Χατζηδουλή¹¹⁰.

Το 1943 το Αμύνταιο βρίσκεται κάτω από την μπότα του Γερμανού κατακτητή, ωστόσο δεν επικρατεί πείνα χάρη στη «γιάμα», δηλαδή τα λεηλατηθέντα τεράστια αποθέματα, που υπήρχαν εδώ για τις ανάγκες του πολέμου 1940-41 στο κοντινό Αλβανικό Μέτωπο. Η γιάμα (έτσι ονομάστηκε αυτή η αρπαγή τροφίμων) μαζί με τον λαχανόκηπο, το αμπέλι, το μπουστάνι, τα ζώα, τα άφθονα ψάρια των λιμνών κράτησαν χορτάτο και ζωντανό τον ντόπιο πληθυσμό, όπως συνέβη γενικότερα στην επαρχία, σε αντίθεση με τον λιμό που αντιμετώπισαν οι άνθρωποι των πόλεων στην Κατοχή.

Ένα πρωί του Απρίλη του '43 έσκασε σαν βόμβα στη μικρή κοινωνία του Αμυνταίου ότι οι Γερμανοί μετά από προδοσία βρήκαν όπλα στο σπίτι του Άγγελου Ρακόπουλου, με αποτέλεσμα να συλληφθεί όλη η οικογένεια και να ακολουθήσουν ανακρίσεις, βασανιστήρια και Στρατοδικείο στη Θεσσαλονίκη. Με το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα ένα παλιό συγκινητικό έγγραφο που βρήκε ο απόγονός του Άγγελος Θ. Ρακόπουλος, κάτοικος του Αμυνταίου, κιτρινισμένο και καταχωνιασμένο στο πατρικό υπόγειο, όπως τα διηγείται ο ίδιος στο βιβλίο «Αμύνταιον, Συντηρητές Μνήμης»¹¹¹. Ήταν ένα πιστοποιητικό με ημερομηνία 14 Μαΐου 1943 γραμμένο σε γραφομηχανή, με υπογραφές εμπόρων της αγοράς Αμυνταίου βεβαιώνοντας τις Γερμανικές Αρχές ότι η ως άνω οικογένεια ήταν φιλήσυχη και νομοταγής με "άμεμπτον διαγωγήν" (EIKONA 10). Υπογραφές συγκινητικής ανθρωπίνης στήριξης και αλληλεγγύης σε μια οικογένεια συμπολιτών τους που κινδύνευε από τη λαίλαπα του κατακτητή.

Από την πόλη του Αμυνταίου τέσσερα γνωστά ονόματα χάθηκαν στα χρόνια της Κατοχής: ο Πέτρος Κορίνας, ηγετικό στέλεχος του ΕΑΜ σ' όλο τον νομό, που έχασε τη ζωή του τραυματισμένος σε συμπλοκή με τους Γερμανούς στις Κάτω Κλεινές, ο ΕΑΜίτης Βαγγέλης Τζήκας, που ενεπλάκη σε συμπλοκή με Γερμανούς έξω από τον Αε-

¹¹⁰Χατζηδουλής, Κ.(2002). *Αρχόντισσα, Το μυστικό μιας ζωής*. Αθήνα: Εκδόσεις Gramma

¹¹¹Ρακόπουλος Άγγελος, «Μέρες του '43» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλινης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwrite publications, σελ 143-145.

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

τό και ήταν ο λόγος για το γεγονός των φρικτών αντιποίνων στο χωριό Αετός τον Μάρτιο του 1944 και οι δύο νεαροί Μιχάλης Θεοδωρίδης και Βακαλόπουλος Δημήτρης που χάθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης της Γερμανίας, για τη συμμετοχή τους στην επιχείρηση του σιδηροδρόμου της Βεύης τον Μάιο του 1943.

3.5.2. Γεγονότα Αντίστασης και Γερμανικών Αντιποίνων στην Περιοχή Αμυνταίου

Μάρτιος 1944: τρία στελέχη του ΚΚΕ Φλώρινας (Δημήτρης Τσιμέρκας από την Κρυσταλλοπηγή, Κώστας Τζήκας από Αμύνταιο και Χρήστος Μποζίνης από Αετό) μετακινήθηκαν από τον Αετό προς το χωριό Πεδινό για τη σύλληψη ενός άνδρα που θεωρούνταν συνεργάτης των Γερμανών. Οι τρεις άνδρες δεν κατάφεραν να εντοπίσουν τον στόχο τους και επέστρεψαν στον Αετό από τον δημόσιο δρόμο, εκτός από τον Μποζίνη που επέστρεψε από μονοπάτι. Ο συνεργάτης των Γερμανών ακολούθησε τον δρόμο για το Αμύνταιο και ενημέρωσε για το συμβάν τους στρατιώτες δύο φορτηγών που συνάντησε. Τα φορτηγά κατευθύνθηκαν προς τον Αετό και εντόπισαν τους δύο από τους τρεις αγωνιστές. Ο Τσιμέρκας κατάφερε να ξεφύγει αλλά ο Τζήκας τραυματίστηκε από γερμανικά πυρά και αναγκάστηκε να απασφαλίσει χειροβομβίδα που κατείχε με αποτέλεσμα να χάσει ο ίδιος τη ζωή του, το ίδιο κι ένας Γερμανός στρατιώτης. Στις 28 Μαρτίου στρατιώτες από το Φρουραρχείο Αμυνταίου περικύκλωσαν τον Αετό. Το ξημέρωμα καλούν τους άνδρες από 16 ετών και πάνω να συγκεντρωθούν στην πλατεία του χωριού. Όλοι γνωρίζουν τι σημαίνει η πρόσκληση αυτή και ο καθένας αναλογίζεται αν θα τους σκοτώσουν όλους, λίγους ή θα καταστρέψουν όλο το χωριό, όπως έκαναν στην Κλεισούρα, στους Πύργους και αλλού. Καλούν τον Πρόεδρο της Κοινότητας Γεωργιάδη Χρήστο να τους παραδώσει 16 άνδρες για εκτέλεση. Η απάντηση ήταν αρνητική. *«Δεν έχω να δώσω κανέναν, ή μη μόνο τον εαυτό μου, και αφήστε τους άλλους να πάνε στα σπίτια τους»* απάντησε. Δεν αποδέχονται την προσφορά και τότε μπαίνουν στους συγκεντρωμένους και διαλέγουν οι ίδιοι 16 άνδρες και τους απομονώνουν. Όμως μπροστά στο μεγάλο κακό υπάρχει και άλλος ήρωας που θέλει να θυσιάσει τον εαυτό του χάριν άλλων, είναι ο Γκιουλέκας Βασίλειος που απευθύνεται στο διερμηνέα και του λέει: *«Πέστε στον διοικητή σας ότι εγώ είμαι υπεύθυνος, όλοι οι άλλοι είναι αθώοι, αφήστε τους να πάνε στα σπίτια τους»*. Μα και αυτή η πρόταση δεν γίνεται δεκτή. Αφού διέταξαν τους άλλους να πάνε στα σπίτια τους, πήραν τους 16 άνδρες και άρχισαν να τους σκοτώνουν τον έναν μετά τον άλλο¹¹². Κοντά στο αυτοκίνητο των Γερμανών παρέμεινε ο Νικολάου Παναγιώτης, που βλέποντας να σκοτώνονται οι συ-

¹¹² Ληξιαρχείο Αετού 1-11/44, ΥΠΕΞ Φ.2.4/6.4.44 και Λούστας Ν.(1998), *Η ιστορία του Νυμφαίου*, σελ. 116

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

μπατριώτες του δεν μπόρεσε να αντέξει. Ορμά στο Γερμανό που βρισκόταν δίπλα του και προσπαθεί να τον αποπλίσσει, γίνεται πάλι, μα ο Γερμανός ζητάει βοήθεια από τους άλλους συμπατριώτες του που τρέχουν σε βοήθεια του, τότε αφήνει το Γερμανό και τρέπεται σε φυγή για να σωθεί. Δυστυχώς οι σφαίρες τον βρίσκουν, πέφτει βαριά τραυματισμένος και ανήμπορος να φύγει, θυσιάζεται και αυτός στο βωμό της λευτεριάς¹¹³. Δύο διέφυγαν, αν και τραυματισμένοι, κι ένας ακόμη, τελικά, δεν εκτελέστηκε αλλά οδηγήθηκε κρατούμενος στο Αμύνταιο, όπου και απελευθερώθηκε. Την ίδια μέρα οι Γερμανοί εκτέλεσαν τρία ακόμη άτομα, δύο στο Σκλήθρο και ένα στο Πεδινό¹¹⁴.

Άνοιξη 1943: πιάνεται αιχμάλωτος απ' τη Γερμανική Γκεστάπο ένα απ' τα σημαντικότερα στελέχη του ΕΑΜ στο νομό Φλώρινας, ο Χαράλαμπος Χαραλαμπίδης (Αθάνατος) απ' τις Κλεινές, φαρμακοποιός. Στις 21 Μαΐου 1943 στις 08:30 το πρωί ο Χαραλαμπίδης επιβιβάστηκε στο σιδηροδρομικό σταθμό Φλώρινας σ' ένα τρένο με πολλά βαγόνια συνοδευόμενος απ' τον υποφρούραρχο Αμυνταίου Αιμίλιο Μύλλερ, το δεκανέα υπασπιστή του και το διερμηνέα Αλέκο-(ή Αν) με προορισμό τη Θεσ/νίκη, όπου ο Χαραλαμπίδης θα περνούσε από στρατοδικείο και πιθανότατα θα εκτελούνταν. Σύμφωνα με το πόρισμα της Γκεστάπο, το οποίο¹¹⁵ πληροφορήθηκε ο τότε Νομάρχης Κων/νος Μπόνης δύο δεκατετράχρονοι μαθητές (εξατάξιου Γυμνασίου) από το Αμύνταιο, ο Βακαλόπουλος Δημήτρης υιός του Γραμματέως του Δήμου (1917-1945) και ο Μιχάλης Θεοδωρίδης υιός του εγκατεστημένου στο Αμύνταιο Μακεδονομάχου Θεοδωρίδη Παντελή, αμέσως μόλις είδαν σε ποιο βαγόνι μπήκε ο Χαραλαμπίδης με τη συνοδεία του, έφυγαν με ποδήλατα και έφθασαν στη Βεύη, στο σιδηροδρομικό σταθμό, όπου τους περίμεναν τα εκτελεστικά όργανα, δηλαδή η ομάδα Πέτρου Κορίνα, για να χτυπήσουν το γερμανικό τρένο και να απελευθερώσουν τον Χαραλαμπίδη. Την ομάδα Κορίνα αποτελούσαν ο Πέτρος Κορίνας ως αρχηγός, ο Δημήτρης Βακαλόπουλος, ο Μιχάλης Θεοδωρίδης, ο Σάκης Μουτσόμπαμπας-Πέκος, ο Στέφανος Χατζημηνάς, ο Γιάννης Θεοδώρου, όλοι τους από το Αμύνταιο, ο Θεόδωρος Αντωνιάδης απ' τη Λακκιά, ο Χαράλαμπος Περπερίδης απ' τους Αγίους Αναργύρους, ο Μάρκος Μάρκου (Ευαγγέλου) απ' τη Φλώρινα, ο Μιχάλης Σερπίνης απ' την Αγία Παρασκευή, ο Ρήσας (Γιάννης Χάνης, δάσκαλος στις Κλεινές), ο Νίκος Τσακίρης

¹¹³ Λούστας, Νικόλαος (1998). *Η Ιστορία του Νυμφαίου – Νεβέσκας Φλωρίνης, Συμβολή των Νυμφαιωτών στην εθνική, ιστορική, οικονομική, πολιτιστική και παραδοσιακή ζωή του*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη

¹¹⁴ Για το γεγονός αυτό βλ. Κομιανός, Σ. Παναγιώτης(2014), *Η γερμανική κατοχή και τα αντίποινα στον νομό Φλώρινας 1941-44*, στο: *Η Δυτική Μακεδονία από την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος έως σήμερα*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σελ 557-8 και βλ. Δορδανάς, Στράτος(2007). *Το αίμα των αθώων, Αντίποινα των Γερμανικών Αρχών Κατοχίστη Μακεδονία 1941-44*. Αθήνα: Εκδ. Εστία, σελ. 384-6

¹¹⁵ Χασιώτης Ηλίας, *Το χτύπημα του γερμανικού τρένου στη Βεύη τον Μάιο του 1943 βάσει νεότερων δεδομένων* στο Florina Press 18-7-2013

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

πεταλωτής απ' τη Φλώρινα. Ο Γ. Νεδέλκος προσθέτει και το Φίλιππα Φιλίππου μαθητή απ' το Αμύνταιο¹¹⁶.

Τα γεγονότα στη Βεύη εκτυλίχθηκαν ως εξής: Δύο μέλη της ομάδας, ο Γιάννης Θεοδώρου και ο Μιχάλης Σερπίνης, ανέβηκαν στην ατμομηχανή και υποχρέωσαν το μηχανοδηγό να την αποσυνδέσει και να την πάει στην παρακείμενη υδατοδεξαμενή δήθεν για νερό. Έτσι η αμαξοστοιχία έμεινε στη Βεύη για 10-15 λεπτά και όχι για 1-2 λεπτά, όπως ήταν προγραμματισμένη. Στο χρόνο αυτό οι μαθητές με τα τότε μαθητικά καπέλα τους και καλάθια με δήθεν τρόφιμα κατάφεραν να ξεγελάσουν τους 3 Γερμανούς φρουρούς του σταθμού, έναν απόπλισαν και δύο άλλους τραυμάτισαν ελαφρώς. Συγχρόνως ο Κορίνας με τον Περπερίδη, τον Χάνη και τον Τσακίρη μέσα από ένα ανοιχτό παράθυρο σκαρφάλωσαν στο βαγόνι και πήγαν στο κουπέ, όπου ήταν ο Χαραλαμπίδης, ο Μύλλερ, ο υπασπιστής και ο διερμηνέας. Στο κουπέ το πώς εξελίχθηκαν τα γεγονότα δεν είναι ξεκάθαρο. Το βέβαιο είναι ότι το πιστόλι του εκτελεστή Πέτρου Κορίνα έπαθε εμπλοκή, σκοτώθηκε ο υπασπιστής, τραυματίστηκε θανάσιμα ο σωματώδης Αιμίλιος, ο οποίος εξέπνευσε στο σιδηροδρομικό σταθμό Αμυνταίου, όπου το τρένο αργότερα έφθασε και δραπέτευσε ο διερμηνέας. Ο κρατούμενος Χαραλαμπίδης πήδηξε απ' το βαγόνι, τον παρέλαβαν αντάρτες και τον πήγαν στον Άγιο Βαρθολομαίο και από εκεί στο Βίτσι. Στη συνέχεια η υποδιοίκηση χωροφυλακής Βεύης τηλεφώνησε στο Νομάρχη Κώστα Μπόνη και αυτός μαζί με το μητροπολίτη Βασίλειο πήγαν στο Γερμανό φρούραρχο και τον έπεισαν να μην εισηγηθεί στους ανωτέρους του στη Θεσσαλονίκη αντίποινα. Με τον τρόπο αυτό ούτε η Βεύη ούτε το Αμύνταιο θρήνησαν θύματα.

Δύο μήνες μετά την είσοδο του γερμανικού στρατού στην Ελλάδα, την 10^η Ιουλίου 1941, με εμφανή τον κίνδυνο απώλειας της Μακεδονίας και Θράκης, τέσσερις μόνιμοι αξιωματικοί ίδρυσαν μυστική οργάνωση Εθνικής Αντίστασης με την επωνυμία «Υπερασπισταί Βορείου Ελλάδος». Ήταν ο Ταγματάρχης Ιωάννης Παπαθανασίου, ο Ταγματάρχης Θωμάς Μπάρμπας, ο Ταγματάρχης Ευάγγελος Δόρτας και ο Λοχαγός Αναστάσιος Σακελλαρίδης. Η οργάνωση έτυχε γενικής αποδοχής, πλαισιώθηκε από αγωνιστές από όλη την Ελλάδα και μετονομάστηκε σε ΠΑΟ, δηλαδή Πανελλήνια Αντιστασιακή Οργάνωση. Ένα από τα σημαντικότερα μέλη της οργάνωσης ήταν και ο Ιωάννης Παπαπέτρου από το Ξινό Νερό. Αναγνωρίστηκε αρχηγός της ΠΑΟ Φλώρινας και από τον Ιανουάριο 1944 διετέλεσε πρόεδρος της Διοικούσης Επιτροπής της Οργάνωσης. Η οργάνωση έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον στην περιοχή Πτολεμαΐδας, Αμυνταίου, Άρνισσας, καθώς σε κά-

¹¹⁶Νεδέλκος, Γ.(2000). *Αναμνήσεις από την Εθνική Αντίσταση στη Δυτική Μακεδονία*. Φλώρινα: Ι. Αριστέιδου, σελ. 18-23

ποια χωριά υπήρξαν πυρήνες βουλγαριζόντων. Πρώτο στέλεχος της περιοχής που μυήθηκε στην ΠΑΟ ήταν ο λοχαγός Πεζικού Κορίνας Αναστάσιος, ιδιαίτερος διακριθείς κατά τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο. Στον Λοχαγό Αναστάσιο Κορίνα¹¹⁷ οφείλεται εξ ολοκλήρου η θεμελίωση των Αρχών της ΥΒΕ/ΠΑΟ στην περιοχή Αμυνταίου.

Το παράδειγμα του πατέρα του ακολούθησε και ο Ιωάννης Παπαπέτρου¹¹⁸. Γεννήθηκε στο Ξινό Νερό το 1896. Ο Ιωάννης αγαπούσε το διάβασμα, ήταν άριστος και επιμελής μαθητής, γι' αυτό ο Μητροπολίτης Ιωαννίκιος φρόντισε για τις σπουδές του. Τον Σεπτέμβριο 1906 τον βρίσκουμε στο ίδρυμα «Άσυλον των Μακεδόνων» του Βόλου, όπου διέμεναν τα ορφανά του Μακεδονικού Αγώνα. Στο φύλλο της 9-10-1906 της εφημερίδας «Θεσσαλία» διαβάζουμε: «..... το μικρότερον τούτων, το παντελώς ορφανόν και το της μεγαλυτέρας συμπαθείας και αγάπης των δασκάλων του απολαύνον, είναι τέκνον του εκ του χωρίου Εζήσου ιερέως Παπαπέτρου, του πρωτομάρτυρος τούτου, όστις έπεσεν εκεί υπό τα πλήγματα της δολοφονικής των κακούργων Βουλγάρων μαχαίρας. Και τα άλλα δε είναι επίσης ορφανά και τέκνα ατύχων γονέων Μακεδόνων».

Αργότερα ο Ιωάννης οδηγήθηκε στο Εθνικό Ορφανοτροφείο Αθηνών, όπου πέρασε τις γυμνασιακές του σπουδές. Η κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου βρήκε τον Ιωάννη μαθητή της τελευταίας τάξης Γυμνασίου, άφησε τα θρανία, κατατάχθηκε εθελοντής στο Σώμα Ελλήνων Προσκόπων¹¹⁹ και έδωσε το παρόν για την απελευθέρωση Μακεδονίας, Ηπείρου και Θράκης.¹²⁰ Τον Φεβρουάριο 1914 μπήκε με υποτροφία στη Σχολή Ευελπίδων (την εποχή εκείνη και για πολλά χρόνια μετά, οι Ευέλπιδες κατέβαλαν στο Δημόσιο υψηλά δίδακτρα). Τον Οκτώβριο του 1916 περατώνει τις σπουδές του και ορκίζεται ανθυπολοχαγός Πεζικού σε μια δραματική χρονική συγκυρία για την Ελλάδα, μια και περνούσε τη χειρότερη περίοδο της νεότερης ιστορίας της χωρισμένη στα δύο, στο επίσημο κράτος των Αθηνών και στο επαναστατικό κράτος της Θεσσαλονίκης. Από τον Οκτώβριο του 1916 ως τον Φεβρουάριο του 1918 αποσπάται σε πολλές μονάδες, φαινόμενο ενδεικτικό της κατάστασης που επικρατούσε στο στράτευμα τη συγκεκριμένη περίοδο. Σ' αυτόν τον κυκεώνα των γεγονότων ο Παπαπέτρου έκανε τα πρώτα βήματα της

¹¹⁷ Εφημερίδα «Εθνική Ηχώ», Μάρτιος 2003. Κορίνας Αναστάσιος «... Γόνος οικογένειας Μακεδονομάχων, εκτός από τον πόλεμο 1940-1, έλαβε μέρος στη Μέση Ανατολή. Ανήλθε όλη την κλίμακα της Στρατιωτικής Ιεραρχίας εκτελών τα καθήκοντα του Γενικού Επιθεωρητού Στρατού στον καταληκτικό του βαθμό. Τραυματίστηκε δύο φορές και τιμήθηκε με πολλά παράσημα και μετάλλια εκ των οποίων, τρεις φορές με το χρυσούν Αριστείο Ανδρείας...»

¹¹⁸ Μυλωνάς, Θ. (2010). *Σχης Παπαπέτρου Ιωάννης, Συμμετοχή στους Πολεμικούς Αγώνες του Έθνους και στην Εθνική Αντίσταση 1941-44*. Αμύνταιο: Εκδόσεις Μέλισσα

¹¹⁹ Πρόσκοποι ονομάστηκαν τότε οι εθελοντές, που αν και δεν είχαν υποχρέωση στράτευσης προσήλθαν αθρόοι να καταταγούν. Οι εθελοντές αυτοί έδωσαν τον όρκο του στρατιώτη και οργανώθηκαν σε τμήματα με επικεφαλής Αξιωματικούς ή Οπλαρχηγούς.

¹²⁰ Μυλωνάς, Θεόδωρος,όπ.π., σελ.38

στρατιωτικής του καριέρας. Ήταν παρών σε όλους τους αγώνες του έθνους. Εθελοντής στους δύο Βαλκανικούς πολέμους (Σαραντάπορο, Γιαννιτσά, Κορυτσά), Αξ/κος Πεζικού στη Διάσπαση του Μακεδονικού Μετώπου το 1918, στην εκστρατεία στη μεσημβρινή Ρωσία το 1919, στη Μικρασιατική Εκστρατεία του 1920-22 (Πυργί, Δορύλαιον, Κιουτάχεια, Ανατολική Θράκη), στο Έπος του ελληνοϊταλικού πολέμου 1940-41 και τέλος στην Εθνική Αντίσταση (1941-44).

Το 1925 εγκαθίσταται στο Αμύνταιο και νυμφεύεται την Ανδρονίκη Χατζή, θυγατέρα του Αλέξη Χατζή, αρχηγού της Επιτροπής Αμύνης της περιοχής Αμυνταίου κατά τον Μακεδονικό Αγώνα. Ο νεότερος αδελφός της Ανδρονίκης ήταν ο Θανάσης Χατζής, μετέπειτα γενικός γραμματέας του ΕΑΜ, κατά τα πρώτα χρόνια της γερμανικής κατοχής. Το 1926 τοποθετήθηκε στο 27^ο Σύνταγμα Πεζικού στην Κοζάνη, όπου ανέλαβε τη διοίκηση του 1^{ου} Τάγματος μέχρι τον Απρίλιο του 1929. Η περίοδος αυτή ήταν από τις πιο γόνιμες, γιατί παράλληλα με τις πολλές δραστηριότητες σε υπηρεσιακό επίπεδο μελέτησε και πέτυχε την εισαγωγή του στην Ανωτέρα Σχολή Πολέμου. Στην εφημερίδα «Βόρεια Ελλάδα» 1929 στη στήλη Στρατιωτικά διαβάζουμε: *«Εις τον το ήθος και την μόρφωσιν εκ των αρίστων αξιωματικών μας Ταγματάρχην κ. Παπαπέτρου του 27^{ου} Συντάγματος, αναχωρήσαντα εις Θεσσαλονίκην μετά της εριτίμου οικογενείας του, δι' ανωτέρας σπουδάς, ευχόμεθα κατευόδιο και ευδοκίμους σπουδάς προς τιμήν της Δυτικής Μακεδονίας.ακολουθώς δε ανωτέραν επιτελικήν τοιαύτην εις το εν Αθήναις Σχολείον Πολέμου, εις ό την εισαγωγήν του επέτυχε δι' αρίστων εξετάσεων, διακριθείς μεταξύ των συναγωνιστών του. Ο κ. Ταγματάρχης αφήνει ενταύθα ή και όπου αλλού υπηρέτησε τας αρίστας των αναμνήσεων μεταξύ της στρατιωτικής οικογενείας και της κοινωνίας ως συνάδελφος και χαρακτήρ¹²¹»*. Τον Μάιο του 1932 αποφοίτησε από τη Σχολή Πολέμου και τοποθετήθηκε στο Επιτελείο της Χ Μεραρχίας στη Βέροια, όπου ανέλαβε τη Διεύθυνση του 2^{ου} Επιτελικού Γραφείου¹²².

Τον Σεπτέμβριο του 1941 ο Σχης πλέον Παπαπέτρου τοποθετείται διοικητής του 50^{ου} Συντάγματος Πεζικού στη Θεσσαλονίκη. Κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο το Σύνταγμα έλαβε μέρος σε πολλές μάχες στην πρώτη γραμμή και πέτυχε σημαντικές νίκες. Ο συγγραφέας Άγγελος Τερζάκης περιγράφει το μεγαλείο των μαχητών του 50^{ου} Συντάγματος¹²³: *«...Εκείνοι που στέκονταν τώρα γαντζωμένοι εκεί πάνω, μέσα στη νύχτα, δεν έμοιαζαν πια με στρατό, δεν έμοιαζαν με πλάσματα ανθρώπιναήταν κάτι σκέλεθρα*

¹²¹ ό.π., σελ.67

¹²² ό.π., σελ. 66, Φωτογραφία Απολυτηρίου Σχολής

¹²³ Τερζάκης, Άγγελος (1964). *Ελληνική Εποποιία 1940-41*. Αθήνα: Εστία, σελ.174

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ντυμένα με κουρέλια, επιδέσμους, φαντάσματα μαυριδερά και αγριεμένα όλο χρώμα και ιδρώτα που παγώνει, μάτι γυαλιστερό από την πείνα, την αγωνία, την πάλη με τον χάρο. Σάλευαν σαν μεθυσμένοι, τα αυτιά τους είχαν κουφαθεί από τον πάταγο των κανονιών, τα δάκτυλά τους μούδιασαν στη σκανδάλη του όπλου που άναψε από τη χρήση»¹²⁴. Μετά από χρόνια οι συμπολεμιστές του, τα παιδιά της Θεσσαλονίκης, τιμώντας τον ήρωα Διοικητή τους, έδωσαν το όνομά του σε οδό της πόλης τους στην Καλαμαριά.

Με κλονισμένη υγεία ο Παπαπέτρου λίγο πριν την ανακωχή διεκομίσθη στην Αθήνα. Η σύζυγος και τα παιδιά του από τη Θεσσαλονίκη ήρθαν στην Αθήνα να του συμπαρασταθούν κατά την ανάρρωση. Ο γιος του Αλέξανδρος συγκινημένος θυμάται τα γεγονότα και εξιστορεί: «Λίγο πριν τελειώσει ο πόλεμος μεταφερθήκαμε στην Αθήνα, στο σπίτι που διέμενε ο πατέρας μου, όταν φοιτούσε στη Σχολή Πολέμου, κάπου στα Εξάρχεια, κάτω από τον λόφο του Στρέφι. Στο σπίτι επικρατούσε ανησυχία για την έκβαση της υγείας του, που είχε κλονιστεί από τις κακουχίες του Αλβανικού Μετώπου. Μια μέρα στις αρχές Μαΐου είδα από το παράθυρο να σταματάει ένα νοσοκομειακό αυτοκίνητο στην πόρτα μας και να αποβιβάζονται τρεις άνδρες, ο πατέρας μου και δύο συμπατριώτες του, ο Τρύφων Χατζής (Δήμαρχος Αμυνταίου κατά τις δεκαετίες 1960-70) και ο ανεψιός του Γρηγόριος Παπαπέτρου. Την ίδια ώρα διέκρινα να απομακρύνονται από το αυτοκίνητο τέσσερις άνδρες που μετέφεραν ξύλινα κιβώτια στο Στρέφι. Αργότερα, μετά από καιρό, ρώτησα την μητέρα μου ποιοι ήταν οι μεταφορείς και τι περιείχαν τα κιβώτια. Αυτή κάπως αφηρημένα μου απάντησε ότι προορίζονταν για τον αδελφό της, τον θείο Θανάση. Προφανώς επρόκειτο για κιβώτια που περιείχαν οπλισμό και πυρομαχικά και μεταφέρθηκαν από στελέχη του 50^{ου} Συντάγματος Πεζικού κατά τη διακομιδή του πατέρα μου στο Νοσοκομείο»¹²⁵. Τον Σεπτέμβριο του 1944 συνελήφθη από τους Βουλγάρους (363 κρατούμενοι), που τον παρέδωσαν στον ΕΛΑΣ. Από τις 5-10-1944 έως 19-10-1944 οι ΕΛΑΣίτες οδήγησαν τους 363 κρατουμένους κατά τμήματα με βουλγαρικά στρατιωτικά αυτοκίνητα στον δρόμο Σερρών - Βροντού, όπου τους εξετέλεσαν μαρτυρικά. Η Πανελλήνια Συνομοσπονδία Αντιστασιακών Οργανώσεων 1941-44 στο βιβλίο που εξέδωσε¹²⁶ περιγράφει τα γεγονότα με ακρίβεια. Στο 4^ο χιλιόμετρο της επαρχιακής οδού Σερρών - Βροντούς ανεγέρθη επιβλητικό μνημείο για τους σφαγιασθέντες από τον ΕΛΑΣ Αξιωματικούς και οπλίτες. Την 31^η Μαΐου 1964 στο Αμύνταιο έγιναν τα αποκαλυπτήρια προτομής του, όπου ο Δήμαρχος Τρύφων Χατζής εξήρε με τον λόγο του το έργο και την προσφορά του Σχη. Η Δημοτική

¹²⁴ Μυλωνάς, Θ., ό.π., σελ. 87

¹²⁵ Μυλωνάς, Θ., ό.π., σελ. 95-6

¹²⁶ Πανελλήνια Συνομοσπονδία Εθνικών Αντιστασιακών Οργανώσεων(2001) .Η Εθνική Αντίσταση των Ελλήνων 1941-44, Ιστορικές Μαρτυρίες. Αθήνα: χ.ε., σελ 160-1

Αρχή Αμυνταίου τον τίμησε δίνοντάς το όνομά του σε οδό και στο στρατόπεδο της πόλεως.

Για την δράση των Γερμανών και των συμμάχων τους Βουλγάρων και Ιταλών στη Φλώρινα και στο Αμύνταιο μας πληροφορεί και ο νομάρχης Ξυροτύρης σε μια σύντομη έκθεση του¹²⁷:

«Εις εκτέλεσιν της υπ' αριθμ.2329 Δ.Μ./4ε.έ.υμετέρας εγγ. διαταγής, λαμβάνομεν την τιμήν ν'αναφέρωμεν υμίν τα κατωτέρω, συμφώνως προς τα παρασχεθέντα ημίν στοιχεία :

1. Εκτέλεσις επτά ατόμων υπό Ταγματασφαλιτών (Πούλου) εν τη περιοχή Αμυνταίου κατά το 1944.

2. Εκτέλεσις 72 ατόμων υπό Γερμανών διαφόρων μονάδων εν τη περιφέρεια Αμυνταίου.

3. Εκτέλεσις 318 ατόμων υπό Γερμανών διαφόρων μονάδων εν τη περιφέρεια Αμυνταίου, ομοίως 253 κατά την πυρπόλησιν της Κλεισούρας υπό τμημάτων Ες Ες.

4. Κακοποιήσις διαφόρων ατόμων εν ταις περιφερείαις Φλωρίνης και Αμυνταίου υπό διαφόρων γερμανικών μονάδων .

Ιταλικαί ενέργειαι και προπαγάνδαι:

Ούτοι συνετέλεσαν εις την εκτέλεσιν υπερπεντήκοντα ατόμων εκ των περιφερειών Πρεσπών, Φλωρίνης και Αμυνταίου. Προέβησαν εις πλείστας επιτάξεις μικρών και μεγάλων ζώων, κτηνοτροφιών, τροφίμων, γεωργικών εργαλείων, επίπλων. Όπλισαν, ιδία εν τη υπό ιταλικής κατοχής περιφέρεια Πρεσπών, πλείστους κατοίκους (σλαβοφώνους) και συμπεριφέρθησαν σκαιότατα κατά το πλέον βάρβαρον τρόπον προς πάντα Έλληνα».

4. Κοινωνία του Αμυνταίου

4.1. Κοινωνία του Αμυνταίου 1910-1930

Το Αμύνταιο (Σόροβιτς) αρχίζει να αναπτύσσεται στα τέλη του 18^{ου} με εισροή κατοίκων από τις γύρω περιοχές και ήταν τσιφλίκι του Αλή Πασά και του Ρεούφ Πασά. Μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου αρχίζει στο Αμύνταιο η κάθοδος των αστών από Κλεισούρα, Κλειδί, Νεστόριο κλπ. Έτσι το 1930 το Αμύνταιο από άσημος αγροτικός οικισμός γίνεται μια πολύ όμορφη κωμόπολη, απόλυτα ρυμοτομημένη, με οικοδομές και καταστήματα. Μάλιστα ενώ στα μεγάλα αστικά κέντρα η αναλογία σπιτιών προς μαγαζιά

¹²⁷ Τσάμη, Αντιγόνη (2011) *.Αναμνήσεις από το Έπος του '40 και την Κατοχή 1940-41 στον Νομό Φλώρινα*. Φλώρινα: Αφοί Παπακοσμά , σελ.97-8

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

είναι 30 και 40 προς ένα, εδώ ένα μαγαζί αναλογεί σε δυό σπίτια. Τα σημαντικότερα μαγαζιά εκείνη την εποχή στο Αμύνταιο ήταν¹²⁸: 1. Στην οδό Μεγάλου Αλεξάνδρου: ζυλευμπορικό, εμπορικό, παντοπωλείο, καφενείο, ραφτεμπορικό, πανδοχείο, φαρμακείο, κρεοπωλείο, φούρνος, εταιρεία μεταφορών, κατάσταση ψιλικών, οινεμπορικό, μαγειρείο, ποτοποιία, κατάσταση αποικιακών, κουρείο, ξενοδοχείο, κατάσταση τυροκομικών, κατάσταση σκοινικών και σιδερικών. 2. Στην οδό 7ης Μεραρχίας: καταστήματα υφασμάτων, αποικιακών, τσαγκαράδικο, παντοπωλείο, ζαχαροπλαστείο 3. Στην Πλατεία Αγοράς: καφενείο, μαγειρείο, φαρμακείο, κατάσταση υφασμάτων, φούρνος, χαρτοπωλείο, κατάσταση αποικιακών, εστιατόριο (ΕΙΚΟΝΑ 11).

Την ίδια εποχή η καθημερινότητα των ανθρώπων ήταν απλή. Υπήρχαν ένας ή δύο χοροί το πολύ τον χρόνο. Γεγονός της χρονιάς ήταν ο τότε ετήσιος χορός του Ερμή (αθλητικής ομάδας) που γινόταν στην σάλα του εστιατορίου Χατζή. Ό,τι όμως ξεχώριζε στις τότε εκδηλώσεις ήταν οι Απόκριες. Το καρναβάλι, που τελούσε υπό την αιγίδα του δήμου, σταμάτησε τη δεκαετία του '70, για να πάρει τη σκυτάλη το Ξινό Νερό. Πηγές λαϊκής χαράς και διασκέδασης ήταν και οι γάμοι της εποχής. Γραφικότατοι, διαρκούσαν μια εβδομάδα με τήρηση όλων των παραδοσιακών εθίμων: κάλεσμα μπράτιμων, ξύρισμα γαμπρού και μετά τη στέψη περιφορά με συνοδεία του νυφικού ζεύγους ανά την πόλη ραϊνόμενου με λουλούδια. Το Σαββατοκύριακο γλέντι. Αναμνηστική φωτογραφία από γάμο στο Σόροβιτς των αρχών του 20^{ου} αιώνα δείχνει χαρακτηριστικά τις ενδυμασίες των προσκεκλημένων – ιδίως τα «ναυτικά κοστουμάκια» των παιδιών – που δηλώνουν την οικονομική ευμάρεια και την αστική νοοτροπία της μικρής κωμόπολης, που στα χρόνια εκείνα γνώριζε μεγάλη εμπορική ακμή¹²⁹ (ΕΙΚΟΝΑ 12).

Χαρακτηριστικές είναι και τρεις ακόμη φωτογραφίες από το ίδιο βιβλίο¹³⁰. Στην πρώτη¹³¹ απεικονίζεται ένα από τα πρώτα αυτοκίνητα του 1930 στη Μακεδονία, στο Σόροβιτς, σημάδι του πλούτου που υπήρχε εκείνη την εποχή στην κωμόπολη (ΕΙΚΟΝΑ 13). Στη δεύτερη (από το ίδιο αρχείο) νεαροί Αμυνταιώτες με πολυτελή ενδυμασία δηλώνουν τον πλούτο της πόλης τους στη δεκαετία 1920-'30 (ΕΙΚΟΝΑ 14), ενώ στην τρίτη παρουσιάζεται παρέα Αμυνταιωτών στην εξοχή με γραμμόφωνο στο τέλος της δεκαετίας του

¹²⁸ Λιάνης Θεμιστοκλής, «Περιήγηση στα μαγαζιά του παλιού Αμυνταίου» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλινης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwritepublications, , σελ 44-57

¹²⁹ Λιάνης Θεμιστοκλής, «Μεσοπόλεμος – Η belle epoque του Αμυνταίου» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλινης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσα-λονίκη: iwritepublications, , σελ. 62, (φωτό:Αρχείο Ανδρομάχης Σαββοπούλου)

¹³⁰ όπ.π.σελ.60-1

¹³¹ Αρχείο φωτό Στ. Γαβριηλίδη

‘20. Φαίνεται ξεκάθαρα ότι η μικρή κωμόπολη είχε μια καλά αναγνωρίσιμη αστική τάξη (ενδυμασία, ύπαρξη γραμμόφωνου) (ΕΙΚΟΝΑ 15).

Σχετικά με την ενημέρωσή τους οι κάτοικοι προμηθεύονταν τις εφημερίδες τους από τις γειτονικές πόλεις και κυρίως τη Φλώρινα, όπου εκείνη την εποχή υπήρχε εκδοτική ακμή. Στο Σόροβιτς δεν υπήρχε ακόμη εκείνη την εποχή εκδοτικός οίκος ούτε κάποια τοπική εφημερίδα. Για παράδειγμα σημαντική εκδοτική προσπάθεια στη Φλώρινα ήταν αυτή του Κ. Ιωαννίδη, συνταξιούχου Επιθεωρητή δημοτικών σχολείων από τη Στρωμνίτσα, που εκδίδει το 1919 την εφημερίδα «Φωνή του Λαού». Εντασσόταν ιδεολογικά στο χώρο της ευρύτερης Δεξιάς, υποστηρίζοντας με υπέρμετρο συχνά ενθουσιασμό το Λαϊκόν Κόμμα. Αξιομνημόνευτες είναι οι διαφορές της με τον «Έλεγχο» και αργότερα με το «Έθνος», σημαντικές εφημερίδες που πλαισίωναν το Κόμμα των Φιλελευθέρων και γενικά τον Κεντρώο χώρο. Η «Φωνή του Λαού» διέκοψε την κυκλοφορία της το 1922 για να επανεκδοθεί το 1924 μέχρι το 1933, για να διακόψει εκ νέου και να επανεκδοθεί από το 1945 έως το 1947. Πολύ συχνά στη θεματολογία της, όπως βέβαια και των άλλων εφημερίδων της Φλώρινας, υπήρξαν κείμενα που αφορούσαν την ευρύτερη περιοχή της δυτικής Μακεδονίας. Η εφημερίδα είχε ανταποκρίσεις από πολλές πόλεις και χωριά της περιοχής, όπως Ζέλενιτς, Σόροβιτς, Νεβόλιανη, Κλεισούρα, Νεβέσκα, Ζέλοβο κτλ.¹³²

Ο πρώτος εκλογικός κατάλογος της περιοχής Φλώρινας μετά την απελευθέρωσή της είναι αυτός του 1914¹³³ και δίνει πολλές πληροφορίες και για το Αμύνταιο. Ο συνολικός αριθμός αυτών που είχαν δικαίωμα ψήφου στην περιοχή Φλώρινας ήταν πλέον των 23.000 (λείπουν 300 εγγραφές). Οι εκλογείς καταγράφονται κατά οικισμό και είναι άνω των 21 ετών. Το σύνολο των μόνιμων και προσωρινών οικισμών είναι 125. Οι οικισμοί χωρίζονται σε 3 γεωγραφικές ενότητες για κάθε μία από τις οποίες υπάρχει αλφαβητική κατάταξή τους. Η πόλη της Φλώρινας ηγείται της πρώτης, της λεκάνης της Φλώρινας με 49 οικισμούς και 11.771 εκλογείς, η Νεβέσκα της δεύτερης, δηλαδή Βιτσιού και Αμυνταίου, με 26 οικισμούς και 5.356 εκλογείς. Το Ζέλοβον (Ανταρτικό) ηγείται της τρίτης, Κορεστίων - Πρεσπών με 44 οικισμούς και 5.588 εκλογείς. Οι 90 οικισμοί είναι χριστιανικοί, 17 μουσουλμανικοί (εκ των οποίων 8 στη λεκάνη Αμυνταίου) και 18 οικισμοί είναι μικτοί (εκ των οποίων 6 στη λεκάνη Αμυνταίου). Από τους 22.800 εγγεγραμμένους οι 18.501 είναι χριστιανοί, 4.281 μουσουλμάνοι και 18 Εβραίοι. Το μουσουλμανικό στοι-

¹³²Ζάγκος, Χρήστος(2006). Επαρχιακός τύπος και τοπική κοινωνία στη Φλώρινα, στο: *Οψεις της Δυτικής Μακεδονίας*. Φλώρινα: Βιβλιολογεϊόν,σελ.105

¹³³Καρατζάς, Ιωάννης, Υπάλληλος ΓΑΚ-Αρχείων Φλώρινας (2004). Ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού των οικισμών του Ν. Φλώρινας από τον πρώτο εκλογικό κατάλογο της υποδιοικήσεως Φλώρινας 1914. στο: *Πρακτικά Συνεδρίου «Φλώρινα 1912-2012»*, Φλώρινα,σελ. 665-683

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

χείο στην περιοχή είναι περιορισμένο (18,8% του συνόλου και αν υπολογίσουμε ότι ο κύριος όγκος είναι στην πόλη της Φλώρινας άρα στην περιφέρεια η εξάπλωσή του είναι μικρή). Από τις εγγραφές φαίνεται ότι ο μέσος όρος ζωής είναι 41,5 χρόνια, ενώ 14 εκλογείς είναι άνω των 100 ετών, αριθμός εντυπωσιακός. Επιπλέον στον εκλογικό κατάλογο αναφέρονται 202 επαγγέλματα ή επιτηδεύματα. Η πόλη της Φλώρινας είναι διαμορφωμένη αστική περιοχή με πλήθος επαγγέλματα, ενώ στους άλλους οικισμούς μπορούμε να δούμε μια υπεροχή των ορεινών οικισμών (π.χ. η Νεβέσκα - Νυμφαίο) σε επαγγέλματα έναντι των οικισμών του κάμπου. Στα χωριά του κάμπου η πλειοψηφία είναι γεωργοί, στα παραλίμνια χωριά (π.χ. Πάτελε –Αγ.Παντελήμων) υπάρχουν και πολλοί αλιείς. Στον εκλογικό κατάλογο αναφέρεται στη 18^η θέση το Σόροβιτς (Αμύνταιο) με 324 εκλογείς και κατατάσσεται στους μικτούς οικισμούς με 312 χριστιανούς, 12 μουσουλμάνους και κανέναν Εβραίο¹³⁴ (σε έτερο αρχείο του ΓΑΚ Φλώρινας φαίνεται και ένα εβραϊκό όνομα). Πολύ χρήσιμος είναι ο κατάλογος των επιθέτων του Σόροβιτς, καθώς μας δίνεται η δυνατότητα της σύγκρισης με επίθετα της σημερινής εποχής αλλά και για να πάρουμε πληροφορίες για τη σύσταση της τοπικής κοινωνίας του Σόροβιτς και τις κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες. Κάποια από τα επίθετα που αναφέρονται στο Σόροβιτς είναι: Άιτα, Αρκούδας, Άσκου, Άσπρο, Άθανασίου, Βαλιάγας, Βάλτσης, Βεζερτσης, Βλάχου, Βασύλτσης, Βέργου, Γέγας, Γκέσκος, Γιούρης (πολύ συχνό), Γκέσης (πολύ συχνό), Γκουτζαμάνης, Γιάκο, Διΐτσης, Δέλλιου, Δόρκα, Δανά, Δημόπουλος, Δαρδάρης, Δάιας, Δάμου, Ζάλλης, Ζούγας, Ζούμας, Ιωάννου, Ιωαννίδης, Κων/νου (πολύ συχνό), Κιόσης, Κατσόρας, Κώτης, Κύρκου, Καρατάσος, Καραπάνος, Κουρίνας, Κυριάκου, Κιγλιμπάρης, Καραδήμου, Κοέν, Καρακάση, Κολίτσης, Λιαντάρης, Καραγεώργος, Κοσμάς, Λιάνης, Λαζάρου, Μητσόπουλος (πολύ συχνό), Μισάλης, Μιντσούλης (πολύ συχνό), Ματκάρης, Μάντσας, Μπάτσου, Μπάντης, Μπολία, Μαλάτσης, Μπίπης, Μυλωνάς, Μπέικου, Μπισόγας, Μπάρτζης, Μελέγκου, Μαλάγκας, Μαλακοϊδης, Μίγκου, Νικολαΐδης, Νάνου, Μπέης, Νέκατς, Ουζούνης, Όλε, Ουστά (πολύ συχνό), Πέτσκο, Πατσάρης, Παλιού, Πιάγκα, Πετρουσιάνης, ΠαπαΚων/νου, Πέικο, Πασχάλης, Παλάσης, Παπάς, Παπανικολάου, Παρτάλης, Πέμα, Ρόικου, Ρουσίδης, Στόιου, Σίπκα, Στράζου, Σιμεών, Σπρεγιάλης, Σιώλες, Στοϊάννου, Στάγου, Τσιόκλης, Τραϊανού (αναφέρεται πολύ συχνά), Τράικου, Τσομπάνου, Τόνης, Τότης, Τούρτας, Χ΄μηνάς (πολύ συχνό), Τριψάνης, Χ΄ιωάννου, Χ΄κων/νου (πολύ συχνό), Χασιώτης Αθανάσιος (ιερέυς), Χ΄δημητρίου, Χαλίλης, Χατζής (αναφέρεται πολύ συχνά) και άλλα επίθετα.

¹³⁴ Καρατζάς, Ιωάννης, ό.π., σελ. 676 και ΓΑΚ Φλώρινας

4.2. Κοινωνία του Αμυνταίου 1930-1940

Τη δεκαετία αυτή το Αμύνταιο φθάνει στο ζενίθ της εμπορικής του ακμής, μέχρι τον Απρίλιο του 1941 που σημειώνει καμπή 180 μοιρών. Στα χρόνια αυτά το Αμύνταιο είναι ένα ακμάζον εμπορικό κέντρο, από το οποίο εφοδιάζεται τα πάντα όλη η Δυτική Μακεδονία. Ένα στα δύο φορτηγά-τρένα την ημέρα εκφορτώνουν παντός είδους εμπορεύματα προορισμένα για την αγορά του Αμυνταίου ή για τα ενδότερα μεγάλα αστικά κέντρα. Στη συνέχεια με μέριμνα των πολλών μεταφορικών εταιρειών του Αμυνταίου (Αδελφών Χατζή, Παρασκευαΐδη και Βέργου) προωθούνταν προς Κοζάνη, Γρεβενά και Καστοριά. Για τις μεταφορές χρησιμοποιούνται και μεγάλα φορτηγά αυτοκίνητα. Οι Αμυνταιώτες Π.Ζούγκας, Βασίλης Μαλάμας, Πέτρος Κάρζιας, Τούσης, Χατζηκωνσταντίνου, κ.ά. διαθέτουν ιδιόκτητα αυτοκίνητα. Σε φωτογραφίες της εποχής εικονίζονται τέτοια φορτηγά του Αμυνταίου που εκτελούσαν μεγάλες διαδρομές¹³⁵ (ΕΙΚΟΝΑ 16). Ο δρόμος όμως για την Καστοριά δεν είναι καλός, είναι ο παλιός δρόμος κάτω από την Κλεισούρα με λακκούβες και το ταξίδι διαρκεί 2-3 ώρες. Πολύ αργότερα θα γίνει ο δρόμος που περνά από Αετό, Σκλήθρο, Λέχοβο κτλ., χάρη στον Υπουργό του Ελευθερίου Βενιζέλου από την Καστοριά Ιωάννη Βαλαλά, έργο που θα κοστίσει 90 εκατομμύρια δραχμές (ποσό ρεκόρ για την εποχή). Την εποχή αυτή 100 και πλέον μαγαζιά υπάρχουν στο Αμύνταιο, όπως τα μαγαζιά Αθανασίου, Μανδρινού, Σίμου, Λιάνη, Μπίμπη κτλ. Η Πτολεμαΐδα, τεράστια αγορά, προμηθεύεται τα πάντα από Αμύνταιο: ζάχαρη, ρύζι, καφέδες κτλ. Το παζάρι (η σημερινή λαϊκή) διαρκεί από το πρωί ως αργά το βράδυ, ενώ μαζί με τους ντόπιους έχουν τώρα προστεθεί και οι πρόσφυγες, που έγιναν ισότιμοι πωλητές και αγοραστές. Στο Αμύνταιο αυτή την εποχή λειτουργούν δύο καταστήματα τραπεζών: της Εθνικής Τράπεζας και της Τραπεζικής Αθηνών στο ισόγειο του ξενοδοχείου Χατζή. Ακόμα λειτουργούν Δημόσιο Ταμείο, Οικονομική Εφορία, Ειρηνοδικείο, Τηλεγραφείο, Τηλεφωνείο, Ταχυδρομείο. Υπήρχαν επίσης και δύο ταξί, των Κώστα Μαλάμα και Φάντση που τα οδηγούσαν μέσα στα χιόνια προς Κλεισούρα και Νυμφαίο. Σε τιμολόγιο του εμπόρου Αθανασίου Φ. Χρήστου για το έτος 1932¹³⁶ αξιοσημείωτη είναι η αναγραφή των στοιχείων του εμπόρου και στη γαλλική γλώσσα και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι πολλοί έμποροι του Αμυνταίου ήταν αντιπρόσωποι σημαντικών ξένων εμπορικών οίκων για τη Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, λόγω της σπουδαιότητας της κωμόπολης ως οικονομικού και ε-

¹³⁵ Λιάνης Θεμιστοκλής, «Δεκαετία 1930-40: Τα σύννεφα του πολέμου πυκνώνουν. Το Αμύνταιο στην εμπορική του ακμή» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πολίχνης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwriterepublications, σελ. 67

¹³⁶ όπ.π. σελ.. 69

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

μπορικού κέντρου ¹³⁷ (ΕΙΚΟΝΑ 17). Μορφή του εμπορικού κόσμου υπήρξε ο αείμνηστος Γεώργιος Τσέκας. Απόφοιτος φημισμένης εμπορικής σχολής του Μοναστηρίου επί τουρκοκρατίας και γλωσσομαθής έκανε εισαγωγές και εξαγωγές καλαμποκιού και κτηνοτροφικών προϊόντων.

Έτσι λοιπόν οι κάτοικοι του Αμυνταίου με όλα τα δημόσια καταστήματα που έχει εκείνη την εποχή μια μεγαλούπολη και χωρίς οικονομικά προβλήματα οδεύουν προς το καλύτερο μέχρι και το 1940. Η ίδια κατάσταση συνεχίστηκε και στη δεκαετία του '50, όταν πραγματοποιεί επίσκεψη στην κωμόπολη τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια ο βασιλιάς Παύλος Α΄ και η βασίλισσα Φρειδερίκη (ΕΙΚΟΝΑ 18). Άλλωστε είναι γνωστό ότι πολλά παιδιά από την περιοχή θα φιλοξενηθούν στις παιδοπόλεις της Φρειδερίκης ¹³⁸.

4.3. Κοινωνία του Αμυνταίου της Δεκαετίας 1950

Το μικρό Παρίσι, όπως το έλεγαν οι κάτοικοι, ήταν Δήμος, το κέντρο μιας περιοχής με χωριά ντόπιων και Ποντίων, που είχε αρχίσει να γιατρεύει τις πληγές του από τον Εμφύλιο που τελείωσε έναν χρόνο πριν (Αύγουστος 1949). Είχε σχεδόν 2.000 κατοίκους (μαζί με τον στρατό), Ταμείο, Εφορία, Εθνική και Αγροτική Τράπεζα, Ταχυδρομείο και χωριστά Τηλεφωνείο/Τηλεγραφείο, είδος Δασαρχείου, ΙΚΑ, δύο γιατρούς (ο ένας σχολίατρος), δύο φαρμακεία, οδοντιατρείο, μαμή, δύο νηπιαγωγεία, δύο Δημοτικά, το μικτό οκτατάξιο Γυμνάσιο, δύο βιβλιοπωλεία, που δούλευαν κυρίως με τα σχολικά βιβλία - που τότε δεν ήταν δωρεάν - κινηματογράφο, τέσσερα καφενεία, το περίφημο εστιατόριο ο «Γούσιας» και την ταβέρνα του Σταύρου του Μαλάτση απέναντι από τον σταθμό, 2 ζαχαροπλαστεία, 2 φούρνους, 2 χασάπικα, πολλά εμπορικά κάθε μορφής και ένα ξενοδοχείο. Επίσης υπήρχε ιδιωτική ηλεκτρική εταιρεία (δύο γεννήτριες σε ένα ισόγειο κτίριο πάνω από το γήπεδο), που λειτουργούσε μόλις σουρούπωνε και έκλεινε σχετικά νωρίς, αφού έδινε σήμα αναβοσβήνοντας 2-3 φορές και έπειτα όλα συνεχίζονταν με λάμπα πετρελαίου. Τα σκουπίδια τα μάζευε κάρο που το έσερνε ένα άλογο. Είχε βέβαια η πόλη τη σιδηροδρομική συγκοινωνία και μια μεγάλη μονάδα τεθωρακισμένων με πολλούς αξιωματικούς και την δική τους Λέσχη. Όλα αυτά ήταν το υπόβαθρο για την οικονομική και κοινωνική ζωή της πόλης εκείνη τη δεκαετία ¹³⁹.

Η καθημερινή κοινωνική ζωή και η ψυχαγωγία εξαντλούνταν κυρίως στις βεγγέρες, δηλαδή ανταλλαγές επισκέψεων σε διάφορα σπίτια (απόγευμα- βράδυ). Η συζήτηση α-

¹³⁷ Αρχείο φωτο Δήμητρας Χατζή

¹³⁸ Αντωνόπουλος Γιάννης, «Αμύνταιο 1950-1957» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwrite publications, , σελ 75-76

¹³⁹ όπ.π, σελ. 72-83

φορούσε λίγο πολιτική, κοινωνική κριτική με ανταλλαγή πληροφοριών και συζήτηση για τα παιδιά ή τη μαγειρική. Οι ονομαστικές εορτές ήταν μια άλλη ευκαιρία για επισκέψεις, όπου περνούσε όλο σχεδόν το χωριό, ενώ ένα είδος ψυχαγωγίας ήταν βέβαια και ο τρύγος, τέλος Σεπτέμβρη-αρχές Οκτώβρη, γιατί το Αμύνταιο ήταν μια περιοχή με πολλά αμπέλια. Έτσι όλο σχεδόν το ανθρώπινο δυναμικό ξεχύνονταν στα αμπέλια, με κάρα φορτωμένα κατευθείαν στα πατητήρια. Ένα άλλο σημαντικό κοινωνικό γεγονός, συνώνυμο της ψυχαγωγίας, ήταν βέβαια οι γάμοι, που ήταν παραδοσιακοί. Οι κάτοικοι έκαναν επίσης και κοτινές εκδρομές με τα πόδια ή τη συγκοινωνία, στις Πέτρες, στο Ξινό Νερό, στο Σκλήθρο, στο Νυμφαίο. Συχνές ήταν και οι χοροεσπερίδες με διοργανωτές τον Ερμή Αμυνταίου, τις στρατιωτικές αρχές και τους προσκόπους. Όλοι βέβαια περίμεναν τις Αποκριές, όπου ντύνονταν καρναβάλια ανά γειτονιές ή παρέες και γυρνούσαν τα βράδια στα σπίτια. Την Κυριακή της Αποκριάς όλοι ήταν στους δρόμους, με τελική κατάληξη την πλατεία, όπου στήνονταν γλέντι με δημοτικά τραγούδια. Ξεφάντωναν επίσης κάθε Οκτώβριο ένα τριήμερο με το τοπικό πανηγύρι, που συνδέονταν με το τέλος του τρύγου και την έναρξη παραγωγής σπιτικού κρασιού και τσίπουρου. Το τοπικό πανηγύρι είναι μέχρι και σήμερα ένα σπουδαίο κοινωνικό και οικονομικό γεγονός για το Αμύνταιο. Τέλος πολύ συχνά (2-3 φορές τον χρόνο) έρχονταν και τα θεατρικά μπουλούκια στην πόλη και έδιναν παραστάσεις στα καφενεία.

4.4. Η Καθημερινή Ζωή στο Αμύνταιο

Εκτός από τα ψώνια του παζαριού κάθε Δευτέρα, τα άλλα είδη αγοράζονταν από τον μπακάλη συνήθως με τεφτεράκι. Το μαγείρεμα γινόταν στην γκαζιέρα ή στο φουρνάκι της μασίνας, της σόμπας από χυτοσίδηρο, που οι περισσότερες οικογένειες είχαν στην κουζίνα και θέρμαινε και το σπίτι, ενώ υπήρχε συνήθως και μια δεύτερη στο σαλόνι που άναβε στις γιορτές. Μόλις στα μέσα της δεκαετίας του '50 ήρθαν παγωνιέρες για το καλοκαίρι, που έφταναν κάθε μεσημέρι από παγοποιείο της Έδεσσας.

Οι άντρες και όσα παιδιά δεν πήγαιναν σχολείο δούλευαν για να συντηρείται η οικογένεια. Λίγες ήταν οι εργαζόμενες γυναίκες. Στα μέσα της δεκαετίας του '50 οι πρώτες γυναίκες επαγγελματίες ήταν δασκάλες, μία οδοντίατρος και μία φαρμακοποιός (Ελένη Κατσούλη). Οι υπόλοιπες ασχολούνταν με τα του σπιτιού, έπλεκαν ή κεντούσαν για το σπίτι και την προίκα των κοριτσιών τους. Σχετικά με τα του σπιτιού γι' αυτές ήταν ιεροτελεστία τα τσουρέκια τα Χριστούγεννα και το Πάσχα. Τα ζύμωναν με μαγιά και άφηναν τη ζύμη το βράδυ σκεπασμένη με κουβέρτα για να φουσκώσει και τα ξημερώματα τα έπλαθαν και τα ξανασκέπαζαν για να φουσκώσουν κι άλλο. Τα έστελναν, όσες δεν εί-

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

χαν μασίνα, στον φούρνο. Κι ακόμη άνοιγαν πίτες με μπλαστρί στο σπίτι. Και μουσταλευριά κάθε Οκτώβρη με τον μούστο κατευθείαν από το πατητήρι.¹⁴⁰

Ο γάμος, η γέννηση του παιδιού, η βάπτισμα και ο θάνατος ήταν αντιπροσωπευτικά δείγματα-πτυχές της κοινωνίας του Αμυνταίου και αξίζει να αναφερθούν κάποια από τα χαρακτηριστικά τους¹⁴¹. Γάμος: Αρχικά ο γάμος γινόταν συνήθως δια συνοικεσίων. Ο προξενητής λοιπόν έπαιζε τον πρωτεύοντα ρόλο στην ένωση των νέων. Πηγαίνοντας στο σπίτι της νύφης ο προξενητής είχε μαζί του έναν τορβά κεντημένο με πολύχρωμες χάνδρες γεμάτο με τα δώρα του γαμπρού για τη νύφη, δηλ. προσόψια, κάλτσες, βραχιόλια, ρολόγι, περιδέραιο από χρυσά νομίσματα κτλ. Αφού κουβέντιαζαν τα προτερήματα της νύφης και του γαμπρού, ο προξενητής παίρνοντας το δώρο του - ένα προσόψι ή ένα ζευγάρι κάλτσες - έφευγε ευχαριστημένος, γιατί τελείωσε η αποστολή του. Αργότερα έστελνε και η νύφη δώρα στον γαμπρό. Η τελετή άρχιζε μια εβδομάδα πριν τη στέψη. Την προηγούμενη Κυριακή κάθε φίλος και συγγενής του γαμπρού έφερνε γέννημα (κριθάρι, σιτάρι), που το καθάριζαν για να το χρησιμοποιήσουν για το ψωμί του γάμου. Το βράδυ της Παρασκευής στο σπίτι της νύφης γυναίκες έπιαναν ζυμάρι, που θα χρησίμευε για τις μπογάτσες, ενώ γύρω από το ζυμωτήρι κοπέλες χόρευαν και τραγουδούσαν. Στο διάστημα του ζυμώματος προσπαθούσαν να κλέψουν τα ξύλινα κολάρα των βοδιών. Στο σπίτι του γαμπρού, συγγενείς του μάζευαν ξύλα για το άναμμα του φούρνου. Το πρωί του Σαββάτου άρχιζε η κύρια προετοιμασία του γάμου. Το βράδυ του Σαββάτου φίλες της νύφης τη συνόδευαν σε τρεις βρύσες απ' όπου γέμιζε νερό και ακολουθούσε γλέντι. Σε όλο αυτό το διάστημα απαγορευόταν ο γαμπρός να δει τη νύφη. Την Κυριακή το πρωί στο σπίτι του γαμπρού, ενώ αυτός ξυριζόταν, οι συγγενείς τραγουδούσαν λυπητερά το τραγούδι του χωρισμού. Τα δώρα που μαζεύονταν τα έπαιρνε ο κουρέας. Στο σπίτι της νύφης, ενώ αυτή ντυνόταν, κορίτσια τραγουδούσαν εύθυμα τραγούδια, ενώ συγγενείς και φίλοι φιλώντας την της πρόσφεραν δώρα. Πριν πάνε στο σπίτι της νύφης οι δύο παρακούμπαροι - πομπράτιμοι- του γαμπρού καλούσαν τον κουμπάρο με όργανα. Η πομπή πήγαινε να πάρει τη νύφη, εκεί υπήρχε στρωμένο τραπέζι. Πριν αρχίσουν το φαγητό οι δύο πεθεροί αγωνίζονταν ποιος θα πάρει το μεγαλύτερο κομμάτι από την μπογάτσα, που είχε ζυμωθεί και έφερε επάνω το σημείο του σταυρού. Έπειτα κατευθύνονταν στην εκκλησία. Μετά το μυστήριο όλος ο κόσμος περνούσε μπροστά από το ζευγάρι και φιλούσε τα στέφανά τους ρίχνοντας χρήματα σε κάποιο δίσκο και ασπαζόμενος το ευαγγέλιο. Μετά το τέλος της τελετής πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού, όπου στην είσοδο η μητέρα

¹⁴⁰ *όπ.π.*, σελ.83-5

¹⁴¹ Παπαδάκης Πλάτων, «Λαογραφικά Αμυνταίου», *Αριστοτέλης*, 1957, τ.3-4, σελ.73-4

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

του γαμπρού με ένα άσπρο τσεμπέρι φιλούσε και έδινε στη νύφη κρασί, ενώ με μια λειτουργιά περνούσε τρεις φορές το κεφάλι της. Η νύφη έμπαινε με το δεξί πόδι και ο πεθερός υποχρεωνόταν να σηκώσει αγκαλιά τη νύφη και να την περάσει από το κατώφλι της πόρτας. Ακολουθούσε γλέντι μέχρι το πρωί. Στον χορό η μάνα του γαμπρού παλαιότερα χόρευε με ένα άσπρο τσεμπέρι στο κεφάλι και με αρμαθιές από πιπεριές και κρεμμύδια περασμένα στο λαιμό της.

Γέννηση: μεγάλη σημασία δινόταν στη γέννηση του αρσενικού παιδιού. Τις τρεις πρώτες μέρες η λεχώνα δεν έμενε ποτέ μόνη. Οι συγγενείς και φίλοι προσερχόμενοι έφερναν γλυκά και φρούτα και στο σκουφάκι του βρέφους κολλούσαν ένα χρυσό φλουρί, μια χάνδρα και ένα γυάλινο μάτι. Πίστευαν ότι στις δεκαπέντε πρώτες μέρες έρχονταν οι μοίρες.

Βάπτιση: Μετά το τέλος της βάπτισης τα παιδιά της γειτονιάς έτρεχαν να αναγγείλουν το όνομα στη μητέρα του βρέφους, που ήταν στο σπίτι και περίμενε, στα οποία μοίραζε γλυκά, φρούτα και χρήματα. Από την εκκλησία ως το σπίτι ακολουθούσε πομπή, στην οποία προηγούνταν ο νονός. Πριν παραδοθεί το νεοφώτιστο στη μητέρα, αυτή προσκυνούσε και φιλούσε το άκρο των ρούχων του νονού.

Θάνατος: Οι παρευρισκόμενοι ξέντωναν τον νεκρό και τον στόλιζαν. Μάλιστα έκλειναν τα μάτια του και του έβαζαν στο στόμα ένα νόμισμα και μια κλωστή χρυσού χρώματος, δένοντας το σαγόνι του με μια άσπρα κορδέλα. Όλη τη νύχτα φύλαγαν τον νεκρό, ξάγρυπνοι, οι συγγενείς και φίλοι μοιρολογώντας. Την επομένη τον συνόδευαν στην εκκλησία και μετά στο νεκροταφείο. Στο σπίτι στην επιστροφή μια γυναίκα έριχνε ζεστό νερό στα χέρια των συγγενών, που χυνόταν πάνω σε τρία αναμμένα κάρβουνα. Κερνούσαν καφέ και τσιγάρο και ακολουθούσε γεύμα από ψάρι, φασόλια, ελιές και κρασί. Την επομένη γυναίκες με πανέρια με γλυκά πήγαιναν στο μνήμα και μοιρολογούσαν. Συνήθιζαν μάλιστα να φωτογραφίζουν τους νεκρούς για να στέλνουν τη φωτογραφία σε συγγενείς που ζούσαν μακριά (η ξενιτιά εκείνη την εποχή ήταν πολύ συνηθισμένη)¹⁴² (ΕΙΚΟΝΑ 19). Τούτη η μακάβρια συνήθεια ήταν διαδεδομένη από παλιά, μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1950 σε όλη τη Βαλκανική και την Ευρώπη. Είχε τις ρίζες της στα λεγόμενα «νεκρικά πορτρέτα» της Βικτωριανής Αγγλίας. Σκοπός της μετά θάνατον φωτογράφισης μέσα στο φέρετρο ήταν να σταλεί στους συγγενείς, που ήταν ξενιτεμένοι

¹⁴² Γαλάνη, Ανδριανή (2006). Οι κηδείες στη Φλώρινα κατά τον 20^ο αιώνα, Στο: *Όψεις της Δυτικής Μακεδονίας*. Φλώρινα: Βιβλιολογεϊον, σελ. 93-94 (φωτογραφία από Σόροβιτς 1914-18) και Αντωνόπουλος, Γιάννης, «Αμύνταιο 1950-1957», σελ 80., Φωτογραφία από Αρχείο Άγγελου Ρακόπουλου

στην Αμερική ή την Αυστραλία, μια εικόνα από το ζόδι της μάνας, του πατέρα ή του αδελφού.

4.5 Οι Πρόσφυγες της Περιοχής Αμυνταίου

Με τη Συνθήκη της Λωζάνης, αποτέλεσμα της Μικρασιατικής Καταστροφής, και την ανταλλαγή πληθυσμών, χιλιάδες πρόσφυγες από Α.Θράκη, Μ.Ασία και Πόντο έφτασαν στην Ελλάδα για να βρουν μια νέα πατρίδα (ΕΙΚΟΝΑ 20). Μεγάλος αριθμός μουσουλμάνων αναχώρησε από την Ελλάδα και πρόσφυγες διαφόρων προελεύσεων εγκαταστάθηκαν στο ελληνικό έδαφος. Ο τόπος εγκατάστασης των προσφύγων ήταν: Στερεά Ελλάδα 306.193 πρόσφυγες, Μακεδονία 638.253, Θεσσαλία 34.569, Ιόνια Νησιά 3.309, Ήπειρος 8.179, Νησιά Αιγαίου 56.613¹⁴³. Ειδικά στη Μακεδονία οι αλλαγές ήταν καθοριστικές. Σύμφωνα με τις εκλογές του 1920 ο πληθυσμός της Μακεδονίας παρουσίαζε την εξής εικόνα: Έλληνες 577.000, Βουλγαρίζοντες 104.000, Μουσουλμάνοι 350.000, διάφοροι 91.000, Σύνολο 1.122.000¹⁴⁴. Το 1924 η δημογραφική σύνθεση της Μακεδονίας διαφοροποιήθηκε αισθητά. Αναχώρησε όλος ο μουσουλμανικός πληθυσμός με εξαίρεση 1.700 μουσουλμάνων αλβανικής καταγωγής και εγκαταστάθηκαν 700.000 πρόσφυγες. Τα ποσοστά είναι: Έλληνες 88,3%, Βουλγαρίζοντες 5,3%, Μουσουλμάνοι 0,1%, διάφοροι 6,3%, Σύνολο 1.447.000. Ο καταμερισμός των προσφύγων παρουσίασε τα εξής χαρακτηριστικά: Στην Μακεδονία τοποθετήθηκαν 53.000 οικογένειες και στη Θράκη 20.250. Η κατανομή των προσφύγων σε γεωγραφικά διαμερίσματα έγινε χωρίς κανένα κριτήριο, εξαιτίας της βιασύνης με την οποία έγινε η μεταφορά τους από τη Μικρά Ασία, αφού επικράτησε μόνο η άποψη να κατευθύνονται τα ατμόπλοια στην πιο κοντινή ελεύθερη γη κι εκεί όπου τα μέσα στέγασης θα ήταν πιο εύκολα. Στην περιοχή της Μακεδονίας μετά την ένταξή της στο ελληνικό κράτος υπήρχε δυσανάλογα μεγάλος αριθμός τσιφλικιών. Έτσι, ενώ ο αριθμός τσιφλικιών σε όλη την Ελλάδα ανερχόταν σε 2.259 τσιφλίκια, τα 818 απ' αυτά καταγράφηκαν στη Μακεδονία. Γι' αυτό το 1917 η προσωρινή κυβέρνηση αποφάσισε την έναρξη των απαλλοτριώσεων, ενώ λίγο αργότερα με τον νόμο 1072/1917 επέβαλε την επέκταση των απαλλοτριώσεων σε όλη τη χώρα. Τον Αύγουστο όμως του 1920 ο Γούναρης απέσυρε το σχέδιο νόμου για την απαλλοτρίωση, μετά από απαίτηση των τσιφλικιάδων. Έως το 1922 μόνο 76 τσιφλίκια είχαν απαλλοτριωθεί. Αντιμέτωπη όμως με την αποκατάσταση των προσφύγων η κυβέρνηση Πάγκαλου αναγκάστηκε να ε-

¹⁴³ Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού 15-16.5.1928*, Αθήνα, 1933

¹⁴⁴ Φωτιάδης, Κ., Ηλιάδου-Τάχου, Σ. (2009). Η αποκατάσταση και η εξέλιξη των προσφύγων στην περιοχή της Φλώρινας: Από τη δίνη του αυτοπροσδιορισμού στη δυναμική της ενεργητικής παρουσίας. Στο: *Οι Πρόσφυγες στη Μακεδονία, Από την τραγωδία στην Εποποιία (επιμ. Κολιόπουλου-Μιχαηλίδη)*. Θεσσαλονίκη-Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών: Εκδ.Μίλητος,σελ.227-267

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

φαρμόσει την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών από το 1923-1937. Διανεμήθηκαν στρέμματα γης σε ακτήμονες και μικροκληρούχους αγρότες. Η παραγωγή σιταριού στη Μακεδονία αυξήθηκε κατά 40% και διαμορφώθηκαν οι προϋποθέσεις για τη δημιουργία του συνεταιριστικού κινήματος.

Η Μικρασιατική Καταστροφή υπήρξε σταθμός στην Νεοελληνική Ιστορία, αποτέλεσε ίσως τη σημαντικότερη καμπή στην ιστορία του Ελληνισμού κατά τον 20ο αιώνα και ασφαλώς ήταν το γεγονός, μεγαλειώδες και τραγικό συνάμα, που καθόρισε την εσωτερική οικονομική, κοινωνική και πολιτική εξέλιξη του κράτους. Οι αλλαγές που έγιναν με την προσέλευση και την εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα (όχι μόνο στη Δυτική Μακεδονία αλλά και σε άλλες περιοχές) ήταν τεράστιες και αναφέρονται στο δημογραφικό, οικονομικό, κοινωνικό αλλά και πολιτικό πεδίο. Η αποκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής υπήρξε και παραμένει το μεγαλύτερο ειρηνικό επίτευγμα του νεοελληνικού κράτους¹⁴⁵.

Η Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και τη Συνθήκη της Λωζάνης κατακλύστηκε από απανωτά προσφυγικά ρεύματα και βρέθηκε αντιμέτωπη με τεράστια προβλήματα. Συγκροτήθηκαν διάφορες επιτροπές και ζητήθηκε η βοήθεια της ΚτΕ. Τελικά η Δημοσιονομική Επιτροπή της ΚτΕ απέστειλε τριμελή επιτροπή στην Ελλάδα για την εξέταση των οικονομικών της χώρας. Το Σεπτέμβριο του 1923 υπογράφηκε Πρωτόκολλο για τη ίδρυση της ΕΑΠ (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων), η οποία σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας μέχρι τη διάλυσή της το 1930 θα αποτελούσε βασικό άξονα υλοποίησης της προσφυγικής αποκατάστασης (EIKONA 21). Στην δικαιοδοσία της ΕΑΠ πέρασε και η Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας. Η Δυτική Μακεδονία, που αποτελεί μια πολύ καλά οργανωμένη περίπτωση ανταλλαγής πληθυσμών και αποκατάστασης προσφύγων, διέθετε 4 γραφεία εποικισμού, με έδρες τη Φλώρινα, Κοζάνη, Πτολεμαΐδα και Καστοριά. Κατά την περίοδο που εξετάζουμε η Δυτική Μακεδονία διοικητικά είναι διαιρεμένη στους Νομούς Κοζάνης και Φλώρινας. Οι δύο άλλοι σημερινοί Νομοί ιδρύθηκαν αργότερα, της Καστοριάς το 1941 και των Γρεβενών το 1964. Για τη Φλώρινα έδρες επιστατών ορίστηκαν στο Αρμενοχώρι, Φιλώτα και Αμύνταιο με 3 επιστάτες που ήταν υπεύθυνοι για την αποκατάσταση 3.159 οικογενειών και 12.463 ατόμων σε 42 οικισμούς¹⁴⁶.

Πολλοί από τους πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στο Ν. Φλώρινας και ειδικότερα στην περιοχή Αμυνταίου. Οι Έλληνες που ήρθαν συγκεκριμένα από τον Πόντο και εγκα-

¹⁴⁵Μαυρογορδάτος, Γ.(1992).*Το ανεπανάληπτο επίτευγμα*. Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 9,σελ. 9.

¹⁴⁶Πελαγίδης, Ευστάθιος (1994) .*Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία (1923-1930)*. Θεσσαλονίκη : Αφοί Κυριακίδη, σελ.85-7

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμυνταίο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ταστάθηκαν σε οικισμούς της λεκάνης του Αμυνταίου δεν είχαν κοινή αφετηρία και ούτε τον ίδιο χρόνο αναχώρησης. Έρχονται στην περιοχή καθ' όλα τα ρεύματα μετανάστευσης από τον Πόντο. Από τον Καύκασο, την περίοδο 1918-1920, από τον Πόντο την περίοδο 1922-1924 με τις αναγκαστικές διώξεις ή την ανταλλαγή των πληθυσμών και πρόσφατα από την Ρωσία μετά το 1992-93. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι, με κοινή αφετηρία, διαφορετικούς σταθμούς αλλά πάντα με συναίσθηση της ελληνικότητάς τους, παρά τις κακουχίες και τις δυσκολίες, στάθηκαν ξανά όρθιοι στα πόδια τους και ξεκίνησαν μια νέα ζωή στην Ελλάδα.

Καθένας λοιπόν από τους προσφυγικούς οικισμούς της περιοχής Αμυνταίου έχει την δική του ξεχωριστή ιστορία. Από αφηγήσεις κατοίκων, τις απογραφές του 1920 (προ της ανταλλαγής) και 1928¹⁴⁷, την ανάγνωση σχετικών συγγραμμάτων αλλά και πλούσιο φωτογραφικό υλικό (ΕΙΚΟΝΑ 22), αντλούμε πολλές σχετικές πληροφορίες για κάθε προσφυγικό οικισμό (ΠΗΓΕΣ 23).

Οι πιο σημαντικοί προσφυγικοί οικισμοί (μεικτοί ή αμιγείς) της περιοχής Αμυνταίου είναι¹⁴⁸: Αγραπιδιές, Αντίγονο, Βεγόρα, Λεβαία, Μανιάκιο, Πελαργός, Πέτρες, Φαράγγι και Ανάργυροι, Βαλτόνερα, Λιμνοχώρι, Ροδώνας, Σκλήθρο, Σωτήρας, Φανός, Φιλώτας. Οι αμιγώς μουσουλμανικοί οικισμοί, που αποτέλεσαν τον πυρήνα της εγκατάστασης των προσφύγων βρίσκονταν οι 5 στην πεδιάδα της Φλώρινας και οι 11 στην πεδιάδα του Αμυνταίου (Φανός, Ροδώνας, Αγραπιδιές, Αντίγονο, Βεγόρα, Φαράγγι, Μανιάκι, Φιλώτας, Βαλτόνερα, Λεβαία, Λιμνοχώρι, Σωτήρ). Καυκάσιοι εγκαταστάθηκαν κυρίως σε Βαλτόνερα, Λιμνοχώρι, Αγραπιδιές, Μικρασιάτες στο Αντίγονο, Βεγόρα, Λεβαία, Μανιάκι, Πόντιοι στο Λιμνοχώρι, Αγραπιδιές, Αντίγονο, Λεβαία, Μανιάκι και Ροδώνα, Σωτήρα, Φανό, Φαράγγι, οι Μικρασιάτες σε Σωτήρα, Φαράγγι, Φιλώτα, οι Θρακιώτες σε Σωτήρα, Φανό, Φαράγγι, Φιλώτα και οι Πόντιοι στον Πελαργό. Όλοι οι προσφυγικοί οικισμοί είναι μακριά από τους ορεινούς όγκους, κοντά σε πεδιάδες και οδικές αρτηρίες¹⁴⁹. Σχετικά με τις συνθήκες εγκατάστασης ιδρύονται η ΕΑΠ (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων), γραφεία εποικισμού της Δυτικής Μακεδονίας, δίνονται αποζημιώσεις, γίνεται ανταλλαγή γαιών και σπιτιών και αλλαγή ονόματος χωριών (που προκύπτει συνήθως από την παλιά ονομασία και ιστορία του χωριού ή της περιοχής προέλευσης των προσφύγων). Μερικά παραδείγματα αλλαγής ονόματος είναι : Αγραπιδιές (Γκόριτσκον), Αντίγονον (Κιοσελέρ), Βαλτόνερα (Κάτω Νεβολιάνη), Βεγόρα (Νόβιγκραδ), Λεβαία (Ελεβιτς), Λιμνο-

¹⁴⁷Πελαγίδης, Ευστάθιος, ό.π.,σελ.74-5

¹⁴⁸Γανιμανίδης, Παναγιώτης(1992). *Ποντιακοί Οικισμοί στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Σωματείο Παναγία Συμμελά, σελ.407

¹⁴⁹Φωτιάδης, Ηλιάδου-Τάχου(2009), ό.π., σελ.241-6

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

χώρι (Τσερκέζκιοϊ), Μανιάκι (Κολάρτζα), Ροδώνας (Γκιούλενιτς), Σωτήρας (Σώτερ), Ανάργυροι (Ρούδνικ), Σκλήθρο (Ζέλενιτς) Πέτρες (Πέτερτσκον), Φανός (Σπάντσα), Φαράγγι (Οκιλιμέρ), Φιλώτας (Τσαλτζιλάρ).

Η Επιτροπή Αποκατάστασης προσφύγων (ΕΑΠ) δημοσίευσε το φυλλάδιο «ΕΑΠ Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας με τάς νέας ονομασίας, Θεσσαλονίκη, 1928, σ.68, 16^ο». Κάθε σελίδα αυτού του φυλλαδίου χωρίζεται σε 6 στήλες, όπου στις δύο πρώτες αναγράφονται το νέο και παλαιό όνομα του συνοικισμού, στην τρίτη το αντίστοιχο γραφείο συνοικισμού, στην τέταρτη και πέμπτη οι οικογένειες και τα άτομα που εγκαταστάθηκαν και στην έκτη αν ο συνοικισμός είναι μικτός ή αμιγής (σύμφωνα με Πυρσό)¹⁵⁰. Στη μεγάλη εγκυκλοπαίδεια του «Πυρσού» το άρθρο για τη Φλώρινα υπογράφει ο καθηγητής του Γυμνασίου Φλωρίνης Δ. Α. Μάρκου. Ο τόμος ΚΔ' της εγκυκλοπαίδειας με το άρθρο κυκλοφόρησε το 1934 αλλά τα αριθμητικά στοιχεία του άρθρου είναι του έτους 1928, τότε που δημοσιεύτηκε και το φυλλάδιο της ΕΑΠ. Τα παρακάτω χωριά, σύμφωνα με το φυλλάδιο της ΕΑΠ, ανήκουν στην περιφέρεια Αμυνταίου και είναι:

Αγραπιδιές/Γκόρισκον/19 οικογένειες /82 άτομα / αμιγής/ΠΥΡΣΟΣ- σύνολο κατοίκων 122

Ανάργυροι/Ρούδνικ/60/214/μικτός/341

Αντίγονος/Κιοσελέρ/148/595/αμιγής/-

Βαλτόνερα/ΚάτωΝεβόλιανη/54/168/αμιγής/219

Βέγορα/Νόβιγραδ/89/308/,αμιγής/315

Λακκιά/Ελεβιτς/232/973/αμιγής/1002

Μανιάκι/Κολόρτζα/58/219/αμιγής/198

Πέτρες/Πέτερτσκον/32/151//μικτός/712

Πελαργός/Μουραλάρ/93/345/αμιγής/-

Ροδώνας/Γκιούλενιτς/28/91/αμιγής/110

Σωτήρ/Σώτερ/48/151/αμιγής/137

Σκλήθρο/Ζέλενιτς/87/379/μικτός/1478

Φανός/Σπάντζα/32/101/αμιγής/10

Φιλώτας/Τσαλτζιλάρ/539/2188/αμιγής/-

Φαράγγι/Οκελεμές/26/109/αμιγής/-

Όπως φαίνεται από το φυλλάδιο στον νομό Φλώρινας εγκαθίστανται 2.621 οικογένειες με 10.415 άτομα. Σχηματίζονται 18 αμιγή χωριά και συμπληρώνονται 20 από τους

¹⁵⁰ Καββαδίας, Χρήστος. Οι προσφυγικοί συνοικισμοί του Νομού Φλώρινας. *Περιοδικό Εταιρία*, τεύχος 13, σελ. 26-28

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

παλιούς συνοικισμούς. Σύμφωνα με το φυλλάδιο αυτό ο νομός είχε συνολικό πληθυσμό 79.711 άτομα και οι πρόσφυγες αποτέλεσαν το 14% περίπου. Τέλος πρέπει να σημειωθεί το μικρό ποσοστό που εγκαθίσταται στην πρωτεύουσα του νομού, τη Φλώρινα (750 άτομα σε σύνολο 10.415) και το γεγονός ότι δεν εγκαθίστανται πρόσφυγες μέσα στο ίδιο το Αμύνταιο, την άλλη μεγάλη πόλη του νομού, αλλά κυρίως σε χωριά και οικισμούς γύρω απ' αυτό. Αξιοσημείωτο είναι ότι από τους αμιγείς προσφυγικούς οικισμούς του 1928 οι 14 ήταν πρώην μουσουλμανικοί, κείμενοι ως επί το πλείστον στην πεδιάδα του Αμυνταίου και δευτερευόντως στην πεδιάδα της Φλώρινας. Οι μόνοι μουσουλμανικοί οικισμοί για τους οποίους δεν υπάρχουν πληροφορίες εγκατάστασης προσφύγων είναι τα μικρά χωριά Βράπτσιν και Ίντσκο (ή Χίντσκο) στις όχθες της Χειμαδίτιδας. Απ' αυτά το μεν Ίντσκο μετά το 1928 (7 κάτοικοι) δεν εμφανίζεται πλέον στις απογραφές και τους χάρτες του νομού, ενώ το Βράπτσιν (Χειμαδιά) επιβιώνει ως το 1971 (8 κάτοικοι). Η επιβίωσή τους μετά το 1922, χωρίς να έχουν δεχθεί πρόσφυγες, οδηγεί σε ορισμένες υποθέσεις: ίσως δεν ήταν αμιγώς μουσουλμανικοί¹⁵¹ ή ίσως οι μουσουλμάνοι τους ήταν αλβανικής καταγωγής, οι οποίοι, όπως είναι γνωστό, εξαιρέθηκαν της ανταλλαγής¹⁵². Συνοψίζοντας εντός των σημερινών ορίων του νομού Φλώρινας εγκαταστάθηκαν ως το 1928, 13.812 πρόσφυγες (18,7%) επί του συνολικού πληθυσμού της χρονιάς εκείνης. Συνοπολογίζεται όμως και ο πληθυσμός των οικισμών που δεν ανήκαν τότε αλλά σήμερα στον νομό, δηλαδή του Φιλώτα (1.895 κάτοικοι), του Πελαργού (374 κάτοικοι), του Φαραγγίου (135 κάτοικοι) και του Αντιγόνου (619 κάτοικοι).

Τα Βαλτόνερα, στον βάλτο βορείως της Χειμαδίτιδας κατοικούνταν στις αρχές του αιώνα από σλαβόφωνους και τσιγγάνους. Το 1913 είχαν 201 κατοίκους, το 1920 171, το 1928 219 κατοίκους. Η εγκατάσταση προσφύγων στους αμιγώς σλαβόφωνους οικισμούς έγινε σε σχετικά μικρή κλίμακα, 15% επί του συνόλου των προσφύγων. Τα μεγαλύτερα ποσοστά σε αυτή την κατηγορία εντοπίζονται στους οικισμούς: Ανάργυροι (62%) και Πέτρες (21,2%) στην περιοχή Αμυνταίου.¹⁵³

Η μέριμνα του κράτους για τους πρόσφυγες αφορούσε: υδροδότηση, υγειονομική περίθαλψη (αξίζει να σημειωθεί ότι ο βαθμός νοσηρότητας των προσφύγων από ελονοσία ήταν ιδιαίτερα αυξημένος στην περιοχή Φλώρινας και Κοζάνης λόγω της ιδιαιτερότητας της υδρογραφικής κατάστασης), ίδρυση σχολείων (οργασμός ίδρυσης και ανέγερσης νέων δημοτικών σχολείων ή επέκτασης και διαίρεσης παλιότερων από το 1924-1930). Η α-

¹⁵¹Brancoff, D. M., (1905). *La Macedoine et sa population chretienne*. Paris, σελ. 176

¹⁵²Καλλιβερέτακης, Λεωνίδα, Η εγκατάσταση των προσφύγων στον Νομό Φλωρίνης, *Περιοδικό Εταιρία*, τ. 17/8, 1994, σελ.16

¹⁵³Καλλιβερέτακης, Λεωνίδα, *όπ.π.*,σελ.16

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

θρόα άφιξη και εγκατάσταση των προσφύγων στην ελληνική επικράτεια αύξησαν τον κίνδυνο έξαρσης των επιδημιών, κυρίως φυματίωσης και ελονοσίας. Το 1918 τα κρούσματα διφθερίτιδας στην περιοχή της Φλώρινας που άφησαν πολλούς νεκρούς ανέδειξαν την επιτακτική ανάγκη άμεσης και ριζικής αντιμετώπισης της κατάστασης¹⁵⁴. Το 1922 οι πρώτες αφίξεις των προσφύγων προκάλεσαν επιδημία τύφου και εξάπλωση της ελονοσίας σε Μακεδονία και Θράκη. Οι συνθήκες υγιεινής χρειάζονταν πολλές βελτιώσεις. Κάποια πρόοδος επιτεύχθηκε από το 1929, όταν η κατάσταση αντιστράφηκε πλήρως. Σε κάθε θάνατο πρόσφυγα αντιστοιχούσαν πλέον 3 γεννήσεις, παρά το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού νοσούσε ακόμη από ελονοσία και φυματίωση.

Όσον αφορά την κοινωνική θέση των προσφύγων και τη σχέση τους με τους ντόπιους πληθυσμούς πρέπει να ειπωθούν τα εξής: Γενικά οι πρόσφυγες ένιωθαν ηθικά αγνοημένοι, γιατί στη νέα πατρίδα αναγκαστικά είχαν ξεπέσει: οι αγρότες σε φτωχούς χωρικούς και οι αστοί σε εργάτες ευκαιριακής απασχόλησης. Την κατάσταση αυτή όξυνε επίσης η επιφυλακτική και αρκετά συγκρατημένη στάση της τότε κλειστής ελλαδικής κοινωνίας απέναντι στους πρόσφυγες, ώστε να καταστεί δύσκολη η αφομοίωσή τους. Δύο ήταν κυρίως τα αίτια της όξυνσης των σχέσεων ντόπιων και προσφύγων: Οι οικονομικές διαφορές για οικόπεδα και χωράφια (συχνά οι ντόπιοι διεκδικούσαν χωράφια που ανήκαν σε ανταλλάξιμους Τούρκους) και η πολιτική ιδεολογία του προσφυγικού κόσμου, μαζικά τοποθετημένου στη βενιζελική παράταξη, σε αντίθεση με τους γηγενείς (αντιβενιζελικοί). Στη Δυτική Μακεδονία ειδικά το οξύτατο αυτό κοινωνικό πρόβλημα καταγράφεται και στον τοπικό τύπο. Στην περιοχή Αμυνταίου, όπως καταγγέλλεται, το εποικιστικό συνεργείο κοινοποίησε στους ντόπιους πρωτόκολλα κατάληψης αγροτικών και αστικών ιδιοκτητών κτημάτων τους¹⁵⁵. Το ζήτημα της αγροτικής τους αποκατάστασης αποτέλεσε αιτία πολλών συγκρούσεων με τους ντόπιους για κτηματικές διαφορές και διεκδικήσεις. Πολύ συχνά μάλιστα απαιτήθηκε η επέμβαση της Χωροφυλακής για να αποσοβηθούν σοβαρότερες συνέπειες (π.χ. τον Ιούνιο του 1926 στο χωριό Άνω Νεβόλιανη¹⁵⁶). Μάλιστα η θέση της εφημερίδας Έλεγχος είναι πολύ διακριτική, καθώς οι συμπλοκές επιρρίπτονται αόριστα σε κτηματικές διαφορές για τα λιβάδια, χωρίς να γίνεται αναφορά στην προέλευση των κατοίκων των χωριών, ενώ ευθύνες επιρρίπτονται στο κράτος, που αποφεύγει να νομοθετήσει. Τον Οκτώβριο του 1926 δημιουργείται με έδρα τη Φλώρινα το Κεντρικό

¹⁵⁴Εφημερίδα Μακεδονία, 29.8.1918

¹⁵⁵Πελαγίδης, Ευστάθιος ό.π.π., σελ 206, υποσ.36(Δυτική Μακεδονία Καστοριάς, 5 Οκτωβρίου 1930)

¹⁵⁶ Μακεδονία, 15.6.1926 και Έλεγχος 17.6.1926

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Γραφείο Ανταλλαγής Δ. Μακεδονίας¹⁵⁷, το οποίο γνωστοποιεί δια του τοπικού τύπου τους γηγενείς και πρόσφυγες ότι δέχεται καθημερινά συναλλασσόμενους. Αμέσως μετά αρχίζουν οι πλειοδοτικές δημοπρασίες εκποίησης των εξ ανταλλαγής ακινήτων, που διενεργούνται από την Εθνική Τράπεζα. Σ' αυτό το διάστημα εκδίδεται και το βιβλίο του Κ. Τσιτσελίκη με τίτλο «Αι ανώμαλοι δικαιοπραξίαι επί ακινήτων εν ταις νέαις χώραις», αποσπάσματα του οποίου δημοσιεύονται στην Εφημερίδα Φωνή του Λαού¹⁵⁸. Το άλλο ζήτημα των γαιών κατά τον Τσιτσελίκη οδηγούσε σε παρεξηγήσεις γηγενών και προσφύγων, για τις οποίες ευθύνονταν η Ελληνική Πολιτεία. Κερδισμένη βέβαια από όλη αυτή την κατάσταση είναι η Εθνική Τράπεζα, η οποία θα εξασφαλίσει από τους πλειοδοτικούς διαγωνισμούς τον προσεταιρισμό τεράστιων ποσών από την πώληση της ανταλλάξιμης περιουσίας, με βάση τις συμβάσεις με το ελληνικό κράτος. Αλλά πιο κερδισμένοι είναι οι βουλευτές του νομού απ' αυτή την αντιπαράθεση, που διαμορφώνουν ένα ευρύ δίκτυο πελατειακών σχέσεων, παρέχοντας αντί της ψήφου τις προσβάσεις τους στον κρατικό μηχανισμό, για την επίλυση τοπικών προβλημάτων¹⁵⁹. Ενδεικτικό των πελατειακών σχέσεων είναι δημοσίευμα της εφημερίδας Έλεγχος¹⁶⁰, που διαφημίζει την αναγκαιότητα του αγράμματος γεωργού να προσφύγει στον βουλευτή: «Στο Σκλήθρο ένας γεωργός, όταν παρουσιάσθηκε στην Επιτροπή που επρόκειτο να αποφασίσει δια τα αμφισβητούμενα κτήματά του, τόσο τα έχασε ώστε αντί των συμβολαίων που είχε έδειξε κάτι μισθωτήρια. Η Επιτροπή, η οποία είχε προ πολλού πάρει διαζύγιο από την ψυχολογίαν, του πήρε τα χωράφια. Εις τον βουλευτήν όμως, κι όταν αυτός είναι ο κ. Μόδης, έχει όλο το θάρρος να του τα πει και να ζητήσει την επέμβασίν του...». Πάντως από το 1929 και κυρίως μετά το 1930, καθώς η διανομή οριστικών κλήρων προχωρούσε, δεν καταγράφονται πια προστριβές μεταξύ ντόπιων και προσφύγων. Παρατηρούνται μάλιστα και συχνοί γάμοι μεταξύ τους.

Άλλη αιτία των συγκρούσεων ντόπιων - προσφύγων αποτελούσε το ζήτημα εξασφάλισης στέγης. Αυτό ήταν από τα κύρια προβλήματα που αντιμετώπισε το κράτος άμεσα, δηλαδή η επισκευή των εγκαταλειφθέντων οικισμών από τους τουρκικούς και βουλγαρικούς οικισμούς, η ανέγερση νέων οικισμών και οικιών, η κατασκευή συγκοινωνιακών έργων, η διανομή γεωργικών κλήρων στους γεωργούς πρόσφυγες και ο εφοδιασμός τους με τα στοιχειώδη εργαλεία και τους γεωργικούς σπόρους για την καλλιέργεια των κτημάτων. Η άφιξη των προσφύγων της Μακεδονίας ανέδειξε το τεράστιο πρόβλημα

¹⁵⁷ Έλεγχος, 30.10.1926

¹⁵⁸ Φωνή του Λαού, 22.1.1927 και 29.1.1927

¹⁵⁹ Φωτιάδης Κ. (2004), Το προσφυγικό ζήτημα στον νομό Φλώρινας μέσα από τις πηγές της τοπικής ιστορίας στο: *Πρακτικά Συνεδρίου "Φλώρινα 1912-2002"*, Φλώρινα, σελ 231-255

¹⁶⁰ Εφημερίδα «Έλεγχος», 18.1.1929

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

της υγειονομικής περίθαλψης με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να οργανώσει στη Θεσσαλονίκη ειδική υπηρεσία και να μεριμνήσει για την προσωρινή στέγαση και περίθαλψη των προσφύγων. Η υπηρεσία άρχισε να λειτουργεί από τον Ιούνιο του 1914. Η πείρα που απέκτησαν τα μέλη της από τα ποικίλα προβλήματα των προσφύγων του 1914 θα αξιοποιηθεί θετικά το 1922, όταν η Ελλάδα θα δεχτεί στους κόλπους της τον μικρασιατικό ελληνισμό. Η βελτίωση της ζωής των προσφύγων επιβεβαιώνεται από την έκθεση του αντιπροέδρου της ΕΑΠ, John Campbell, μετά την περιοδεία στη Μακεδονία και τη Θράκη τον Μάιο του 1929. Το έγγραφό του αποτελεί κυρίως μια συνολική αξιολογική αποτίμηση της προσφοράς του ΕΑΠ και της συμβολής των προσφύγων στην αποκατάστασή τους αλλά και στην ευρύτερη προκοπή της χώρας: *«Δεν είναι υπερβολή να πούμε, σημειώνει, ότι όταν επισκέπτεται κάποιος τους προσφυγικούς συνοικισμούς των πόλεων της Μακεδονίας και της Θράκης, έχει την εντύπωση ότι η Ελλάδα πήδησε με ένα βήμα από τον 17^ο στον 20^ο αιώνα¹⁶¹»*.

Σίγουρα ήταν πολύ μεγάλη η προσφορά των προσφύγων στην περιοχή (οικονομικά, κοινωνικά, εθνολογικά, δημογραφικά): Αξίζει να αναφερθεί η μεγάλη πρόοδος της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής στην Ελλάδα γενικότερα και στη Δ. Μακεδονία ειδικότερα με την εγκατάσταση των προσφύγων. Οι διάφοροι κλάδοι καλλιεργειών (καπνός, αμπέλια, οπωροφόρα δέντρα) είναι εκτεταμένοι και όλο και πιο παραγωγικοί. Η Δ. Μακεδονία είναι από τις λίγες περιοχές, όπου παρατηρήθηκε αύξηση μικρών και μεγάλων ζώων (πέρα από τα ζώα για όργωμα). Μάλιστα η προσφορά των προσφύγων είχε εντυπωσιάσει τόσο πολύ τον Πρωθυπουργό της Ελλάδας Ε. Βενιζέλο, ώστε στην ιστορική του αγόρευση (25 Ιουν 1930) να δηλώσει: *«Ο προσφυγικός πληθυσμός εις όλα σχεδόν τα στάδια της ανθρώπινης δραστηριότητας διακρίνεται και είδομεν ήδη τα αποτελέσματα της παρουσίας του εδώ, κυρίως εις την αλιείαν, την γεωργίαν, το εμπόριον, δια να περιοριστώ μόνο εις αυτά¹⁶²»*. Μεγάλη η προσφορά τους βέβαια δημογραφικά και εθνολογικά βάσει των απογραφών της εποχής¹⁶³.

Οι καλλιεργημένες εκτάσεις του νομού Φλώρινας γενικά από 244.968 στρέμματα το 1923 αυξήθηκαν έως το 1929 σε 412.393 στρέμματα. Η παραδοσιακή καλλιέργεια των δημητριακών ενισχύθηκε και η αξία του παραγόμενου κρασιού έφτασε το 1928 στο ύψος των 19.467.855 δραχμών. Η παραγωγή του καπνού στην περιοχή σημείωσε εντυπωσιακή άνοδο, από 25.652 το 1923 έφτασε το 1929 στις 274.472 οκάδες. Έτσι έχουμε και

¹⁶¹Πελαγίδης, Ευστάθιος, ό.π.,σελ. 123

¹⁶²Βενιζέλος, Ε.,(1930), *Η ελληνοτουρκική συμφωνία και οι προσφυγικοί αποζημιώσεις. Δύο ιστορικά αγόρευσεις του πρωθυπουργού κ. Βενιζέλου*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο,σελ. 55

¹⁶³Πελαγίδης, Ευστάθιος,ό.π.,σελ. 200-4

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

νέες καλλιέργειες κυρίως βιομηχανικών προϊόντων¹⁶⁴. Ιδίως η καλλιέργεια του καπνού πρυτανεύει ανάμεσα σε όλες τις άλλες και ανεβάζει αισθητά το οικονομικό επίπεδο της περιοχής. Όμως και τα σύγχρονα καλλιεργητικά μέσα έπαιξαν τον ρόλο τους στην αύξηση της παραγωγής και στη βελτίωση της ποιότητάς της. Την πρώτη θέση βέβαια έχουν τα λιπάσματα. Πράγματι ενώ το 1920 καταναλώθηκαν μόλις 5.480 τόνοι λιπασμάτων, το 1929 η κατανάλωση ανέβηκε στους 49.100 τόνους. Μέχρι το 1928 είχαν ιδρυθεί στη Φλώρινα 39 Ενώσεις Γεωργικών Συνεταιρισμών με 7.599 μέλη, που συνέβαλαν, παράλληλα με την ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας, στην αύξηση του εισοδήματος των αγροτών και τη βελτίωση του επιπέδου παραγωγής¹⁶⁵.

Όσον αφορά την πνευματική εξέλιξη και την ίδρυση σχολείων φαίνεται ότι στους μικτούς οικισμούς της περιφέρειας Φλώρινας ιδρύονται σχολεία κυρίως το 1913, άρα ιδρύονται πριν την προσφυγική εγκατάσταση, γεγονός που υποδεικνύει ότι οι πρόσφυγες μαθητές ενσωματώθηκαν στο ήδη υπάρχον μαθητικό σώμα, χωρίς να φοιτήσουν σε ξεχωριστό σχολείο. Το άρθρο 15 του καταστατικού της ΕΑΠ δεν επέτρεπε να διατίθενται κονδύλια από τα κεφάλαιά της για φιλανθρωπικούς σκοπούς ή για ίδρυση σχολείων, αλλά μόνο για την αποκατάσταση των προσφύγων σε παραγωγικά έργα και για την ενίσχυσή τους με εφόδια ζωής. Επειδή όμως το αίτημα της ίδρυσης σχολείων ήταν μεταξύ των πρώτων του προσφυγικού κόσμου, γι' αυτό και αποφασίζεται τον Οκτώβριο του 1924 η τροποποίηση του άρθρου. Έτσι δίνεται η δυνατότητα στην ΕΑΠ να παίρνει μέτρα ίδρυσης σχολείων σε προσφυγικά χωριά. Στη Μακεδονία μέχρι τον Αύγουστο του 1928 έχουν ανεγερθεί 266 σχολεία με υλικά της ΕΑΠ και με την προσωπική εργασία των προσφύγων. Εξάλλου σε 65 άλλα χωριά προσφύγων ισάριθμα σπίτια έχουν μεταβληθεί σε σχολεία, ενώ σε άλλες περιπτώσεις τα σχολεία λειτουργούσαν κάτω από αυτοσχέδιες στέγες ακόμη και σε καλύβες, περιμένοντας κάποια βελτίωση. Γενικά η περίοδος 1924-30 χαρακτηρίζεται από οργασμό ίδρυσης και ανέγερσης δημοτικών σχολείων αλλά και διαίρεσης ή επέκτασης παλαιότερων σε προσφυγικά χωριά ή σε οικισμούς και πόλεις που ενισχύθηκαν με προσφυγικό πληθυσμό. Το φαινόμενο αυτό είναι εμφανέστατο στη Δυτική Μακεδονία και το διαπιστώνει κανείς με μια ματιά στους τόμους της Εφημερίδος της Κυβέρνησης της εποχής 1924-30¹⁶⁶.

Νέα σχολεία ανεγείρονται στους μικτούς οικισμούς μετά το 1925 και σίγουρα είχαν και οι πρόσφυγες μερίδιο στην ανέγερσή τους. Στους προσφυγικούς οικισμούς σχολεία

¹⁶⁴ Φωτιάδης Κ., Ηλιάδου-Τάχου Σ., ό.π.,σελ 252-3

¹⁶⁵ ό.π.,σελ.253-4

¹⁶⁶ Πελαγίδης, Ευστάθιος, ό.π.,σελ.151,υποσημείωση 340

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ιδρύθηκαν μετά το 1923 (κυρίως την τριετία 1924-26) και μάλιστα σε πολλά από τα χωριά της λεκάνης Αμυνταίου¹⁶⁷. Σ' αυτά τα χωριά ανεγείρονται σχολεία και την περίοδο 1928-50 σε πολύ μικρότερη όμως συχνότητα. Φαίνεται ξεκάθαρα η ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της ενεργητικότητας του σχολείου και του πληθυσμού, στον οποίο απευθύνεται. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Φιλώτα, όπου η εποίκιση από σημαντικό αριθμό προσφύγων οδηγεί στην ίδρυση και τη δημιουργία ενός σχολείου, που λειτουργεί αρχικά ως τετραθέσιο και σχετικά γρήγορα εξελίσσεται σε εξαθέσιο, λόγω του αυξημένου αριθμού μαθητών. Το ίδιο και στη Λεβαΐα. Στους υπόλοιπους οικισμούς παρατηρείται μια αποδυνάμωση των δημοτικών σχολείων στα μέσα της δεκαετίας του 1950, οπότε και ο πληθυσμός μειώνεται λόγω της μετανάστευσης. Εξάιρεση αποτελεί ο οικισμός των Βαλτόνερων, όπου ενώ ο πληθυσμός παρουσιάζει σταθερή ανοδική πορεία, το δημοτικό σχολείο παρουσιάζει πτωτική πορεία για να καταλήξει τελικά σε μονοθέσιο το 1964¹⁶⁸.

Μετά το 1922 στην Ελλάδα η συλλογική οργάνωση αποτέλεσε γενικότερο φαινόμενο παίζοντας σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσφυγικής ταυτότητας, όσο και στην κοινωνική ένταξη των προσφύγων. Η έντονη σωματειακή δραστηριότητα των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία γίνεται αντιληπτή από τα πρώτα κιόλας χρόνια σε Πτολεμαΐδα, Κοζάνη και Φλώρινα. Τα 1924 κυκλοφόρησε η τοπική εβδομαδιαία κυκλοφορίας εφημερίδα «Αγροτική». Λόγος κυκλοφορίας αποτελούσαν κυρίως οι προστριβές μεταξύ γηγενών και προσφύγων σε συνδυασμό με τα διαφορετικά συμφέροντα¹⁶⁹. Μια πολύ σημαντική προσπάθεια αποτέλεσε η ίδρυση του Γεωργικού Επιμελητηρίου Κοζάνης (εγκαινιάστηκε 19 Μαρτίου 1929), που αποτέλεσε τον κύριο φορέα προώθησης και διεκδίκησης κοινωνικών και επαγγελματικών αιτημάτων γεωργών - προσφύγων¹⁷⁰.

Ιδιαίτερα για την περιοχή της Φλώρινας ο πρώτος σύλλογος που καταγράφεται επίσημα ιδρύθηκε το 1925 με την ονομασία «Θρακικός Σύλλογος εν Φλωρίνη» και την ίδια χρονιά ο «Μικρασιατικός Σύλλογος Φλωρίνης και των πέριξ». Στο Αμύνταιο ιδρύθηκε ο Σύλλογος προσφύγων Σόροβιτς και περιχώρων, «η Ένωσις»¹⁷¹. Μια ιδιαιτερότητα¹⁷² που συναντάμε στον νομό Φλώρινας μοναδική στη Δυτική Μακεδονία είναι ότι το 1934 ιδρύθηκε σύλλογος με την επωνυμία Σύλλογος γηγενών και προσφύγων, «η Ένωσις», γεγο-

¹⁶⁷ Φωτιάδης Κ., Ηλιάδου-Γάχου Σ., ό.π., σελ. 259, Πίνακας 1

¹⁶⁸ ό.π., σελ. 267

¹⁶⁹ Ηχώ της Μακεδονίας, 19 Μαΐου 1924 και Πελαγίδης, Ευστάθιος, ό.π., σελ. 193

¹⁷⁰ Ηχώ της Μακεδονίας, 24 Μαρτίου 1929

¹⁷¹ Αρ. απόφασης 21/1926

¹⁷² Ιωαννίδης Στυλιανός (2014). Η συλλογική οργάνωση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία μέσα από τα καταστατικά των σωματείων από το 1922 έως σήμερα, στο : *Η Δυτική Μακεδονία από την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος έως σήμερα*, Θεσσαλονίκη: επίκεντρο, σελ. 438

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

νός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι όποιες αντιδικίες υπήρχαν με την εγκατάσταση των προσφύγων άρχισαν να αμβλύνονται και πλέον άρχισε να υλοποιείται η συνεργασία. Η έντονη δραστηριότητα των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στη Δυτική Μακεδονία επιβεβαιώνεται και από τη διοργάνωση πολλών συνεδρίων με επίκεντρο οικονομικά και οργανωτικά θέματα των προσφύγων (ενδεικτικό είναι το συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στην Κοζάνη το 1925)¹⁷³.

Αλλά και η συσπείρωση των προσφύγων στις Ενώσεις Γεωργικών Συνεταιρισμών μαρτυρεί ωρίμανση συνεταιρικής συνείδησης και αντίληψη παραγωγικότερης συλλογικής δράσης. Ήδη ως το 1928 έχουν ιδρυθεί 36 συνεταιρισμοί στην Εορδαία, 39 στην Φλώρινα και 39 στην επαρχία Καστοριάς με 7.599 μέλη συνολικά. Κορυφαίος όμως παράγοντας της οικονομικής και κοινωνικής ανόδου των προσφύγων στάθηκε η Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος για την ίδρυση της οποίας (Ιούλιος 1929) προηγήθηκαν απανωτά πιεστικά υπομνήματα από τον αγροτικό πληθυσμό όλης της χώρας, μέσω των Συνεταιρισμών. Η Εθνική Τράπεζα που είχε την ευθύνη της χρηματοδότησης τους έκανε πολλά για τους πρόσφυγες αλλά ήταν πια αδύνατο να αντέξει στην πληθώρα των νέων προβλημάτων που ζητούσαν άμεσα λύση. Τελικά οι συντονισμένοι αγώνες ντόπιων και προσφύγων καρποφορούν, τον Ιούλιο του 1929, και οδηγούν στην ίδρυση της ΑΤΕ¹⁷⁴.

Η πολιτιστική παρουσία των Ποντίων στην περιοχή Αμυνταίου σήμερα είναι πολύ έντονη και πολυπρόσωπη (Στέγη Ποντίων Αμυνταίου- Εύξεινος Λέσχη Φιλώτα). Το 1965 ιδρύθηκε στο Αμύνταιο ο σύλλογος «ΣΤΕΓΗ ΠΟΝΤΙΩΝ ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ» με τα μισά από τα ιδρυτικά μέλη, σαράντα πέντε στον αριθμό, γεννηθέντα στον Πόντο (ΕΙΚΟΝΑ 24). Σύμφωνα με το καταστατικό, σκοπός του συλλόγου είναι η διαφύλαξη και διάδοση των ηθών-εθίμων, των παραδόσεων και της ιστορίας του Ελληνισμού του Πόντου και η μεταλαμπάδευση της πολιτιστικής ταυτότητας και κληρονομιάς στις επερχόμενες γενιές. Το διοικητικό συμβούλιο, έχοντας συναίσθηση της ευθύνης που φέρει, οργανώνει εκδηλώσεις, διαλέξεις και τελετές μνήμης, έτσι ώστε να θυμούνται οι παλαιοί, να μαθαίνουν οι νεότερες γενεές την ιστορία των παππούδων τους και να μην ξεχνούν τις ρίζες τους για τις οποίες θα πρέπει να είναι περήφανοι. Μεγάλη είναι επίσης και η δραστηριότητα της Ευξείνου Λέσχης Φιλώτα.

¹⁷³ όπ.π.,σελ. 437-8

¹⁷⁴Πελαγίδης, Ευστάθιος,όπ.π.,σελ.200

4.5.1. Η Δημογραφική Εξέλιξη πριν και μετά την Εγκατάσταση των Προσφύγων

Δημογραφική Εξέλιξη (1920-40): Την περίοδο αυτή παρατηρείται φανερή αύξηση του πληθυσμού για τα γηγενή, μικτά και προσφυγικά χωριά (και του Αμυνταίου). Στα γηγενή η αύξηση πρέπει να αποδοθεί στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, ενώ στην περίπτωση των προσφυγικών η έλευση των προσφύγων (οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στα ως τότε μουσουλμανικά χωριά ήταν κατά 2.056 περισσότεροι από τους μουσουλμάνους που αποχώρησαν) καθώς και η δημιουργία δύο νέων χωριών (Μανιάκι και Αντίγονο), των οποίων ο πληθυσμός συμπεριλήφθηκε στην απογραφή του 1940, θα μπορούσε να εξηγήσει την αύξηση του πληθυσμού. Στη συνέχεια παρατίθενται δημογραφικά στοιχεία, με βάση τις απογραφές του πληθυσμού των ετών 1920 (προ της ανταλλαγής) και 1928 καθώς και κάποιες πληροφορίες για το κάθε χωριό.

Αγραπιδιές: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 162 κατοίκους σε σύνολο 21 οικογενειών. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 13 οικογένειες από τον Πόντο, 1 από τον Καύκασο και 4 από την Θράκη. Σύνολο 82 άτομα σε 19 οικογένειες.

Αντιγονεία ή Αντίγονος: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 1.174 άτομα. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 6 οικογένειες από τον Πόντο, 129 από την Μικρά Ασία και 13 από τη Θράκη. Σύνολο 595 άτομα. Βρίσκεται σε απόσταση 40 χλμ. από τη Φλώρινα και 4 χλμ. από το Αμύνταιο σε υψ. 500 μ. Οι 500 περίπου κάτοικοι -χειμώνια και καλοκαίρι- ασχολούνται κυρίως με τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Βεγόρα: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 800 άτομα σε σύνολο 170 οικογενειών. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 58 οικογένειες από τον Πόντο και 24 από την Μικρά Ασία. Σύνολο 308. Απέχει 3,5 χλμ. από το Αμύνταιο και 40 χλμ. από τη Φλώρινα. Ακόμα και σήμερα δεν είναι μεγάλο χωριό, αριθμεί γύρω στους 700 κατοίκους. Με την άφιξη των προσφύγων στο χωριό και λόγω της ανταλλάξιμης περιουσίας, τους παραχωρήθηκε, όπως και σε κάθε οικογένεια, ο λεγόμενος γεωργικός κλήρος, δηλαδή 15- 20 στρέμματα χωράφια και ο οποίος πληρώθηκε με κάποιο ειδικό τίμημα. Βασική καλλιέργεια ήταν το σιτάρι και δευτερευόντως το κριθάρι και το καλαμπόκι, το οποίο χρησιμοποιούσαν περισσότερο ως τροφή των ζώων. Δεν υπήρχε άλλη έκταση για καλλιέργεια, διότι μπροστά στο χωριό ήταν η λίμνη Βεγορίτιδα, από την οποία πήρε το νέο όνομα το χωριό.

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Λεβαία: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό, το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 950 άτομα σε σύνολο 160 οικογενειών. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 52 οικογένειες από τον Πόντο, 81 από τη Θράκη και 102 από την Μικρά Ασία. Συνολικά 973 άτομα.

Μανιάκιο: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 540 άτομα. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 55 οικογένειες από τον Πόντο. Σύνολο 219 άτομα. Είναι χτισμένο σε απόσταση 50 χλμ. από τη Φλώρινα και σε υψ. 491 μ. Κατοικείται από 500 περίπου άτομα, των οποίων κύρια απασχόληση είναι η γεωργία και η δενδροκομία (ροδάκινα και μήλα), καθώς και η κτηνοτροφία.

Πελαργός: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 510 άτομα. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 86 οικογένειες από τον Πόντο και 4 από τον Καύκασο. Σύνολο 345 άτομα. Έντονο το ποντιακό στοιχείο και στον Πελαργό του Δήμου Αμυνταίου, καθώς οι κάτοικοι είναι κυρίως πρόσφυγες από τον Πόντο, που εγκαταστάθηκαν εδώ με την ανταλλαγή των πληθυσμών μετά το 1923. Το χωριό είναι χτισμένο σε 620 μ. υψ. και βρίσκεται σε απόσταση 45 χλμ. από την Φλώρινα.

Πέτρες: Μικτό χωριό με μουσουλμανικό και ορθόδοξο στοιχείο, το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 400 μουσουλμάνους και 451 ορθόδοξους. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 13 οικογένειες από τον Πόντο, 5 από την Μικρά Ασία και 20 από τη Θράκη. Σύνολο 151 άτομα.

Φαράγγι: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 250 άτομα. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 28 οικογένειες από τη Μικρά Ασία. Σύνολο 135. Στον Δήμο Αμυνταίου ανήκει σήμερα το Φαράγγι με τους 170 περίπου κατοίκους. Χαρακτηριστικό στοιχείο στην ιστορία του χωριού είναι η έλευση εδώ των προσφύγων από το Έλιον της Μ. Ασίας (αρχαία Τροία) το 1918.

Ανάργυροι: Μικτό χωριό με μουσουλμανικό και ορθόδοξο στοιχείο. Στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 133 μουσουλμάνους. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 1 οικογένεια από τον Πόντο και 36 από τον Καύκασο. Κατά την παράδοση, ο οικισμός αρχικά υπήρχε ανατολικά της λίμνης Χειμαδίτιδας και ύστερα από σεισμό και πλημμύρα οι κάτοικοι μετοίκησαν στη σημερινή τοποθεσία. Οι Ανάργυροι, απέχουν 47 χλμ. από τη Φλώρινα και 12 χλμ. από τον Αετό. Το χειμώνα κατοικούνται από 300 κατοίκους (πρόσφυγες ποντιακής καταγωγής, Βλάχους και Αρβανίτες) και το καλοκαίρι από 400. Στην περιοχή υπάρχουν πλούσια κοιτάσματα λιγνίτη. Δυτικά του οικισμού δεσπόζει η λίμνη Χειμαδίτιδα, με επιφάνεια 6.000 τ.μ., βάθος από 0,20 έως 4 μ. και περίμετρο 6.000 μ.

Βαλτόνερα: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 171 άτομα σε σύνολο 33 οικογενειών. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 54 οικογένειες από τον Καύκασο. Σύνολο 168. Τα Βαλτόνερα απέχουν 37 χλμ. από τη Φλώρινα και 3 χλμ. από τον Αετό. Είναι χτισμένα σε υψ. 520 μ. και κατοικούνται το χειμώνα από 300 περίπου άτομα και 400 το καλοκαίρι, τα οποία ασχολούνται με τη γεωργία (σιτηρά, αραβόσιτος) και την κτηνοτροφία.

Λιμνοχώρι: Το χωριό υπήρχε κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας αλλά κυρίως μετά τη Μικρασιατική καταστροφή εγκαταστάθηκαν στον οικισμό πολλοί πρόσφυγες. Απέχει 39 χλμ. από τη Φλώρινα και 3 χλμ. από τον Αετό. Οι μόνιμοι κάτοικοί του (Ποντιακής καταγωγής και Βλάχοι) ασχολούνται με τη γεωργία (πατάτες, αραβόσιτος, ζαχαρότευτλα), την κτηνοτροφία και την αλιεία. Δυτικά το χωριό βρέχεται από τη λίμνη Ζάζαρη, βάθους 5-8 μ.

Ροδώνας: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 123 άτομα σε σύνολο 33 οικογενειών. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 28 οικογένειες από τον Καύκασο. Σύνολο 91.

Σκλήθρον: Μικτό χωριό με μουσουλμανικό και ορθόδοξο στοιχείο. Στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 1.100 μουσουλμάνους σε σύνολο 170 οικογενειών, με το ορθόδοξο στοιχείο να ανέρχεται στους 1.119. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 10 οικογένειες από τον Καύκασο, 23 από τη Θράκη και 53 από τη Μικρά Ασία. Σύνολο 379.

Σωτήρας: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 327 άτομα σε σύνολο 37 οικογενειών. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 26 οικογένειες από τον Καύκασο, 18 από τη Θράκη και 4 από τη Μικρά Ασία. Σύνολο 137. Βρίσκεται 1000 μέτρα δυτικά του Αμυνταίου, προάστιο του οποίου αποτελεί.

Φανός: Αμιγώς μουσουλμανικό χωριό το οποίο στην απογραφή του 1920 αριθμούσε 250 άτομα σε σύνολο 38 οικογενειών. Εγκαταστάθηκαν, μέχρι το 1928, 26 οικογένειες από τον Καύκασο, 4 από τη Θράκη και 1 από τη Μικρά Ασία. Σύνολο 128 άτομα. Ο Φανός σε υψ. 800 μ. και σε απόσταση 35 χλμ. από τη Φλώρινα, ανήκει στο Δήμο Αμυνταίου. Οι κάτοικοί του ήρθαν από τον Πόντο το 1922. Το χειμώνα ζουν 150 περίπου άτομα, το καλοκαίρι 250.

1940-61: Κατά την περίοδο αυτή και ιδίως στην πρώτη δεκαετία (1940-51) παρατηρείται μια γενικότερη καθοδική πορεία του πληθυσμού των γηγενών, των μικτών και των προσφυγικών χωριών. Η μείωση ιδίως του πληθυσμού των γηγενών χωριών (32,8%) θα μπορούσε να αποδοθεί κυρίως στις περιπέτειες της Κατοχής και στις επιπτώσεις του

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Εμφυλίου Πολέμου, οι οποίες εκτός των άλλων οδήγησαν και στη μετανάστευση μεγάλου μέρους του πληθυσμού προς Καναδά, Αυστραλία και Γερμανία. Οι επιπτώσεις αυτές καθώς και το μεταναστευτικό ρεύμα δε φαίνεται να επηρεάζουν τόσο πολύ τα προσφυγικά χωριά. Θέλοντας να σχηματίσουμε μια εικόνα σχετικά με το ποσοστό αύξησης του πληθυσμού και την αναλογία των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία μεταξύ των απογραφών 1920, 1923 και 1928 παραθέτω τον ακόλουθο πίνακα¹⁷⁵:

Α)ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΦΛΩΡΙΝΑΣ α) Επαρχία ή Υποδιοίκηση Φλώρινας¹⁷⁴

Οικισμοί με μουσουλμανικό και προσφυγικό πληθυσμό

α/α	Νέο όνομα	Παλιό όνομα	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (1923)					ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ											
			οικογ.	άπαιμ.	α	μ	Απογρ. 1920	(1928)					(1926)						
								οικογ.	άπαιμ.	α	μ	Απογρ. 1928	Άλλα στοιχεία	Θρόνη οικισμ.	Μ.Ασία οικισμ.	Πόντ. οικισμ.	Καζ. οικισμ.	Διάφ. οικισμ.	
1.	Αγ.Θεόδωροι	Τσερκέζιοι	30	122	+		122	37	126	+								27	5
2.	Αγραπιδές	Γκορτσικον	21	155	+		162	19	82	+		102			4			13	1
3.	Αμμοχώρι	Πεσόαντισα	8	60		+	796	49	195		+	1092				2		29	17
4.	Ανάργυροι	Ρούδνικ	6	23		+	133	60	214		+	341						1	36
5.	Αντίγονος	Κιοσελέρ		1100	+		1174	148	595	+		619		13	129			6	
6.	Ανω Κλειναί	Α. Κλέσινα	147	896		+	911	85	381		+	584	Παραμεθόριο	72	13			4	1
7.	Αρμενοχώρι	Αρμενοχώρι	6	40		+	871	36	151		+	1045	Έδρ. Επισκοπ.					36	
8.	Βαλιόνερα	Κ. Νεβόλιανη	33	171	+		171	54	168		+	219							54
9.	Άγ.Βαρθολομαίος	Βαρθολώμ	80	447	+		487	94	353	+		219			3			41	51
10.	Βεγόρα	Νόβιγγραδ	170	800	+		800	89	308	+		315			24			58	
11.	Κ. Γραμματικό	Κ. Γραμματικόβο		510		+	842	47	186		+	878	Σήμ.Ν.Πέλλας					31	27
12.	Κ.Κλειναί	Κ. Κλέσινα	49	320		+	792	77	288		+	817	Παραμεθόρ.	2	1				74
13.	Κολχική	Πλησεβετίσα	103	563	+		563	95	367	+		352							92
14.	Λαιμός	Ράμπη	20	123		+	555	23	99		+	517	Παραμεθόριο		30				5
15.	Λακιά	Έλεβιτς	160	950	+		986	232	973	+		1002	Σήμ.Λεβαία	81	102			52	
16.	Λευκόνας	Πιόπλι	40	270		+	492	41	129		+	310	Παραμεθόριο		41				
17.	Μανιάκι	Κολάτζα		540	+		541	58	219	+		242						55	
18.	Μελίτη	Βοστεράνη	90	370		+	1292	55	211		+	1388	Παραμεθόριο	2	10			24	20
19.	Μεσόκαμπος	Ορτά-Ορτά	33	165	+		165	35	181		+	179	Παραμεθόριο	1	8				
20.	Νεοχωράκι	Νεοκάζι	26	130		+	486	31	117		+	585	Παραμεθόριο		2				29

¹⁷⁵ Πελαγίδης, Ευστάθιος, όπ.π., σελ.69 και Ιωαννίδης Στυλιανός (2014). Η συλλογική οργάνωση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία, μέσα από τα καταστατικά των σωματείων από το 1922 ως σήμερα. Στο: *Η Δυτική Μακεδονία από την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος έως σήμερα*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σελ.436, Πίνακας 2

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (1923)										ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (1928)					ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ (1926)				
α/α	Νέο όνομα	Παλιό όνομα	οικισμ.	άτομα	α	μ	Αποστ. 1928	οικισμ.	άτομα	α	μ	Αποστ. 1928	Άλλα στοιχεία	Φοβη οικισμ.	Μ.Ασία οικισμ.	Πόντ. οικισμ.	Κατέ. οικισμ.	Διαφ. οικισμ.	
21.	Νίγη	Νεγκιστάνη	16	86		+	562	18	77		+	662	Παραμεθόριο			18			
22.	Πελαργός	Μουραλάρ		510	+		510	93	345	+		374				86	4		
23.	Περαία	Κότσινα		1300	+		1404	136	588	+		586	Σήμ. Ν. Πέλλας		203				
24.	Πέτριες	Πετέρσκαν	69	400		+	851	32	151		+	712		20	5	13			
25.	Πολυπλάτανος	Κλαμπουτσιόστα	11	45		+	628	29	128		+	742	Παραμεθόριο			29			
26.	Πάλη	Βόνενη	36	202	+		202	24	97	+		173	Παραμεθόριο		18			4	
27.	Πύργοι	Κατράντισα		1100		+	2180	139	501		+	1490	Σήμ. Ν. Κοζάνης		53	99			
28.	Ροδόνας	Γκισύλενις	33	1123	+		129	28	91	+		110					28		
29.	Σκληύθρον	Ζέλενις	170	1100		+	2219	87	379		+	1347		23	53		10	3	
30.	Σκοπά	Α. Νεβόλιανη	59	350		+	1520	20	121		+	1478		3	22				
31.	Σωπία	Σώτερ	37	327	+		327	48	151	+		137		18	4		26		
32.	Τροπαιοχώρος	Μαχαλάς	97	350		+	450	50	213		+	430		18	12		30		
33.	Φανός	Σπάντα	38	250	+		142	32	101	+		122		4	1		26		
34.	Φαράγγι	Ουλιμέρ		250	+		250	26	109	+	+	135				28			
35.	Φλώνας	Τσακζιλάρ		2100	+		2137	539	2188	+		1893	Εδ. Επιστοαίας	393	60		106		
36.	Φλώρινα	Φλώρινα	1076	4650		+	12513	178	750		+	10585	Γρ. Εποικισμοί	79	54	7	44		
37.	Ν.Καϊνάσος						154	534				604	Ν.οικ. Παραμεθ.				155		
38.	Παπαγιάννης	Ποκαζάνης					750	7	31		+	930	Οι. κρύσφ. διάρ.						
39.	Σιδηρ. σταθ.	Βέβης					6	39	155	+		151					39		
40.	Σιδηρ. σταθ.	Φλώρινας					14	30	121	+		167	Σήμ. Μεσονήσι				27		
41.	Καλλιόνη	Κάλενικ					436	24	89		+	676	Παραμεθόριο			24			
42.	Τριπόταμος	Πετοράκιον					135	34	140		+	319	Παραμεθόριο				27	3	
43.		Βράφιν	7	47	+		47												
44.		Ρακίτσκα	70	574	+		574												
45.		Σοσίετς	4	76	+		76												
46.	Αγ. Γερμανός	Γέρμαν	17	135		+	1549					162			909				
		ΣΥΝΟΛΟ	2.762	14320	21	19	41952	3159	12463	19	23	34.791		733		728	778	22	

α: αμιγής οικισμός

μ: μεικτός οικισμός

4.6 Το Ξενοδοχείο του Αμυνταίου «Μεγάλη Ελλάς»

Απέναντι από τον σιδηροδρομικό σταθμό της κωμόπολης στο τέλος της οδού Μεγάλου Αλεξάνδρου στεγαζόταν το θρυλικό ξενοδοχείο του Αμυνταίου «Μεγάλη Ελλάς» των αδελφών Χατζή (ΕΙΚΟΝΕΣ 25). Οι Χατζήδες πλούσιοι άρχοντες της εποχής το έχτισαν μεταξύ του 1895-1900. Ήταν πολυτελέστατο και ο πλέον περιζήτητος χώρος διαμονής σε όλη τη Δυτική Μακεδονία. Το ξενοδοχείο περιλάμβανε αρτοποιείο, οινοποιείο και εστιατόριο. Στην ανέγερσή του συμμετείχε ο Χατζηγιάννης (Χατζής Κώστας), επιστάτης του Ρεούφ Πασά, στον οποίο ανήκε και όλο το τσιφλίκι του Σόροβιτς. Το ξενοδοχείο λειτούργησε ως το 1912 αλλά μετά το «Ατύχημα Σόροβιτς» ο τουρκικός στρατός εισβάλλει στο Αμύνταιο και πυρπολεί ανάμεσα στ' άλλα και το ξενοδοχείο. Όμως την επόμενη χρονιά αναστηλώθηκε και γνώρισε εφεξής ημέρες δόξας, μια και το Αμύνταιο ως το 1950 αποτέλεσε σπουδαίο εμπορικό κέντρο όλης της Δυτικής Μακεδονίας. Επιπλέον το ξενοδοχείο, που βρισκόταν σε απόσταση μόλις 50 μέτρων από το σιδηροδρομικό σταθμό, αποτέλεσε το κύριο κατάλυμα των επισκεπτών και των εμπόρων.

Πέρα από την οικονομική και κοινωνική του σημασία το ξενοδοχείο θα γίνει το επίκεντρο σημαντικών ιστορικών εξελίξεων στην περιοχή. Κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού αγώνα το ξενοδοχείο θα αποτελέσει τη σπονδυλική στήλη του αγώνα. Γράφει ο Γ. Μόδης υπουργός και συγγραφέας: «...το ξενοδοχείο διέθετε κρύπτες δια την αποθήκευση όπλων ...απ' εδώ μεταφέρθηκαν στις 19-9-1907 τα 150 μαρτίνια (τουφέκια) στο υπόγειο

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

της οικίας του ιερέως Αθανασίου Χασιώτη για να μην τα βρουν οι Τούρκοι, κατόπιν προδοσίας της βουλγαρικής προπαγάνδας¹⁷⁶».

Ο Άγγελος Ανεστόπουλος σημειώνει στο βιβλίο του¹⁷⁷ ότι μετά την εξέγερση του Ύλιντεν (1903): «...ο Βουλευτής Κουταντζόγλου κατέλυσε στο ξενοδοχείο των αδελφών Χατζή προς τον σκοπόν της ενισχύσεως των ελλήνων θυμάτων της τουρκικής και βουλγαρικής θηριωδίας¹⁷⁸». Επίσης τα ξενοδοχεία χρησιμοποιήθηκαν το 1915 ως εκλογικό κέντρο του Ίωνα Δραγούμη. Τότε η Καστοριά υπάγονταν διοικητικά ως επαρχία στον νομό Φλώρινας (αυτό ως το 1928) και το Αμύνταιο λόγω της γεωγραφικής του θέσης μεταξύ Φλώρινας και Καστοριάς προσφέρονταν για προεκλογικό αγώνα. Ο Δραγούμης γράφει¹⁷⁹: «...ο Χατζηγιάννης μου είχε φέρει στον σιδηρόδρομο στο βαγόνι ένα μπουκάλι κρασί μαύρο που ήταν βέβαια καλύτερο απ'όλα τα Bordeaux του κόσμου. Λεπτό, αρωματικό. Φυσικά είναι από τα πρώτα στην Ανατολή τα κρασιά της Μακεδονίας, του Σόροβιτς, του Μελένικου, της Νάουσας». Μετά την δολοφονία του Ίωνα ακολούθησαν εκλογές τον Νοέμβριο του 1920, μεσούσης της Μικρασιατικής εκστρατείας, στις οποίες βάσει υποψηφιότητας στον νομό Φλώρινας ο αδελφός του Φίλιππος και χρησιμοποιεί κι αυτός το ίδιο ξενοδοχείο ως εκλογικό κέντρο. Στις εκλογές αυτές ο Φίλιππος θα εκλεγεί βουλευτής μαζί με τον Ιωάννη Χατζή, γιο του Χατζηγιάννη. Ο Ιωάννης Χατζής είχε σπουδαία μόρφωση, την οποία φρόντισε να αποκτήσει ο πατέρας του. Ο Θεμιστοκλής Λιάνης γράφει στο βιβλίο του: «... όταν στην εποχή του οι απόφοιτοι Δημοτικού μετριούνταν στα δάχτυλα του ενός χεριού, οι Λεωνίδας και Γιάννης Χατζής αποφοίτησαν από την περιώνυμη Σχολή Αθηνών¹⁸⁰». Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο στο ξενοδοχείο θα καταλύσει ο αρχηγός των συμμαχικών δυνάμεων, ο Γάλλος στρατηγός Μωρίς Σαράιγ. Ο Σαράιγ θα συναντηθεί το πρωί της 1^{ης} Οκτωβρίου 1916 με τον στρατηγό Κορντονιέ στον σιδηροδρομικό σταθμό της Βεύης (Μπάνιτσα). Ο Σαράιγ θα μείνει δύο ημέρες στο ξενοδοχείο των Χατζήδων. Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο το ξενοδοχείο επιτάσσεται από τους συμμάχους για να γίνει νοσοκομείο, με αποτέλεσμα να σταματήσουν όλες οι οικονομικές δραστηριότητες των Χατζήδων εκτός από την παραγωγή και το εμπόριο οίνου.

¹⁷⁶Χασιώτης Ηλίας, «Το Ξενοδοχείο Μεγάλη Ελλάς των αδελφών Χατζή» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πολίχνης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwriterepublications, σελ. 482

¹⁷⁷Ανεστόπουλος, Άγγελος(1976) . *Ο Μακεδονικός Αγών 1903-8 και η συμβολή των κατοίκων εις την απελευθέρωσιν της Μακεδονίας* . Θεσσαλονίκη: Εκδ. Χ.Ε.

¹⁷⁸Χασιώτης Ηλίας, «Το Ξενοδοχείο Μεγάλη Ελλάς των αδελφών Χατζή», σελ. 483

¹⁷⁹Δραγούμης Ίων (1986). *Φύλλα Ημερολογίου Ε΄, 1913-17*.Αθήνα: Εκδ. Ερμής, σελ.143

¹⁸⁰Λιάνης, Θεμιστοκλής(1999). *Αμύνταιο: μικρό ιστορικό περίγραμμα για την πόλη*. Αμύνταιο: έκδοση του Πολιτιστικού Οργανισμού Πρεσπών

Το 1936 θα καταλύσει στο ξενοδοχείο «Μεγάλη Ελλάς» και ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης, Πρόξενος της Ελλάδας εκείνη την εποχή στην Κορυτσά¹⁸¹. Φαίνεται ότι το ξενοδοχείο πληρούσε τις προδιαγραφές για έναν κοσμοπολίτη, όπως ήταν ο Σεφέρης. Αναμφίβολα το πολυτελές – για τα δεδομένα της ελληνικής επαρχίας του 1930– κτίριο της οικογένειας Χατζήδων «Μεγάλη Ελλάς» πρέπει να τράβηξε την προσοχή του ποιητή. Για το ξενοδοχείο ο Σεφέρης πιθανότατα θα είχε ακούσει ήδη από την Αθήνα από την οικογένεια Δραγούμη, που έμενε δίπλα στους Σεφεριάδηδες στην οδό Κυδαθηναίων. Ο Ίων Δραγούμης είχε άλλωστε προσωπική γνωριμία με τον Χατζηντίνε και είχε κάνει το ξενοδοχείο του προεκλογικό κέντρο. Το ίδιο θα γίνει και με τον αδελφό του Φίλιππο το 1920, που διατηρούσε προσωπικές και πολιτικές σχέσεις με τους Χατζήδες, οπότε πιθανότατα θα ενημέρωσε τον Σεφέρη. Μάλιστα αναφέρεται ότι ο Σεφέρης έγραψε στο Αμύνταιο μια κριτική στο έργο του Αιμίλιου Χουρμούζιου, που δημοσιεύθηκε στα «Νέα Γράμματα». Το 1936 ο Γιώργος Σεφέρης, ποιητής και διπλωμάτης, εργαζόταν στη Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών. Το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου παραθέρριζε στην Αίγινα. Εκεί ξεκίνησε ο δεσμός του με τη Μαρώ τη μετέπειτα σύζυγό του, σύζυγο τότε του Ανδρέα Λόντου (Ανδρέας Λόντος, αξιωματικός του πολεμικού ναυτικού, ήταν γόνος της μεγάλης και ευκατάστατης οικογένειας των Λόντων). Στον μικρό κύκλο της Αίγινας ο έρωτας αυτός γρήγορα έγινε γνωστός και σχολιάστηκε αρνητικά. Το φθινόπωρο του 1936 ο Σεφέρης μετατέθηκε ξαφνικά ως πρόξενος στο Προξενείο της Κορυτσάς και πολλοί είναι αυτοί που πιστεύουν πως αυτό έγινε κατόπιν ενεργειών της οικογένειας Λόντου, για να ατονήσει τη σχέση που είχε δημιουργηθεί¹⁸². Η Κορυτσά επιλέχθηκε γιατί δεν ήταν εύκολα προσβάσιμη από συγκοινωνιακή άποψη. Το προσφορότερο μέσο μετακίνησης ήταν το τρένο, με το οποίο έφτανε κανείς στο Πλατύ, στη συνέχεια έπαιρνε το τρένο της Φλώρινας και από εκεί με αυτοκίνητο στην Κορυτσά.

Στις 15 Νοεμβρίου του 1936 ο Σεφέρης συνοδευόμενος από τη Μαρώ επιβιβάζεται στο τρένο για Φλώρινα και αναχωρεί για να φτάσει στην Κορυτσά το βράδυ της επόμενης μέρας. Την έντονη αναφορά του Σεφέρη στην ομορφιά του φθινοπωρινού τοπίου της Φλώρινας τόσο στο ημερολόγιό του¹⁸³ όσο και στις επιστολές, που έστειλε στη Μαρώ¹⁸⁴ και στην αδελφή του Ιωάννα,¹⁸⁵ θα πρέπει να τη θεωρήσουμε ως μια καταγραφή των

¹⁸¹ Χασιώτης Ηλίας, «Το Ξενοδοχείο Μεγάλη Ελλάς των αδελφών Χατζή», σελ. 485

¹⁸² Σεφέρης και Μαρώ, *Αλληλογραφία 1936-40(1989)*, (Επιμέλεια Κοπιδάκης Μ.Ζ.) Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου και Πιτσιλήδης, Μ. (2000). *Οι σκοτεινές πλευρές του Γιώργου Σεφέρη*. Αθήνα: Αρχιπέλαγος, σελ. 206-7

¹⁸³ Σεφέρης, Γ. (1984). *Μέρες Γ'*. Αθήνα: Ίκαρος

¹⁸⁴ *Αλληλογραφία 1936-40*, ό.π.π.

¹⁸⁵ Τσάτσου, Ιωάννα(1974). *Ο αδελφός μου Γιώργος Σεφέρης*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας

στίχων 6-9 του ποιήματος *Επιφάνια*, που συνέθεσε ο ποιητής στις αρχές του 1937 και το έστειλε για δημοσίευση στο περιοδικό *Νέα Γράμματα*¹⁸⁶:

*«Κράτησα τη ζωή μου κράτησα τη ζωή μου ταξιδεύοντας
Ανάμεσα στα κίτρινα δέντρα κατά το πλάγιασμα της βροχής
Σε σιωπηλές πλαγιές φορτωμένες με τα φύλλα της οξιάς,
Καμιά φωτιά στην κορυφή τους βραδιάζει»*

Ο Σεφέρης εκτός από την πρώτη φορά που πέρασε από τη Φλώρινα πέρασε τουλάχιστον άλλες 9 φορές αναχωρώντας ή επιστρέφοντας από την Κορυτσά, από το Φεβρουάριο που πήρε την πρώτη άδεια ως το Δεκέμβριο του 1937, όταν και εγκατέλειψε για πάντα την Κορυτσά. Στο ημερολόγιο και στις επιστολές του κάνει λόγο για μονότονα και κουραστικά ταξίδια, όμως αυτά μόνο στη διαδρομή από Πλατύ μέχρι Φλώρινα, διότι η Φλώρινα ήταν για τον ποιητή σταθμός ξεκούρασης και λύτρωσης από την πλήξη που προηγούνταν. Επίσης η Φλώρινα ήταν για τον ποιητή η επαφή με την Ελλάδα και τον πολιτισμό. Τις τηλεφωνικές συνδιαλέξεις του τις έκανε από τη Φλώρινα, έστελνε ποικιλία γραμματοσήμων στην πρόγονή του τη Μίνα και εφοδιαζόταν εκεί με είδη πρώτης ανάγκης.¹⁸⁷ Ο Σεφέρης ταχυδρομούσε τα γράμματά του από τη Φλώρινα, είτε γιατί διαπίστωνε ότι καθυστερούσε περισσότερο να φτάσουν στον προορισμό τους, όταν τα έστελνε από Κορυτσά,¹⁸⁸ είτε γιατί δεν εμπιστευόταν τους Αλβανούς ταχυδρομικούς υπαλλήλους.

Αξιοσημείωτη είναι η ξεχωριστή σημασία που δίνει ο ποιητής στο Αμύνταιο, όταν δημοσιεύει δύο επιστολές στο περιοδικό *Νέα Γράμματα* με το ψευδώνυμο Λάμπης Παπαβασίλης, όπου μιλάει για την κριτική και σχολιάζει τον τρόπο γραφής του Αιμίλιου Χουρμούζιου.¹⁸⁹ Η πρώτη επιστολή έχει τίτλο «Η σκοτεινότητα της κριτικής, Α΄, Αμύνταιον», 29 Σεπτεμβρίου 1937¹⁹⁰ και γράφτηκε με αφορμή δύο επιφυλλίδες του Χουρμούζιου στην *Καθημερινή*.¹⁹¹

Η αναφορά στο Αμύνταιο ως τόπο γραφής ήταν ανεξήγητη, αφού ο Σεφέρης δεν έζησε ποτέ στο Αμύνταιο. Ο Γ.Π. Σαββίδης, μελετητής και φίλος του Σεφέρη ρώτησε κάποτε τον ποιητή γιατί διάλεξε ως τόπο γραφής το Αμύνταιο και εκείνος του απάντησε

¹⁸⁶ Σεφέρης, Γ. (1937). *Επιφάνια*. Αθήνα: Νέα Γράμματα, σελ. 249-253

¹⁸⁷ Μπουλούμπασης, Χρίστος (2004). Η Φλώρινα, Ένας ενδιάμεσος σταθμός του Γιώργου Σεφέρη. Στο: *Πρακτικά Συνεδρίου «Φλώρινα 1912-2012, Ιστορία και Πολιτισμός»*. Φλώρινα, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας και Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών (Α.Π.Θ.), σελ. 401-411

¹⁸⁸ Αλληλογραφία 1936-40, ό.π., σελ. 243

¹⁸⁹ Χουρμούζιος, Αιμ., 1904-1973, Έλληνας δημοσιογράφος, δοκιμιογράφος, κριτικός θεάτρου, Διευθυντής του περιοδικού *Νέα Επιθεώρηση* και γενικός Διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου από το 1954-1966

¹⁹⁰ Παπαβασίλης, Λ. (1937). *Η σκοτεινότητα της κριτικής (Ένα γράμμα)*. Νέα Γράμματα, Γ΄, σελ. 8-10, 615-616

¹⁹¹ Χουρμούζιος, Αιμ. (1937). *Φιλολογικά Επίκαιρα. Επιστροφή εις τον ορθόν λόγον*. Η *Καθημερινή*, 20-9-1937. και Χουρμούζιος, Αιμ. (1937). *Περί Ποίησης και ορθού λόγου. Δευτερολογία*. Η *Καθημερινή* 29-9-1937

πως «όταν υπηρετούσε στην Κορυτσά, περνούσε πολύ συχνά με το τρένο από εκεί και αναρωτιόταν αν δεν υπήρχε, σε τούτη την κωμόπολη, έστω ένα νέο παιδί που να διαβάζει με προσοχή τα ποιήματά του».¹⁹²

4.7. Ο Ερμής Αμυνταίου κι άλλες Αθλητικές Ομάδες

Ο θρυλικός Ερμής Αμυνταίου, η ποδοσφαιρική ομάδα, είναι άμεσα συνδεδεμένη με την κοινωνία και τη ζωή του Αμυνταίου. Ιδρύθηκε το 1923 από τέσσερις νέους, τον Θ. Λιάνη, Βασίλη Νάνο, Θανάση Χατζή και Σίμο Λιάνη, με πάθος για το ποδόσφαιρο. Το όνομά της Ερμής, ο αρχαίος θεός του εμπορίου, μια επιλογή σχετική με το γεγονός ότι εκείνη την περίοδο το Αμύνταιο γνώριζε πρωτοφανή εμπορική ακμή. Ή σύμφωνα με άλλους οι ιδρυτές του Ερμή ήθελαν να δώσουν με την ονομασία αυτή φτερά στην ομάδα τους και την παρομοίαζαν με τον αρχαίο φτερωτό θεό. Μετά την πρωτοβουλία των τεσσάρων φίλων όλες οι μικροομάδες του Αμυνταίου θα συγχωνευθούν και θα δημιουργήσουν τον Ερμή, που έκτοτε θα είναι η επίσημη ομάδα του Αμυνταίου. Το Σεπτέμβριο του 1923 η ομάδα θα κάνει την παρθενική της εμφάνιση, πρόκειται για την πρώτη επίσημη φιλική αναμέτρηση στην Έδεσσα με τον Μέγα Αλέξανδρο Εδέσσης, και νικά με 2-1. Η ιστορική στιγμή του Συλλόγου έρχεται δύο χρόνια αργότερα στις 17 Ιουλίου 1925, όταν κατατίθεται στο Πρωτοδικείο Φλώρινας το καταστατικό ίδρυσης της ομάδας από τον Σταύρο Στάιο, τον πρώτο πρόεδρο της ομάδας. Επί τρία συνεχή έτη (1927-9) ο Ερμής κατακτά το πρωτάθλημα Δυτικής Μακεδονίας συντρίβοντας ομάδες της Φλώρινας και της Κοζάνης. Στον Ερμή Αμυνταίου έπαιζαν σπουδαίοι παίκτες, που αργότερα πήραν μετεγγραφές σε σπουδαίες και μεγάλες ομάδες της Ελλάδας (EIKONA 26).

Ενδιαφέρουσα είναι η εξής ιστορική λεπτομέρεια: οι πρωτοπόροι του Ερμή έμαθαν ποδόσφαιρο από Άγγλους, Γάλλους και Ιταλούς στρατιώτες, που η συγκυρία τούς έφερε σ' αυτή την μικρή κωμόπολη. Μετά την έναρξη του Α' Παγκοσμίου τον Αύγουστο του 1916 οι Γερμανοβούλγαροι εισβάλλουν στην νοτιοανατολική πλευρά του τότε σερβικού βασιλείου. Στις 4 Αυγούστου οι Βούλγαροι επιτίθενται και καταλαμβάνουν τον σιδηροδρομικό σταθμό Φλώρινας, νικούν τον σερβικό στρατό και ο βουλγαρικός στρατός συνεχίζει την προέλασή του. 18.000 Βούλγαροι στρατιώτες προωθούνται και εγκαθίστανται στη Μπάνιτσα (Βεύη), Σόροβιτς (Αμύνταιο) και Καϊλάρια (Πτολεμαΐδα).

Οι σύμμαχοι της Αντάντ αντεπιτίθενται στο τέλος Αυγούστου με αρχιστράτηγο τον Γάλλο Σαράιγ. Η 156^η Γαλλική Μεραρχία απελευθερώνει μέσα στον Σεπτέμβριο Φλώρινα και Αμύνταιο. Τότε εγκαθίσταται στο Σόροβιτς το Συμμαχικό Στρατηγείο (Γάλλοι, Σε-

¹⁹² Σαββίδης Γ.Π. (1971). Σχόλια πάνω στο ψευδώνυμο σεφερικό γράμμα. Τραμ ,τ.1,σελ.1,2-4

νεγαλέζοι, Ρώσοι, Άγγλοι και Ιταλοί). Στο Σόροβιτς και στο Ξινό Νερό οι Σύμμαχοι δημιουργούν πρόχειρα στρατιωτικά κέντρα περίθαλψης, το μεγάλο Δημοτικό σχολείο του Ξινού Νερού μετατρέπεται από τους Ιταλούς σε στρατιωτικό νοσοκομείο, ενώ και οι Γάλλοι λειτουργούν και δεύτερο νοσοκομείο στο χωριό.¹⁹³ Στην ανάπαυλα λοιπόν των μαχών στρατιώτες και τραυματίες των συμμαχικών στρατευμάτων συγκροτούν ποδοσφαιρικές ομάδες και μαθαίνουν στους νέους του Σόροβιτς, που έκπληκτοι παρακολουθούν και γοητεύονται, τα μυστικά του ομαδικού παιχνιδιού.¹⁹⁴

Ο Ερμής εκείνης της περιόδου (1918 - 1919) έπαιζε αγώνες μόνο με ομάδες που τις αποτελούσαν στρατιώτες των συμμαχικών δυνάμεων, όπως Άγγλοι, Γάλλοι. Ο πρώτος αγώνας του Ερμή έγινε τον Απρίλιο του 1918. Αντίπαλος ήταν η Γαλλική ομάδα του Συντάγματος των Σιδηροδρομικών. Αυτός ο πρώτος αγώνας του Ερμή είχε πανηγυρικό χαρακτήρα και πλήθος κόσμου συγκεντρώθηκε τόσο από τους κατοίκους της κωμόπολης και των τοπικών αρχών, όσο και από τους στρατιώτες και τους ανώτατους των Συμμαχικών Δυνάμεων. Ο αγώνας διεξήχθη στην θέση που είναι σήμερα το Γυμνάσιο Αμυνταίου, παλαιότερα ήταν εκεί μια πολύ μεγάλη πλατεία, που κατά μήκος του δρόμου ήταν το Οθωμανικό Διοικητήριο και το παιχνίδι έληξε με νίκη του Ερμή. Το επόμενο έτος (1919), ιδρύονται άλλες δύο ομάδες ο ΑΡΗΣ και ο ΑΕΤΟΣ, ενώ δύο χρόνια αργότερα ιδρύονται ο ΚΕΡΑΥΝΟΣ και ο ΗΡΑΚΛΗΣ.¹⁹⁵ Στην αρχή οι ομάδες είχαν συνοικιακό χαρακτήρα, με την κάθε μια να έχει τους αρχηγούς της. Στα πρώτα αυτοσχέδια πρωταθλήματα νικητής ήταν ο ΕΡΜΗΣ για τις περιόδους 1919 - 20, 1920 - 21 και 1922 - 23. Ο κάθε πρωταθλητής εκείνη την περίοδο έπαιζε 2 αγώνες με τον πρωταθλητή από την πόλη της Εδέσσης.

Ο ΕΡΜΗΣ αρχικά ήταν ομάδα του κέντρου, δηλαδή γεωγραφικά τοποθετείται στο τότε κέντρο της πόλης (σημερινό Δημαρχείο), με αρχηγό τον Στέφανο Χατζή. Δεύτερη ομάδα εμφανίζεται ο ΚΕΡΑΥΝΟΣ και οριοθετείται στη γειτονιά του Χατζηγιάννου (ση-

¹⁹³Χασιώτης Ηλίας, «Ο θρυλικός Ερμής: Συνοπτικό ιστορικό περίγραμμα της ποδοσφαιρικής ομάδας κατά τα έτη 1923-1970» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλιχνης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwriterpublications, σελ.413: Σύμφωνα με τον δικηγόρο Βαγγέλη Ιωαννίδη από το Ξινό Νερό που ερευνά την τοπική ιστορία: «το Δημοτικό σχολείο, αυτό που υπάρχει ακόμα στο χωριό, είχε μετατραπεί από τους Ιταλούς σε ιταλικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο.....Υπάρχουν φωτογραφίες με τραυματίες στην είσοδο του Νοσοκομείου και τον προαύλιο χώρο.Επίσης, δίπλα από το συμμαχικό νεκροταφείο του Ξινού Νερού, οι Γάλλοι είχαν κτίσει Νοσοκομείο. Επιπλέον προς τη μεριά του βουνού υπήρχε εφεδρικό νοσοκομείο». Επίσης ο αείμνηστος Ξινονερίτης Χρήστος Αλτίνης, δικηγόρος, γράφει: «Οι Ιταλοί είχαν μετατρέψει το Δημοτικό Σχολείο Ξινού Νερού και τον γύρω χώρο σε νοσοκομειακή μονάδα κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ιταλοί και Γάλλοι επινόησαν και κατασκεύασαν εργοστάσιο εμφιαλώσεως του ξινού νερού, το οποίο μετά την εμφιάλωση προωθούσαν στην Ιταλία και κυρίως στα ιταλικά στρατιωτικά και πολιτικά νοσοκομεία για θεραπεία από γαστρεντερικές διαταραχές».

¹⁹⁴όπ.π., σελ. 408-425

¹⁹⁵Μησιάλης, Κ., *Ερμής Αμυνταίου...99 χρόνια ιστορία*, Περισκόπιο, 26 Νοεμβρίου 2017

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

μερινή εκκλησία Αγίου Γεωργίου). Τρίτη ομάδα είναι ο ΑΡΗΣ, στην γειτονιά του Κιόσση (σημερινή αλάνα όπου εξελίσσεται το έθιμο της Αγίας Βαρβάρας). Τέταρτη ομάδα είναι ο ΑΕΤΟΣ, που βρισκόταν στην γειτονιά του Νάνου (κοντά στο σημερινό 2^ο Δημοτικό σχολείο) και πέμπτη ομάδα είναι ο ΗΡΑΚΛΗΣ (περιοχή Γυμνασίου) με αρχηγό τον Κωτσόπουλο.

Το 1923 διαλύονται όλες οι μικρές ομάδες και συγχωνεύονται στον ΕΡΜΗ. Πρώτος πρόεδρος του είναι ο Κωνσταντίνος Αρσενάκης (1918 - 1923). Μετά την θητεία του, πρόεδρος αναλαμβάνει ο Στέφανος Χατζής (1923 - 25). Το έτος 1925 - 26 πρόεδρος είναι ο Μάρκος Χατζής και το έτος 1927 είναι ο Μ. Κοζύρης. Τον Ιούνιο του 1926 ο ΕΡΜΗΣ Αμυνταίου κάνει αίτηση για συμμετοχή του στη τότε νεοσύστατη Ε.Π.Ο. και εκπρόσωποι του Ερμή στην Ε.Π.Ο. ορίζονται οι Γ. Λοΐζης και Γ. Δασύλλας. Άξιο αναφοράς είναι το ετήσιο κόστος της ομάδας που κυμαινόταν από 200.000 δρχ. μέχρι 500.000 δρχ., ενώ το κόστος του εισιτηρίου ήταν μόλις 5 δρχ.

Το 1924 -25 ο ΕΡΜΗΣ παρουσιάζει μεγάλη ποδοσφαιρική δράση και γίνεται ιδιαίτερα γνωστός ακόμα και στο εξωτερικό, γεγονός που αναγκάζει τον Τύπο της Θεσσαλονίκης να κάνει ειδική μνεία στην ομάδα. Το 1925 δίνει το πρώτο του φιλικό αγώνα στη Θεσσαλονίκη στο γήπεδο του ΗΡΑΚΛΗ με την ομάδα του ΑΤΛΑ. Ο αγώνας έγινε παρουσία χιλιάδων φιλάθλων με το αποτέλεσμα να είναι ισόπαλο για τις δυο ομάδες. Το έτος 1926 ο ΕΡΜΗΣ στέφεται πρωταθλητής Δυτικής Μακεδονίας, νικώντας τον Μέγα Αλέξανδρο Εδέσσης.

Το 1927 ιδρύεται ο Ποδοσφαιρικός Σύλλογος Αμυνταίου ΟΡΦΕΥΣ, με πρόεδρο τον Μάρκο Ζιούμο και Αντιπρόεδρο τον Αμύντα Τολικά. Ο ΟΡΦΕΥΣ αντιπροσωπεύει την βλάχικη παροιμία του Αμυνταίου, που αποτελούνταν από Νυμφαιώτες και Κλεισουριώτες. Την ίδια χρονιά όμως ιδρύεται ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ Αμυνταίου. Τότε μέλη της διοίκησης και παίκτες προσχώρησαν στον ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ και ο ΟΡΦΕΥΣ έγινε η 2^η ομάδα του, που συμμετείχε σε τοπικό πρωτάθλημα και σε τουρνουά του νομού. Το 1927 ιδρύεται στο Αμύνταιο το αντίπαλο ποδοσφαιρικό δέος του ΕΡΜΗ, ο ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ Αμυνταίου, που ένα μήνα μετά την ίδρυση του μετονομάζεται σε ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ. Οι δύο ομάδες είχαν το δικό τους γήπεδο. Ο ΕΡΜΗΣ αγωνιζόταν στο κεντρικό γήπεδο (σημερινό Γυμνάσιο), ενώ το γήπεδο του ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ήταν στον χώρο ανάμεσα από το 2^ο Δημοτικό και τις εργατικές κατοικίες.

Το 1927 στο Αμύνταιο ιδρύεται ακόμα ένα ποδοσφαιρικό σωματείο με την επωνυμία ΘΡΙΑΜΒΟΣ Αμυνταίου. Το 1927-28 ο ΕΡΜΗΣ κατακτά το πρωτάθλημα (2^ο συνεχό-

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

μενο) της Δυτικής Μακεδονίας, νικώντας τον Μέγα Αλέξανδρο Εδέσσης. Το 1929 και 1930, ο ΕΡΜΗΣ κατακτά τα πρωταθλήματα του Γ' ομίλου Δυτικής Μακεδονίας, ενώ το 1931 κατακτά το πρωτάθλημα Δυτικής Μακεδονίας. Την περίοδο 1932 έως 1937 το Αμύνταιο ποδοσφαιρικά εκπροσωπείται από τον ΑΡΗ Αμυνταίου. Το 1938 διακόπτονται τα πρωταθλήματα λόγω της οικονομικής κρίσης για τρία χρόνια. Το 1941 ο ΕΡΜΗΣ εμφανίζεται πάλι στο πρωτάθλημα Δυτικής Μακεδονίας, μέχρι το 1944 όπου διακόπηκαν για άλλα 4 χρόνια τα πρωταθλήματα λόγω της γερμανικής κατοχής. Στην δεύτερη εμφάνισή του ο ΕΡΜΗΣ φαίνεται να κατακτά ένα πρωτάθλημα νομού και ένα κύπελλο νομού το 1941 και 1943 αντίστοιχα.

Διακρίνονται ουσιαστικά 6 βασικές περιόδους στη διαδρομή της ομάδας του Ερμή: 1923-30, 1930-38, 1939-42, 1942-52, 1952-60 και 1960-70, σύμφωνα με τον Σάκη Μουτσόμπαμπα-Πέκο, γνωστό για τις δημοσιεύσεις του για το καρναβάλι του Αμυνταίου επί 25 έτη, που ασχολήθηκε ιδιαίτερα και με την ιστορία του Ερμή Αμυνταίου. Βέβαια ο Ερμής συνέχισε και στα επόμενα χρόνια. Η περίοδος 1942-52 ήταν από τις πιο δύσκολες για την κωμόπολη, στην αρχή Κατοχή και στη συνέχεια ο Εμφύλιος. Ωστόσο η ομάδα του Ερμή συνεχίζει την επιτυχημένη πορεία της στα γήπεδα της Δυτικής Μακεδονίας. Αρχικά το γήπεδο του Ερμή ήταν στους στρατώνες πίσω από τις σιδηροδρομικές γραμμές. Όταν όμως άρχισαν να φαίνονται τα πρώτα σύννεφα του πολέμου και η Ιταλία άρχισε να δείχνει τις επιθετικές της διαθέσεις προς την Ελλάδα ο στρατός ζήτησε τη μεταφορά του γηπέδου. Στο σημείο του τέρματος παράλληλα προς τις σιδηροδρομικές γραμμές έστησε μια αποθήκη. Όταν αργότερα αποχώρησε ο στρατός από το Αμύνταιο βρισκόνταν στην περιοχή σφαίρες, κάτι που σήμαινε πως η αποθήκη χρησιμοποιήθηκε ως βάση προώθησης πολεμικού υλικού στο βόρειο μέτωπο.

Το 1927 άρχισε το πρώτο ποδοσφαιρικό πρωτάθλημα Δυτικής Μακεδονίας. Για να γίνει κατανοητός ο αντίκτυπος που είχε στην τοπική κοινωνία της εποχής το ποδόσφαιρο αλλά και το πόσο σημαντική ομάδα ήταν ο Ερμής Αμυνταίου για την κωμόπολη, αναφέρεται ένα γεγονός που συνέβη το 1930.¹⁹⁶ Τη χρονιά αυτή το πρωτάθλημα της Δυτικής Μακεδονίας κέρδισε ο Μέγας Αλέξανδρος Φλώρινας και πήρε τον τίτλο από τον Ερμή. Ήταν η πρώτη φορά που κέρδιζε η ομάδα της Φλώρινας. Η επιτυχία θεωρήθηκε τεράστια από τους Φλωρινιώτες που ξεσπούν σε πρωτοφανείς και ξέφρενους πανηγυρισμούς. Εκατοντάδες φίλαθλοι επεφύλαξαν μαζί με το Δημοτικό Συμβούλιο θερμότατη υποδοχή στους νικητές στον σταθμό του τρένου. Η Φιλαρμονική του Δήμου παιάνιζε και νεαρές

¹⁹⁶ Χασιώτης Ηλίας, «Ο θρυλικός Ερμής: Συνοπτικό ιστορικό περίγραμμα της ποδοσφαιρικής ομάδας κατά τα έτη 1923-1970», σελ.415

κοπέλες πρόσφεραν ανθοδέσμες στους παίκτες. Στη συνέχεια έγινε παρέλαση των νικητών στους κεντρικούς δρόμους της πόλης. Παλιοί Φλωρινιώτες λένε πως τέτοιες εκδηλώσεις λατρείας δε γνώρισε ξανά η Φλώρινα, ορισμένοι δε σύγκριναν την υποδοχή της ομάδας με αυτήν που επεφύλαξε ο λαός της Φλώρινας στον απελευθερωτή της Φλώρινας Ιωάννη Άρτη λίγα χρόνια πριν. Και φυσικά η Φλώρινα γιόρταζε όχι μόνο για τον τίτλο αλλά γιατί νίκησε έναν κορυφαίο αντίπαλο εκείνη την περίοδο, τον Ερμή Αμυνταίου.

4.8. Η Εμποροπανήγυρη του Αμυνταίου

Η εξυπηρέτηση των εμπορικών συναλλαγών της ενδοχώρας απαιτούσε την ύπαρξη ενδιαμέσων κέντρων διανομής και συγκέντρωσης των εμπορευμάτων. Ο θεσμός των εμποροπανηγύρεων κάλυπτε ακριβώς αυτή την ανάγκη. Στη Μακεδονία δύο ειδών εμποροπανηγύρεις αναπτύχθηκαν, από τη μια οι μικρές τοπικές αγορές, εβδομαδιαίες ή μηνιαίες που διακινούσαν βασικά καταναλωτικά αγαθά και από την άλλη οι ετήσιες εμποροπανηγύρεις με την ευκαιρία κάποιας γιορτής, όπου παραγωγοί και έμποροι από μια ευρύτερη περιφέρεια αντάλλαζαν ή πωλούσαν διάφορα προϊόντα. Φαίνεται ότι η δεύτερη κατηγορία προέκυψε από την πρώτη ήδη από τον 16^ο αι. κάτω από την προστασία αξιωματούχων του οθωμανικού κράτους.¹⁹⁷

Η θέση του πανηγυριού στην κοινωνική ζωή είναι ξεχωριστή. Πανηγύρι είναι η δημόσια εορταστική συνάθροιση που γίνεται σε τακτό χρονικό διάστημα, σε συγκεκριμένο χώρο, για να τιμηθεί κάποιος Άγιος ή κάποια θρησκευτική γιορτή. Το πανηγύρι ήταν το κατεξοχήν κοινωνικό φαινόμενο. Πανηγύρι όμως σημαίνει γενικότερα τη χαρά, τη γιορτή, το γλέντι, που επιτρέπουν στα άτομα να απελευθερωθούν από τις αυστηρές πειθαρχίες που επιβάλλει η καθημερινή ζωή. Δύο τα χαρακτηριστικά: 1. η συγκέντρωση γίνεται σε τόπο συγκεκριμένο και καθορισμένο από την παράδοση που ξεχωρίζει ως φυσικό σημείο και 2. καθορισμένος χρόνος διεξαγωγής πάλι από την παράδοση. Για κάθε κοινότητα το πανηγύρι γίνεται σε μια εποχή πολύ κρίσιμη για τη συγκεκριμένη οικονομική και κοινωνική κατάσταση. Το πανηγύρι αποτελεί λοιπόν ένα σημάδι που δείχνει το πέρασμα από μια κατάσταση στην άλλη. Είναι η τακτή μεταβολή της ζωής της κοινότητας, αφού σημαίνει τον ιερό, τον καθοσιωμένο χώρο και χρόνο σε αντίθεση με τον καθημερινό. Ωστόσο το πανηγύρι είναι φαινόμενο τρισυπόστατο, θρησκευτικό, κοινωνικό και οικονομικό. Ως κοινωνικό φαινόμενο το πανηγύρι έχει τη βάση του στη γη και στον αγροτικό κύκλο. Ως θρησκευτικό το πανηγύρι έχει μια μεταφυσική αντίληψη του χωροχρόνου, ορίζει

¹⁹⁷ Γούναρης, Β.(1992). Οικονομικές εξελίξεις στη Μακεδονία 1430-1912 στο: *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία, Ιστορία, Κοινωνία, Οικονομία, Πολιτισμός* (επιμ. Κολιόπουλος Ι., Χασιώτης Ι.), τ. II, Θεσσαλονίκη: Παπαζήσης και Παρατηρητής, σελ.58-81

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

τον ιερό χώρο και τον ιερό χρόνο. Ορίζει την περίοδο της γιορτής σε αντίθεση προς την περίοδο της δουλειάς. Τέλος ως οικονομικό το πανηγύρι χαρακτηρίζεται από μια στοιχειώδη μορφή ανταλλαγών και ανακατανομής του πλούτου με ταξίματα, δοσίματα, προσφορές, πλειοδοτικούς διαγωνισμούς, κοινό δείπνο κτλ. Η συνεύρεση των μελών της κοινότητας επιβεβαιώνει και επαληθεύει τη συνοχή και την ενότητα της κοινότητας, το άτομο ταυτίζεται με το σύνολο και το σύνολο με τον εαυτό του. Το πανηγύρι δηλώνει προς τα έξω την επιβεβαίωση του εμείς σε σχέση με τους άλλους, τους ξένους, τη σύσφιξη των σχέσεων της κοινότητας με άτομα ή και με άλλες κοινότητες και τέλος την ανάληψη της υποχρέωσης για τη διατήρηση των κοινοτικών και τη αναπαραγωγή των διακοινοτικών σχέσεων. Η κοινότητα που γιορτάζει γίνεται το κέντρο, ο πόλος έλξης σε μια μαζική κινητοποίηση των γύρω κοινοτήτων. Το πανηγύρι είναι το κατεξοχήν οικονομικό φαινόμενο της κοινότητας. Ίσως η πιο γραφική στιγμή είναι η συγκέντρωση των εμπόρων, των πραγματευτάδων και των ποικιλόμορφων εμπορευμάτων τους σε έναν οικισμό ή σε έναν τόπο που γιορτάζει με σκοπό τη διεξαγωγή των αγοραπωλησιών και είναι το σπουδαιότερο σύστημα ανταλλαγής προϊόντων στην εσωτερική αγορά. Συχνά η λέξη πανηγύρι σημαίνει εμποροπανήγυρη (από τις εβδομαδιαίες εμποροπανηγύρεις που ταυτίζονται στο τέλος με τα παζάρια, μέχρι τις μεγάλες κατ' έτος εμποροπανηγύρεις), ακριβώς επειδή υπήρχε η τάση το οικονομικό στοιχείο να υπερκαλύπτει το θρησκευτικό. Η Εκκλησία μάλιστα συχνά θέσπιζε ειδικούς κανονισμούς για τη λειτουργία των εμποροπανηγύρεων σε σχέση με το θρησκευτικό στοιχείο. Τα πανηγύρια λοιπόν ήταν τόπος συναλλαγών και ανταλλαγών αλλά κυρίως ήταν χώρος για σύναψη κοινωνικών σχέσεων για τελετουργίες και εορτασμούς. Οι συγκεντρώσεις αυτές παρουσίαζαν ιδιαίτερη ζωντάνια. Το πλήθος του κόσμου που ερχόταν είχε ανάγκη από στέγη και τροφή, γιατί διαρκούσαν πολλές μέρες. Έστηναν λοιπόν σκηνές και παράγκες (σκηναίν έφτασε να σημαίνει στην αρχαία Ελλάδα πανηγύρι και το ίδιο έγινε και στη νεότερη Ελλάδα).¹⁹⁸ Ο θεσμός της εμποροπανήγυρης είναι συνδεδεμένος με θρησκευτικές εορτές σε πολλά μέρη της Ελλάδας (Τρίκαλα, Έβρο, Αιτωλία, Σέρρες κτλ.). Η σύνδεση αυτή αποτελούσε έκφραση ευχαριστίας προς τους Αγίους της περιοχής συμπίπτοντας με την περίοδο διάθεσης των προϊόντων και έναρξης της καινούριας καλλιεργητικής περιόδου. Οι λαϊκές αγορές και τα πανηγύρια δεν είναι νέοι θεσμοί αλλά χρονολογούνται εκατοντάδες χρόνια πριν¹⁹⁹. Τα πανηγύρια είχαν εμπορικό χαρακτήρα αλλά και η εκκλησία τα υποστήριζε,

¹⁹⁸ Σκουτέρη - Διδασκάλου Ελεονώρα, ό.π.,σελ. 400 κι εξής

¹⁹⁹ Κυρίδης Αργ., Γκόλια Π., Τραϊανού Ε.(2006), Η Εμποροπανήγυρις του Αμυνταίου (1965-2005), Ανάγνωση αρχαιακού υλικού Στο: *Όψεις της Δυτικής Μακεδονίας*, Φλώρινα : Βιβλιολογεΐον,σελ.169

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

διότι οι εκθέσεις αυτές ήταν και μια πηγή εσόδων για την εκκλησία. Χαρακτηριστική περίπτωση ήταν τα Δημήτρια, που ενώ στην πόλη της Θεσσαλονίκης τελούνταν σε καταnuκτική ατμόσφαιρα, στην πεδιάδα του Αξιού πραγματοποιείτο μεγάλη εμποροπανήγυρη²⁰⁰. Έτσι λοιπόν οι εμποροπανηγύρεις είναι εκδηλώσεις που συνιστούν μια μαρτυρία της ελληνικής νοοτροπίας, γιατί με τρόπο ιδιάζοντα συνδέουν το θρησκευτικό με το κοσμικό βίωμα.

Τον 18^ο αιώνα δημιουργήθηκε ο πρώτος οργανωμένος οικιστικός πυρήνας του Αμυνταίου, όταν οικογένειες από τις γύρω ορεινές περιοχές κατέβηκαν στην εύφορη πεδιάδα δίπλα στις λίμνες. Η κατασκευή του σιδηροδρόμου καθιστά την πόλη ως ένα από τα μεγαλύτερα οικονομικά κέντρα της Δυτικής Μακεδονίας. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα του Γ. Χατζηκυριακού²⁰¹: «...παρά τον σταθμόν Σόροβιτς υπάρχει ομώνυμος μικρά κόμη μετά του σχολείου και της εκκλησίας. Παρ' αυτή εκτίσθησαν νέα οικήματα και καταστήματα ως και ξενοδοχεία και επετελέσθη νέος συνοικισμός, δι' ου διενεργείτο το διαμετακομιστικόν εμπόριον ...Εν τω εμπορικώ τούτω σταθμώ αναφαίνεται πάλιν το ελληνικόν εμπορικόν πνεύμα εν όλη την επιβολήν του. Οι συγκεντρωθέντες εν αυτώ Έλληνες έμποροι προσέδωκαν εις την κόμην νέα όψιν και ώθησιν προς την πρόοδον και τον πολιτισμόν».

Τον 19^ο αιώνα η εμποροπανήγυρη Αμυνταίου ήταν ουσιαστικά ζωοπανήγυρη και εξελισσόταν στην τοποθεσία των λιβαδιών τον μήνα Οκτώβριο. Σκοπός της η αγορά οικονομικών ζώων και ζώων εργασίας για τις αγροτικές δουλειές. Στην περιοχή του Αμυνταίου τον 19^ο αιώνα οι Οθωμανοί είχαν ως κύριο επάγγελμα την εκτροφή ημίονων και αλόγων, ίσως αυτή είναι και η αιτία που καθιερώθηκε το μεγάλο παζάρι ζώων στα όρια του Αμυνταίου. Αυτό ήταν γνωστό στην γύρω περιοχή και κατέβαιναν οι κάτοικοι από τα χωριά στο Αμύνταιο για να προμηθευτούν τα ζώα, κάτι που με το πέρασ των χρόνων έγινε θεσμός για την περιοχή.²⁰² Επιπλέον το Αμύνταιο ως κέντρο βοηθούσε την πώληση και τη μετακίνηση, διότι ήταν σημαντικό πέρασμα από τον κάμπο της Εορδαίας (άξονας Πτολεμαΐδας - Αμυνταίου) στην Λυγκηστίδα, προς τον κάμπο Φλώρινας - Μοναστηρίου. Όσο τα χρόνια κυλούσαν, το παζάρι εξελισσόταν κι έφερνε συνεχώς νέους επισκέπτες αλλά και παραγωγούς. Τα προϊόντα διευρύνονται στη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, όπου

²⁰⁰ όπ.π. σελ.169

²⁰¹Χατζηκυριακού, Γ.(1962). Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονίαν (1905-6), Κεφάλαιον Ζ', Σόροβιτς – Μοναστήριον, (Πρόλογος Β. Χατζηκυριακού, Εισαγωγή Β. Λαούρδα). Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, σελ. 167

²⁰²Μησιάλης,Κωνσταντίνος, Μικρό ιστορικό για την εμποροπανήγυρη του Αμυνταίου..., Περισκόπιο, φ. 318, 30 Σεπτεμβρίου 2019

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

έρχονται έμποροι κι από τα Γιάννενα, Γιαννιτσία κτλ. και πουλούν εξαρτήματα που αφορούν ζώα (πχ. χαλινάρια, παρωπίδες, σαμάρια, πέταλα, άροτρα, αλυσίδες). Στα μέσα της δεκαετίας του 1930 η ζωοπανήγυρη μεταφέρεται από τα λιβάδια στην κεντρική πλατεία και στον σιδηροδρομικό σταθμό. Την δεκαετία δε του 1950 παίρνει ανεξέλεγκτες διαστάσεις και το πανηγύρι του Αμυνταίου γίνεται το δημοφιλέστερο της Δυτικής Μακεδονίας. Τα χάνια αρχίζουν να βγάζουν τραπεζοκαθίσματα μπροστά από τα μαγαζιά τους και οι ροτόντες γίνονται περισσότερες. Τη δεκαετία του '60 και '70 η ζωοπανήγυρη εξελίσσεται σε εμποροπανήγυρη, όπου πωλείται κάθε λογής αντικείμενο που έχει να κάνει με την ένδυση, την υπόδηση, το νοικοκυριό, την εργασία αλλά και τα προικιά.²⁰³

Ο θεσμός της εμποροπανηγύρης αποτελεί μέχρι και σήμερα σημαντικό εμπορικό, οικονομικό και κοινωνικό γεγονός για την ευρύτερη περιοχή του Αμυνταίου και ίσως παλιότερα ήταν η μοναδική διέξοδος για διασκέδαση (EIKONA 27). Η εμποροπανήγυρη τελείται κάθε χρόνο το πρώτο δεκαήμερο του Οκτωβρίου σύμφωνα με το Βασιλικό Διάταγμα του 1956²⁰⁴ και είναι ενταγμένη στον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Ο χρόνος τέλεσης συμπίπτει με την εποχή, όπου ο πληθυσμός αποκτά αγοραστική δύναμη, λόγω της διάθεσης αγροτικών προϊόντων, της αποπεράτωσης των γεωργικών εργασιών και της επικείμενης ανάγκης για αγορές λόγω έλευσης του χειμώνα. Επίσης παίζει ιδιαίτερο ρόλο στον λαϊκό πολιτισμό και αποτελεί πόλο έλξης και συσπείρωσης των κατοίκων της ευρύτερης κοινότητας.

Η εμποροπανήγυρη του Αμυνταίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την εβδομαδιαία λαϊκή αγορά, που τελείται όλο τον χρόνο και είναι κορύφωσή της. Σημαντικό είναι ότι για τη λαϊκή αγορά Αμυνταίου υπάρχουν μαρτυρίες από τα πρακτικά συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου από το 1921,²⁰⁵ αν και δεν υπάρχουν επίσημες γραπτές μαρτυρίες για τον χρονικό προσδιορισμό της ετησίως.²⁰⁶ Τη στενή σχέση της εβδομαδιαίας αγοράς και της εμποροπανηγύρης υπογραμμίζει η διεξαγωγή τους στον ίδιο χώρο, στην κεντρική πλατεία της πόλης.²⁰⁷ Σύμφωνα με τα Πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου, για την εμποροπανήγυρη διατίθεται «η χρήσις ασκεπούς δημοτικού χώρου εν τη Δημοτική πλατεία²⁰⁸».

²⁰³ Μησιάλης, Κωνσταντίνος, ό.π. (30-9-2019)

²⁰⁴ Β.Δ.29/, 5-12-1956

²⁰⁵ Αρχείο Δ. Αμυνταίου. Πρακτικά Συνεδριάσεων Κοινοτικού Συμβουλίου Σόροβιτς, 17-4-1921. Ψήφισμα 5^ο, 10-11

²⁰⁶ Κυρίδης Αργ., Γκόλια Π., Τραϊανού Ε. (2006), Η Εμποροπανήγυρις του Αμυνταίου (1965-2005), Ανάγνωση αρχαιακού υλικού Στο: *Όψεις της Δυτικής Μακεδονίας*, Φλώρινα: Βιβλολογεϊόν, σελ.173

²⁰⁷ Κυρίδης Αργ., Γκόλια Π., Τραϊανού Ε., ό.π., σελ.163 και εξής

²⁰⁸ Πρακτικά Συνεδριάσεων Δημοτικού Συμβουλίου Αμυνταίου 79/1953, «Περί επιβολής δικαιώματος έκθεσης εμπορευμάτων χρήσεως 1953-4», 86

5. Οικονομία του Αμυνταίου

5.1 Σιδηρόδρομος: Επικοινωνία και Οικονομία

Αφού το βιομηχανικό πείραμα στην οθωμανική αυτοκρατορία είχε αποτύχει και η βελτίωση των οδικών μεταφορών καρκινοβατούσε, ήταν πλέον καιρός να δοκιμασθεί η επόμενη τεχνολογική καινοτομία του καιρού, που μάλιστα ετύγχανε της αποδοχής του Σουλτάνου Αβδούλ Αζίζ, ο σιδηρόδρομος.²⁰⁹ Για πολλούς οι σιδηρόδρομοι ήταν μία μαγική λύση, αφού θα προσήλκυαν ευρωπαϊκά κεφάλαια, θα ενεργοποιούσαν την βιομηχανία και τη γεωργία, θα βελτίωναν τις συνθήκες διαβίωσης, διοικήσεως και ασφαλείας και ως εκ τούτου, θα αύξαναν και τα κρατικά έσοδα. Ήταν όμως υπερβολικά καλό σενάριο για να είναι αληθινό. Το μεγαλεπήβολο βαλκανικό σιδηροδρομικό δίκτυο της Αυτοκρατορίας ανέλαβε να υλοποιήσει η εταιρεία του Βαρώνου Χιρς. Ήταν μία συμφωνία που προέβλεπε την κατασκευή 2.500 χλμ. γραμμής κατά μήκος και κατά πλάτος της Χερσονήσου. Μέρος του σχεδίου αυτού ήταν και η γραμμή Θεσσαλονίκης-Σκοπίων-Μητροβίτσας, η οποία άρχισε να κατασκευάζεται τον Φεβρουάριο του 1871 και τελείωσε τον Δεκέμβριο του 1874. Μετά από έντονη διπλωματική κίνηση και κάτω από συνεχείς πιέσεις των εμπορικών κύκλων, το φθινόπωρο του 1886 άρχισε να κατασκευάζεται η πολλά υποσχόμενη συνδετική γραμμή Σκοπίων-Βράνιας, η οποία το 1888 ένωσε την Θεσσαλονίκη με το Βελιγράδι και την Βιέννη μέσω Νις και κατά συνέπεια, με όλο το ευρωπαϊκό δίκτυο. Μόλις τον Ιούνιο του 1891 άρχισε η κατασκευή της γραμμής Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου, η οποία ολοκληρώθηκε τρία χρόνια αργότερα. Οι όροι κατασκευής της ήταν επαχθέστατοι για το οθωμανικό δημόσιο και περιελάμβαναν, εκτός των απείρων διευκολύνσεων εισαγωγής σιδηροδρομικού υλικού και παραχωρήσεων πλουτοπαραγωγικών πηγών στη γύρω περιοχή, την εγγύηση του Δημοσίου προς την κατασκευάστρια εταιρεία ετησίου χιλιομετρικού κέρδους ύψους 14.300 φράγκων. Τον Σεπτέμβριο του 1892 υπογράφηκε η τελευταία σύμβαση ανάμεσα στην Πύλη και τον Rene Baudouy, Γάλλο τραπεζίτη στην Κωνσταντινούπολη, ο οποίος αντιπροσώπευε όμιλο της πατρίδος του, μέτοχος του οποίου ήταν και η Αυτοκρατορική Οθωμανική Τράπεζα. Οι όροι του έργου ευνοούσαν και πάλι την ξένη εταιρεία. Το ποσό της εγγυήσεως για μία γραμμή 510 χλμ., που θα έωνε την Θεσσαλονίκη με την Αλεξανδρούπολη αλλά και με το δίκτυο Σόφιας-Κωνσταντινουπόλεως, ανήλθε στα 15.500 φράγκα ανά χιλιόμετρο, ενώ οι εμπορικές προοπτικές της ήταν εξ ορισμού περιορισμένες, λόγω της παράλληλης ναυσιπλοΐας.

²⁰⁹ Γούναρης, Βασίλειος. *Η Ιστοριογραφία και Χαρτογραφία του Μακεδονικού Ζητήματος* στο Ίδρυμα Μουσειού Μακεδονικού Αγώνα (IMMA)

Η κατασκευή των γραμμών εντόπισε το συγκοινωνιακό πρόβλημα στην κατασκευή και τη συντήρηση του οδικού δικτύου μεταξύ των κέντρων παραγωγής και διαθέσεως και των σιδηροδρομικών σταθμών, που στο σύνολό τους βρίσκονταν μακριά από τις πόλεις που εξυπηρετούσαν. Κάθε νέα κατασκευή συνοδευόταν από μία απόπειρα βελτιώσεως, η οποία όμως σταματούσε πολύ σύντομα. Μαζί με την κατασκευή των πρώτων σιδηροδρομικών ξεκίνησε και μία ανακαινιστική προσπάθεια στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, όπου η κατεδάφιση των παραθαλασσίων τειχών δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την κατασκευή προκυμαίας, η οποία όμως ολοκληρώθηκε μετά από μία δεκαετία. Ταυτόχρονα, πύκνωσαν τα δρομολόγια των ακτοπλοϊκών εταιρειών. Μέσα σε δέκα χρόνια (1872-1882), η ναυτιλιακή κίνηση της Θεσσαλονίκης τριπλασιάστηκε. Οι εργασίες για την σιδηροδρομική ένωση (1886-88) με την Κεντρική Ευρώπη εγκαινίασαν έναν νέο κύκλο ναυτιλιακών δραστηριοτήτων διαφόρων χωρών, που συνέδεσαν την πόλη σε τακτική βάση με τον Βόλο, τον Πειραιά, την Καβάλα, την Τεργέστη, το Λίβερπουλ, το Λονδίνο και τη Μασσαλία. Η κατακόρυφη αύξηση της κινήσεως στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης επανέφερε το πρόβλημα της ουσιαστικής ανακαινίσεώς του αλλά, παρά τις μελέτες που ξεκίνησαν από το 1888, το μεγαλύτερο μέρος των έργων δεν ολοκληρώθηκε πριν από το 1903 και η σύνδεσή του με σιδηροδρομικό σταθμό πριν από το 1909. Ωστόσο, τα παράπονα του εμπορικού κόσμου για την βραδύτητα των έργων και τα υψηλά τέλη ελλιμενισμού δεν εμπόδισαν την κορύφωση της εμπορικής κινήσεως, ειδικά μετά την πολιτική μεταβολή του 1908.

Η άνοδος του εμπορίου της Θεσσαλονίκης και η απ' ευθείας επικοινωνία εισαγωγέων και εμπορικών οίκων βελτίωσε σημαντικά την κατάσταση του πιστωτικού τομέος. Γύρω στα 1890, οι ευρωπαϊκοί εμπορικοί οίκοι παραχωρούσαν πλέον στους εμπόρους της Μακεδονίας πιστώσεις από τρίμηνες μέχρι και οκτάμηνες. Η άνεση αυτή πέρασε από το χονδρεμπόριο στο λιανεμπόριο και άγγιξε ακόμη και τους μικροκαταναλωτές των χωριών. Η σταδιακή σιδηροδρομική σύνδεση της Θεσσαλονίκης με την ενδοχώρα και οι ευεργετικές μεταβολές στο δανειοπιστωτικό σύστημα είχαν ως αποτέλεσμα την σταθερή και γρήγορη τροφοδότηση της εσωτερικής αγοράς με μεγάλες ποσότητες εμπορευμάτων και μάλιστα σε χαμηλότερες τιμές. Έτσι ήταν δυνατή η ανανέωση των αποθεμάτων σύμφωνα με τις κυμάνσεις των επιτοπίων αναγκών. Με δύο λέξεις, τα καταστήματα άρχισαν να γίνονται βιώσιμες εμπορικές επιχειρήσεις. Από τη στιγμή που οι έμποροι απέκτησαν σταθερές βάσεις, το μέλλον των εμποροπανηγύρεων είχε προδιαγραφεί. Ο συναγωνισμός μεταξύ των περιπλανωμένων εμπόρων και των εγκατεστημένων καταστηματαρχών ήταν άνισος. Αναπόφευκτα λοιπόν οι εμποροπανηγύρεις υποβαθμίσθηκαν, χωρίς όμως να χαθούν εντε-

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

λώς, ενώ τα καταστήματα πλημμύρισαν τις πόλεις και εμφανίσθηκαν με τη μορφή των παντοπωλείων και στα χωριά. Τα караβάνια είχαν παρεμφερή τύχη. Τα νέα σύνορα περιόρισαν την κινητικότητά τους, ενώ η φθορά των πανηγύρεων και οι σιδηρόδρομοι τον όγκο των εμπορευμάτων. Όσοι αγωγάτες παρέμειναν πιστοί στο επάγγελμα, βρήκαν επικερδή απασχόληση στη μεταφορά αγαθών από τους σιδηροδρομικούς σταθμούς προς τις πόλεις που εξυπηρετούσαν. Σημαντικές μεταβολές επήλθαν και στο εμπορικό δίκτυο γενικότερα. Η κατασκευή της γραμμής Θεσσαλονίκη-Μητροβίτσα-Νις απομάκρυνε σημαντικό αριθμό χωριών από την αγορά του Μοναστηρίου και αρκετών βορείων πόλεων (Σκόπια, Στιπ, Πιρότ) από την Θεσσαλονίκη· από την άλλη, η γραμμή Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου οδήγησε στην εμπορική αυτονόμηση της Φλωρίνης, της Καστοριάς και της Κοζάνης και στην άνοδο του Αμυνταίου. Η σιδηροδρομική ένωση με την Κωνσταντινούπολη απομόνωσε την Καβάλα και οδήγησε μέρος της εμπορικής κινήσεως των Σερρών στη Θεσσαλονίκη, που καρπώθηκε, άλλωστε, τα περισσότερα οφέλη από τις μεταβολές του εμπορικού δικτύου.²¹⁰

Οι μεταβολές της αγοράς και των συγκοινωνιών αντιστοιχούσαν σε ανάλογες δημογραφικές μεταβολές. Η τουρκική απογραφή, που ξεκίνησε το 1881 και ολοκληρώθηκε το 1893, έδειξε ότι ο πληθυσμός των δύο βιλαετιών (Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου) ήταν 989.844 και 664.399 κάτοικοι αντίστοιχα, σύνολο 1.654.243 έναντι 1.378.000 στα μέσα του αιώνα και περίπου 1.000.000 στα 1830. Οι Μουσουλμάνοι αποτελούσαν το 45% στο Βιλαέτι Μοναστηρίου και το 35% στο Βιλαέτι Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα με την ίδια απογραφή, οι Εξαρχικοί αποτελούσαν ήδη το 46% των Χριστιανών των δύο βιλαετιών, αλλά τα στοιχεία για τέτοιου είδους εκτιμήσεις απέχουν πολύ από του να θεωρηθούν ακριβή. Ακριβέστερα, έστω ως τάξεις μεγέθους, είναι τα στοιχεία για την αστυφιλία. Το Κιλκίς διπλασίασε τους κατοίκους του από το 1870 έως το 1898 και η Καστοριά από το 1850 έως το 1888· η Έδεσσα από 10.000 το 1850 έφθασε τις 25.000 το 1900· η Φλώρινα από 10.000 το 1888 ανέβηκε στις 12.000 το 1908 και ο Πρίλαπος από τις 13.000 στις 17.000. Παρόμοια πληθυσμιακή άνοδος παρατηρήθηκε σε πλήθος κωμών και κωμοπόλεων που βρέθηκαν στην πορεία των σιδηροδρομικών γραμμών, ενώ απλοί σιδηροδρομικοί σταθμοί εξελίχθηκαν σε ακμάζοντα διαμετακομιστικά κέντρα. Βέβαια, το μεγαλύτερο μέρος του αστικοποιούμενου πληθυσμού συγκεντρώθηκε στις πρωτεύουσες των βιλαετιών. Τα τρένα και τα πλοία δεν μετέφεραν τους ανθρώπους μόνον στις πόλεις. Εξίσου σημαντικός ήταν και ο όγκος της αποδημίας, που ξεπέρασε κατά πολύ τα παραδοσιακά μεγέθη. Η Ηγεμονία της

²¹⁰ Γούναρης, Β., ό.π., στο Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Βουλγαρίας απορρόφησε καταρχήν έναν σημαντικό αριθμό μεταναστών, που στην περίοδο 1880-1900 ίσως ξεπέρασαν τις 200.000. Στο μεταξύ εγκαινιάστηκε και η αποδημία προς τις ΗΠΑ, που όμως από το 1895 έως το 1902 δεν ξεπέρασε συνολικά τα 1.700 άτομα. Ο σεισμός και οι καταστροφές του 1902, η εξέγερση του Ίλιντεν το 1903 και η έναρξη του Μακεδονικού Αγώνα οδήγησαν σε μαζική έξοδο του άρρενος χριστιανικού αγροτικού πληθυσμού. Η κίνηση προς τις ΗΠΑ, τον Καναδά και τη Νότιο Αμερική αποκλειστικά από την Μακεδονία κατά την περίοδο 1900-1912 ξεπέρασε τους 50.000 και πιθανόν να άγγιζε τους 75.000 Σλαβοφώνους, κυρίως νεαρούς άνδρες.²¹¹

Κατά τον 19^ο αιώνα η λειτουργία ατμοκίνητων σιδηροδρόμων συμβόλιζε παγκόσμια το οριστικό πέρασμα στην εποχή του εκσυγχρονισμού και της εκβιομηχάνισης. Ο σουλτάνος Αβδούλ Αζίζ (1861-1876) με την αναρρίχηση στο θρόνο αντιλαμβάνεται ότι η συνοχή και η επιβίωση της παραπαίουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας χρειάζεται ένα γενναίο εκσυγχρονισμό με ριζικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του κράτους. Στα πλαίσια αυτά ο Μεγάλος Βεζύρης συλλαμβάνει το σχέδιο για τη δημιουργία ενός σιδηροδρομικού δικτύου που θα βελτίωνε την επικοινωνία των επαρχιών της, θα δημιουργούσε νέες οικονομικές ευκαιρίες αλλά και θα επέτρεπε την γρήγορη μεταφορά στρατευμάτων από το ένα σημείο της αυτοκρατορίας στο άλλο. Για τους Ευρωπαίους η σιδηροδρομική σύνδεση του ευρωπαϊκού δικτύου με την Κωνσταντινούπολη μέσω Βιέννης ήταν επίσης πολύ ενδιαφέρουσα ιδέα, αφού θα μίκραινε κατά πολύ τον χρόνο και το κόστος μεταφοράς ταξιδιωτών και εμπορευμάτων. Η σύνδεση μάλιστα του λιμανιού της Θεσσαλονίκης με την βόρεια Ευρώπη πρόσφερε την δυνατότητα μιας πιο γρήγορης επικοινωνίας ακόμη και με τις ασιατικές αποικίες των ευρωπαϊκών χωρών. Έτσι η Υψηλή Πύλη θα αποφασίσει την υλοποίηση ενός μεγάλου σιδηροδρομικού δικτύου στις ευρωπαϊκές επαρχίες της αυτοκρατορίας μήκους 2.500 χιλιομέτρων. Το τιτάνιο αυτό έργο θα ανατεθεί τελικά το 1869, με την μέθοδο της χρηματοδότησης, κατασκευής και λειτουργίας για 99 χρόνια, στον βαρόνο Μωρίς ντε Χιρς (Baron Maurice de Hirsch). Ο βαρόνος Χιρς ήταν ένας από τους μεγαλύτερους και πλουσιότερους τραπεζίτες της Ευρώπης την εποχή εκείνη. Γεννημένος στο Μόναχο, σπουδαγμένος και παντρεμένος στις Βρυξέλλες και εγκατεστημένος στο Παρίσι από όπου διηύθυνε τις τραπεζικές του εργασίες, ο Γερμανοεβραίος τραπεζίτης αναλάμβανε την χρηματοδότηση μεγάλων και ριψοκίνδυνων έργων παράλληλα με τις φιλανθρωπικές του πρωτοβουλίες, όπως η κατασκευή του συνοικισμού Χιρς και η ανέγερση του νοσοκομείου Χιρς (σημερινό Ιπποκράτειο νοσοκομείο) στη Θεσ-

²¹¹ Γούναρης, Β., ό.π., στο Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σαλονίκη. Για την υλοποίηση της συμφωνίας ο βαρόνος Χιρς ιδρύει δυο εταιρείες: την Αυτοκρατορική Εταιρεία Σιδηροδρόμων Ευρωπαϊκής Τουρκίας (Société Imperiale des Chemins de Fer de la Turquie d'Europe) που θα αναλάβει την κατασκευή των σιδηροδρομικών γραμμών και την Γενική Εταιρεία Εκμετάλλευσης των Σιδηροδρόμων της Ευρωπαϊκής Τουρκίας (Compagnie Générale d'Exploitations des Chemins de Fer de la Turquie d'Europe) που θα αναλάβει την λειτουργία και εκμετάλλευση για 99 χρόνια των σιδηροδρόμων. Αρχές 1870 αρχίζουν οι κατασκευές με γρήγορο ρυθμό από τέσσερα διαφορετικά σημεία. Η κατασκευή της πρώτης σιδηροδρομικής γραμμής ένωσε τη Θεσσαλονίκη στα 1871-4 με την πόλη Μητρόβιτσα του Κοσσυφοπεδίου. Το 1878 που ολοκληρώθηκε η γραμμή το τρένο κάλυπτε τη διαδρομή Σκόπια-Μητρόβιτσα - Θεσσαλονίκη. Το 1888 η γραμμή συνδέθηκε με το σερβικό σιδηροδρομικό δίκτυο, ενώ στη δεκαετία του 1890 κατασκευάστηκαν με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση δύο ακόμη γραμμές με το Μοναστήρι και την Κωνσταντινούπολη. Το 1894 η σιδηροδρομική γραμμή από τη Θεσσαλονίκη απλώνεται στη Δ. Μακεδονία, ως τη Φλώρινα (σταθμός Μεσονησίου). Η Οθωμανική Αυτοκρατορία διέθεσε πολύ μικρά ποσά για την κατασκευή σιδηροδρόμων και βοηθήθηκε αναπόφευκτα από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η Γαλλία ήταν η αρχηγική δύναμη στην κατασκευή δικτύων με ένα σύνολο 1.266 χιλιομέτρων σιδηροδρόμων, κυρίως στις κεντρικές και δυτικές περιοχές της αυτοκρατορίας (Βαλκάνια). Η Γερμανία και η Αγγλία ήταν η δεύτερη και τρίτη δύναμη αντίστοιχα.

Αμέσως μετά, πρώτη προτεραιότητα για τον νέο σουλτάνο Αβδούλ Χαμίτ (1876-1909) είναι η σύνδεση των υπό οθωμανική κυριαρχία ακόμη ευρωπαϊκών περιοχών με την Κωνσταντινούπολη. Πρέπει επειγόντως να συνδεθεί η πρωτεύουσα με την Θεσσαλονίκη, έδρα μεγάλης στρατιάς, και η τελευταία με το Μοναστήρι (πιθανότατα ο Ρεούφ Πασάς θα μεσολαβήσει για τη γραμμή Αμυνταίου - Μοναστηρίου), έδρα στρατιωτικών ακαδημιών. Συγχρόνως θα εξεταστεί και η σύνδεση του Μοναστηρίου με την Αδριατική. Ο Γερμανοεβραίος τραπεζίτης και εκπρόσωπος των οπλικών συστημάτων Μάουζερ στη Κωνσταντινούπολη Άλφρεντ Κάουλα (Alfred von Kaulla) προωθεί τις αυτοκρατορικές σκέψεις στον διευθυντή της Deutsche Bank (τον Georg von Siemens), ο οποίος χωρίς δισταγμό προτείνει στον σουλτάνο την ανάληψη της κατασκευής και λειτουργίας της γραμμής Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου.

Στις 27 Οκτωβρίου 1890 λοιπόν με αυτοκρατορικό ιραδέ εκχωρήθηκε στην Deutsche Bank του Βερολίνου το δικαίωμα κατασκευής και εκμετάλλευσης σιδηροδρομικής γραμμής κανονικού πλάτους και συνολικού μήκους 219 χιλιομέτρων, που θα συνέδεε τη

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Θεσσαλονίκη με το Μοναστήρι, σπουδαίο οικονομικό και στρατηγικό κέντρο της Μακεδονίας, μέσω Σόροβιτς. Για τον σκοπό αυτό ιδρύθηκε εταιρεία με κεφάλαιο ύψους 20.000.000 χρυσών γαλλικών φράγκων και διοικητή τον Alfred von Kaulla, διευθυντή της Τράπεζας Βυτεμβεργικής Ένωσης στη Στουτγκάρδη. Την επομένη ο τραπεζίτης υπογράφει συμφωνία βάσει της οποίας το έργο έπρεπε να ολοκληρωθεί σε 3,5 χρόνια. Η κατασκευή άρχισε τον Ιούνιο του 1891 με ανάδοχο την γαλλική κατασκευαστική εταιρεία Societe de Construction de Chemin de fer Salonique a Monastir, που ιδρύθηκε στις 5 Φεβρουαρίου του 1891 στην Κωνσταντινούπολη, με αρχιμηχανικό τον διάσημο Γάλλο Renaudin.²¹² Η εταιρεία αυτή ήταν θυγατρική της Societe de Construction et Exploitation de Chemin de Fer, του διάσημου Γάλλου μηχανικού Philippe Vitalli, ο οποίος είχε κατασκευάσει αρκετά σιδηροδρομικά δίκτυα στην οθωμανική επικράτεια. Ο κόμης Philippe Vitalli ή καλύτερα ο Φίλιππος-Σπυρίδων Βιτάλης ήταν γιος του Ζακυνθινού αριστοκράτη Γεωργίου Βιτάλη. Ο Γεώργιος Βιτάλης μαζί με τον αδελφό του Σπύρο είχαν βοηθήσει ενεργά τον απελευθερωτικό αγώνα προωθώντας στις ευρωπαϊκές καγκελαρίες την υπόθεση της ελληνικής ανεξαρτησίας. Θα συνεισφέρουν χρήματα και όπλα στον λόρδο Βύρωνα πριν το ταξίδι του τελευταίου στο Μεσολόγγι. Θεωρούνται οι ιδρυτές της γαλλικής μερίδας, του μετέπειτα γαλλικού κόμματος του Κωλέττη. Με την ενθρόνιση όμως του Όθωνα το 1832 ο Γεώργιος Βιτάλης θα εγκατασταθεί στο Παρίσι. Ο γιος του Φίλιππος-Σπυρίδων (1830-1909) μετά την αποφοίτησή του από σχολή μηχανικών (Ecole Centrale) θα αναδειχτεί σε έναν από τους ικανότερους επιχειρηματίες κατασκευής μεγάλων έργων σε Ευρώπη, Μέση Ανατολή και Ασία.²¹³ Ειδικότητά του οι σιδηρόδρομοι και τα λιμάνια. Λογικό λοιπόν η εταιρεία του να κληθεί να κατασκευάσει και τον σιδηρόδρομο Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου. Η κατασκευή αρχίζει τον Ιούνιο του 1891. Στα εργοτάξια εργάζονται ντόπιοι και ξένοι ειδικοί. Οι τελευταίοι αντιστοιχούν σε περίπου 30% της συνολικής εργατικής δύναμης. Από τους ξένους οι περισσότεροι είναι Ιταλοί από την περιοχή του Πιεμόντε και δουλεύουν κυρίως στο βόρειο κομμάτι της γραμμής. Άλλες εθνικότητες είναι Αυστριακοί, Σέρβοι, Γερμανοί, Ελβετοί ακόμη και Ρώσοι. Στα εργοτάξια δούλευαν την άνοιξη του 1892 περίπου 2.300 στο τμήμα Θεσσαλονίκη - Έδεσσα και 1.300 στο τμήμα Έδεσσα - Μοναστήρι. Ο μέγιστος αριθμός εργαζομένων έφτασε και τους 6.000. Η ελονο-

²¹² Μαυρομμάτης, Β.- Μαζαρακίδου, Α. (1990). Πρώτες ιστορικές πληροφορίες για τη σιδηροδρομική σύνδεση Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου στα τέλη του 19^{ου}. *Περιοδικό Θεσσαλονίκη, Επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης*, τ.2, σελ.230-2

²¹³ Σιβέννας, Ν. ,Το πρώτο σφύριγμα τρένου στην Έδεσσα, *Σιδηροδρομικά Νέα*, 9 Απριλίου 2017

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σία όμως δημιουργεί πολλά προβλήματα με υψηλό αριθμό ασθενειών και θανάτων σε σημείο που η ιταλική κυβέρνηση προτρέπει τους Ιταλούς να φύγουν.²¹⁴

*«Στο αγαπημένο μας παιδί Αλμπέρ Φρέν που απεβίωσε στις 7 Μαΐου 1893
σε ηλικία 3 ετών»*

Επιτύμβια στήλη που σώζεται στο νεκροταφείο Έδεσσας. Κατά πάσα πιθανότητα γιός ενός από τους αλλοδαπούς (Ελβετούς ή Γερμανούς) εργαζόμενους σε κοντινό στην πόλη εργοτάξιο²¹⁵.

Η χάραξη της γραμμής έγινε στην ίδια σχεδόν διαδρομή της Εγνατίας οδού των ελληνορωμαϊκών χρόνων: Δυρράχιο, Ηράκλεια, Αμύνταιο, Έδεσσα, Θεσσαλονίκη, Προποντίδα.²¹⁶ Η εταιρεία ανέλαβε και την κατασκευή 15 συνολικά σταθμών: Τεκελί (Σίνδος), Κιρτζιλάρ (Αδενδρο), Γιδά (Αλεξάνδρεια), Καραφέρια (Βέροια), Αγκοστος (Νάου-

²¹⁴ ό.π., Σιδηροδρομικά Νέα, 9 Απριλίου 2017

²¹⁵ ό.π., Σιδηροδρομικά Νέα, 9 Απριλίου 2017

²¹⁶ Χασιώτης Ηλίας, «Η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου» στο: Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλης (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwritepublications, σελ. 127

σα), Βερτικόπι (Σκύδρα), Βοδενά (Έδεσσα), Βλάδοβο (Άγρας), Όστροβο (Αρνισσα), Σόροβιτς (Αμύνταιο), Εξίσου (ΞινόΝερό), Μπάνιτσα (Βεύη), Μεσονήσιο (Φλώρινα), Κεναλή (Κρεμένιτσα), Μπίτολα (Μοναστήριον) (ΕΙΚΟΝΕΣ 28 & 29). Όλοι σχεδόν οι σταθμοί που κατασκευάστηκαν αποτελούσαν δείγματα κεντροευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής και αποτυπώθηκαν από τον φακό του διάσημου Αρμένιου φωτογράφου της εποχής Paul Zerdji, ο οποίος διατηρούσε κατάστημα στη Θεσσαλονίκη στην οδό Βαρδάρη 20.²¹⁷ Έντεκα από αυτούς ήταν διώροφοι με δίρριχτη στέγη, ενώ οι υπόλοιποι ήταν ισόγειοι. Στην μία άκρη της πλευράς, που εκτεινόταν κατά μήκος των γραμμών, βρισκόταν η αποθήκη, ενώ στην άλλη υπήρχε χώρος για κήπο. Ο σταθμός του Μοναστηρίου ήταν ο μοναδικός σταθμός που ανήκε στην Α΄ τάξη σταθμών του δικτύου. Οι περισσότεροι σταθμοί δεν είχαν δομημένη αποβάθρα, ούτε στέγαστρο για τους επιβάτες. Οι πινακίδες των σταθμών αναγράφονταν με μικτή γραφή, δηλαδή την τουρκική ονομασία και την αντίστοιχη γαλλική εκδοχή. Δεν αναγράφονταν η ελληνική ονομασία, πράγμα που έγινε μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας.²¹⁸ Το Αμύνταιο, Ξινό Νερό, Βεύη και Μεσονήσι²¹⁹ διατήρησαν τα αρχικά τους κτίρια,²²⁰ αφού διασώθηκαν από τους βομβαρδισμούς των Γερμανών το 1944. Ο σταθμός του Μεσονησίου διέθετε μέχρι το 1931 και μηχανοστάσιο ατμαμαζών, ενώ σήμερα το κτίριο του παλιού επιβατικού σταθμού χρησιμοποιείται από τη Σχολή Καλών Τεχνών Φλώρινας. Ο ιστορικός Αλέξανδρος Γρηγορίου μας δίνει στο έργο του πολλές πληροφορίες για τα κτίρια.²²¹

Παρά τα προβλήματα που αντιμετώπισε η εταιρεία (π.χ. σαθρό έδαφος στην περιοχή της Αλεξάνδρειας, άφθονα λιμνάζοντα νερά σε Αλεξάνδρεια, Άγρα και Νάουσα που ευνόησαν την ελονοσία και τη φυματίωση μεταξύ των εργατών, σταθερή επανάληψη κλειστών πεδιάδων και οροπεδίων, με αποτέλεσμα να χρειαστεί να κατασκευαστούν 3 σιδερένιες κοιλαδογέφυρες και 13 συνολικά σήραγγες) η εταιρεία κατόρθωσε να παραδώσει το έργο μέσα στα ορισθέντα χρονικά περιθώρια (15 Ιουνίου 1894). Το 1892 το τρένο φθάνει σε Έδεσσα και Σόροβιτς, ενώ τον Ιανουάριο 1894 περατώθηκε η κυκλοφορία των συρμών ως το Μοναστήρι. Την ημέρα των εγκαινίων ο σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ, που επέβαινε

²¹⁷ Ναλμπάντη, Α. Οι Φωτογραφίες της γραμμής Θεσσαλονίκης- Μοναστηρίου, στο: *Αλεξάνδρεια. Σιδηρόδρομος και Πόλη 1894-1994. Αφιερωματική έκδοση για τα 100 χρόνια σιδηροδρομικής σύνδεσης Θεσσαλονίκης- Μοναστηρίου και η επίδραση στην Αλεξάνδρεια*, Αλεξάνδρεια: Δήμος Αλεξάνδρειας, σελ.35

²¹⁸ Σύλλογος Φίλων Σιδηροδρόμου (1997). *Οι Ελληνικοί Σιδηρόδρομοι. Η διαδρομή τους από το 1869 έως σήμερα* (Συλλογικό), Αθήνα: Μίλητος

²¹⁹ Ο σταθμός του Μεσονησίου ονομάζονταν μέχρι το 1931 «Φλώρινα», γιατί εξυπηρετούσε την ομώνυμη πόλη.

²²⁰ Οι σταθμοί αυτοί έπαθαν μεγάλες ζημιές από τον σεισμό της 2ας Σεπτεμβρίου 1920, βλ. Εφημερίς των Βαλκανίων, φ.727(3/9/1920)

²²¹ Γρηγορίου, Αλέξης (2005). Ο σιδηρόδρομος Θεσσαλονίκης – Μοναστηρίου. *Ιστοριογραφικά*, τ. 5

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

στο όχημα, μοιράζει στους κατοίκους του Σόροβιτς ωρολόγι τσέπης.²²² Η διέλευση του σιδηροδρόμου και της γραμμής που ένωνε για στρατηγικούς και οικονομικούς λόγους την Κωνσταντινούπολη με τη Θεσσαλονίκη και το Μοναστήρι και η δημιουργία του μεγάλου Σιδηροδρομικού Σταθμού στο Αμύνταιο ήταν η πρώτη μεγάλη ευκαιρία για τον άσημο οικισμό. Μέσα σε λίγα χρόνια το Αμύνταιο έγινε κέντρο της περιοχής και διαμετακομιστικός σταθμός εμπορίου για όλη τη Δυτική Μακεδονία και ακόμη μακρύτερα μέχρι την Ήπειρο. Μεταφορές αγαθών, ταξιδιώτες, υπηρεσίες, τράπεζες, καταστήματα και ό,τι συνεπάγεται η διακίνηση πλούτου και ανθρώπων για έναν τόπο, που πριν λίγα χρόνια παρήγε μόνο κρασί και δημητριακά. Όλη η κίνηση της πόλης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν οργανωμένη γύρω από τον σιδηροδρομικό σταθμό με επίκεντρο το ξενοδοχείο «Μεγάλη Ελλάς». Δίπλα στο ξενοδοχείο ήταν οι αποθήκες του σταθμού, που αργότερα έγιναν το σινεμά των Χατζηγιωάννου και Κωνσταντινίδη, καθώς και οι διάφορες μεταφορικές εταιρείες. Πέριξ του σταθμού και επί της Μεγάλου Αλεξάνδρου υπήρχαν εστιατόρια, ταβέρνες, καφενεία και το πανδοχείο του Χατζηγιωάννου. Απέναντι από τον σταθμό βρίσκονταν επίσης τα οικονομικότερα ξενοδοχεία «Κλεισούρα» και «Μοναστήρι», γεμάτα ταξιδιώτες που θα συνέχιζαν το ταξίδι τους την άλλη μέρα για Κοζάνη, Καστοριά, Πτολεμαΐδα, μέχρι Γρεβενά και Γιάννενα.

Στα περισσότερα κτίρια των ελληνικών σιδηροδρομικών σταθμών της εποχής μπορούμε να παρατηρήσουμε μια επαναληπτικότητα στην κατασκευή καθώς παρουσιάζουν κοινά στοιχεία. Στο σχεδιασμό τους συναντάμε συνήθως απλές λειτουργικές κατόψεις και συμμετρικές όψεις που έχουν σχεδιαστεί με γνώμονα βασικά γεωμετρικά σχήματα, όπως το τετράγωνο, ο κύκλος, το τρίγωνο. Χαρακτηριστικά στοιχεία είναι η επιμήκης στοά που στεγάζει τις αποβάθρες, η κεραμοσκεπής στέγη – πότε δίρριχτη πότε τετράρριχτη – καθώς και τα εμφανή αγκωνάρια στις γωνίες και τα πρέκια των ανοιγμάτων. Οι σιδηροδρομικοί σταθμοί προέκυψαν από τον συνδυασμό των παραπάνω στοιχείων με κάποια στοιχεία των αρχιτεκτονικών τάσεων της εποχής, ενώ συχνά στους σταθμούς φαίνονται επιρροές της αρχιτεκτονικής της χώρας, στην οποία ανήκε η εταιρεία που ανέλαβε την κατασκευή τους. Έτσι στο δίκτυο Μακεδονίας-Θράκης κυριάρχησε ένας κεντροευρωπαϊκός τύπος σταθμού, για λογαριασμό της αναδόχου εταιρείας κατασκευής.²²³ Παράλληλα η ιεράρχηση των σταθμών Α, Β, Γ, Δ, τάξης ανάλογα με το μέγεθός τους και επομένως και την επιβατική κίνηση που εξυπηρετούν, είναι ενδεικτική της σημασίας

²²²Βοσκοπούλου, Χρυσούλα(2018).Οι σιδηροδρομικοί σταθμοί Αμυνταίου –Φλώρινας. Φλώρινα[χ.ο.]

²²³Βοσκοπούλου, Χρ. όπ.π.,σελ.48

που έχει δοθεί στον σχεδιασμό τους.²²⁴ Σύμφωνα με το σχέδιο του σταθμού, που περιλαμβάνει κατόψεις των κύριων και βοηθητικών κτιρίων, το κτίριο του Σταθμού Αμυνταίου περιελάμβανε οίκημα Επιθεωρητού (στοιχείο που αποδεικνύει τη σημασία του σταθμού Αμυνταίου για τη γραμμή Θεσσαλονίκης - Φλώρινας), οίκημα κλειδούχου, οίκημα αρχιεργάτου και εργατών, οίκημα φύλακος, κτίριον επιβατών και νέο οίκημα συντηρήσεως.²²⁵ Και ο Σιδηροδρομικός Σταθμός Ξινού Νερού κατασκευάστηκε το 1894, ως μέρος του δικτύου «Θεσσαλονίκης – Μοναστηρίου» και χρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου για τη μεταφορά στρατιωτικού εξοπλισμού και γαλλικών, ρωσικών και σερβικών στρατευμάτων προς την περιοχή του Αμυνταίου.²²⁶

Οι επιπτώσεις της έλευσης του σιδηροδρόμου στο Αμύνταιο ήταν τεράστιες. Ο μικρός αγροτικός οικισμός θα μεταμορφωθεί, όπως προαναφέρθηκε, σε σπουδαίο διαμετακομιστικό κέντρο της Δυτικής Μακεδονίας κατά τις δεκαετίες 1920-40 (ΕΙΚΟΝΑ 30). Ο Χατζηκυριακού, υπουργός παιδείας το 1925, γράφει σχετικά: *«Παρά το σταθμόν Σόροβιτς επετελέσθη νέος συνοικισμός. Παραλαμβάνονται εκ Θεσσαλονίκης εμπορεύματα και αποστέλλονται εις μέγα και σημαίνον τμήμα της Νοτιοδυτικής Μακεδονίας (Καστοριά, Κοζάνη, Σιάτιστα κλπ)»*²²⁷. Από εκεί φορτώνονται όλα τα εμπορεύματα για Καστοριά, Καϊλάρια, Κοζάνη, Σιάτιστα κ.α. Στο Σόροβιτς θα δημιουργηθούν πολλά εμπορικά καταστήματα, θα χτιστούν κατοικίες, θα λειτουργήσουν ξενοδοχεία, πανδοχεία, ξένες αντιπροσωπίες, Τράπεζες, Τηλεγραφείο, Ταχυδρομείο, πολυάριθμες μεταφορικές εταιρείες. Καθημερινά κυκλοφορούν σ' αυτό έμποροι, αγωγιάτες, κάτοικοι των γύρω χωριών, που ψώνιζαν στα τοπικά καταστήματα και έτρωγαν στα εστιατόρια και τις ταβέρνες του. Επιπλέον ο σιδηρόδρομος θα δώσει τέλος στη γεωγραφική απομόνωση, αφού οι κάτοικοι μπορούν καθημερινά να ταξιδεύουν σε όλες τις πόλεις.²²⁸

Στον Μακεδονικό Αγώνα το τρένο αποτέλεσε όπλο στα χέρια των Ελλήνων. Τα πιο πολλά όπλα και πυρομαχικά μεταφέρονταν από τη Θεσσαλονίκη στο Κλειδί, εκεί χωρικοί τα μετέφεραν στον Γιδά (σημερινή Αλεξάνδρεια), απ' όπου τα συσκέυαζαν σε τσουβάλια με κριθάρι ή σε κιβώτια υαλικών, τα έστελναν στη Νάουσα, στα Βοδενά (Εδεσσα) και στο Σόροβιτς. Η σιδηροδρομική γραμμή αποτέλεσε τη σπονδυλική στήλη της προέλασης της ελληνικής στρατιάς μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης (26-10-1912) κατά τους Βαλκανικούς πολέμους. Η εφόρμηση προς τη Δυτική Μακεδονία, η απελευθέρωσή της

²²⁴ Πιπίνης, Κ., (2005). Οδοιπορικό στους ελληνικούς σιδηροδρομικούς σταθμούς. *Αρχιτέκτονες*, τεύχος 51, Αθήνα (www.sadas.gr)

²²⁵ Βοσκοπούλου, Χρ., ό.π., σελ.32

²²⁶ www.ambafrance.gr

²²⁷ Χασιώτης Ηλίας, «Η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου», σελ.133

²²⁸ ό.π. σελ. 135-9

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

και η έγκαιρη επιστροφή και διάταξη στη Θεσσαλονίκη για την αντιμετώπιση της βουλγαρικής στρατιάς έγιναν χάρη στη σιδηροδρομική αρτηρία.

Χάρη στην ύπαρξη του σιδηροδρομικού δικτύου αναπτύχθηκαν στον ελληνοϊταλικό πόλεμο διαδοχικά 12 Μεραρχίες, τρία στρατηγεία Σωμάτων Στρατού. Το Αμύνταιο έγινε λόγω του σιδηροδρομικού σταθμού το μεγαλύτερο επιστρατευτικό κέντρο της χώρας. Στο σιδηροδρομικό δίκτυο της περιοχής Αμυνταίου συνέβησαν μάλιστα και 2 πράξεις αντίστασης στην Κατοχή. Το 1943 σε αμαξοστοιχία που μετέφερε γερμανικό οπλισμό από το Αμύνταιο στη Θεσσαλονίκη, πιθανότατα μεταξύ Άρτισσας και Άγρα, άντρας του ΕΑΜ έκοψε το λάστιχο των φρένων, με αποτέλεσμα το τρένο ακυβέρνητο να ανατραπεί στις στροφές πριν φτάσει στον κάμπο της Σκύδρας, παίρνοντας στον θάνατο Γερμανούς στρατιώτες. Μαζί τους σκοτώθηκαν και δύο αδέρφια της οικογένειας Αργυριάδη (Τζουτζουμάνη), που εργάζονταν στο τρένο. Επίσης στον σιδηροδρομικό σταθμό της Βεύης έγινε και μια από τις σημαντικότερες αντιστασιακές επιχειρήσεις εναντίον των Γερμανών στις 31 Μαΐου 1943. Στην επιχείρηση συμμετείχαν δύο νέοι από το Αμύνταιο, ο Μιχάλης Θεοδωρίδης και ο γιος του πρώτου Γραμματέα του δήμου Αμυνταίου Σταύρου Βακαλόπουλου, Τάκης, μαθητής τότε Γυμνασίου. Οι δύο νέοι προδόθηκαν και καταδικάστηκαν από το Γερμανικό Στρατοδικείο. Μεταφέρθηκαν στις φυλακές Stein της Αυστρίας, όπου βρήκαν φρικτό θάνατο.

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου βρήκε το μεγαλύτερο μέρος του δικτύου κατεστραμμένο και λεηλατημένο. Βάσει του σχεδίου Μάρσαλ, περί ανασυγκρότησης των ελληνικών σιδηροδρόμων, το δίκτυο αποκαταστάθηκε σταδιακά. Χάρη στην ύπαρξή του επίσης εξυπηρετήθηκε ο στόχος του εξηλεκτισμού της χώρας, καθώς και η μεταφορά του λιγνίτη, που κάλυπτε τη δεκαετία 1950 και 1960 το 70% των ενεργειακών αναγκών της χώρας. Από το 1951-55 έγινε επέκταση του δικτύου αρχικά από το Αμύνταιο ως την Πτολεμαΐδα κι αργότερα μέχρι Κομανό και Κοζάνη, κυρίως για λόγους εκμετάλλευσης λιγνίτη της περιοχής και μεταφοράς μεταλλευμάτων.²²⁹ Οι κυριότεροι σταθμοί και στάσεις του δικτύου ήταν Αμύνταιο, Λακκιά, Φιλώτας, Πεντάβρυσος, Πτολεμαΐδα, Κομανός, Μαυροδένδρι, Δρέπανος και Κοζάνη. Η γραμμή περατώθηκε το 1954 και ήταν μέρος της μεγάλης γραμμής Καλαμπάκα-Κοζάνη-Αμύνταιο που ξεκίνησε το 1926 και προχώρησε προς το μέρος της Καλαμπάκας, όπου στρώθηκε γραμμή σε μήκος 17 χιλιομέτρων. Το 1925, επί Υπουργού Συγκοινωνιών Βαλαλά, υπήρξε κάποια σκέψη για τη σιδηροδρομική σύνδεση του Α-

²²⁹ Εγκαίνια σιδηροδρομικής γραμμής Αμυνταίου- Πτολεμαΐδας, *Δελτίον Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης*, 1952, σελ. 139

μυνταίου και της Καστοριάς με γραμμή πλάτους 0,60 μ., η οποία τελικά δεν ευδοκίμησε.²³⁰

Συμπερασματικά το τρένο για το Αμύνταιο και γενικότερα τη Δυτική Μακεδονία δεν είναι απλά ένα μεταφορικό μέσο. Είναι ο πνεύμονας και η ιστορία τους: η διέλευση του τρένου από το Αμύνταιο στις αρχές του 20^{ου} αι. έβγαλε τους κατοίκους από την απομόνωση, πρόσφερε ευκαιρίες για οικονομική άνθηση και μετέτρεψε το Αμύνταιο από μια απλή κωμόπολη σε βασικό εμπορικό και συγκοινωνιακό κέντρο της Δυτικής Μακεδονίας.²³¹

5.2. Επαγγελματικές Ομάδες Αμυνταίου στις Αρχές του 20^{ου} αι.

Ο πρώτος εκλογικός κατάλογος²³² της περιοχής Φλώρινας του 1914 μετά την απελευθέρωση, ο οποίος μας δίνει πολλές πληροφορίες και για το μετέπειτα Αμύνταιο, εκτός των άλλων, είναι πολύ χρήσιμος και κατατοπιστικός για να γνωρίσουμε τα επαγγέλματα εκείνης την εποχή (1914) στο Σόροβιτς και να πάρουμε αρκετά έγκυρες πληροφορίες για τον κοινωνικό και οικονομικό ιστό της κωμόπολης. Αναφέρονται ενδεικτικά τα παρακάτω επαγγέλματα: γεωργός, κηπουρός, αγωγεύς, εργάτης, έμπορος, θερμαστοποιός, λεπτουργός, ποιμήν, ξενοδόχος, σιδηρουργός, χρυσοχόος, ωρολογοποιός, κλειδούχος, καρραγωγεύς, κρεοπώλης, γραμματεύς, ράφτης, αγροφύλαξ, υπάλληλος, ζαχαροπλάστης, υποδηματοποιός, γανωτής, φαρμακοποιός (ένας μόνο, Ζούμας Γεώργιος του Ιωάννη), γαλακτοπώλης, οινοπώλης, βαρελοποιός, μάγειρας, μυλωνάς (Μυλωνάς Γρηγόριος και Θεόδωρος, όπως φανερώνει και το επώνυμο), σιδηροπώλης, κουρεύς, δήμαρχος (Νικολαΐδης Γρηγόριος του Πέτρου), δημόσιος κλητήρ, αρτοποιός, καφεπώλης, ιατρός (ένας μόνο, Τολίκας Μιχαήλ του Απόστολου), χαντζής (Χ-Μηνάς Νικόλαος του Δ.), διδάσκαλος (Μητσόπουλος Δημήτριος), ξυλέμπορος, ταχυδρόμος, κτηματίας (πρέπει να σημειωθεί ότι τα περισσότερα ονόματα Χατζήδων που αναφέρονται είναι ή έμποροι ή κτηματίες ή ξενοδόχοι) κ.ά. Τέλος τα επαγγέλματα που υπερισχύουν αριθμητικά είναι οι έμποροι, οι γεωργοί, οι υπάλληλοι, οι σιδηρουργοί. Σίγουρα το Σόροβιτς του 1914 είναι μια πολύ καλά οργανωμένη κοινωνία, με ιδιαίτερα αναπτυγμένη οικονομική ζωή, με πληθώρα επαγγελματιών, με μεγάλη προσφορά και ζήτηση σε όλους τους τομείς της οικονομίας, της οποίας η βάση είναι ξεκάθαρα η γεωργία και το εμπόριο.

²³⁰ Βοσκοπούλου, Χρυσούλα, όπ.π., σελ. 27-30.

²³¹ Χασιώτης Ηλίας, «Η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου» σελ. 139

²³² Καρατζάς, Ιωάννης, Υπάλληλος ΓΑΚ-Αρχείων Φλώρινας. Ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού των οικισμών του Ν. Φλώρινας από τον πρώτο εκλογικό κατάλογο της υποδιοικήσεως Φλώρινας 1914 στο: *Πρακτικά Συνεδρίου «Φλώρινα 1912-2012»* σελ. 665-683 και ΓΑΚ Φλώρινας

5.3. Οι Λίμνες της Περιοχής Αμυνταίου: Μοχλός Ανάπτυξης

Το σύμπλεγμα των λιμνών Ζάζαρης, Χειμαδίτιδας, Πετρών και Βεγορίτιδας αποτελεί το πιο αξιόλογο, εκτενές και πλούσιο σε χλωρίδα και πανίδα στοιχείο του φυσικού περιβάλλοντος του Δήμου Αμυνταίου. Η συνολική επιφάνεια των λιμνών ανέρχεται στα 95 km² εκ των οποίων τα 70km² καταλαμβάνει η Βεγορίτιδα. Και οι τέσσερις λίμνες έχουν χαρακτηριστεί ως Περιοχές Κοινοτικού Ενδιαφέροντος στο Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Natura 2000, ενώ υδρολογικά συνδέονται μεταξύ τους μέσω τάφρων, ρευμάτων, αγωγών και σηράγγων. Από πολύ παλιά στην περιοχή Αμυνταίου οι δύο λίμνες, Βεγορίτιδα και Πετρών, έπαιζαν σπουδαίο οικονομικό ρόλο. Έξω σχεδόν από το Αμύνταιο, πολύ κοντά απλώνεται η λίμνη Πετρών και σε απόσταση 6-7 χιλιομέτρων από το Αμύνταιο η Βεγορίτιδα. Η γεωργία ήταν μία κύρια ασχολία των κατοίκων του Αμυνταίου και η άλλη ήταν η αλιεία. Με το ψάρεμα ασχολούνταν οι κάτοικοι των Πετρών, Αγίου Παντελεήμονα, Αετού, Λιμνοχωρίου, Βαλτόνερων, Αγίων Αναργύρων, Βεγόρας, Μανακίου και Φαραγγιού. Αν μάλιστα σκεφτούμε ότι παλιότερα δεν υπήρχαν εργοστάσια στην ευρύτερη περιοχή και της Πτολεμαΐδας, οι δύο λίμνες ήταν επί αιώνες σπουδαίες πλουτοπαραγωγικές πηγές για την επιβίωση των ανθρώπων της περιοχής (ΕΙΚΟΝΑ 31).

Βεγορίτιδα: ή λίμνη του Οστρόβου ή της Άρνισσας ή του Αγίου Παντελεήμονα. Βρίσκεται ανατολικά του νομού και σε υψόμετρο 580 μ., ανάμεσα στο Βέρμιο και το Καϊμακ-Τσαλάν. Το εμβαδόν της ανέρχεται στα 90 τ.χ. και το μέγιστο βάθος της 120 μ. Γύρω της βρίσκονται τα χωριά Άρνισσα, Περαιά, Φαράγγι, Μανιάκι, Αντίγονο, Φιλώτας, Λακκιά, Βεγόρα και Άγιος Παντελεήμονας. Η λίμνη Βεγορίτιδα είναι γνωστή από την αρχαιότητα. Ο πιο διάσημος Ρωμαίος ιστορικός Λίβιος Τίτος (59 πΧ-17 μΧ) την αναφέρει ως LACUS (λίμνη) BEGORRITIS. Η λατινική ονομασία της λίμνης προέρχεται προφανώς από την αρχαία Βοκερία, που υπολογίζεται από τους αρχαιολόγους κοντά στο Φαράγγι (Κελεμές) απέναντι από τον Άγιο Παντελεήμονα. Υπολογίζεται ότι η πόλη έδωσε το όνομα στη λίμνη ως Βοκερία-Βοκερ(ρ)ίτις σε λατινικό Βεγορ(ρ)ίτις - Βεγορίτιδα. Στη θέση Κιρλί Δερβέν, κοντά στο χωριό Κλειδί (Τσέροβο), βρέθηκε από αρχαιολόγους σταδιοδείκτης (πινακίδα πέτρας που δείχνει την απόσταση - μήκος σε στάδια, που το καθένα στάδιο ισοδυναμεί με 185, 15 μ.,) με την επιγραφή «εκ Βοκερίας στάδιοι εκατόν», δηλαδή 18,5 χιλιόμετρα. Η λίμνη Βεγορίτιδα, παλαιότερα Οστρόβου, είχε πάρει το όνομα από το κεφαλοχώρι Όστροβο (Άρνισσα). Η λέξη Όστροβο σημαίνει νησί. Πράγματι μέσα στη λίμνη σε απόσταση 2 ή 3 χιλιομέτρων από το σιδηροδρομικό σταθμό Άρνισσας υπήρχε νησί μέχρι τη δεκαετία του '80, που σήμερα έχει ενωθεί με την έκταση που αποξηράνθη-

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

κε λόγω πτώσης της στάθμης. Είναι γνωστή ως η βαθύτερη λίμνη της Ελλάδας με βάθος, μέχρι τη δεκαετία του 1960, 105 μ. , σήμερα 70μ.

Η λίμνη Πετρών έχει μέγιστο βάθος 3 μέτρα, μέσο βάθος 1 μέτρο και επικοινωνεί με τη λίμνη Χειμαδίτιδα με αυλάκι-ποτάμι και τα νερά της χύνονται στη λίμνη Πετρών, επειδή στη Χειμαδίτιδα είναι ψηλότερα, σε υψόμετρο 593 μέτρων, η στάθμη της επιφάνειάς της. Το ψάρεμα στον Άγιο Παντελεήμονα, την Άρνισσα και τις Πέτρες ήταν ανέκαθεν η κύρια ασχολία. Το Αμύνταιο παρόλο που είχε πολύ κοντά τη λίμνη Πετρών δεν απασχολούσε επαγγελματίες ψαράδες, παρά μόνο ερασιτέχνες. Όταν ξημέρωνε, οι ψαράδες είχαν μαζέψει τα δίχτυα τους και έφερναν τα ψάρια στη σκάλα - αποβάθρα του χωριού. Εκεί οι πωλητές τα φόρτωναν σε κασέλες πάνω σε κάρρα-σούστες και τα πήγαιναν για πώληση στο Αμύνταιο ή στην περιφέρεια Αμυνταίου ή Φλώρινας. Υπήρξε περίοδος (δεκαετία '60) που η λίμνη Πετρών είχε μεγαλύτερη παραγωγή σε ψάρια από αυτή της Βεγορίτιδας. Αν και σε έκταση μικρότερη ήταν πιο πλούσια σε αλιεύματα. Σχετικά με τη λίμνη Πετρών πρέπει να αναφερθεί ότι προς ανατολικά, προς το βουνό, έχει μια μεγάλη καταβόθρα, ένα σπάνιο φυσικό φαινόμενο, μέσα στην οποία χύνεται ολόκληρο ποτάμι από τη λίμνη και δεν είναι γνωστό πού βγαίνει. Λένε μερικοί πως βγαίνει στον βάλτο του Βλαντόβου (Άγρα) και πως παλιότερα έγιναν δοκιμές από Αυστριακούς στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, που απέδειξαν πως αυτό είναι σωστό. Το χωριό Πέτρες έχει και αρχαιολογική αξία, γιατί σε μικρή απόσταση ήταν κτισμένη η πόλη Γραντίστα και στα ερείπιά της βρέθηκαν αρχαιολογικά ευρήματα. Λίγο έξω από τις Πέτρες, προς τη λίμνη, τμήμα στρατού που έκανε αποστραγγιστικά έργα ανακάλυψε ένα θαυμάσιο άγαλμα της Άρτεμης, θεάς του κυνηγιού, ντυμένης με λεπτή εσθήτα και πέδιλα στα πόδια, φαρέτρα και βέλη στην πλάτη, κάτω δε στο δεξιό πόδι έχει ανάγλυφο ελάφι και στο αριστερό κυνηγητικό σκυλί. Σήμερα βρίσκεται στο μουσείο της Φλώρινας.

Τα παιδιά το καλοκαίρι κατέβαιναν από το πρωί στη λίμνη Βεγορίτιδα. Από μικρή ηλικία μάθαιναν κολύμπι και ψάρεμα. Ήταν ιδιαίτερα απολαυστικό το κολύμπι στα βαθιά κρυστάλλινα νερά της λίμνης. Τις Κυριακές ιδίως έρχονταν όλοι από το Αμύνταιο, επειδή η λίμνη Πετρών είχε ρηχά νερά και βρόμικα λόγω της λάσπης. Τα καλοκαίρια επίσης κατέβαζαν κοντά στη λίμνη τα κιλίμια, στρωσίδια, κουβέρτες και το μαλλί από τα πρόβατα για πλύσιμο. Άναβαν φωτιά, ζέσταναν νερό σε χάλκινα καζάνια και μετά τα καθάριζαν καλά με σαπούνι, αφού δεν υπήρχαν ακόμη απορρυπαντικά. Το καθαρό μαλλί έπειτα το πήγαιναν στην λανάρα - εργαστήριο στο Αμύνταιο- και εκεί το έφτιαχναν φιτίλι, κλωστή

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

απαλή. Στο σπίτι οι γυναίκες το μετέτρεπαν με την ανέμη και το ροδάνι σε ψιλή κλωστή, έτοιμη για ύφανση στον αργαλειό ή πλέξιμο στο χέρι.²³³

Θρύλοι για τη δημιουργία της Βεγορίτιδας: Ανάμεσα στην Άρνισσα και την Περαιά έλεγαν πως υπήρχε παλιά ένα βαθύ πηγάδι με πολύ νερό, απ' όπου οι κάτοικοι προμηθεύονταν νερό και το βράδυ το κλείνανε καλά. Όμως κάποιο βράδυ μια κοπέλα ξέχασε να κλείσει το πηγάδι και έτσι τρέχοντας το νερό όλη τη νύχτα πλημμύρισε τον γύρω κάμπο και έγινε η λίμνη. Άλλοι πάλι λένε πως παλιά από το μέρος αυτό περνούσε ποτάμι, κάποτε όμως έγινε σεισμός και από καθίζηση κατέβηκε πολύ πιο κάτω η κοίτη και από τότε, μια και δεν είχε διέξοδο, άπλωσε τα νερά, πλημμύρισε τον κάμπο και τον μετέβαλε σε λίμνη. Αυτός ο θρύλος φαίνεται πιο σωστός, γιατί διαβάζοντας τον Ηρόδοτο,²³⁴ ο ιστορικός αναφέρει ένα τέτοιο ποτάμι ανάμεσα στη Λεβαία και το Βέρμιο Όρος. Εν μέρει εξηγείται η ύπαρξη του ποταμού (στο σημείο εκείνο το βάθος της λίμνης είναι μεγάλο, 80 μ.), αν λάβουμε υπόψη το ποτάμι Σουλού, που σχηματίζεται από το έλος Σαρή-γκιόλ της περιοχής Πτολεμαΐδας και χύνεται στη Βεγορίτιδα, ανάμεσα στα χωριά Φιλώτας και Αντίγονο. Η Λεβαία βρίσκονταν στη σημερινή Λακκιά, όπως αποδεικνύουν διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα. Σύμφωνα με τον Θωμά Βράκα, η Λεβαίη με το πέρασμα των χρόνων και κατ' αντιμεταχώριση των γραμμάτων έγινε Ελεύη, κατά το Βεύη, και αργότερα ο οικισμός που σχηματίστηκε με την καταστροφή της πόλης ονομάστηκε Έλεβιτς αλλά επειδή θεωρήθηκε ξενόφωνο μετατράπηκε σε Λακκιά. Η Βεγόρα πάλι ήταν κι αυτή μια ακμάζουσα κωμόπολη (ως Βέγορα στα πελασγικά χρόνια) στη Μακεδονική και Ρωμαϊκή εποχή.²³⁵

Λίμνη Χειμαδίτιδα ή Ρουδνίκ, ανάμεσα στα χωριά Ανάργυροι, Βαλτόνερα, Λιμνοχώρι, Ροδώνα, μέχρι τον Σωτήρα Αμυνταίου. Πρόκειται μάλλον περί βάλτου, γιατί το βάθος δεν ξεπερνά τα 5 μ. Για τη λίμνη αυτή υπήρχε ο εξής θρύλος: Στη θέση της υπήρχε πλούσια πόλις με το όνομα Ρουδνίκη αλλά οι κάτοικοι υπέφεραν από ελονοσία, εξαιτίας των πολλών καλαμιών και χόρτων. Όταν στο βασίλειο της Λυγκηστίδας ήταν βασιλιάς ο Λυγκεύς, γυρίζοντας από επίσκεψη στον βασιλιά της Εορδαίας πέρασε από τη Ρουδνίκη, οι κάτοικοι τον υποδέχτηκαν και του ζήτησαν να πάρει στο βασίλειό του τη Ρουδνίκη και να τους απαλλάξει από τα κουνούπια. Πράγματι ο Λυγκεύς έστειλε αρκετό στρατό, έκαμε αποστραγγιστικά έργα κι έσωσε τελικά τη Ρουδνίκη.

²³³ Γούλιος, Πέτρος (2004). *Οι Λίμνες Βεγορίτιδας και Πετρών της περιοχής Αμυνταίου*. Φλώρινα: Ιδιωτική

²³⁴ Κεφάλαιο Θ', 137

²³⁵ Βράκας, Θωμάς. «Λίμνες της Φλώρινας, Ιστορία και Μύθοι» *Αριστοτέλης*, τ. 10, 1958, σελ. 55

Λίμνη Ζάζαρη: Βρίσκεται κοντά στη Χειμαδίτιδα προς το Λιμνοχώρι . Στο ανατολικό της μέρος, προς το δρόμο που πάει για το Λιμνοχώρι, είναι η τοποθεσία Μπάνια κι εκεί υπάρχει πηγή με αρκετό νερό, που από παλιά μάλιστα θεωρούνταν ιαματικό .

Το ψάρεμα λοιπόν στους παραλίμνιους οικισμούς όλων των λιμνών είναι μία παραδοσιακή δραστηριότητα της περιοχής. Στον Άγιο Παντελεήμονα και στις Πέτρες υπήρχαν πολλές οικογένειες ψαράδων που ζούσαν αποκλειστικά από την αλιεία. Οι ψαράδες πουλούσαν ή αντάλλαζαν με άλλα προϊόντα την ψαριά τους στο χωριό και στα διπλανά χωριά ή στα παζάρια του Αμυνταίου και της Φλώρινας. Η τέχνη του ψαρέματος περνούσε από γενιά σε γενιά, μέχρι που τα αλιεύματα άρχισαν να μειώνονται και η αλιεία δεν έφτανε πια για να ικανοποιήσει τις αυξανόμενες ανάγκες, που δημιουργούσε η σύγχρονη εποχή. Σήμερα έχουν μείνει λίγοι ψαράδες, οι περισσότεροι μεγάλης ηλικίας, ενώ οι νεαρότεροι που ασχολούνται με το ψάρεμα το έχουν ως συμπληρωματικό επάγγελμα. Οι χαρακτηριστικές βάρκες των ψαράδων στις λίμνες της περιοχής είναι οι «πλάβες», που δεν έχουν καρίνα, και το γεγονός αυτό τους επιτρέπει να κινούνται άνετα σε πολύ ρηγά σημεία των λιμνών (αρκούν 10 με 15 εκατοστά βάθους). Η λαϊκή σοφία έχει επιλέξει εδώ και αιώνες το καταλληλότερο σχήμα βάρκας για τις λίμνες και οι ψαράδες συνεχίζουν μέχρι και σήμερα να χρησιμοποιούν αποκλειστικά πλάβες.

5.4. Η Αμπελουργία και η Οινοποιία στην Περιοχή Αμυνταίου

5.4.1 Αμπελουργία

Χρονικά η έναρξη της καλλιέργειας της αμπέλου στην Ελλάδα τοποθετείται στην εποχή του χαλκού. Αμπέλια και κρασί υπήρχαν στον ελλαδικό χώρο σίγουρα εδώ και 6.500 χρόνια, αφού κοντά στον αρχαιολογικό χώρο των Φιλίππων, στον προϊστορικό οικισμό του Ντίκι κλι Τας βρέθηκαν τα αρχαιότερα πατημένα σταφύλια, που έχουν έρθει ως σήμερα στο φως. Οι αρχαίοι Έλληνες έμαθαν για την άμπελο και το γλεύκο, τον ηδύχυμο της αμπέλου, από τους Αρμένιους, Πέρσες, Ασσυρίους, Αιγυπτίους, Σημίτες, Φοίνικες, που δίδαξαν και μετέφεραν στους Έλληνες την τέχνη της οινοποιίας. Οι Έλληνες θα αποδειχτούν ανυπέβλητοι τεχνίτες του κρασιού, θα το χρησιμοποιήσουν στις τελετές τους ως μέσο εξαγνισμού αλλά και ως εργαλείο για την επικοινωνία με τους θεούς και θα ορίσουν μέχρι και θεό για το κρασί τους, τον Διόνυσο.

Στη λίμνη Χειμαδίτιδα γεωλόγοι ανακάλυψαν γύρη από άμπελο ηλικίας 8.000 ετών. Επίσης η αρχαιολογική σκαπάνη αποκάλυψε πως η αμπελουργία στην περιοχή του Αμυνταίου εφαρμόζεται σαφώς περισσότερο από δύο χιλιετίες. Στην ελληνιστική πόλη των Πετρών βρέθηκαν αρχαία σύνεργα αμπελουργίας, κλαδευτήρια, πιθάρια, ρετσίνι,

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σπόροι κλπ., που φιλοξενούνται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Φλώρινας και μας οδηγούν σε δύο συμπεράσματα. Πρώτον ότι η καλλιέργεια αμπελιού και η παραγωγή κρασιού στην περιοχή τοποθετείται ήδη από τους ελληνιστικούς χρόνους και δεύτερον ότι ο τρόπος καλλιέργειας της αμπέλου παρέμενε ίδιος ως το 1960. Τον 3^ο αι. στο ελληνιστικό βασίλειο της Αιγύπτου ο Αθήναιος ο Ναυκρατίτης, βιολόγος, γιατρός, ρήτορας αλλά και γαστρονόμος γράφει ένε μνημειώδες έργο, το τριαντάτομο «Δειπνοσοφισταί», από το οποίο διασώθηκε μία περίληψη, η Σύνοψις. Το βιβλίο ήταν ένα είδος γαστρονομικού οδηγού, όπου ο Αθήναιος παρουσιάζει το δείπνο που παραθέτει ένας Ρωμαίος στους φίλους του. Μιλούν για τη ζωή, τα ήθη και έθιμα, την τέχνη και τις επιστημονικές γνώσεις των αρχαίων Ελλήνων. Σε κάποιο σημείο οι γευσιγνώστες της παρέας εκθειάζουν τα κρασιά της Μακεδονίας, ανάμεσα σ' αυτά και ένα μακεδονίτικο κρασί, τον Ελαφρύ Κελληνό οίνο. Οι επιστήμονες πιστεύουν πως ο οίνος αυτός προέρχεται από την αρχαία Κέλλη, αρχαίο οικισμό που οι αρχαιολόγοι τοποθετούν στον αρχαιολογικό χώρο των Πετρών.

Το Αμύνταιο είναι μία από τις λίγες περιοχές της Ελλάδας που δίνουν κρασιά ΟΠΑΠ (ονομασίας προέλευσης ανωτέρας ποιότητας). Η περιοχή του Αμυνταίου έχει τα εξής χαρακτηριστικά ως προς την καλλιέργεια αμπελιών: ευδοκιμούν σε υψόμετρο 650 μέτρων, είναι εκτεθειμένα σε βόρειους ανέμους και παράγουν από πολύ παλιά την ξακουστή ποικιλία ξινόμαυρο, κρασοστάφυλο που μας δίνει κρασί με γεύση στυφή και βεβαίως αυτό οφείλεται στην πλούσια αναλογία περιεκτικότητας οξέων. Η περιοχή Αμυνταίου, που δεν περιορίζεται από θαλάσσιους ανέμους, έχει κλίμα καθαρά ηπειρωτικό και γι' αυτό παράγει σταφύλια για κρασί με μεγάλη περιεκτικότητα οξέων. Πρέπει να τονισθεί πως ανέκαθεν το 60% της συνολικής παραγωγής ολόκληρης της περιοχής Αμυνταίου παράγεται στον Άγιο Παντελεήμονα. Η έκταση των αμπελιών Αγίου Παντελεήμονα-Αμυνταίου βρίσκονται στις ίδιες ενιαίες πλαγιές κατά μήκος 8-9 χιλιομέτρων και πλάτος 4-5 χιλιομέτρων, μεταξύ των λιμνών Βεγορίτιδας και Πετρών.

Ο συνδυασμός του επικλινούς εδάφους των αμπελιών και της ύπαρξης των δύο λιμνών καθιστούν το κλίμα της περιοχής πιο ήπιο και ευνοϊκό για την ωρίμανση των σταφυλιών. Τα αμμώδη ελαφρά χώματα σε συνδυασμό με το υψόμετρο των 650 μέτρων κάνουν τα αμπέλια να έχουν ξεχωριστή ποιότητα στο κρασί. Τα κλίματα ξεχειμωνιάζουν μέσα στα χιόνια, όπως ακριβώς συμβαίνει σε αμπελουργικές περιοχές της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης. Προικίζονται με το χαρακτηριστικό άρωμα της ποικιλίας ξινόμαυρο που θυμίζει μικρά κόκκινα φρούτα (αγριοφράουλες, βατόμουρα). Το Αμύνταιο έχει ενταχθεί στο πρωτοποριακό πρόγραμμα «Δρόμοι του κρασιού της Μακεδονίας», που οργάνωσε και

υλοποίησε η Ένωση των Οινοπαραγωγών του αμπελώνα της Μακεδονίας. Η διαδρομή διασχίζει αμπελώνες της Νάουσας, ανεβαίνει στο Αμύνταιο, περνάει πίσω από τα Γιαννιτσά, τη Γουμένισσα, το Κιλκίς, τη Μεσήμβρια, το Καλοχώρι Θεσσαλονίκης και φθάνει μέχρι την Όσσα του Λαγκαδά.

Το κρασί ήταν ανέκαθεν συνδεδεμένο με την κοινωνία και την οικονομία του Αμυνταίου. Στις γιορτές Χριστουγέννων και Πάσχα και στις ονομαστικές εορτές στο Αμύνταιο το κρασί είχε πρωτεύουσα θέση. Στα χωριά της περιοχής, τα Χριστούγεννα με το σφάξιμο των γουρουνιών και το κρύο του χειμώνα δημιουργούσαν τη διάθεση για ξεφάντωμα και οινοποσία. Σε παλιότερες δεκαετίες, οι γιορτές των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς και το καρναβάλι ήταν εκδηλώσεις λαϊκού ξεφαντώματος με έντονη την παρουσία του κρασιού. Η συνήθεια που υπήρχε παλιά να παρελαύνουν στις ονομαστικές εορτές γνωστοί και φίλοι από το σπίτι του εορτάζοντα απουσιάζει σήμερα. Τα τραγούδια στις γιορτές ακούγονταν μετά το κέρασμα του κρασιού και τη δημιουργία κεφιού. Τα κελάρια των σπιτιών ήταν γεμάτα από βαρέλια ξύλινα με κρασί ποιότητας. Οι γάμοι, που παλιότερα άρχιζαν από την Παρασκευή, είχαν τριήμερο οινοποσίας και χορού. Το γλέντι και το φαγοπότι που γινόταν στο σπίτι του γαμπρού ή της νύφης είχε αμεσότητα και αυθεντικότητα. Οι νιόπαντροι δεν πήγαιναν γαμήλιο ταξίδι και γλεντούσαν μετά τη στέψη στην εκκλησία, μέχρι τη Δευτέρα το πρωί. Επίσης στα πανηγύρια της περιοχής Αμυνταίου ο κόσμος συνέρρεε από την παραμονή με όλα τα μεταφορικά μέσα της εποχής, όπως κάρα, άλογα, ποδήλατα. Το τρένο άλλωστε διευκόλυνε την περιοχή περνώντας από τα χωριά. Τα περισσότερα πανηγύρια γίνονταν τους καλοκαιρινούς μήνες και χρησίμευαν ως εκτόνωση της συνεχούς σκληρής δουλειάς των γεωργικών ενασχολήσεων. Τα ολονύχτια γλέντια με οινοποσία, χορό και κέφι ήταν μοναδικά.²³⁶

5.4.2 Οινοποιία

Ο τοπογράφος Γεώργιος Τσότσος²³⁷ στο βιβλίο του αναφέρει με βάση τα φορολογικά κατάστιχα της εποχής ότι στην περιοχή Αμυνταίου δύο από τα προϊόντα που έδιναν οι κάτοικοι ως φόρο από πολύ παλιά (από τον 15^ο αι.) ήταν το κρασί και τα σταφύλια. Τα ίδια ισχύουν και για τους πρώτους αιώνες της Οθωμανοκρατίας, για τους οποίους έχουμε ένα σημαντικό εύρημα, που ανάγεται στα χρόνια του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα. Σε κτήμα της περιοχής βρέθηκαν κούρβουλα (αρχική μητρική φυτεία αμπέλου) ηλικίας αιώνων, από-

²³⁶ Γούλιος, Πέτρος (2004). *Τα αμπέλια της περιοχής Αμυνταίου και ιδιαίτερα του Αγίου Παντελεήμονα*. Φλώρινα: Ιδιωτική, σελ. 19-21

²³⁷ Τσότσος, Γ. (2011). *Ιστορική Γεωγραφία της Δυτικής Μακεδονίας, Το οικιστικό δίκτυο 14^{ος} -17^{ος} αι.* Αθήνα: εκδ. Σταμούλη

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

δειξη ότι αυτός ο τόπος γεννούσε πάντα κρασί.²³⁸ Μαρτυρίες για την τοπική παραγωγή κρασιού εντοπίζει κανείς στα κείμενα διασήμων περιηγητών του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα. Για το κρασί της περιοχής γράφει στα 1666 ο περίφημος Εβλιγιά Τσελεμπί,²³⁹ φοροεισπράκτορας στο επάγγελμα, στο ανεκτίμητο βιβλίο του, ντοκουμέντο για τα Βαλκάνια του 17^{ου} αιώνα. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων γίνεται κύριος της περιοχής. Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα ο Αλή Πασάς παίρνει φόρο σε κρασί και το μεταφέρει στην περιοχή των Ιωαννίνων. Στην αυλή του βρέθηκε και ο περίφημος Γάλλος περιηγητής Φραγκίσκος Πουκεβίλ, αφού διέσχισε την τουρκοκρατούμενη Μακεδονία. Ο Πουκεβίλ πέρασε από την περιοχή και έκανε αναφορά στα αμπέλια της, όχι όμως αποκλειστικά από το Αμύνταιο (ίσως από το Βαρικό ή και την Κλεισούρα και αναφέρεται μάλλον στα αμπέλια της Σκοπιάς Φλώρινας). Την περίοδο εκείνη το κρασί το αγόραζαν και το εκμεταλλεύονταν έμποροι από το Πισοδέρι και τις γειτονικές περιοχές. Αυτοί μετέφεραν το κρασί στο γειτονικό Μοναστήρι μέχρι τη Μοσχόπολη.

Ο Συνεταιρισμός Αμυνταίου γεννήθηκε μετά από ενθάρρυνση του Υπουργείου Γεωργίας στην δεκαετία του '30. Τον Μάρτιο του 1946 ιδρύεται η Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Αμυνταίου. Το Οινοποιείο ιδρύεται το 1959 από γεωργούς που έλαβαν δάνειο γι' αυτόν τον σκοπό. Το οινοποιείο γράφτηκε στο όνομα όλων αυτών που πήρανε το προαναφερθέν δάνειο. Τα αξιοσημείωτο είναι ότι ο Άγιος Παντελεήμονας και το Ξινό Νερό (που σήμερα έχει λιγιστές εκτάσεις αμπέλου) είχαν τότε διπλάσιο αριθμό μετόχων απ' ό,τι το Αμύνταιο. Σταθμός στην οινική ιστορία της ΕΑΣ Αμυνταίου υπήρξε η χρονιά 1971, όταν άρχισαν οι πρώτες πειραματικές προσπάθειες για δημιουργία αφρώδους οίνου από Ξινόμαυρο, που είχαν εκπληκτικά αποτελέσματα. Αποτέλεσμα αυτών των προσπαθειών είναι ο διάσημος ροζέ αφρώδης οίνος, που κυκλοφορεί και σήμερα. Ο ροζέ αφρώδης οίνος έχει αποσπάσει τον θαυμασμό από οινολόγους ανά την Ευρώπη και έχει κερδίσει αρκετά βραβεία. Το 1972 το ερυθρό και στην συνέχεια το ροζέ του Αμυνταίου αναγνωρίζεται ως Αμύνταιο Ονομασία Προέλευσης Ανωτέρας Ποιότητας. Το 1973 το ερυθρό του Αμυνταίου κερδίζει στην Βουδαπέστη το πρώτο Χρυσό Βραβείο της Διεθνούς Έκθεσης Οίνων Βουδαπέστης, συναγωνιζόμενο κρασιά της Γαλλίας, της Ιταλίας και των άλλων χωρών .

²³⁸ Ρακόπουλος Άγγελος, «Μνήμες της γεύσης» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μας πολίχνης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwriterpublications, σελ. 377

²³⁹ Δημητριάδης, Β. (1973). *Η Κεντρική και η Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί*. Θεσσαλονίκη: Μακεδονική Βιβλιοθήκη/ Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών

Αν και το Αμύνταιο (Σόροβιτς) κάνει την εμφάνισή του πολύ παλιότερα (μέσα 18^ο αιώνα) η αξία του αναβαθμίζεται, όπως προαναφέρθηκε, με την έλευση του σιδηροδρόμου. Τότε θα διαπρέψει στο Αμύνταιο και η οικογένεια Χατζή. Η εμφάνισή της στο Αμύνταιο τοποθετείται στις αρχές του 19^ο, όταν ο Γιάννης (Χατζή) Νικόδημος έρχεται από την Πάτρα και δραστηριοποιείται στο εμπόριο. Εμπορεύεται κυρίως το κρασί του Αμυνταίου και το προμηθεύει στο Μοναστήρι και πιο βόρεια, φθάνοντας στο Βελιγράδι και την Αυστροουγγαρία. Οι Χατζήδες μάλιστα με την άφιξη του σιδηροδρόμου κατασκευάζουν το γνωστό ξενοδοχείο «Μεγάλη Ελλάδα» στο ισόγειο του οποίου λειτουργεί καφενές και σερβίρεται κρασί, ενώ στο υπόγειο φυλάσσεται το κρασί που παράγει η οικογένεια. Χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές του Σπύρου Μελά και του Ίωνα Δραγούμη για το κρασί του Σόροβιτς, στην πολεμική ανταπόκριση του πρώτου και στο ημερολόγιο του δεύτερου, όπως ήδη έχουν αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια (σελ.10 και σελ.99).

Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο το ξενοδοχείο επιτάσσεται από τους συμμάχους για να γίνει νοσοκομείο, με αποτέλεσμα να σταματήσουν όλες οι οικονομικές δραστηριότητες των Χατζήδων εκτός από την παραγωγή και το εμπόριο οίνου, ενώ λίγο πριν το '40 θα σταματήσει να δραστηριοποιείται και μ' αυτό.

Μαρτυρίες αναφέρουν ότι και ο Μακεδονομάχος ιερέας Παπαπέτρος, που καταγόταν από το Αμύνταιο, όταν τοποθετήθηκε ιερέας στη Θεσσαλονίκη έγινε εκεί και έμπορος κρασιού. Νοίκιασε ένα υπόγειο στην οδό Τσιμισκή και εμπορευόταν ξινόμαυρο κρασί από το Αμύνταιο. Επίσης ο Χατζημίσιος (Χατζημίσιου της τωρινής οικογένειας Μίσιου) ήταν μεγαλοπαραγωγός και έμπορος κρασιού, ενώ ταυτόχρονα είχε και κεραμοποιείο. Ο Βασίλης Γούναρης, ιστορικός, στο βιβλίο του «Στις όχθες του Υδραγώρα» (ποτάμι που ξεκινά από το Μοναστήρι, συναντά τον ποταμό Εριγόνα, ο οποίος με τη σειρά του συναντά τον Αξιό), μνημονεύει ότι βρήκε τεφτέρια με δοσοληψίες μεταξύ εμπόρων του Αμυνταίου και του Μοναστηρίου, σε πολλά από τα οποία αναφέρεται και ο Χατζημίσιος.²⁴⁰

6. Θρησκευτική και Πνευματική Ζωή

6.1. Ναοδομία της Περιοχής Αμυνταίου

Η ναοδομία στους οικισμούς του λεκανοπεδίου Αμυνταίου σχετίζεται άμεσα με την ιστορική πορεία των οικισμών και τις εκδηλώσεις θρησκευτικότητας των κατοίκων. Όλοι οι οικισμοί του Δήμου Αμυνταίου διαθέτουν τουλάχιστον από έναν εν λειτουργία ναό,

²⁴⁰ Γούναρης, Βασίλειος(2000).*Στις όχθες του Υδραγώρα. Οικογένεια, Οικονομία και Αστική Κοινωνία στο Μοναστήρι, 1897-1911 (πρόλογος Μίμη Σουλιώτη)*. Αθήνα: Στάχυ

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ενώ σε αρκετούς υπάρχουν περισσότεροι από ένας, μαζί με άλλα ξωκλήσια και προσκυνητάρια στις παρυφές των χωριών.

Μία διακριτή κατηγορία ναών είναι αυτοί που σύμφωνα με τις κτητορικές τους επιγραφές σε εμφανή σημεία μπορούν με ασφάλεια να χρονολογηθούν στις αρχές και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ναός του Αγίου Νικολάου στο νεκροταφείο του Αμυνταίου, μία τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με τρούλο στο κέντρο με οκτάπλευρο τύμπανο και πυργοειδές κωδωνοστάσιο (το οποίο απέχει 30 μέτρα Ν του ναού) (EIKONA 32), ο οποίος σύμφωνα με εντοιχισμένη μαρμάρινη επιγραφή είχε χρονολογία ανεγέρσεως την 6η Ιουνίου 1821.²⁴¹ Το εσωτερικό του ναού φωτίζεται με μεγάλα ορθογωνικά παράθυρα, που η ποδιά τους απέχει αρκετά από την εσωτερική στάθμη του ναού. Η είσοδος της εκκλησίας βρίσκεται στη μεσημβρινή πλευρά. Στα 1844 χρονολογείται η τρίκλιτη βασιλική του Αγίου Δημητρίου στο Σκλήθρο, στα 1847 ο Άγιος Γεώργιος Αετού, στα 1852 η Μεταμόρφωση του Σωτήρος στα Ασπρόγεια, ενώ στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ενδεχομένως χρονολογείται και ο Αγ. Αθανάσιος στο Ξινό Νερό λόγω των μορφολογικών του χαρακτηριστικών.

Ο Αετός βρίσκεται 12 χλμ Δ. του Αμυνταίου, έχει χτιστεί στους πρόποδες του όρους Ράντος, που αποτελεί διακλάδωση του Βίτσι. Οι ντόπιοι διηγούνται πως το όνομά του το χωριό το οφείλει στην ονομασία του τσιφλικιού του Αέτι-μπέη, που κατοικούσε στο γειτονικό χωριό Γκορίτσκο. Σύμφωνα με την ίδια παράδοση το χωριό επανεποικίσθηκε από πρόσφυγες που ήρθαν από το χωριό Μπέγιανα του Οστρόβου (Άρνισσας) κι από άλλα χωριά.²⁴² Ο ναός του Αγίου Γεωργίου είναι στο κέντρο του χωριού. Η ανέγερσή του έγινε το 1845-6. Είναι τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με μεσημβρινό χαγιάτι και πύργο κωδωνοστασίου στη ΒΔ πλευρά (EIKONA 33). Στο εσωτερικό του ναού διατηρούνται κάποιες τοιχογραφίες, όπως του Προφήτη Ηλία με την επιγραφή: «*Δέησις των δούλων του θεού Νικολάου, Βασιλείου εις μνημόσυνο αυτών και των γονέων (αυτών) 1847*». Διατηρείται επίσης και ένα αξιόλογο χρυσομένο τέμπλο.²⁴³ Στον Αετό υπάρχει και η Μονή Ταξιάρχου Μιχαήλ,²⁴⁴ 600 μέτρα δυτικά του χωριού στη θέση Μοναστήρι, που κατά την παράδοση χτίστηκε το 1892 από τον πλούσιο Νεβεσκιώτη Μιχαήλ Ν. Τσίρλη ή Μίχα.²⁴⁵

²⁴¹ Μουτσόπουλος, Ν. (2003). *Εκκλησίες του Νομού Φλώρινας*. Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης Παιδεία, σελ.176

²⁴² Simovski, Todor (1978). *Naselenite mesta vo Egejska Makedonija*. σελ.99

²⁴³ Μουτσόπουλος, Ν., όπ.π.,σελ 164-6

²⁴⁴ όπ.π.,σελ.167

²⁴⁵ Λούστας, Ν., «Ο άρχοντας Μίχας της Νεβέσκα», *Μακεδονική Ζωή*, τ. 225, Θεσσαλονίκη 1985, σελ.37

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Στο εσωτερικό αλλά και πάνω στην είσοδο διατηρούνται ενδιαφέρουσες λαϊκές τοιχογραφίες του Κλεισουριώτη ζωγράφου Ν. Παπαγιάννη.²⁴⁶

Το Σκλήθρο βρίσκεται 18 χλμ. του Αμυνταίου στον δρόμο για την Καστοριά. Λέγεται ότι το όνομά του οφείλεται στην πλούσια βλάστηση (Ζελένκ=πράσινο, παλιά ονομασία Ζέλενιτς).²⁴⁷ Στην ανατολική άκρη του χωριού βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, μια τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική (ΕΙΚΟΝΑ 34). Επάνω από τη θύρα της εισόδου υπάρχει σε κόγχη η εικόνα του Αγίου Δημητρίου, την οποία άλλοτε συνόδευε κυριλλική επιγραφή. Ο ναός σύμφωνα με την εντοιχισμένη επιγραφή χτίστηκε το 1844: «Έτο(ς) 1844 Μαστορομίτσο». Η αψίδα του ιερού είναι ημικυλινδρική, ενώ στο εσωτερικό του ναού διατηρείται ξυλόγλυπτο τέμπλο. Το κεντρικό κλίτος της εκκλησίας είναι υπερυψωμένο με ισχυρά καμπυλωμένη την έδραση της επίπεδης οροφής με μπαγδατόπηχες.²⁴⁸ Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, στο κέντρο του οικισμού, είναι μία τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική (μεταγενέστερη) με τη χαρακτηριστική ιδιομορφία ότι το γνωστό μας χαγιάτι έχει αντικατασταθεί με εξωνάρθηκα, που αγκαλιάζει τη Δ και σε μικρότερο βαθμό τη Β και Ν πλευρά του. Στον όροφο υπάρχει ο γυναικωνίτης. Παρουσιάζει ομοιότητα ως προς τον τύπο και την ιδιαίτερη επιμέλεια της κατασκευής με τον Άγιο Νικόλαο του Νυμφαίου. Και στο Σκλήθρο υπάρχει η παράδοση ότι οι τεχνίτες με το σχέδιο ήρθαν από την Κωνσταντινούπολη. Σε μια ανάγλυφη πλάκα που είναι εντοιχισμένη στην αψίδα του ιερού βήματος υπάρχει η χρονολογία 1867. Ενδιαφέρον έχει το πυργοειδές κωδωνοστάσιο, του οποίου το ύψος μέχρι το ανώτερο γείσο φθάνει τα 17,70 μέτρα. Στο εσωτερικό του υπάρχει αξιόλογο ξυλόγλυπτο τέμπλο. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει ο ξυλόγλυπτος άμβωνας και η διαμόρφωση της εισόδου. Στις εξωτερικές επιφάνειες του ναού υπάρχουν λιθανάγλυφα. Και στα Ασπρόγεια, χωριό πλάι στον δρόμο που οδηγεί από το Αμύνταιο στην Καστοριά (παλιά ονομαζόταν Στρέμπανο, στρατηγείο του Παύλου Μελά²⁴⁹) σώζεται η εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος του 1852.²⁵⁰ Στο μεγάλο προαύλιο είναι κτισμένο ένα ψηλό κωδωνοστάσιο, όπου υπάρχει ο τάφος του Καπετάν Βαγγέλη. Στο χωριό

²⁴⁶Ιωάννου, Ευδόκιος, «Ν. Παπαγιάννης – ο Κλεισουριώτης ζωγράφος του Νυμφαίου», *Μακεδονική Ζωή*, τ.132, Θεσσαλονίκη 1977, σελ.46

²⁴⁷Kravari, Vasiliki. *Villes et villages de Macedoine occidentale*, σελ.353 και Simovski, Todor *Naselenite mesta no egejska Makedonija*, σελ.122

²⁴⁸Μουτσόπουλος, Ν., όπ.π., σελ.204

²⁴⁹Γσούρκας, Κλ., *Μακεδονική Ζωή*, τ.6, σελ.14-7, Μέρτζος Ν.Ι., *Μακεδονική Ζωή*, τ.40, σελ.31-35, Βαφείδης, Κ.Λ., *Μακεδονική Ζωή*, τ.48, σ. 33-6, Οβαλόγλου-Οικονομίδου Κατίνα, *Μακεδονική Ζωή*, τ.186, σελ.36-8

²⁵⁰Μουτσόπουλος, Ν., όπ.π., σελ.177

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

υπήρχε ελληνικό σχολείο από το 1832, κάηκε το 1903 κατά λάθος, αλλά με προσωπική χορηγία του Παύλου Μελά ξανακτίστηκε.²⁵¹

Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα χρονολογούνται μία σειρά ναών, οι οποίοι παρουσιάζουν κοινά μορφολογικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά (πετρόκτιστες τρίκλιτες βασιλικές), ενώ ο εσωτερικός τους διάκοσμος (τοιχογραφίες, εικόνες, ξυλόγλυπτα, λιθανάγλυφα κλπ.) είναι αρκετά πλούσιος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Άγιος Δημήτριος στο Λέχοβο (1868), με εξωνάρθηκα και πλούσιο ξυλόγλυπτο τέμπλο, (EIKONA 35) ενώ την ίδια περίοδο (1867) χρονολογείται ο Άγιος Γεώργιος στο Σκλήθρο. Ο Άγιος Νικόλαος στο Νυμφαίο,²⁵² μολονότι κτίστηκε στα 1867, έχει υποστεί διάφορες καταστροφές και ανακατασκευές, με αποτέλεσμα να μπορεί κανείς να παρακολουθήσει την εξέλιξη της εσωτερικής του διακόσμησης από το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα. Ο Μιχαήλ Νικολαΐδης (Τσίρλης), ο Μίχας, όπως τον αποκαλούσαν στη Νεβέσκα, ήταν ο δωρητής του ναού το 1867.²⁵³ Πρόκειται για τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με νάρθηκα σε σχήμα Π, που έχει μεγάλη ομοιότητα με τον Άγιο Γεώργιο Σκλήθρου. Η εκκλησία έπαθε πολλές ζημιές στον Εμφύλιο Πόλεμο αλλά ξαναχτίστηκε στα παλιά αγνάρια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αψίδα του ιερού βήματος με τις 7 τυφλές αψίδες, που στο σημείο συναντήσεώς τους σχηματίζονται ημικίονες και κιονόκρανα.²⁵⁴ Βασιζόμενοι στα τυπολογικά χαρακτηριστικά ο Άγιος Νικόλαος και ο Άγιος Γεώργιος Σκλήθρου χτίστηκαν από το ίδιο εσνάφι. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο της εκκλησίας και ο πανύψηλος άμβωνας ήταν όλα επιχρυσωμένα. Φημισμένα ήταν και τα χρυσά και αργυρά σκεύη του ναού, έργα Νεβεσκιωτών χρυσικών.²⁵⁵ Η αγιογράφηση του ναού ήταν έργο του ζωγράφου Ν.Παπαγιάννη. Αργότερα με δωρεά των παιδιών του ευεργέτη Ιωάννη Νίκου επισκευάστηκε ο ναός το 1920.²⁵⁶

Ο Άγιος Δημήτριος στο Λέχοβο είναι μια τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με ελαφρώς υπερυψωμένο το κεντρικό κλίτος και επίπεδη οροφή.²⁵⁷ Ο ναός ανήκει στον γνωστό τύπο του Αγίου Δημητρίου της Κλεισούρας με εξωνάρθηκα σε σχήμα Π, που αγκαλιάζει τον ναό. Στο εσωτερικό σώζονται ξυλόγλυπτα, το τέμπλο-έργο Σουλιωτών ταλιαδούρων, ο άμβων, το δεσποτικό. Στο εσωτερικό του ναού υπάρχουν και ενδιαφέρουσες φορητές ει-

²⁵¹ Βαφειδής, Κ.Λ., «Ασπρόγεια» «Στρέμπενον», Πατρίδα του Καπετάν Βαγγέλη Γεωργίου, *Μακεδονική Ζωή*, τ. 48, Θεσσαλονίκη 1970, σελ.33-6

²⁵² Μουτσόπουλος, Ν.,όπ.π.,σελ. 263-5

²⁵³ Λούστας, Νίκος, «Ελληνική Παιδεία ψηλά στη Νεβέσκα», *Μακεδονική Ζωή*,τ. 102, Θεσσαλονίκη, 1974, σελ.33

²⁵⁴ Μουτσόπουλος, Ν., όπ.π.,σελ. 264

²⁵⁵ Μέρτζος, Ν.,*Μακεδονική Ζωή* ,τ. 60 , σελ.61 και *Μακεδονική Ζωή* , τ. 148, σελ.32

²⁵⁶ Λούστας, Ν., *Μακεδονική Ζωή* ,τ. 23,σελ.39

²⁵⁷ Μουτσόπουλος, Ν., όπ.π.,σελ. 305

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

κόνες (όπως αυτή των Ταξιαρχών). Ψηλά εσωτερικά στην αψίδα του ιερού βήματος υπάρχει επιγραφή: «*ΤΗ 9 ΙΟΥΛΙΟΥ ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΠΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ*».

Η διαδικασία κατασκευής ναών συνεχίζεται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, κυρίως στους οικισμούς, όπου εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες μετά το 1922. Οι ναοί σε όλα τα χωριά αυτά έχουν ιδιαίτερη συμβολική και συναισθηματική αξία για τους κατοίκους, αφενός γιατί συνήθως η εκκλησία ήταν το πρώτο κτίσμα (μαζί με το Σχολείο), το οποίο οι κάτοικοι φρόντιζαν να κτίσουν με συλλογική δουλειά και αφετέρου γιατί σε κάποιες περιπτώσεις στους νέους ναούς οι πρόσφυγες φύλασσαν κειμήλια, που έφεραν μαζί τους από τις χαμένες πατρίδες.

Τέλος, υπάρχει μία ομάδα ναών, οι οποίοι έχουν πρόσφατα αναπαλαιωθεί ή ανακαινισθεί πλήρως, με αποτέλεσμα η μορφή και η διακόσμησή τους να έχει διαφοροποιηθεί σε σχέση με την αρχική. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν η Αγία Παρασκευή Αμυνταίου (κτίζεται στα ερείπια του παλιού εξωκλήσιου το 1928, όταν αρχιερατικός Επίτροπος ήταν ο παπα-Θανάσης Χασιώτης και ανακαινίστηκε το 1958), η Αγία Παρασκευή στον Αγ. Παντελεήμονα (μέσα φυλάσσονται ιερά βιβλία και εικόνες από το 18^ο αι.), ο ναός Αγίων Κων/νου και Ελένης στο Αμύνταιο (ο παλιότερος ναός κτίστηκε το 1920 σε ρυθμό σταυροειδή με τρούλο σε σχέδια του αρχιτέκτονα Δημόκα και το 1972 μετά από κατεδάφιση άρχισαν οι εργασίες κατασκευής του νέου²⁵⁸) (EIKONA 36), ο ναός του Αγίου Γεωργίου και ο ναός της Ανάληψης στο Αμύνταιο. Σχετικά με τον ναό της Αγίας Παρασκευής Αγίου Παντελεήμονα, πρόκειται για μία τρίκλιτη βασιλική με ενιαία δίρριχτη στέγη και μεσημβρινό χαγιάτι μεταγενέστερο. Οι δεσποτικές εικόνες είναι του 1810. Ωστόσο στο εσωτερικό του ναού φυλάσσονται και παλαιότερες. Στο ιερό φυλάσσεται επίσης ένα αξιόλογο ψηλό κάθισμα πολύ παλιό, όμοιο με τους αγιογραφικούς θρόνους στις ένθρονες Παναγίες. Το Ευαγγέλιο του ναού αναγράφει τη χρονολογία 1745. Από τις επιγραφές των φορητών εικόνων βγαίνει το συμπέρασμα ότι ο ναός πρέπει να χτίστηκε πριν το 1674.²⁵⁹ Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο ναός του Αγίου Γεωργίου στο Πεδινό. Το Πεδινό (παλιά Λιουμπέτικο) βρίσκεται 20 χλμ. από τη Φλώρινα στο δρόμο Αμυνταίου Καστοριάς. Πρόκειται για τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με γυναικωνίτη. Το ζωγραφισμένο νεοκλασικό εικονοστάσιο έχει 5 δεσποτικές εικόνες, που πιθανόν έγιναν την περίοδο ανακαίνσεως της εκκλησίας το 1908. Στη δυτική όψη της εκκλησίας υπάρχουν εντοιχισμένες δύο πλά-

²⁵⁸ Μουτσόπουλος, Ν., όπ.π., σελ.177

²⁵⁹ όπ.π., σελ. 173

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

κες. Η χαμηλότερη με χρονολογία 1860 και η άλλη με χρονολογία 1908, που προφανώς είναι η χρονολογία της επισκευής της εκκλησίας.²⁶⁰

Η Αγία Παρασκευή Αμυνταίου, στην μνήμη της οποίας είναι αφιερωμένη η μικρή αλλά ωραία εκκλησία, θεωρείται η Προστάτρια της πόλης (Αμυνταίου) και οι κάτοικοι λατρεύουν την θαυματουργή εικόνα της²⁶¹ (EIKONA 37). Είναι μάλιστα ενδιαφέρουσα η ιστορία της Εκκλησίας της Αγίας Παρασκευής, όπως την αφηγείται ο Π. Φορτομάρης.²⁶² Σύμφωνα με τον συγγραφέα στον ίδιο χώρο που βρίσκεται σήμερα η εκκλησία υπήρχε παλιότερος ναός που κατεστράφη. Με την καταστροφή προσεχώθη και η εικόνα της Αγίας. Με το πέρασμα των χρόνων (περίπου 150), λέγεται ότι η Αγία Παρασκευή παρήγγειλε στον ύπνο σε φτωχή γυναίκα της οικογένειας Δόρκα να μεριμνήσουν οι άρχοντες του τόπου, να σκάψουν στο υποδειχθέν σημείο, για να βρουν την εικόνα και αγιασμό.²⁶³ Δεν εδόθη σημασία στα λόγια της γυναίκας και το θέμα ξεχάστηκε, οπότε μια νύχτα εμφανίζεται η Αγία Παρασκευή στην προσκυνήτρια των Αγίων Τόπων Μάγδα Χατζηκωνσταντίνου με την ίδια υπόδειξη. Η ιδιότητα αυτή τη φορά της Χατζηκωνσταντίνου ως προσκυνήτριας, που προκαλούσε σεβασμό στους άρχοντες, προσήλκυσε το ενδιαφέρον τους και ελήφθη η απόφαση της ανασκαφής, οπότε και βρέθηκε η εικόνα της Αγίας, ενώ κοντά ανέβλυσε και νερό, ο Αγιασμός. Η Χατζηκωνσταντίνου έκτισε το πρώτο εξωκκλήσι, έγινε τόπος προσκυνήματος των κατοίκων του Αμυνταίου και των περιχώρων και καθιερώθηκε να γιορτάζεται με πανηγυρικό τρόπο την ημέρα της Ζωοδόχου Πηγής και την ημέρα της Αγίας Παρασκευής στις 26 Ιουλίου. Αρχικά όμως υπήρχαν εμπόδια στον ευρύτερο πανηγυρισμό από τους Τούρκους, πέρα από τον Εσπερινό και την καθιερωμένη Λειτουργία.

Ένα θαύμα όμως άλλαξε τα πράγματα. Η Χανούμισσα κάποιου Αλή Μπέη που ήταν εγκατεστημένος στο Αμύνταιο, είχε προσβληθεί από βαριά αρρώστια και αν και είχε προστρέξει στους καλύτερους γιατρούς της Κωνσταντινούπολης δεν είχε δει αποτέλεσμα και πλέον δεν είχε καμιά ελπίδα. Συνδεόταν λοιπόν με χριστιανικές οικογένειες και είχε ακούσει πολλούς χριστιανούς να μιλάνε για τη θαυματουργή επέμβαση της Αγίας Παρασκευής και την αποκατάσταση της υγείας πολλών πασχόντων. Στο μυαλό της χανούμισσας είχε δημιουργηθεί η επίμονη ιδέα ότι και σ' αυτή, αν και αλλόθρησκη, θα έκανε η Αγία το θαύμα της, αφού βέβαια θα επικαλούνταν τη συνδρομή της. Μάλιστα είδε και η ίδια

²⁶⁰ όπ.π., σελ. 317-8

²⁶¹ Φορτομάρης Πασχάλης, «Ενθύμιον θρησκευτικής εορτής» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwriterpublications, σελ.502-511

²⁶² Φορτομάρης, Πασχάλης, «Η εορτή της Ζωοδόχου Πηγής και η ιστορική εκκλησία της Αγίας Παρασκευής Αμυνταίου», *Αριστοτέλης*, τ.49-50, 1965,σελ.73-79

²⁶³ Μουτσόπουλος, Ν., όπ.π., σελ.177

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

στον ύπνο της την Αγία, που της συνιστούσε να προσκυνήσει την εικόνα της και να ραντισθεί με το ιαματικό νερό. Δόθηκε τελικά εντολή από τον Μπέη να μεταφερθεί η εικόνα και το ιαματικό νερό στη Χανούμισσα και από την πρώτη ημέρα φάνηκαν τα ευεργετικά αποτελέσματα. Ο Μπέης μαζί με την ευγνωμοσύνη και τον θαυμασμό του πρόσφερε πολλά δώρα και χρηματικά ποσά, ενώ λέγεται ότι απέσπασε από τον στρατιωτικό Διοικητή του Μοναστηρίου και τις άλλες τουρκικές υπηρεσίες την έγκριση να διενεργούνται όλες οι ιεροτελεστίες και να γίνεται ο εορτασμός κατά την ημέρα της Ζωοδόχου Πηγής και της Αγίας Παρασκευής, όχι μόνο ανεμπόδιστα αλλά και με τιμητική φρουρά από ομάδα οπλιτών με υπαξιωματικό. Έτσι ο εορτασμός της Ζωοδόχου Πηγής και της Αγίας Παρασκευής πήρε γενικότερο και επίσημο χαρακτήρα, με ελεύθερη προσέλευση πολλών ευλαβών προσκυνητών από τα περίχωρα και τις γειτονικές πόλεις, που εξακολουθεί συνεχώς μέχρι και σήμερα.

Ο Μπέης και η Χανούμισσα, όπως και άλλες τουρκικές οικογένειες που ζούσαν στην περιοχή του Αμυνταίου (που ήταν και τσιφλίκι του αρχιστρατήγου Ρεούφ Πασά), την ημέρα της Ζωοδόχου Πηγής δεν εργάζονταν, γιόρταζαν και έστελναν λαμπάδες τους στην Εκκλησία με φιλικές χριστιανικές οικογένειες, έπαιρναν αγιασμό, προσφέροντας διάφορα δώρα.

Κατά το 1928, επί του αρχιερατικού Επιτρόπου Παπαθανασίου Χασιώτου, μελών της Εκκλησιαστικής Επιτροπής, του αιμνήστου Χρήστου Σιώκη και άλλων, κτίστηκε η νέα σημερινή εκκλησία με τη συνδρομή των ευσεβών ενοριτών. Κοντά κτίστηκε από τον αείμνηστο έμπορο Αθανάσιο Φιλίππου βοηθητικός χώρος, σαν ξενώνας, και κατά το 1958 άλλο ευρύχωρο οίκημα, πρωτοβουλία του καθηγητή του Γυμνασίου Σάββα Ξανθόπουλου, όπου στεγάζονταν τα Κατηχητικά σχολεία. Είναι μεγάλη η λατρεία των κατοίκων του Αμυνταίου για την Αγία Παρασκευή. Κάθε χρόνο την παραμονή της εορτής, 25 Ιουλίου, γίνεται περιφορά της εικόνας στον κεντρικό δρόμο της πόλης με τη συμμετοχή των κατοίκων με κάθε ευσέβεια και ευλάβεια.

Σε απόσταση 7 χιλιομέτρων μεταξύ Αμυνταίου-Αγίου Παντελεήμονα διακρίνει κανείς να απλώνεται απέραντος κάμπος με τα σπαρτά του, οπωρώνες και αμπελώνες (χιλιάδες στρέμματα). Στην παραλία της λίμνης του Αγίου Παντελεήμονα προβάλλει το νεόκτιστο ναΐδιον του Αγίου. Είναι κτισμένο το 1960 σε μια θαυμάσια θέση, με έναν απέραντο περίβολο χάρη στη φροντίδα των κατοίκων του χωριού ή των ξενιτεμένων σε Αμερική, Αυστραλία. Κάθε παραμονή της 26^{ης} Ιουλίου κατά εκατοντάδες ήταν οι επισκέπτες από πόλεις της Δ. Μακεδονίας και τα περίχωρα, που προσκυνούσαν την εικόνα και δια-

νυκτέρευαν στη εκκλησία. Κανείς δε θυμάται πριν πόσα χρόνια είχε κτισθεί η πρώτη μεγάλη Εκκλησία του Αγίου με ξενώνα (μοναστήρι με μοναχούς), τα οποία κατακλύστηκαν από τα νερά της λίμνης με την ανύψωση της στάθμης της. Λόγω της ιδιότητας του Αγίου ως ιαματικού είχε καθιερωθεί την παραμονή της γιορτής, 26 Ιουλίου, κάθε χρόνο να γίνεται θυσία σιτευτού μόσχου, που μαγειρευόταν σε καζάνια από τους επιτρόπους της Εκκλησίας και το βράδυ γινόταν μοίρασμα του ιαματικού αυτού φαγητού σε κάθε οικογένεια. Δεν μπορούσε να εννοηθεί τραπέζι σε κάθε οικογένεια, εάν δεν υπήρχε στη μέση το φαγητό του Αγίου. Μάλιστα υπάρχει παράδοση που αναφέρει πως κάποτε, σε δύσκολες εποχές, οι επιτροποι για λόγους οικονομίας απέφυγαν να κάνουν τη θυσία και το μαγείρεμα, με αποτέλεσμα το έτος εκείνο να υποστούν αρρώστιες βαριές για πολλούς μήνες. Λένε πως ο ηγούμενος είχε ονειρευτεί πως η εκκλησία διέτρεχε κίνδυνο από νερά και ελάμβανε μέτρα προστασίας από τον παρακείμενο χειμάρρο (με προστατευτικό τοίχο κι ένα ανάχωμα), αλλά τελικά η καταστροφή προήλθε από το πλημμύρισμα των νερών της λίμνης κι όχι από τον χειμάρρο. Επί πολλά χρόνια διατηρούνταν μόνο ο κήπος με πολλαπλά και ποικίλα δέντρα, με λαξευτή πέτρα σε υποτιθέμενο σημείο των παλαιών θεμελίων. Το 1915 θεμελιώθηκε μικρό εξωκκλήσι αλλά το ανεβοκατέβασμα της στάθμης της λίμνης έγινε αφορμή να καταληφθεί από νερά και το εξωκκλήσι το 1940-41. Τελικά το μεγάλο έργο Ηλεκτρισμού του Άγρα έγινε αφορμή να κατεβεί η στάθμη της λίμνης κατά 10 και πλέον μέτρα οριστικά και αποκάλυψε όλον τον ιερό χώρο των θεμελίων με τον τεράστιο αυλόγυρο. Αυτό κέντρισε τους κατοίκους να αναστηλώσουν την Εκκλησία το 1960 και να στεγασθεί πλέον μόνιμα εκεί η εικόνα του Αγίου από την ιστορική ημέρα της 26^{ης} Ιουλίου 1960.²⁶⁴

6.2 Μεγάλες Εορτές και Έθιμα Αμυνταίου

Πολλά, πρωτότυπα, ιδιαίτερα, ήταν και είναι τα έθιμα του Αμυνταίου, τα οποία σχετίζονται κυρίως με βασικές εορτές της εκκλησίας, με τις αλλαγές των εποχών, με την αγροτική ζωή.

Γιορτή Αγίας Βαρβάρας και Χριστούγεννα: Από το προηγούμενο βράδυ της εορτής της Αγίας Βαρβάρας μόνο κορίτσια άναβαν φωτιές μέχρι το πρωί. Εκεί έβραζαν φακή που μοίραζαν στα σπίτια μαζί με πετμέζι. Το βράδυ της παραμονής των Χριστουγέννων και ξημερώματα πρωτοχρονιάς άναβαν μόνο τα αγόρια φωτιές. Το πρωί των Χριστουγέννων τα παιδιά με τσεκουράκια και ξύλινα σφυριά, που επί τούτου κατασκευάστηκαν, χτυπούσαν τις πόρτες των αρχοντικών τραγουδώντας το «*τσιβρι-βίβρι αρσενικά παιδιά*

²⁶⁴ Φορτομάρης, Πασχάλης, 'Η κωμόπολις του Αγίου Παντελεήμονα με την ιστορική εκκλησία της', *Αριστοτέλης*, τ.117-8, 1976

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

και θηλυκά αρνάκια». Οι οικοδεσπότες τούς μοίραζαν γλυκά, φρούτα, κάστανα, καρύδια και χρήματα. Το πρωί της πρωτοχρονιάς σε πολλά σπίτια συνηθιζόταν να πρωτοπατά στα σπίτια αρσενικό παιδί. Παλαιότερα στις εορτές Αη- Γιάννη και Αγίου Βασιλείου διοργανώνονταν στην πλατεία και σε κέντρα χοροί μεταμφιεσμένων²⁶⁵.

Γιορτή Αγίου Τρύφωνα: Στον νομό Φλώρινας και στο Αμύνταιο ειδικότερα²⁶⁶ η γιορτή αυτή ήταν χαράς ευαγγέλια, γιόρταζαν οι αμπελουργοί (και σήμερα στο Αμύνταιο λειτουργεί παρεκκλήσι του Αγίου Τρύφωνα κάτω από την κεντρική εκκλησία των Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης). Και αμπελουργοί ήταν σχεδόν όλοι, όσοι είχαν έστω κι ένα στρέμμα αμπέλι, για να φάνε δικό τους σταφύλι και να πιουν κρασί και τσίπουρο από το δικό τους αμπέλι. Κανείς στα παλιά χρόνια δεν ήταν καλός νοικοκύρης, αν δεν είχε δικό του αμπέλι. Πρωί- πρωί λοιπόν πήγαιναν στην εκκλησία, ακόμη και με κακοκαιρία και χιόνια, ασπάζονταν την εικόνα του Αγίου, παρακολουθούσαν τη λειτουργία, ύψωναν πεντάρτο, έπαιρναν αντίδωρο και σιτάρι βρασμένο με ζάχαρη, σταφίδες, καρύδι, βαλμένα όλα σε μεγάλο ταψί. Κι έπειτα όλοι έπαιρναν αγιασμό και πήγαιναν να ραντίσουν το αμπέλι τους, για να προκόψει και να καρπίσει πολύ. Παλιά ράντιζαν τα αμπέλια και με τον αγιασμό από τα Θεοφάνεια. Στην Πρέσπα υπάρχει μία παράδοση πολύ διδακτική σχετικά με τον Άγιο αυτόν. Ήταν λέει αμπελουργός ο Άγιος, με πολλά αμπέλια που κάποτε τα κλάδευε. Εκεί που τα κλάδευε περνάει με το γαϊδουράκι της η Παναγία κρατώντας τον Χριστό. Σαν τους είδε ο Τρύφοντας τους μίλησε προσβλητικά. Η Παναγία κατάλαβε, γυρίζει πίσω, πηγαίνει στο σπίτι του και λέει στην αδερφή του να πάει στο αμπέλι με ένα σακκούλι αλάτι, γιατί ο αδελφός της έκοψε τη μύτη του. Η αδερφή με αγωνία φτάνει στο αμπέλι και διηγείται στον αδελφό της τι συνέβη, αλλά ο Τρύφοντας την μάλωσε, γιατί δεν είχε πάθει τίποτα και εκείνη έφυγε ντροπιασμένη. Μα σαν ο Τρύφοντας έσκυψε να συνεχίσει το κλάδεμα, κόβει τη μύτη του. Όμως το αλάτι που είχε φέρει η αδερφή του σταμάτησε την αιμορραγία. Πίστεψε λοιπόν, μετάνιωσε και με τον καιρό άγιασε. Γι' αυτό κι οι αμπελουργοί δεν κλαδεύουν ποτέ στην γιορτή του και για αυτό στην Εκκλησία της Παναγίας Πορφυράς, στο νησάκι του Αγίου Αχιλλείου στην Μικρή Πρέσπα, περίφημο Μοναστήρι με 40 κελλιά και πολλούς μοναχούς, παριστάνεται ο Άγιος Τρύφοντας με κομμένη μύτη, κρατώντας το κλαδευτήρι ψηλά.

Εορτή του Πάσχα: Συνδεδεμένη με την μυροβόλο άνοιξη η εορτή αυτή κατείχε ομολογουμένως την πρώτη και εξέχουσα θέση στο Αμύνταιο και τα περίχωρα.²⁶⁷ Από την

²⁶⁵ Παπαδάκης, Πλάτων, «Λαογραφικά Αμυνταίου», *Αριστοτέλης*, 1957, τ.3-4, σελ.74

²⁶⁶ Μέλλιος, Λάζαρος, «Άγιος Τρύφων», *Αριστοτέλης*, 1974, τ.103, σελ.40-43

²⁶⁷ Φορτομάρης, Πασχάλης «Η Εορτή του Πάσχα στο Αμύνταιο», *Αριστοτέλης*, τ. 117-8, 1976

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Μ. Εβδομάδα, ιδίως από τη Μ. Πέμπτη, άρχιζε η αφετηρία της γιορτής. Γινόταν το βάψιμο των κόκκινων αυγών. Αυτά τα αυγά είχε το κάθε μέλος της οικογένειας στην τσέπη του, ξεκινώντας για την εκκλησία με το πρώτο χτύπημα της καμπάνας για την Ανάσταση μαζί με την λαμπάδα του. Στην επιστροφή όλοι παρέδιδαν στη μητέρα τα κόκκινα αυγά αγιασμένα, που τα αράδιαζε μπροστά στην εικόνα του Αγίου του σπιτιού. Ένα απ' αυτά έμενε όλο τον χρόνο μπροστά στην εικόνα και σε βροντές, αστραπές και φουρτούνες το καλοκαίρι, η μητέρα έτρεχε και το έβαζε στο μπαλκόνι με την πυροστιά στο πλάι, προσευχόμενη στον Θεό να απομακρυνθεί ο κεραυνός, το χαλάζι ή η πλημμύρα από το χωριό. Τα υπόλοιπα αγιασμένα αυγά μετά την εορτή της Ζωοδόχου Πηγής θάβονταν από τον αρχηγό της οικογένειας στα κυριότερα αμπέλια και χωράφια, για να προστατευτούν όλο τον χρόνο από θεομηνίες. Παράλληλα από αγιασμένο νερό, που διανυκτέρευσε στον Εσταυρωμένο την νύχτα της Μ. Πέμπτης και φυλαγόταν επιμελώς σε μπουκάλι με λίγα λουλούδια, γινόταν ράντισμα σε κάθε πονοκέφαλο ή αδιαθεσία κάποιου στο σπίτι, όπως και των ζώων της οικογένειας. Κατά την εορτή του Λαζάρου τα παιδιά με καλάθια περιέτρεχαν τα σπίτια τραγουδώντας «*Σήκω Λάζαρε*» και οι σπιτονοικοκυρές τους έδιδαν άσπρα αυγά και χρήματα.

Την δεύτερη ημέρα του Πάσχα η οικογένεια που είχε αρραβωνιασμένο αγόρι ή κορίτσι, έστελνε με την ομορφότερη κοπέλα της οικογένειας κόκκινα αυγά και γλύκισμα στη νύφη και η κοπέλα αυτή δεχόταν δώρο ένα ζευγάρι κάλτσες. Ανταλλαγή βαμμένων αυγών με ζαχαρωτά και γλυκίσματα την ημέρα αυτή γινόταν υποχρεωτικά από την οικογένεια κάθε βαπτιστικού στον νονό. Αν η δεύτερη μέρα συνέπεφτε με την εορτή του Αγίου Γεωργίου υπήρχαν άλλα έθιμα. Ένα κλαρί από κισσό ήταν απαραίτητο για τις ελεύθερες κοπέλες κάθε ηλικίας, στις μέσες τους αλλά και στην είσοδο κάθε σπιτιού (που σήμαινε καλή τύχη και γρήγορη αποκατάσταση). Πλάι στον κισσό κάθε νοικοκυρά έβαζε κι ένα κλαδί βατομουριάς και στο κέντρο της πόρτας ξηρές από καιρό σβουινές αγελάδας αναμμένες, που ανέδιδαν καπνό. Το κλαδί της βατομουριάς συμβόλιζε ένα κομμάτι από το ακάνθινο στεφάνι του Ιησού και θα αποτελούσε φρουρό του σπιτιού και των μελών του από κάθε εχθρό. Η σβουινιά, που αποτελούσε και τη βάση λιπάνσεως της γεωργίας, με τον καπνό θυμιάτιζε τους σπιτικούς και έδιωχνε τα πονηρά και κακά πνεύματα όλο τον χρόνο (μάλιστα σε ένα δοχείο περιφερόταν η αναμμένη σβουινιά με τον καπνό της και στους σταύλους). Επάνω απ' αυτήν την μικρή πυρά όλοι οι σπιτικοί ή συγγενείς περνούσαν πηδώντας. Την ίδια μέρα του Αγίου Γεωργίου ο αρχηγός της οικογένειας

έπρεπε απαραίτητως να εξοικονομήσει λίγο πρόβειο γάλα της δικής του κτηνοτροφίας ή από τρίτους και βρασμένο να το προσφέρει σε όλους.

6.2.1 Καρναβάλι Αμυνταίου

Στη δεκαετία 1920-30 αυτό που κυριαρχούσε στις εκδηλώσεις της περιοχής ήταν οι Απόκριες και συγκεκριμένα το Κλεισουριώτικο καρναβάλι. Εμπνευστής και πρωταγωνιστής ο αείμνηστος μεγαλέμπορος από τη Θεσσαλονίκη Ιωάννης Μανδρινός. Διοργάνωνε Σάββατο, Κυριακή και Καθαρά Δευτέρα το καρναβάλι αυτό, στο οποίο συμμετείχαν όλοι οι έμποροι του Αμυνταίου (ΕΙΚΟΝΑ 38). Ντυμένοι με λαμπρή στολή παρήλαυναν από το Σάββατο το μεσημέρι ανά δύο ζεύγη όλο το γύρο της πόλης χορεύοντας και κατέληγαν στην πλατεία για ένα τριήμερο ξέφρενο γλέντι. Αυτό το καρναβάλι δέσποζε μια δεκαετία για να σβήσει οριστικά το 1930. Αντικαταστάθηκε από ένα άλλο πολύ πιο συνηθισμένο.

Οι Κλεισουριώτες λοιπόν στη δεκαετία 1920-30 καθιέρωσαν το καρναβάλι στο Σόροβιτς. Έμποροι, ταξιδεμένοι και ανοιχτόμυαλοι, καθιέρωσαν το δεύτερο, μετά την Κοζάνη και τη Νάουσα, καρναβάλι στην κεντροδυτική Μακεδονία, στον εμπορικό τότε κόμβο του Σόροβιτς. Το καρναβάλι από τη δεκαετία του 1960 καταδιώχτηκε έντονα για θρησκευτικούς λόγους. Αυτό μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του '70, οπότε και έσβησε οριστικά από την πόλη (επί Μητροπολίτη Αυγουστίνου Καντιώτη), για να δώσει τη σκυτάλη στο Ξινό Νερό. Οι ημέρες της Αποκριάς ήταν μια ξεχωριστή στιγμή στο ημερολόγιο της πόλης και όλοι ζούσαν, σύμφωνα με μαρτυρίες, στον αστερισμό ενός ξέφρενου καρναβαλίστικου γλέντιού.²⁶⁸

7. Ιστορία της Εκπαίδευσης

7.1 Εκπαίδευση στο Βιλαέτι Μοναστηρίου

Ύστερα από το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου (1853-1856) σημειώθηκε μεγάλη εκπαιδευτική ανάπτυξη στον γεωγραφικό χώρο της ευρύτερης Μακεδονίας. Η σπουδαία αυτή παιδευτική άνοιξη έκανε αισθητά τα αποτελέσματά της κυρίως κατά το τελευταίο τέταρτο του αιώνα. Έτσι ο «Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως» (1861) και ουσιαστικά μετά το 1878, τόσο ο «Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» όσο και οι ντόπιοι μακεδονικοί πολιτικοί και κοινωνικοί φορείς ανέλαβαν μια θεαματική

²⁶⁸ Ρακόπουλος Άγγελος, «Καρναβάλι: ένα οριστικά χαμένο ξέφωτο χαράς» στο: *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πόλης* (2013), (Συλλογικός τόμος-επιμέλεια Κακκαβάς Π. Νικήτας). Θεσσαλονίκη: iwritepublications, σελ. 264-270

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

προσπάθεια για την ανύψωση του πνευματικού επιπέδου του υπόδουλου Ελληνισμού του βορειοελλαδικού χώρου. Η παρουσία των συλλόγων αυτών στη Μακεδονία δεν συντέλεσε μόνο στη διάδοση της ελληνικής παιδείας αλλά συνέβαλε ουσιαστικά στην εθνική αφύπνιση του υπόδουλου ελληνισμού και στην ιδεολογική προετοιμασία του μακεδονικού αγώνα. Στα 1894-5 λειτούργησαν σ' ολόκληρη τη Μακεδονία 907 ελληνικά σχολεία με 1.245 δασκάλους και καθηγητές και 53.633 μαθητές. Η πρώιμη εμφάνιση των ελληνικών σχολείων σημειώνεται στις μεγαλύτερες πόλεις και κωμοπόλεις (Μοναστήρι, Αχρίδα, Κρούσοβο), όπου το ελληνόφωνο στοιχείο παρουσιάζεται συμπαγέστερο και οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες ευνοϊκότερες. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία στο Βιλαέτι Μοναστηρίου υπήρχαν:²⁶⁹ Στον καζά Καστοριάς 131 ελληνικά σχολεία με 5.097 μαθητές. Στον καζά Ελασσόνας 31 σχολεία με 1.264 μαθητές, στον καζά Σερβίων και Κοζάνης 30 σχολεία με 2.343 μαθητές, στον καζά Σισανίων και Σιάτιστας 38 σχολεία με 3.025 μαθητές. Στον καζά Γρεβενών 27 σχολεία με 1.452 μαθητές, στον καζά Πελαγονίας (στο Μοναστήρι και στα χωριά και κωμοπόλεις Βελουσίνα, Γραδέσνιτσα, Δίχοβο, Δομπρομίρ, Δράγος, Δομπρούσοβο, Κάτω Ίγρι, Λάζετς, Λάχτσι, Μεγάροβο, Μπαρέσανη, Μπίτουσα, Μπούκοβο, Μπρόντ, Μπρούσνικ, Νεγότσανη, Νιζόπολη, Ορέχοβο, Ράκοβο, Ρακοτίν, Σφεταπέτκα, Τύρνοβο) 38 σχολεία με 3.005 μαθητές. Στον καζά Περλεπέ 3 σχολεία με 165 μαθητές και στον καζά Πρεσπών και Αχριδών 36 σχολεία με 2.270 μαθητές. Στον καζά Μογλενών (στη Φλώρινα και στα χωριά Αρμένσκο, Αρμενοχώρι, Γκορνίτσοβο, Γραμματίκοβο, Εξησού, Εμπόριο, Καμπάσνιτσα, Κατράνιτσα, Κλέστινα, Κορνισόρ, Κίμανη, Κόσνκο, Κουνούχι, Μπλάτσι, Νεοβόλιανη, Πάτελι, Πεσόσιντσα, Πέτερσκο, Σουροβίτσοβο, Τρέμενο, Τσερτσέσοβο, Φράγκοτς, Χασάνκοϊ) 28 σχολεία με 1.465 μαθητές. Τέλος στον καζά Κορυτσάς 22 σχολεία με 2.560 μαθητές. Στο Βιλαέτι Μοναστηρίου βουλγαρικά σχολεία δεν υπήρχαν στους καζάδες Ελασσόνας, Κοζάνης, Σερβίων, Ανασελίτσα, Γρεβενών, Στάροβου, Κολωνίας, Ελβασάν, Κορυτσάς και ελληνικά στους καζάδες Κιρτσόβου, Δίβρας και Δόλνα Ρέκα. Οι Έλληνες υπερείχαν στους καζάδες Μοναστηρίου, Φλώρινας, Καστοριάς (191 σχολεία με 10.231 μαθητές και 154 βουλγαρικά με 8.728 μαθητές) και οι Βούλγαροι στους καζάδες Περλεπέ, Αχρίδας, Καϊλαρίων (25 ελληνικά με 778 μαθητές και 81 βουλγαρικά με 5.914 μαθητές). Είναι λοιπόν φανερό ότι στο Βιλαέτι Μοναστηρίου και ιδιαίτερα στο σαντζάκι Μοναστηρίου²⁷⁰ αντα-

²⁶⁹ Μουτσόπουλος, Βακαλόπουλος, Κεσόπουλος (2006). *Αλησμόνητες Πατρίδες, Η Άνω Μακεδονία*. Εκδόσεις: Τζιαμπίρης-Πυραμίδα, σελ.374-5

²⁷⁰ Σύμφωνα με την οριστική αποκρυστάλλωση των διοικητικών ορίων του 1880, ως αποτέλεσμα των εδαφικών ανακατατάξεων που προέκυψαν από το Συνέδριο του Βερολίνου, το σαντζάκι Μοναστηρίου μαζί με τα σαντζάκια Κορυτσάς, Δίβρας, Ελβασάν και Σερβίων, συγκροτούσαν το ομώνυμο βιλαέτι και υποδιαι-

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

γωνίζονται δυναμικότερα δύο εθνικοί σχολικοί μηχανισμοί, ο ελληνικός και ο βουλγαρικός. Η ελληνική εκπαίδευση στον συγκεκριμένο χώρο ανελίσσεται σταθερά σ' όλη τη διάρκεια των ετών από το 1870 μέχρι το ξέσπασμα του ένοπλου Μακεδονικού αγώνα, ενώ η αναμφισβήτητη πρόοδος αποκορυφώνεται το 1902, όταν τα ελληνικά σχολεία φτάνουν τα 481 με 27.654 μαθητές.²⁷¹

Στα τέλη της Οθωμανοκρατίας η ελληνική κοινότητα Μοναστηρίου συντηρούσε 17 εκπαιδευτικά ιδρύματα με 2.500 μαθητές. Αξιόλογα σχολεία λειτουργούσαν εκτός από το Μοναστήρι και στο γειτονικό Κρούσοβο, Μεγάροβο, Νιζόπολη, Γκόπεσι, Μηλόβιστα, Ρέσνα, Πισοδέρι, Νεγοβάνη (Φλάμπουρο) και Τίρνοβο. Στο Κρούσοβο λειτουργούσαν στις αρχές του αιώνα ημιγυμνάσιο, εξατάξια αστική σχολή αρρένων, εξατάξιο Παρθεναγωγείο, κεντρικό και συνοικιακά νηπιαγωγεία με 567 μαθητές και 15 δασκάλους. Στην Φλώρινα μνημονεύονται στις αρχές του 20^{ου} αι. οκτατάξιο αρρεναγωγείο, τετρατάξιο παρθεναγωγείο, 3 νηπιαγωγεία, οικοτροφεία αρρένων και θηλέων. Η Αστική σχολή Νεβέσκας (Νυμφαίο) συντηρούνταν από τις πλούσιες δωρεές των ευεργετών της, κυρίως από τις οικογένειες Τσίρλη και Νίκου. Η Νίκειος Σχολή ήταν έργο του ευεργέτη της Νεβέσκας Ιωάννη Νίκου. Στην Κορυτσά υπήρχαν γυμνάσιο, δύο αστικές σχολές αρρένων, δύο παρθεναγωγεία, δύο νηπιαγωγεία, νυχτερινή σχολή με περίπου 2.000 μαθητές και πολυάριθμοι σύλλογοι που διοργάνωναν πολλές εκδηλώσεις (θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, διαλέξεις). Αξιόλογη ήταν επίσης η εκπαιδευτική δραστηριότητα στην Καστοριά (ημιγυμνάσιο, αστικές σχολές, νηπιαγωγεία), στην Κλεισούρα (αστική σχολή αρρένων, δημοτικό σχολείο αρρένων, πλήρες παρθεναγωγείο και νηπιαγωγείο), στη Χρούπιστα (πεντατάξιο αρρένων, τετρατάξιο παρθεναγωγείο), στη Βλάστη (επτατάξιο αρρεναγωγείο, τετρατάξιο παρθεναγωγείο, νηπιαγωγείο με 300 μαθητές), στη Σιάτιστα (δύο νηπιαγωγεία, δύο παρθεναγωγεία, δύο εξατάξια αρρεναγωγεία, ένα εξατάξιο γυμνάσιο, το Τραμπάντζειον, και νυχτερινή σχολή) στη Σέλιτσα, στο Ζούπανι, στο Τσοτύλι (όπου φοιτούσαν 284 μαθητές κατά το σχολικό έτος 1909-10), στα Σέρβια (επτατάξια αστική σχολή με 198 μαθητές και νηπιαγωγείο), στο Βελβεντό (επτατάξιο ελληνικό σχολείο, νηπιαγωγείο, παρθεναγωγείο με 200 μαθητές) και στην Κοζάνη. Στα 1908 λειτουργούσαν στην Κοζάνη πλήρες γυμνάσιο με 130 μαθητές και μαθήτριες, παρθεναγωγείο με 247 μαθήτριες, δύο αστι-

ρούσαν σε 5 καζάδες, του Μοναστηρίου, Περλεπέ, Αχρίδας, Φλώρινας και Κιρτσόβου. Παράλληλα ο χώρος διαιρούνταν και σε εκκλησιαστικές επαρχίες, την επαρχία Πελαγονίας, με έδρα το Μοναστήρι, την επαρχία Αχριδών και Πρεσπών με έδρα αρχικά την Αχρίδα και έπειτα το Κρούσοβο, την επαρχία Μογλενών με έδρα τη Φλώρινα και τέλος την επαρχία Διβρών και Βελασσών με έδρα το Κίρτσοβο.

²⁷¹ Βούρη, Σοφία(1992). *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια, Η περίπτωση της ΒΔ Μακεδονίας 1870-1904*.σελ. 37

κές σχολές αρρένων με 329 και 230 μαθητές αντίστοιχα, νηπιαγωγείο και νυχτερινή σχολή.²⁷²

Τα υψηλά ποσοτικά δεδομένα της ελληνικής εκπαίδευσης στο βίλαετι αυτό ερμηνεύονται με βάση τους ακόλουθους συντελετές: Το συμπαγέστερο και πολυπληθέστερο ελληνόφωνο στοιχείο που περιλάμβαναν οι νοτιότερες περιοχές των σαντζακίων Κορυτσάς και Σερβίων (λόγω της θέσης των περιοχών αυτών κοντά στα σύνορα του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ευνοούνταν η αμεσότερη διασύνδεσή τους μ' αυτό), το υπέρτερο αριθμητικά σύνολο του προσκείμενου στο Πατριαρχείο χριστιανικού πληθυσμού των παραπάνω περιοχών (Ανασελίτσης, Γρεβενών, Κοζάνης, Σερβίων και Καϊλαριών), όπου η βουλγαρική εθνική ιδέα είχε ελάχιστη ή καμία απήχηση.²⁷³

Η συμβολή των Μακεδόνων αποδήμων ευεργετών στη χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων των ιδιαίτερων πατρίδων τους αλλά και του ελληνικού κράτους ήταν τεράστια (π.χ. ο Νικ. Δούμπας και ο Κωνστ. Μπέλλιος ή Βέλλιος από τη Βλάστη). Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για τη συμβολή των Μακεδόνων αποδήμων στην ίδρυση των δύο μεγάλων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Δ. Μακεδονίας, των γυμνασίων Τσοτυλίου και Σιάτιστας (Τραμπάντζειο Γυμνάσιο). Το τελευταίο χτίστηκε με χρήματα του ξενιτεμένου στη Ρουμανία Σιατιστινού Ιωάννη Τραμπάντζη και συνέβαλε ουσιαστικά στην αναγέννηση των ελληνικών γραμμάτων στη Δ. Μακεδονία. Το Τραμπάντζειο Γυμνάσιο στέγαζε και δύο αξιόλογες βιβλιοθήκες, τη Μανούσεια με 5.000 βιβλία και τη Ρουσοπούλεια με 2.000 βιβλία. Μεγάλος ευεργέτης στην Κοζάνη ήταν ο Παύλος Χαρίσης (από τη Βουδαπέστη), αξιομνημόνευτοι είναι επίσης οι Στέργιος Στυλίδης (Μεγάροβο), Δ. Ιωαννίδης (Κοζάνη), Κ. Θωμαΐδης (Βλάστη), Μιχ. Τσίρλης και η σύζυγός του Ζωή (Νυμφαίο), ο Γ. Σιμώττας (Κλεισούρα).

7.1.1 Εκπαίδευση και Πνευματική Ζωή στο Μοναστήρι

Στην αρχαιότητα στην περιοχή του Μοναστηρίου βρισκόταν η πόλη Ηράκλεια, ήταν πρωτεύουσα της Λυγκηστίδας του βασιλείου της Μακεδονίας έχοντας ιδρυθεί στα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ. από τον Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας. Μετά την κατάλυση του βασιλείου της Μακεδονίας η πόλη με την γύρω περιοχή λεγόταν Πελαγονία. Η σημερινή πόλη χτίστηκε τον 9^ο ή 10^ο μ.Χ. αιώνα. Επί Βυζαντίου ονομαζόταν Βουτέλιο, γι' αυτό όταν το 872μ.Χ. την κατέλαβαν οι Βούλγαροι την ονόμασαν Βιτόλια. Το 1014 μ.Χ. η πόλη απελευθερώθηκε από τον Βασίλειο Β΄ τον Βουλγαροκτόνο και γνώρισε μεγάλη ακμή. Εκεί

²⁷² Μουτσόπουλος, Βακαλόπουλος, Κεσόπουλος(2006). *Αλησμόνητες Πατρίδες, Η Άνω Μακεδονία*. σελ.382-3

²⁷³ Βούρη, Σοφία(1997).*Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια.Η περίπτωση της ΒΔ Μακεδονίας,1870-1904*,Αθήνα:Παρασκήνιο, σελ. 37-8

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

έγινε η μάχη της Πελαγονίας το 1259 μεταξύ του αυτοκράτορα του Βυζαντίου Μιχαήλ Παλαιολόγου και του Δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β΄ Αγγέλου. Το 1382 την κατέλαβαν οι Τούρκοι και την ονόμασαν Μοναστήρι, ίσως από κάποιο μοναστήρι που ήταν έδρα του Μητροπολίτη Πελαγονίας. Ως *Μαναστίρ* ήταν η τελευταία πρωτεύουσα της Οθωμανικής Ρωμυλίας το 1836-1867.

Τον 19^ο αιώνα αναδείχτηκε σε δεύτερη πόλη της Μακεδονίας μετά τη Θεσσαλονίκη με 21 συνοικίες και 3.000 σπίτια. Από τα 900 εμπορικά καταστήματα της πόλης ξεχώριζαν κυρίως αυτά των ραφτάδων και των τορνευτών, ενώ το κυριότερο γεωργικό προϊόν της περιοχής ήταν το λινάρι, πρώτη ύλη για την κατασκευή υφασμάτων, σχοινιών, σκηνών κτλ. Ο πληθυσμός του κατά το β΄ μισό του 17^{ου} ήταν 15.000 περίπου κάτοικοι, ενώ τον 19^ο αιώνα είχε διπλασιαστεί. Τα ¾ του πληθυσμού ήταν Έλληνες και κατείχαν τα πρωτεία στην οικονομική ζωή.

Το Μοναστήρι άρχισε να αναπτύσσεται μετά την επανάσταση του 1770. Ελληνικοί πληθυσμοί από τη Μοσχόπολη και άλλες περιοχές κατέφευγαν στο Μοναστήρι και ενώθηκαν με τους γηγενείς που είχαν μεν αλλοιωμένο γλωσσικό ιδίωμα αλλά διατηρούσαν την ελληνική συνείδηση. Στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} το Μοναστήρι έζησε μεγάλη οικονομική και πολιτιστική άνθηση. Οι Έλληνες έμποροι, βιοτέχνες, βιομήχανοι και τραπεζίτες είχαν στα χέρια τους την οικονομική ζωή του Μοναστηρίου αλλά και το εμπόριο από Ρουμανία, Σερβία, Τουρκία, Αυστροουγγαρία ακόμη κι από την Αλεξάνδρεια. Χαρακτηριστικό είναι ότι 6 εμπορικοί οίκοι Ελλήνων από το Μοναστήρι εκπροσωπούνταν στην βρετανική πόλη Μάντσεστερ με δικούς τους αντιπροσώπους. Εκτός από τα υποκαταστήματα των τριών μεγάλων τραπεζών της εποχής, της «Οθωμανικής Τράπεζας», της «Τράπεζας Θεσσαλονίκης» και της «Τράπεζας Ανατολής» υπήρχαν στο Μοναστήρι 15 διαφορετικά τραπεζικά γραφεία.²⁷⁴ Πλουσιότατη υπήρξε η συντεχνιακή οργάνωση του ελληνισμού του Μοναστηρίου. Στα 1856 αναφέρονται 41 χριστιανικές συντεχνίες, 19 τουρκικές και 8 εβραϊκές. Ιδιαίτερα αναπτυγμένες ήταν οι συντεχνίες των υφαντάδων, των πιλοποιών, μπογιατζήδων, τσαρουχάδων, παπλωματάδων, πεταλωτάδων, λαναράδων κτλ. Ωστόσο το σπουδαιότερο εσνάφι της πρωτεύουσας του βιλαετιού ήταν αυτό των ραφτάδων (186 εργαστήρια με περίπου 1000 άτομα εργατικό δυναμικό), που είχαν αναπτύξει ζωηρότατη εμπορική δράση στην Ευρωπαϊκή Τουρκία, την Ασία και την Κωνσταντινούπολη.

²⁷⁴ Μουτσόπουλος, Βακαλόπουλο, Κεσόπουλος, *Αλησμόνητες Πατρίδες*, ό.π., σελ. 392

Η ελληνική κοινότητα του Μοναστηρίου, όπως και άλλες ελληνικές παροικίες των Βαλκανίων και της Μαύρης Θάλασσας, συσπειρώθηκε γύρω από την Εκκλησία και την Παιδεία. Με εράνους, δωρεές και εθελοντική εργασία χτίστηκαν παντού σχολεία που κάλυπταν τις ανάγκες των κατοίκων. Στα 1830 είχε ιδρυθεί στο Μοναστήρι πρωτεύουσα του βιλαετιού, το πρώτο ελληνικό σχολείο με δάσκαλο τον Ν. Βαρνάβα. Το σχολείο αυτό περιλάμβανε 8 τάξεις, 5 του δημοτικού και 3 της Αστικής σχολής. Το 1851 λειτούργησε κι ένα ιδιωτικό σχολείο, το εκπαιδευτικό ίδρυμα του γνωστού γεωγράφου και ιστορικού Μαργαρίτη Δήμιτσα από την Αχρίδα. Το 1859 δημιουργήθηκαν στο Μοναστήρι ο πρώτος ελληνικός σύλλογος της Μακεδονίας με την επωνυμία «Δημοτικό κατάστημα» ή «Καζίνο», ένα πατριωτικό σωματείο που διαλύθηκε το 1862 από τις τουρκικές αρχές. Στα 1883 αναφέρονται στο Μοναστήρι 11 ελληνικά σχολεία, 5 βουλγαρικά και 3 ρουμανικά. Στα δημοτικά σχολεία του Μοναστηρίου οι μαθητές διδάσκονταν γλωσσικά μαθήματα, Παλαιά και Καινή Διαθήκη, στοιχειώδη μαθηματικά, γεωγραφία, ελληνική ιστορία, πατριδογραφία, καλλιγραφία, ιχνογραφία, ωδική και γυμναστική. Η μέση ελληνική εκπαίδευση λειτουργούσε την εποχή εκείνη στο Μοναστήρι «εις το ανώτερον παιδευτήριον», το οποίο περιλάμβανε δύο τμήματα, το προκαταρκτικό ή ελληνικό σχολείο και το γυμνάσιο. Στο ελληνικό σχολείο διδάσκονταν γλωσσικά μαθήματα, αρχαία ελληνικά (κυρίως μετάφραση), λατινικά, μαθηματικά, γαλλικά, Παλαιά και Καινή Διαθήκη, ελληνική και ρωμαϊκή ιστορία, γεωγραφία των Ηπείρων. Ο σχολάρχης αυτού του τμήματος ήταν πτυχιούχος του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στο γυμνάσιο οι μαθητές διδάσκονταν αρχαία ελληνικά (ερμηνεία κυρίως έργων του Ξενοφώντα, Λυσία, Ισοκράτη, Λυκούργου, Δημοσθένη, Ηροδότου, Θουκυδίδη, Ομήρου, Σοφοκλή και Πλάτωνα), λατινικά (μεθοδική διδασκαλία κατά το σύστημα Ploetz και ερμηνείες έργων του Κορνήλιου Νέπωτα, Καίσαρα, Σαλλούστιου, Κικέρωνα, Τίτου Λίβιου, Οβίδιου, Βιργίλιου και Οράτιου), γαλλικά, τουρκικά (ανάγνωση, γραφή, ερμηνεία), μαθηματικά, Παλαιά και Καινή Διαθήκη, πειραματική φυσική, βοτανική, ζωολογία, παγκόσμια ιστορία, φιλοσοφία (εμπειρική ψυχολογία και λογική) και ενόργανη γυμναστική. Από τους 6 Έλληνες καθηγητές του γυμνασίου 3 ήταν αριστούχοι, 2 τελειόφοιτοι του πανεπιστημίου Αθηνών και ο τελευταίος ήταν δάσκαλος της γαλλικής και της τουρκικής. Οι Ελληνίδες του Μοναστηρίου φοιτούσαν στο τριτάξιο Παρθεναγωγείο που το 1883 αριθμούσε 409 μαθήτριες και 4 δασκάλους, ενώ το 1884 εκπαίδευε 450 κορίτσια από διάφορα μέρη του βιλαετιού Μοναστηρίου, πολλά από τα οποία προορίζονταν να εργασθούν σε διάφορα σχολεία της Βόρειας Μακεδονίας.²⁷⁵ Σ' αυτό διδάσκονταν

²⁷⁵Βακαλόπουλος,Κ.(1991).*Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού-Μακεδονία*.Θεσ/κη:Αφοί Κυριακίδη,σελ. 362-3

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

γλωσσικά μαθήματα, μαθηματικά, παγκόσμια γεωγραφία, ελληνική ιστορία, και τεχνικά μαθήματα (ιχθυογραφία, καλλιγραφία, χειροτεχνία, ωδική). Όπως προκύπτει από το μαθητολόγιο του σχολικού έτους 1882-3 του Παρθεναγωγείου, απόσπασμα του οποίου σώζεται στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, 46 μαθήτριες φοιτούσαν στο ανώτερο σχολείο, 186 στο κατώτερο και 177 στο νηπιαγωγείο. Οι περισσότερες μαθήτριες κατάγονταν από το Μοναστήρι, ωστόσο ένα ποσοστό προερχόταν από το Κρούσοβο, Κωνσταντινούπολη, Βελεσά, Σμύρνη, Μοσχόπολη, Καστοριά, Τίρνοβο, Μεγάροβο, Αχρίδα, Νεβέσκα, Ρέσνα. Οι πιο πολλοί γονείς των μαθητριών ήταν έμποροι, καπνοπώλες, γιατροί, ιερείς, ράφτες, γουναράδες, οπλοποιοί, χρυσοχόοι, δάσκαλοι, μαραγκοί, βαφείς, μηχανικοί, παντοπώλες, κλητήρες, ζαχαροπλάστες κτλ.

Σημαντικός σταθμός στην ιστορία των ελληνικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Βόρειας Μακεδονίας υπήρξε η ίδρυση της ιερατικής σχολής Μοναστηρίου, η οποία λειτούργησε στα 1884-5. Διευθυντής της ιερατικής σχολής ήταν ο Κ. Καλογιαννίδης και καθηγητής ο Π. Κόνδης. Η ιερατική σχολή χωριζόταν σε 2 τμήματα, στο πρώτο φοιτούσαν μαθητές που προορίζονταν να αποτελέσουν ικανά στελέχη και καλά εκπαιδευμένοι ιερείς σε καίρια εθνικά κέντρα, ενώ σκοπός του δεύτερου τμήματος ήταν η αποστολή μαθητών μετά τη φοίτηση σε μικτά χωριά της Μακεδονίας, όπου δεν υπήρχαν ιερείς και η βουλγαρική διείσδυση είχε σημειώσει προόδους.

Στα τέλη της οθωμανοκρατίας λοιπόν η ελληνική κοινότητα του Μοναστηρίου διατηρούσε 17 εκπαιδευτικά ιδρύματα με 55 δασκάλους, όπου φοιτούσαν 2.500 περίπου μαθητές. Επρόκειτο για ένα γυμνάσιο, δύο αστικές σχολές (αρρένων και θηλέων), ένα δημοτικό θηλέων και τέσσερα αρρένων, και εννέα νηπιαγωγεία.²⁷⁶ Από αυτά ξεχώριζαν το «Κεντρικόν Παρθεναγωγείον» με 581 μαθητές και η «Κεντρική Αστική Σχολή» με 460 μαθητές (ΕΙΚΟΝΑ 39 & 40).

Το Μοναστήρι επίσης διέθετε ένα τέλεια εξοπλισμένο νοσοκομείο, τον Ευαγγελισμό, που ιδρύθηκε το 1831 με συνδρομή Ελλήνων, αργότερα ανοικοδομήθηκε με προσφορά του Αδάμ Νικαρούση, ενώ στα 1899 με δωρεά των αδελφών Ιωάννη και Θεοχάρη Δημητρίου από την Αίγυπτο κατασκευάστηκε επιβλητικό κτίριο με πολλές πτέρυγες και κλινικές. Σ' αυτό νοσηλεύθηκαν το 1908 570 άτομα.²⁷⁷

Στα πλαίσια της νέας πολιτικής κατάστασης μετά το κίνημα των Νεοτούρκων δημιουργήθηκε στο Μοναστήρι η «Ελληνική Λέσχη» με στόχο την προάσπιση των ελληνικών συμφερόντων. Επίσης *απέβλεπε «..εις την βελτίωσιν και προαγωγήν της εκπαιδεύσεως*

²⁷⁶ Μουτσόπουλος, Βακαλόπουλος, Κεσόπουλος, ό.π., σελ. 378-80

²⁷⁷ ό.π., σελ. 379-381

των ομογενών και των διαφόρων βιοτικών επαγγελμαμάτων, τεχνών, εμπορίου, γεωργίας, βιομηχανίας κ.τ.λ.» Πόροι της ήταν οι τακτικές συνδρομές των μελών της και οι ετήσιες επιχορηγήσεις των συντεχνιών και των συνοικιών της ελληνικής κοινότητας Μοναστηρίου. Τα εγκαίνια της Λέσχης πραγματοποιήθηκαν σε πανηγυρικό κλίμα στις 19 Οκτωβρίου 1908, με πρόεδρο του εννεαμελούς συμβουλίου τον Ν. Σόντη. Στο Μοναστήρι επίσης αναφέρονται στα 1909 άλλα δύο σωματεία: ο μουσικός όμιλος «Λύρα» (1891), η φιλόπρωχος Αδελφότης Ελληνίδων Κυριών «Η Εργάνη Αθηνά» (1903). Ανάμεσα στις πολυάριθμες ελληνικές συντεχνίες συγκαταλέγονται εκείνες των αμπατζήδων, αρτοποιών, βαρελοποιών, βαφέων, γαλακτοπωλών, γουναράδων, εμπόρων, ιπποκόμων, κεραμέων, καπήλων, υφαντών, κηπουρών, κρεοπωλών, τεκτόνων, σιδηρουργών, ξενοδόχων, κηροποιών, κτλ. Αλλά και στα υπόλοιπα αστικά κέντρα του βιλαετίου λειτουργούσαν σωματεία και σύλλογοι π.χ. στη Φλώρινα η «Ελληνική Λέσχη» (1908) και η Αδελφότης Κυριών (1908), στη Νεβέσκα η ελληνική Αδελφότης «η Ένωσις», στην Καστοριά η Ελληνική Λέσχη και η Φιλόπρωχος Αδελφότης των Κυριών, στο Μεγάροβο η Αδελφότης «Άγιος Γεώργιος» (1895), στη Σιάτιστα η Αδελφότης «Προφήτης Ηλίας» (1902), στο Τύρνοβο η Φιλόπρωχος Αδελφότης, στο Κρούσοβο η Ελληνική Πολιτική Λέσχη (1908), στα Γρεβενά η Αδελφότης «Μέγας Αλέξανδρος», στην Καστοριά η Ελληνική Λέσχη και η Φιλόπρωχος Αδελφότης Κυριών, στο Σόροβιτς η Φιλόπρωχος Αδελφότης των Κυριών, στην Κοζάνη ο Εθνικός Σύλλογος και η Μορφωτική Αδελφότης «Πανδώρα» (1910).²⁷⁸

Από Μαθητολόγιο Σχολαρχείου Μοναστηρίου, όπου γίνονται εγγραφές μαθητών διαπιστώνεται: Η Β/θμια εκπαίδευση Μοναστηρίου την περίοδο 1911-13 αποτελείται από Σχολαρχείο και Γυμνάσιο και τα δύο τετρατάξια. Η πρόσβαση από την πρωτοβάθμια στη δευτεροβάθμια γίνεται χωρίς εξετάσεις για τους μαθητές σχολείων του Μοναστηρίου και με εξετάσεις για μαθητές από δημοτικά σχολεία της περιφέρειας. Από τις ίδιες στήλες του Μαθητολογίου συνάγουμε με έμμεσο τρόπο και πληροφορίες για το επίπεδο σπουδών των υπολοίπων κέντρων της ελληνική παιδείας του βιλαετίου Μοναστηρίου, όπου το Σόροβιτς (Αμύνταιο) φαίνεται να έχει εξατάξιο Δημοτικό.²⁷⁹

7.1.2. Κοινοτική Εκπαίδευση

Σημαντική αφετηρία για τη διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου που αφορά στην εκπαίδευση του υπόδουλου ελληνισμού είναι το έτος 1856, όταν ο Σουλτάνος εξέδωσε τον χάρτη Χάττ-ι- Χουμαγιούν («Υψηλόν φερμάνιον απευθυνόμενον εις τον Πρωθυ-

²⁷⁸ όπ.π., σελ 385

²⁷⁹ Ηλιάδου-Γάχου, Σοφία (2001). *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1914)*. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος, σελ. 477-9

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

πουργόν, εκδοθέν περί των Μεταρρυθμίσεων και κεκοσμημένον άνωθεν διά του αυτοκρατορικού χαττίου» 1856)²⁸⁰ και εγκαινίασε την περίοδο Τανζιμάτων («Τανζιμάτ» ονομάζουμε τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις).²⁸¹

Στα πλαίσια του χάρτη αυτού ο Σουλτάνος αναγνώριζε σε όλους τους οθωμανούς υπηκόους, ανεξάρτητα από θρησκεία ή εθνική καταγωγή, ισότητα δικαιωμάτων και διατηρούσε παράλληλα σε ισχύ όλα τα προνόμια που είχαν κατά καιρούς χορηγήσει οι Σουλτάνοι στα μη μουσουλμανικά μιλλαέτια (κοινότητα υπό την ευρεία έννοια, σύνολο των ομοθρήσκων ή ομοδόξων υπηκόων που υπάγονται σε συγκεκριμένη και αναγνωρισμένη από την Πύλη θρησκευτική αρχή²⁸²). Την περίοδο 1856-1902 το θεσμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης περιλαμβάνει την εποπτεία της Πύλης, την εποπτεία του Πατριαρχείου και τη συλλειτουργία των επαρχιακών και των κοινοτικών αρχών. Αυτό το πλαίσιο ίσχυσε με παραλλαγές ως το 1914, οπότε έχουμε την οριστική υποκατάσταση της κοινοτικής εκπαίδευσης από την κρατική. Τι σημαίνει όμως κοινοτική εκπαίδευση; Ο όρος κοινοτική εκπαίδευση είναι στενά συνδεδεμένος με τον όρο κοινότητα. Αν η κοινότητα είναι το σύνολο των ομοθρήσκων ή ομοδόξων υπηκόων που υπάγονται σε αναγνωρισμένη θρησκευτική αρχή σύμφωνα με τον Πανταζόπουλο,²⁸³ τότε κοινοτική εκπαίδευση είναι το σύνολο των ελληνικών σχολείων. Αν όμως θεωρήσουμε κοινότητα το σύνολο των ομοθρήσκων που κατοικούν σε μια ορισμένη περιοχή, τότε ορίζεται ως κοινοτικό σχολείο κάθε σχολείο, το οποίο λειτουργεί σε κοινότητα και υπόκειται σε ένα ορισμένο καθεστώς εξάρτησης από την κοινότητα αυτή.²⁸⁴ Η Πύλη θεωρεί την εκπαίδευση ως απόρροια των θρησκευτικών προνομίων του Πατριάρχη, που όλος ο χριστιανικός κόσμος τον θεωρεί πνευματική κεφαλή. Σύμφωνα με τα σουλτανικά φερμάνια παρέχεται από την Πύλη στους υπηκόους της η δυνατότητα της ίδρυσης σχολείων, ναών και λοιπών εθνικών κτιρίων.²⁸⁵ Τα δικαιώματα αυτά τα απολαμβάνει κάθε κοινότητα, πρέπει όμως να προηγηθεί αίτηση του Μητροπολίτη προς την Πύλη, η οποία ικανοποιείται αν δεν υπάρχει «διοικητικό κώλυμα». Επίσης υπάρχουν και περιορισμοί (σύμφωνα με το φερμάνι του 1856) που αφορούν στον τρόπο διδασκαλίας και στην εκλογή καθηγητών, που υπάγονται στη δικαιοδοσία του Μικτού Συμβουλίου της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως του οποίου τα μέλη διορίζονται

²⁸⁰ Παπαστάθης, Χ. (1984). *Οι κανονισμοί των Ορθοδόξων Ελληνικών κοινοτήτων του Οθωμανικού κράτους και της διασποράς*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 21-7

²⁸¹ Βερέμης, Αθανάσιος. *Οι Οθωμανικές Μεταρρυθμίσεις, Τανζιμάτ*. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΓ', σελ. 168-171

²⁸² Ηλιάδου –Τάχου, Σ., *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία*, όπ.π., σελ. 73, υποσ. 3

²⁸³ Πανταζόπουλος Ν., «*Community laws and custom of W. Macedonia under ottoman rule*». *Balkan studies* 2-1966, σελ. 21-22

²⁸⁴ Ηλιάδου-Τάχου, Σ., όπ.π., σελ. 18

²⁸⁵ Παπαστάθης Χ., όπ.π., σελ. 23

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

από την Πύλη. Αυτός ο παρεμβατισμός γίνεται ηπιότερος από το 1891 (Εγκύκλιος του Υπουργείου Δικαιοσύνης και Θρησκευμάτων, η οποία διαβιβάζεται από τον Πρωθυπουργό Κιαμίλ Πασά στο Πατριαρχείο). Σύμφωνα με τις νέες μεταρρυθμίσεις η Πύλη διατήρησε την υψηλή εποπτεία και τον έλεγχο αλλά τα προγράμματα των σχολείων και οι διορισμοί των δασκάλων θεωρήθηκαν αρμοδιότητες του Πατριαρχείου. Οι παράγοντες που διενεργούν τον έλεγχο από τη μεριά του τουρκικού κράτους είναι ο Διευθυντής της Δημοσίας Εκπαιδύσεως (μουδέρ) και ο Επιθεωρητής (μουφετής), χωρίς όμως δικαίωμα παρέμβασης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η παρέμβαση είναι δυνατή μόνο αν συναινέσει το Πατριαρχείο.²⁸⁶

Άρα ως τον 19^ο αιώνα η θρησκεία ήταν το σοβαρότερο κριτήριο διαφοροποίησης των υπόδουλων αγροτών. Συγκεκριμένα η παραδοσιακή νομιμότητα του Οικουμενικού Πατριαρχείου αποτελούσε στα πλαίσια του μιλλέτ τον μόνο φορέα διαχείρισης της φιλοσοφίας και των δομών εκπαίδευσης. Η ελληνική εκπαίδευση στο μακεδονικό χώρο απευθυνόταν πέρα από κάθε έννοια εθνοφυλετικού διαχωρισμού σε όλα τα μέλη του ρουμμιλλέτ και προσλάμβανε διαστάσεις οικουμενικές.²⁸⁷ Το θεσμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης διαμορφώνεται ουσιαστικά από το Πατριαρχείο με τη ψήφιση το 1860 των «Γενικών Κανονισμών περί διευθετήσεως των εκκλησιαστικών και εθνικών πραγμάτων των ορθοδόξων Χριστιανών υπηκόων της Α. Μεγαλειότητος του Σουλτάνου» και με την έκδοση του «Θεμελιώδους Κανονισμού της εκλογής και των καθηκόντων των εν τω κλίματι του Οικουμενικού Θρόνου ενοριακών κοινοτικών και επαρχιακών αρχών» το 1902.

Οι διατάξεις αυτές καθορίζουν ότι η Εποπτεία του Πατριαρχείου εκπληρώνεται με δύο σώματα, τη Σύνοδο των Μητροπολιτών και το Διαρκές Μικτό Συμβούλιο. Η Σύνοδος των Μητροπολιτών αποτελείται από 12 Μητροπολίτες, τελεί υπό την προεδρία του Οικουμενικού Πατριάρχη και θεωρείται η πνευματική αρχή όλων των υπό τον Οικουμενικό Πατριάρχη διατελούντων χριστιανικών λαών.²⁸⁸ Το Διαρκές Μικτό Συμβούλιο αποτελείται από 4 μέλη της Συνόδου των Μητροπολιτών και από 8 λαϊκούς, εκλεγμένους από τις ενορίες της Κωνσταντινούπολης και έχει αρμοδιότητες κυρίως οικονομικές - διαχειριστικές.²⁸⁹ Σε επίπεδο επαρχίας (η επαρχία είναι εδώ το Βιλαέτι) η εκπαίδευση κατευθύνεται από τα Μικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια και τις Εκπαιδευτικές Επιτροπές και σε επίπεδο κοινότητας εκπαιδευτικές αρμοδιότητες έχει ο Μητροπολίτης και η Εφορεία. Τα Μικτά

²⁸⁶ Παπαστάθης Χ. ό.π., σελ. 32

²⁸⁷ Ηλιάδου - Τάχου, Σ.(2006). *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του μακεδονικού ζητήματος. Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 45

²⁸⁸ Παπαστάθης Χ., ό.π., σελ. 96

²⁸⁹ ό.π., σελ 98-102

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Εκκλησιαστικά Συμβούλια είναι δμελή, εκλέγονται κάθε 8 χρόνια και εποπτεύουν τις σχολές, ελέγχουν τη διατήρηση των εφόρων, ενώ παράλληλα διαχειρίζονται κάθε επαρχιακή περιουσία. Οι Εκπαιδευτικές Επιτροπές εκλέγονται από τα Μικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια, κάθε χρόνο ανανεώνονται τα μισά από τα μέλη τους και στα καθήκοντά τους συμπεριλαμβάνονται η επικύρωση των προγραμμάτων και των διορισμών δασκάλων και η παρακολούθηση της εργασίας των σχολείων της επαρχίας.²⁹⁰ Αυτό βέβαια συνεπάγεται ότι οι εξουσίες αναφορικά με το ζήτημα της εκπαίδευσης συγκεντρώνονται στα χέρια των Μητροπολιτών, που έχουν τις έδρες τους στις πρωτεύουσες των επαρχιών, ενώ αποδυναμώνεται ο ρόλος αυτών που έχουν τις έδρες τους σε μικρότερες πόλεις των επαρχιών, αφού αναγκάζονται να λογοδοτήσουν για τις όποιες εκπαιδευτικές τους πρωτοβουλίες.²⁹¹

Τέλος στα πλαίσια της κοινότητας το βάρος των εκπαιδευτικών λειτουργιών αναλαμβάνουν η Μητρόπολη και η Εφορεία, που φαίνεται να συλλειτουργούν. Αρμοδιότητές τους η διαχείριση της περιουσίας της κοινότητας, οι προσλήψεις δασκάλων (EIKONA 41) και η μισθοδοσία τους (πάντα υπό τον έλεγχο των Εκπαιδευτικών Επιτροπών), ο έλεγχος της τήρησης των προγραμμάτων, η επιθεώρηση των δασκάλων, οι επισκέψεις στα σχολεία, η επισκευή των κοινοτικών κτιρίων, η πρόνοια για το εποπτικό υλικό, η συμμετοχή στις εξετάσεις και ο καθορισμός της ημερομηνίας τέλεσής τους, η επιβολή ποινών σε μαθητές.²⁹²

Το Ελληνικό Βασίλειο επωφελούμενο από την περίοδο Τανζιμάτ επιχειρεί τη διείσδυσή του στη Μακεδονία με τη διάδοση της ελληνικής εκπαίδευσης. Αυτό θα ενισχύσει τα ερείσματα για την εδαφική διανομή της Μακεδονίας, μια που η παιδεία μαζί με την θρησκεία και τη γλώσσα θεωρείται παράγοντας εθνικής ταυτότητας του πληθυσμού. Έτσι το Ελληνικό Κράτος αναθέτει το 1869 τον εκπαιδευτικό τομέα των οθωμανικών περιοχών Θράκης, Μακεδονίας, Ηπείρου και Αλβανίας στο «Σύλλογο προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων». Ο Σύλλογος είναι αυτοτελές ιδιωτικό σωματείο, χρηματοδοτούμενο από ομογενείς και από το Υπουργείο Εξωτερικών, το οποίο αναγνωρίζει το Σύλλογο ως φορέα που θα συντελέσει στην ειρηνική διάδοση των ελληνικών γραμμάτων.²⁹³ Μάλιστα το Υπουργείο προτείνει τη σύσφιξη των σχέσεων των συλλόγων που ιδρύονται στη Μακεδονία με το «Σύλλογο προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων». Καρπός αυτής της συνεργασίας υπήρξε το «Συνέδριο των Ελληνικών Γραμμάτων», το οποίο έλαβε χώρα στην Αθήνα το 1879, όπου αναπτύχθηκαν παιδαγωγικοί προβληματισμοί. Από τη μεριά

²⁹⁰ όπ.π., σελ 132

²⁹¹ Ηλιάδου - Τάχου, Σ.. *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία*. όπ.π., σελ 78-9

²⁹² όπ.π., σελ.81-3

²⁹³ Ηλιάδου - Τάχου Σ., όπ.π., σελ 84

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

του ο Σύλλογος στα έγγραφα που έστειλε κατά καιρούς θεωρεί την εκπαίδευση αποσυνδεδεμένη από κάθε αίτημα απελευθέρωσης, άρα απομακρύνεται από το πνεύμα και τις αρχές του διαφωτισμού και προσανατολίζεται προς το δόγμα της ειρηνικής συνύπαρξης Ελλήνων – Οθωμανών στα πλαίσια μιας αυτοκρατορίας στην οποία οι Έλληνες θα έχουν προνόμια. Το 1883 ο Υπουργός Εξωτερικών Αλ. Κοντόσταυλος εκδήλωνε την πρόθεσή του να περιοριστούν οι αρμοδιότητες του Συλλόγου και να περιέλθουν στα χέρια των προξένων.²⁹⁴ Η κρίση όμως στις σχέσεις Υπουργείου - Συλλόγου εκδηλώνεται έντονα το 1885 με την καθυστέρηση απόδοσης του κυβερνητικού επιδόματος προς τον Σύλλογο, που οδήγησε στην παραίτηση του Συλλόγου από τη δράση του στη Μακεδονία το 1887.

Η σκέψη για την καθιέρωση της Σχολικής Επιθεώρησης εμφανίζεται γύρω στο 1871. Στην Εγκύκλιο ο Υπουργός Α. Κουμουνδούρος συστήνει την εξεύρεση τρόπων για την επιθεώρηση των υφιστάμενων σχολείων. Πρόκειται για έναν θεσμό - δημιουργήμα των πραγματικών αναγκών, των επιδράσεων του ελληνικού κράτους, αλλά οφείλεται και σε αντίστοιχα βουλγαρικά πρότυπα αυτής της περιόδου. Παρά την πρόθεση του Υπουργού να λειτουργήσει ο νέος θεσμός, η ανάθεση της επιθεώρησης σε πολλούς φορείς οδηγεί σε αναποτελεσματική λειτουργία του. Το ίδιο και ο θεσμός του Επόπτη, ο οποίος θα περιόδευε σε όλο το βιλαέτι και θα ενημέρωνε τον Πρόξενο, εγκαταλείπεται.²⁹⁵ Τελικά το 1882 αποφασίζεται, με πρόταση του προξένου Γ. Δοκού,²⁹⁶ η απόσπαση ειδικού κονδυλίου από τον ελληνικό κρατικό προϋπολογισμό για αμοιβή της επιπρόσθετης εποπτικής εργασίας δασκάλων - υπαλλήλων του προξενείου Μοναστηρίου στα μεγαλύτερα κέντρα του βιλαετιού. Η διοργάνωση ενός συστηματικού φορέα επιθεώρησης των ελληνικών σχολείων των υπόδουλων περιοχών υλοποιείται το 1904 με επιλογή ως Γενικού Επιθεωρητή Θεσσαλονίκης του Δ. Σάρρου, ως Επιθεωρητή Μοναστηρίου τον Σεπτέμβριο του Αγοραστού και τον Οκτώβριο του Παπαζαχαρίου, ενώ ως Επιθεωρητής Καστοριάς φέρεται να είναι το 1906 ο Νάλτσας. Το 1906 Γενικός Επιθεωρητής διορίζεται ο Ευθύμιος Μπουντώνας.²⁹⁷ Είναι γεγονός ότι ο νέος θεσμός δεν αναγνωρίζεται αρχικά από την Πύλη, γιατί δεν μπορεί να ενταχθεί στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού. Πρώτα απ' όλα μια αυθαίρετη τοποθέτηση Γενικού Επιθεωρητή προσέκρουε στον καθ' ύλη αρμόδιο Επιθεωρητή των τουρκικών σχολείων, που ασκούσε την εποπτεία από μέρους της Πύλης, το σημαντικότερο όμως εμπόδιο προερχόταν

²⁹⁴ Βούρη, Σ. (1988). *Η ελληνική εκπαίδευση στο σαντζάκι Μοναστηρίου 1870-1904*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, σελ. 216

²⁹⁵ Ηλιάδου - Τάχου, Σ., όπ.π., σελ. 91

²⁹⁶ Βούρη, Σ., όπ.π., σελ. 303

²⁹⁷ Ηλιάδου - Τάχου, Σ., όπ.π., σελ. 93

από το συναρμόδιο Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης και από τους αρμόδιους σε κοινοτικό επίπεδο φορείς, τους Μητροπολίτες. Η έκδοση μια τέτοιας απόφασης θα σήμαινε κατάργηση της «κοινοτικής εκπαίδευσης» αφού θα οδηγούσε σε απομάκρυνση των Μητροπολιτών και των τοπικών Εφορειών από τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Τελικά η ευθύνη της νομιμοποίησης του θεσμού παραπέμπεται με διαμεσολάβηση του ίδιου του Πατριάρχη στον Γενικό Επόπτη Χιλμή Πασά. Ο θεσμός υφίσταται πλέον εξαρτημένος όμως από την αγαθή βούληση του Τούρκου Διοικητή. Οι κατά τόπους Μητροπολίτες διατηρούν το δικαίωμα να υποβάλλουν στη δική τους κριτική όχι μόνο τους Επιθεωρητές αλλά και τους δασκάλους που αυτοί προτείνουν, η δε Εφορεία στις τοπικές κοινωνίες είναι πανίσχυρη.²⁹⁸

7.1.3. Η Εκπαίδευση στον Καζά Φλώρινας

Ο Στέφανος Παπαδόπουλος δίνει για το βιλαέτι Μοναστηρίου τις εξής στατιστικές για την περίοδο εκείνη²⁹⁹ (τέλη 19^{ου} αρχές 20^{ου} αι.) και συγκεκριμένα για τον καζά Φλώρινας: Για τον πληθυσμό του καζά: 17.635 Έλληνες και 16.855 εξαρχικοί. Για τα σχολεία και τον αριθμό των μαθητών: στην πόλη λειτουργούν σχολεία με 588 μαθητές και οικοτροφείο με 132 οικοτρόφους, ενώ γενικά στον καζά λειτουργούν 47 ελληνικά σχολεία με 65 δασκάλους και 2.656 μαθητές. Με βάση τα διοριστήρια ενδεικτικά των δασκάλων που περισυνέλεξε πρώτος ο πρωτοπρεσβύτερος Αθανάσιος Ρούκαλης στη Μητρόπολη Μογλενών και Φλωρίνης για τα έτη 1908-1909 και 1909 -1910 έχουμε 49 δασκάλους για την πρώτη περίοδο και 62 για τη δεύτερη. Σχολεία λειτουργούν την πρώτη περίοδο στις κοινότητες: Άγιος Αθανάσιος, Χούμα, Τουγούντση, Οσιάνη, Περίκλεια, Στράιτσα, Τρέσινο, Πρεποδίτσα, Πρώτη, Κλαδοράχη, Σκοπός, Πύργοι, Γραμματικόβο, Σόροβιτς, Αρμέντοσκο, Κλειστίνη, Αρμενοχώριον, ενώ στη δεύτερη περίοδο προστέθηκαν κι άλλα χωριά.³⁰⁰

Ο Πρωτοπρεσβύτερος Αθ. Ρούκαλης με την έκθεση αυτή φέρνει στο φως πίνακες από την Ιερά Μητρόπολη Μογλενών διοριζόμενων Δημοδιδασκάλων στις πόλεις και τα χωριά της Μητροπολιτικής Περιφέρειας. Η ιστορική αυτή Μητρόπολη κατά τα έτη 1905-12 περιελάμβανε τις περιοχές Πρεσπών, Φλωρίνης, Αμυνταίου, Οστρόβου (Αρνίσσης), Καϊλαρίων (Εορδαίας) και Σούμπουτσκου (Αλμωπίας). Οι δάσκαλοι διορίζονταν από την Μητρόπολη, του διορισμού επικυρούμενου από την Υψηλή Πύλη και μισθοδοτούνταν από το Ταμείο της Μητρόπολης. Μεταξύ των πόρων για τη μισθοδοσία των δασκάλων

²⁹⁸ Ηλιάδου-Τάχου, Σ., ό.π., σελ. 98

²⁹⁹ Παπαδόπουλος, Στ.(1970). *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, σελ 219 και 230-1

³⁰⁰ Ηλιάδου - Τάχου, Σ.,ό.π., σελ 105 (παραπομπή 138)

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

και τη συντήρηση των σχολικών κτιρίων ήταν και το έθιμο της διανομής των ιερών εικόνων της εκκλησίας κατά την εορτή των Θεοφανείων μεταξύ των Χριστιανών. Οι Χριστιανοί παραλαμβάνοντας μία ή δύο εικόνες της προτιμήσεώς του 30-40 ημέρες, τις επέστρεφαν και προσέφεραν σε οκάδες έλαιο ανάλογο της οικονομικής τους δυνατότητας. Αργότερα οι Χριστιανοί προσέφεραν χρήμα. Τα στοιχεία βρέθηκαν από τον συγγραφέα βάσει των διπλοτύπων διοριστηρίων. Και η εκκλησία δεν αρκούταν μόνο στην ορθή διδασκαλία αλλά ενδιαφέρονταν και για τη χριστιανική ζωή των διδασκάλων, οι οποίοι έπρεπε όχι μόνο να πιστεύουν και να κατέχουν καλά τα της Ορθοδοξίας δόγματα αλλά και η ζωή τους να είναι τέτοια ώστε να «απέχουν παντός απαύδοντος θρησκευτικός, ηθικός και πολιτικός», να δίδουν και με τον βίο τους άριστο παράδειγμα προς μίμηση στον κύκλο των δραστηριοτήτων τους. Ο μισθός των διδασκάλων εκυμαίνετο από 2-3 μηνιαίως και μόνο για τους σχολικούς μήνες. Δείγμα της βαθιάς θρησκευτικότητας των διδασκάλων της εποχής ήταν και το ότι από της Καθαρής Δευτέρας έπαυε η Ωδική στα σχολεία και διδάσκονταν μόνο τα εγκώμια του επιταφίου θρήνου, όπως και άλλα εκκλησιαστικά άσματα επίκαιρα.³⁰¹ Από τον πίνακα με τα ονόματα των διορισθέντων και μισθοδοτούμενων από την Ιερά Μητρόπολη Μογλενών (1905-12) ενδιαφέρον παρουσιάζουν σχετικά με το Αμύνταιο τα εξής ονόματα: Παπάς Χρήστος στην αστική Σχολή Σόροβιτς (Διευθυντής, 1908-9), Γρηγοριάδης Θωμάς επίσης στην αστική Σχολή Σόροβιτς (1908-9), Γραμματικού Ελένη στο νηπιοπαρθεναγωγείον Σόροβιτς (1908-9), Σταυρίδης Αθανάσιος εκ Βογατσικού στο Δημ. Σχολείον Σόροβιτς (1909-10 και 1910-11), Χατζηχαρισίου Λάζαρος εξ Οστρόβου (1909-10) στο Δημ. Σχολείον Σόροβιτς, Γακίδης Απόστολος εκ Λεχόβου στο Δημ. Σχολείον Σόροβιτς (1909-10 και 1910-11), Τάντση Βιργινία εκ Τυρνόβου στο Νηπιαγωγείον Σόροβιτς (1909-10) και στο Δημ.Σχολείον Σόροβιτς (1910-11), Γούναρης Νικόλαος στο Δημ. Σχολείον Σόροβιτς (1910-11).³⁰²

Η επαρχία Μογλενών, φτωχή σε σχολεία ως το 1878, παρουσιάζει αξιόλογη αύξηση των σχολείων γύρω στο 1900, ενώ το 1902 παρουσιάζει το μεγαλύτερο αριθμό σε σύγκριση με τις προηγούμενες δεκαετίες. Μια κάμψη παρουσιάζεται το 1904 λόγω του ένοπλου αγώνα αλλά είναι παροδική, όπως δείχνουν τα στατιστικά δεδομένα του 1906. Στο διάστημα 1871-1904 παρουσιάζεται διεύρυνση των πρωτοβάθμιων σχολείων σε σχέση με τα δευτεροβάθμια. Σίγουρα τα σχολεία της Επαρχίας Μογλενών χρηματοδοτούνται από τον Σύλλογο προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων πολύ πριν από το 1879. Γύρω στα

³⁰¹ Ρούκαλης, Αθανάσιος, «Συμβολή στην ιστορία της Μητρόπολης Μογλενών», *Αριστοτέλης*, τ.73-4, 1969, σελ.13-28

³⁰² όπ.π., σελ.20-28

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

1891 υπάρχει κατακόρυφη άνοδος των επιχορηγήσεων για την εκπαίδευση στην επαρχία αυτή, που πρέπει να συσχετισθεί με το αυξημένο ενδιαφέρον το οποίο εκδηλώνεται από τις προξενικές αρχές για τον καζά της Φλώρινας. Με τα καινούρια κεφάλαια προσδιορίζεται η χρηματοδότηση: 1. Πλήρους Αστικής Σχολής στη Φλώρινα με τμήμα Παρθεναγωγείου και Νηπιαγωγείου και με 6-8 δασκάλους, 2. Δημοτικών σχολείων και Νηπιαγωγείων στα σλαβόφωνα χωριά Εξη-σού, Εμπόριο, Παλαιοχώρι, Σόροβιτς με 3 δασκάλους, 3. του διορισμού 1-2 δασκάλων σε χωριά, 4. των μαθητών - υποτρόφων από τα Ελληνικά Σχολεία της επαρχίας για τη συνέχιση των σπουδών στο Γυμνάσιο Σιάτιστας ή στην Κοζάνη. Πρέπει να τονιστεί ότι για την επαρχία Μογλενών χρησιμοποιείται κυρίως το αρχείο της Ιεράς Μητρόπολης Μογλενών, το οποίο καλύπτει την περίοδο 1905-1914. Μάλιστα δεν υπάρχει καμία ένδειξη για ύπαρξη συγκροτημένου αρχείου για την περίοδο πριν από το 1905.³⁰³ Ο αριθμός εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην επαρχία Μογλενών (1871-1904) παρουσιάζεται ως εξής: Το 1871 υπήρχαν 6 σχολεία με 370 μαθητές, το 1882 29 σχολεία με 946 μαθητές, το 1886 29 σχολεία με 1662 μαθητές, το 1902 47 σχολεία με 2001 μαθητές και το 1904 19 σχολεία με 923 μαθητές. Επιπλέον την περίοδο αυτή στην επαρχία Μογλενών υπάρχουν εκτός από τα ελληνικά σχολεία και 5 βουλγαρικά σύμφωνα με τον πίνακα που καταρτίζει ο Πρόξενος Δοκός για το έτος 1882. Τα σχολεία αυτά έχουν όμως μόλις 290 μαθητές, ενώ τα ελληνικά 946 μαθητές.³⁰⁴

Καθώς λοιπόν η Φλώρινα ανήκε στη γεωπολιτική σφαίρα του Μοναστηρίου βρισκόταν πάντα υπό τη σκιά και τη σκέπη του, όσον αφορά την ανάγκη κάλυψης του πληθυσμού σε ανώτερη μόρφωση. Αυτή λοιπόν η εθνική/πολιτική πρόκριση του Μοναστηρίου ήταν ο κυριότερος λόγος που παραμελήθηκε η Φλώρινα (η ελληνική εκπαίδευση αρχίζει να αναπτύσσεται με αρκετή καθυστέρηση στη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 20^{ου} αι., όταν η Φλώρινα συγκροτείται ως πόλη). Αυτό δε σημαίνει ότι η παραμελημένη Φλώρινα δεν είχε απασχολήσει τους αρμόδιους πολιτικούς φορείς κατά το παρελθόν. Από το 1883 ο Πρόξενος του Μοναστηρίου Γεώργιος Δοκός είχε επισημάνει πρώτος την ανάγκη οικονομικής υποστήριξης της επαρχίας Μογλενών επικαλούμενος την απουσία ελληνικών σχολείων στα χωριά, την αφοσίωση των σλαβόφωνων κατοίκων «αυτοβούλως και άνευ της μερίμνης του Ιεράρχου» στο Πατριαρχείο και την καλή γνώση της ελληνικής γλώσσας λόγω της εποχιακής μετανάστευσης του πληθυσμού στην Ελλάδα και την Κωνσταντινούπολη. Στον εκπαιδευτικό προϋπολογισμό της Επαρχίας Μογλενών του σχ. έ-

³⁰³ Ηλιάδου-Τάχου, Σ., όπ.π., σελ 169-170 και 175

³⁰⁴ Ηλιάδου-Τάχου, Σ., «Οι δομές της κοινοτικής εκπαίδευσης στην εκκλησιαστική επαρχία Μογλενών», *Αριστοτέλης*, 241-2, 1997, σελ.18

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

τους 1883-84 ο Πρόξενος Δοκός αύξησε το χορήγημα των 60 λιρών (800 δραχμές) κατά 30 λίρες υπέρ των σχολείων της Φλώρινας.³⁰⁵ Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Δοκού η οικονομική υποστήριξη της ελληνικής εκπαίδευσης στη ΒΔ Μακεδονία το 1883 συναντούσε αντιστάσεις στα χωριά Εξή-σου, όπου υπήρχε μόνο βουλγαρικό σχολείο, και στο Εμπόριο και το Σόροβιτς αρνήθηκαν την ελληνική συνδρομή και τον Έλληνα δάσκαλο Αποστολίδη.³⁰⁶ Τη συγκεκριμένη αποτυχία την απέδιδε ο Δοκός στην αδυναμία «εμβριθούς εκτιμήσεως των περιστάσεων» εκ μέρους του «ανίκανου» μητροπολίτη Μογλενών. Γι' αυτό ζήτησε την αντικατάστασή του από Μητροπολίτη «δεδοκιμασμένης ατομικής αξίας και ικανότητας, δυναμένου να προσλαμβάνη και ματαιώνη πάσας τάς κατά του Ελληνισμού και της Εκκλησίας των αντιπάλων εχθρικής ενεργείας».³⁰⁷

Επίσης στην εκπαιδευτική κατάσταση του Σόροβιτς αναφέρεται και ο Διερμηνέας του Προξενείου Μοναστηρίου Χ. Γραϊκός σε επιστολή του προς το Ελληνικόν Προξενείον την 16η Αυγούστου 1883. Γράφει χαρακτηριστικά: «... Παρά δε των κατοίκων του Σοροβιτσίου, ος μεγίστην ενεποίησεν η αγγελία της υπό του εν Αθήναις προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων Συλλόγου ψηφισθείσης υπέρ της αυτόθι σχολής εικοσαλίρου ετησίας συνδρομής παρεκλήθην να εκφράσω την ευγνωμοσύνην των και σας παρακαλέσω ίνα αποστείλητε αυτοίς διδάσκαλον της υμετέρας εκλογής Κατά την περιοδείαν μου διήλθον διά των κεφαλοχωρίων της Πνευματικής του δικαιοδοσίας (Μητροπολίτου Μογλενών) Εξή-σου, Σουροβιτσίου, Ρόδνικ, Παλαιχωρίου, Λάκκας, Μόκρανης και του μικτού χωρίου Δέβρας. Πάντες οι τούτων κάτοικοι εισί βουλγαρόφωνοι λαλούντες ένεκα της εις Κωνσταντινούπολιν και Ελλάδα αποδημίας των καλώς την Ελληνικήν. Ουδαμού δε τούτων Ελληνικά σχολεία απήντησα αλλ' ούτε τάσιν προς την εις το σχίσμα αποσκήρτησιν των κατοίκων, εισί δε αυτοβούλως και άνευ της μερίμνης του Ιεράρχου της Επαρχίας εκείνης πιστοί οπαδοί του Πατριαρχείου. Επληροφορήθην δε εκ καλής πηγής ότι κατά την εν τοις ειρημένους χωρίοις επίσκεψίν του ο Ιεράρχης ούτος εις ουδένα εθνικόν σκοπόν αποβλέπει, ήτοι εις τη διά συστάσεως ελληνικών σχολείων και άλλων ...ει μη εις την είσπραξιν της ετησίας Αρχιερατικής επιχορηγήσεώς του.να παρακληθή η Α.Π.Θ. ο Οικουμενικός Πατριάρχης, όπως χάριν των υψηλών εθνικών συμφερόντων, ευδοκήση να διορίση εν τη Επαρχία ταύτη Ιεράρχην δεδοκιμασμένης ατομικής αξίας και ικανότητος δυνάμενον

³⁰⁵ ΑΥΕ-Φακ.1883-Β' Αρχείο, Προξενεία Μακεδονίας, Μοναστηρίου, Πρόξενος Μοναστηρίου Γ' Δοκός προς Σύλλογον ΔΕΓ, Έκθεση αρ.495/12.7.1883

³⁰⁶ Βούρη, Σ.(2004). Η Φλώρινα στο μεταίχμιο του 19^{ου} -20^{ου} αιώνα. Εθνικές συγκρούσεις και κοινωνικοί μετασχηματισμοί στο: *Πρακτικά Συνεδρίου "Φλώρινα 1912-2002"*, σελ 131-173

³⁰⁷ ό.π., Έκθεση 495/12.7.1883

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

να προλαμβάνη και ματαιώνει πάσας τας κατά του Ελληνισμού και της Εκκλησίας των αντιπάλων εχθρικής ενεργείας».³⁰⁸

Μια δεύτερη αναφορά στη Φλώρινα κάνει ο Πρόξενος Γουλιέλμος Φοντάνας το 1889 και 1890. Σε σχετική έκθεση ενημερώνει το Υπουργείο Εξωτερικών για την «ελαχίστη επίδοσιν εις τα ελληνικά γράμματα» υπογραμμίζοντας την εκπαιδευτική και εθνική της υστέρηση ως εξής: «δυστυχώς ούτε η ελληνική παιδεία ούτε οι ελληνικές ιδέες προόδευσαν» στη Φλώρινα.³⁰⁹ Το υποτονικό εκπαιδευτικό - εθνικό κλίμα που επικρατούσε το 1890 στη Φλώρινα αποδίδεται στα γνωστά και συχνά επαναλαμβανόμενα στην προξενική αλληλογραφία αίτια, την αδιαφορία των κοινοτικών εκπροσώπων και την ανικανότητα του Μητροπολίτη Μογλενών Ιωαννίκιου.³¹⁰ Αλλά και ο διάδοχός του πρόξενος Ναπολέων Μπέτσος (1891-1900) επέριπτε την ευθύνη για την εκπαιδευτική καθήλωση της περιοχής στον Μητροπολίτη Μογλενών και στην πλημμελή μέριμνα του ελληνικού κράτους. Γράφει χαρακτηριστικά ο Μπέτσος: «Και εν τη επαρχία Μογλενών, πλην της Φλωρίνης και τινων εκ των μεγαλύτερων χωρίων, πραγματική εκπαιδευτική εργασία δεν γίνεται, το δε πλείστον του χρήματος δαπανώμεν εις την συγκράτησιν των χωρίων εν τη ορθοδοξία».³¹¹ Επίσης: «Μόνον ζηλωτής δραστήριος και πονών το έθνος Αρχιερέυς ηδύνατο να χρησιμεύση ημίν εν τη επαρχία Μογλενών Ο δε Αρχιερέυς, γέρον, παχύσαρκος, νοθρός και προ μηνών υπό αποπληξίας παθών, φαίνεται και την ζωήν αυτού βαρυνόμενος ...».³¹² Χαρακτηριστική είναι η επιστολή του Μπέτσου προς τη προς ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας Επιτροπή: «Εν Εξήσουι δαπανώμεν λίρας 60, εκ των 300 δι' οικογενειών του χωρίου τούτου μόνον 40 είναι ορθόδοξοι, συγκρατούμενοι υπό των αδελφών Γραμματικού, οίτινες έχουσιν, φαίνεται, το μερίδιον των εκ του χορηγήματος του χωρίου, συντηρείται δε και είς ανεψιός των, ως υπότροφος της Επαρχίας Μογλενών, λαμβάνων παρ' ημών 6 λίρας. Τότε μόνον δυνάμεθα να ελπίσω μεν προαγωγήν τινά της εν Εμπορίω και Εξήσουι ημετέρας θέσεως όταν το Πατριαρχείον κατορθώση να ανακτήσῃ τας υπό των σχισματικών αρπαγείσας Εκκλησίας...». Και συνεχίζει: «Υπέρ του χωρίου Σοροβιτισίου κατά το λήγον έτος (1891-2) ήν αναγεγραμμένον ποσόν 35 λιρών, εδαπανήθησαν δε μόνον 25. Επειδή δε το χωρίον τούτο έχει υπέρ τας 110 οικογενείας, απάσας ορ-

³⁰⁸ Βούρη, Σ.(1994). Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας, Πολιτική και Εκπαίδευση, 1875-1907. Αθήνα: Παρασκήνιο, σελ. 78-9

³⁰⁹ ΑΥΕ-Φακ.1890-Προξενεία Μακεδονίας /Μοναστηρίου, Έκθεση Προξένου Γουλιέλμου Φοντάνα προς το Υπουργείο Εξωτερικών Στεφ. Δραγούμη, αρ.485/8.9.1890, από την περιοδεία του στο Σαριγκιόλιο πεδίο

³¹⁰ Βούρη, Σ.,(1999).Πηγές για τη ιστορία της Μακεδονίας, Εκκλησία και Κράτος 1889-1905.Αθήνα: Gutenberg, σελ. 90

³¹¹ Βούρη, Σ., Πρακτικά Συνεδρίου'' Φλώρινα 1912-2002'', σελ.158-9.

³¹² όπ.π.,Πρακτικά Συνεδρίου'' Φλώρινα 1912-2002'',σελ.160

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

θοδόξους, και κείται επί της κατασκευαζομένης σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Βιτωλίων, προσέθηκα έτι 5 λίρας, διότι ενδεχόμενον προς ενίσχυσιν της θέσεως ημών να προστεθή μία διδασκάλισσα, αν τούτο η απαίτησις του χωρίου δεν καταστήση αναπόφευκτον, βεβαίως 25 μόνον λίραι πρέπει να δαπανηθώσι και διά το προσεχές έτος».³¹³ Για το μετασχηματισμό της Φλώρινας σε εκπαιδευτικό κέντρο πρώτης τάξεως ο Πρόξενος Φοντάνας στην ίδια έκθεση προτείνει στον Υπουργό Εξωτερικών τις εξής προτάσεις (όπως προαναφέρθηκε): 1. Διοργάνωση πλήρους αστικής σχολής με τμήμα Παρθηναγωγείου και Νηπιαγωγείου και 6-8 δασκάλους 2. Ανάθεση της διεύθυνσης του εκπαιδευτικού τομέα στον διευθυντή της Αστικής Σχολής 3. Ίδρυση δημοτικών σχολείων και νηπιαγωγείων στα χωριά Εξή-σου, Εμπόριο, Παλαιοχώρι, Σόροβιτς με 3 δασκάλους σε κάθε σχολείο (Το Σόροβιτς είχε 110 οικογένειες ορθόδοξες κι ένα ελληνικό σχολείο που επιχορηγούνταν με 25 λίρες από την ελληνική κυβέρνηση)³¹⁴ 4. Παροχή υποτροφιών σε μαθητές των σχολείων της επαρχίας Μογλενών για συνέχιση των σπουδών τους στο Γυμνάσιο Σιάτιστας και σε μαθήτριες του Παρθηναγωγείου Φλώρινας για την προώθησή τους ως νηπιαγωγών στα χωριά της ίδιας επαρχίας. Οι συγκεκριμένες προτάσεις θα παραμείνουν σε αδράνεια για μια ολόκληρη δεκαετία λόγω της πολιτικής παραλυσίας και του δημοσιονομικού προβλήματος που αντιμετωπίζει το ελληνικό κράτος μετά τον αποτυχημένο ελληνοτουρκικό πόλεμο και την καταβολή πολεμικής αποζημίωσης 100.000.000 χρυσών δραχμών.³¹⁵ Με την είσοδο του 20^{ου} αι., όταν τα οικονομικά της χώρας βελτιώνονται, οι παροχές του ελληνικού κράτους προς το βιλαέτι Μοναστηρίου θα σημειώσουν άνοδο και θα φτάσουν στο ποσό των 4.588 οθωμ. λιρών. Τότε η παραμελημένη επαρχία Μογλενών θα προταχθεί στα προγράμματα της αναθεωρημένης εκπαιδευτικής πολιτικής στη ΒΔ Μακεδονία. Από το 1901 με πρόξενο τον Κιουζέ Πεζά δίνεται προτεραιότητα στην ίδρυση δημοτικών, νηπιαγωγείων και οικοτροφείων στα σλαβόφωνα χωριά, όσο και στο διορισμό δασκάλων στα πρώην εξαρχικά χωριά που είχαν επανέλθει στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου του βιλαετιού της Θεσσαλονίκης. Ο Πεζάς κατέκρινε τη φειδωλή τακτική του προκατόχου του Μπέτσου και αύξησε τα εκπαιδευτικά χορηγήματα. Ωστόσο η επαρχία αυτή θα διατηρήσει την τρίτη θέση στους εκπαιδευτικούς προϋπολογισμούς του βιλαετιού Μοναστηρίου μολονότι από το 1903 και εξής οι χορηγήσεις σ' αυτήν την επαρχία παρουσιάζουν άνοδο: 1901: 571 λίρες, 1904: 762, 1905:700, 1906: 887, 1907: 1053,

³¹³Βούρη, Σ. Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας, Πολιτική και Εκπαίδευση, 1875-1907, όπ.π., σελ. 235

³¹⁴Πρόξενος Μοναστηρίου Ν. Μπέτσος προς Επιτροπήν αρ. 84/15.7.1892

³¹⁵Σβορώνος, Ν.(1976). Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Β' Έκδοση. Αθήνα: Θεμέλιο,σελ.104

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

1912: 1341, 1913: 1498 λίρες.³¹⁶ Ο Πρόξενος Πεζάς αναφέρει τα εξής:³¹⁷ *«Άλλως τε δια την επαρχίαν Μογλενών επεβάλλετο ημίν ν' αντεπεξερχόμεθα πάντοτε ερρωμένως κατά των σκοπίμων ενεργειών των αντιθέτων και να μην υποχωρώμεν λειποψυχούντες και αποθαρρυνόμενοι, ως έπραττεν ο προκάτοχός μου.....»*.

Επιστολή της 16^{ης} Ιουνίου 1899 του Μογλενών Ιωαννικίου προς τον Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης μας πληροφορεί ότι το χωριό Σόροβιτς αποτελείται από 120 ορθόδοξες οικογένειες και 25 σχισματικές.³¹⁸ Η επιστολή αναφέρεται στο δικαίωμα του ιδιοκτήτη του τσιφλικιού Ρεούφ Πασά, να απαγορεύει στους σχισματικούς να εκκλησιάζονται σε χώρο που είναι ιδιοκτησία του, με βάση διάταγμα που εκδόθηκε στις 3 Μαΐου 1899. Άρα η διείσδυση της ξένης(βουλγαρικής) προπαγάνδας στην επαρχία Μογλενών θα πρέπει να τοποθετηθεί την περίοδο 1890-1904. Αρχίζουν τότε να υπάρχουν οι πρώτες εντάσεις με τη μικρή εξαρχική κοινότητα της περιοχής.

Χαρακτηριστική είναι ακόμη μία επιστολή του Μητροπολίτη Ιωαννικίου προς τον Έλληνα Πρόξενο Καλλέργη στο Μοναστήρι (14 Ιουνίου 1904, αρ. πρωτ. 276) σχετικά με την κατάσταση των πραγμάτων στην περιφέρειά του και σχετικά με τα χωριά που απειλούνται (λιγότερο ή περισσότερο) να υπαχθούν με τη βία στο σχίσμα. Ο Ιωαννίκιος αναφέρει στην επιστολή του την κατάσταση που επικρατεί σε πολλά χωριά της περιφέρειάς του και ανάμεσα στα άλλα αναφέρεται και στο Πάτελι³¹⁹ όπου *«μένουσι ακλόνητοι οι ολίγοι ορθόδοξοι καίτοι απειλούνται, ο παπα-Χρήστος τυγχάνει πολλών επαίνων άξιος δια την ες τα πάτρια εμμογήν αυτού»*, στο Σόροβιτς *«επίσης το αυτό δέον να λεχθή και περί του καλού τούτου χωρίου»* και στο Εξή-σου όπου *«καίτοι το χωρίον τούτο εύρηται εν τω κέντρω της πυρκαγιάς, ήτις εξ αυτού διεδόθη εις τα περίξ τρεις υποδιοικήσεις, Φλωρίνης, Καστοριάς, Καϊλαρίων, εν τούτοις οι ολίγοι ορθόδοξοι αυτού κάτοικοι στερεώς και γενναίως (αχόμενοι) την επάνοδον μετά του ιερέως αυτού μένουσιν, εισέτι ακλόνητοι καίπερ καθ' εκάστην απειλούμενοι»*.³²⁰

Ως πηγές για την ιστορία της εκπαίδευσης στον νομό Φλώρινας μπορούν να θεωρηθούν: Οι επιστολές των κατά καιρούς Μητροπολιτών της επαρχίας Μογλενών προς

³¹⁶Βούρη, Σ. (1988), *Η εκπαίδευση στο σαντζάκι του Μοναστηρίου*, σελ.232-7

³¹⁷ όπ.π., σελ.256

³¹⁸ Ηλιάδου – Τάχου, Σ.,*Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία(1840-1914)*,όπ.π.,σελ 178, Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Μογλενών «φ.Μητροπόλεως Μογλενών», αρ.πρωτ.3011, 16/7/1899

³¹⁹*Περιοδικό Εταιρία*,τ.37,σελ.5: Ο πατήρ Χρήστος Λιάκος (1885-1965) έζησε και πέθανε στο χωριό Άγιος Παντελεήμονας. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες κατά την περίοδο αυτή το χωριό ήταν χωρισμένο σε δύο ενορίες, μία του Αγίου Αθανασίου με τον πατέρα Χρήστο, που έψελνε στην ελληνική γλώσσα, και μία της Αγίας Παρασκευής, με τον πατέρα Κώστα, που έψελνε στη βουλγαρική γλώσσα

³²⁰ Ανδρέου-Γαλάνη-Δαϊκόπουλος-Κασίδου-Κιουρτζόγλου-Προδρομίδου-Συμεωνίδου,«Μια ακτινογραφία του 1904, Έκθεση του Μητροπολίτη Ιωαννικίου για την κατάσταση των πραγμάτων στην περιφέρειά του», *Περιοδικό Εταιρία*, τεύχος 37,2003, σελ.3 και εξής

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

τους Μητροπολίτες Θεσσαλονίκης,³²¹ τα πρακτικά του Συλλόγου προς διάδοσιν των ελληνικών Γραμμάτων,³²² υλικό από το Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, το Αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Φλωρίνης.³²³

Την περίοδο 1904-1909 διαμορφώνεται ένας θεσμός που για την επαρχία Μογλενών έχει σταθερή δομή. Ανώτατος φορέας επιθεώρησης είναι ο Γενικός Επιθεωρητής Μοναστηρίου, που έχει υπό την εποπτεία του τα εκπαιδευτικά ιδρύματα επαρχίας Μογλενών, ενώ η εκπαιδευτική επαρχία Μογλενών εποπτεύεται από τον Διευθυντή και Επιθεωρητή των Σχολών Φλώρινας, που είναι και ο διάμεσος ανάμεσα στην κοινότητα και το ελληνικό προξενείο Μοναστηρίου (ο Χ. Φυλακτός για την περίοδο 1907-9).³²⁴ Εκτός από τον Επιθεωρητή και ο Μητροπολίτης Μογλενών εξακολουθεί να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο. Οι υπερεξουσίες του Μητροπολίτη στα πλαίσια της κοινότητας περιορίζονται μόνο από την Εφορεία. Τα μέλη της δεν εκλέγονται απευθείας από τον Μητροπολίτη αλλά από τη Γενική Εκλογική Συνέλευση, ωστόσο σχετίζονται «άμεσα μ' αυτόν επειδή η Μητρόπολη κυρίως είναι σε θέση να ελέγχει την Εφορεία, αφού καταρτίσει τους καταλόγους των εκλογισίμων».³²⁵ Στις εισηγήσεις του Μητροπολίτη Μογλενών η συναίνεση των μελών της Εφορείας είναι σχεδόν απόλυτη και οι απόψεις των διαφωνούντων καταγράφονται πάντα στα πρακτικά.³²⁶

Ο υπόδουλος ελληνισμός προμηθεύεται εκπαιδευτικούς από τα Διδασκαλεία του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Επειδή όμως οι δάσκαλοι των Διδασκαλείων δεν είναι επαρκείς οι ελληνικές κοινότητες υποχρεώνονται σε συμβιβασμούς, έτσι τελικά επιλέγονται να διδάξουν άτομα με λιγότερα τυπικά προσόντα. Δάσκαλοι είναι και οι «γυμνασιασταί», δηλαδή οι απόφοιτοι του Γυμνασίου Μοναστηρίου, επίσης άλλη κατηγορία δασκάλων είναι οι «υποδιδασκαλιστές», απόφοιτοι των υποδιδασκαλείων Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου. Οι αμοιβές των δασκάλων της κοινότητας διέπονται από τους νόμους της αγοράς και της ζήτησης και φυσικά ρόλο παίζει και η θέση που καταλαμβάνουν (π.χ. προϊστάμενος Αρρεναγωγείου). Οι αξιόλογοι λόγω τυπικών προσόντων εκπαιδευτικοί διεκδικούνται από πολλές κοινότητες και το επίπεδο αμοιβών αυξάνει. Τα σταθερά επίπεδα μισθών είναι για τον Διευθυντή 50-70 λίρες το χρόνο και για τους εκπαιδευτικούς 30 λίρες. Οι δημοδιδάσκαλοι από το 1892 -νόμος ΒΠΕ'- αμείβονται ικανοποιητικά, οι α' τάξης με

³²¹ Φάκελος Μητρόπολης Μογλενών στο Αρχείο της Ιεράς Μητρόπολης Θεσσαλονίκης

³²² *Η δράσις του Συλλόγου κατά την εκατονταετίαν 1869-1969(1970)*, Αθήνα: εκδ.Σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων

³²³ Βιβλίον Συνεδριάσεων Εφορείας και Πρακτικά Συνεδριάσεων Δημογεροντίας

³²⁴ Ηλιάδου - Τάχου, Σ., *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία*, όπ.π., σελ. 205-8

³²⁵ Αρχείο Μητρόπολης Μογλενών Δ (7 Φεβρουαρίου 1908)

³²⁶ Ηλιάδου - Τάχου, Σ., όπ.π., σελ.210

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

150, οι β' τάξης με 120 και οι γ' τάξης με 100 δραχμές τον μήνα. Οι διδασκάλισσες της κοινότητας χωρίζονται και αυτές σε 3 κατηγορίες: 1) Απόφοιτοι Διδασκαλείων Αρσακείου Αθηνών, Αρσακείου Κέρκυρας, Ζάππειου Παρθεναγωγείου, οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς τις επιδόσεις τους και τη διδακτική τους εμπειρία 2) Απόφοιτοι Παρθεναγωγείων, που διορίζονται ως διδασκάλισσες ή βοηθοί σε Παρθεναγωγεία, 3) Φροβελιανές νηπιαγωγοί,³²⁷ με κατάλληλα για τα νηπιαγωγεία προσόντα, που ορίζονται ως πρώτες νηπιαγωγοί, αμειβόμενες καλύτερα.³²⁸ 4) Απόφοιτοι κάποιων γυμνασιακών τάξεων (τοποθετούνται είτε ως δασκάλες είτε ως νηπιαγωγοί) 5) Όσες έχουν διδακτική πείρα ή διδάσκουν μαθήματα ειδικότητας ή εργόχειρο. Το πιο αντιπροσωπευτικό χαρακτηριστικό της κοινοτικής εκπαίδευσης είναι η παντελής έλλειψη διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στις δημοδιδασκάλισσες και στις νηπιαγωγούς. Η εναλλαγή ρόλων υπαγορεύεται κάθε φορά από τις λειτουργικές ανάγκες του Νηπιαγωγείου ως προβαθμίδας της στοιχειώδους εκπαίδευσης. Η Διευθύντρια του Παρθεναγωγείου αμείβεται με το ποσό των 40-50 λιρών, ενώ οι λοιπές νηπιαγωγοί και δασκάλες έχουν αμοιβές που κυμαίνονται από 15-30 λίρες.

Το πέρασμα από την κοινοτική στην κρατική εκπαίδευση σηματοδοτείται επίσημα με το βασιλικό διάταγμα της 31/10 και 8/11/1914 «περί επεκτάσεως εις τας νέας χώρας της νομοθεσίας περί δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως». Με το διάταγμα αυτό και με τον νόμο 402 του 1914³²⁹ διαμορφώνεται ένα ριζικά διάφορο καθεστώς στη Μακεδονία και κατ' επέκταση στην κοινότητα και περιφέρεια Φλώρινας. Το νέο πλαίσιο οργάνωσης της εκπαίδευσης έχει ως εξής: Η εκπαίδευση της κοινότητας υπάγεται πλέον στην αρμοδιότητα του Εποπτικού Συμβουλίου, το οποίο εδρεύει σε μια από τις 70 εκπαιδευτικές περιφέρειες, οι οποίες δεν ταυτίζονται με τους νομούς. Με πρόεδρο τον Γυμνασιάρχη, μέλη τον Πρωτοδίκη, τον Επιθεωρητή και δύο επιστήμονες που εκλέγονται με τριετή θητεία από τους λειτουργούς της δημοτικής εκπαίδευσης της οικείας περιφέρειας. Η Εφορεία συνεχίζει να υπάρχει αλλά ο ρόλος της σιγά σιγά υποβαθμίζεται. Υπεράνω βέβαια του Εποπτικού Συμβουλίου είναι ο Γενικός Επιθεωρητής, που εποπτεύει όλα τα σχολεία μέσης εκπαίδευσης και εποπτεύεται από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, που επιτελεί έργο γνωμοδοτικό προς το Υπουργείο και διοικητικό στη δημοτική και μέση εκπαίδευση. Υπεράνω αυτού βέβαια είναι ο Υπουργός. Άρα στο νέο πλάνο αντικαταστάθηκε το Πατρι-

³²⁷ Ηλιάδου-Τάχου, Σ.(1997). Οι δομές της κοινοτικής εκπαίδευσης στη Φλώρινα στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι. στο : *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία, Πρώτη προσέγγιση και απογραφή* (επιμ. Ν.Π.Τερζής-Σ.Ζιώγου). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ.296-7

³²⁸ Ηλιάδου - Τάχου, Σ. *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία*, όπ.π., σελ. 233-237

³²⁹ Λέφας, Χρ.(1942). *Ιστορία της εκπαιδεύσεως*, Αθήνα: ΟΕΣΒ, σ.187: « Το 1914 μετά την κατάκτησιν των νέων χωρών και την εκπαιδευτικήν αυτών αφομοίωσιν εισήχθησαν και πάλιν στοιχεία άνευ προσόντων εις την εκπαίδευσιν».

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

αρχείο από τον Υπουργό και το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, τα Μικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια από τον Γενικό Επιθεωρητή, ο Μητροπολίτης και η Εφορεία από τον Επιθεωρητή και το Εποπτικό Συμβούλιο. Η μετάβαση από το κοινοτικό μοντέλο εκπαίδευσης στο κρατικό αφαίρεσε την εξουσία από τους τοπικούς παράγοντες (Μητρόπολη, Εφορεία), οδήγησε σε ένα μοντέλο εκπαίδευσης συγκεντρωτικό, που ελέγχεται από το κέντρο. Ο έλεγχος γίνεται πια από επιτελείο ειδικών, κάτι που προσδίδει στην εκπαίδευση πιο επιστημονικό κύρος.³³⁰

Ο πρώτος τύπος σχολείου που συναντάμε στην περιοχή στα πλαίσια της κοινοτικής εκπαίδευσης είναι το Αστικό Σχολείο και έχει μάλλον εξαιρετή διάρκεια. Υπάρχει επίσης ο τύπος του Δημοτικού (συνήθως τετρατάξιο) ή Αρρεναγωγείου, όρου που δε χρησιμοποιείται για τα δημοτικά σχολεία της κυρίως Ελλάδας αλλά για τα σχολεία του υπόδουλου ελληνισμού, όπου και γεννιέται κατ' αναλογία προς τον όρο Παρθεναγωγείο, και τέλος ο τύπος του Νηπιαγωγείου. Το Παρθεναγωγείο είναι ο αντίστοιχος τύπος στοιχειώδους σχολείου για τα κορίτσια. Με τον όρο αυτό εννοούμε τόσο το σχολείο στοιχειώδους εκπαίδευσης, όσο και το σχολείο μέσης εκπαίδευσης των κοριτσιών.³³¹ Το πρώτο Παρθεναγωγείο είναι αυτό της Καστοριάς, που λειτουργεί το 1860 με πρότυπό του το πρότυπο του Αρσακείου και είναι 5τάξιο.³³² Το Παρθεναγωγείο της Φλώρινας ιδρύεται την περίοδο 1871-79, είναι στοιχειώδους εκπαίδευσης και φαίνεται πως δεν ήταν ικανοποιητικός ο αριθμός των διδασκαλισσών που αποφοιτούσαν, ώστε να δικαιολογείται στα τέλη του 19^{ου} αι. η συντήρησή του.³³³ Σε αναφορά του προξένου του Μοναστηρίου Κ.Πεζά τονίζεται ότι η λειτουργία του στη Φλώρινα είναι ασύμφορη.³³⁴ Είναι πιθανή η σύγχυση κατά την αναφορά στους δύο πρώτους τύπους σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης, η οποία οδήγησε τελικά στην ταύτισή τους στη συνείδηση των ανθρώπων της μικρής κοινότητας. Ωστόσο μελέτη των αρχείων της Πελαγονίας αποδεικνύει ότι το Αστικό σχολείο μπορεί να έχει μεγαλύτερη ή και μικρότερη διάρκεια. Έρευνα του Μαθητολογίου Μοναστηρίου αποδεικνύει ότι το Αστικό ή Δημοτικό σχολείο είναι άλλοτε 4τάξιο (Αχρίδα), άλλοτε 5τάξιο (Μοναστήρι 1911), άλλοτε 6τάξιο (Νιζόπολη, Κρούσοβο, Πρίλαπος, Σόροβιτς) και

³³⁰ Ηλιάδου – Τάχου, Σ., *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του μακεδονικού ζητήματος*, ό.π.π., σελ. 214-16

³³¹ Ζιώγου- Καραστεργίου, Σ. (1986). *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα 1830-1893. Κυριότερες τάσεις και προβλήματα*. Αθήνα: ΙΑΕΝ. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, σελ.94

³³² Φάρος Μακεδονίας, 18 Αυγούστου 1881

³³³ Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (1997). Το κοινοτικό σχολείο στη Δυτική Μακεδονία στα τέλη του 19^{ου} και αρχές 20^{ου}. *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, ΙΜΧΑ, τ.9, σελ. 69

³³⁴ Βούρη, Σ.(1988), *Η εκπαίδευση στο σαντζάκι Μοναστηρίου 1879-1904*, σελ.233

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

άλλοτε 7τάξιο (Νίβεσκα). Αυτά τα δεδομένα αφορούν την περίοδο 1911-13 και αποτυπώνουν μια εξαιρετική ποικιλία επιλογών.³³⁵

Πολλά χρόνια λοιπόν πριν από την απελευθέρωση της περιοχής από τον τουρκικό ζυγό στον νομό Φλώρινας υπήρχε αξιόλογη πνευματική κίνηση, κίνηση που διαφέρει πολύ απ' αυτή άλλων περιοχών, γιατί στο σημείο αυτό της χώρας μας τα πνευματικά προσόντα των κατοίκων ήταν ταυτόχρονα και αποτελεσματικά όπλα για την εξουδετέρωση των ταπεινών επιδιώξεων άλλων λαών. Βασικός παράγοντας δε στην προσπάθεια για την ενίσχυση της προσπάθειας που καταβαλλόταν για την πνευματική καλλιέργεια του πληθυσμού ήταν η υποστήριξη πολλών φιλελεύθερων Ελλήνων που είχαν καταφύγει στις αυτόνομες και κυρίαρχες χώρες της Ευρώπης και είχαν αναπτύξει κοινότητες - κέντρα των ελεύθερων Ελλήνων. Μετά το 1850 η πνευματική κίνηση στη Φλώρινα παρουσιάζει ιδιαίτερη πρόοδο όπως και σε χωριά του νομού, Πισοδέρι, Σκοπιά, Πολυπόταμος, Νυμφαίο, Μπούφι, Φλάμπουρο, Δροσοπηγή, Κάτω Κλειναί και το Σόροβιτς(Αμύνταιο).³³⁶ Από τους αποφοιτούντες από το δημοτικό λίγοι συνέχιζαν τις σπουδές στη μέση και ανώτερη εκπαίδευση, το Μοναστήρι δε τράβηξε αρκετούς νέους της περιοχής για να φοιτήσουν εκεί. Η επίδοση των νέων στα γράμματα στην περίοδο της τουρκοκρατίας ήταν αρκετά σημαντική, παρά τα πενιχρά μέσα που υπήρχαν στη διάθεσή τους. Οι δάσκαλοι και οι ιερείς προσπάθησαν με την κατάλληλη διδασκαλία να καλύψουν αυτό το κενό και μετέδωσαν στους νέους τις γνώσεις που για πρώτη φορά μάθαιναν. Τα εποπτικά μέσα ήταν ανύπαρκτα και ούτε βασικό και ενιαίο πρόγραμμα υπήρχε για τα σχολεία, αλλά αυτό καθοριζόταν από την Εφορευτική Επιτροπή σε συνεργασία με το προσωπικό και τη διεύθυνση του σχολείου. Για να πετύχουν καλύτερη επίδοση οι τότε δάσκαλοι της Φλώρινας και των χωριών έδειχναν μεγάλη αυστηρότητα, που εκδηλωνόταν με ξυλοδαρμό των ατάκτων και μη επιμελών μαθητών αλλά και στη βαθμολογία και συχνά άφηναν σημαντικό αριθμό μαθητών .

Μετά την ίδρυση του Μακεδονικού κομιτάτου στην Αθήνα και την ενίσχυση από μέρους του της προσπάθειας για πνευματική ανάπτυξη ήρθαν εκτός από τους εθελοντές αγωνιστές και δάσκαλοι. Πολλοί από αυτούς με την ιδιότητα του δασκάλου ανέπτυξαν σε συνεργασία με τους κατοίκους εθνική αγωνιστική δράση και συνέβαλαν στην πνευματική καλλιέργεια του υπόδουλου λαού αλλά και στον Μακεδονικό Αγώνα. Το Προξενείο Μοναστηρίου συνέχισε τότε την οικονομική υποστήριξη όσων επιδόθηκαν στα γράμμα-

³³⁵ Ηλιάδου-Τάχου, Σ., *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του μακεδονικού ζητήματος*, όπ.π., σελ. 217

³³⁶ Πέπης, Δημήτριος, «Η πνευματική κίνηση στον νομό Φλώρινας πριν την απελευθέρωση», *Αριστοτέλης*, 1956, σελ.66-72

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

τα και δεν είχαν αυτή την δυνατότητα. Με έξοδά του σπούδασε ο ιεροδιάσκαλος παπαΘανάσης Χασιώτης στο διδασκαλείο Μοναστηρίου και στη συνέχεια υπηρέτησε ως δάσκαλος σε χωριά της Δυτικής Μακεδονίας, για να καταλήξει στο Αμύνταιο, όταν Πρόξενος ήταν ο Νικόλαος Μαυρουδής. Στο Αμύνταιο ανέπτυξε αξιόλογη δραστηριότητα για την αναπτέρωση του ηθικού του δοκιμαζόμενου από τις ωμότητες και την τρομοκρατία βουλγαρικών ενόπλων ανταρτικών ομάδων λαού, αλλά και την επιτυχία του Μακεδονικού Αγώνα. Με συνεχείς εκθέσεις ενημέρωνε το Προξενείο του Μοναστηρίου για την κατάσταση που επικρατούσε στο Μοναστήρι και αυτό κατηύθυνε τον αγώνα αλλά παράλληλα βοηθούσε και την πνευματική και εκπολιτιστική κίνηση των περιοχών της Δυτικής Μακεδονίας.³³⁷

Ανάμεσα στους δασκάλους που αναφέρονται ότι δίδαξαν αυτή την περίοδο πριν την απελευθέρωση είναι οι Βασίλειος Παπαγεωργίου, δάσκαλος από το Βόιον, ο Παντελής Βλάσης, Ιωάννης Θεοδοσίου που στην αρχή διορίστηκε δάσκαλος στον Άγιο Αθανάσιο αλλά ύστερα τοποθετήθηκε στο Αρμενοχώρι. Το 1905 μετατέθηκε στο Αμύνταιο, όπου συνεργαζόταν με τον διευθυντή του σχολείου Ιωάννη Βατραχάνη, το 1906 μετατέθηκε στο Ανταρτικό και κατέληξε στη Φλώρινα, ο Αθανάσιος Σταυρίδης που μετά την απελευθέρωση υπηρέτησε στο Αμύνταιο και τη Φλώρινα.³³⁸ Επίσης από τη Φλώρινα καταγόταν ο καθηγητής Πέτρος Πύρζας και ο Δημήτρης Παπα- Δράμπης.

Στο διάστημα της οθωμανοκρατίας ήταν άρρηκτος ο δεσμός πατρίδας και θρησκείας. Επειδή ο κατακτητής ήταν αλλόθρησκος οι υπόδουλοι Έλληνες της περιοχής Φλώρινας διατηρούσαν έντονη την πίστη τους για πατρίδα και θρησκεία. Ο δάσκαλος της περιοχής υπήρξε όχι μόνο παράγοντας προοόδου αλλά και βασικός συντελεστής για την παροχή εθνικής αγωγής. Σε πολλά χωριά ο δάσκαλος χρησιμοποιείται και σαν ιεροψάλτης για να τραβήξει τους κατοίκους του χωριού στην ελληνική εκκλησία μακριά από τις προσηλυτιστικές επιδιώξεις Βουλγάρων. Γι' αυτό άλλωστε τον λόγο και οι περισσότεροι δάσκαλοι της εποχής εκείνης και ιδιαίτερα αυτοί που αποφοίτησαν από το Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης είχαν διδαχθεί την ευρωπαϊκή και εκκλησιαστική μουσική.

Η συμβολή του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης στην ανάπτυξη της πνευματικής κίνησης του νομού Φλώρινας ήταν αξιόλογη. Οι απόφοιτοι της σχολής ήταν θερμοί κήρυκες της εθνικής ιδέας και αγωνιστές που πήραν μέρος στον Μακεδονικό Αγώνα. Ιδρύθηκε το 1901, πρώτος του διευθυντής διετέλεσε ο Χαρίλαος Χάρακας από την Τρίπολη με υποδιευθυντή τον επίσης πελοποννήσιο Δημήτριο Αρβανιτόπουλο. Από εκεί

³³⁷ όπ.π., σελ. 66-68

³³⁸ όπ.π., σελ 72

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

αποφοίτησαν οι εξής δάσκαλοι που προέρχονταν από την περιοχή Φλώρινας: Πέτρος Πύρζας, πρώτος εξάδελφος του Νικολάου Πύρζα, υπαρχηγού του Παύλου Μελά, ο Ιωάννης Θεοδοσίου, ο πρώτος αιρετός δήμαρχος Φλώρινας μετά την απελευθέρωση στην περίοδο από το 1925 μέχρι το 1929, Παντελής Βλάσης και Χρήστος Παπακωνσταντίνου, Ηλίας Παπαθανασίου, Ευάγγελος Οικονομίδης κτλ.

Σχετικά τώρα με τις επιπτώσεις του Μακεδονικού Ζητήματος στην εκπαιδευτική πολιτική της Μακεδονίας και της περιφέρειας Φλώρινας πρέπει να γίνει διαχωρισμός των παρακάτω περιόδων: η πρώτη (1912-19), όπου εκδηλώθηκε η πρωτοβουλία των Φιλελευθέρων για ήπια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και περιλάμβανε και την αφομοίωση των ξένων, η δεύτερη (1919-24), όπου έχουμε σύμπλευση μεταρρυθμιστών - αντιμεταρρυθμιστών στο ζήτημα της αφομοίωσης με κυρίαρχη την μετριοπάθεια των μεθόδων και η τρίτη (1924-5), όπου διαμορφώθηκε το μοντέλο της δίγλωσσης εκπαίδευσης των ξενόφωνων και υιοθετήθηκε η λογική της ενσωμάτωσης των ξενόφωνων. Στην περίοδο 1925-6 έχουμε επίταση των προσπαθειών λόγω των αρνητικών διπλωματικών συγκυριών στο διεθνές πεδίο σχετικά με το Μακεδονικό. Το Μακεδονικό Ζήτημα περιήλθε σε νέα κρίση μετά τη διακήρυξη της Κομιντέρν για αυτονομία της Μακεδονίας, απόφαση που έγινε δεκτή και από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος το 1924. Η διακήρυξη αυτή οδήγησε σε πόλωση και συντηρητισμό, που δεν άφησε ανεπηρέαστη και την εκπαιδευτική πολιτική. Επιτακτική ανάγκη ήταν τώρα ο εξελληνισμός των ξενόφωνων της Μακεδονίας. Τέλος διακρίνουμε τη μεταξική περίοδο, όπου περνάμε από τις νομοθετικές ρυθμίσεις στις αστυνομικές μεθόδους καταστολής, με δραματικά επακόλουθα στον χώρο της Μακεδονίας.³³⁹

Την περίοδο 1912-19 στο επίπεδο της γλώσσας επιλέχτηκε η δημοτική, ενώ δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στην εξεύρεση διδακτικού προσωπικού και στην υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων. Δημιουργήθηκε μάλιστα ένα καθεστώς ευνοϊκών και επιεικών ρυθμίσεων, που απέδιδαν την ιδιότητα του δασκάλου σε άτομα με χαμηλό επίπεδο σπουδών και διασφάλιζαν ένα εύκολο διορισμό στις Νέες Χώρες. Την περίοδο 1919-24 στόχος της μεταρρύθμισης ήταν η «εξελληνισμός», με την έννοια της αφομοίωσης των στοιχείων της εθνικής ταυτότητας και πολύ λιγότερο της καταπολέμησης του αναλφαβητισμού. Οι προϋποθέσεις για την επιβολή της μεταρρύθμισης είναι ευνοϊκές, αφού έχει προηγηθεί η υπογραφή της συνθήκης του Νειγύ ανάμεσα σε Ελλάδα και Βουλγαρία και η ελληνική πολιτική ηγεσία θεώρησε ότι η μειωμένη παρουσία της ξενόφωνης ομάδας στη Μακεδονία θα επέτρεπε τη γρήγορη αφομοίωσή της μέσα από την ελληνική παιδεία. Στόχος ο γλωσσι-

³³⁹ Ηλιάδου - Τάχου, Σ.(2006). *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του μακεδονικού ζητήματος*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 34

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

κός εξελληνισμός των ξενόφωνων με εργαλείο τη δημοτική γλώσσα. Η περίοδος 1925-36 υπήρξε μία περίοδος άμυνας απέναντι στις επιβουλές, που εκδηλώθηκαν αναφορικά με την ελληνική Μακεδονία και τον προσεταιρισμό των ξενοφώνων. Από το 1930 το ενδιαφέρον των μεταρρυθμιστών επικεντρώθηκε στην διαδικασία της ίδιας της εκπαίδευσης, στις μεθόδους διδασκαλίας και στον προβληματισμό για το νέο σχολείο ή το σχολείο εργασίας.³⁴⁰ Άρα η φιλελεύθερη κοινωνική παράταξη εστίαζε όχι στην αποκλειστική χρήση της γλώσσας ως εργαλείου για τη διάδοση των αξιών αλλά στη μέθοδο και τους σκοπούς μιας νέας αγωγής, ελκυστικής για το παιδί, σ' ένα σχολείο όπου οι μαθητές δεν διακρίνονταν σε ξενόφωνους ή ελληνόφωνους αλλά αντιμετωπιζόνταν σαν ενιαία ομάδα στα πλαίσια μιας μάθησης με καθαρά εθνικούς σκοπούς.

Αντιθέτως το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου ενέταξε το ζήτημα των ξενοφώνων σε μια στρατηγική εθνικού φρονηματισμού και βίαιων μεθόδων που δημιούργησαν διχασμούς και πληγές στη Μακεδονία. Η εκπαιδευτική πολιτική της Μακεδονίας διαμορφωνόταν από την κυρίαρχη αστική τάξη, που συνεργαζόταν με την κυβέρνηση Τσολάκογλου. Τα βασικά χαρακτηριστικά της πολιτικής αυτής ήταν η προβολή της ελληνικότητας των κατοίκων της Μακεδονίας, η ενίσχυση της ελληνικής παιδείας και η προβολή της μέσα από συλλόγους και εκδηλώσεις. Η μέθοδος που επιλέχτηκε για την προβολή της ελληνικότητας ήταν η επικυριαρχία της καθαρεύουσας.

7.2. Η Εκπαίδευση Μετά την Απελευθέρωση

7.2.1 Ο Θεσμός του Επιθεωρητή Εκπαίδευσης

Το κράτος ήδη από το 1833 με τον νόμο 3/15-4 1833 ανέθεσε στον Γραμματέα της Εκπαίδευσης τη διοίκηση και την εποπτεία της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Με τον νόμο 1834 (6/18-2) θεσπίζονται Επιθεωρητικές Επιτροπές σε επίπεδο δήμου, επαρχίας και νομού. Έργο των επιτροπών αυτών ήταν η διοίκηση και η «επιθεώρηση» των σχολείων. Ακολουθούν οι νόμοι ΒΠΕ' του 1892 και ΒΤΝΘ' του 1895 για τη Δημοτική Εκπαίδευση και ο νόμος ΓΞΑ' του 1905 για τη Μέση Εκπαίδευση. Με αυτούς τους νόμους θεσπίζονται ο ρόλος και οι αρμοδιότητες των Νομαρχιακών και του Γενικού Επιθεωρητή. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι μέχρι το 1937 οι εκπαιδευτικοί δεν αξιολογούνταν από εκπαιδευτικούς της ίδιας βαθμίδας, αλλά από εκπαιδευτικούς που είχαν κατά καιρούς υπηρετήσει σε διαφορετική βαθμίδα της εκπαίδευσης.³⁴¹

³⁴⁰ Έλεγχος, 29.6.1930 και 31.5.1930, βλ. Ηλιάδου-Τάχου Σ., ό.π., σελ. 41

³⁴¹ Γκόλια Π., Ηλιάδου - Τάχου, Σ., Κασίδου Στ., Κυρίδης Αργ., Φωτιάδης Κ., (2005). Δάσκαλοι «Φρενοπαθείς» και Διδασκαλίες «Κωμωδίες» στην *Επιστημονική Επετηρίδα Νο 18 Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Ιωάννινα, σελ.7

Ο θεσμός των Επιθεωρητών της Δημοτικής Εκπαίδευσης στις «Νέες Χώρες», γνωστός ήδη από την περίοδο της Τουρκοκρατίας,³⁴² έχει ως χρονική αφετηρία το έτος 1914 και μάλιστα το Νόμο 240/1914, ο οποίος καθόριζε ως όργανα που ασκούν την εποπτεία της εκπαίδευσης το 12μελές Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, τα Εποπτικά Συμβούλια των 70 εκπαιδευτικών περιφερειών στα οποία μετέχει ο Γυμνασιάρχης, ο Πρωτοδίκης και ο Επιθεωρητής Δημοτικής Εκπαίδευσης και τους Γενικούς Επιθεωρητές που αντιστοιχούν στις 14 εκπαιδευτικές περιφέρειες της Μέσης εκπαίδευσης,³⁴³ οι οποίοι έχουν την υποχρέωση να εποπτεύουν τους Επιθεωρητές Δημοτικής Εκπαίδευσης. Οι Επιθεωρητές Δημοτικής Εκπαίδευσης διορίζονται με διαγωνισμό,³⁴⁴ ενώ οι διατελέσαντες ως Επιθεωρητές Δημοτικής Εκπαίδευσης επί τουρκοκρατίας διορίστηκαν με πρόταση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Ένας εξ αυτών ήταν και ο Κωνσταντίνος Ιωαννίδης, ο οποίος διορίστηκε στη Φλώρινα.³⁴⁵

Κατά την περίοδο του εθνικού διχασμού οι Επιθεωρητές διώκονται με πολιτικά κριτήρια και υφίστανται μεταθέσεις, ενώ μετά την επικράτηση του Βενιζέλου, με το Νόμο 827/1917 δημιουργείται ο θεσμός των δύο Ανωτέρων Εποπτών, θέσεις στις οποίες τοποθετούνται ο Αλ. Δελμούζος και ο Μ. Τριανταφυλλίδης. Στα πλαίσια μάλιστα της κυοφορούμενης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης οι Επιθεωρητές Δημοτικής Εκπαίδευσης υποχρεώνονται να παρακολουθήσουν μαθήματα για την ορθή χρήση της δημοτικής γλώσσας. Στη διάρκεια του σεμιναρίου εγκρίνεται ψήφισμα των Επιθεωρητών για την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος.³⁴⁶ Το Σεπτέμβριο μάλιστα του 1920 οι μέχρι τη στιγμή εκείνη υπηρετούντες ως προσωρινοί Επιθεωρητές διορίζονται ως μόνιμοι. Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Φλώρινας τοποθετείται ο Ν. Γύπαρης.

Μετά το δημοψήφισμα της 1ης Νοεμβρίου του 1920 και την επαναφορά του βασιλιά στην εξουσία έχουμε την παραίτηση των Ανωτέρων Εποπτών, αλλαγές στα μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και παύση των 11 Επιθεωρητών αλλά και του Επιθεωρητή Φλώρινας Ν. Γύπαρη.³⁴⁷ Επιπλέον με το Νόμο 2857/1922 θεσπίζονται τα κριτήρια για την επιλογή των Επιθεωρητών.

³⁴² Ηλιάδου-Τάχου, Σ. (1996). «Το Ελληνικό κράτος και ο σχολικός θεσμός στον υπόδουλο ελληνισμό . Απόπειρα δημιουργίας νέου θεσμικού πλαισίου μέσα από την νομοποίηση του θεσμού της σχολικής επιθεώρησης στη Μακεδονία το 1907». *Μακεδονικά (ΕΜΣ)*, τ.Α, Θεσσαλονίκη, σελ.291-312

³⁴³ Στην ΙΑ' εκπαιδευτική περιφέρεια η οποία έχει έδρα την Κοζάνη και στην οποία υπάγεται η Φλώρινα Γενικός Επιθεωρητής τοποθετείται ο Γ. Στεφανάκης

³⁴⁴ Διάταγμα 21.9.1914, ΦΕΚ 227/25.9.1914, ΦΕΚ 262/4.11.1914

³⁴⁵ Διάταγμα 19.10.1914, φεκ 250/21.10.1914, τ.Β

³⁴⁶ Φίλος, Μ.Στ. (1984). *Το χρονικό ενός θεσμού, Η διοίκηση και η εποπτεία της εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150/ετία 1832-1982*. Αθήνα: Βιβλία για όλους, σελ.57

³⁴⁷ Διάταγμα 30.12.1920, ΦΕΚ 295/31.12.1920

Η επαναστατική κυβέρνηση που ήλθε στην εξουσία μετά την Μικρασιατική καταστροφή επανέφερε τους 11 Επιθεωρητές που είχαν απολυθεί στην υπηρεσία. Παρόλα αυτά στην εκπαιδευτική περιφέρεια Φλώρινας δεν επανέρχεται ο Ν. Γύπαρης, αφού στις εκθέσεις των ετών 1920-1923 που διασώζονται³⁴⁸ και οι οποίες έχουν τον ίδιο γραφικό χαρακτήρα, υπογράφει στις 13 Ιανουαρίου 1923 ο Μ. Σλαβάρος ή Σλαβάρης.

Ο διαγωνισμός για την πλήρωση των κενών θέσεων Επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων γίνεται το 1ο δεκαήμερο του Φεβρουαρίου του 1923, ενώ μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής είναι τα μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Για την περίοδο αυτή ο Επιθεωρητής Δημοτικής Εκπαίδευσης που υπηρετεί στη Φλώρινα φαίνεται πως είναι σύμφωνα με τη δυσανάγνωστη υπογραφή που υπάρχει στις εκθέσεις, οι οποίες φτάνουν ως το καλοκαίρι του 1923 κάποιος Γ. Θ. Ζιώνας ή Ζινής, ενώ σε σχετικό πίνακα που δημοσιεύεται πρόσφατα,³⁴⁹ ως Επιθεωρητής των 130 σχολείων της εκπαιδευτικής περιφέρειας Φλωρίνης διορίζεται ο Κ. Χριστοδουλόπουλος. Το νομοθετικό πλαίσιο που προσδιορίζει το καθεστώς της σχολικής Επιθεώρησης μεταβάλλεται στη συνέχεια ανάλογα με τις πολιτικές συγκυρίες. Έτσι σύμφωνα με το νόμο 1242/1925 διορίζονται ως Επιθεωρητές οι μετεκπαιδευμένοι στο Πανεπιστήμιο Αθηνών πτυχιούχοι δημοδιδάσκαλοι με το βαθμό του εισηγητή,³⁵⁰ ενώ στη διάρκεια της δικτατορίας του Παγκάλου απολύονται οι Ανώτεροι Επόπτες και τα μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου³⁵¹ τα οποία και αντικαθίστανται από άλλα για να αντικατασταθούν και αυτά με τη σειρά τους στα πλαίσια της μεταβατικής Κυβέρνησης Κονδύλη.

Η Οικουμενική Κυβέρνηση της 7ης Νοεμβρίου 1926, η ψήφιση του Συντάγματος του 1927 καθώς και η κυβέρνηση Βενιζέλου των ετών 1928-1932 θα σημασιοδοτήσουν μια περίοδο εξελίξεων στην εκπαίδευση, οι οποίες θα έχουν θετικές επιπτώσεις και στο θεσμό της σχολικής Επιθεώρησης.

Συγκεκριμένα στην εκπαιδευτική περιφέρεια της Φλώρινας υπηρετεί την περίοδο 1926-1928 ο Ηλίας Πετρόπουλος του οποίου διασώζονται εκτενείς εκθέσεις,³⁵² ενώ ο Υπουργός Γόντικας διορίζει το 1928 ως Επιθεωρητή των Δημοτικών Σχολείων Φλώρινας τον μετεκπαιδευμένο δάσκαλο του 8ου δημοτικού σχολείου Θεσσαλονίκης και μέλος του

³⁴⁸ ΓΑΚ Ιστορικό Αρχείο Φλώρινας, Φάκελος «Εκθέσεις Επιθεωρητών εκπαίδευσης περιφέρειας Φλώρινας, εκθέσεις 1920-23 Επιθεωρητή Σλάβαραου» (δυσανάγνωστη υπογραφή ίσως Σλάβαραη)

³⁴⁹ Φίλος, Μ. Στεφ.,όπ.π.,σελ 67-8

³⁵⁰ Διάταγμα 18.2.1925, Φεκ 37/19.2.1925

³⁵¹ Διάταγμα Περί τροποποιήσεως και αντικαταστάσεως των άρθρων του νόμου 1242,ΦΕΚ 3,5.1.1926

³⁵² ΓΑΚ Ιστορικό Αρχείο Φλώρινας, Φάκελος «Εκθέσεις 1926-7 και 1927-8» του Επιθεωρητή Πετρόπουλου

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ΔΣ της ΔΟΕ, απολυθέντα από τη δικτατορία Άγγελο Γιούρση.³⁵³ Η υπουργοποίηση του Γ. Παπανδρέου στον ευαίσθητο χώρο της παιδείας θα δρομολογήσει αλλαγές και ταυτόχρονα θα διαμορφώσει μια νέα φιλοσοφία για την εκπαίδευση. Ο Νόμος 4653/1930 θα οδηγήσει στη σύσταση Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου με τμήμα Γνωμοδοτικό και Διοικητικό, ξεχωριστό για την πρωτοβάθμια και για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ παράλληλα θα διατηρηθούν τα περιφερειακά Εποπτικά συμβούλια, 12 Μέσης και 120 Δημοτικής Εκπαίδευσης. Στα Εποπτικά Συμβούλια Δημοτικής Εκπαίδευσης μετέχουν ο Επιθεωρητής των Δημοτικών Σχολείων, ο Διευθυντής του Γυμνασίου ή του Διδασκαλείου και ο Πρωτοδίκης. Την περίοδο αυτή διενεργείται και το Γενικό Εκπαιδευτικό Συνέδριο Επιθεωρητών δημοτικών σχολείων, οι εργασίες του οποίου διεξάγονται στο κτίριο της Αρχαιολογικής Εταιρίας και στο οποίο μετέχει και ο Επιθεωρητής Φλώρινης.

Το 1932 συμπληρώνονται οι νόμοι 2857 και 4653 ως προς το άρθρο που αφορούσε την επιλογή και το διορισμό των Επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων με το Νόμο 5341/23.3.1932. Σύμφωνα με το 38ο άρθρο του νόμου, Επιθεωρητές θα διορίζονται μόνο όσοι έχουν διετή μετεκπαίδευση στα Πανεπιστήμια και 10ετή τουλάχιστον πραγματική υπηρεσία. Οι διορισμοί θα διενεργούνται κατόπιν διαγωνισμών, οι οποίοι θα επαναλαμβάνονται ανά διετία και θα γίνονται με τη σειρά και με βάση τον πίνακα επιτυχόντων, ο οποίος θα συντάσσεται με τα κριτήρια που προσδιορίζονται από το άρθρο 39.

Ο Διαγωνισμός σύμφωνα με τον ίδιο νόμο διενεργείται το Δεκέμβριο του 1932 από το ΕΔΣΣΕ με Πρόεδρο τον Δ. Λάμψα και παίρνουν μέρος σε αυτόν 41 δάσκαλοι. Στη συνέχεια καταρτίζεται ο πίνακας των 18 επιτυχόντων.³⁵⁴ Η Κυβέρνηση Τσαλδάρη καθιστά τα μόνιμα μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου μετακλητά το φθινόπωρο του 1933 και το νέο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο προτείνει με πολιτικά κριτήρια να μην αναδιοριστούν κάποιοι από τους επιτυχόντες, οι οποίοι προσφεύγουν στο Συμβούλιο Επικρατείας και ακυρώνουν το Διάταγμα. Τον Οκτώβριο του 1934 το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο προτείνει να μετατεθούν ορισμένοι Επιθεωρητές που είχαν υπηρεσία πάνω από 6 χρόνια στην ίδια θέση και να διοριστούν από τον ισχύοντα πίνακα 10 νέοι Επιθεωρητές. Στη Φλώρινα διορίζεται ο Δημήτριος Βάντζος,³⁵⁵ οι εκθέσεις του οποίου δε διασώθηκαν. Μετά το ατυχές κίνημα του Βενιζέλου του έτους 1935 άρχισαν οι διώξεις Επιθεωρητών. Συγκεκριμένα απολύονται έξι Επιθεωρητές, ενώ με δυσμενή μετάθεση έρχεται στη Φλώρινα από τη Λακωνία ο Σταύρος Βασιλακόπουλος. Παρόμοιες εκκαθαρίσεις γίνονται και στα μέλη του Εκπαιδευ-

³⁵³ Διάταγμα 29.10.1928, ΦΕΚ 188/3.12.1928

³⁵⁴ 1687/27.1.1933, ΦΕΚ, 20/31.1.1933

³⁵⁵ Φίλος, Μ. Στεφ., όπ.π., σελ 86

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

τικού Συμβουλίου. Το Σεπτέμβριο του 1935 γίνεται διαγωνισμός για την πλήρωση των κενών θέσεων Επιθεωρητών Δημοτικών σχολείων στον οποίο παίρνουν μέρος 69 δάσκαλοι για 16 θέσεις. Πετυχαίνουν μόνο οι έξι εξ αυτών. Ακολουθεί το Διάταγμα 29/31.3.1936 «περί κανονισμού της δοκιμασίας των βουλομένων να καταλάβωσι θέσιν Επιθεωρητού δημοτικών σχολείων» το οποίο καθορίζει τα της διαδικασίας και των κριτηρίων και υλοποιείται το πρώτο δεκαήμερο Ιουνίου του 1936. Από τους 102 υποψηφίους πετυχαίνουν μόλις οι 17.³⁵⁶

Η ανακήρυξη της δικτατορίας του Μεταξά δεν αναστέλλει τους διορισμούς των 14 πρώτων οι οποίοι γίνονται κανονικά με βάση τον πίνακα. Στη Φλώρινα διορίζεται ο Αλέξανδρος Αλεξόπουλος, ο οποίος συντάσσει τις εκθέσεις των ετών 1936-1938.³⁵⁷ Με τον ΑΝ 767/1937 της δικτατορίας καθορίζονται επάλληλα Ανώτερα και Κατώτερα Εποπτικά Συμβούλια στα οποία μετέχει και στρατιωτικός, 12μελές Κεντρικό ΕΣΣΕ και προβλέπεται η σύσταση ιδιαίτερης θέσης Γενικού Επιθεωρητή Δημοτικής Εκπαίδευσης, χωρίς εξάρτηση από τον Γενικό Επιθεωρητή της Μέσης. Στο νόμο προβλεπόταν ότι ως Επιθεωρητές Στοιχειώδους Εκπαίδευσης διορίζονταν με πρόταση του ΑΣΕ πτυχιούχοι δημοδιδάσκαλοι με 10ετή υπηρεσία μετά από επιτυχή δοκιμασία που θα διενεργούνταν ανά διετία. Ο Μεταξάς έκρινε πως ο έλεγχος των δασκάλων θα έπρεπε να αυξηθεί ως προς την έκταση και την έντασή του. Ως προς την έκταση έγινε με την αύξηση των επιθεωρητών με τον Αναγκαστικό Νόμο 252/1936 (Περί αυξήσεως των θέσεων των Επιθεωρητών της Δημοτικής Εκπαίδευσης, ΦΕΚ 460/17 Οκτωβρίου 1936, τ.Α'). Ως προς την ένταση ορίστηκε στο ίδιο νομοθέτημα ότι ειδικά για τις περιοχές Μακεδονίας, Θράκης και Ηπείρου οι Επιθεωρητές υποχρεώνονται να τις επιθεωρούν 3 φορές το χρόνο (όταν ο νόμος για τις ίδιες περιοχές όριζε 2). Η ρύθμιση αυτή σχετίζεται με την προτεραιότητα που δείχνει η δικτατορία να ελέγχει το φρόνημα των εκπαιδευτικών των ακριτικών περιοχών.³⁵⁸ Οι πρόσθετες θέσεις επιθεωρητών ήταν 7: Νεστορίου, Αμυνταίου, Αλμωπίας, Β' Δράμας, Β' Καβάλας, Β' Πειραιά.³⁵⁹

Το 1939 με τον ΑΝ/2029/1939 συμπληρώνεται ο εκπαιδευτικός Νόμος 767/1937 και ορίζεται ως προϋπόθεση για τη θέση του Γενικού Επιθεωρητού Στοιχειώδους Εκπαίδευσης η δεκάχρονη υπηρεσία κάποιου ως Επιθεωρητού Στοιχειώδους Εκπαίδευσης.

³⁵⁶ Αρ. Πρωτ. 5865/13.8.1936, ΦΕΚ 195/17.8.1936

³⁵⁷ ΓΑΚ Ιστορικό Αρχείο Φλώρινας, Φάκελος «Εκθέσεις 1926-7 και 1927-8 Επιθεωρητή Αλεξόπουλου»

³⁵⁸ Γιαννόπουλος, Κ. (2009). *Από το Δάσκαλο στον Επιθεωρητή, Η περίπτωση του Β. Παπαγεωργίου*. Διδακτορική Διατριβή, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας, Ιωάννινα

³⁵⁹ Φίλος, Μ. Στεφ., όπ.π., σελ. 92

Την περίοδο της κατοχής γίνονται ελάχιστοι αναδιορισμοί από την κατοχική Κυβέρνηση, ενώ η Κυβέρνηση των βουνών διορίζει ως Επιθεωρητές, για τα σχολεία των απελευθερωθέντων περιοχών, τους επιτυχόντες του διαγωνισμού του 1932. Μετά την απελευθέρωση ψηφίζεται ο Νόμος 54/1944 «περί διοικήσεως της εκπαιδεύσεως». Αργότερα, ο Πλαστήρας με Υπουργό Παιδείας τον Ευάγγελο Παπανούτσο καταργεί τους Εκπαιδευτικούς Συμβούλους και ορίζει 10 άτομα ως τακτικά μέλη του Κεντρικού Διοικητικού και Γνωμοδοτικού Συμβουλίου της Εκπαίδευσης.

Η νέα μετά τον Πλαστήρα κυβέρνηση τροποποιεί το νόμο, ορίζει 9 Εκπαιδευτικούς Συμβούλους και μεταθέτει όλους τους Επιθεωρητές της στοιχειώδους εκπαίδευσης.³⁶⁰ Έτσι στη Φλώρινα έρχεται ο Κωνσταντίνος Μπάλλας Επιθεωρητής των Δημοτικών σχολείων Ελασσόνας, αποσπασμένος στην Α΄ Γενική Επιθεώρηση Αθηνών, ενώ στη νέα εκπαιδευτική περιφέρεια Αμυνταίου ο Κωνσταντίνος Κολοβός Επιθεωρητής των Δημοτικών σχολείων Βοΐου. Ο Αλέξανδρος Αλεξόπουλος μετατίθεται στις Σέρρες, ενώ με το Διάταγμα της 25ης Σεπτεμβρίου 1945 «περί κρατικών οργανισμών εκ των λαβόντων μέρος εις το στασιαστικόν κίνημα της 3.12.1944» τίθεται σε διαθεσιμότητα ο πρώην Επιθεωρητής Φλωρίνης Άγγελος Γιούρσης, ο οποίος και απολύεται το 1947.

Τον Ιούνιο του 1946 διορίζονται Επιθεωρητές Στοιχειώδους Εκπαίδευσης με κριτήριο το άρθρο 10 του Θ΄ Ψηφίσματος του 1946 «περί εξυγιάνσεως των δημοσίων υπηρεσιών» πτυχιούχοι δημοδιδάσκαλοι, κάτοχοι τίτλων μετεκπαίδευσης με βαθμό και μισθό Τμηματάρχη β΄ τάξης. Στο Συνέδριο που συγκαλείται τον Οκτώβριο του 1949 για το Εποπτικό προσωπικό της Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης συζητούνται ζητήματα που αφορούν το θεσμό της Σχολικής Επιθεώρησης. Την περίοδο 1950-1963 στο Ανώτερο Συμβούλιο Εκπαίδευσης θεσμοθετείται η λειτουργία των ΚΥΣΔΕ και ΚΥΣΜΕ στα οποία μετέχουν αιρετά μέλη, ενώ διενεργούνται διαγωνισμοί για την πλήρωση των θέσεων των Επιθεωρητών Δημοτικής εκπαίδευσης. Το 1950 Επιθεωρητής της εκπαιδευτικής περιφέρειας της Φλώρινας διορίζεται ο Γεώργιος Πάλλας.³⁶¹ Η Κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου με Πρωθυπουργό τον Γ. Παπανδρέου και Υπουργό Παιδείας τον Ε. Παπανούτσο ψηφίζει το νόμο για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και ιδρύει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο³⁶² με πρόεδρο τον Ι. Θ. Κακριδή.

Η Κυβέρνηση Παπάγου συνεχίζει τους διαγωνισμούς για την κάλυψη των κενών θέσεων των Επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαίδευσης, αφού θεσμοθετεί ότι το δικαίωμα για την

³⁶⁰ Διάταγμα 2.5.1945

³⁶¹ Φίλος, Μ. Στεφ., όπ.π.,σελ.124

³⁶² Πράξη 5/21.1.1965 του Υπουργικού Συμβουλίου

κατάληψη της θέσης έχουν οι δάσκαλοι που έχουν ή δεν έχουν μετεκπαιδευτεί με τον όρο να μην είναι πάνω από 50 ετών. Οι υποψήφιοι στο διαγωνισμό του 1953 είναι 100 για την κάλυψη 16 θέσεων. Τέλος, στο διαγωνισμό του 1958 παίρνουν μέρος 23 δάσκαλοι και πετυχαίνουν οι 11. Επιθεωρητής Αμυνταίου διορίζεται ο Παναγιώτης Πάλλας.³⁶³

7.2.2 Οι Εκθέσεις Επιθεωρητών του Νομού Φλώρινης (1918-1950)

Οι εκθέσεις των επιθεωρητών της εκπαιδευτικής περιφέρειας Φλώρινας προς το Εποπτικό Συμβούλιο σχετικά με την εκπαίδευση του ευρύτερου μακεδονικού χώρου είναι πολύ σημαντικές, διότι αποτυπώνουν το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έπρεπε να υλοποιηθεί η εκπαιδευτική πολιτική της Κυβέρνησης. Την δεύτερη δεκαετία από την απελευθέρωσή της η περιοχή, μέσα πάντα από τις εκθέσεις, παρουσίαζε την εξής εικόνα: στο μεγαλύτερο μέρος της περιφέρειας ελάχιστες ελληνικές λέξεις ακούονταν και η ομιλούμενη γλώσσα ακόμα και μεταξύ διδασκόντων και διδασκομένων ήταν κυρίως η σλαβική. Υπήρχε μεγάλη έλλειψη σχολικών μονάδων και η κατάσταση των υφισταμένων ήταν τραγική (ως διδακτήρια χρησιμοποιούνταν εγκαταλελειμμένα τουρκικά σπίτια ή αχυρώνες, οικήματα ετοιμόρροπα χαμηλά, σκοτεινά και ανήλια εντελώς ακατάλληλα, χωρίς θρανία ή άλλα σχολικά όργανα), σε αντίθεση με τα διώροφα και τα τριώροφα σχολεία που είχε ανεγείρει η βουλγαρική προπαγάνδα.

Η πρώτη χρονικά έγγραφη αναφορά είναι του Επιθεωρητή Ιωαννίδη³⁶⁴ του 1918, που είναι και η πρώτη αναφορά Εκθέσεων Επιθεωρητών για την περιοχή της Μακεδονίας, για την κατάσταση της ελληνικής παιδείας και για τα αίτια που την προσδιόρισαν. Ως αίτια προσδιορίζονταν η μεταβολή των ξενόφωνων σε θύματα της βουλγαρικής προπαγάνδας και η αδυναμία τους να συμπτύξουν μια ισχυρή εθνική συνείδηση εξαιτίας των αλλεπάλληλων κατακτήσεων του χώρου και φορείς υλοποίησης του στόχου μιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στα σχολεία των ξενόφωνων ήταν σύμφωνα με τους Επιθεωρητές οι δάσκαλοι. Οι δυσλειτουργίες υλοποίησης μιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης κυρίως στα σχολεία των ξενόφωνων την περίοδο διεξαγωγής του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν εμφανείς. Τα μέσα που διέθετε η εκπαίδευση ήταν ελάχιστα, εξαιτίας του πολέμου και των επιτάξεων σχολικών κτιρίων ή της καταστροφής της υπάρχουσας υποδομής από τον συμμαχικό στρατό. Ελάχιστοι ήταν σύμφωνα με τον Επιθεωρητή οι δάσκαλοι, είτε διότι επιστρατεύτηκαν, είτε επειδή έφυγαν εξαιτίας των Βουλγάρων και τα μισά σχολεία αργούσαν. Κυρίαρχο μέσο για την «εξελληνίση» των ξενόφωνων θεωρήθηκε από τον Επιθεωρητή Ιωαννίδη η μετεξέλιξη των σχολικών βιβλίων σε επικοινωνιακά και χρηστικά

³⁶³ Φίλος, Μ. Στεφ., όπ.π., σελ. 127

³⁶⁴ ABE 112-314-316/20.4.1918

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

εργαλεία, ικανά να διαμορφώσουν τη γλωσσική συνείδηση των ξενόφωνων μαθητών. Επομένως η λύση ήταν η συγγραφή βιβλίων στη δημοτική, η επέκταση της δωρεάν διανομής τους στους απόρους και η συγγραφή βιβλίων για δασκάλους. Ο Επιθεωρητής θεωρούσε ιδιαίτερα αρνητική τη συμβολή των απαρχαιωμένων εγχειριδίων στην «εξελλήνισιν» των ξενόφωνων.³⁶⁵ Η περιοχή της Φλώρινας λίγο πριν τη λήξη του πολέμου του 1918 χαρακτηρίζεται από τον επιθεωρητή ως «ιδιότοπος μη όμοιος προς άλλας περιφερείας εξαιτίας της γειννίας της με τη ζώνη των πολεμικών επιχειρήσεων».³⁶⁶ Η ανέγερση ή συντήρηση των σχολικών κτιρίων πραγματοποιούνταν συχνά «τη συνδρομή των εν αλλοδαπή ευρισκομένων τέκνων αυτής και των ενταύθα».³⁶⁷ Θα πρέπει να επισημανθεί ότι δεν υπήρχε ιδιαίτερη ανταπόκριση εκ μέρους της Κυβέρνησης στις εκκλήσεις των κοινοτήτων της περιοχής Φλώρινας, παρά τις αναφορές ότι η αδιαφορία «*παραβλάπτει ουχ ολίγον την εκπαίδευσιν της νεολαίας ημών, της μελλούσης γενεάς, επί της οποίας η μεγαλυνθείσα ήδη Μήτηρ Ελλάς στηρίζει τόσας χρυσάς ελπίδας δια την εκπλήρωσιν της Μεγάλης Ιδέας του Ενδόξου Γένους ημών*».³⁶⁸ Το έντονο ενδιαφέρον των κατοίκων της επαρχίας Φλώρινας για την εκπαίδευση συνεχίζει να είναι αδιάπτωτο και μετά την απελευθέρωση, γιατί πιστεύουν ότι η εκπαίδευση συνεχίζει να παίζει εθνικό ρόλο, όπως δηλώνεται στην έκθεση της 9^{ης} Μαρτίου 1914 «*ως οίον τε τάχων να επιδιώξομεν την επί το ελληνοπρεπέστερον των ξενοφώνων ιδία μαθητών διαπαιδαγώγησιν, επιτελουμένην δια διδασκάλων ικανών αλλά και εντός σχολικών κτιρίων πληρούντων πάντας τους όρους της υγιεινής και παιδαγωγικής*».³⁶⁹

Την περίοδο αυτή η περιοχή ήταν χωρισμένη σε 3 τμήματα το τμήμα της Πρέσπας, το τμήμα της πεδιάδας της Φλώρινας και το τμήμα του Σοροβιτισίου. Περιελάμβανε 84 κοινότητες από τις οποίες 14 ήταν στην περιοχή Πρεσπών, υπήχθησαν από το συμμαχικό στρατό αρχικά στη νεοσύστατη Αλβανία για να αποτελέσουν τελικά την ουδέτερη ζώνη.³⁷⁰ Σύμφωνα με τα στοιχεία του Επιθεωρητή Ιωαννίδη οι άνδρες εκπαιδευτικοί στην πόλη

³⁶⁵ Ηλιάδου-Τάχου, Σ., *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία*, ό.π., σελ.80-1

³⁶⁶ ΓΑΚ, Επιθεωρητή Ιωαννίδη, 1918-9

³⁶⁷ Ευαγγέλου, Μαγδαληνή(1997). Η εκπαιδευτική κατάσταση στη Δυτική Μακεδονία (1912-14) στο: *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία, Πρώτη προσέγγιση και απογραφή (επιμ. Ν.Π.Τερζής-Σ.Ζιόγυ)*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ.303, Απόσπασμα από την έκθεση «προς την Γενικήν Διοίκησιν Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη», εν Ζέλενιτς, την 30^η Ιουνίου 1914

³⁶⁸ Ευαγγέλου, Μαγδαληνή, ό.π.

³⁶⁹ Ευαγγέλου, Μαγδαληνή, ό.π., σελ 303, Απόσπασμα από έκθεση «Προς τον κ. Π. Σκουριώτην, Νομάρχην Φλώρινας» εν Φλωρίνη τη 9^η Μαρτίου 1914

³⁷⁰ Φωτιάδης, Ηλιάδου - Τάχου, Σεχίδης, Αμαραντίδου, Πουγαρίδου. Η περιοχή της Φλώρινας πριν και μετά τον Εμφύλιο πόλεμο μέσα από τις αναφορές των Επιθεωρητών της εκπαίδευσης και της οργάνωσης Near East Foundation (1949) στο: *Η Δυτική Μακεδονία από την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος μέχρι σήμερα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο 2014, σελ.447-469

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

της Φλώρινας το 1918 ήταν πτυχιούχοι Διδασκαλείου³⁷¹ σε ποσοστό 8% και τριτοβάθμιοι δημοδιδάσκαλοι σε ποσοστό 23%. Αυτοί εντάχθηκαν στην εκπαίδευση με βάση τις ευεργετικές ρυθμίσεις του νόμου 402, όπου η έλλειψη δασκάλων αντιμετωπιζόταν με μαζικούς διορισμούς στις Νέες Χώρες ατόμων που έφεραν απολυτήριο μη αυτοτελούς Διδασκαλείου των Νέων Χωρών ή του Εξωτερικού με μόνη προϋπόθεση να έχουν βαθμό απολυτηρίου καλώς ή λίαν καλώς. Φυσικά το πτυχίο αυτό υστερούσε έναντι των λοιπών, επειδή προερχόταν από σχολεία μέσης εκπαίδευσης. Ακόμα οι γυναίκες εκπαιδευτικοί ήταν τριτοβάθμιες δημοδιδασκάλισσες σε ποσοστό 33%. Ήταν όλες απόφοιτες του Παρθεναγωγείου Μοναστηρίου κι εντάχθηκαν κι αυτές στην εκπαίδευση με τον νόμο 402. Μάλιστα ο Επιθεωρητής στην έκθεσή του διαπίστωσε την ανεπάρκεια των διδασκαλισσών για τη διδασκαλία στις ανώτερες τάξεις, ενώ τις θεωρούσε κατάλληλες για τη διδασκαλία στις κατώτερες τάξεις και στα νηπιαγωγεία.³⁷²

Οι εκθέσεις του Επιθεωρητή Σλάβαρου του σχολικού έτους 1922-23 ήταν πολλές και αφορούσαν επιμέρους περιόδους του Επιθεωρητή σε χωριά γηγενών και προσφύγων. Το κύριο χαρακτηριστικό των εκθέσεων αυτών ήταν η αποτύπωση της κατάστασης στο πλαίσιο της προσφυγικής αποκατάστασης, ενώ ο Επιθεωρητής δεν συμπεριέλαβε στις αναφορές του διαφορετικά κριτήρια για την εκτίμηση της ποιότητας εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας στα χωριά των γηγενών και των προσφύγων, ενδεικτικό μιας μετεξέλιξης που θα οδηγήσει μακροπρόθεσμα στην δημιουργία τοπικής συνείδησης γηγενών και προσφύγων και επομένως στην άμβλυνση των μεταξύ τους αντιπαραθέσεων δια της εκπαίδευσης και εξαιτίας της. Σ' αυτήν την έκθεση η εκπαιδευτική περιφέρεια Φλώρινας αντιμετωπίστηκε ως σύνολο με χαρακτηριστικά ομοιογενή και δεν καταβλήθηκε προσπάθεια να τονιστούν οι ιδιαιτερότητες των χωριών των προσφύγων ή των γηγενών, ενώ οι δάσκαλοι δεν επιλέχθηκαν με κριτήριο τη φυλετική τους προέλευση αλλά με βάση τα προσόντα και την προϋπηρεσία τους, ιδιότητες γραφειοκρατικές και απρόσωπες. Κυρίαρχο μέσο για την εξελληνισιν των ξενοφώνων θεωρήθηκε από τον Επιθεωρητή η μετεξέλιξη των σχολικών βιβλίων σε εύληπτα, επικοινωνιακά και χρηστικά εργαλεία, ικανά να διαμορφώσουν τη γλωσσική συνείδηση των ξενόφωνων μαθητών των χωριών.

Οι εκθέσεις των ετών 1926-7 ανήκαν στον Επιθεωρητή Πετρόπουλο. Τα κύρια χαρακτηριστικά τους ήταν η ενασχόληση με τον κάθε εκπαιδευτικό ξεχωριστά και η άσκηση ελέγχου των ατομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών του. Κι εδώ δεν τονίζονται ιδιαιτερότητες σε χωριά προσφύγων και γηγενών. Κύριο χαρακτηριστικό αυτής της επο-

³⁷¹ Νόμος 381/1914

³⁷² Φωτιάδης, Ηλιάδου - Τάχου, Σεχίδης, Αμαραντίδου, Πουγαρίδου, ό.π.,σελ.453-8

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

χής, σύμφωνα με τις εκθέσεις του Επιθεωρητή, η διείσδυση στην εκπαίδευση της περιοχής και στους μηχανισμούς της ενός μεγάλου ποσοστού προσφύγων δασκάλων.³⁷³

Αναλυτικά:³⁷⁴ Στην πρώτη έκθεση (20.4.1918), ο Επιθεωρητής αναφέρεται στην ιδιαιτερότητα της περιοχής ,που γειτονεύει με την πολεμική ζώνη και στην οποία η σχολική εργασία δεν εξελίσσεται ομαλά. Τονίζει ότι η εκπαιδευτική περιφέρεια Φλώρινας που ανήκει στην δικαιοδοσία του Εποπτικού Συμβουλίου Κοζάνης αποτελείται από 84 χωριά και διαιρείται σε 3 μέρη: τμήμα Πρέσπας, τμήμα πεδιάδας Φλώρινας και τμήμα Σοροβιτσιού. Κυριότερα προβλήματα η έλλειψη διδακτικού προσωπικού λόγω της εισβολής βουλγαρικών στρατευμάτων (φυγή δασκάλων σε άλλες περιοχές), και της επιστράτευσης, η επίταξη σχολικών κτιρίων από τον γαλλικό συμμαχικό στρατό, η συνήθεια των κατοίκων των χωριών να απασχολούν τα παιδιά τους σε γεωργικές εργασίες (ελλιπής ή καθυστερημένη φοίτηση), η καταστροφή της πενιχρής υλικοτεχνικής υποδομής από τον γαλλικό στρατό.

Στη δεύτερη Έκθεση (19 Αυγούστου 1920), υπάρχουν αρκετές πληροφορίες για την κατάσταση των σχολικών κτιρίων, ο επιθεωρητής χαρακτηρίζει ανύπαρκτη την υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων λόγω της επίταξης των κτιρίων από τον συμμαχικό στρατό, ασκεί κριτική στα υπάρχοντα βιβλία για τη διαμόρφωση γλωσσικής συνείδησης στους σλαβόφωνους μαθητές και προτείνει ως λύση τη συγγραφή βιβλίων στη δημοτική και την δωρεάν διανομή τους στους απόρους.

Στην τρίτη Έκθεση (1921-22) περιγράφεται η κατάσταση στην περιφέρεια και τονίζεται ότι λειτουργούν 113 Δημοτικά σχολεία και Νηπιαγωγεία, ενώ αργούν 17 σχολεία. Στην έκθεση εξετάζεται και το ζήτημα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Οι εκθέσεις του 1922-23 είναι πολλές και αφορούν περιοδείες του Γενικού Επιθεωρητή στα χωριά και στην πόλη. Συγκεκριμένα στην έκθεση 19.9.1922-4.10.1922 ο Επιθεωρητής ζητά εξετάξια και όχι μονοτάξια ή διτάξια σχολεία, εφαρμογή υποχρεωτικής φοίτησης, απλούστερη γλώσσα, λιγότερη ύλη.

Στην έκθεση 1926-7 ο Επιθεωρητής Ηλίας Πετρόπουλος αναφέρεται σε περιοχές που επισκέφθηκε ο ίδιος και το πρόβλημα που τίγεται είναι η δυνατότητα της εκπαίδευσης να προάγει την ελληνική ιδέα σε σλαβόφωνους πληθυσμούς. Επίσης γίνεται κριτική στο χαμηλό επίπεδο των διδασκόντων που προέρχονται κυρίως από το Μοναστήρι ή από

³⁷³ Ηλιάδου - Τάχου Σ., *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του μακεδονικού ζητήματος*, ό.π., σελ. 83-4

³⁷⁴ Ηλιάδου - Τάχου Σ., Γκόλια, Π., Κασίδου Στ., Φωτιάδης Κ., Κυρίδης Αργ., *Δάσκαλοι «φρενοπαθείς» και διδασκαλίες «κωμωδίες». Η αξιολόγηση των δασκάλων και διδασκαλιών της εκπαιδευτικής περιοχής Φλώρινας από τους Επιθεωρητές Δημ. Εκπαίδευσης, 1926-1967*, σελ. 4-10

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

τα Γυμνάσια της Μ. Ασίας και οι οποίοι αποκτούν τη διδασκαλική ιδιότητα με την κατάθεση μαρτύρων.

Η έκθεση του Αγγ. Γιούρτση, 1930-31, διακρίνεται για ένα ήθος εξουσίας. Ο Επιθεωρητής συμβουλεύει τους δασκάλους να οργανώσουν τη διδασκαλία τους και να προωθήσουν την αυτενέργεια των μαθητών τους. Ο κοινωνικοποιητικός ρόλος του σχολείου έχει πλέον ξεχωριστή βαρύτητα.

Οι εκθέσεις των επόμενων ετών επαναφέρουν ένα άτεγκτο σύστημα αξιολόγησης των εκπαιδευτικών και οι Επιθεωρητές επιδίδονται στις εκθέσεις και σε παρατηρήσεις που αφορούν εκτός των άλλων και την εξωτερική εμφάνιση. Είναι η περίοδος που ο θεσμός αξιολόγησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας εκφυλίζεται σε αστυνομοκρατικό μηχανισμό παρακολούθησης των συνειδήσεων των εκπαιδευτικών.

Η παρουσίαση των εκθέσεων των Επιθεωρητών καταδεικνύει με σαφή τρόπο τις δυνατότητες αλλά και τα όρια του θεσμού. Βασικό κριτήριο της επιτυχίας του είναι, όπως διαφαίνεται, η συγκρότηση, η ιδεολογία και η κατάρτιση του προσώπου το οποίο ασκεί τον εποπτικό εξουσιαστικό ρόλο. Επειδή όμως ο κάθε άνθρωπος υφίσταται και τις επιδράσεις της εποχής και της κοινωνίας μέσα στην οποία αυτός διαμορφώνεται, θα πρέπει να επισημανθεί ότι μια δημοκρατική κοινωνία μπορεί να διαμορφώσει τις ασφαλιστικές δικλείδες οι οποίες θα καταστήσουν θετική την υλοποίηση ενός θεσμού και θα αποτρέψουν τον εκφυλισμό του σε μέσο ιδεολογικού ελέγχου και πειθαναγκασμού, ενώ μια μη δημοκρατική πολιτεία μπορεί να μεταστρέψει τις υγιέστερες προσωπικότητες σε εκφραστές ενός στυγνού πολιτικοκοινωνικού κατεστημένου, αναιρώντας στην πράξη τη σκοπιμότητα δημιουργίας ενός θεσμού, όπως αυτού της Σχολικής Επιθεώρησης.

Επομένως, ο θεσμός της σχολικής Επιθεώρησης στη Φλώρινα, μια περιοχή με πολλαπλές ιδιαιτερότητες, δεν επιτέλεσε πάντα τον προορισμό του και δεν συνέβαλε σε όλες τις περιπτώσεις στη βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης παιδείας στην περιοχή. Οι εκθέσεις των επιθεωρητών της περιόδου που εξετάζουμε ακολουθούν μια σχετικώς κοινή δομή, η οποία προκύπτει ως απόρροια των διοικητικών και των γραφειοκρατικών δομών και οργανωτικών σχημάτων.³⁷⁵

Παρά το γεγονός ότι η περίοδος που εξετάζεται εκτείνεται σε μεγάλο χρονικό εύρος με συνέπεια να συμβαίνουν αρκετές και σημαντικές αλλαγές στη δομή και στη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος φαίνεται ότι η διαδικασία της «επιθεώρησης» δεν επηρεά-

³⁷⁵ Για τις οργανωτικές και γραφειοκρατικές δομές της περιόδου βλ. Ανδρέου Α. & Παπακωνσταντίνου Γ. (1994). *Εξουσία και οργάνωση – διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*. Θεσσαλονίκη: Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη. Επίσης για τη λειτουργία του ελέγχου και τη διοίκηση του προσωπικού στο εκπαιδευτικό σύστημα βλ. Σαϊτης, Χ. (2000). *Οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση

στηκε σημαντικά από τις αλλαγές αυτές, αφού οι εκθέσεις των επιθεωρητών διατηρούν κάποιες βασικές οργανωτικές και τυπικές δομές αναλλοίωτες. Αναλλοίωτα μοιάζουν να διατηρούνται και αρκετά από τα εσωτερικά – ποιοτικά χαρακτηριστικά των εκθέσεων, όπου παρατηρούνται επαναλήψεις συγκεκριμένων χαρακτηρισμών και λεκτικών σχημάτων. Θα μπορούσαμε μάλιστα να υποθέσουμε ότι οι επαναλήψεις αυτές μάλλον αποτελούν δι-κλείδες διασφάλισης των επίπλαστων ιδεολογικών και «αντικειμενικών» εχεγγύων που νομιμοποιούν όχι μόνο τη συγκεκριμένη αξιολογική διαδικασία, αλλά και την αξιολόγηση ως θεσμό γενικότερα.

Επίθετα του τύπου «πειθαρχικός», «αποτελεσματικός», «ευμέθοδος», «ακατάρτι-στος», «αγράμματος», «αμέθοδος» και φράσεις όπως «καθοδηγήθη δεόντως», «η εργασί-αν του έχει εθνικήν και μορφωτική χροιάν», «εξωτερικώς παρατηρούμενος ούτως αφήνει την εντύπωσιν απογοητευμένου ανθρώπου», «πρόκειται περί ακαταλόγιστου ψυχοπαθούς ατόμου» κ.λπ. χρησιμοποιούνται με τρόπο γενικό και τις περισσότερες φορές με ιδιαίτερη ιδεολογική φόρτιση δημιουργώντας τις προϋποθέσεις της πλήρους κυριαρχίας των διοικη-τικών και των πολιτικών μηχανισμών στο εκπαιδευτικό σύστημα και κυρίως στους εργα-ζόμενους σε αυτό.³⁷⁶

Δεν είναι δυνατόν να επιτρέπεται σε ένα δημόσιο λειτουργό να καταφέρεται με τέ-τοιες εκφράσεις κατά πολιτών και μάλιστα δημοσίων υπαλλήλων. Κάποιος θα μπορούσε εύλογα να υποστηρίξει ότι η διοικητική «πανκυριαρχία» των επιθεωρητών αποτελεί την αντανάκλαση της ποθούμενης ανάγκης για κυριαρχία της κεντρικής εξουσίας στην περιο-χή. Κάποιος άλλος θα μπορούσε να ισχυριστεί και μάλιστα όχι αδίκως ότι η συμπεριφορά αυτή είναι αποτέλεσμα της μη εμπέδωσης των βασικών δημοκρατικών αρχών κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Και η ουσία είναι ότι οι ανάγκες για έλεγχο των «νέων εδαφών» ή του «κομμουνιστικού κινδύνου» προσέφεραν αποτελεσματικότητες «εθνικές», «κατα-σταλτικές», «προληπτικές», «πολιτικές», «κομματικές» και «ιδεολογικές» υπηρεσίες στην κεντρική κυβέρνηση και στους κομματικούς και εθνικούς μηχανισμούς της.³⁷⁷

7.2.3. Η Υποχρεωτική Εκπαίδευση

Ο βασικός νόμος που ρύθμιζε ζητήματα υποχρεωτικής εκπαίδευσης είχε ψηφιστεί πολύ πριν την ένταξη της Μακεδονίας στην Ελληνικό Κράτος. Πρόκειται για τον νόμο ΒΤΜΘ/1895, που στο άρθρο 6 ανέφερε ότι η υποχρεωτική φοίτηση αφορούσε την περιο-

³⁷⁶ Ηλιάδου - Τάχου Σ., Γκόλια Π., Κασίδου Στ., Φωτιάδης Κ., Κυρίδης Αργ., *Δάσκαλοι «φρενοπαθείς» και διδασκαλίες «κωμωδίες»* όπ.π.,σελ.29-31

³⁷⁷ Ηλιάδου - Τάχου Σ., Γκόλια Π.,Κασίδου Στ., Φωτιάδης Κ., Κυρίδης Αργ., *Δάσκαλοι «φρενοπαθείς» και διδασκαλίες «κωμωδίες»* όπ.π.,σελ.30-31

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

δο από το 6^ο έτος της ηλικίας του μαθητή ως την απόκτηση του απολυτηρίου του. Όμως η διάταξη αυτή δεν συνοδευόταν από ποινικές κυρώσεις για τους παραβάτες γονείς και επομένως το ζήτημα αντιμετωπιζόταν περισσότερο ως πρόβλημα συνείδησης. Μετά την πετυχημένη έκβαση των Βαλκανικών πολέμων έγινε επαναπροσδιορισμός του θεσμικού πλαισίου της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (που τώρα θα αφορούσε και τις Νέες Χώρες) με το Νομοσχέδιο του 1913, που υπέβαλε προς ψήφιση ο Υπουργός Τσιριμώκος.³⁷⁸ Ο Νόμος όριζε ότι η υποχρέωση φοίτησης άρχιζε το 6^ο έτος της ηλικίας και επεκτείνονταν ως το 14^ο, αν ο μαθητής χρειαζόταν περισσότερο χρόνο να ολοκληρώσει τη στοιχειώδη εκπαίδευση και επέβαλε πρόστιμο στους γονείς και σε περίπτωση υποτροπής ποινή φυλάκισης ενός μήνα. Η εφαρμογή του νόμου ήταν πολύ δυσχερής στην περίπτωση των αλλόγλωσσων της Μακεδονίας, επειδή σ' αυτή την κοινωνική ομάδα ήταν πολύ συνηθισμένη η τακτική της παραμονής στο Δημοτικό δύο χρόνια σε κάθε τάξη λόγω των γλωσσικών δυσχερειών. Έτσι οι περισσότεροι αλλόγλωσσοι μαθητές αδυνατούσαν να τελειώσουν το σχολείο. Τη δυσλειτουργία αυτή επιχείρησε να ανασκευάσει το ΝΔ της 5.5.1926 που επέκτεινε τη υποχρεωτική φοίτηση και καθόρισε δρακόντεια μέτρα για την εφαρμογή της, δεν εξάλειψε όμως όλα τα προβλήματα. Ο Νόμος καθόριζε ότι έπρεπε να υποβληθούν μηνύσεις κατά των γονέων των μαθητών που η φοίτησή τους ήταν άτακτη, όμως οι υποθέσεις εκδικάζονταν μετά από παρέλευση σημαντικού χρόνου με αποτέλεσμα να ακυρώνεται στην πράξη ο νόμος. Ακόμη ο νόμος προέβλεπε την υποχρεωτική παρουσία του δασκάλου - μηνυτή κατά την εκδίκαση της υπόθεσης, αυτό όμως έφερνε τον δάσκαλο αντιμετώπιζε με την κοινότητα, τον επιφορτίζε με πολλά έξοδα, αν απουσίαζε του επιδικαζόταν πρόστιμο, γι' αυτό το όλο πλαίσιο λειτουργούσε ως αντικίνητρο γι' αυτόν.

Η επόμενη αποφασιστική παρέμβαση έγινε με τον Νόμο 4397 του 1929. Μάλιστα στο άρθρο 6 του Νόμου, που ήταν πιο ευέλικτος, αναγραφόταν ότι οι Διευθυντές του σχολείου όφειλαν να ζητήσουν εγγράφως από τον Πρόεδρο της Κοινότητας την κατάσταση των υπόχρεων για φοίτηση και μάλιστα υπήρχε επιβολή ποινών από τον Επιθεωρητή μετά από καταγγελία του Διευθυντή ή των Αστυνομικών Αρχών. Έτσι εξαλείφονταν τα προβλήματα των χρονιζουσών μηνύσεων και μειώνονταν οι αναστολές των δασκάλων. Επομένως ο θεσμός της υποχρεωτικής εκπαίδευσης αναγορεύτηκε σε διακύβευμα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και το σχολείο στην Μακεδονία εργάστηκε αποτελεσματικά προς την κατεύθυνση της δημιουργίας μιας εθνικής ταυτότητας.³⁷⁹ Στις εκθέσεις των Επιθεωρητών στο νομό Φλώρινας αποτυπώνεται η κατάσταση της άτακτης φοίτησης με

³⁷⁸ Μπουζάκης, Σ., (2002). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*. Αθήνα: Gutenberg, σελ.81

³⁷⁹ Ηλιάδου - Τάχου Σ., *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία, όπ.π., σελ.51-52*

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

διαφορετικά όμως αίτια από χρονική περίοδο σε χρονική περίοδο. Το 1917 η αποχή αποδιδόταν στην ταραγμένη περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μια και η Δυτική Μακεδονία ήταν στο επίκεντρο των συγκρούσεων. Αντιθέτως το 1922 τα αίτια της μη προσέλευσης των μαθητών οφειλόταν στην έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής, στους διδάσκοντες και στα κτίρια ή και στον αγροτικό χαρακτήρα κάποιων περιοχών που προϋπόθεταν ενασχόληση με τη γη των μελών της πατρίδας. Το 1926 με την ψήφιση του νόμου της 5.5.1926 ο αριθμός των μαθητών αυξήθηκε. Ενώ κατά το σχολικό έτος 1922-23 το ποσοστό αποχής ήταν 35% το σχολικό έτος 1932-33 μειώθηκε στο 9%. Συγκεκριμένα κατά το έτος 1922-23 καταγράφονταν σημαντικά ποσοστά αποχής σε 63 χωριά (η εξήγηση θα μπορούσε να σχετίζεται με προβλήματα που δημιουργούνταν στα πλαίσια της προσφυγικής αποκατάστασης). Τα έτος 1925-26 το μέσο ποσοστό αποχής ήταν πάλι 35% σε λιγότερα όμως χωριά. Στο Αμύνταιο το ποσοστό αποχής ήταν 65% (από τα μεγαλύτερα ποσοστά), που οφείλεται στο ότι η προσφυγική εγκατάσταση δημιούργησε προβλήματα κατοχής γης. Και κατά το σχολικό έτος 1926-27 παρατηρήθηκε μεγάλο ποσοστό αποχής στην περιοχή. Το μέσο ποσοστό αποχής μειώθηκε αισθητά το 1930-31 (μόλις 11%) και κυρίως το 1932-33 (9%) και μάλλον πρέπει να το αποδώσουμε στον Νόμο του 1929 που έδινε στους Επιθεωρητές τη δυνατότητα επιβολής προστίμου.

7.3. Τα Σχολικά Κτίρια των Αρχών του 20^{ου} αι. στον Νομό Φλώρινας. Αρχιτεκτονική και Συνθήκες Υγιεινής

Στον χώρο της Δυτικής Μακεδονίας και ιδιαίτερα στην περιοχή της Φλώρινας η ελληνική εκπαίδευση αρχίζει να αναπτύσσεται την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αι. Πρωταρχικό κριτήριο για την υποστήριξη ελληνικών σχολείων στη ΒΔ Μακεδονία αποτελούσε η προσήλωση της χριστιανικής κοινότητας στο Πατριαρχείο. Το 1890 ο πρόξενος Γουλιέλμος Φοντάνας επισκεπτόμενος την περιοχή αναφέρει *«ελαχίστη επίδοση στα ελληνικά γράμματα»* και προτείνει προς το Υπουργείο Εξωτερικών το μετασχηματισμό της Φλώρινας σε εκπαιδευτικό κέντρο πρώτης τάξεως και την ίδρυση μεταξύ άλλων δημοτικών σχολείων και νηπιαγωγείων στα κεντρικά σλαβόφωνα χωριά. Με την κατάλυση της οθωμανικής εξουσίας η Φλώρινα και η περιοχή της θα ενσωματωθούν στο ελληνικό κράτος και κύριος στόχος γίνεται η ιδεολογική και γλωσσική ομογενοποίηση του πληθυσμού της.

Η χρήση νεοκλασικών στοιχείων στα σχολικά κτίρια της περιόδου 1900-1930 απηχεί επιρροές του νεοκλασικισμού και του εκλεκτικισμού. Με εξαίρεση τα σχολεία στους μεγάλους οικισμούς, όπως Μπούφι, Πισοδέρι και Εξησού, που είχαν κτιστεί κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου}, τα διδακτήρια των άλλων οικισμών (και του Σόροβιτς) παρου-

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σιάζουν ομοιότητες στην τυπολογία και στη μορφολογία τους. Είναι συνήθως διώροφα, εξατάξια ή τετρατάξια και χαρακτηρίζονται από λιτότητα και αυστηρότητα. Διατηρείται η κλασική συμμετρική οργάνωση στην πρόσοψη, με την ελαφριά προεξοχή των άκρων και του μεσαίου τμήματος, όπου η κεντρική είσοδος τονίζεται με πρόπυλο και παράλληλα διαμόρφωση εξώστη στον όροφο. Πολλές φορές υπάρχει το καμπύλο ή τριγωνικό αέτωμα στο κεντρικό μέρος της στέγης, συνήθως πάνω από τον εξώστη του δευτέρου ορόφου. Η επικρατέστερη τυπολογία για τα εξατάξια σχολεία προβλέπει από τρεις αίθουσες κατανεμημένες σε κάθε όροφο και σε σχέση με τον προσανατολισμό προβλέπεται νότιος για τις αίθουσες διδασκαλίας. Η τυπολογία των διδακτηρίων 1926-28 αναγνωρίζεται σ' αυτά του Αμυνταίου,³⁸⁰ Αγίου Παντελεήμονα και Πολυποτάμου. Χαρακτηρίζεται από την «εν σειρά» διάταξη των ορθογωνικών αιθουσών διδασκαλίας στην πρόσοψη, ειδικότερα οι τέσσερις αίθουσες του ανωγείου οργανώνονται συμμετρικά αριστερά και δεξιά της κυρίας εισόδου, ενώ οι δύο αίθουσες του ορόφου περιορίζονται μόνο στο κεντρικό τμήμα του κτιρίου. Η επικοινωνία των αιθουσών και η άμεση επαφή με την αυλή εξασφαλίζεται μέσα από τον διάδρομο που τρέχει παράλληλα με αυτές, ενώ τα άκρα του κλείνουν με τα γραφεία των δασκάλων.

Το 1911 τίθενται άλλωστε σε επεξεργασία σε όλο τον ελλαδικό χώρο δύο σειρές υποδειγμάτων διδακτηρίων, που αποτελούν την πρώτη έκφραση των νέων αρχών της σχολικής αρχιτεκτονικής. Τα προτεινόμενα διδακτήρια παρουσιάζουν κοινές αρχές οργάνωσης της κάτοψης και όμοια πλαστικά στοιχεία στη σύνθεση των όψεων. Τα θρανία που χρησιμοποιούνται είναι του νέου διθέσιου τύπου που σχεδίασε την εποχή εκείνη η τεχνική υπηρεσία σε συνεργασία με το γραφείο σχολικής υγιεινής. Στο επίπεδο της βασικής επαναλαμβανόμενης μονάδας, ο φωτισμός είναι πάντα μονοπλάγιος, ενώ η συνολική επιφάνεια των παραθύρων υπολογίζεται στο 1/6 ή στο 1/7 της συνολικής επιφάνειας της αίθουσας. Οι αίθουσες είναι ενός μόνο τύπου, διαστάσεων 6x9 για 60 μαθητές, για τα διδακτήρια της σειράς Α, τριών διαφορετικών εκδοχών (5x8, 6x8 και 6x9) για τα διδακτήρια της σειράς Β.³⁸¹

Οι αίθουσες, οι οποίες παρατίθενται κατά μήκος του κτιρίου, έτσι ώστε να έχουν τον ίδιο ευνοϊκό προσανατολισμό, οι διάδρομοι - ιματιοθήκες και το γραφείο αποτελούν τα στοιχεία της σύνθεσης, ενώ η άρθρωσή τους – η παράθεσή τους – υπακούει καθαρά και αποκλειστικά σε λειτουργικές και υγιεινιστικές επιταγές. Ως σωστός προσανατολισμός

³⁸⁰ Βοσκοπούλου, Χρ.(2006). Δημοτικά σχολεία (Διδακτήρια) των οικισμών του Νομού Φλώρινας, Στο: *Όψεις της Δυτικής Μακεδονίας*. Φλώρινα: Βιβλιολογίον, σελ. 277

³⁸¹ Καλαφάτη, Ελένη(1988) . *Τα σχολικά κτίρια της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1821-1929). Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς

ορίζεται ο νότιος ή νοτιοανατολικός για τη βόρεια Ελλάδα, ενώ οφείλει να υπολογίζεται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση σε σχέση με την κατεύθυνση των ανέμων. Οι αίθουσες παρατίθενται κατά μήκος έτσι ώστε να μπορούν να έχουν τον ίδιο ευνοϊκό προσανατολισμό. Αυτός ο σωστός προσανατολισμός ορίζεται από το γραφείο σχολικής υγιεινής ως εξής: *«Η κυριώτερα πρόσοψις του διδακτηρίου πρέπει να τοποθετηται πάντοτε προς Α ή ΝΑ, και εις μεν τα βορειότερα μέρη της Ελλάδος ν' αποκλίνη ο τοιούτος προσανατολισμός εφ' όσον είναι δυνατόν μάλλον προς Ν, εις δε τα μεσημβρινώτερα μάλλον προς Β».*

Η σημασία της κάτοψης στη σύνθεση του κτιρίου είναι προφανής. Η όψη δεν αποτελεί παρά μια απλή προβολή – συνέπεια των αποφάσεων που λαμβάνονται κατά την επεξεργασία της κάτοψης και υπακούουν σχεδόν αποκλειστικά στις επιταγές του γενικού προγράμματος των διδακτηρίων. Η εντύπωση αυτής της μινιμαλιστικής αρχιτεκτονικής διασκεδάζεται με τη χρησιμοποίηση απλών διακοσμητικών στοιχείων, όπως η οριζόντια ταινία που οργανώνει την όψη σε βάση, κορμό και στέψη, τα τοξωτά υπέρθυρα των παραθύρων, όπου η πλινθοδομή συνδυάζεται με το μεγάλο σφηνοειδές πέτρινο κλειδί, καθώς και το στέγαστρο της εισόδου, η διαμόρφωση της προεξοχής της στέγης με ξύλινες αντηρίδες, η οποία επιβάλλεται για λόγους ηλιοπροστασίας σύμφωνα με τις υποδείξεις του γραφείου σχολικής υγιεινής, ή ακόμη η ελάχιστη υποχώρηση του μεσαίου τμήματος, που δημιουργείται με την αύξηση του πάχους των τοίχων των δύο ακραίων αιθουσών.

Κυρίως μετά το 1920, τόσο οι κατασκευές όσο και οι μεταρρυθμίσεις και επισκευές των σχολικών κτιρίων πολλαπλασιάζονται. Το αρχιτεκτονικό τμήμα του Υπουργείου Παιδείας πρέπει να επεξεργαστεί ή να ελέγξει τα σχετικά διαγράμματα και προϋπολογισμούς και να παρακολουθήσει όλες τις φάσεις της κατασκευής. Επιπλέον, στις αρμοδιότητες του ίδιου τμήματος υπάγεται από το 1916 και η κεντρική υπηρεσία μισθώσεως διδακτηρίων καθώς και ο εξοπλισμός των διδακτηρίων σε έπιπλα και εποπτικό υλικό.³⁸²

Την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα επίσης είχαν αρχίσει να πυκνώνουν και στην Ελλάδα οι φωνές διαμαρτυρίας που υποστήριζαν την ανάγκη εισαγωγής υγειονομικών θεσμών στο σχολείο. Τα υψηλά ποσοστά παιδικής θνησιμότητας που κατέγραφαν οι ιατρικές στατιστικές - ένα καινοτόμο εργαλείο για την κατάκτηση της κοινής γνώμης- και η άθλια κατάσταση των περισσότερων σχολικών κτιρίων, όπως αποτυπωνόταν στις εκθέσεις των επιθεωρητών και στον τύπο, τροφοδοτούσαν τις κριτικές που υπογράμμιζαν τις ευθύνες της πολιτείας απέναντι στη νέα γενιά. Μέσα στο πλαίσιο μιας γενικότερης φροντίδας για την υγιεινή, τόσο την ατομική όσο και τη δημόσια, που διατρέχει τις ευρωπαϊ-

³⁸²Καλαφάτη Ελ., όπ.π.,σελ.203-7

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

κές κοινωνίες το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, το σχολικό κτίριο, ως χώρος συγκέντρωσης πολυάριθμων νεανικών σωμάτων και επομένως ως πιθανή εστία μικροβίων, προκαλούσε τις ανησυχίες των υγιεινολόγων, μιας ανερχόμενης και δυναμικής ομάδας γιατρών. Οι μετρήσεις των μικροβίων και της καθαρότητας του αέρα απασχολεί τους υγιεινολόγους του τέλους του 19ου αι. Τα λοιμώδη παιδικά νοσήματα αλλά και άλλα θανατηφόρα, που προκαλούσαν τον πανικό στην ευρωπαϊκή κοινωνία εξαιτίας των γοργών ρυθμών εξάπλωσης, όπως ο τύφος και η φυματίωση, βρίσκουν επομένως πρόσφορο έδαφος στα ανθυγιεινά κτίρια των σχολείων, όπου στοιβάζονται.

Στις ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης μέσα στη σχολική αίθουσα αλλά και στο φορτωμένο σχολικό πρόγραμμα, σε συνδυασμό με την άγνοια γύρω από τα θέματα υγιεινής, που χαρακτήριζε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού, απέδιδαν οι ιατρικοί κύκλοι την υψηλή παιδική νοσηρότητα. Εκτός από τους τρόπους προφύλαξης της νέας γενιάς από τα μεταδιδόμενα νοσήματα η συστηματοποίηση των μέσων άμυνας του νεανικού οργανισμού απέναντι στην αρρώστια βρίσκεται στο επίκεντρο της νέας επιστήμης που θα οδηγήσει τους γιατρούς στο σχολείο. Η ιατρική παρακολούθηση της σωματικής ανάπτυξης των μαθητών αλλά και μια σειρά νέων θεσμών, όπως τα μαθητικά συσσίτια, οι παιδικές εξοχές, οι μαθητικές κλινικές και τα σχολικά λουτρά, θα επινοηθούν αυτήν την περίοδο για να ενισχύσουν τον παιδικό οργανισμό προκειμένου να καταστεί λιγότερο ευάλωτος απέναντι στα μικρόβια. Έτσι, το αρχικό ενδιαφέρον των υγιεινολόγων για την εξασφάλιση υγιεινών σχολικών κτιρίων διευρύνεται. Στην Ελλάδα η πρώτη ενέργεια που σηματοδοτεί το ενδιαφέρον της πολιτείας για τη φροντίδα της υγείας των μαθητών τοποθετείται στη δεκαετία του 1890 και εκδηλώνεται με δύο τρόπους: με την καθιέρωση του μαθήματος της γυμναστικής και των αθλητικών αγώνων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, με το νόμο ΒΚΧΑ΄ του 1899, και με την έκδοση του Β. Διατάγματος του 1894 «περί του τρόπου της κατασκευής των σχολείων», με το οποίο καθορίζονται για πρώτη φορά οι υγιεινές προδιαγραφές για την ανέγερση σχολικών κτιρίων.

Ο νέος νόμος περί κατασκευής σχολικών κτιρίων σηματοδοτεί επομένως μια τομή στην πολιτική για την υγιεινή φροντίδα των μαθητών. Στα νέα σχολικά κτίρια που κτίστηκαν από το 1895 και εξής λαμβάνονταν υπόψη τα desiderata (επιθυμητά στοιχεία) της σχολικής αρχιτεκτονικής, όπως είχε διαμορφωθεί στα τέλη του 19ου αιώνα κάτω από την επιρροή της υγιεινής: η ποιότητα του εδάφους, η τοποθεσία του γηπέδου μέσα στην πόλη, η κυκλοφορία του αέρα, η γειτνίαση ή όχι με βιομηχανικές μονάδες, παίζουν σημαντικό ρόλο στην επιλογή του γηπέδου επί του οποίου θα στεγαστεί το σχολικό κτίριο, ενώ τα

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

κατασκευαστικά στοιχεία, όπως οι διαστάσεις των ανοιγμάτων, ο προσανατολισμός τους, και το εμβαδόν των αιθουσών, θα πρέπει να ανταποκρίνονται στη φροντίδα για τον κατάλληλο φωτισμό, αερισμό και χωρητικότητα. Τα 5 κ.μ που αναλογούσαν σε κάθε μαθητή, κινούνταν στα διεθνώς παραδεδεδεγμένα πρότυπα χωρητικότητας, καθώς σύμφωνα με μετρήσεις εξασφάλιζαν τον απαιτούμενο όγκο αέρα για τις αναπνευστικές ανάγκες του ατόμου. Η ουσιαστική τομή εν τούτοις καταγράφεται το Σεπτέμβριο του 1908, όταν με βασιλικό διάταγμα ιδρύεται, επί υπουργίας Σπυρίδωνος Στάη, το γραφείο σχολικής υγιεινής. Στους σκοπούς του περιλαμβάνονται τα κυριότερα σημεία γύρω από τα οποία παιδαγωγοί και υγιεινολόγοι είχαν επικεντρώσει την κριτική τους για την ολιγωρία της πολιτείας στην Ελλάδα σε θέματα υγιεινής των μαθητών. Η νέα υπηρεσία θα αναλάμβανε: την επιθεώρηση των κτιρίων, των οργάνων και των σκευών των ιδιωτικών και δημόσιων σχολείων, την προφύλαξη των μαθητών από μεταδοτικές και μολυσματικές αρρώστιες, την παρακολούθηση της σωματικής και διανοητικής τους ανάπτυξης, και, τέλος, τη διάδοση των θεμελιωδών γνώσεων της υγιεινής. Συνοπτικά, πρόκειται για τους βασικούς άξονες πάνω στους οποίους θα αναπτυχθεί η σχολική υγιεινή στην Ελλάδα μέχρι το 1940.³⁸³

Η προφύλαξη από τα μεταδοτικά νοσήματα αντιμετωπίζεται πιο συστηματικά από το 1914, όταν με το νόμο 240 «περί διοικήσεως της Δημοτικής και Μέσης εκπαιδεύσεως» οργανώνεται η υγειονομική υπηρεσία των σχολείων. Ανατίθεται πλέον στους σχολικούς γιατρούς και τους βοηθούς τους το κυρίως έργο της σχολικής υγιεινής, όπως είναι ο υποχρεωτικός εμβολιασμός, η επίβλεψη της υγείας των μαθητών, ο τακτικός έλεγχος των υγιεινών όρων των διδακτηρίων και η διδασκαλία της υγιεινής, η οποία εισάγεται πλέον ως υποχρεωτικό μάθημα στα γυμνάσια και τα διδασκαλεία από την περίοδο αυτή.

Η παρουσία των σχολικών γιατρών επιτρέπει την ανίχνευση και απομάκρυνση των υπόπτων σε καιρό επιδημίας και την έγκαιρη απολύμανση του σχολείου χωρίς να καταφεύγουν στο γνωστό έως τότε μέτρο της διακοπής των μαθημάτων. Η συμβολή τους ήταν, επίσης, αποφασιστική στη συστηματοποίηση των εμβολιασμών και τις απολυμάνσεις, που επεκτείνονται τώρα και στα σπίτια των «μικροβιοφόρων» μαθητών, παρά τις δυσκολίες που προέρχονται από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Από το 1920 οι εμβολιασμοί έγιναν υποχρεωτικοί με το νόμο 2.457. Για τους γονείς που δεν διατηρούσαν πιστοποιητικά δαμαλισμού (εμβολιασμού ευλογιάς) προβλέφθηκαν πρόστιμα 50-100 δραχμών. Τα αποτελέσματα αυτής της επιστημονικής σχολικής προφυλακτικής θα αναγνωριστούν στον πε-

³⁸³ Θεοδώρου, Βάσω-Καρακατσάνη, Δέσποινα. Υγιεινής Παραγγέλματα για την υγεία των μαθητών και η υπηρεσία σχολικής υγιεινής τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα στο: 2^ο Διεθνές Συνέδριο «Η παιδεία στην αγωγή του 21^{ου} αιώνα». 4-6 Οκτωβρίου 2002, Πάτρα

ριορισμό των ποσοστών παιδικής θνησιμότητας από το 34,2% το 1915 στο 23% το 1920. Τέλος, οι σχολίατροι ήταν υπεύθυνοι για τη χορήγηση αναρρωτικών αδειών στους εκπαιδευτικούς, η περιθαλψη των οποίων ενισχυόταν με την ίδρυση ενός διδασκαλικού ταμείου.³⁸⁴

8. Ιστορία της Εκπαίδευσης στο Σόροβιτς (Αμύνταιο)

8.1 Η Εκπαίδευση στο Αμύνταιο πριν την Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Κράτος

Δεν έχουμε στη διάθεσή μας πηγές για το Δημοτικό σχολείο Αμυνταίου, διότι το αρχείο του δυστυχώς καταστράφηκε 2 φορές: την πρώτη φορά κατά τους Α΄ Βαλκανικούς πολέμους από τους Τούρκους, μετά την πρώτη απελευθέρωση της πόλης στις 24 Οκτωβρίου 1912 και τη δεύτερη μετά την κατάρρευση του μετώπου το 1941 και την τοποθέτηση δυνάμεων κατοχής, οι οποίες είχαν επιτάξει το κτίριο του Δημοτικού.

Σίγουρα την περίοδο 1877-8 δεν υπήρχε σχολείο στο Σόροβιτς (Αμύνταιο), διότι ο Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων στέλνει τη συγκεκριμένη χρονολογία βιβλία σε κοινότητες σ' όλη την υπόδουλη Ελλάδα, όπως στη Φλώρινα, το Νυμφαίο, Αγ. Παντελεήμονα αλλά δεν αναφέρεται ότι στέλνει στο Αμύνταιο. Έτσι βγάζουμε το συμπέρασμα ότι στο Αμύνταιο δε λειτουργούσε σχολείο τη συγκεκριμένη περίοδο.

Η πρώτη αξιόλογη μνεία για σχολείο στο Σόροβιτς γίνεται το 1883. Το καλοκαίρι του 1883 στάλθηκε από τον Πρόξενο του Μοναστηρίου ο Διερμηνέας Χ. Γραικός στην Επαρχία Μογλενών για την εγκατάσταση Έλληνα δασκάλου στο χωριό Εμπόριο –έδρα της Μητροπόλεως. Κατά την επιστροφή του ο Γραικός διερχόμενος από το Αμύνταιο ανήγγειλε την απόφαση του «εν Αθήναις προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων Συλλόγου» να συνδράμει ετησίως με 20 λίρες για το σχολείο Σόροβιτς. Και συνεχίζει ο Γραικός: «...παρά δε των κατοίκων Σουροβιτσίου παρεκλήθην να εκφράσω υμίν την ευγνωμοσύνην των και σας παρακαλέσω ίνα αποστείλητε αυτοίς διδάσκαλον της υμετέρας εκλογής».³⁸⁵

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Γεωργίου Δοκού, Πρόξενου Μοναστηρίου, η οικονομική υποστήριξη της ελληνικής εκπαίδευσης στη ΒΔ Μακεδονία το 1883 συναντούσε αντιστάσεις στα χωριά Εξή-σου, όπου υπήρχε μόνο βουλγαρικό σχολείο, και στο Εμπόριο και το Σόροβιτς αρνήθηκαν την ελληνική συνδρομή και τον Έλληνα δάσκαλο Απο-

³⁸⁴ Θεοδώρου-Καρακατσάνη, ό.π.

³⁸⁵ Βούρη, Σ., *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας, 1875-1909*, σελ.78-9

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

στολίδη.³⁸⁶ Τη συγκεκριμένη αποτυχία την απέδιδε ο Δοκός στην αδυναμία «εμβριθούς εκτιμήσεως των περιστάσεων» εκ μέρους του «ανίκανου» μητροπολίτη Μογλενών. Γι' αυτό ζήτησε την αντικατάστασή του από Μητροπολίτη «δεδοκιμασμένης ατομικής αξίας και ικανότητας, δυναμένου να προσλαμβάνη και ματαιώνη πάσας τάς κατά του Ελληνισμού και της Εκκλησίας των αντιπάλων εχθρικής ενεργείας».³⁸⁷

Ο Νικόλαος Θ. Σχινάς,³⁸⁸ αναφερόμενος σε οδό αμαξιτό από Καϊλάρ εις Μπάνιτσαν γράφει: «... εισέρχεται εις το χωρίον Σουροβίτσοβον έχον κατοίκους 560 Χριστιανούς και 70 Οθωμανούς, εκκλησίαν, σχολείον και 5 χάνια ως παρακείμενον δε τη λίμνη έχει αφθονίαν λιμναίων ιχθύων». Η πληροφορία αυτή μας διαβεβαιώνει πως το 1886 υπήρχε σχολείο στο Σόροβιτς (Αμύνταιο). Ο Ταγματάρχης του Μηχανικού Νικόλαος Θ. Σχινάς αποτελεί μια αξιόλογη ιστορική πηγή. Γεννήθηκε το 1844 και κατά τό διάστημα 1886-1887 διετέλεσε Τμηματάρχης του Μηχανικού στο Επιτελικό Γραφείο του Υπουργείου των Στρατιωτικών, Τμηματάρχης ΜΧ στο Επιτελείο του Τρίτου Αρχηγείου, Διοικητής του Β' Τάγματος του Μηχανικού, ενώ στα 1897 είχε ήδη προαχθεί στον βαθμό του Αντισυνταγματάρχη ΜΧ. Κατά την ίδια περίοδο εκλέγεται Βουλευτής Βόλου. Αργότερα προήχθη στο βαθμό του Συνταγματάρχη και το 1909 υπηρέτησε με το βαθμό αυτόν ως Διοικητής στην Σχολή Ευελπίδων. Πέθανε το 1912. Με εντολή του έλληνα Υπουργού των Στρατιωτικών επισκέφθηκε («περιηγήθηκε») ως κατάσκοπος τις τουρκοκρατούμενες περιοχές της Θεσσαλίας-Ηπείρου-Μακεδονίας. Την εμπειρία του κατέγραψε σε πέντε φύλλα (τόμους) από τους οποίους ο πρώτος εκδόθηκε το 1883 (*Όδοιπορικαί άναμνήσεις ήτοι όδοιπορικόν τής Ελλάδος κατά τε ξηράν και θάλασσαν έν ώ συνδέονται ή γεωγραφία μετά τής ιστορίας και μυθολογίας έτι*). Από το 1886 μέχρι το 1887 εκδόθηκαν άλλοι τρεις τόμοι (*Όδοιπορικαί σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου Νέας Οροθετικής Γραμμής και Θεσσαλίας / Συνταχθείσαι τη εντολή του επί των στρατιωτικών υπουργού υπό Νικολάου Θ. Σχινά ταγματάρχου*). Το 1897 εκδόθηκε και το *Όδοιπορικόν Ηπείρου*. Όλα του τα βιβλία τυπώθηκαν στον εκδοτικό οίκο *Messenger d' Athenes* με δαπάνη του υπουργείου Στρατιωτικών. Το σημαντικό έργο του Σχινά μάς παρέχει πλήθος πληροφοριών για τις υποδομές των περιοχών [δημόσια κτίρια, πανδοχεία-χάνια, ελληνικά σχολεία ή ιεροδιδασκαλεία των οθωμανών (μεντρεσέδες), χώρους λατρείας (εκκλησίες, τεμένη, συναγωγές κλπ), κατάσταση και βατότητα των δρόμων, ύπαρξη εναλλακτικών διόδων ή γεφυρών κλπ]. Δίδο-

³⁸⁶ Βούρη, Σ., Η Φλώρινα στο μεταίχμιο του 19^{ου} -20^{ου} αιώνα. Εθνικές συγκρούσεις και κοινωνικοί μετασχηματισμοί στο: *Πρακτικά Συνεδρίου 'Φλώρινα 1912-2002'*, σελ.158, παραπομπή 95

³⁸⁷ ΑΥΕ-Φακ.1883-Β' Αρχείο, Προξενεία Μακεδονίας, Μοναστηρίου, Πρόξενος Μοναστηρίου Γ'. Δοκός προς Σύλλογον ΔΕΓ, Έκθεση αρ.495/12.7.1883

³⁸⁸ Σχινάς, Νικόλαος (1886). *Όδοιπορικαί Σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, Νέας Οροθετικής Γραμμής και Θεσσαλίας*. Αθήνα: Messenger d' Athenes, σελ. 151-2

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

νται επίσης πληροφορίες για την κτηνοτροφική και γεωργική παραγωγή των τόπων και καταγράφονται πληθυσμιακά ή άλλα αριθμητικά στοιχεία (που συχνά όμως ελέγχονται για την ακρίβειά τους).

Στην έκθεση του Α΄ Δημοτικού σχολείου Αμυνταίου³⁸⁹ αναφερόταν ότι το σχολείο αυτό λειτουργεί για πρώτη φορά το 1884 ως «διτάξιον Κοινοτικόν Σχολείον Σόροβιτς». Άρα από το 1884-1886 έχουμε την ίδρυση διθέσιου σχολείου με δασκάλους τους: Γακίδη Απόστολο εκ Λεχόβου, Βαδ(τ)ραχάνη Ιωάννη εκ Βογατσικού, απόφοιτου του Υποδιδασκαλείου Μοναστηρίου (ίδρυση 1884) και Τσίντζο Μιλτιάδη.³⁹⁰ Το πρώτο αυτό σχολείο σύμφωνα με προφορική μαρτυρία κατοίκων στεγαζόταν σε κτίριο πλησίον του νυν Αστυνομικού τμήματος Αμυνταίου, κήκε όμως ολοσχερώς τον Οκτώβριο του 1912. Ο Ιωάννης Βαδ(τ)ραχάνης εμφανίζεται ως δάσκαλος και το 1894, ενώ αποτελεί και μέλος της Επιτροπής Εθνικής Άμυνας του χωριού κατά τον Μακεδονικό Αγώνα.

Ο Πρόξενος Μοναστηρίου, Ναπολέον Μπέτσος (1891-1900) επέρριπτε την ευθύνη για την εκπαιδευτική καθήλωση της περιοχής στον Μητροπολίτη Μογλενών και στην πλημμελή μέριμνα του ελληνικού κράτους. Αναφέρει στην έκθεσή του: «Υπέρ του χωριού Σοροβιτσίου κατά το λήγον έτος (1891-2) ήν αναγεγραμμένον ποσόν 35 λιρών, εδαπανήθησαν δε μόνον 25. Επειδή δε το χωριόν τούτο έχει υπέρ τας 110 οικογενείας, απάσας ορθοδόξους, και κείται επί της κατασκευαζομένης σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Βιτωλίων, προσέθηκα έτι 5 λίρας, διότι ενδεχόμενον προς ενίσχυσιν της θέσεως ημών να προστεθή μία διδασκάλισσα, αν τούτο η απαίτησις του χωριού δεν καταστήση αναπόφευκτον, βεβαίως 25 μόνον λίραι πρέπει να δαπανηθώσι και διά το προσεχές έτος».³⁹¹ Το 1899 λειτουργεί τριθέσιο σχολείο και μονοθέσιο νηπιαγωγείο. Δάσκαλοι είναι οι: Βαδραχάνης Ιωάννης εκ Βογατσικού, Γακίδης Απόστολος εκ Λεχόβου και επίσης λειτουργεί νηπιαγωγείο με μία δασκάλα.³⁹²

Το 1902 γίνεται αναφορά στον ίδιο δάσκαλο, τον Ιωάννη Βατ(δ)ραχάνη (μέλος της Επιτροπής Άμυνας), το 1905 λειτουργεί Αρρεναγωγείο, με Διευθυντή τον Ιωάννη Βατ(δ)ραχάνη, ενώ το ίδιο έτος μετατίθεται στο Αμύνταιο, προφανώς για εθνικούς λόγους και ο Ιωάννης Θεοδοσίου, μετέπειτα Δήμαρχος Φλώρινας.³⁹³ Μαρτυρίες για ελληνικό

³⁸⁹ Έκθεσις περί της Ιστορίας του Α΄ Δημοτικού Σχολείου Αμυνταίου, 1953

³⁹⁰ Αρχείο Βακφάρη Στυλιανού

³⁹¹ Βούρη, Σ.(1994). Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας, Πολιτική και Εκπαίδευση, 1875-1907. Αθήνα: Παρασκήνιο, σελ. 235

³⁹² Καραθανάσης, Αθανάσιος(1996). Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη

³⁹³ Πέπης, Δημήτριος. Η πνευματική κίνηση στον νομό Φλώρινας πριν την απελευθέρωση. Αριστοτέλης, 1956, σελ.66-72 και Στυλιανίδης Ι. Χαράλαμπος(2003). Η συμβολή των εκπαιδευτικών λειτουργών κατά τον Μακεδονικό Αγώνα. Θεσσαλονίκη: Ζήτη, σελ.35-36.

σχολείο στο Πισοδέρι που έχει ιδρυθεί από τον Μόδεστο μας δίνονται σε επιστολή του Μητροπολίτη Μογλενών στον Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης στις 7 Σεπτεμβρίου 1904 αλλά και στα αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών, ενώ σε άλλες επιστολές υπάρχει αναφορά στη λειτουργία σχολείων στο Γραματίκοβο, την Κατράνιτσα, στο Σόροβιτς³⁹⁴ και άλλα χωριά του καζά Φλώρινας.³⁹⁵ Το 1907 στο σχολείο του Σόροβιτς διδάσκει μια εξέχουσα φυσιογνωμία ο Παπαθανάσης Χασιώτης.³⁹⁶ Το 1908 λειτουργεί στο Σόροβιτς Αστική Σχολή, όπου διδάσκουν: Παππιάς Χρήστος ως Διευθυντής και Γρηγοριάδης Θωμάς ως δάσκαλος. Επίσης λειτουργεί μονοτάξιο νηπιοπαρθεναγωγείο, όπου δίδασκε η Γραμματικού Ελένη.³⁹⁷ Το 1909-10 λειτουργούν στο Σόροβιτς 3θέσιο Δημοτικό σχολείο, στο οποίο διδάσκουν οι Γακίδης Απόστολος εκ Λεχόβου, Σταυρίδης Αθανάσιος εκ Βογατσικού και Χατζηχαρισίου Λάζαρος εκ Οστρόβου, και μονοτάξιο νηπιαγωγείο στο οποίο διδάσκει η Βιργινία Τάντση από το Τύρνοβο.³⁹⁸ Τέλος το 1910-11 λειτουργούν στο Σόροβιτς πάλι 3θέσιο Δημοτικό σχολείο, όπου διδάσκουν οι Γακίδης εκ Λεχόβου, Σταυρίδης εκ Βογατσικού και Γούναρης Νικόλαος και μονοτάξιο νηπιαγωγείο με δασκάλα τη Βιργινία Τάντση από το Τύρνοβο.³⁹⁹ Το 1911 διευθυντής του 6/τάξιου Δημοτικού σχολείου είναι ο Ιωάννης Γακίδης⁴⁰⁰ εκ Βογατσικού, δάσκαλος ο Σταυρίδης Αθανάσιος και νηπιαγωγός η Ευανθία Θωμαΐδου,⁴⁰¹ ενώ το 1912 το σχολείο λειτουργεί πάλι ως εξατάξιο.⁴⁰² Μία εκ των δασκάλων είναι η Ευδοκία Δεληνούση.⁴⁰³

8.2. Η Εκπαίδευση στο Αμύνταιο μετά την Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Κράτος

Μετά την απελευθέρωση και την ένταξη στο ελληνικό κράτος έχουμε πολύ περισσότερες πληροφορίες για την εκπαίδευση στο Σόροβιτς:

Το 1912-14 λειτουργεί διτάξιο ελληνικό σχολείο με δασκάλους τους Μαργαρίτου Βικτωρία (1912-4), Δεληνούση Ευδοκία (1913-4), Θωμαΐδου Ευανθία (1913-4), Παπαγρηγορίου Αθανάσιος (1913-4), Αθανασίου Μαρία (1913-4) και Χρηστίδου Αικατερίνη (1913-4). Είναι αξιοπρόσεκτο ότι την περίοδο αυτή πλειοψηφούν οι γυναίκες διδασκάλισ-

³⁹⁴ Ηλιάδου-Τάχου, Σ., «Οι δομές της κοινοτικής εκπαίδευση στην εκκλησιαστική επαρχία Μογλενών», *Αριστοτέλης* 241-2, 1997, σελ.24

³⁹⁵ Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Θεσ/κης, φάκελος Μητροπόλεως Μογλενών, αρ. πρωτοκόλλου 3011 18/7/1899

³⁹⁶ Κολιόπουλος Ι.(επιστ.εποπτεία),Μιχαηλίδης Ι.,Παπανικολάου Κ.(επιμέλεια)(2008). *Αφανείς Γηγενείς Μακεδονομάχοι (1903-1913)*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών /University Studio Press, σελ. 163

³⁹⁷ Ρούκαλης, Αθ., Συμβολή στην ιστορία της Μητρόπολης Μογλενών, όπ.π.,σελ.13-28

³⁹⁸ όπ.π., σελ.21

³⁹⁹ όπ.π., σελ.24

⁴⁰⁰ Εφημερίνα «ΣΚΡΙΠ». 4/11/1911.

⁴⁰¹ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Φλώρινα, ΑΒΕ 122/74

⁴⁰² Ηλιάδου-Τάχου, Σ.(2011). *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1914)*. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος, σελ.27,477,479.

⁴⁰³ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Φλώρινα, ΑΒΕ 122/74

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σες. Το έτος αυτό, 1913-14, εκδίδεται και το πρώτο διάταγμα από τον διοικητικό αντιπρόσωπο του Σόροβιτς προς την Εφορεία του σχολείου, με το οποίο διατάσσει την πληρωμή των δασκάλων για το παρελθόν και τρέχον έτος. Είναι εμφανές ότι το εκπαιδευτικό σύστημα της περιοχής περνά πια στα νέα δεδομένα, η συγκεντρωτική εκπαίδευση του ελληνικού κράτους κερδίζει έδαφος και έχουμε πια το πέρασμα από την εκπαίδευση του Πατριαρχείου και της ελληνικής κοινότητας στην εκπαίδευση του ελληνικού κράτους με το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και τις Εφορείες, κάτι βέβαια που θα καθυστερήσει αρκετά και δε θα γίνει ταυτόχρονα με την ενσωμάτωση (θα καθιερωθεί τελικά το 1914). Το 1913-14 λοιπόν είναι μια ρευστή περίοδος ως προς την πληρωμή των δασκάλων. Ενδεικτική είναι πληροφορία που αναφέρει ότι το σχολικό έτος 1913-4 καταβάλλεται το ποσό των 55 λιρών (χρησιμοποιούνται ακόμη τουρκικές λίρες) από την Μητρόπολη και 130 λιρών από την Κοινότητα Σόροβιτς για την πληρωμή 5 δασκάλων.⁴⁰⁴ Το 1913 μάλιστα έχουμε και τη στέγαση, τον θεμέλιο λίθο, του πρώτου δημοτικού σχολείου του Σόροβιτς. Μάλιστα αναφέρονται εκτενώς στην εφημερίδα «Μακεδονία» οι πιστώσεις.⁴⁰⁵ Δίνεται πίστωση 14.500 δραχμών για την κατασκευή νέου κτιρίου στις δυτικές παρυφές της πόλης, εκεί που βρίσκεται σήμερα το παλαιό κτίριο του Α' Δημοτικού σχολείου. Στις 29 Αυγούστου 1913 γίνεται η κατάθεση του θεμελίου λίθου του σχολείου και μάλιστα παρίστανται όλες οι στρατιωτικές, θρησκευτικές και πολιτικές αρχές του τόπου σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας «Μακεδονία».⁴⁰⁶ Αναφέρεται ότι αρχικά λίγο μετά την απελευθέρωση το σχολείο στεγάζονταν σε κτίριο που υπήρχε ακριβώς εκεί που είναι σήμερα το κτίριο του ΟΤΕ (επί των οδών Παύλου Μελά και 7ης Μεραρχίας) με διπλή είσοδο και επί των δύο οδών, με κύρια στην Παύλου Μελά. Αυτό το κτίριο όμως μετά βίας διατηρήθηκε στην καταστροφή του 1912 με αποτέλεσμα να είναι ακατάλληλο και επικίνδυνο για τους μαθητές. Ενδιαφέρον παρουσιάζει έγγραφο «Περί Μεταθέσεων του διδακτικού προσωπικού» του Επιθεωρητή Ιωαννίδη με ημερομηνία 25 Ιουλίου 1915 το οποίο αποστέλλει προς το Εποπτικόν Συμβούλιον Περιφέρειας Φλώρινας.⁴⁰⁷ Στο έγγραφο αυτό ο Επιθεωρητής απαντά στην από 2 Ιουνίου Εγκύκλιο του Υπουργείου «Περί μεταθέσεων του διδακτικού προσωπικού αποβλεπουσών εις το συμφέρον των σχολείων». Στο διάγραμμα μεταβολών του διδακτικού προσωπικού ο Επιθεωρητής αναφέρει ότι 34 δάσκαλοι και 38 δασκάλες παραμένουν στη θέση τους, 5 δάσκαλοι και 5 διδασκάλισσες απολύονται και μετατίθενται 20 δάσκαλοι και 21 διδασκάλισσες. Όπως αναφέρει ο Ιωαννίδης τα δύο τε-

⁴⁰⁴ Προσωπικό αρχείο Στυλιανού Βακφάρη, πρώην Διευθυντή Α' Δημοτικού σχολείου Αμυνταίου.

⁴⁰⁵ Μακεδονία, 1 Σεπτεμβρίου 1913

⁴⁰⁶ Μακεδονία, 1 Σεπτεμβρίου 1913

⁴⁰⁷ ΑΒΕ 112 ΑΕΕ 129 ΣΑΕ Εκπαιδ.16 Φύλλο 48

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

λευταία χρόνια επισκέφθηκε όλα τα σχολεία της περιφέρειας και διαμόρφωσε γνώμη περί του ποιόντος του προσωπικού. Η μετάθεση μόνο προς το συμφέρον των σχολείων γίνεται χωρίς την οιαδήποτε πρόθεση προς αδικία προσώπων.

Ανάμεσα στα άλλα σχολεία αναφέρεται και σε διδακτικό προσωπικό του σχολείου του Σοροβίτις. Η Μαρία Αθανασίου, αφού δίδαξε επιτυχώς επί διετίαν στο Νηπιαγωγείο Σοροβιτισίου, απόφοιτος του εν Θεσσαλονίκη Διδασκαλείου Νηπιαγωγών, με τη θέλησή της μετατίθεται εις Γερμάνιον παρά την Πρέσπαν, όπου η παρουσία της θεωρείται απαραίτητος και πολύτιμος. Η Αθανασίου *«θέλη μεταφέρει εις τα απόκεντρα εκείνα μέρη την τελειότεραν της εξελληνίσεως των ξενοφώνων μέθοδον»*. Γι' αυτό, όπως αναφέρει ο Επιθεωρητής, ευχαριστίες μόνο οφείλονται στην νηπιαγωγό για την εκ των προτέρων εξασφαλισμένη επιτυχή λειτουργία του νηπιαγωγείου Γερμανού. Ο δευτεροβάθμιος δημοδιδάσκαλος Σταύρος Μαρκίδης, απόφοιτος τελείου Διδασκαλείου, με αίτησή του μετατίθεται επίσης στο Γερμάνιον. Ο Επιθεωρητής αναφέρει ότι *«είναι εντύχημα που ο Μαρκίδης εδέχθη αφήνων την καλυτέραν εν Σοροβιτισίω θέσιν, εν η τοσούτον επιτυχώς ειργάσθη κατά το έτος τούτο, να μεταβή εις Γερμάνιον, η σχολή του οποίου υπό την διεύθυνσιν τοιούτου και τοσούτου καλώς κατηρτισμένου διδασκάλου και Διευθυντού θέλει καταστή εντός διετίας πρότυπος δι' όλην την περιφέρειαν Πρέσπας, μέλλουσα να προσελκύση και εκ των περιχώρων ουκ ολίγους μαθητάς»*. Ο Αθηνοκλής Γρηγοριάδης τριτοβάθμιος διδάσκαλος Σοροβιτισίου, πρόσφυξ, βαρέως φέρων την κατάταξή του εις τον βαθμόν που έλαβε σύμφωνα με τα έγγραφα των σπουδών του, δεν έδωσε σύμφωνα με τον Επιθεωρητή καμία προσοχή στο έργον του. Επέδειξε αμέλεια και σκηνηρία σε όλη τη διάρκεια του σχολικού έτους, εξημίωσε τους μαθητές του Σοροβιτισίου και μάλιστα σήμερα, όπως αναφέρει, δείχνει και ασέβεια προς τον όρκον του ως δημόσιος υπάλληλος, μη δεχόμενος την ελληνικήν ιθαγένειαν, που κάθε πρόσφυξ δάσκαλος οφείλει να αποκτήσει με βάση υπουργική απόφαση. Για τον λόγο αυτόν και μόνο επιβάλλεται σύμφωνα με τον Επιθεωρητή η απόλυση αυτού του δασκάλου. Τέλος ο Επιθεωρητής Ιωαννίδης αναφέρεται στη δημοδιδασκάλισσα Βασιλική Μπέλλα, η οποία μετά από ολιγοήμερον κατά Δεκέμβριον εργασίαν, αφού ήρθε στην Φλώρινα, δεν επανήλθε πλέον στη θέση της, την οποία άφησε *«αυτογνωμόνως»* προσποιούμενη την ασθενή και μετά την παρέλευση της μηνιαίας αναρρωτικής άδειας που της παρασχέθηκε από το Υπουργείο. Η διδασκάλισσα αυτή μη δεχόμενη να επανέλθει στο Σοροβίτισιο ούτε και να μεταβεί σε θέση στη Νεβέσκα, όπως η ίδια δήλωσε ενώπιον του Εποπτικού Συμβουλίου που συνεδρίασε, αφού την κάλεσε κατόπιν αποφάσεως ληφθείσης στην 21^η συνεδρία της 2^ας Αυγούστου, πρέπει σύμφωνα

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

με τη γνώμη του Επιθεωρητή να απολυθεί, διότι είναι και φιλάσθενος και «ευπορούσα ουδεμίαν του διδασκαλικού επαγγέλματος έχει ανάγκην». Αξίζει να τονισθεί ότι οι εκθέσεις των επιθεωρητών εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικές (αλλά ταυτόχρονα και αυστηρές, αιχμηρές, συχνά προσβλητικές για τους δασκάλους) για την παρουσίαση της κατάστασης της εκπαίδευσης, των σχολείων, των δασκάλων (αξιολόγηση), το είδος των μαθημάτων, τις διδακτικές και παιδαγωγικές αντιλήψεις της εποχής, ωστόσο δίνουν σίγουρα και πολλές άμεσες ή έμμεσες πληροφορίες για πτυχές της τοπικής κοινωνίας σε κάθε χρονική περίοδο.

Την 16^η Αυγούστου 1914 στέλνεται έκθεση στον Νομόρχη για την κατάσταση του σχολικού κτιρίου στο Σόροβιτς: «...το επί δύο συνεχή έτη χρησιμοποιηθέν ως σχολείου, οίκημα ετοιμόρροπον είναι επικίνδυνον και δια την εν τω μέλλοντι εξακολούθησιν εν αυτό της διδασκαλίας των διδασκομένων».⁴⁰⁸ Σχετικά με την εκπαίδευση στο Σόροβιτς την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου παίρνουμε αρκετές πληροφορίες μέσα από την Έκθεση του Επιθεωρητή Ιωαννίδη. Ο Επιθεωρητής την 20^η Απριλίου 1918, πριν την λεπτομερή αναφορά σε κάθε σχολείο της περιφέρειας Φλωρίνης, κάνει προς το Εποπτικό Συμβούλιο Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Φλωρίνης μια γενική αναφορά⁴⁰⁹ στην εκπαιδευτική κατάσταση της περιφέρειας και δίνει μια γενική εικόνα-άποψη των σχολείων. Εκεί αναφέρει ότι η περιφέρεια βρίσκεται κατά μήκος των ελληνοσερβικών συνόρων, δίπλα στα οποία υπάρχουν από τριετίας πολεμικές επιχειρήσεις, αποτελείται από 84 κοινότητες, όπου από το 1913-15 λειτουργούσαν κανονικά σχεδόν παντού σχολεία. Η περιφέρεια χωρίζεται σε 3 τμήματα: Πρέσπας, πεδιάδας Φλώρινας και Σοροβιτσίου με 12 χωριά. Τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετώπιζε η περιφέρεια την συγκεκριμένη χρονική στιγμή σύμφωνα μ' αυτόν ήταν: 1. Η απαλλαγή των σχολείων από την επίταξη έγινε τον Οκτώβριο/Δεκέμβριο 2. Τα περισσότερα των απαλλαγμένων σχολείων επιτάχθησαν ή μοιράσθηκαν μεταξύ στρατού και διδασκομένων 3. Η χρησιμοποίηση των χωρικών σε εργασίες των συμμάχων και η στρατολογία τους οδήγησε τους μεγάλους κυρίως μαθητές να μη φοιτούν στα σχολεία αλλά να κάνουν τις αγροτικές δουλειές 4. Η έλλειψη διδακτικών βιβλίων δυσκόλεψε πολύ την εργασία των δασκάλων 5. Γενική φθορά διδακτικών οργάνων και σκευών σε όλα τα σχολεία, φθορά αρξαμένη από την εισβολή των Γερμανοβουλγάρων και συνεχιζόμενη με τις συμμαχικές στρατιές. Η αδιαφορία των σχολικών επιτροπών και των κατοίκων για την αναπλήρωση των ελλείψεων και καταστροφών οδήγησε

⁴⁰⁸ Ευαγγέλου, Μαγδαληνή (1997). Η εκπαιδευτική κατάσταση στη Δυτική Μακεδονία (1912-14) στο: *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία, Πρώτη προσέγγιση και απογραφή* (επιμ. Ν.Π.Τερζής – Σ.Ζιώγου). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 303

⁴⁰⁹ ΓΑΚ Φλώρινας ΑΒΕ112 ΑΕΕ 29/ΣΑΕ Εκπαιδ.16, σελ.19-20

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

στο να στερηθούν οι μαθητές όχι μόνο θρανία αλλά και τη θέρμανση τον χειμώνα ακόμα και τις κιμωλίες. Ο Ιωαννίδης εξηγεί τη συμπεριφορά αυτή των κατοίκων λέγοντας πως εντός τριετίας οι κάτοικοι βλέποντες να περνούν από την ελληνική κατοχή στη γερμανοβουλγαρική, από τούτη στη συμμαχική και απ' αυτή πάλι στην ελληνική κατέληξαν να θεωρούν *«ακαθόριστον τη θέση τους εξού και η υπέρ της εκπαιδύσεως των τέκνων τους και την κατασκευή σχολικών κτιρίων αδιαφορίαν. Στην ανάπτυξη τέτοιων συναισθημάτων συνετέλεσε βέβαια και η διέλευση των Βουλγάρων, οι οποίοι διακήρυζαν ότι ήρθαν να λυτρώσουν τούτους από την ελληνική δουλεία»*.

Ο Επιθεωρητής Ιωαννίδης, λίγες ημέρες αργότερα, σε έκθεσή του προς το Εποπτικόν Συμβούλιο της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Φλωρίνης την 1^η Μαΐου 1918⁴¹⁰ αναφέρει πως το Αμύνταιο είναι μικρά πολίχνη επί κεντρικότητας θέσεως μεταξύ Καστοριάς, Κοζάνης και Φλώρινας, έχει μικτό πληθυσμό Χριστιανών και ολίγων Οθωμανών, κατά τον εθνικό αγώνα υπήρχε εκεί βουλγαρική κοινότης ισοδύναμος *«προς την ημετέρα μετά ιδιαιτέρου σχολείου και εκκλησίας ιδιαιτέρας»*. Ο Επιθεωρητής δείχνει την τραγική κατάσταση της εκπαίδευσης στο Σοροβίτσιον γράφοντας: *«..Ως γνωστόν κατά τον Βαλκανικόν πόλεμον ηρειπώθη ολόκληρον σχεδόν το Σοροβίτσιον και ήδη ανεγείρεται εκ νέου αλλά λίαν βραδέως. Η έκρηξη του ευρωπαϊκού πολέμου εύρεν ημάς άνευ διδακτηρίου καταλλήλου. Συνεπεία τούτου και συνεπεία και συγκεντρώσεως μεγάλου αριθμού στρατού το υπάρχον υπ' ενοικίου σαθρόν, ελεεινόν και τελείως ακατάλληλον δια των επανειλημμένων επιτάξεων τας οποίας δεν ηδυνήθημεν να αποφύγουμεν μόνον εκ διαλειμμάτων κατελαμβάνετο υφ' ημών και κατά περιόδους μόνον βραχείας εχρησιμοποιήθη ως σχολείον. Γενικώς οφείλωμεν να ομολογήσωμεν ότι εν Σοροβιτσιώ από τριετίας ουδεμίαν εκτελείται εκπαιδευτική εργασία»*. Και συνεχίζει: *«Κατά το ενεστώς σχολικό έτος κυριολεκτικώς το διδακτικόν προσωπικόν εμαρτύρησεν εγκαθιστάμενον εν τω σχολείω και αμέσως αποπεμψάμενον εκ τούτου. Κατά τας αγρίας όμως ταύτας επιτάξεις είχομεν εκάστοτε και τινά μείζονα ή ήσσονα φθοράν και απώλειαν μεταξύ των σχολικών σκευών και επίπλων. Αι τράπεζαι και τα καθίσματα εξηφανίσθησαν, τα δε θρανία κατά το ήμισυ διεσώθησαν»*. Για τον λόγον αυτό μάλιστα, όπως χαρακτηριστικά λέει, κάθονται όρθιοι όλη την ημέρα στην αίθουσα, ενώ τα θρανία 2 αιθουσών αντικαταστάθηκαν από κιβώτια πετρελαίου. Από το 1915-1917 το σχολείο λόγω του Παγκοσμίου Πολέμου και των συνεχών επιτάξεων του κτιρίου κατά τη διάρκεια της Γαλλικής κατοχής του Αμυνταίου (το 1916 χρησιμοποιήθηκε σαν Γαλλικό Νοσοκομείο) δεν μπόρεσε να λειτουργήσει παρά μόνο για μικρό χρονικό διά-

⁴¹⁰ ΓΑΚ Φλώρινας ΑΒΕ 112 ΑΕΕ 29/ΣΑΕ Εκπαιδ.16, αριθμ. Εγγρ.17-144

στημα σύμφωνα με την έκθεση του Επιθεωρητή Ιωαννίδη το 1918. Εξαιτίας των αναταραχών του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου δεν κατάφερε να απολυθεί κανένας μαθητής της ΣΤ΄ Δημοτικού και να συνεχίσει σε ανώτερο ίδρυμα, όπως γινόταν κατά την τουρκοκρατία.⁴¹¹ Ο αριθμός των μαθητών που φοιτούν στο δημοτικό σχολείο Σοροβίτς το 1918 σύμφωνα με την ίδια έκθεση είναι: Νήπια 94, Α΄ Τάξη 40, Β΄ Τάξη 43, Γ΄ Τάξη 24, Δ΄ Τάξη 9, ΣΤ΄ Τάξη 8 (λείπει προφανώς από λάθος ή δε λειτουργεί η Ε΄ τάξη). Γενικά οι μαθητές του σχολείου Σοροβίτσιου (σύμφωνα με τις εκθέσεις των Επιθεωρητών εκπαίδευσης) από το 1910 έως το 1927 είναι: 1910 80 μαθητές, 1918 124 μαθητές, 1923 142 μαθητές, 1925 180 μαθητές και 1927 212 μαθητές.

Ο Επιθεωρητής Ιωαννίδης λίγες μέρες αργότερα γράφει και τέταρτη έκθεση προς το Εποπτικό Συμβούλιο της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Φλώρινας με ημερομηνία 15 Ιουνίου 1918.⁴¹² Σ' αυτή αναφέρει ότι επισκέφθηκε για δεύτερη φορά κάποια σχολεία κάνοντας πάλι επιθεώρηση. Αυτά ήταν το Μπούφι, Ρούκοβον, Πισοδέρι, Νεβέσκα, Στρέμπενον, Πάτελε, Πέτρεσκον, Γκορνίτσοβον, Μπάνιτσα, Πεσόσνιτσκ και Σοροβίτσιον. Αναφέρει ότι σ' αυτά εξετάστηκαν μόνο οι εργασίες σε εκείνα τα μαθήματα τα οποία στην α΄ περιόδεια δεν ήταν δυνατό να παρακολουθήσει και ερεύνησε κατά πόσο οι δοθείσες οδηγίες και συστάσεις περί βελτιώσεως των ελλιπώς εχόντων εξετελέσθησαν. Στο Πισοδέρι, Νεβέσκα, Σοροβίτσιο και Πάτελι, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά, όπου λειτουργούν πλήρη σχολεία δημοτικά, *«ασχολήθημεν εξετάζοντες προφορικός ή γραπτός τους μαθητάς των δύο ανωτέρων κυρίως τάξεων και οφείλωμεν να απευθύνωμεν τον δίκαιον έπαινον εις τους διευθυντάς των σχολείων τούτων επιτυχόντας δια της επιμελούς και ευσυνειδήτου εργασίας αυτών να καταρτίσουν άριστα τους μαθητάς των τάξεων τούτων»*.

Το 1918 σύμφωνα με τον Επιθεωρητή Ιωαννίδη και την έκθεσή του διδάσκουν οι παρακάτω δάσκαλοι στο τριτάξιο μικτό δημοτικό σχολείο Σοροβίτσιου: 1. Βατάλης Νικόλαος, πτυχιούχος Γυμνασίου με μεγάλη διδακτική πείρα 2. Ευδοκία Δεληνούση δημοδιδασκάλισσα από δευτ. υποδιευθύνσεως προαχθείσα 3. Δημήτριος Μητσόπουλος πρωτ. Υποδιδάσκαλος απόφοιτος του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης. Στο διτάξιο Νηπιαγωγείο Σοροβίτσιου διδάσκουν οι: 1. Ευδοκία Κουκουλέμου πτυχιούχος του εν Αθήναις Διδασκαλείου Νηπιαγωγών της Κ. Λασκαρίδου και 2. Καλυψώ Παπάζογλου πτυχιούχος του εν Θεσσαλονίκη Διδασκαλείου νηπιαγωγών. Ο Επιθεωρητής προχωρά και στην αξιολόγηση των διδασκάλων και γράφει σχετικά: *«Ο Ν. Βατάλης είναι κατάλληλος να διδάσκει μάλλον εν ανωτέρω του Δημοτικού σχολείω και όχι την Ε΄ και ΣΤ΄, στις οποίες καλύτερα*

⁴¹¹ ΓΑΚ Φλώρινας ΑΒΕ 122/74

⁴¹² ΓΑΚ Φλώρινας ΑΒΕ112 ΑΕΕ 29, σελ.75-76

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

θα δίδασκε πρωτοβάθμιος δημοδιδάσκαλος. Εν τούτοις εκτιμούμε την πείρα και την ικανότητά του. Ο Δ. Μουτσόπουλος μηδέ παρασκευαζόμενος ως όφειλε δια την παράδοση του νέου μαθήματος απέφευγε να παραδώσει και ήθελε να ακροάται και να ζητά επανάληψη των διδαγμένων από τους μαθητές, δεν είναι ενδεδειγμένος δάσκαλος για το κεντρικό τούτο σχολείο του Σοροβιτσίου, όπου θα συρρέουν από τα γύρω χωριά οι μαθητές για την αποπεράτωση των ανωτέρων τάξεων του δημοτικού σχολείου. Επιπλήξαμεν τούτον διά την αμέλειάν του και συστήσαμεν να βελτιώση εαυτόν δια μελέτης κατ' ιδίαν και προπαρασκευής δι' έκαστον νέον μάθημα. Η Ευδοκία Δεληνούση εργάζεται καλώς και ευδοκίμως στην Β' Δημοτικού έχοντας αποκτήσει ειδικότητα από την πολυετή εργασία σ' αυτή την τάξη. Η νηπιαγωγός Ευδοκία Κουκουλέμου είναι πολύ πεπειραμένη και ανωτέρα κάθε επαίνου, καθώς είναι μοναδική σε όλη την περιφέρεια ως τέλεια και άριστη νηπιαγωγός. Η δεύτερη τέλος νηπιαγωγός Παπάζογλου είναι μία από τις άριστες νηπιαγωγούς με τέλεια μεθοδικότητα και ζήλο για το καθήκον της. Δυστυχώς όμως λόγω έλλειψης κτιρίου (το νηπιαγωγείο λειτουργούσε σε μικρή αίθουσα του δημοτικού) δεν μπόρεσε να εργαστεί άνετα και όπως ήθελε». Πρώτο λοιπόν μέλημα της επιθεωρήσεως θα είναι, όπως αναφέρει στην έκθεσή του⁴¹³ ο Ιωαννίδης, η απόσπαση του νηπιαγωγείου από το ακατάλληλο διδακτήριο και η εγκατάστασή του σε ιδιαίτερο ευρύχωρο οίκημα.

Ο Επιθεωρητής Περιφέρειας Φλωρίνης σε έκθεσή του την 19^η Αυγούστου 1920 προς τον Νομόρχη Φλώρινας απαντώντας σε εμπιστευτικό έγγραφό (αρ.5699) του τελευταίου αναφέρει: α. τα ονόματα των χωριών, όπου λειτουργούν δημοτικά σχολεία και τα ονόματα των διδασκάλων – διδασκαλισσών β. την κατάστασή τους και την εσωτερική τους διακόσμηση. Όπως φαίνεται τα περισσότερα σχολικά κτίρια της περιφέρειας έχουν απόλυτη ανάγκη μεταρρυθμίσεων, ώστε να συμφωνούν με τους όρους της σχολικής υγιεινής, διότι γίνεται σε κάποια (28) με μικρές ή μεγάλες επιδιορθώσεις και μεταρρυθμίσεις να καταστώσι κατάλληλα και ευπρεπή, κάποια άλλα όμως (15) είναι ακατάλληλα και αδύνατον να χρησιμοποιηθούν άνευ κινδύνου για τους δασκάλους και τους μαθητάς. Όλα τα σχολεία της περιφέρειας στερούνται εσωτερικής διακόσμησης και αυτό οφείλεται στο ότι όλη η περιφέρεια βρίσκονταν σε πολεμικές επιχειρήσεις και τα σχολεία εχρησίμευσαν ως οικήματα Γάλλων, Σενεγαλέζων, Ελλήνων, Γερμανών, Βουλγάρων, Σέρβων στρατιωτών και από τα θρανία έπιπλα, όργανα και σκεύη κάποια μόνο σώθηκαν, στα περισσότερα όμως όχι μόνο τα θρανία και οι μαυροπίνακες αλλά και τα σανιδώματα και οι

⁴¹³ ABE 112 AEE 29/ΣΑΕ Εκπαιδ.16, αριθμ. Εγγρ.17-144, σελ 50-56

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

δοκοί κάηκαν.⁴¹⁴ Ο Επιθεωρητής αναφέρει ότι κάποια νέα σχολεία ανεγέρθηκαν εις την περιφέρειαν υπό των κοινοτήτων των χωριών πάντοτε με τη γενναία συνδρομή του Γενικού Διοικητή κ. Ιωάννη Ηλιάκη (Αετός, Μπάνιτσα, Όροβνικ, Χασάνοβον). Στην κοινότητα Σόροβιτς έγινε διτάξιον Νηπιαγωγείον κατά το παρελθόν έτος 1919-20 και το οποίον έχει ελλείψεις. Εικόνες ηρώων της Επανάστασης του 1821 παρεχωρήθησαν υπό του Διοικητού στα περισσότερα σχολεία της περιφέρειας, όπως και θερμάστρες. Συνεχίζει ο Επιθεωρητής ότι τα σημερινά διδακτικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου και ιδιαίτερα των τελευταίων τάξεων είναι συντεταγμένα εις την κοινώς ομιλουμένην δημοτική γλώσσα και είναι πλέον επαρκή και κατάλληλα για την επικράτηση, εξάπλωση και επιβολή της ελληνικής γλώσσας στα ξενόφωνα χωριά. Γενικά το διδάσκον προσωπικό της περιφέρειας αποτελείται από δημοδιδασκάλους, πτυχιούχους Διδασκαλείου, υποδιδασκάλους πτυχιούχους του Υποδιδασκαλείου, αναγνωρισμένους δημοδιδασκάλους, προσωρινούς δημοδιδασκάλους, τελειόφοιτους του Γυμνασίου, υποδιδασκάλους ανεγνωρισμένους τελειόφοιτους της Γ' τάξης του Ελληνικού ή Γυμνασιακών τάξεων, υποδιδασκάλους προσωρινούς τελειόφοιτους Δημοτικού Σχολείου ή τάξεων του Ελληνικού Σχολείου ή Γυμνασιακών κατωτέρων τάξεων και εκ των πτυχιούχων νηπιαγωγών (ο επιθεωρητής αξιολογεί στην έκθεσή του κάθε κατηγορία χωριστά). Νηπιαγωγεία έχουν ιδρυθεί, όπως αναφέρει, στα περισσότερα σχολεία, όταν βέβαια ο αριθμός των μαθητών το επιτρέπει αλλά λόγω έλλειψης νηπιαγωγών χρησιμοποιούνται προσωρινώς υποδιδασκάλισσες ή αναθέτονται στις δημοδιδασκάλισσες των ίδιων σχολείων και η διδασκαλία των νηπιακών μαθημάτων

Ο Επιθεωρητής Μ. Σλάβαρως σε έκθεσή του στις 28 Ιουνίου 1922 (για το σχολικό έτος 1921-22) αναφέρει ότι *«οι μαθηταί διήλθον εν άκρα υγεία το έτος τούτο. Ουδέν λοιμώδες νόσημα προσέβαλεν αυτούς πλην της κοκκύτιδοςο σχολικός ιατρός της περιφέρειας κατοικών εις Σόροβιτς και ουχί εις Φλώρινα, ήτις είναι ωρισμένη ως έδρα του.....Καθ' όλον το έτος εξέδωσε μόνον τέσσαρας ιατρικάς γνωματεύσεις δια την χορήγησιν αναρρωτικών αδειών και ουδέν πλέον»*. Παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της περιοχής και επισημαίνει ότι ο Γενικός Επιθεωρητής κατά το έτος δεν επισκέφθη την περιφέρεια Φλώρινας, αν και έφτασε ως την Έδεσσα. Ο μηχανικός του αρχιτεκτονικού τμήματος του Υπουργείου Παιδείας περιοδεύων το φθινόπωρο εις τη Δυτική Μακεδονία δεν κατέστη δυνατόν να επισκεφθεί κι αυτός την περιφέρεια Φλώρινας, παρ' όλες τις τηλε-

⁴¹⁴ ABE 112 AEE 29,σελ 107-110

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

γραφικές προσκλήσεις του Νομάρχη Φλώρινας.⁴¹⁵ Το νέο σχολικό κτίριο του Σόροβιτς ολοκληρώνεται το 1922, είναι μονώροφο, έχει 2 αίθουσες, έναν βοηθητικό χώρο κι ένα γραφείο. Ο ίδιος επιθεωρητής στην έκθεσή του το 1923 (30 Ιουνίου 1923)⁴¹⁶ αναφέρει ότι το διδακτήριο του Σόροβιτς *«είναι νέον και αρκετά ευπρόσωπον, δεν επαρκεί όμως εις τας σχολικάς ανάγκας της κωμοπόλεως, απαιτείται και έτερος όροφος. Εις το διδακτήριον τούτον λειτουργούν τριτάξιον μεικτόν δημοτικών σχολείον και διτάξιον νηπιαγωγείον»*. Το σχολείο πλέον λειτουργεί στο νέο κτίριο, το οποίο όμως δεν είναι επαρκές λόγω της σταδιακής αύξησης των μαθητών σε συνδυασμό βέβαια και με την εγκατάσταση των προσφύγων μετά το 1922. Ο Επιθεωρητής αναφέρει ότι *«πέριξ του διδακτηρίου υπάρχει σχολικός κήπος. Η νηπιαγωγός ήταν σε εκπαιδευτική άδεια, στο νηπιαγωγείο δε βρήκε 45 νήπια από τα 108 εγγεγραμμένα, διότι δεν υπήρχαν επαρκείς αίθουσες»* και *«εργάζεται το νηπιαγωγείον εις ώρας καθ' ας δεν εργάζεται το κατώτερον τμήμα»*. Ως προς το διδακτικό προσωπικό ο Επιθεωρητής αναφέρει ότι *«η διδασκάλισσα της Α' τάξης Ελευθερία Βλάχου, νηπιαγωγός, δεν κατόρθωσε τα επιθυμητά αποτελέσματα από αμέλεια αν και είχε την δύναμη να εργασθεί, στην Α' και Β' τάξη ήταν παρόντες μόλις 42 από τους 55 εγγεγραμμένους»*. Ο Επιθεωρητής παρακολούθησε τη διδασκαλία των ελληνικών στην Β' τάξη και παρατήρησε ότι η διδασκάλισσα της Β' τάξης Ευδοκία Δεληνούση δεν μπορούσε να κρατήσει την προσοχή των μαθητών και δεν εργαζόταν με ζήλο. Στην Γ' και Δ' τάξη βρήκε 55 παρόντες μαθητές (όσοι και οι εγγραφέντες) και παρακολούθησε τη διδασκαλία των ελληνικών στην Δ' τάξη. Όπως τονίζει ο Επιθεωρητής, ο διδάσκαλος Μουτσόπουλος Δημήτριος παρουσιάζει τα απαραίτητα, από αμέλεια αναλαμβάνει να διδάξει *«αμεθόδως και η προσοχή των μαθητών περισπάται»*. Στην Ε' και ΣΤ' τάξη ο Επιθεωρητής βρήκε 27 από τους 32 εγγραφέντες και παρακολούθησε τη διδασκαλία της αριθμητικής της Ε' τάξης. Ο δάσκαλος του τμήματος Παπαχριστόπουλος Χρίστος, Διευθυντής του σχολείου, κατανάλωσε ολόκληρη ώρα χωρίς να κατορθώσει να μεταδώσει το διδαχθέν, διότι προχωρούσε το έργο του ασυναρτητως. Όπως τονίζει ο Επιθεωρητής για τον Διευθυντή *«ήν δραστήριος υπάλληλος, δύναται να επιδείξη αποτελέσματα άριστα, εντούτοις αναμειγνύεται εις τας κοινοτικάς υποθέσεις και παραλύει ένεκα των ασχολιών τούτων το σχολείον»*.

Ο Επιθεωρητής Κ. Χριστοδουλόπουλος σε έκθεσή του στις 29 Απριλίου 1925 (έκθεσις 41)⁴¹⁷ γράφει για το Σόροβιτς ότι έχει τριτάξιο μικτό Δημοτικό σχολείο και διτάξιο νηπιαγωγείο. Το διδακτήριό του βρίσκεται στο κέντρο της κωμοπόλεως, *«το διδακτήριον*

⁴¹⁵ ABE 112 AEE 29,σελ.114-119

⁴¹⁶ ABE 112 ΣΑΕ εκπαιδ. 16, Φάκελος 30, σελ 25

⁴¹⁷ ABE 112, Εκπαιδ. 16, Φάκελος 30, σελ 194 κι εξής

μονώροφον με τρεις αίθουσας προς διδασκαλίαν, εν η μία μικρά και ανήλιος, η δε τετάρτη ομοίως μικρά χρησιμοποιείται ως γραφείον. Το νηπιαγωγείον υστερούμενον διδακτηρίουΔιέταξα και εγκαταστάθη το νηπιαγωγείον εις το γραφείον». Όπως φαίνεται λοιπόν το νηπιαγωγείο δεν είχε διδακτήριο και λειτουργούσε εκ περιτροπής σε αίθουσα μιας τάξης, ενώ η βιβλιοθήκη και τα έπιπλα του γραφείου μεταφέρθηκαν σε άλλες τάξεις. Όπως αναφέρει τα σχολικά έπιπλα και σκεύη είναι επαρκή για το δημοτικό σχολείο. Το νηπιαγωγείο στερείται και θρανίων. Τα εποπτικά μέσα είναι πενιχρά, η βιβλιοθήκη του σχολείου περιλαμβάνει βιβλία για τους διδασκάλους και παιδαγωγικά για την δανειστική βιβλιοθήκη των μαθητών που λειτουργεί. Οι εγγεγραμμένοι μαθητές είναι 113 αγόρια και 67 κορίτσια αλλά συνήθως φοιτούν 160. Το διδακτικό προσωπικό αποτελείται από τους (με αξιολόγηση του Επιθεωρητή): 1. Γεώργιο Δασκαλόπουλο, Διευθυντή, πτυχιούχο αυτοτελούς Διδασκαλείου με εμπειρία 36 ετών (ολίγον σκνηρός), χαλαρός εις την διεύθυνσιν και την διδασκαλίαν και βραδύς. Η παιδαγωγική του μόρφωση δε φαίνεται πλέον στην εργασία του. Διδάσκει στην Ε΄ τάξη αριθμητική (κλάσματα, διαίρεση, όλα τα προβλήματα λύνονται βάσει κανόνων). Επίσης διδάσκεται γραμματική, ανάγνωση, Ιστορία και Θρησκευτικά. 2. Δημήτριο Μουτσόπουλο, πτυχιούχο του Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης με 15 έτη υπηρεσίας. Διδάσκει στην Γ΄ και Δ΄ τάξη, η ανάγνωση των παιδιών γίνεται μετά τομών ευλόγων και συγκοπής λέξεων από κάποιους. 3. Ευδοκία Δεληνούση, διδασκάλισσα προερχόμενη εκ του ανωτέρου Παρθεναγωγείου Μοναστηρίου, με 15 χρόνια υπηρεσίας, τοποθετημένη κυρίως στο νηπιαγωγείο, δίδασκε όμως και στο Δημοτικό σχολείο (Α΄ και Β΄ τάξη). Στη Β΄ τάξη η ανάγνωση είναι ταχεία, η Α΄ τάξη είχε αρχές ανάγνωσης από το νηπιαγωγείο. Η διδασκάλισσα έχει διδάξει γραμματική αρκετά και πέραν του προγράμματος (κλίσεις ονομάτων) και επιπλέον πατριδογνωσία. Οι μαθητές της έχουν μόρφωση συνολική τουλάχιστον. 4. Αμαλία Ιωαννίδου, δημοδιδασκάλισσα Γ΄ τάξεως αναγνωρισμένη των κατώτερων τάξεων του Αρχιγένειου Διδασκαλείου (Επιβατών), μικρής μορφώσεως, διδάσκει κυρίως στο νηπιαγωγείο αλλά και αριθμητική στη Β΄ τάξη και Ιστορία στην Ε΄ τάξη.

Η ανέγερση του νέου διδακτηρίου αρχίζει το 1925-6. Στην εφημερίδα Μακεδονία⁴¹⁸ αναφέρεται ότι η κοινότητα Σόροβιτς διέθεσε το ποσό των 100.000 δραχμών για την ανέγερση νέου κτιρίου, ποσό μη αρκούντος αναμένοντας και τη συνδρομή του ελληνικού κράτους. Έτσι το 1926 κατεδαφίζεται το παλαιό μονώροφο κτίριο και παρουσία όλης της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας γίνεται η θεμελίωση του νέου διδακτηρίου.

⁴¹⁸ Εφημερίδα «Μακεδονία», 20 Ιουλίου 1925

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Πρόεδρος της κοινότητας κατά τα έτη 1922-1928 είναι ο Αθανάσιος Μουτσόπουλος που κατά την διάρκεια της προεδρίας του επέδειξε μεγάλο ζήλο και ενδιαφέρον για την προαγωγή των σχολικών γραμμάτων, την συγκέντρωση και διάθεση χρηματικού ποσού 100.000 δραχμών για την ανέγερση νέου διδακτηρίου λόγω ανεπάρκειας του παλαιού,⁴¹⁹ την λειτουργία του δημοτικού σχολείου Σωτήρος για πρώτη φορά το έτος 1926 και την θεμελίωση του νέου διδακτηρίου Αμυνταίου στις 2 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους.

Η τελετή της θεμελιώσεως περιγράφεται σε άρθρο της εφημερίδος «Έλεγχος»⁴²⁰ της Φλώρινας ως ακολούθως:

«Την 10^{ην} πρωινήν της παρελθούσης Κυριακής εγένετο η κατάθεσης του θεμελίου λίθου του νέου διδακτηρίου μας όπου παρέστησαν όλαι αι πολιτικά και στρατιωτικά αρχαί της κωμοπόλεώς μας, ο Νομάρχης Φλώρινας Κ. Χ. Παπάζογλου, ο Επιθεωρητής Δημ. Σχολείων της περιφέρειάς μας κ. Ηλίας Πετρόπουλος, ο Πρόεδρος της σχολικής επιτροπής κ. Α. Μητσόπουλος... και μερικά κυρία Αξιωματικών της ενταύθα μοίρας αυτοκινήτων και πολύ πλήθος.

Μετά τον αγιασμόν, ο Νομάρχης εξεφώνησε τον κάτωθι λόγον:

Κυρίαί και κύριοι,

Είμαι ευτυχής διότι εις εμέ έλαχεν ο κλήρος να παραστώ εις την κατάθεση του θεμελίου λίθου του διδακτηρίου σας. Δια της μορφώσεως της νέας γενιάς, θα κατορθώσει η Μακεδονίαν να αντιπροσωπεύεται αρκούντος και αξιοπρεπώς εν τη διοικήσει του κράτους. Το Έθνος..... ήρχισεν να αναστηλώσει τα γράμματα. Ήρχισεν να δίδει ιδιαίτερη σημασία στα γράμματα. Παντού κτίζονται σχολεία με τα οποία θα μορφωθεί η νέα γενεά η χρυσή αυτή του μέλλοντος ελπίς. Η κοινότης Σόροβιτς της οποίας η εθνική δράσις της επιβάλλει να συνεχίσει την παράδοσιν δεν καθυστέρησε εις τούτον προσέφερεν πρώτη 100.000 δραχμάς, το δε κράτος ενεπλήρωσε το υπόλοιπον.

Το τέλος του λόγου εκάλυψαν ζητωκραυγαί υπέρ του Έθνους....».

Ο Γ. Μόδης σε άρθρο του στην εφημερίδα Έλεγχος⁴²¹ του 1926 αναφέρει ότι διατίθεται το ποσό των 150.000 δραχμών για την ανέγερση του σχολείου. Από το 1926 που αρχίζει η ανέγερση του νέου κτιρίου, το σχολείο του Σόροβιτς λειτουργεί σε κάθε διαθέσιμη αίθουσα, στο παλιό και ετοιμόρροπο διδακτήριο, στον δήμο και σε χάνια μέχρι το 1928, όταν αποπερατώνεται το νέο σχολείο με δαπάνες του κράτους. Το νέο δημόσιο διδακτήριο (ΕΙΚΟΝΑ 42) είναι αυτή τη φορά δώροφο με τέσσερις αίθουσες διδασκαλίας

⁴¹⁹ Εφημερίδα «Μακεδονία», 20 Ιουλίου 1925.

⁴²⁰ Εφημερίδα Έλεγχος, 2 Σεπτεμβρίου 1926

⁴²¹ Έλεγχος, 19 Φεβρουαρίου 1926

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

στον πρώτο όροφο και δύο μεγάλες αίθουσες στον δεύτερο όροφο, με έξι βοηθητικούς χώρους (και μία εστία συσσιτίων) στις δυτικές παρυφές της πόλης, με προσανατολισμό μεσημβρινό, με αυλόγυρο και σχολικό κήπο σε ένα συνολικό οικοπέδο έκτασης 2.360 m².

Ο Επιθεωρητής Πετρόπουλος σε έκθεσή του στις 12-6-1927 γράφει για το Σόροβιτς ότι έχει τριτάξιον μικτόν δημοτικόν και νηπιαγωγείον, ο πληθυσμός του είναι 2.000 κάτοικοι (μαζί και ελάχιστες μόνο οικογένειες προσφύγων). Ως προς τη φοίτηση είναι εγγεγραμμένοι 212 μαθητές, φοιτώντες άπαντες τακτικώς στο σχολείο. Το σχολείο τούτο δεν προήχθη σε τετρατάξιο ελλείπει χώρου για τη λειτουργία του τέταρτου τμήματος. Δάσκαλοι είναι οι (με αξιολόγηση του Επιθεωρητή): 1. Παπαχριστόπουλος Χρίστος, πτυχιούχος τριτάξιου Διδασκαλείου *«με αριστάτην μόρφωσιν και θερμόν ζήλον ως περιγράψαμεν τούτον και κατά την επιθεώρησιν του παρελθόντος έτους»*, 2. Μουτσόπουλος Δημήτριος, τελειόφοιτος του διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, ο οποίος *«εξακολουθή να εμμένη εις τας παλαιάς αντιλήψεις, διδάσκει την γραμματικήν εν ιδιαίτερα ώρα, τα συγκοπτόμενα ονόματα, τα συνηρημένα και τα τοιαύτα, είναι επιμελής και τακτικός....»*, 3. Δασκαλόπουλος Γεώργιος, πτυχιούχος του τριτάξιου Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης από τουρκοκρατίας, γέρων, με 40ετή υπηρεσία. Ο Επιθεωρητής Πετρόπουλος στην έκθεσή του αναφέρει σχετικά με το Διδακτήριον: *«...Διδακτήριον παλαιόν, του οποίου ενεκρίθη η εκποίησις δια την αποπεράτωσιν του ανεγειρόμενου νέου, αι εργασίαι του οποίου διεκόπησαν»*. Το υλικό του Διδακτηρίου το ίδιο, όπως και κατά το παρελθόν έτος. Για το Νηπιαγωγείο Σόροβιτς στη έκθεση του 1927 αναφέρει ότι φοιτούν κατά μέσο όρο 90 νήπια, παρόντα όμως μόλις 35 λόγω της ιλαράς. Και το νηπιαγωγείο θα έπρεπε να προαχθεί ως διτάξιο, αν υπήρχε κατάλληλος αίθουσα για τη λειτουργία του β' τμήματος. Η νηπιαγωγός Θάλεια Γκίκα τελειόφοιτος του Παρθεναγωγείου Θεσσαλονίκης, *«βεβαιούσα τούτο δια δύο ενόρκων μαρτύρων»* δε παρουσίασε ικανοποιητική εργασία, αντιθέτως προς την εργασία του παρελθόντος, η οποία ήταν πολύ καλύτερη από τώρα. Αυτό οφείλεται στην ανωμαλία με την οποία λειτουργεί το σχολείο από ετών, διότι το κτίριο περιλαμβάνει 3 μόνον αίθουσες, εις τας οποίας εργάζονται 4 δάσκαλοι αλλά και *«εις την παρατηρηθείσαν μικράν αμέλειαν της νηπιαγωγού»* και στην ηλικία της. Ο Επιθεωρητής κλείνει λέγοντας ότι *«μετά το πέρας της επιθεωρήσεως εκάλεσα το προσωπικόν εις το γραφείον και ομίλησα επί των παρατηρηθεισών ανωμαλιών και περί του τρόπου της άρσεως αυτών, ως επί των σημείων εις τα οποία θα κατευθύνουσιν ούτοι την ενδοσχολικήν και εξωσχολικήν αυτών δράσιν»*.⁴²²

⁴²²ABE 112 ΣΑΕ εκπαιδ.16, φάκελος 32,σελ.46-7

Ο ίδιος Επιθεωρητής, Ηλίας Πετρόπουλος, την επόμενη χρονιά (1927-8), κάνει μια λεπτομερή έκθεση με ημερομηνία 5 Αυγούστου 1928,⁴²³ στην οποία αναφέρεται διεξοδικά και στο Σόροβιτς. Τονίζει ότι έχει πάλι τριτάξιο μικτό Δημοτικό σχολείο και Νηπιαγωγείο και ότι κατοικείται από 2.000 κατοίκους και κάποιους πρόσφυγες. Ως προς το διδακτήριο *«χρησιμοποιείται το παλαιόν, το οποίον ευρέθη εγκαταλειπτόν, ανεγείρεται νέον δ/τάξιον, παραμένον ημιτελές ελλείπει χρημάτων. Ανηγγέλθη παρά του Υπουργείου η αποστολή 150.000 δραχμών με τας οποίας θα συνεχισθώσιν αι εργασίαι. Το σχολείον έχει αυλήν δεντροφυτεμένην και μικρόν κήπον καλλιεργημένον καλώς»*. Ως προς το υλικό του σχολείου διαθέτει βιβλιοθήκη, χάρτες, εικόνες και όργανα σε καλή κατάσταση και θρανία παλιά διότι *«τα χρήματα διατίθενται δια το διδακτήριον και ως εκ τούτου προς το παρόν δεν δυνάμεθα να κατασκευάσωμεν νέα θρανία»*. Τα γραφεία είναι επιπλωμένα καλώς, τα βιβλία του αρχείου είναι πλήρη και εν τάξει. Το διδακτικό προσωπικό αποτελείται από τους (με αξιολόγηση του Επιθεωρητή): 1. Παπαχριστόπουλο Χρίστο, Διευθυντή του σχολείου, διατελών σε ετήσια εκπαιδευτική άδεια, αφού φοιτά στο γεωργικό φροντιστήριο Θεσσαλονίκης. Στη θέση του αποσπάσθη ο διδάσκαλος Εμμανουήλ Χατζησπύρος από το τριτάξιο σχολείο Μπουφίου. 2. Εμμανουήλ Χατζησπύρο, από Ελασσόνα, Κουτσοβλάχος, πτυχιούχος μονοτάξιου Διδασκαλείου, νέος με 2ετή υπηρεσία. *«Εδίδαξε την Έξοδον του Μεσολογγίου, διηγήθη καλώς με γλώσσα καταληπτήν και εν λεπτομερεία το μάθημα, πλην όμως η επακολουθήσασα επεξεργασία δεν ήτο η πρέπουσα και αι κρίσεις συνεπώς και τα ηθικά ωφελήματα δεν ήσαν ανάλογα προς τη σπουδαιότητα του μαθήματος. Η γενναία πράξις του Καψάλη, η απόφασις των Ελλήνων να μην παραδοθώσιν, η τόλμην αυτών να εξέλθωσιν και τα άλλα τα λάμποντα σημεία του μαθήματος τούτου δεν εξήρθησαν και δεν εκίνησαν ως έπρεπε τους μαθητάς, ούτε η σχετική εικόν επεδείχθη ούτε εκ του Σολωμού απηγγέλθησαν τεμάχια αλλά ετερματίσθη η διδασκαλία με την εντύπωσιν ότι εθριάμβευσαν οι Τούρκοι κυριεύσαντες το Μεσολόγγι. Υπεδείχθησαν εις τον διδάσκαλον κατ' ιδίαν αι ελλείψεις αι παρατηρηθείσαι κατά την διδασκαλίαν του, ας ανεγνώρισε και εδιδάχθη εκ των συμβουλών»*. 3. Δημήτριο Μουτσόπουλο, εντόπιος με απολυτήριο του τριτάξιου Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης με 30 ετή υπηρεσία και βαθμό γραμμ. Β' τάξεως. Σύμφωνα με τον Επιθεωρητή εργάζεται μηχανικά και διδάσκει δογματικά μη μπορώντας να προσαρμοστεί στις παιδαγωγικές αντιλήψεις. Δίδαξε γραμματικούς κανόνες χωρίς να δώσει παραδείγματα αλλά αντίθετα ανέφερε τον κανόνα δογματικά και υποχρέωσε, όπως τονίζει ο Επιθεωρητής, τους μαθητές να τον αποστηθίσουν. Είναι εντούτοις εργατικός και τακτι-

⁴²³ ΑΒΕ112 ΣΑΕ εκπαιδ. 16, φάκελος 33, σελ 81-2

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

κός. 4. Σοφία Αναστασιάδου, πρόσφυγας από την Προύσσα, εξ ενόρκου βεβαίωσης ότι έχει ενδεικτικό της Γ' τάξεως 8ταξίου Γυμνασίου Προύσσας, νέα με δετή υπηρεσία και βαθμό γραφέως Α' τάξεως. Διδάσκει ατέχνως την ανάγνωση της Α' τάξεως διαβάζοντας μόνη το νέον. Ο Επιθεωρητής αναφέρει ότι δίδαξε υποδειγματικώς και την κάλεσε να συνεχίσει με τον ίδιο τρόπο, το οποίο και έκανε ακολουθώντας τις οδηγίες. Η ανάγνωση των μαθητών βραδεία, η δε αριθμητική διδάσκεται δογματικώς με αφηρημένους αριθμούς. Ο Επιθεωρητής εισηγήθηκε στο τέλος του έτους την απόλυσή της μετά από καταγγελία σε βάρος της(για άλλο θέμα). 5. Θάλεια Γκίκα, Νηπιαγωγός, από το Μοναστήρι με ένορκη βεβαίωση ότι είναι τελειόφοιτος του Παρθεναγωγείου Μοναστηρίου, μεγάλη σε ηλικία, με 20ετή υπηρεσία και βαθμό γραφέως Α' τάξεως. Έχει, σύμφωνα με τον Επιθεωρητή, στην τάξη της 65 νήπια, που θορυβούν διαρκώς και η ίδια δεν μπορεί να επιβληθεί. Ο διαρκής θόρυβος δεν την αφήνει να προχωρήσει και «υφίσταται τας εκνευριστικὰς επιδράσεις των φωνών». Ο Επιθεωρητής ανακοίνωσε τις εντυπώσεις του στο προσωπικό και συζήτησε σχετικά μ' αυτές μαζί τους.

Ενδεικτικά κατά τα έτη 1926-8 δόθηκαν στο Αμύνταιο τα περισσότερα χρήματα στην περιφέρεια Φλώρινας για την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών σύμφωνα με την έκθεση πεπραγμένων της 23^{ης} Ιουλίου 1928 του Βουλευτή Περιφέρειας Φλωρίνης – Καστοριάς Σίμου Β. Λιούμπη, ο οποίος γράφει και επαίρεται γι' αυτό: «*Πάντοτε εις το τέλος των εργασιών της Βουλής είχαν την συνήθειαν να επικοινωνώ μαζί σας και να σας εκθέτω τα πεπραγμένα μου. Επί των ημερών του ομόφρονος ημών Υπουργού της Παιδείας τέθηκαν τα εξής ποσά δια τα σχολεία της περιφέρειας μας.....Φλώρινας 255.000 δραχμές, Σόροβιτς 260.000 δρχ., Νερέτης 155.000δρχ, Καστοριάς 230.000δρχ.*».

Ο Επιθεωρητής Σπυρίδων Μένταυλος στην έκθεσή του (8 Ιουνίου 1932)⁴²⁴ για το σχολικό έτος 1931-2 είναι πολύ αναλυτικός αναφερόμενος στο τριτάξιον Δημοτικών σχολείον Αμυνταίου (έχει αλλάξει πλέον η ονομασία της κοινότητας από Σόροβιτς σε Αμύνταιο). Το νέον διδακτήριον είναι σε ικανοποιητική κατάσταση, ενώ το υλικό του περιλαμβάνει 69 εξάεδρα θρανία, 3 έδρες, 2 σημαίες, 6 μελανοπίνακες, 4 τραπέζια, 6 θερμάστρες, 12 καθίσματα, 12 εικόνες πατριδογνωσίας, υδρόγειο σφαίρα και αριθμητήριο. Η βιβλιοθήκη περιέχει 15 τόμους παιδαγωγικών και εγκυκλοπαιδικών συγγραμμάτων. Ο σχολικός κήπος καλλιεργείται από τους μαθητές και είναι πολύ καλός 4 στρεμμάτων. Οι εγγεγραμμένοι στο σχολείο είναι:

⁴²⁴ ΑΒΕ 112 ΣΑΕ εκπαιδ. 16 , φάκελος 35, σελ.126-132

Τάξη	Άρρενες	Θήλυ
Α΄	59	46
Β΄	30	28
Γ΄	15	21
Δ΄	19	17
Ε΄	26	21
ΣΤ΄	18	10

Συνολικά είναι εγγεγραμμένοι 305 μαθητές, κατά την επιθεώρηση παρόντες ήταν 296, η καθαριότητα των μαθητών και του διδακτηρίου σύμφωνα με τον επιθεωρητή είναι ικανοποιητική.

Ως προς το διδακτικό προσωπικό: Στην Α΄ και Β΄ τάξη διδάσκει η δημοδιδασκάλισσα Καρτάλη Άννα εξ Εξαστέρου της Ανατολικής Θράκης, 21 ετών, άγαμος, σωματικώς και νοητικώς υγιής. Είναι απόφοιτος Διδασκαλείου Θηλέων Θεσσαλονίκης και ο Επιθεωρητής την παρακολούθησε να διδάσκει αριθμητική στη Α΄ τάξη. Από τη διδασκαλία αυτή ο Επιθεωρητής απεκόμισε την εντύπωση ότι η διδασκάλισσα έχει φυσικόν ταλέντο διδασκαλίας αλλά στερείται πείρας. Στις τάξεις της Καρτάλη τα παιδιά έχουν καλή επίδοση στη γλώσσα, στα άλλα μαθήματα οι γνώσεις τους σύμφωνα με τον Επιθεωρητή είναι συγκεχυμένες, διότι η διδάσκουσα δεν φροντίζει για την εμπέδωση. Συμπερασματικά η διδασκάλισσα κατέχει την ύλη αλλά δεν έχει τάσεις εξελίξεως, διότι δεν μελετά. Στην Γ΄ και Δ΄ τάξη διδάσκει ο δημοδιδάσκαλος Πανταζής Μουρμούρης εκ Βάλτης Χαλκιδικής, ετών 27, έγγαμος, αρτιμελής, υγιής, απόφοιτος του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης 1923-4. Ο Επιθεωρητής τον παρακολούθησε στο μάθημα της Ανάγνωσης, τους δε μαθητές και των δύο τάξεων τους εξέτασε σε όλα τα μαθήματα προφορικώς και στην Αριθμητική γραπτώς. Ο Επιθεωρητής αποκόμισε ότι ο διδάσκαλος εργάζεται ευσυνειδήτως αλλά δεν αποδίδει αναλόγως των κόπων του, διότι στη διδασκαλία συνεργάζεται μόνο με τους καλούς μαθητές (5-6). Ωστόσο πιστεύει ότι με σωστή καθοδήγηση θα γίνει καλός δάσκαλος, διότι είναι φιλότιμος νέος. Συμπερασματικά κατέχει την διδασκομένη ύλη και έχει τάσεις εξελίξεως. Τέλος στην Ε΄ και ΣΤ΄ τάξη διδάσκει ο διδάσκαλος Μουτσόπουλος Δημήτριος, ετών 46, εξ Αμυνταίου, έγγαμος, πατέρας 4 παιδιών, υγιής, αρτιμελής, απόφοιτος Υποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης, που υπηρετεί επί βαθμώ γραμματέως Α΄ τάξεως. Ο Επιθεωρητής παρακολούθησε την ανάγνωση στην ΣΤ΄ τάξη και παρατήρησε ότι οι μαθητές κατά το πλείστον δεν διαβάζουν ελεύθερα, κανείς δεν μπορεί να αποδώσει το περιεχόμενο 12-15

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

γραμμών μετά από διπλή ανάγνωση. Γραμματική στο σχολείο δεν διδάσκεται, οι μαθητές μόλις που γνωρίζουν την έννοια του ρήματος, ουσιαστικού, επιθέτου, χωρίς να μπορούν να διακρίνουν τους σχηματισμούς. Ο Επιθεωρητής εξέτασε σε Ιστορία, Γεωγραφία, Θρησκευτικά, Αριθμητική συμπεραίνοντας ότι έχουν συγκεχυμένες γνώσεις και μάλιστα σε πρόβλημα αριθμητικής που τους δόθηκε για λύση είχε επιτυχία από την Ε΄ τάξη το 15% και από την ΣΤ΄ τάξη το 25% των μαθητών. Συμπερασματικά ο διδάσκαλος κατέχει την διδασκομένην ύλη και ολίγας έξω του κύκλου του γνώσεις χωρίς τάσεις εξελίξεως. Μετά την επιθεώρηση ο Επιθεωρητής δίδαξε Ανάγνωση στην Δ΄ τάξη και έδωσε οδηγίες στους δασκάλους για διόρθωση της κατάστασης του σχολείου *«εν τω οποίω η στάθμη της πρόοδου των μαθητών ευρίσκεται εις πολύ χαμηλόν σημείον»*.

Σχετικά με το Νηπιαγωγείον είναι εξαρτημένον από το Διδακτήριον του Δημοτικού, αφού είναι εντός του Διδακτηρίου αυτού, και λειτουργεί ως διτάξιον. Τα εγγεγραμμένα νήπια στο πρώτο τμήμα είναι 57 και στο δεύτερο 76. Παρόντα την ημέρα της επιθεώρησης ήταν 133 νήπια. Στο πρώτο τμήμα νηπιαγωγός είναι η Ευφροσύνη Κωτσοπούλου εξ Αμυνταίου 24 ετών, υγιής, αρτιμελής, άγαμος, απόφοιτος Διδασκαλείου νηπιαγωγών Εδέσσης και υπηρετεί επί βαθμώ γραφέως Α΄ τάξεως. Ο Επιθεωρητής την παρακολούθησε να διαβάσει το διήγημα «τα κεράσια». Από τη διδασκαλία ο Επιθεωρητής διαπίστωσε ότι λίγα νήπια, τα ευφυέστερα, συνεργάζονται μετά της νηπιαγωγού. Τα λοιπά δεν γνωρίζουν τη γλώσσα παρά μόνο τα ονόματα των αντικειμένων στην αίθουσα, φράσεις δε μόνο 3-4 νήπια δύνανται να συναρμόσουν. Ο Επιθεωρητής πιστεύει ότι η νηπιαγωγός είναι φιλότιμη και φιλόπονη αλλά δε γνωρίζει ακόμη τον τρόπο εργασίας, ωστόσο αποφεύγει να αποφανθεί κατηγορηματικά γι' αυτήν. Τέλος στο δεύτερο τμήμα νηπιαγωγός είναι η Ευτέρπη Λειβαδιώτου, 30 ετών, εκ Βάλτης Χαλκιδικής. Την παρακολούθησε να διδάσκει λεκτικές ασκήσεις με θέμα- αρκετά παράδοξο- «το σκεπάρι», δια διαλόγου επιτυχούς διέκοψε και εκάλεσε τα νήπια να ψάλλουν μέρος από 7 άσματα του ρυθμικού παιχνιδιού «η αγροτική ζωή» και συνέχισε πάλι τη διδασκαλία. Κι η νηπιαγωγός αυτή συνεργάζεται με 6-7 νήπια, διότι η μεγάλη μάζα του τμήματος δε γνωρίζει τη γλώσσα. Κι εδώ, όπως τονίζει, θα καταλήξει σε θετικά συμπεράσματα μετά από δεύτερη επιθεώρηση.

Ο ίδιος Επιθεωρητής, Σπυρίδων Μένταυλος, σε έκθεσή του στις 14 Ιουνίου 1934⁴²⁵ παρουσιάζει την κατάσταση του δημοτικού σχολείου Αμυνταίου μετά από επιθεώρησή του τον Ιούνιο 1933. Στο τριτάξιο δημοτικό σχολείο Αμυνταίου το διδακτήριον είναι σύμφωνα με τον Επιθεωρητή λίαν ικανοποιητικό, το δε υλικό του αποτελείται από πολύεδρα θρανία

⁴²⁵ ΑΒΕ112 ΣΑΕ εκπαιδ. 16, φάκελος 36, σελ. 45-49

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

69, πάγγους 2, τραπέζια 2, έδρες 3, καθίσματα 10, 1 χάρτη της Ελλάδας και 4 μικρούς, μία υδρόγειο σφαίρα, σειρά εικόνων της Επανάστασης, σειρά ζωολογικών πινάκων, 26 πίνακες τοπίων, μία αρχειοθήκη, 3 πίνακες ανθρωπολογίας, 6 θερμάστρες. Η βιβλιοθήκη αποτελείται από 162 τόμους βιβλίων παιδαγωγικών, φιλολογικών και εγκυκλοπαιδικών, υπάρχει κήπος 4 στρεμμάτων που καλλιεργείται από τους μαθητές.

Οι μαθητές που φοιτούν είναι :

Τάξη	Άρρενες	Θήλυ
Α΄	43	37
Β΄	38	28
Γ΄	28	21
Δ΄	15	21
Ε΄	25	12
ΣΤ΄	18	18

Πάντες οι υπόχρεοι προς φοίτηση είναι εγγεγραμμένοι και φοιτούν στο σχολείο. Κατά την επιθεώρηση απουσίαζαν δικαιολογημένα 4 μαθητές της Α΄, 3 της Β΄ και 4 της Γ΄ τάξης. Η καθαριότητα του διδακτηρίου σύμφωνα με τον Μένταυλο ήταν μετριωτάτη, των παιδιών ικανοποιητική αλλά τα αφοδευτήρια ήταν απαισιώς ακάθαρτα.

Ως προς το διδακτικό προσωπικό: Στις κατώτερες τάξεις διδάσκει η διδασκάλισσα Άννα Καρταλή, απόφοιτος Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης του 1929. Ο Επιθεωρητής την παρακολούθησε στην ανάγνωση της Β΄ τάξης και τις λεκτικές ασκήσεις της Α΄ και Β΄ τάξης. Αυτό που παρατήρησε ο Επιθεωρητής ήταν η γενική κακογραφία των μαθητών της τάξεως, αφού λίγα γραπτά μπορούσε να διαβάσει κάποιος. Στα γλωσσικά μαθήματα από τους 80 μαθητές της Α΄ παρακολουθούν περίπου οι 60. Οι μαθητές της Β΄ σίγουρα διαβάζουν καλύτερα αλλά χωρίς να κατανοούν. Γραμματική δεν έχει διδαχθεί καθόλου, ενώ στην αριθμητική έγινε ευσυνείδητη εργασία. Συμπερασματικά η διδασκάλισσα, σύμφωνα με τον Επιθεωρητή, έχει γενική μόρφωση, κατέχει την ύλη και έχει τάσεις εξέλιξης. Στην Γ΄ και Δ΄ τάξη διδάσκει ο Πανταζής Μουρμούρης εκ Βάλτης ετών 30, άγαμος, υγιής, αρτιμελής, απόφοιτος του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, έτους 1924, επί βαθμώ ακολουθού με υπηρεσία 9 έτη. Ο Επιθεωρητής τον παρακολούθησε να διδάσκει Ιστορία με θέμα τον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Η εκτέλεση της διδασκαλίας ήταν πολύ καλή, η απόδοση των μαθητών λίαν ικανοποιητική. Συμπερασματικά ο διδάσκαλος, σύμφωνα με τον Επιθεωρητή, έχει γενική μόρφωση και κατέχει τη διδασκομένη ύλη. Στην Ε΄ και ΣΤ΄ τάξη

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

διδάσκει ο Δημήτριος Μουτσόπουλος ετών 48 εξ Αμυνταίου, πατήρ 4 τέκνων, απόφοιτος γυμνασίου Μοναστηρίου, υπηρετεί βαθμώ Α΄ τάξεως με υπηρεσία 24 έτη. Ο Επιθεωρητής τον παρακολούθησε στη διδασκαλία της Φυτολογίας (περί της καλλιέργειας των οπωροφόρων δέντρων) και της Ιστορίας (η Άλωση της Κωνσταντινούπολης) με διήγηση καλή και έκθεση διεξοδική. Από την εξέταση των μαθητών ο Επιθεωρητής διαπίστωσε ότι ο διδάσκαλος εργάζεται ευσυνείδητα αλλά δεν προσέχει να παρακολουθούν τους συνδιδασκομένους κύκλους μαθημάτων οι μαθητές της Ε΄ τάξης. Συμπερασματικά ο διδάσκαλος, πάντα σύμφωνα με τον Επιθεωρητή, έχει γενική μόρφωση, κατέχει την ύλη αλλά είναι αρκετά απορροφημένος από τις οικογενειακές υποχρεώσεις.

Ο Επιθεωρητής Στ. Βασιλακόπουλος στην 1^η έκθεσή του για το σχολικό έτος 1935-36 (18, 19, 20, 21 Νοεμβρίου 1935⁴²⁶) αναφέρεται και στο Δημοτικό σχολείο Αμυνταίου, που τώρα είναι πεντατάξιο, ενώ στη 2^η έκθεσή του αναφέρεται στο Νηπιαγωγείο Αμυνταίου. Ένα χρόνο αργότερα το σχολείο γίνεται εξατάξιο (ΦΕΚ 95 τεύχος Α΄/ 7-2-1936). Όπως αναφέρει το Διδακτήριον είναι διώροφον σχολικόν κτίριον δημόσιον, τύπου 6/τάξιου, αναγερθέν κατά το έτος 1926 και πληροί όλους τους όρους της υγιεινής και διδακτικής αλλά το πάτωμά του είναι σαθρό, γιατί κατασκευάσθηκε από λεπτότατες σανίδες. Συνεχίζει γράφοντας ότι παρόλο που η ημέρα της επιθεωρήσεως ήταν Δευτέρα το Διδακτήριον ήταν ακάθαρτο, διότι ο μισθοδοτούμενος από το ταμείο του σχολείου υπηρέτης είναι φυγόπονος και αδιάφορος για το έργο του. Η αυλή του σχολείου είναι ευρύχωρη, περίπου 3 στρεμμάτων, περιφραγμένη με σύρμα, τα αποχωρητήρια λίθινα μετρίως υγιεινά, ενώ υπάρχει και κρήνη για την ύδρευση των μαθητών. Το υλικό του σχολείου αποτελείται από 71 θρανία πολύεδρα σαθρωμένα και ανθυγιεινά, 9 παλιούς μαυροπίνακες, 3 έδρες, 7 τραπέζια, 12 καθίσματα, 9 θερμάστρες, 1 σημαία, 1 αρχειοθήκη, λίγα γεωργικά εργαλεία, 1 αριθμητήριο, 1 αναγνωστήριο, 1 διαβήτη, 1 κύβο, 3 πίνακες ανθρωπολογίας, 68 εικόνες ζωολογίας, 5 αγίους(εικόνες), 24 ένδοξους ήρωες και τα απαραίτητα βιβλία του αρχείου. Ο σχολικός κήπος είναι έκτασης ενός στρέμματος, διαιρεμένος κατά τμήματα, στα οποία οι μαθητές καλλιεργούν 150 οπωροφόρα και καλλωπιστικά δενδρύλλια και λίγα λαχανικά και ανθοκομικά φυτά.

⁴²⁶ ΑΕΕ 112 ΣΑΕ εκπαιδ.16, φάκελος 38, σελ.1-11

Οι εγγεγραμμένοι μαθητές είναι:

Τάξη	Άρρενες	Θήλυ	Σύνολο
Α΄	42	41	83
Β΄	42	42	84
Γ΄	36	26	62
Δ΄	40	27	67
Ε΄	24	20	64
ΣΤ΄	17	12	29
ΣΥΝΟΛΟ	201	168	369

Παρόντες κατά την επιθεώρηση ήταν 365 μαθητές, καθώς έλειπαν 2 αγόρια και 2 κορίτσια (από Β΄, Γ΄ και Δ΄ τάξη). Ο Επιθεωρητής τονίζει στην έκθεσή του ότι οι εγγεγραμμένοι έχουν τακτική φοίτηση πλην ενός αλλά όχι και την απαιτούμενη καθαριότητα, πειθαρχία και τάξη. Δεν παρακολουθούν όλοι με προσοχή την διδασκαλία και δεν μετέχουν αυτενεργώς, γιατί αυτή διεξάγεται με τους ικανότερους μαθητές. Η υγιεινή τους κατάσταση είναι ικανοποιητική λόγω της ενάερης και ξηρής τοποθεσίας του Αμυνταίου.

Ως προς το διδακτικό προσωπικό διδάσκουν: 1. Δημήτριος Μητσόπουλος, από Αμύνταιο, έγγαμος, πατέρας 4 τέκνων, 51 ετών, με 27 έτη υπηρεσίας. Δίδασκε στην Ε΄ και ΣΤ΄ τάξη έως την 28^η Οκτωβρίου, οπότε ανέλαβε τις τάξεις ο δημοδιδάσκαλος της Γ΄ τάξεως Περικλής Κωτούλας, αφού διετάχθη τηλεφωνικώς από το Υπουργείο να απέχει των καθηκόντων του *«διότι δεν εξεφώνησε πανηγυρικόν κατά την τελεσθείσα εν Αμυνταίω εορτή υπέρ της παλινρθώσεως του Βασιλέως»*. Κατά τον έλεγχο της εργασίας του ο Επιθεωρητής παρατήρησε ότι οι μαθητές του δυσκολεύονταν στην ανάγνωση, δεν γνώριζαν καλά Γραμματική, στην Αριθμητική δυσκολεύονταν στη λύση των ασκήσεων και απλούστατων προβλημάτων, στη Φυσική Ιστορία, στη Φυσική Πειραματική και στη Γεωγραφία με ελάχιστες γνώσεις, στην Ιστορία και στα Θρησκευτικά ελάχιστοι μπορούσαν να αναδιηγηθούν σε συνεχή λόγο λίγα από τα διδαχθέντα κεφάλαια, στην Γυμναστική ήταν καλά γυμνασμένοι και στην Ωδική μπορούσαν να τραγουδήσουν 3 τραγούδια μελωδικά. Ο Μητσόπουλος είναι ευπαρουσίαστος και προσηνής στους μαθητές, κατέχει την διδασκόμενη ύλη αλλά στερείται γνώσεων έξω του επαγγελματικού του κύκλου, εργάζεται μηχανικώς και η εργασία του δεν αποβαίνει τελέσφορος. 2. Κοραλία Αναστασιάδου, εξ του Εξαστέρου της Ανατολικής Θράκης, έγγαμος, μητέρα 2 παιδιών, πτυχιούχος του Αρχιγενείου Διδασκαλείου Επιβατών, υπηρετεί με βαθμό και μισθό β΄ τάξεως και έχει συνολική υπη-

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ρεσία 22 έτη. Έχει αναλάβει όλα τα μαθήματα της Β΄, την Ιχνογραφία της Γ΄ και τη Χειροτεχνία της Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης. Στην ανάγνωση, σύμφωνα με τον Επιθεωρητή, ελάχιστοι μαθητές είχαν ευχέρεια, στην αριθμητική το μάθημα έγινε με ελάχιστους (5-6) μαθητές, διότι οι υπόλοιποι αδυνατούσαν να λύσουν απλούστατες ασκήσεις, στην Πατριδογνωσία με ελάχιστες γνώσεις, στα Θρησκευτικά είχαν απομνημονεύσει 4 μικρές προσευχές, ενώ στις λεκτικές ασκήσεις δεν είχαν μάθει να αναδιηγούνται και να εκφράζονται ορθά με πλήρεις προτάσεις. Η διδασκάλισσα αυτή συνεργάζεται με τους ευφυέστατους μόνο μαθητές, στην ερώτησή της δεν απαντά ο ερωτώμενος αλλά όποιος θέλει ή όλη η τάξη, με αποτέλεσμα να δημιουργείται θόρυβος και αταξία. Κατέχει, σύμφωνα με τον Επιθεωρητή, την ύλη στις κατώτερες τάξεις αλλά δε μελετά παραπέρα για απόκτηση άλλων γνώσεων, έχει αποκτήσει διδακτική ικανότητα από την πολύχρονη υπηρεσία της αλλά δεν προάγει την αυτενεργό ικανότητα των μαθητών και δείχνει μέτρια επιμέλεια στην εξάσκηση του έργου της.

3. Πανταζής Μουρμούρης εκ Βάλτης Χαλκιδικής, έγγαμος, άνευ τέκνων, 31 ετών, έχει 11 χρόνια υπηρεσία και υπηρετεί με βαθμό και μισθό γραμματέως β΄ τάξεως. Διδάσκει όλα τα μαθήματα στην Δ΄ τάξη (πλην Ωδικής, Χειροτεχνίας, Γυμναστικής). Κατά τον έλεγχο της εργασίας του ο Επιθεωρητής παρατήρησε ότι στην Ανάγνωση οι μισοί μαθητές διάβαζαν ορθώς με ευχέρεια, στην Αριθμητική οι περισσότεροι αδυνατούσαν να εκτελέσουν εύκολες πράξεις, στη Γραμματική, τα Θρησκευτικά και Ιστορία με πολλές ελλείψεις, στη Γεωγραφία διδάχτηκαν τους νομούς Φλώρινας, Αιτωλίας και Ακαρνανίας, λίγοι όμως μπορούσαν να αποδώσουν τα διδαχθέντα, «διότι οι χάρται ήταν τόσο ψηλά αναρτημένοι στον τοίχο ώστε καθίσταντο απρόσιτοι σε δασκάλους και μαθητές». Συμπερασματικά είναι ελάχιστη η ικανότητα των μαθητών στην ευχερή διατύπωση διανοημάτων και στην αυτενέργεια. Ο διδάσκαλος σύμφωνα με τη γνώμη του Επιθεωρητή, είναι ευπροσήγορος, αξιοπρεπής, κατέχει την ύλη, στερείται όμως εγκυκλοπαιδικής μόρφωσης και ζήλου για το έργο του.

4. Άννα Καρταλή εξ Εξαστέρου Ανατολικής Θράκης, σύζυγος του Π. Μουρμούρη (δασκάλου του σχολείου), ηλικίας 26 ετών, πτυχιούχος Διδασκαλείου, με βαθμό και μισθό γραμματέως β΄ τάξης και υπηρεσία 6 ετών. Διδάσκει στην Α΄ τάξη και ο επιθεωρητής παρακολούθησε τη διδασκαλία της ανάγνωσης. Όπως παρατήρησε σε όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας οι μαθητές έκαναν θόρυβο και η ίδια προσπαθούσε να επιβληθεί «κραυγαζούσης εντατικώς και κτυπώσης νευρικά την βέργαν επί της τραπέζης». Κατά το έλεγχο της εργασίας ο Επιθεωρητής εντόπισε προβλήματα στην Ανάγνωση (σηματισμό συλλαβών και λέξεων), την Αριθμητική, τις λεκτικές ασκήσεις, τα Θρησκευτικά (είχαν αποστηθίσει κάποιες προσευχές), την Πατριδογνωσία. Γενικά η ικανότητα έκφρασης

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

και η αυτενέργεια των μαθητών ελάχιστη. Συμπερασματικά η διδασκάλισσα, σύμφωνα με τον Επιθεωρητή, κατέχει την ύλη, έχει διδακτική ικανότητα, αλλά δε μελετά για επέκταση των γνώσεών της, δείχνει αμέλεια και αδυνατεί να συγκρατήσει την τάξη της.

5. Περικλής Κωτούλας εκ Χειμάρας Βορείου Ηπείρου, έγγαμος, ηλικίας 25 ετών, υγιής σωματικά και διανοητικά, πτυχιούχος Διδασκαλείου Φλωρίνης, με βαθμό ακολούθου και υπηρεσία 2 ετών. Εδίδασκε αρχικά στην Γ' τάξη ως την 28^η Οκτωβρίου, οπότε και ανέλαβε την Ε' και ΣΤ' τάξη προς αναπλήρωση του Δημητρίου Μητσόπουλου. Ο Επιθεωρητής παρακολούθησε το μάθημα της Γυμναστικής (συνδιδασκαλία Γ' και Δ' με 126 μαθητές) με ασκήσεις όχι κατάλληλα εκλεγμένες για την αρμονική εκγύμναση όλου του σώματος, ωστόσο το μάθημα αυτό διδάχθηκε εκείνο το έτος ανελλιπώς και τακτικώς. Στη διδασκαλία της Γεωγραφίας ο Επιθεωρητής εντόπισε πολλές ελλείψεις και στον διδάσκαλο και στους μαθητές, διότι, όπως επισημαίνει, *«στο σχολείον του Αμυνταίου η Πατριδογνωσία παραλείπεται εντελώς, η δε Γεωγραφία διεξάγεται μηχανικώς και συνοπτικώς»*. Γενικά η πρόοδος των μαθητών τόσο στη Γ' όσο και στη Δ' και στη ΣΤ' τάξη ήταν ασήμαντη, διότι ο διδάσκαλος δε δείχνει επιμέλεια στο έργο του και διότι σε όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας μιλάει συνεχώς ο ίδιος. Δεν κατέχει λοιπόν, σύμφωνα με τον Επιθεωρητή, επαρκώς την ύλη, στερείται γνώσεων, είναι ωστόσο ενθουσιώδης, ευπαρουσίαστος και εξασκεί αρκετή επιβολή στην τάξη.

6. Αναστάσιος Μπαμπούλας εκ Βεύης Επαρχίας Φλωρίνης, έγγαμος, ηλικίας 24 ετών, πτυχιούχος Διδασκαλείου, με βαθμό ακολούθου και υπηρεσία 5 έτη. Ο διδάσκαλος αυτός ως τον Σεπτέμβριο του 1935 υπηρετούσε στο σχολείο της Βεύης, μετατέθηκε στο σχολείο Ιμέρων από τη Γενική Διεύθυνση Κοζάνης και τελικά αποσπασθηκε από τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας στο σχολείο Αμυνταίου, όπου υπηρετεί ως υπεράριθμος. Ο Επιθεωρητής παρακολούθησε τη διδασκαλία του στην Ανάγνωση της Γ' τάξης, ενώ εξέτασε τους μαθητές στην Ανάγνωση (πολλά λάθη), στην Αριθμητική (δυσκολία στην εκτέλεση πράξεων), στη Γραμματική, στη Φ. Ιστορία, στην Ιστορία, στα Θρησκευτικά, στη Γεωγραφία, στη Γυμναστική και την Ωδική. Στα περισσότερα μαθήματα διαπιστώθηκε αδυναμία και για την κατάσταση αυτή ευθύνεται, κατά τον Επιθεωρητή, και ο διδάσκαλος Κωτούλας, που τους δίδασκε έως την 28^η Οκτωβρίου, αλλά και η Άννα Καρταλή, που τους δίδασκε στη Β' τάξη και τους προήγαγε χωρίς να το αξίζουν στη Γ' τάξη. Αλλά και ο διδάσκαλος Μπαμπούλας παρά τη διδακτική και διοικητική του ικανότητα επέδειξε, σύμφωνα με τον Επιθεωρητή, αμέλεια, διότι *«καθημερινά μεταβαίνει στην ιδιαίτερη πατρίδα του τη Βεύη (απόσταση 3 ωρών από το Αμύνταιο), επιστρέφει αργά την επομένη και εργάζεται ελάχιστες ώρες στο σχολείο»*. Είναι ευπαρουσίαστος, ευφυής, προ-

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σηνής, κατέχει την ύλη αλλά είναι αμελής και στερείται γνώσεων έξω του επαγγελματικού κύκλου.

Στο τέλος η γενική εικόνα που παρουσιάζει ο Επιθεωρητής Βασιλακόπουλος για το σχολείο Αμυνταίου δεν είναι αρκετά καλή και ενθαρρυντική γράφοντας ότι *«έλλειψις πειθαρχίας, τάξεως και καθαριότητας και πνεύμα αμελείας και διχόνοιας διήκει απ' άκρου εις άκρον το σχολείον τούτο»*. Οι δάσκαλοι μαλώνουν διαρκώς και στα πάντα διαφωνούν εκτός από την αμέλεια των καθηκόντων τους, όπου είναι σύμφωνοι. Ο Επιθεωρητής δίνει επιγραμματικά τις παρακάτω οδηγίες στους διδασκάλους (με βάση τις αδυναμίες που εντόπισε): Να εργάζονται ευσυνείδητα και να συνηθίσουν το ίδιο και τους μαθητές, να μην τους προάγουν από τάξη σε τάξη χωρίς να το αξίζουν, να μετέχουν στη διδασκαλία όλοι οι μαθητές, να χρησιμοποιούν εφαρμογές στη διδασκαλία τους για να μπορούν να εμπεδώσουν οι μαθητές, ό,τι μπορεί να βρει ο μαθητής να μην το λέει ο δάσκαλος, να επικρατεί στο σχολείο καθαριότητα, τάξη και πειθαρχία, να δώσουν προσοχή κυρίως στην Α' τάξη που είναι το θεμέλιο του σχολείου και να την διαιρέσουν σε 2 τμήματα (σε κανένα μάθημα συνδιδασκαλία), σε κάθε ερώτηση να απαντά ο ερωτώμενος κι όχι όποιος θέλει ή εν χορώ, οι μαθητές να προσέρχονται εγκαίρως, να γίνεται δραματική αναπαράσταση παραμυθιών και ιστορικών γεγονότων, να μεριμνήσουν για την κατασκευή θρανίων και εξεύρεση εποπτικού υλικού, να καταρτίσουν βιβλιοθήκη μαθητών και τέλος να επικρατεί πνεύμα αγάπης και ομονοίας μεταξύ τους (προφανώς των διδασκάλων), γιατί χωρίς αυτά η προκοπή του σχολείου είναι ανέφικτη.

Η 2^η έκθεση του Επιθεωρητή Βασιλακόπουλου αφορά το 2τάξιον Νηπιαγωγείου Αμυνταίου (21/11/1935).⁴²⁷ Το διδακτήριόν του και το 1935 στεγάζεται σε μία αίθουσα, ένα μικρό δωμάτιο του Δημοτικού σχολείου Αμυνταίου. Τα μόνα έπιπλα και σκεύη του είναι 80 καθίσματα από τα οποία τα 60 σε καλή κατάσταση, 12 τραπεζάκια, 1 μαθητολόγιο, βιβλία διδασκομένης ύλης και κατάλογοι προσκλήσεως των νηπίων. Τα εγγεγραμμένα νήπια είναι:

Τμήμα	Άρρενες	Θήλυ	Σύνολο
Α'	10	18	28
Β'	26	23	49
ΣΥΝΟΛΟ	36	41	77

⁴²⁷ ΑΕΕ112 ΣΑΕ εκπαιδ. 16, φάκελος 38, σελ.10-11

Την ημέρα της επιθεωρήσεως τα παρόντα νήπια ήταν 68, έλειπαν 3 νήπια από το πρώτο τμήμα και 6 νήπια από το δεύτερο. Έχουν, σύμφωνα με τον Επιθεωρητή, σχετική καθαριότητα και φοιτούν τακτικώς κατά το φθινόπωρο και την άνοιξη αλλά ατάκτως το χειμώνα λόγω του δριμύτατου ψύχους που επικρατεί στην περιοχή. Η υγιεινή τους κατάσταση είναι ικανοποιητική. Νηπιαγωγοί είναι: Η Ευφροσύνη Κωτσοπούλου από Αμύνταιο, άγαμος, 25 ετών, πτυχιούχος Διδασκαλείου Φλώρινας, με βαθμό και μισθό ακολούθου και υπηρεσία 9 ετών. Ο Επιθεωρητής παρακολούθησε τη διδασκαλία των λεκτικών ασκήσεων, όπου η νηπιαγωγός διηύθυνε τις ερωτήσεις με καταπληκτική ταχύτητα, τα δε νήπια απαντούσαν εν χορώ και μονολεκτικά χωρίς να δημιουργούν πλήρεις προτάσεις. Η γλωσσική ανάπτυξη των νηπίων ήταν επαρκής. Η νηπιαγωγός σύμφωνα με την αξιολόγηση του Επιθεωρητή έχει διδακτική και διοικητική ικανότητα, είναι προσηνής στα νήπια, κατέχει τη διδασκόμενη ύλη, δείχνει επιμέλεια στην εκτέλεση των καθηκόντων της αλλά στερείται γνώσεων πέραν του επαγγελματικού της κύκλου. Μετά το τέλος της επιθεώρησης της συνέστησε να μην απουσιάζει χωρίς άδεια (σύμφωνα με τον Επιθεωρητή η νηπιαγωγός είχε ταξιδέψει στη Θεσσαλονίκη χωρίς να ζητήσει άδεια απουσίας), να μη βιάζεται την ώρα της διδασκαλίας και να συνηθίσει τα νήπια να εκφράζονται με πλήρεις προτάσεις.

Η νέα μετά τον Πλαστήρα κυβέρνηση (1945) τροποποιεί το νόμο, ορίζει 9 Εκπαιδευτικούς Συμβούλους και μεταθέτει όλους τους Επιθεωρητές της στοιχειώδους εκπαίδευσης.⁴²⁸ Έτσι στη Φλώρινα έρχεται ο Κωνσταντίνος Μπάλλας Επιθεωρητής των Δημοτικών σχολείων Ελασσόνας, αποσπασμένος στην Α΄ Γενική Επιθεώρηση Αθηνών, ενώ στη νέα εκπαιδευτική περιφέρεια Αμυνταίου ο Κωνσταντίνος Κολοβός Επιθεωρητής των Δημοτικών σχολείων Βοΐου. Η Κυβέρνηση Παπάγου συνεχίζει τους διαγωνισμούς για την κάλυψη των κενών θέσεων των Επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαίδευσης, αφού θεσμοθετεί ότι το δικαίωμα για την κατάληψη της θέσης έχουν οι δάσκαλοι που έχουν ή δεν έχουν μετεκπαιδευτεί με τον όρο να μην είναι πάνω από 50 ετών. Οι υποψήφιοι στο διαγωνισμό του 1953 είναι 100 για την κάλυψη 16 θέσεων. Τέλος, στο διαγωνισμό του 1958 παίρνουν μέρος 23 δάσκαλοι και πετυχαίνουν οι 11. Επιθεωρητής Αμυνταίου διορίζεται ο Παναγιώτης Πάλλας.⁴²⁹ Από τις εκθέσεις των τελευταίων αυτών επιθεωρητών Αμυνταίου δεν έχει διασωθεί κάποιο αρχείο.

⁴²⁸ Διάταγμα 2.5.1945

⁴²⁹ Φύλος, Μ. Στεφ., όπ.π., σελ 127

8.3 Μισθοδοσία των Δασκάλων

Οι αμοιβές των δασκάλων της κοινότητας (πριν την απελευθέρωση) διέπονται από τους νόμους της αγοράς και της ζήτησης και φυσικά ρόλο παίζει και η θέση που καταλαμβάνουν (π.χ. προϊστάμενος Αρρεναγωγείου). Οι αξιόλογοι λόγω τυπικών προσόντων εκπαιδευτικοί διεκδικούνται από πολλές κοινότητες και το επίπεδο αμοιβών αυξάνει. Τα σταθερά επίπεδα μισθών είναι για τον Διευθυντή 50-70 λίρες το χρόνο και για τους εκπαιδευτικούς 30 λίρες. Οι δημοδιδάσκαλοι από το 1892 -νόμος ΒΠΕ'- αμείβονται ικανοποιητικά, οι α' τάξης με 150, οι β' τάξης με 120 και οι γ' τάξης με 100 δραχμές τον μήνα. Η Διευθύντρια του Παρθεναγωγείου αμείβεται με το ποσό των 40-50 λιρών, ενώ οι λοιπές νηπιαγωγοί και δασκάλες έχουν αμοιβές που κυμαίνονται από 15-30 λίρες.

Σχετικά με τη μισθοδοσία μετά την ενσωμάτωση: *«Όσον αφορά την περίοδο υποκατάστασης της κοινοτικής εκπαίδευσης από το μοντέλο εκπαίδευσης του Ελληνικού Βασιλείου, θα έπρεπε να διατυπωθεί ο ισχυρισμός ότι η κοινοτική εκπαίδευση ανθίσταται στις συγκεκριμένες τάσεις που διαφαίνονται με την ένταξη των νέων χωρών στο Ελληνικό κράτος, για δύο τουλάχιστον χρόνια. Τα βασιλικά διατάγματα μάλιστα που διαφοροποιούν στην πράξη το προηγούμενο θεσμικό πλαίσιο τίθενται σε ισχύ από το 1914, γεγονός που δεν επιτρέπει άλλες επιπλέον εικασίες. Η κοινοτική εκπαίδευση υποκαθίσταται οριστικά από την κρατική στα 1914».*⁴³⁰

Στα χρόνια που ακολουθούν αναλαμβάνει πλέον το Ελληνικό κράτος τις αμοιβές των εκπαιδευτικών. Από τα μισθολογικά αρχεία που εξέτασα στο ΓΑΚ Φλώρινας,⁴³¹ βρήκα τη μισθοδοσία του 1920 και 1921 για κάποιους διδασκάλους και διδασκάλισσες του Δημοτικού σχολείου Αμυνταίου. Παραθέτω αντιπροσωπευτικά τα παρακάτω στοιχεία :

Δεληνούση Ευδοκία (Απολυτήριον Θ' Παρθεναγωγείου Μοναστηρίου και Διδασκαλικόν Πτυχίον, έτος αποφ. 1908, έτος διορ.1914): Μισθός μηνιαίος μετά προσανξήσεως 260 δρχ, ημέρα παρουσίας 30 δρχ, κρατήσεις υπέρ δημοσίου πάγιο 19% 23,40 δρχ., φόρος καθαρής προσόδου 1,50 δρχ, μετοχικών ταμείων 10,40 δρχ., σύνολον κρατήσεων εν γένει 35,30 δρχ., πληρωτέον τω δικαιούχω υπόλοιπον εκ μισθού 224,70 δρχ., σύνολον πληρωτέον 224,70 δρχ. (μισθοδοσία 7-7-1920) [αλλά ολικόν πιστώσεως ταμείου για την ίδια 249,60δρχ, σύμφωνα με τη μισθοδοσία του 1921]

Παπαρηγορίου Αθανάσιος (Α' Υποδιδάσκαλος, Απολυτήριον Διδασκαλείου Μοναστηρίου 1913): Μηνιαίος Μισθός μετά προσανξήσεως 200 δρχ., ημέρα παρουσίας 30 δρχ., σύνολον πληρωτέον ποσόν 200 δρχ. (μισθοδοσία 1920)

⁴³⁰ Ηλιάδου - Τάχου Σ., «Βαλκανικά Σύμμεικτα», τ.9 , ΙΜΧΑ, σελ.66.

⁴³¹ ΑΒΕ 112 ΣΑΕ 74, ΑΕΕ Διοικ.22.1

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Μητσόπουλος Δημήτριος: Μισθός μηνιαίος 200 δρχ., ημέρα παρουσίας 30 δρχ., κρατήσεις υπέρ δημοσίου πάγιο 19% 18 δρχ., σύνολον κρατήσεων υπέρ δημοσίου 18 δρχ., μετοχικών ταμείων 8,10 δρχ., σύνολον κρατήσεων εν γένει 26,10 δρχ., πληρωτέον τω δικαιούχω υπόλοιπον εκ μισθού 173,90 δρχ., νόμος 1502/1817 (πολεμικών) 20 δρχ., σύνολον πληρωτέον 183,90 (μισθοδοσία 9-7-1920)

Δασκαλόπουλος Γεώργιος: Μηνιαίος μισθός 380δρχ., ημέρα παρουσίας 30 δρχ., κρατήσεις υπέρ δημοσίου πάγιο 19% 34,20 δρχ., κράτηση λόγω προβιβασμού 63,70 δρχ., σύνολο κρατήσεων υπέρ δημοσίου 97,20 δρχ., φόρος καθαρής προσόδου 2,20 δρχ., σύνολον κρατήσεων εν γένει 99,90 δρχ., πληρωτέον τω δικαιούχω υπόλοιπον εκ μισθού 280,10 δρχ., νόμος 1502/1817 (πολεμικών) 32δρχ., σύνολον πληρωτέον 312,10 δρχ. (μισθοδοσία 8-7-1920)

Σταυρίδης Αθανάσιος (δευτεροβάθμιος διδάσκαλος): Μηνιαίος μισθός 380 δρχ., ημέρα παρουσίας 30 δρχ., κρατήσεις υπέρ Δημοσίου πάγιο 19% 34,20 δρχ., λόγω προβιβασμού 63,70 δρχ., σύνολο κρατήσεων υπέρ δημοσίου 97,90 δρχ., φόρος καθαρής προσόδου 1,85 δρχ., σύνολον κρατήσεων εν γένει 99,75 δρχ., πληρωτέον τω δικαιούχω υπόλοιπον εκ μισθού 280,25 νόμος 1502/1817 (πολεμικών) 64 δρχ. σύνολον πληρωτέον 344,25 δρχ. (μισθοδοσία 8-7-1920)

Παπάζογλου Καλυψώ: Μηνιαίος μισθός 250 δρχ., ημέρα παρουσίας 30 δρχ., κρατήσεις υπέρ Δημοσίου πάγιο 19% 22,50 δρχ., σύνολον κρατήσεων 22,50 δρχ., φόρος καθαρής προσόδου 1,30 δρχ., υπέρ μετοχικού ταμείου 10 δρχ., σύνολον κρατήσεων 33,80 δρχ., πληρωτέον τω δικαιούχω υπόλοιπον εκ μισθού 216,20 δρχ., σύνολον πληρωτέον 216,20 δρχ. (μισθοδοσία 7-7-1920)

Θωμαΐδου Ευανθία: (ΑπολυτήριονΥποδιδασκαλείου Νηπιαγωγών Θεσσαλονίκης 1911): Μηνιαίος μισθός240 δρχ., ημέρα παρουσίας 30 δρχ., κρατήσεις υπέρ δημοσίου πάγιο 19% 21,60 δρχ., σύνολο κρατήσεων υπέρ δημοσίου 21,60 δρχ., φόρος καθαρής προσόδου 1,15 δρχ., υπέρ μετοχικού ταμείου 9,60 δρχ., σύνολον κρατήσεων εν γένει 32,35 δρχ., πληρωτέον τω δικαιούχω 207,65 δρχ., σύνολον πληρωτέον 207,65 δρχ. (μισθοδοσία 1920)

Κουκουλέμου Ευδοκία (Νηπιαγωγός): Μηνιαίος μισθός μετά προσαυξήσεως πολυετούς υπηρεσίας 250 δρχ., ημέρα παρουσίας 30 δρχ., ποσόν δεδουλευμένων 250 δρχ., κρατήσεις πάγιο 19% 22,50 , σύνολον κρατήσεων 22,50 δρχ., φόρος καθαρής προσόδου 1,30 δρχ., υπέρ μετοχικού ταμείου 10 δρχ., σύνολον κρατήσεων εν γένει 33,80 δρχ.,

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

πληρωτέον τω δικαιούχω υπόλοιπον εκ μισθού 216, 20, σύνολον πληρωτέον 216, 20 δρχ. (μισθοδοσία 7-7-1920)

Δασκαλόπουλος Γεώργιος (β' τάξεως δημοδιδάσκαλος): Μηνιαίος μισθός 380 δρχ., επίδομα δι' έκαστον τέκνον 5% 38 δρχ., ημέρα παρουσίας 30 δρχ., μισθός και προσαυξήσεις 380 δρχ., μισθός και επιδόματα 418 δρχ., κρατήσεις σύνταξεως 34,20 δρχ., φόρος καθαράς προσόδου 3,45 δρχ., καθαρόν πληρωτέον τω δικαιούχω 380,35 δρχ., ολικόν πιστώσεως ταμείου 418 δρχ. (μισθοδοσία 1921)

Σταυρίδης Αθανάσιος: Μισθός μηνιαίος 380δρχ., επίδομα τέκνων 76 δρχ., ημέρα παρουσίας 30 δρχ., μισθός με προσαυξήσεις 380 δρχ., μισθός με επιδόματα 456 δρχ., κρατήσεις σύνταξης 34,20 δρχ., φόρος καθαράς προσόδου 3,40 δρχ., καθαρόν πληρωτέον 418,40 δρχ., ολικόν πιστώσεως 456 δρχ. (μισθοδοσία 1921)

Μπέλλα Βασιλική (α' τάξεως Δημοδιδασκάλισσα, έτος αποφ.1906, έτος διορ. 1914, έτη υπηρεσίας 8): Μηνιαίος μισθός 340 δρχ., ημέρα παρουσίας 30 δρχ., μισθός και προσαυξήσεις 340 δρχ., μισθός και επίδομα 340 δρχ., υπέρ μετοχικού ταμείου 6,80 δρχ., κρατήσεις σύνταξης 30,60 δρχ., φόρος καθαράς προσόδου 3 δρχ., καθαρόν πληρωτέον 299,60 δρχ., ολικόν πιστώσεως ταμείου 333, 20 δρχ. (μισθοδοσία 1921)

Παπαχριστόπουλος Χρίστος (α' τάξεως Δημοδιδάσκαλος): Μηνιαίος μισθός με προσαυξήσεις 400 δρχ., υπέρ μετοχικού ταμείου 216 δρχ., κρατήσεις σύνταξης 36 δρχ., φόρος καθαράς προσόδου 3,95 δρχ., καθαρόν πληρωτέον 344,05 δρχ., ολικόν πιστώσεως 384 δρχ. (μισθοδοσία 1921)

Βλάχου Αθανασία (α' τάξεως νηπιαγωγός): Μηνιαίος Μισθός με προσαυξήσεις 250 δρχ., μισθός με επιδόματα 250 δρχ., υπέρ μετοχικού ταμείου 10 δρχ., κρατήσεις σύνταξης 22,50 δρχ., φόρος καθαράς προσόδου 1,30 δρχ., καθαρόν πληρωτέον 216,20 δρχ., ολικόν πιστώσεως 240 δρχ. (μισθοδοσία 1921)

Μητσόπουλος Δημήτριος (α' τάξεως υποδιδάσκαλος): Μηνιαίος μισθός 200 δρχ., επίδομα τέκνου (1) 20 δρχ., μισθός με προσαυξήσεις 200 δρχ., μισθός με επιδόματα 220 δρχ., υπέρ μετοχικού ταμείου 8,20 δρχ., κρατήσεις σύνταξης 18 δρχ., καθαρόν πληρωτέον 193,80 δρχ., ολικόν πιστώσεως 211, 80 δρχ. (μισθοδοσία1921).

8.4. Η Υπόθεση ABECEDAR στο Αμύνταιο

Οι διακυμάνσεις των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων από την εφαρμογή της συνθήκης του Νειγύ οδήγησαν το φθινόπωρο του 1924 σε νέα προσέγγιση. Στις 29 Σεπτεμβρίου υπογράφηκε στην έδρα της Κοινωνίας των εθνών στη Γενεύη από τους αντιπροσώπους της Ελλάδας και της Βουλγαρίας, Νικόλαο Πολίτη και Χρήστο Καλφώφ, Πρωτόκολλο με

τίτλο «Προστασία της βουλγαρικής μειονότητας στην Ελλάδα».⁴³² Η καινοτομία του ήταν ότι για πρώτη φορά αναγνωριζόταν από επίσημο ελληνικό κείμενο βουλγαρική μειονότητα στη Μακεδονία και η ελληνική κυβέρνηση αναλάμβανε την υποχρέωση να εξασφαλίσει στα πρόσωπα που ανήκαν στη βουλγαρική μειονότητα μια δίκαιη μεταχείριση σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών (1920). Μετά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου άρχισε ένας διπλωματικός μαραθώνιος εντατικών διαπραγματεύσεων ανάμεσα σε Ελλάδα και ΚΤΕ για την εφαρμογή των διατάξεων. Οι συνομιλίες διεξήχθησαν μέχρι τον Ιανουάριο του 1925 μεταξύ αξιωματούχων της ΚΤΕ και της ελληνικής κυβέρνησης, ενώ στο μεταξύ οι αντιδράσεις στο εσωτερικό της Ελλάδας για την υπογραφή του Πρωτοκόλλου είχαν κορυφωθεί. Παράλληλα οι διπλωματικές σχέσεις με την Σερβία επιδεινώθηκαν και το Βελιγράδι προχώρησε σε καταγγελία της ελληνοσερβικής Συνθήκης Συμμαχίας του 1913. Τελικά στις 2 Φεβρουαρίου 1925 το Ελληνικό Κοινοβούλιο μετά από ψηφοφορία απέρριψε το Πρωτόκολλο και λίγο αργότερα στις 14 Μαρτίου η ΚΤΕ απάλλαξε την Ελλάδα από τις υποχρεώσεις της που πήγαζαν από την υπογραφή του. Η ανάκληση του Πρωτοκόλλου δε σήμαινε όμως πως η Ελλάδα θα μπορούσε να αγνοήσει τις μειονοτικές υποχρεώσεις της που πήγαζαν από τη Συνθήκη των Σεβρών. Βέβαια η δέσμευση αυτή δεν υλοποιήθηκε τελικά, αφού η κατάσταση εκτονώθηκε με την αποδέσμευση που πέτυχε η Ελλάδα από την Κοινωνία των Εθνών έναντι των υποχρεώσεων της από την αποδοχή των όρων του Πρωτοκόλλου. Μάλιστα ο Γενικός Γραμματέας της ΚΤΕ Eric Drummond υπέβαλε τρία ερωτήματα στην ελληνική κυβέρνηση σχετικά με τους σλαβόφωνους και ζητούσε απάντηση που απέστειλε δύο μήνες αργότερα (29 Μαΐου 1925) ο Β. Δενδραμής (Επιτετραμμένος της Ελλάδας στην ΚΤΕ). Μέσα σε αυτά τα πλαίσια στα τέλη του 1925 με νομοθετικό διάταγμα ιδρύθηκε στη Βόρειο Ελλάδα ιδιαίτερο τμήμα στοιχειώδους εκπαίδευσης για την καλύτερη διοίκηση και εποπτεία των ξενόφωνων σχολείων. Και αυτό ήταν μόνο η αρχή. Η εκτόνωση της κατάστασης όμως ήταν προσωρινή, γιατί η κρίση αναβίωσε με την απόπειρα της Κυβέρνησης Πάγκαλου να αναγνωρίσει «σερβική» μειονότητα στη Μακεδονία ως αντιπερισπασμό στις βουλγαρικές αξιώσεις. Σύμφωνα με τις εφημερίδες της εποχής *Ελεύθερο Βήμα*⁴³³ και *Μακεδονικά Νέα*⁴³⁴ το μοντέλο αυτό περιλάμβανε τη δημιουργία μειονοτικών σχολείων, όπου υπάρχει αίτημα 40 παιδιών 6-12 ετών, τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως υποχρεωτική ή την εναλλακτική δυνατότητα της φοίτησης στα ελληνικά σχολεία με παράλληλη διδασκαλία της μητρικής γλώσ-

⁴³² Τούντα - Φεργάδη Αρετή (1982), *Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες. Το πρωτόκολλο Καρφώφ 1924-25*, Θεσσαλονίκη, Διδακτορική Διατριβή

⁴³³ *Ελεύθερο Βήμα*, 4.9.1924/5

⁴³⁴ *Μακεδονικά Νέα*, 4.9.1924/5

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

σας.⁴³⁵ Άρα το μοντέλο επέβαλε την πολιτισμικά ισχυρότερη κουλτούρα, την ελληνική, επέτρεπε όμως και τη συντήρηση της πολιτισμικής ετερότητας. Τα τεχνικά προβλήματα όμως ήταν τεράστια, διότι η διδασκαλία της σλαβικής προϋπέθετε την ύπαρξη λογοτεχνικής γραπτής σλαβικής γλώσσας, στόχος ανέφικτος την περίοδο εκείνη. Η έλλειψη αυτή, όπως και η έλλειψη αλφαβηταρίων και διδακτικών εγχειριδίων, αντιμετωπίστηκε από επιτροπή αποτελούμενη από βλαχόφωνους φιλόλογους. Η ελληνική κυβέρνηση υλοποιώντας την απόφασή της για χρήση της τοπικής διαλέκτου στα μειονοτικά σχολεία ανέθεσε σε τριμελή ομάδα ειδικών τη σύνταξη ενός αλφαβηταρίου.⁴³⁶ Συγγραφείς ήταν οι Γ. Σαγιαζής, Ι. Παπαζαχαρίου και Ι. Λαζάρου, φιλόλογοι, βλαχόφωνοι στην καταγωγή, οι οποίοι γνώριζαν την τοπική σλαβική διάλεκτο της Μακεδονίας. Μάλιστα ο Γεώργιος Σαγιαζής είχε ασχοληθεί ήδη από την εποχή του Μακεδονικού Αγώνα με τη μελέτη των διαφόρων γλωσσικών ομάδων της Μακεδονίας. Είχε μάλιστα συντάξει έκθεση αναφορικά με τη ρουμανική προπαγάνδα, είχε συλλέξει υλικό για τα ήθη και έθιμα των Ελληνοβλάχων και για τη γλώσσα και καταγωγή των Κουτσοβλάχων. Παράλληλα το Υπουργείο Εξωτερικών του είχε χορηγήσει υποτροφία 250 φράγκων μηνιαίως για να βγει στο εξωτερικό και να ασχοληθεί με τη μελέτη των διαφόρων φυλών της Βαλκανικής.⁴³⁷ Η επιτροπή αυτή προέβη στην εκπόνηση του σλαβικού αλφαβηταρίου *Abecedar*, (EIKONA 43) γιατί σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της θα μπορούσε να παρέμβει στην εκπαιδευτική πράξη των δίγλωσσων σχολείων της Μακεδονίας. Το αλφαβητάριο αυτό έκανε χρήση του λατινικού αλφαβήτου για την καταγραφή των σλαβικών σημαινομένων, κάτι που οδήγησε στην απόρριψή του από όλες τις πλευρές, κυρίως από τη Βουλγαρία. Παρά τη συγγραφή του αλφαβηταρίου ήδη από το 1925, η ελληνική κυβέρνηση ήταν δισταχτική να το διανεμίει. Το αναγνωστικό τελικά διανεμήθηκε πειραματικά τον Ιανουάριο του 1926, στην περιοχή του Αμυνταίου, προκαλώντας έντονες αντιδράσεις, διαμαρτυρίες δασκάλων (κακοποιήθηκαν κάποιοι δάσκαλοι), ακόμα και καύση βιβλίων.⁴³⁸ Λίγες μέρες αργότερα, την 1^η Φεβρουαρίου 1926, πραγματοποιήθηκε συλλαλητήριο στο Αμύνταιο με τη συμμετοχή ελληνόφωνων και σλαβόφωνων. Η άποψη που κυριάρχησε στο συλλαλητήριο και αποτυπώθηκε στον τύπο ήταν ότι τα ιδιώματα του μακεδονικού χώρου ήταν κληροδότημα των χρόνων

⁴³⁵ Ηλιάδου - Τάχου, Σ.(2006). *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του μακεδονικού ζητήματος. Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας*. Αθήνα: Gutenberg, σελ.38

⁴³⁶ Μιχαηλίδης, Ιάκωβος(1999). *Μειονοτικές ευαισθησίες και εκπαιδευτικά προβλήματα: η περίπτωση του Abecedar στο Γλώσσες, αλφάβητα και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια(επιμέλεια Κ., Τσιτσελίκης)*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΕΜΟ, σελ. 117-144

⁴³⁷ Μιχαηλίδης, Ι.,όπ.π., σελ 134, παραπομπή 15

⁴³⁸ Α.Υ.Ε./1926/Β/37, «Εκπαιδευτικά σλαβοφώνων», Τηλεγράφημα Χωροφυλακής Σόροβιτς προς το Υπουργείο των Στρατιωτικών, Σόροβιτς, 29 Ιανουαρίου, αρ. πρωτ. Επ. 280/1

της δουλείας, ότι η ψυχή των ανθρώπων ήταν ελληνική και ότι θεωρούσαν τα αλφαβητάρια άχρηστα και επιζήμια, αφού επιθυμούσαν τη διδασκαλία στη γλώσσα των πατέρων τους. Ο Γεώργιος Μόδης⁴³⁹ περιγράφει το περιστατικό στην εφημερίδα Μακεδονία: «*Μίαν καλήν πρωίαν προ ολίγων ημερών διενεμήθησαν υπό των διδασκάλων Σόροβιτς εις τους μαθητάς του εκεί δημοτ. σχολείου τα περίφημα σλαβομακεδονικά αλφαβητάρια, τα οποία απροόπτως όλως και ιεροκρυφίως, είχε προσκομίσει την προτεραίαν ο κ. επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων Φλωρίνης. Οι μαθητές εκόντες άκοντες τα επήραν, τα περιειργάσθησαν με πολλήν περιέργειαν και στο πρώτο διάλειμμα το έσκασαν. Οι μεγαλύτεροι τα έσχισαν και τα πέταξαν. Άλλοι έτρεξαν να τα επιδείξουν εις τους οικείους των. Συναγερμός τότε εκηρύχθη αυτοστιγμεί εις την ειρηνικήν πολίχνην.....*». Την ίδια μέρα εκδόθηκε επίσης και ψήφισμα που στρεφόταν κατά της διδασκαλίας του αναγνωστικού στην εφημερίδα Εφημερίς των Βαλκανίων,⁴⁴⁰ κοινοποιήθηκε μάλιστα στο Υπουργείο Εξωτερικών και ζητήθηκε η μεταβίβασή του στην ΚΤΕ. Το περιεχόμενό του ήταν το εξής:⁴⁴¹

«Απαξάπαντες κάτοικοι και γονείς τέκνων φοιτώντων σχολεία Σόροβιτς πληροφορηθέντες παρά τέκνων των εισαγωγήν διδασκαλίας σλαβικού ιδιώματος, συμεριζόμενοι δικαίαν αγανάκτησιν και διαμαρτυρίαν τέκνων των δι' εισαγωγήν εν διδακτηρίοις ανεπιθυμήτου γλώσσης, συνελθόντες σήμερον εν αγανακτήσει εις αυτόβουλον και αυθόρμητον συγκέντρωσιν ομοφώνως εκφράζομεν πόνον διά τελούμενον ανοσιούργημα ημετέρας Κυβερνήσεως διατάξασας εισαγωγήν ανεπιθυμήτου γλωσσικού ιδιώματος. Ψηφίζομεν, εξορκίζομεν Κυβέρνησιν διαβιβάση Κοινωνίαν Εθνών έντονον διαμαρτυρίαν ημών τε και τέκνων διά τελουμένην βαρείαν προσβολήν εθνικής φιλοτιμίας και ελληνικής συνειδήσεως.

Διαπιστούμεν εμμονήν μέχρι θανάτου πάτρια θέσμια και ελληνικήν Μεγάλου Αλεξάνδρου ένδοξον γνησίαν παράδοσιν. Διακηρύττομεν ανάληψη αιματηρού πλέον αγώνος κατά πάσης βιαίας και ανελευθέρας επιβουλής πατρίω ελληνική γλώσση ημών.

*Αποκρούομεν εισαγωγήν σχολείοις ημών διδαχής μακεδονοσλαβικής διαλέκτου αναπολούσης εποχήν βίας, απειλής, τρόμου, αγχόνης, αιωνίων μέσων βουλγαρικής τακτικής. Ορίζομεν Επιτροπήν εκ των κ. Χατζητρύφωνος, Ι. Τράικου, Ν. Χατζημήτσεφ και Δ. Πέτρου Δίνε και εντελλόμεθα υποβάλη τηλεγραφικώς ψήφισμα Πρόεδρον Κυβερνήσεως και Κοινωνίας Εθνών».*⁴⁴²

Στις 6 Φεβρουαρίου 1926, ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, Θεόδωρος Δ. Πάγκαλος συναντήθηκε με τον υπουργό εξωτερικών Λουκά Κανακάρη-Ρούφο και από κοινού απο-

⁴³⁹ Εφημερίδα «Μακεδονία», 9 Φεβ 1926.

⁴⁴⁰ 2 Φεβρουαρίου 1926

⁴⁴¹ Εφημερίς των Βαλκανίων, 2 Φεβρουαρίου 1926

⁴⁴² Μιχαηλίδης, Ι., όπ.π., σελ. 141-2

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

φάσισαν την προώθηση του αναγνωστηρίου στα σχολεία.⁴⁴³ Ωστόσο, παρά τις επίσημες διαβεβαιώσεις, το εγχείρημα, εν τέλει, εγκαταλείφθηκε. Τα περισσότερα αντίτυπά του καταστράφηκαν αμέσως, ενώ ορισμένα από αυτά που διανεμήθηκαν στις προβλεπόμενες περιοχές καταστράφηκαν από τις τοπικές αστυνομικές αρχές. Παρά το γεγονός όμως ότι η Κυβέρνηση Πάγκαλου αποπειράθηκε να δημιουργήσει στο πεδίο της εκπαιδευτικής πράξης με το αλφαβητάριο αυτό σεβική μειονότητα, οι θέσεις της Κυβέρνησης στο θέμα της σχολικής γλώσσας, που έπρεπε να ακολουθείται στην εκπαίδευση των ξενοφώνων της Μακεδονίας ήταν αντιμεταρρυθμιστικές, επανήλθαν οι απόψεις για τη χρήση της καθαρής και επανέφεραν την παλιά φρασεολογία περί «μαλλιαρών» και «μαλλιαρισμού», ενώ επικεφαλής της εκστρατείας κατά της δημοτικής τέθηκε ο Πρόεδρος του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου Ν. Εξαρχόπουλος.⁴⁴⁴

Αντίδραση όμως που να στρέφεται εναντίον του Πάγκαλου δεν αποτυπώνεται στον τοπικό τύπο, ενώ ο Πρόεδρος γίνεται δεκτός με ενθουσιασμό από τους φορείς της πόλης τον Ιούνιο του 1926. Αντιθέτως η πρόταση για το Αλφαβητάρι συσχετίστηκε κατά περίεργο τρόπο με τον Επιθεωρητή Πετρόπουλο, που βλήθηκε ιδιαίτερα από τον τύπο.

Η περιγραφή της αντίδρασης του κόσμου αποδόθηκε με ανάγλυφο τρόπο στην εφημερίδα Φωνή του Λαού και στο άρθρο «Κατά του Σλαβικού Αλφαβηταρίου»:⁴⁴⁵

«Εις το συγκροτηθέν την παρελθούσαν Παρασκευήν εν Σόροβιτις πάνδημον συλλαλητήριον κατά της εισαγωγής εις τα σχολεία των γνωστών μη ελληνικών Αλφαβηταρίων μετά τους κ. Μηνά Εξάρχου, δικηγόρο, και Αμύντα Τολίκα, Κων/νο Χατζητύπη, Γεωργίου και Πρόεδρο του Γεωργικού Συνεταιρισμού Σοροβιτσίου ειπόντα τα εξής: Αγαπητοί Συμπολίται, Η μακρά δουλεία μας εκληρονόμησε μαζί με τα άλλα κακά και διάφορα γλωσσικά ιδιώματα, τα οποία ως γνωστόν εδημιούργησαν την γνωστήν Μακεδονικήν σαλάταν. Αλλά οσοδήποτε κι αν τα ιδιώματα αυτά ήσαν πολύ ή ολίγον ξένα προς την εθνικήν μας γλώσσα, η ψυχή μας απέμεινε και διετηρήθη πάντοτε ελληνική. Απόδειξη τούτου αι πολλά και μεγάλα θυσίαι μας εις τον βωμόν της ελληνικής ιδέας. Σήμερον συνήλθομεν όλοι, άνδρες και γυναίκες, δια να διαμαρτυρηθώμεν κατά της κυβερνητικής αποφάσεως, όπως εισαγάγει εις τα σχολεία μας αλφαβητάριον γραμμένον εις γλώσσαν μη ελληνικήν, το οποίον μας είναι εντελώς άχρηστον και επιζήμιον, και συνέλθομεν να διαδηλώσομεν εις τον πολιτισμένον κόσμον ότι είμεθα Έλληνες και ότι επ' ουδενί λόγω ημπορούμεν να επιτρέψωμεν την

⁴⁴³ Μακεδονία, 7 Φεβρουαρίου 1926

⁴⁴⁴ Φωνή του Λαού, 24-4-1926, Ηλιάδου – Τάχου, ό.π., σελ. 40

⁴⁴⁵ Φωνή του Λαού, 18-12-1926, Ηλιάδου-Τάχου, ό.π., σελ. 73

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

διδασκαλίαν των τέκνων μας εις άλλην γλώσσαν πλην της εθνικής μας ελληνικής. Ζήτω κι η ελληνική Μακεδονία».

Και λίγο μετά σε άρθρο της ίδιας εφημερίδας⁴⁴⁶ με τίτλο «Η γλώσσα καρκίνωμα» αναφερόταν χαρακτηριστικά :

«Οι ξενόφωνοι είναι αρκετές μυριάδες, οι οποίοι είναι αδύνατον να αφομοιωθούν δια των προσφύγων, τους οποίους εγκατέσπειρεν φίρδην μίγδην ο εποικισμός....., αν δεν ληφθούν μέτρα, θα ίδωμεν τους πρόσφυγας αφομοιούμενους. Κατόπιν της αναγνωρίσεως θα εισήγοντο παρ' ολίγον βουλγαρικά αλφαβητάρια, εάν δεν ευρίσκοντο ολίγοι θερμοί πατριώτες εν Σόροβιτς και εν Φλωρίνη να δώσωσιν ένα μάθημα εις τον παλαιοελλαδίτην επιθεωρητήν κ. Πετρόπουλον, προτιμήσαντα να συνδέσει το όνομά του με τον εκβουλγαρισμόν της περιφερείας Φλωρίνης, αντί να υποβάλη αξιοπρεπέστατα την παραίτησίν του και να διατηρήσει αγαθοτάτην μνήμην μεταξύ του διδασκαλικού κόσμου. Αν δεν υπήρχεν η αντίδρασις των ξενόφωνων πλην γνησίων πατριωτών, ούτε τυπογραφείον θα υπήρχε ούτε βιβλιοπωλείον ελληνικόν, ούτε εφημερίς ελληνική θα εξεδίδετο και θα διάβαζον εις την τοπικήν διάλεκτον εφημερίδα, την ομιλουμένην κατ' οίκον και εις την αγοράν».

Τα γεγονότα του Αμυνταίου θορύβησαν την ελληνική κυβέρνηση. Ο Πάγκαλος σε δηλώσεις του τόνισε ότι έδωσε εντολή να διενεργηθούν ανακρίσεις και να τιμωρηθούν όσοι είχαν βιαιοπραγήσει. Τέλος διακήρυξε ότι η κυβέρνησή του θα εκτελούσε πιστά και γρήγορα όλες τις υποχρεώσεις της χώρας έναντι της ΚΤΕ.⁴⁴⁷ Παρά τις επίσημες διακηρύξεις όμως για διανομή και διδασκαλία των αλφαβηταρίων το σχέδιο δεν προχώρησε. Το Μάιο του 1926 ο Διευθυντής Ασφαλείας του Κράτους Γ. Φεσσόπουλος ζήτησε από το Υπουργείο Εξωτερικών να τον ενημερώσει σχετικά με το πού βρισκόταν το ζήτημα των αλφαβηταρίων. Τόνισε μάλιστα ότι σύμφωνα με ασφαλείς πληροφορίες που είχε, τυχόν νέα απόπειρα για διανομή τους θα οδηγούσε σε επανάληψη των γεγονότων του Αμυνταίου.⁴⁴⁸

9. Συμπεράσματα -Συζήτηση

Το Αμύνταιο (Σόροβιτς πριν το 1928) αρχίζει να αναπτύσσεται αισθητά στα τέλη του 18^{ου} αι. με εισροή κατοίκων από τις γύρω περιοχές (ήταν πρώην τσιφλίκι του Αλή Πα-

⁴⁴⁶ Φωνή του Λαού, 6-7-1927, Ηλιάδου-Γάχου, ό.π., σελ. 73-4

⁴⁴⁷ Εφημερίδα των Βαλκανίων, 2 Φεβρουαρίου 1926

⁴⁴⁸ Μιχαηλίδης, Ι., ό.π., σελ 143-44, Α.Υ.Ε./1926/Γ/63/η, Β/37. «Ελληνοβουλγαρική μετανάστευσις – Μειονότητες». Γ., Φεσσόπουλος προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 11 Μαΐου 1926, αρ. πρωτ. Εμπ. 382/2

σά και του Ρεούφ Πασά). Η κωμόπολη παρουσίασε ραγδαία άνοδο από τις αρχές του 20^{ου} αι., έγινε κέντρο της ευρύτερης περιοχής και πήρε τα πρωτεία από την κωμόπολη Εξήσου, που πρωτοστατούσε μέχρι τότε. Η κοινωνία του Αμυνταίου παρουσιάζει από τις αρχές του 20^{ου} αι. ανάπτυξη σε όλους τους τομείς της και σ' αυτό καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η δημιουργία του σιδηροδρόμου που μετέτρεψε σε λίγα χρόνια το χωριό σε ακμαϊότατη πόλη με όλα τα είδη καταστημάτων, όλες τις δημόσιες υπηρεσίες και πληθώρα επαγγελματικών ομάδων. Το τρένο για το Αμύνταιο και γενικότερα τη Δυτική Μακεδονία δεν ήταν απλά ένα μεταφορικό μέσο αλλά ο πνεύμονάς τους. Η διέλευση του τρένου από το Αμύνταιο στις αρχές του 20^{ου} αι. έβγαλε τους κατοίκους από την απομόνωση, πρόσφερε τεράστιες ευκαιρίες για οικονομική άνθηση και μετέτρεψε το Αμύνταιο από μια απλή κωμόπολη σε βασικό εμπορικό και διαμετακομιστικό κέντρο της Δυτικής Μακεδονίας.⁴⁴⁹

Το Αμύνταιο και η περιοχή του συγκλονίστηκε από τα ταραχώδη γεγονότα της περιόδου 1903-8 και πρόσφερε πολλά στον Μακεδονικό Αγώνα με πολλούς θυσιασθέντες πατριαρχικούς Έλληνες κατοίκους κατά των Βουλγάρων. Κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο εδώ συντελέστηκε η φονικότερη μάχη του, η μάχη του Σόροβιτς, και στον βάλτο της Χειμαδίτιδας συντελέστηκε το αιματηρό ατύχημα της πολύπαθης Νης Μεραρχίας του Σχη Ματθαίουπουλου στις 23-24 Οκτωβρίου 1912, μετά από ύπουλο χτύπημα μικρής τουρκικής ομάδας στα μετόπισθεν του ελληνικού στρατού, που προκάλεσε πανικό. Όμως και κατά τον Α΄ και Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η περιοχή Ξινού Νερού-Αμυνταίου ήταν κέντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων. Απελευθερώθηκε τελικά η ιστορική περιοχή Αμυνταίου στις 31 Οκτωβρίου 1944, γνώρισε νέες περιπέτειες κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο και τελικά από το 1949 και μετά απολαμβάνει μια συνεχή περίοδο σταθερότητας, ανάπτυξης και ευημερίας.

Οι κάτοικοι σε όλη αυτή τη χρονική περίοδο από τον 19^ο αι. ως το 1950 γνώρισαν πολλά και συνταρακτικά γεγονότα, αντιμετώπισαν προβλήματα και προκλήσεις, πάλεψαν για τον τόπο τους και κατάφεραν να τον οδηγήσουν σε αξιόλογη οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική και πνευματική ανάπτυξη. Μεγάλο ήταν το ρεύμα προσφύγων που εγκαταστάθηκαν κυρίως στην λεκάνη του Αμυνταίου (κι όχι μέσα στο ίδιο το Αμύνταιο) μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ωστόσο παρά τις πρώτες δυσκολίες, τα προβλήματα και τις διαφορές έγιναν τελικά δεκτοί από τον ντόπιο πληθυσμό, επετεύχθη η αποκατάσταση και η ενσωμάτωσή τους και οι πρόσφυγες πρόσφεραν με τη σειρά τους πολλά στην τοπική κοινωνία/οικονομία/πολιτισμό/δημογραφική εξέλιξη, μια προσφορά αισθητή στα πλαίσια

⁴⁴⁹Χασιώτης Ηλίας, «Η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου», σελ.139

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

της πολύχρονης ειρηνικής συνύπαρξης και συμβίωσης των κατοίκων. Είναι γεγονός αδι-
αμφισβήτητο επίσης η τεράστια συμβολή τους στην ενίσχυση της εθνολογικής σύνθεσης,
σε μια περιοχή με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά λόγω της πολυπολιτισμικότητάς της, πριν την
ενσωμάτωσή της στο νεοελληνικό κράτος. Με την παρούσα διπλωματική εργασία πέτυχα
όσον αφορά τη συγκεκριμένη υποενότητα των προσφύγων: Να ενημερωθώ καλύτερα για
την ιστορία αυτού του τόπου (για την οποία οι γνώσεις μου ήταν ελλιπείς λόγω της διαφο-
ρετικής καταγωγής μου), τη σύσταση του πληθυσμού του, τη συμβίωση των κοινωνικών
ομάδων, τις διαφορές μεταξύ τους σε όλους τους τομείς (μικροϊστορία). Να γνωρίσω την
ιστορία, τον πολιτισμό, τον πόνο του ξεριζωμού αλλά και τη δύναμη, την ελπίδα και το
πείσμα των προσφύγων. Να συνειδητοποιήσω την τεράστια προσφορά των προσφύγων σε
όλους τους τομείς της κοινωνίας της περιοχής, δίνοντας έτσι μια κοινωνική διάσταση στην
τοπική ιστορία, και στην εθνολογική ομοιογένεια του πληθυσμού. Να διαπιστώσω τέλος
τη διαχρονικότητα του προσφυγικού ζητήματος, να συγκρίνω τις δυσκολίες, τις ανάγκες
και την ψυχολογία των προσφύγων τότε και σήμερα, που το «προσφυγικό» κυριαρχεί και
αποτελεί ένα οξύτατο κοινωνικό πρόβλημα ιδιαίτερα για τη χώρα μας αλλά και παγκοσμί-
ως. Η προσφυγιά είναι αναπόσπαστο κομμάτι του πολέμου και δυστυχώς ο πόλεμος έχει
τις ίδιες συνέπειες σ' όλες τις εποχές και σ' όλους τους λαούς.

Το Σόροβιτς (Αμύνταιο) ήταν από τα χωριά της περιφέρειας Φλώρινας που από
νωρίς, στα τέλη της Οθωμανοκρατίας, αλλά φυσικά και αργότερα ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα
για την ελληνική εκπαίδευση και την ίδρυση και βελτίωση του δημοτικού του σχολείου.
Μεγάλες ήταν πάντα οι προσπάθειες και το μέλημα τόσο του «Συλλόγου προς διάδοσιν
των ελληνικών γραμμάτων» όσο και του Ελληνικού Προξενείου Μοναστηρίου και της το-
πικής κοινότητας για ενίσχυση της ελληνικής εκπαίδευσης στην περιοχή, ενώ αρκετά ι-
κανοποιητικός για την εποχή ήταν και ο αριθμός των μαθητών, αγοριών και κοριτσιών,
που φοιτούσαν στο τοπικό Δημοτικό σχολείο και το Νηπιαγωγείο, και των δασκάλων και
νηπιαγωγείων που δίδαξαν σ' αυτά. Οι εκθέσεις των Επιθεωρητών εκπαίδευσης μας δί-
νουν πολλές πληροφορίες για την εκπαιδευτική δραστηριότητα στο σχολείο του Σόροβιτς
μετά την απελευθέρωση, ενώ πολύ λιγότερα είναι τα στοιχεία που διαθέτουμε γι' αυτήν
πριν την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος. Δυστυχώς δεν υπάρχουν εκθέσεις Επιθεωρη-
τών και γραπτές πηγές για την εκπαίδευση στο Αμύνταιο μετά το 1935, αφού καταστρά-
φηκε το αρχείο του τοπικού γραφείου μετά την παύση της λειτουργίας του. Ό,τι γνωρίζου-
με είναι κυρίως από προφορικές μαρτυρίες. Οι εκθέσεις μάς πληροφορούν για την κατά-
σταση του δημοτικού σχολείου σε τακτά χρονικά διαστήματα, τις βελτιώσεις του ως προς

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

το κτίριο και την υλικοτεχνική υποδομή, για τον αριθμό των μαθητών, τις παιδαγωγικές μεθόδους, τον τρόπο διδασκαλίας, τα μαθήματα, τους δασκάλους, ενώ πολύ ενδιαφέρουσα είναι και η αξιολόγησή των τελευταίων από τους Επιθεωρητές Εκπαίδευσης (αξιολόγηση κάποτε ήπια, αντικειμενική και κάποτε σκληρή και προσβλητική, στα όρια καταπάτησης των δικαιωμάτων των υπαλλήλων). Σχετικά με την εκπαίδευση στο Αμύνταιο εφαρμόστηκαν πριν και μετά την απελευθέρωση (κυρίως μετά πιο οργανωμένα) μέτρα για τη βελτίωσή της, όπως και σε άλλες περιφέρειες και περιοχές την ίδια εποχή. Είναι πάντως αλήθεια ότι και το ελληνικό κράτος ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για την εκπαίδευση στην περιοχή Αμυνταίου, αφού κατά τα έτη 1926-28 δόθηκαν τα περισσότερα χρήματα απ' όλη την περιφέρεια Φλώρινας στο Αμύνταιο για την κάλυψη των εκπαιδευτικών του αναγκών. Πολύ ενδιαφέρουσα για την εκπαιδευτική ιστορία του Αμυνταίου αποτελεί βέβαια η υπόθεση Abecedar, η οποία απέδειξε περίτρανα την αντίσταση των κατοίκων του στις πολιτικές σκοπιμότητες της κεντρικής κυβέρνησης, στα πολιτικά παιχνίδια και τις προκλήσεις της εποχής αλλά και την προσπάθειά τους να διατηρήσουν την ιστορία και την παράδοσή τους.

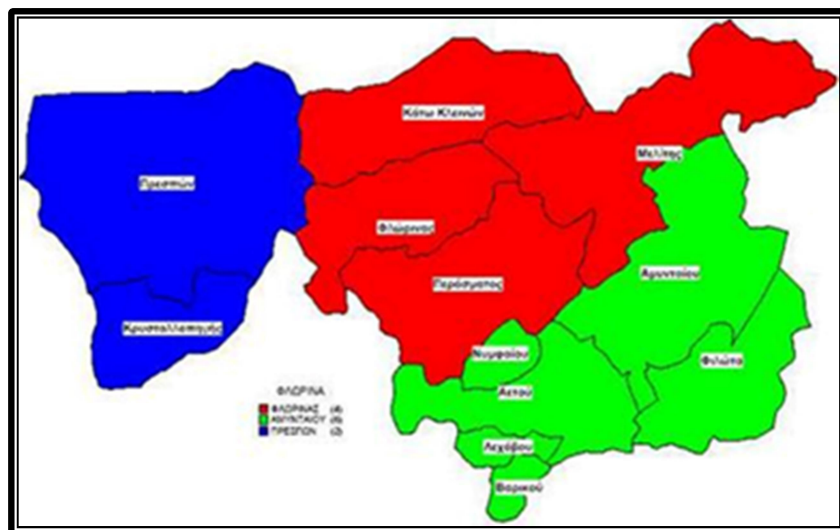
Ανακεφαλαιώνοντας, το Αμύνταιο έζησε από κοντά όλα σχεδόν τα δραματικά γεγονότα της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, αρχίζοντας από τον Μακεδονικό αγώνα και τους Βαλκανικούς πολέμους και φτάνοντας ως τον Εμφύλιο πόλεμο. Το σημαντικότερο όμως συμπέρασμα είναι ότι το Αμύνταιο, ένας ασήμαντος οικισμός, πρώην τουρκικό τσιφλίκι κατά τον 19^ο αι., μεταμορφώθηκε με την έλευση του σιδηροδρόμου αλλά και λόγω των πλεονεκτημάτων της αμυνταιώτικης γης σε μια ευημερούσα κωμόπολη, γεμάτη ζωή, ένα σπουδαίο εμπορικό κέντρο και συγκοινωνιακό κόμβο της ευρύτερης περιοχής τουλάχιστον μέχρι το 1950, περίοδο με την οποία ασχολείται η συγκεκριμένη εργασία. Αυτή η μεταμόρφωση και η αλλαγή αποδεικνύει περίτρανα πως τα έργα υποδομής αποτελούσαν και αποτελούν μέχρι σήμερα σημαντικό μοχλό ανάπτυξης μιας περιοχής σε όλους τους τομείς της κοινωνίας και οικονομίας.

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ: ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ- ΧΑΡΤΕΣ-ΓΡΑΠΤΕΣ ΠΗΓΕΣ

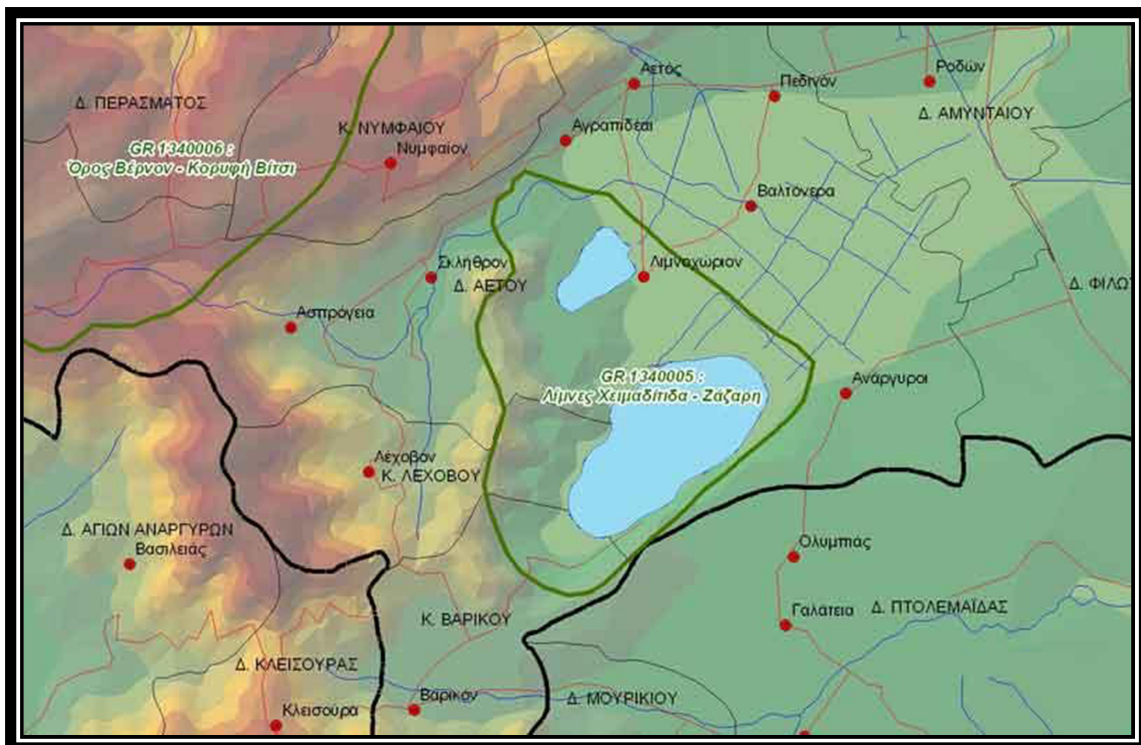
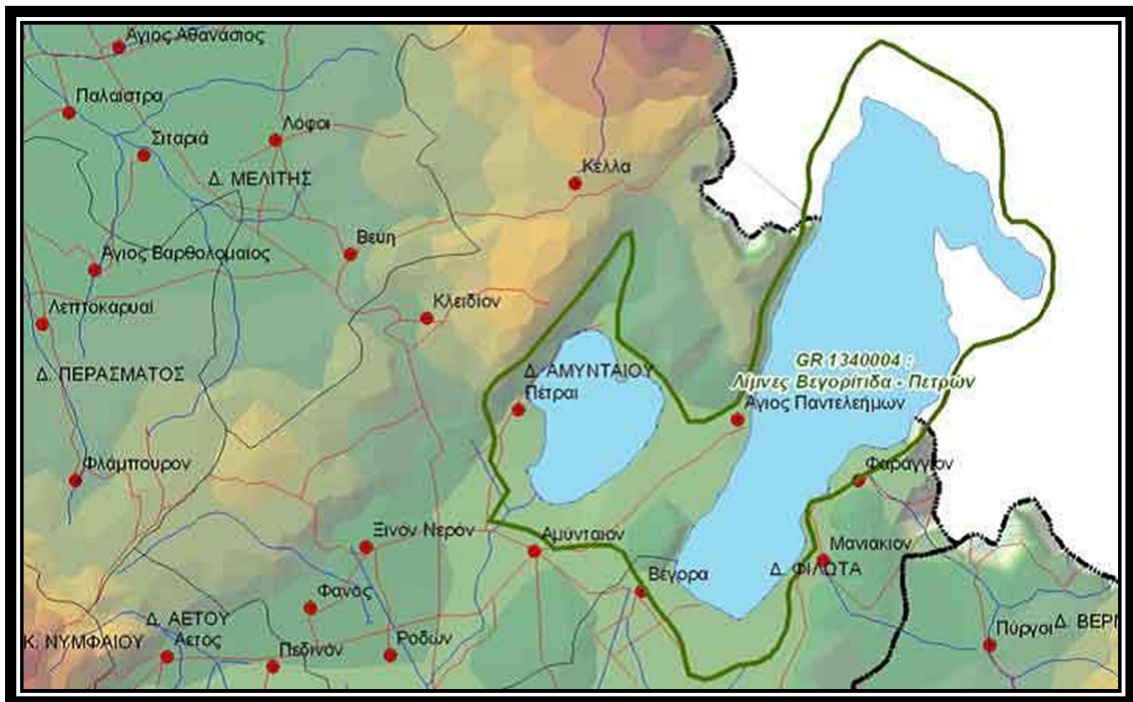

1. Αγροτικό σπίτι με κάρο, Σόροβιτς, 1926 (ΠΗΓΗ: elia.gr)

2. Χάρτης του Δήμου Αμυνταίου (<https://florina.pdm.gov.gr>)

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

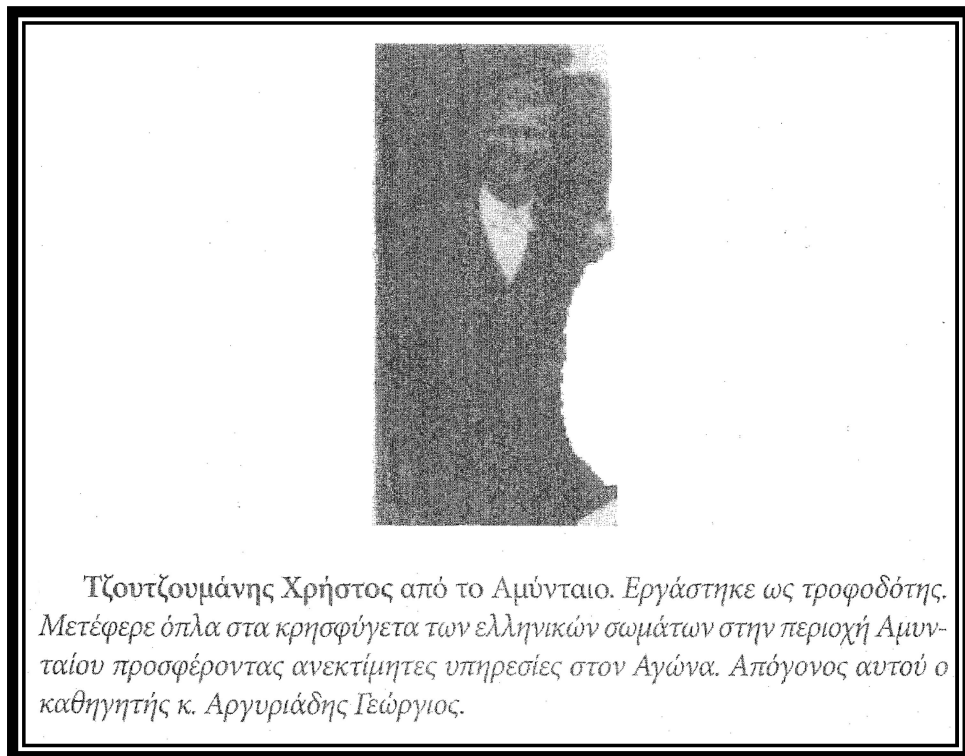

3. Χάρτες με τις λίμνες της περιοχής Αμυνταίου(www.amyntaio.gr)

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

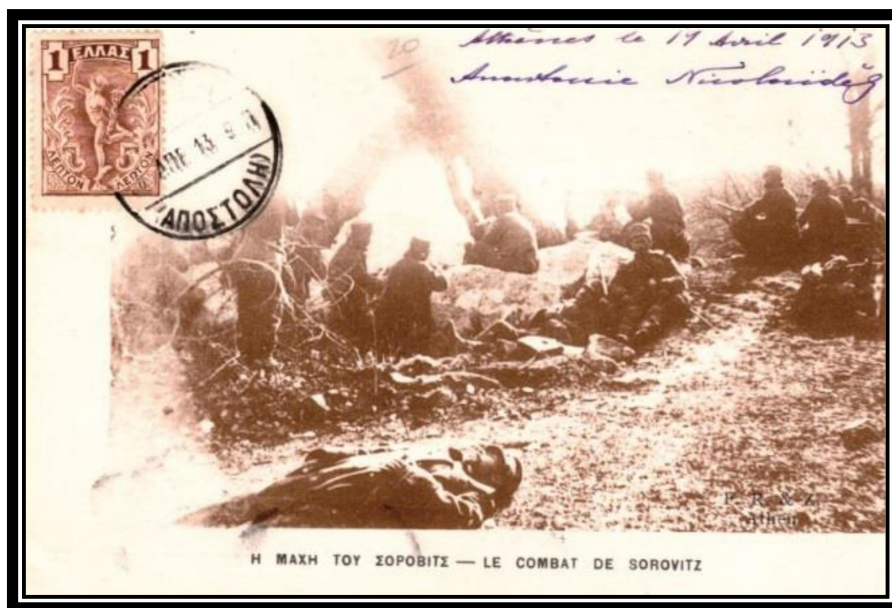
4. Καρτ ποστάλ με την ολοκληρωτική καταστροφή του Σόροβιτς(www. delcampe.net-Amyntaio in black&white)

5. Ο Χρήστος Τζουτζουμάνης (ΠΗΓΗ: Αντιγόνη Τσάμη, Ηρωικές μορφές του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή Φλώρινας)

6. Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος, μάχη κοντά στη Μπάνιτσα (Βεύη).

7. Από τη μάχη του Σόροβιτς (καρτ-ποστάλ 1913)

8. ΠΗΓΕΣ ΜΑΧΗΣ ΣΟΡΟΒΙΤΣ

«Εν ριπή οφθαλμού, η 5η Μεραρχία αποσυντεθείσα ετράπη εις άτακτον φυγήν, συμπαρασύρουσα τους κατοίκους των ενδιάμεσων χωρίων, που σε 24ωρη φυγή βρέθηκαν στην Κοζάνη και Σέρβια. Ο αιφνιδιασμός αυτός διδάσκεται μέχρι σήμερα στη σχολή Ευελπίδων, ως κλασικό παράδειγμα του τι συνέπειες μπορεί να υποστεί ένα στράτευμα, όταν όχι μόνο εν κινήσει αλλά και εν στάσει δεν λαμβάνει μέτρα ασφαλείας (εμπροσθοφυλακή, οπισθοφυλακή, πλαγιοφυλακή)».

ΠΗΓΗ (1/4): Λιάνης, Θεμιστοκλής (1999), *Αμύνταιο*, σσ.14

«...Ο πανικός εν τω μεταξύ μεταδόθηκε ραγδαίως σ' όλα τα τμήματα. Τα οποία πανικοβλημένοι συμπύσσονται στη Φιλώτα κι εκείθεν προς Κοζάνη. Ελάχιστα μόνο τμήματα συμπτήχθηκαν οργανωμένα. Όλες οι προσπάθειες του Μεράρχου και των Αξκών να συγκρατήσουν τους πανικοβληθέντες άνδρες απέβησαν άκαρπες. Έτσι η μεραρχία από της 10ης πρωϊνής ώρας της 24.10.1912, εγκαταλείψασα τις αμυντικές θέσεις στα υψώματα Σωτήρος και Αμύνταιο, ευρίσκεται εν διαλύσει και σε άτακτη φυγή. Τα Αμύνταιο μόλις χάρηκε την ελευθερία του ξανασκλαβώνεται τη 24.11. Κατά του πολεμικού ανταποκριτή της τότε εφημερίδος "εσπερινός ταχυδρόμος" το Μιλάνου οι Τούρκοι επυρπόλησαν την πόλη του Αμυνταίου και κάναν σ' αυτό πολλές θηριωδίες.»

ΠΗΓΗ (2/4): Μουτσόμπамπας -Πέκος, Αθανάσιος (1996), «Η Μάχη του Αμυνταίου» στη *Εφημερίδα: Φωνή της Φλώρινας*», φύλλο της 26.9.1996.

«...Η εντολή της V Μεραρχίας μένει η αυτή, δηλαδή να καλύπτει το αριστερόν και τα νώτα της Στρατιάς. Αφού όμως η στρατιά εξήλθεν ήδη εις την πεδιάδα των Γιαννιτσών, δεν είναι πλέον αναγκαίον να μην υπερβή το Ναλμπάνκιοϊ (Περδίκας). Τουναντίον επιτυχής επιθετική ενέργεια της Μεραρχίας προς Βορράν εξασφαλίζει καλλίτερον το αριστερόν και τα νώτα της Στρατιάς. Συνεπώς εις την κρίσιν του Διοικητού της V Μεραρχίας εναπόκειται το εάν θα προχωρήση μέχρι Σόροβιτς (Αμύνταιον) και των βορείως αυτού στενών, η και μέχρι Μοναστηρίου. Το μόνον το οποίον ο Διοικητής της V Μεραρχίας δέον να έχη υπ' όψιν του είναι αν μην εκτεθεί εις ήτταν καθόσον η μεν Στρατιά δεν θα είναι εις θέσιν να τον συνδράμη, η δε ατυχία του θα επηρεάση κακώς το σύνολο των επιχειρήσεων. Αι απομείνασαι εις την Κεντρική και Δυτικήν Μακεδονίαν δυνάμεις είναι ασήμαντοι. Πιθανόν όμως αυταί να επαυξηθώσιν εκ των υποχωρησάντων εκ Σκοπίων εχθρικών τμημάτων, ηττηθέντων υπό του Σερβικού Στρατού. Εις τον Μέραρχον εναπόκειται να κρίνη την κατάστασιν και να αποφασίση.

Δέον να έχω τακτικώς καθ' εκάστην ειδήσεις της Μεραρχίας είτε τηλεγραφικώς μέχρι Κοζάνης και εκείθεν δι' αυτοκινήτων τη φροντίδι μου, είτε εκ Σόροβιτς (Αμύνταιον) και εκ Μοναστηρίου, όταν μεταβείτε εκεί τηλεγραφικώς δια Βερροίας».

Βέρροια 16 – X – 12 ώρα 4 εσπέρας

Κωνσταντίνος

ΠΗΓΗ (3/4): ΔΙΣ/ΓΕΣ (1987), *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα: ΔΙΣ, σ.42-43

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Ἐκεῖνο τὸ βράδυ, ὡς ἐγνώσθη ἀπὸ αὐτόπιας τῆς καταστάσεως, τὸ Στρατηγεῖον τῆς Μεραρχίας δὲν συνεφώνει ὡς πρὸς τὰς ἐπιβαλλομένας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τῆς ἐπομένης. Μερικοὶ ἀξιωματικοί, νομίζοντες ὅτι ἰσχυρὸς ἐχθρικός ὄγκος θὰ ἐκτυποῦσε καὶ πάλιν τὴν Μεραρχίαν, ἤρχισαν συμβουλευόντες ὅπως ἐγκαταλειφθῆ ἡ Κοζάνη καὶ ὀχυρωθῆ ἡ τοποθεσία πέραν τοῦ Ἀλιάκμονος.

Ὁ κ. Ματθαιόπουλος ἦτο ἀνένδοτος. Μ' ὅλην τὴν συντριβὴν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν, τὴν ὁποῖαν ἠσθάνετο κατόπιν τοῦ πολεμικοῦ ἀτυχήματος τῆς ἡμέρας ἐκείνης, εἶχε μείνει τελείως ἀκαμπτὸς ὡς πρὸς τὴν ἀπόφασίν του, νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κοζάνην.

— Δὲν ἐννοῶ νὰ τὸ κουνήσω ἀπ' ἐδῶ, ἔλεγε μὲ καταφανῆ ἀποφασιστικότητα. Ὅποιος θέλει ἄς φύγῃ. Ἡ πόλις δὲν θὰ μείνῃ ἀνυπεράσπιστος! Ἄλλην γνώμην δὲν θέλω ν' ἀκούσω.

Καὶ ἡ ψυχραιμία καὶ ἡ ἀποφασιστικότης αὕτη τοῦ Μεράρχου κ. Ματθαιοπούλου ἔσωσαν, ὡς θὰ ἴδῃ κατωτέρω ὁ ἀναγνώστης, τὴν Κοζάνην ἀπὸ βεβαίαν καταστροφὴν.

ΠΗΓΗ (4/4): Γατόπουλος, Δημήτριος (1914), *Ἡ υποχώρησις του Σόροβιτς ἐπὶ τῆ βάσει των ἐπίσημων ἐκθέσεων*, Αθήνα: Γ. Βασιλείου & Ε. Κουκλάρα, σσ. 40

9. Το τοιχίο του Αγνώστου Στρατιώτη

Π Ι Σ Τ Ο Π Ο Ι Η Τ Ι Κ Ο Ν

Οι κάτωθι ύπεγεγραμμένοι βεβαιώνει καί κήττειται
 να υπερέλασε Αμυνταίου, Έπεινίσε καί Ηερωῦ Αλκοίνης πιστοποιεῖται
 μεν ἐν πλήρει γνῶσει τῶν συνεπειῶν τοῦ ἱέρους καί μετὰ τῆς
 ἀνακείρατος πιστοποιήσεως, ὅτι ὁ ἄγγελος Ρακόπουλος ἐπαγγέλλεται
 ἐπιδημιεπειρεῖται καί τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του ἐπισταλοῦμένη
 ἐπ' αὐτοῦ, τῆς οὐλόγης του Πουρκάνου καί τῶν τέκνων του Θεοδόση
 Εὐκαῖρος καί ἰσῆνης, διαμένειν ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ 1914 ἐτους, ἐξαγι-
 μενος τιμιότατα, τυχεύουσιν ἄπονητες ἐπιτιμῶστοι καί ἄλλαν φιλή-
 συχοι καλύττει εἰς τὴν Κοινωνίαν Αμυνταίου, ἐκφοβεῖσάντε εὐνοική
 ἄμεμπτον. —

Ἐν Αμυνταίῳ τῇ 14ῃ Μαΐου 1943

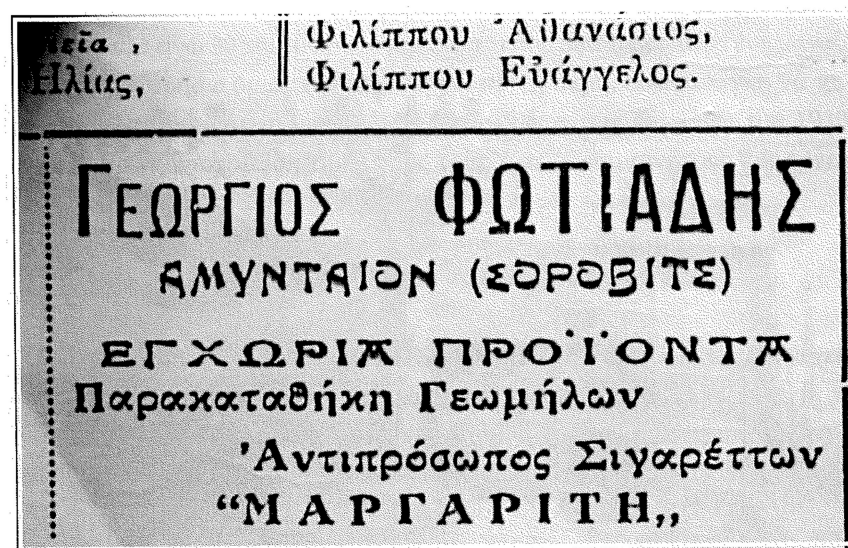
Βεβαιώνω
Εὐκαῖρος
Εὐκαῖρος
Εὐκαῖρος
Εὐκαῖρος
Εὐκαῖρος
Εὐκαῖρος
Εὐκαῖρος
Εὐκαῖρος
Εὐκαῖρος

Βεβαιώνω ὅτι
 ἔγνων τὸν ἀπολύτως ἐπίσημο καί
 ἄλλαν φιλήσυχοι καλύττει εἰς τὴν Κοινωνίαν
 Αμυνταίου, ἐκφοβεῖσάντε εὐνοική ἄμεμπτον.
 Ἐν Αμυνταίῳ τῇ 14ῃ Μαΐου 1943
 ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος
[Signature]

10. Το πιστοποιητικό με τις υπογραφές Αμυνταιωτών για τον συμπολίτη τους Ρακόπουλο (ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης»)

Το κατάστημα Αποικιακών & Σιτάλευρων του Αναστάσιου Αθανασίου στην αρχή της Μεγάλης Αλεξάνδρου. Το κτίριο διατηρείται μέχρι σήμερα (αρχείο Στέλιου Γαβρηλίδη).

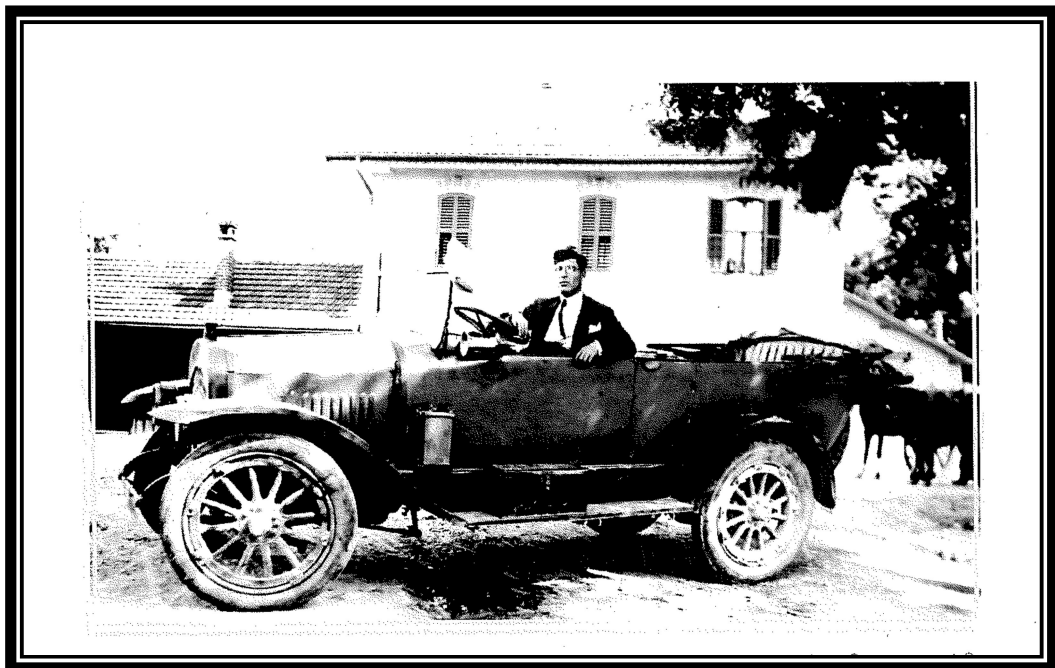

Καταχώρηση του έμπορου Γ. Φωτιάδη από το Αμύνταιο σε πανελλήνιο εμπορικό κατάλογο των αρχών του 1930. Διακρίνονται επίσης τα ονόματα των Φιλίππου Αθανασίου και Φιλίππου Ευάγγελου.

11. Από εμπορικά καταστήματα του Αμυνταίου
(ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης»)

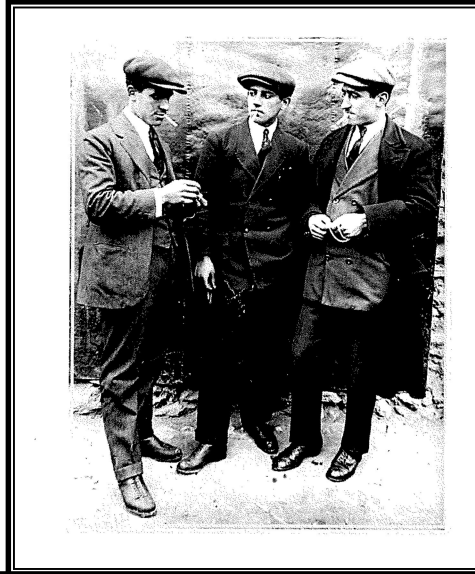

12. Αναμνηστική φωτογραφία από γάμο στο Σόροβιτς στις αρχές του 20^{ου} αιώνα
(ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο,Συντηρητές Μνήμης»)

13. Από τα πρώτα αυτοκίνητα στη Μακεδονία και στο Αμύνταιο περί το 1930

(ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο,Συντηρητές Μνήμης»)

14. Νέοι Αμυνταιώτες της δεκαετίας του 1930 ντυμένοι με πολυτελή ρούχα
(ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης»)

15. Παρέα Αμυνταιωτών στην εξοχή με γραμμόφωνο στα τέλη της δεκαετίας του 1920
(ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο,Συντηρητές Μνήμης»)

16. Τα πρώτα οχήματα εκτέλεσης μεταφορών (φορτηγά) στο Αμύνταιο
(ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο,Συντηρητές Μνήμης»)

ΘΑΝΑΣΙΟΣ Φ. ΧΡΗΣΤΟΥ ΑΤΗΑΝΑ΢΢ΙΟ΢ F. CΗR΢ΤΟΨ²¹²
 ΥΦΑ΢ΜΑΤΑ ΝΕΩΤΕΡΙ΢ΜΟΙ DRAPERIES NOUVEAUTÉS
 ΑΜΥΝΤΑΙΟΝ ΑΜΙΝΔΕΟΝ

Έν Άμυντάφ ηῖ _____ 1932

Κ Δοῦναι

ΣΤΑ	ΜΕΤΡΑ	ΥΑΡΔΕΣ	ΠΥΞΙΣ	ΕΙΔΟΣ	ΤΙΜΗ	ΟΛΙΚΟΝ

17. Τιμολόγιο του εμπόρου Αθανάσιου Φ. Χρήστου, με αναγραφόμενα στοιχεία και στη γαλλική γλώσσα το 1932 (ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο, Συνηρητές Μνήμης»)

18. Επίσκεψη του Βασιλιά Παύλου Α΄ και της συζύγου του Φρειδερίκης στο Αμύνταιο τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια. (ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο,Συντηρητές Μνήμης», Αρχείο Περικλή Ροΐδη)

19. Φωτογράφιση νεκρής Αμυνταιώτισσας το 1956.(ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο,Συντηρητές Μνήμης»)

20. Μεταφορά προσφύγων(Μουσείο Μπενάκη)

21. Επίσκεψη του προέδρου της ΕΑΠ στη Δυτική Μακεδονία το 1927(Μουσείο Μπενάκη)

22 Ο δάσκαλος Θεόδωρος Κοντόπουλος με τούς μαθητές του, το 1926, στο μετέπειτα Αντίγονο Φλώρινας.

(ΠΗΓΗ: Δορουκίδης, Ιωάννης (1996), *Γάγγρα, Η χαμένη πατρίδα, 1822-1922*, Θεσσαλονίκη: Κεσόπουλος-Σκιάδης)

23. ΓΡΑΠΤΕΣ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

ΠΗΓΗ (1/3): Παπαδόπουλος Κοσμάς (2013), *Όταν οι μνήμες συναντούν τις λέξεις*, Θεσσαλονίκη: α.ε. σσ. 161-2

Πολλές φορές οι ντόπιες μάνες προκειμένου να ταΐσουν το παιδί τους το φοβέριζαν λέγοντας: «αν δε φας το φαγητό σου, θα έρθει ο πρόσφυγας και θα σε φάει».

Αδιανόητα ήταν επίσης και τα συνοικέσια μεταξύ προσφύγων και ντόπιων τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής των. Βέβαια, με την πάροδο του χρόνου η κατάσταση αυτή άλλαξε θεαματικά και έχουν γίνει πάρα πολλοί γάμοι μεταξύ προσφύγων και ντόπιων. Πάρα πολλοί συγγενείς μου είναι πλέον παντρεμένοι με ντόπιους ή ντόπιες και οι γάμοι τους είναι πολύ ευτυχισμένοι.

Οι πρόσφυγες βίωναν συχνά φαινόμενα κοινωνικού ρατσισμού. Κάποτε σε κάποιο χωριό του Αμυνταίου με ντόπιο πληθυσμό διορίστηκε Πόντιος δάσκαλος, κάτι που προκάλεσε τις έντονες διαμαρτυρίες των κατοίκων. Ο πατέρας μου μου διηγήθηκε ότι το 1978, επειδή είχε πολύ καιρό να βρέξει, αποφασίστηκε να γίνει λιτανεία. Το γεγονός σχολιάστηκε μέσα στο καφενείο του Αμυνταίου και τότε πετάχτηκε ένας ντόπιος και είπε τα εξής: «Χίλια χρόνια ας μην βρέξει, με τον Παπαγιάννη (ο οποίος ήταν πόντιος παπάς) δεν κάνω λιτανεία».

ΠΗΓΗ (2/3): Από άλλη μαρτυρία κατοίκου του χ. Μανιάκι (Παναγιώτης Τανιμανίδης (1992), *Ποντιακοί Οικισμοί, Β' Τόμος*, Θεσσαλονίκη: Σωματείο Παναγία Σουμελά, σελ. 327-333)

«Ο κάτοικοι του χωριού Μανιάκι Φλώρινας προέρχονται από το χωριό Κοτσόγλαν της Αμάσειας. Οι προμήθειες των κατοίκων του Κοτσόγλαν γίνονταν από την αγορά της κωμόπολης Ηλεκτίκ που βρισκόταν 15 χιλιόμετρα μακριά από το χωριό.

Στο Κοτσόγλαν πρωτοεγκαταστάθηκαν 12 οικογένειες ποντιακές. Με πολύ κόπο και σκληρή δουλειά κατόρθωσαν να αγοράσουν από τον Τούρκο τσιφλικά μερικά κτήματα που άρχισαν να τα καλλιεργούν με υπομονή και πολλές ελπίδες. Δεν μπορώ να ξέρω ποτέ ακριβώς έγινε η εγκατάσταση των πρώτων οικογενειών, αν και γεννήθηκαν στον Πόντο το 1904.

Οι κάτοικοι του χωριού μου ασχολούνται με τη γεωργία (σιτηρά), την κτηνοτροφία και τη φρουτοπαραγωγή. Είχε πολλά μεγάλα και μικρά ζώα. Κάθε οικογένεια με τη φιλεργατικότητα της χρόνο με το χρόνο βελτίωνε τη ζωή της, κάτω βέβαια από σκληρές συνθήκες. Το χωριό μου το έλεγαν και Τσαμλί-Κιοϊ, γιατί είχε πολλά πεύκα. Είχε όμως και πολλά καρποφόρα δέντρα. Απιδιές, μηλιές, καστανιές, κρانيές.

Το προϊόν που εκκαλλιεργείτο πολύ, στο εύφορο έδαφος, ήταν καλαμπόκι (=λαζούδ) ανάμικτο με φασουλιές. Ελεύθερα καλλιεργούσαν οι κάτοικοι και χασίς, από το σπόρο του οποίου έβγαζαν λάδι. Η παραγωγή του αφιονιού πήγαινε στην Κωνσταντινούπολη.

Στο χωριό Κοτσόγλαν έτρεφαν πρόβατα, με ουρά (=κουϊρούκ) 9-12 οκάδες, που δεν ήταν δυνατόν να πηγαίνουν σε ορεινά μέρη και στις πεδιάδες εκινούντο με τροχούς στην ουρά. Στην αυξημένη παραγωγή του χωριού συντελούσαν πολύ τα άφθονα και κρύα νερά και το ποτάμι του χωριού, που δρόσιζαν και έτρεφαν, μαζί με το άφθονο τριφύλλι και τη βρώμη, τα ζωντανά.

Το 1919 μερικοί Πόντιοι αντάρτες, με αρχηγό τον Σωκράτ' Αγά. ήρθαν στο χωριό μας και προσπάθησαν να πείσουν τους συγχωριανούς μου να πάρουν όπλα. Πράγματι 6-7 άντρες πήραν όπλα, μαζί με άλλους 4 από το χωριό Γιάγ-Πασάν, που έμεναν κι αυτοί στο Κοτσόγλαν, σκοπός

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

εκείνου του εξοπλισμού και της δημιουργίας ένοπλων ανταρτικών ομάδων ήταν, απ' ό,τι είχε διαδοθεί, να αντιδράσουν ενάντια στα άτακτα τμήματα Τούρκων λεηλατών και να βοηθήσουν, κατά κάποιον τρόπο, στην επιτυχία της μικρασιατικής εκστρατείας.

Τα αντάρτικα τμήματα κρούσης της περιοχής μας, που έμεναν σε δάση και κρησφύγετα του βουνού Τσαμλίκι, δεν πρόλαβαν να δράσουν. Το 1920 καθώς ήταν κρυμμένοι σε σπηλιές (μααράδες) περιμένοντας το σύνθημα της κρούσης, τους περικύκλωσαν καμιά πεντακοσαριά Τούρκο στρατιώτες και πολίτες. Άρχισε μια μάχη που κράτησε από τις 3 τα ξημερώματα μέχρι το μεσημέρι της ίδιας ημέρας. Στην αρχή της μάχης σκοτώθηκε ο αξιωματικός του τουρκικού τμήματος. Κατά το μεσημέρι σώθηκαν οι σφαίρες των ανταρτών μας. Μείνανε από πυρομαχικά, χωρίς να περιμένουν από κάπου ενίσχυση. Στην άνιση εκείνη σύγκρουση, πολέμησαν παλικαρίσια οι δικοί μας, σκοτώθηκαν όλοι. Ένας είχε διαφύγει και είχε κρυφτεί σε μια αχυρώνα του χωριού, αλλά τον πρόδωσαν μπασιποζούκηδες (Τούρκοι πολίτες) και τον σκότωσαν. Όλων των ανταρτών, που σκοτώθηκαν, τα κεφάλια τα φέρανε στο Ηλεκτίκ και τα εκθέσανε μέσα στην πλατεία, κρεμασμένα σε πασσάλους...

Όπως είπαμε παραπάνω κανείς δεν έζησε από την ομάδα εκείνη των ανταρτών. Ένας απ' αυτούς, ο Γιώργος Καλεζίδης του Συμεών, όταν είδε ότι η μάχη θα είχε τραγικό τέλος, κράτησε δύο σφαίρες στο ρούσικο όπλο του, ταμπουρώθηκε πίσω από μια μεγάλη πέτρα και προκάλεσε τους Τούρκους να τον πιάσουν, υψώνοντας το όπλο του μ' ένα μαντήλι κρεμασμένο στην κάννη, ότι τάχα παραδίνεται. Ο Αζίζ Τσαούς, γιός ενός πλούσιου μπέη, έτρεξε πρώτος να τον συλλάβει φωνάζοντας «εγώ θα τον αποκεφαλίσω τον γκιοούρη». Όταν τον πλησίασε, ο Γ. Καλεζίδης πυροβόλησε και σκότωσε τον Τούρκο και με τη δεύτερη σφαίρα τερμάτισε και τη δική του ζωή, για να μην πέσει σε τουρκικά χέρια.

Ο Γιώργος Καλεζίδης ήταν μικρόσωμος (γι' αυτό τον αποκαλούσαν «Σπουργίτη»), έξυπνος, σβέλτος, καλός σκοπευτής, παλαιστής, καλόψυχος, ψάλτης και γενναίος πολεμιστής. Χρόνια κρατούσε όπλο. αλλά κανένα δεν πείραξε. Η αυτοθυσία του θα μείνει αξέχαστη».

Ύστερα από δύο μέρες πάτησε στο χωριό μας ο αγριάνθρωπος Τοπάλ-Οσμάν. Έπιασε 15 άνδρες με σκοπό να τους εξοντώσει. Δυο απ' αυτούς τους έζεψε σ' ένα κάρο, όπου ήταν ανεβασμένοι 15 στρατιώτες και χτυπώντας τους με ρόπαλα τους υποχρέωσαν να σύρουν το κάρο ως τρία χιλιόμετρα έξω από το χωριό.

Κάποια στιγμή απόκαμαν οι δικοί μας και σωριάστηκαν στη γη. Εκεί επί τόπου τους σκότωσαν, ξυλοκοπώντας τους ανελέητα. Εκείνου του μαρτυρίου των δυο νεομαρτύρων του γένους μας ήμουν αυτόπτης μάρτυς, σε ηλικία 16 χρονών. Τους θάψαμε στο χωριό μου. Τους άλλους 13 τους πήγαν μέχρι το Τσελτέκ, τους παράδωσαν στους κοζιπλάσηδες, οι οποίοι τους σκότωσαν με λιθοβολισμό.

Οι αξέχαστοι εκείνοι νεομάρτυρες δεν έχουν τίποτε να ζηλέψουν από το μαρτύριο του Πρωτομάρτυρα και διακόνου Στεφάνου. Μια διαφορά υπάρχει, εκείνον τον λιθοβόλησαν Εβραίοι, ετούτους τους λιθοβόλησαν Τούρκοι...

Ο Γιάγκο Χότζα (= δάσκαλος) είχε καταταγεί στο αντάρτικο, αλλά από τις κακοτυχίες αρρώστησε κάπου εκεί στην περιοχή Κάβζας και Ηλεκτίκ. Γι' αυτό αναγκάστηκε να γυρίσει στο σπίτι του για να θεραπευτεί. Ο Τούρκος αγροφύλακας του χωριού τον πρόδωσε στην αστυνομία. Όταν ξαφνικά η

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

αστυνομία περικύκλωσε το σπίτι του, ο δάσκαλος ήταν στο κρεβάτι και σοφίστηκε να κάνει τον πεθαμένο με μοιρολογίστρα τη γυναίκα του. Οι αστυνομικοί για να βεβαιωθούν αν είναι πεθαμένος βάλανε στα πέλατα των ποδαριών του και στις παλάμες του κάρβουνα αναμμένα. Ο δάσκαλος μπόρεσε να αντέξει χωρίς να δώσει σημείο ζωής.

Κάποια στιγμή οι Τούρκοι άφησαν τον «πεθαμένο» τον έψαχναν να βρουν όπλα. Ο δάσκαλος βρήκε τότε ευκαιρία να δραπετεύσει από το παράθυρο του δωματίου του. Ύστερα από μερικά λεπτά η γυναίκα του, αφού περίμενε να απομακρυνθεί ο άντρας της έτρεξε στους αστυνομικούς και τους είπε: «Ο άντρας πάει-έφυγε». Οι Τούρκοι γιατί νόμισαν πως τους λέγει ότι πέθανε και της είπαν «Καημένη γυναίκα το ξέραμε ότι πάει ο άντρας σου». Όχι -είπε εκείνη-έφυγε: Τότε οι τσανταρμάδες τρέξανε ξοπίσω του πυροβολώντας τον. Ο δάσκαλος σβέλτος και θαρραλέος όπως ήταν κατόρθωσε να ξεφύγει και να γλυτώσει, άλλοτε σκύβοντας, άλλοτε πέφτοντας κάτω, άλλοτε κατακυλώντας και άλλοτε σερνόμενος στο έδαφος.

Μετά από δύο μήνες ο τούρκος αγροφύλακας με τον πρόεδρο του χωριού βγήκαν να ψάξουν τις αγελάδες του προέδρου. Κάπου ανάμεσα Αϊντερέ και Κοτσόγλαν σε μια δασώδη περιοχή ήταν ο φυγάς δάσκαλος μ' ένα άλλο αντάρτη. Εκεί έπιασε τον αγροφύλακα και τον ρώτησε ο δάσκαλος:

- Με γνωρίζεις εμένα; Και όταν ο αγροφύλακας έντρομος ομολόγησε ότι τον γνωρίζει, ο δάσκαλος γύρισε και ρώτησε τον τούρκο πρόεδρο:
- Εσύ πως βρέθηκες μ' αυτό το σκυλί;

Ο «νεκραναστημένος» χωρίς να χάσει καιρό σκότωσε τον αγροφύλακα και τον πρόεδρο τον άφησε να φύγει. Κάποια όμως στιγμή επειδή φοβήθηκε μήπως τον προδώσει αναγκάστηκε να σκοτώσει και τον πρόεδρο, που σε τίποτε δεν έφταιγε. Χρόνια ο δάσκαλος τον έκλαιγε και τον βασάνιζε η τύψη του που σκότωσε έναν αθώο άνθρωπο. Οι ερινύες τον κυνηγούσαν ως τις τελευταίες στιγμές της ζωής του.

Οι κάτοικοι της γενέτειράς μου, όσοι επέζησαν 250 άτομα περίπου (οικογένειες 40-45) μετά τον ξεριζωμό και την Ανταλλαγή, ήρθαν το 1923 και εγκαταστάθηκαν εδώ στο χωριό Μανιάκι. Διακόσια και πλέον άτομα χάθηκαν στο δρόμο της εξορίας.

Μετά την εξόντωση του προδότη αγροφύλακα από το δάσκαλο Γιάγκο την άλλη μέρα, τουρκικός στρατός περικύκλωσε στα ξημερώματα το χωριό, μάζεψε όλους τους κατοίκους και τους έβαλε στην εκκλησία όπου τους κράτησε δύο ώρες.

Όταν ήρθε ο Καϊμακάμης, με διαταγή του μας εξόρισαν. Μας πήγαν ως το Τερέ-Κιοϊ όπου άρχισαν να μας πυροβολούν. Πολλοί δικοί μας σκόρπισαν στα γύρω βουνά.

Με εντολή όμως του Μουτήρ Ελεβη, που διέταξε να μην πυροβολούν, συγκεντρωθήκαμε όλοι, ύστερα από δύο ώρες, γιατί ο πληθυσμός των τριών χωριών Κοτσόγλαν, Αϊντερεσί και Καραγατς ήταν περίπου 1600 άτομα και μας πήγαν στην Αμάσεια για να μας παραδώσουν στο Βαλή.

Διανυκτερεύσαμε σ' ένα έρημο μέρος και το πρωί μας πήγαν στο Ελεκτσι-Μεϊτανί, όπου και διανυκτερεύσαμε караβοτσακισμένοι. Νύχτα οι τούρκοι για να μας τρομοκρατήσουν αμόλησαν φοράδες-επιβήτορες και τρέχαν εδώ και εκεί. Μια τολμηρή πόντια αμαζόνα, γυναίκα του

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Ζαχαρία ξεσήκωσε όλες τις γυναίκες οι οποίες άρπαξαν ρόπαλα και πέτρες, όρμησαν πάνω στους τσανταρνάδες και έτσι τους υποχρέωσαν να μαζέψουν τα άλογά τους.

Την άλλη μέρα διανυκτερεύσαμε στο Τοκάτ και την επόμενη μας πήγαν στη Σεβάστεια κι απ' εκεί στο Τερεντέ και σε δύο μέρες στο Κουρόν. Στο Ελπιστάν κατασκηνώσαμε δίπλα σε ένα ποτάμι τρεις μέρες όπου από κακουχίες και ταλαιπωρίες πέθαναν 150 άτομα, προπαντός από το ακάθαρτο νερό και την πείνα.

Σ' όλη τη διαδρομή, ενώ συναντούσαμε ποτάμια και βρύσες, δε μας επέτρεπαν οι αγριάνθρωποι να πιούμε λίγο καθαρό νεράκι του θεού. Αναγκαστικά πίναμε βροχόνερα σε χωματόδρομους και από λάκκους που είχαν σχηματιστεί από ρόδες κάρου και από πατημασιές ζώων. Κι αυτό το ψευτοπότισμα στα κλέφτικα, γιατί έπεφτε ξύλο. επειδή τολμούσαμε να ρουφάμε λίγο από βροχόνερο χρωματισμένο από κατουρησιά ζώων!

Στο Σουλεϊμάν-Τσαρταϊ μας χώρισαν σε ομάδες, από 20-25 οικογένειες και μας σκορπίσανε σε διάφορα χωριά (Κουτσούκ-Σου, Φουντέκ και Καμιολίκ).

Από το Κουτσούκ-Σού, όπου είχαμε πάει μερικές οικογένειες. υστέρα από τρεις μήνες, γυρίσαμε στο Σουλεϊμάν-Τσαρταϊ αρχές Οκτωβρίου του 1919, γιατί ένα βράδυ ήθελαν να μας ληστέψουν και γιατί οι συνθήκες της ζωής μας ήταν απάνθρωπες.

Η απόπειρα ληστείας έγινε από τα αφεντικά στο σπίτι των οποίων μέναμε, εννέα άτομα σ' ένα δωμάτιο. Δεν ξέρω πώς, είχαν αντιληφθεί ότι η μητέρα του Ελευθερίου Δημήτογλου, πατέρα του Στυλιανού Δημήτογλου, είχε στη ζώνη της αρκετές χρυσές λίρες.

Έτσι ένα βράδυ στις 12 μετά τα μεσάνυχτα μπήκαν τα δυο αδέρφια στο δωμάτιο μας με ένα ραβδί στο χέρι και ρίξαν πιπέρι με αλάτι στα μάτια μας. Εγώ που κοιμόμουνα μπροστά στην πόρτα ξύπνησα. Ήμουν 16 χρονών, με έδεσαν και με βγάλανε έξω. Βάλανε το ξίφος στο λαιμό μου και μου είπαν:

- Βρε γκιαούρη, τις χρυσές λίρες πού τις έχετε κρυμμένες; Χθές το βράδυ γλίτωσες, απόψε δε γλιτώνεις.

Τι είχε συμβεί;

Την προηγούμενη βραδιά είχαν αποπειραθεί να πάρουν τις λίρες αλλά ο Λευτέρης που το μυρίστηκε τις πήρε τις λίρες και έφυγε και κρύφτηκε σ' ένα άλλο σπίτι. Με είχαν παραγνωρίσει...

Αφού βασάνισαν και τις γυναίκες μου πήραν εννιά μεσιτιέδες που είχα και τις καινούργιες κάλτσες μου.

Το πρωί ο νοικοκύρης έκανε ότι δεν ξέρει τίποτε και μας ρωτούσε:

- Τί φωνές ήταν αυτές που άκουσα το βράδυ;

Του είπα ότι κάποιιοι ήρθαν να μας ληστέψουν. Με ρώτησε αν τους γνώρισα και όταν του είπα όχι, ο δωδεκάχρονος τότε αδελφός μου, ο Βασίλης, (ζει τώρα στο Μανιάκι Φλώρινας) είπε:

- Αφέντη εγώ τους γνώρισα, ήταν τα δύο αδέρφια σου.

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Αλάχ-Αλάχ, είπε ο νοικοκύρης, αυτό δε γίνεται. Το παιδί κάνει λάθος αφέντη, μην το πιστεύεις, είπαμε εμείς. Οι λίρες που ήρθαν ως το Μανιάκι, μετά το θάνατο της μητέρας του Λευτέρη, δε βρέθηκαν. Έκαναν φτερά...

Αυτοί οι λόγοι μας ανάγκασαν να φύγουμε μέσ' το χειμώνα με χιόνια και κρύο, το 1921.

Μετά από δέκα μήνες πήγαμε στο Ζοϊτούν στο Μαράς, στο Γάτμα και ύστερα από μερικές μέρες στο Χαλεπιό.

Δέκα οχτώ μήνες στο Χαλέπι η ζωή μας ήταν ένα απεριγράπτο μαρτύριο. Αρρώστιες, χωρίς γιατρό και φάρμακα, πείνα, κρύο χωρίς θέρμανση, ύπνο σε σπηλιές και σε χωράφια.

Τον Ιούλιο του 1923 μας φόρτωσαν σαν ζώα σε τραίνα και μας πήγαν στην Περονή και από κει με πλοίο φθάσαμε στον Πειραιά οι μισοί κατάκοποι, κυριολεκτικά κουρέλια, αλλά δοξάζοντας το θεό όσοι επιζήσαμε και πατήσαμε γη ελληνική ελεύθερη.

Ύστερα από 8 ημερών καραντίνα και απολύμανση μας έφεραν στη Θεσσαλονίκη. Μετά από 15 μήνες παραμονής μας στο Χαρμάνκιοϊ φύγαμε και ήρθαμε με τραίνο στο Αμύνταιο. Από το Αμύνταιο με βοδάμαξες στην Πτολεμαΐδα κι απ' εκεί στο Μανιάκι, γνωστό με τα' άνομα Κολάρτσα.

Στο Μανιάκι βρήκαμε Τούρκους, οι οποίοι έφυγαν ύστερα από έξι (6)μήνες στην Τουρκία».

ΠΗΓΗ (3/3): Ο κ. Κοσμάς Παπαδόπουλος, σε αυτοβιογραφικό του κείμενο, περιγράφει γλαφυρά την ιστορική και πολύ ενδιαφέρουσα πορεία των γονέων του από το χωριό Χάνεβη του Πόντου μέχρι την εγκατάστασή τους στη Βεγόρα (χωριό του Αμυνταίου) την παραμονή του Δεκαπενταύγουστου 1923 (Παπαδόπουλος Κοσμάς, 2013,σ.1-18).

« Ο πατέρας μου ο Γρηγόρης, γιος του Χατζηνικόλα και της Σωτηρίας, γεννήθηκε στον Πόντο το 1899 στο χωριό Χάνεβη (Σενέτση) της Επαρχίας Κολωνίας της Μητρόπολης Νικοπόλεως (Γαράσαρης) του Νομού Σεβάστειας. Οι πρόγονοι του κατάγονταν από το χωριό Χόψα του Νομού Τραπεζούντας της Επαρχίας Χαλδαίας, το οποίο υπαγόταν εκκλησιαστικά στην Αργυρούπολη (Γκιουμούσχανέ) και διοικητικά στην Άρδασα. Γύρω στο 1845, όμως, όταν την ημέρα της Αναστάσεως δυο ιερείς σφαγιάστηκαν μέσα στην εκκλησία από τους Τούρκους, όλοι οι κάτοικοι του χωριού, πλην δέκα οικογενειών, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Χόψα με προορισμό τα ορεινά της Καππαδοκίας και συγκεκριμένα το ανωτέρω χωριό Χάνεβη, όπου και γεννήθηκε ο πατέρας μου. Το Χάνεβη ήταν ένα από τα 21 χωριά του Απές ή Επές, όλα ελληνοκατοικημένα, διασκορπισμένα σε ορεινές περιοχές και σε απόσταση 55χλμ. από την κωμόπολη Ζάρα και 15χλμ. από το Σούσεχίρ. Αριθμούσε 250 κατοίκους, ανάμεσά τους μόνο ένας Τούρκος βοσκός, και συντηρούσε μία εκκλησία και ένα σχολείο.

Οι γονείς του, Νικόλαος και Σωτήρα, εκτός από τον πατέρα μου είχαν άλλα δυο παιδιά, μεγαλύτερα στην ηλικία, την Χρυσή και την Ειρήνη. Τα παιδιά της Χρυσής, Γιάννης και Μυροφόρα Χατζηαθανασιάδη, μετά τον ξεριζωμό εγκαταστάθηκαν στα Γιαννιτσά. Τα παιδιά της Ειρήνης, Ελευθέριος και Όλγα, εγκαταστάθηκαν στο χωριό Σεβαστιανά Σκύδρας.

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

Οι γονείς του πατέρα μου ήταν Χατζήδες, προσωνύμιο που τους δόθηκε, όταν εφοδιασμένοι με 50 χρυσές λίρες μετέβησαν το 1908 στους Αγίους Τόπους, όπου παρέμειναν όλη τη Σαρακοστή, βαπτίστηκαν στον Ιορδάνη ποταμό, παρακολούθησαν όλες τις θρησκευτικές τελετές και έλαβαν το Άγιο Φως την ημέρα της Ανάστασης.[...]

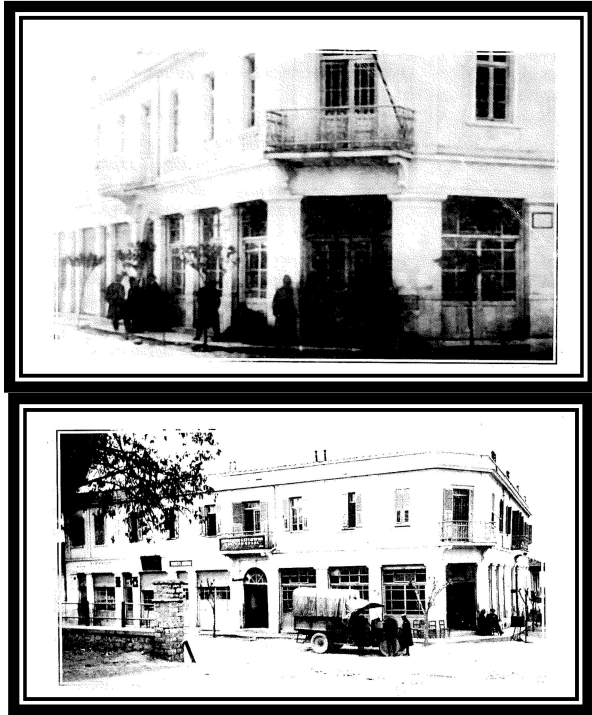
Ήταν πλούσιοι κτηματίες με πολλά χωράφια και ζωντανά. Εκτός από τα περιουσιακά τους στοιχεία διατηρούσαν και μουσαφίρ οντά, δείγμα οικονομικής άνεσης και ευημερίας. Οι στενοχώριες και η ταλαιπωρία, ωστόσο, δεν τους άφησαν αλώβητους. Πέθαναν και οι δυο την ίδια χρονιά, η μητέρα του στις 8 Αυγούστου 1916 και ο πατέρας του στις 14 Σεπτεμβρίου 1916, στο χωριό Παναγία, όπου ήταν παντρεμένη η κόρη τους και αδελφή του πατέρα μου, Χρυσή. Εκεί είχαν καταφύγει μετά την κήρυξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν στο χωριό τους στρατοπέδευσε τουρκικός στρατός .[....]

Το 1920 και για δυο χρόνια ο πατέρας μου επιστρατεύτηκε στα αμελέταπουρού (τάγματα εργασίας) από τον Κεμάλ. Ταλαιπωρήθηκε πάρα πολύ στα χιονισμένα βουνά του Ερζερούμ, όπου δεμένος σ' έναν στύλο τηλεφώνου, μεταξύ άλλων εξευτελισμών υπέστη και φάλαγγα. Οι περισσότεροι Έλληνες που επιστρατεύτηκαν μαζί του υπήρξαν θύματα του Τοπάλ Οσμάν. Ο πατέρας μου γλίτωσε, γιατί λιποτάκτησε και επικηρυγμένος ήρθε στην Ελλάδα με πλαστό διαβατήριο (Νεφούς). Μαζί με τη γυναίκα του και με πολλούς άλλους συγχωριανούς του έφυγαν τον Νοέμβριο του 1922 από το Χανεβή. Στις 3 Δεκεμβρίου 1922 έφτασαν στην Ορντού.[...] Μετά από πολλές περιπέτειες στις 21 Ιανουαρίου 1923 έφτασαν στη Μακρόνησο, απέναντι από το Λαύριο. Από εκεί, μετά από υγειονομικό έλεγχο και απολύμανση, στις 8 Φεβρουαρίου 1923 έφτασαν στο Μαυροβούνιο πρώτα και μετά στο Γύθειο. Έφυγαν από το Γύθειο στις 5 Φεβρουαρίου με αυτοκίνητο και μέσω Σπάρτης έφτασαν τελικά στο Σκλαβοχώρι της περιοχής.[....]

Τελικά στις 28 Μαΐου 1923 αναχώρησαν για την Μακεδονία και μετά τρεις περίπου μήνες έφθασαν στην Βεγόρα. Εκεί η επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων τους τακτοποίησαν προσωρινά με επιτάξεις δωματίων και όταν οι Τούρκοι αναχώρησαν οριστικά για την Τουρκία τον Μάρτιο του 1924 τους δόθηκαν τα κενωθέντα σπίτια.»[...]

24. Η Στέγη Ποντίων Αμυνταίου

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

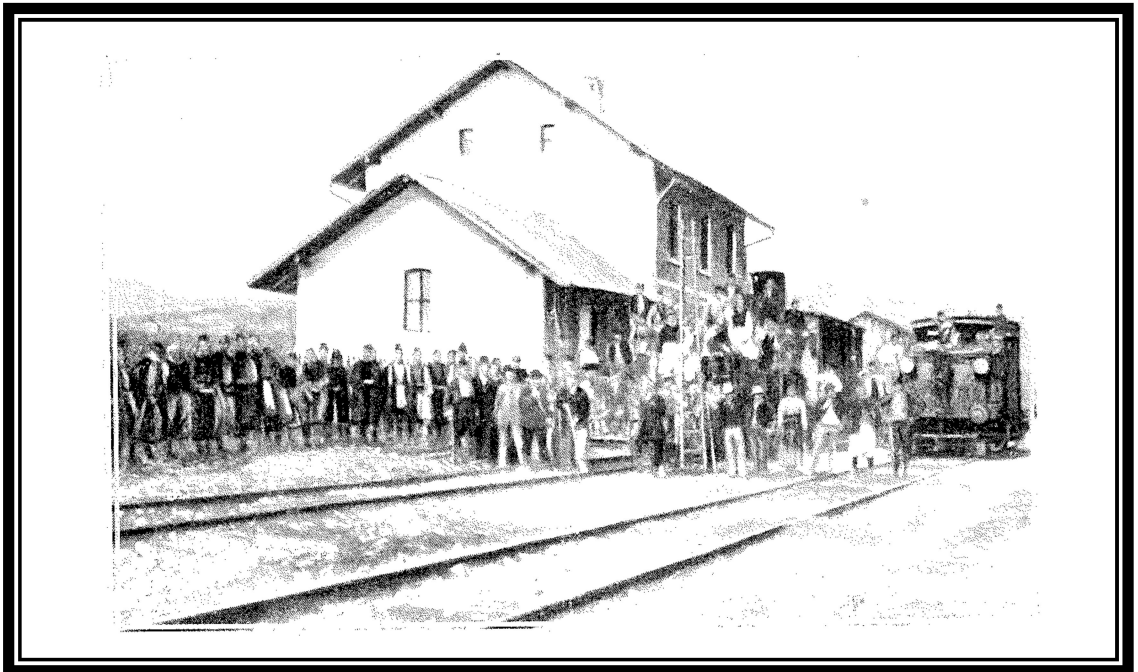
25. Το Ξενοδοχείο «Μεγάλη Ελλάς» τις δεκαετίες του '30 και '40. (ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης»)

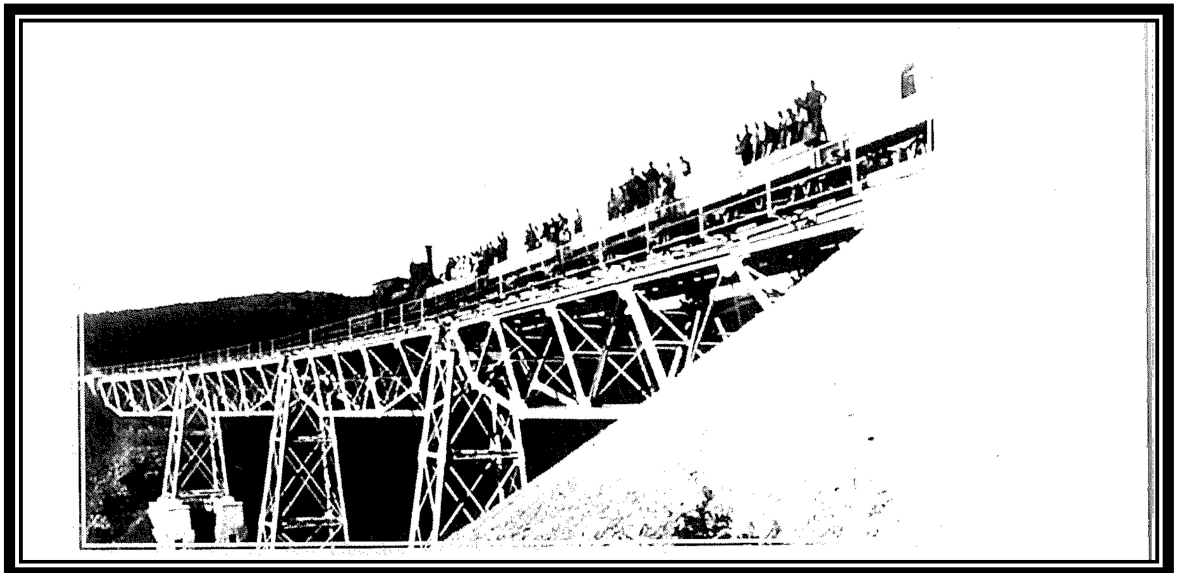
26. Η πρώτη ποδοσφαιρική ομάδα του ΕΡΜΗ (ΠΗΓΗ: Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Αρχ. Στέλιου Γαβριηλίδη)

27. Εμποροπανήγυρη στο Αμύνταιο του '50. (ΠΗΓΗ:Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Αρχ. Στέλιου Γαβριηλίδη)

28. Ο σταθμός της Έδεσσας (Βοδενά) στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του

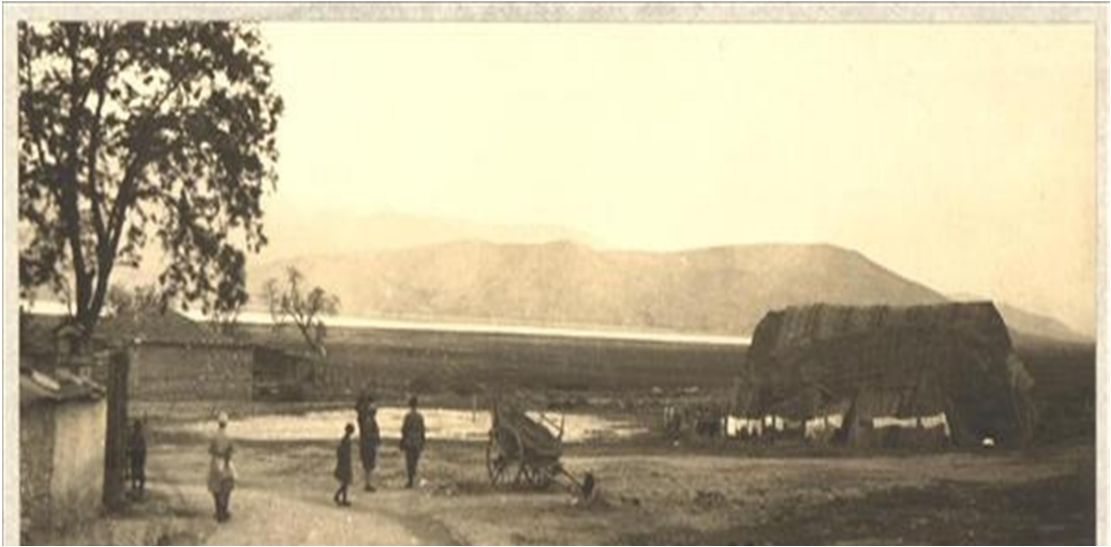

29. Κατασκευή σιδερένιας γέφυρας μεταξύ Έδεσσας και Άγρια

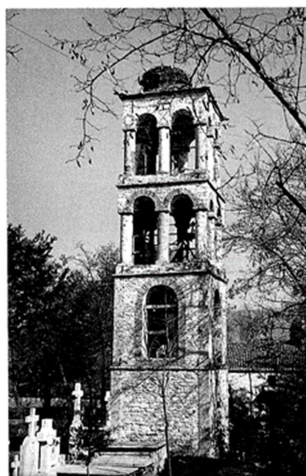
Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

30. Εικόνες από τον σιδηροδρομικό σταθμό του Αμυνταίου(Σόροβιτς)

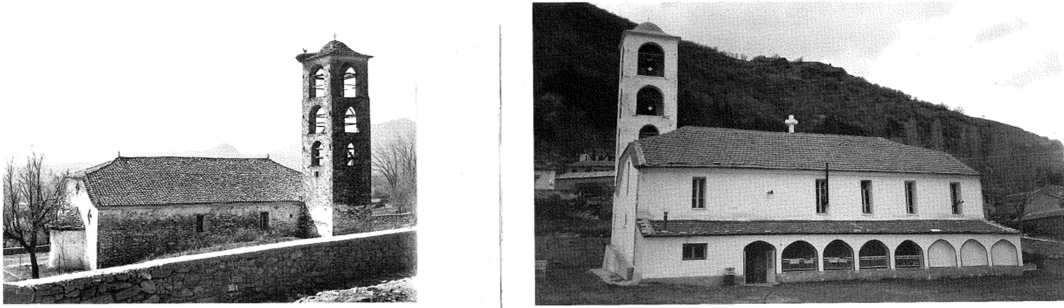
Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

31. Περιοχή του Αμυνταίου 1926(ΠΗΓΗ: elia.gr)

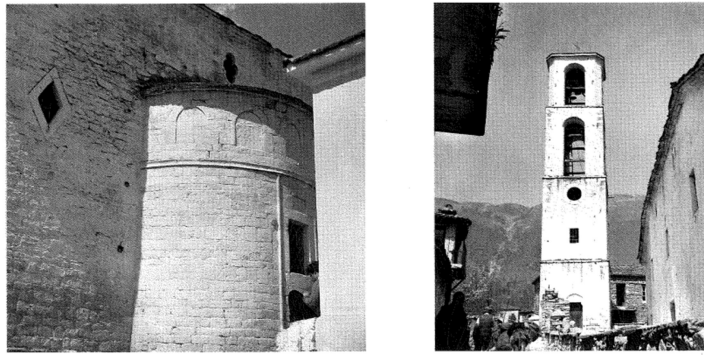

32. Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου και το Κωδωνοστάσι της στο Αμύνταιο(ΠΗΓΗ: Ν.Μουτσόπουλος)

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

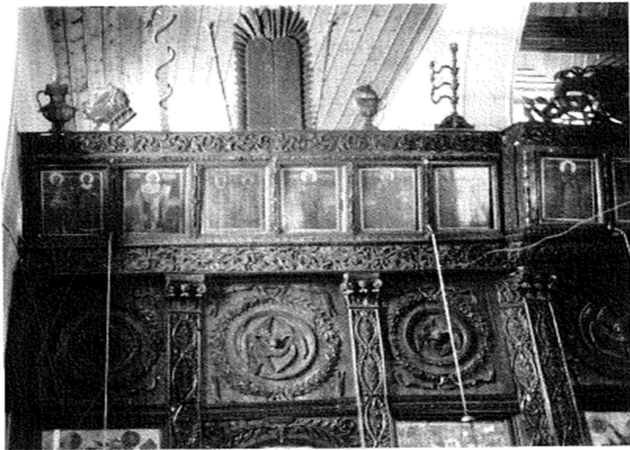

33. Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στον Αετό (ΠΗΓΗ: Ν.Μουτσόπουλος)

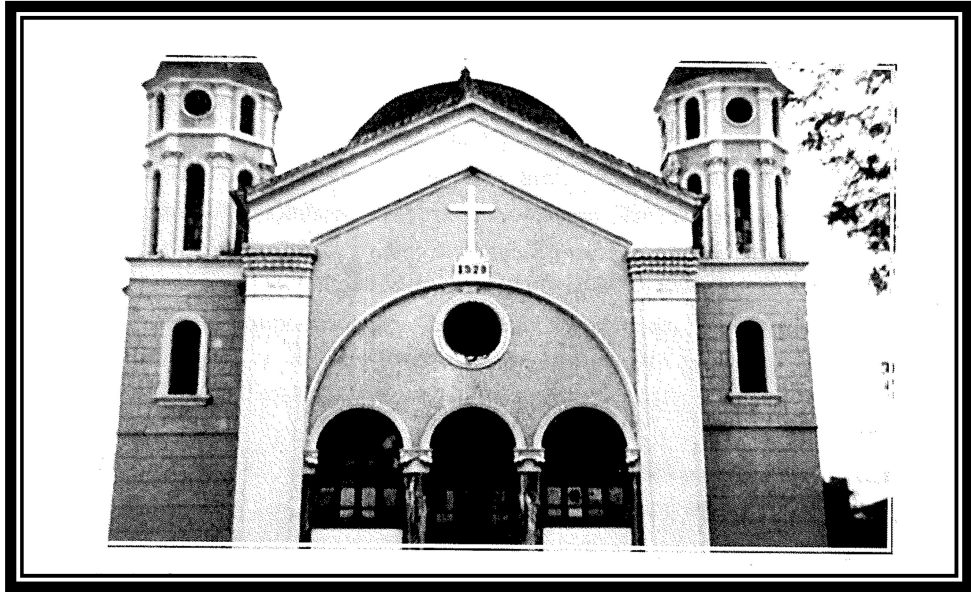

34. Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στο Σκλήθρο (ΠΗΓΗ: Ν. Μουτσόπουλος)

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

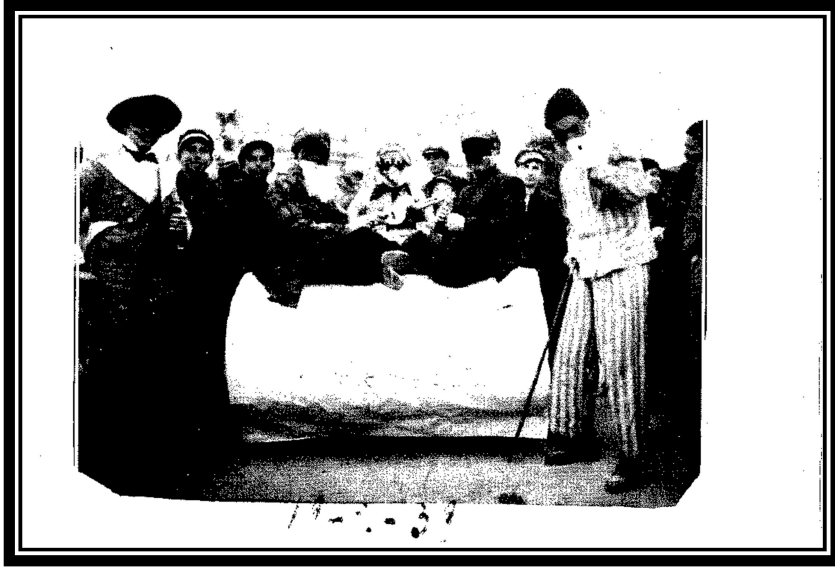
35. Εικόνες από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στο Λέχοβο (ΠΗΓΗ: Ν. Μουτσόπουλος)

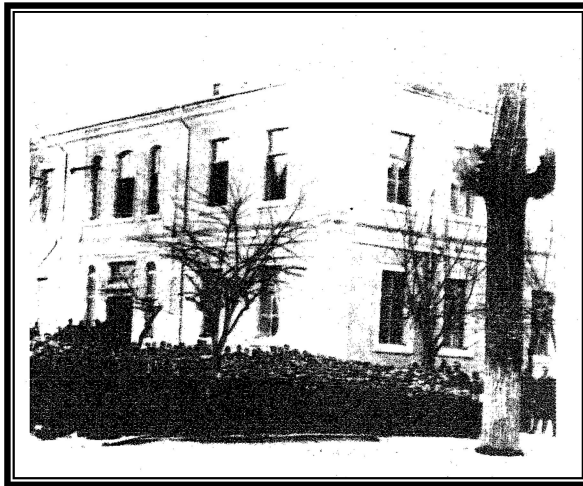
36. Ο παλιός Ναός των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης Αμυνταίου (ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο,Συντηρητές Μνήμης»)

37. Η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής στο Αμύνταιο (ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο,Συντηρητές Μνήμης»)

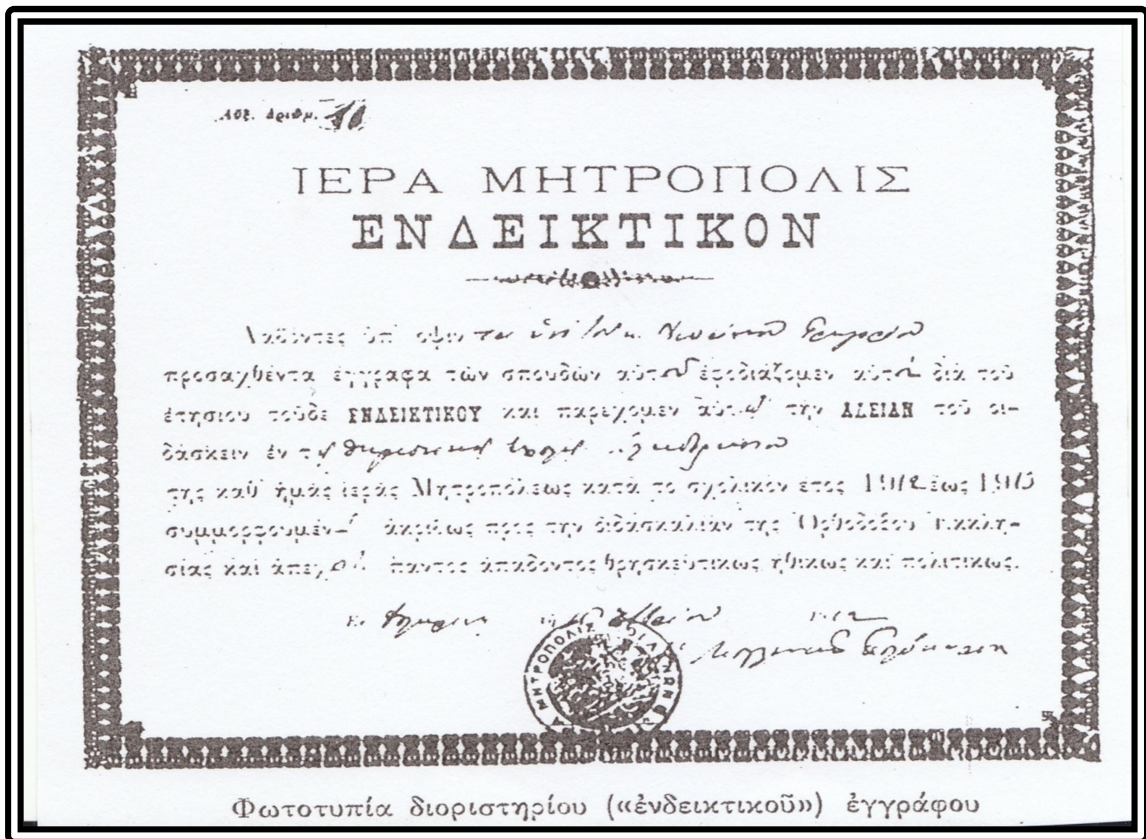
38. Καρναβαλιστές στο Αμύνταιο το 1930 (ΠΗΓΗ: «Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης»)

39. Η Μουσική Σχολή Μοναστηρίου
(ΠΗΓΗ: Μουτσόπουλος, Βακαλόπουλος, Κεσόπουλος: Αλησμόνητες Πατρίδες)

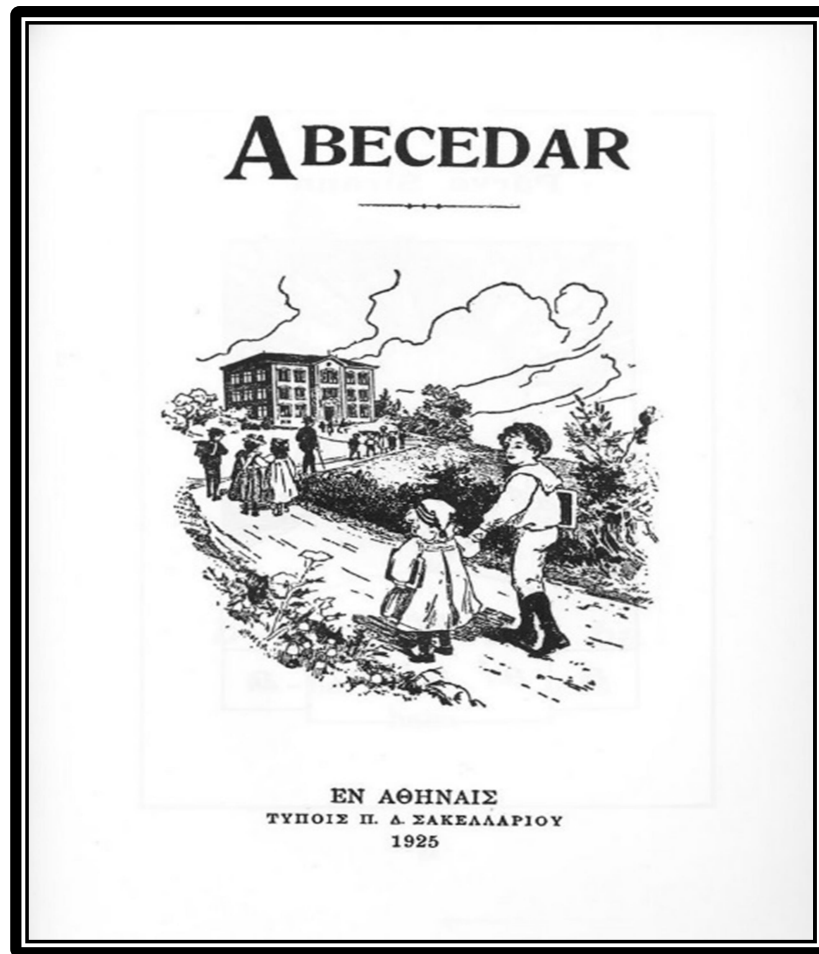
40. Η ελληνική Αστική Σχολή Μοναστηρίου
(ΠΗΓΗ: Μουτσόπουλος, Βακαλόπουλος, Κεσόπουλος: Αλησμόνητες Πατρίδες)

41. Ενδεικτικό Ιεράς Μητρόπολης Μογλενών για άδεια διδασκαλίας(ΠΗΓΗ:Πρωτ.Ρούκαλης Αθανάσιος)

42. Το Α΄ Δημοτικό Σχολείο Αμυνταίου

43. Το Αλφαβητάρι ABECEDAR

ΠΗΓΕΣ-ΑΡΧΕΙΑ

- Γενικά Αρχεία του Κράτους, Φλώρινα, ΑΒΕ 112 ΑΕΕ 129 Εκπαιδ.16 , φύλλο 48
- Γενικά Αρχεία του Κράτους, Φλώρινα, ΑΒΕ 112 ΣΑΕ Εκπαιδ. 16, Φάκελοι 29,30,32,33,35,36,38 (Εκθέσεις Επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαίδευσης)
- Εφημερίδες της Κυβερνήσεως: φύλλα 259/24 Δεκεμβρίου 1918, 156/8 Αυγούστου 1928, 290/ 26 Σεπτεμβρίου 1946

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ/ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγριαντώνη Χ. (2010). *Οι Απαρχές της Εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο*, Β΄ έκδοση. Αθήνα: Κατάρτι
- *Αμύνταιο, Μια περιήγηση στον Χώρο και τον Χρόνο* (2005). Αμύνταιο: έκδοση Δήμου Αμυνταίου
- Ανδρέου Α., Ηλιάδου-Τάχου Σ., (2006). *Ιδεολογία και Εκπαίδευση: Ο ρόλος της Μακεδονικής Εκπαιδευτικής Εταιρίας στη Δυτική Μακεδονία. Πρόσφυγες, ξενόφωνοι και εκπαιδευτική πολιτική του Ελληνικού Κράτους στη Μακεδονία (1922-1936)*. Στο: *Πρακτικά του ΚΣΤ΄ Πανελλήνιου ιστορικού Συνεδρίου της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας*. Θεσσαλονίκη, σσ. 333-35
- Ανδρέου Α., Ηλιάδου-Τάχου Σ. (2005). *Από το Σύλλογο προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων (1869) στη Μακεδονική Εκπαιδευτική Εταιρεία (1925): Η παρέμβαση των ιδιωτικών σωματείων στην εκπαίδευση του μακεδονικού χώρου*. Στο: (επιμ.Ανδρέου Α., Ηλιάδου-Τάχου Σ.) *Πρακτικά Επιστημονικού συμποσίου: Η Ελληνική Παιδεία από τον 18ο ως τον 20ο αιώνα. Ερευνητικές συνιστώσες*. Φλώρινα , σσ. 301-329.
- Ανδρέου Α., Ηλιάδου-Τάχου Σ.(2009). *Εκλογικές συμπεριφορές στη Δυτική Μακεδονία (1915-1936)*. Στο: *Πρακτικά του ΚΘ & ΚΗ Πανελλήνιου ιστορικού Συνεδρίου της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας*. Θεσσαλονίκη: Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, σσ. 464-485
- Ανεστόπουλος Κ.Α. (1965). *Μακεδονικός Αγών 1903-1908*, Θεσσαλονίκη: [χ.ο]
- Αραμπατζή Χρ. (2015). *Διδακτορική Διατριβή: Εγκαταστάσεις των Προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: Εθνικό αρχείο Διδακτορικών Διατριβών
- Βακαλόπουλος Α. (2005). *Νέα Ελληνική Ιστορία 1205-1985*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας
- Βακαλόπουλος Α. (1993). *Το Μακεδονικό Ζήτημα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Βακαλόπουλος Κ. (2006). *Η γενοκτονία και η προσφυγιά του Ελληνισμού*. Θεσσαλονίκη: Τζιαμπήρης-Πυραμίδα
- Βακαλόπουλος Κ. (1986). *Νεότερη Ιστορία της Μακεδονίας 1830-1912*. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος
- Βακαλόπουλος Κ. (1991). *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού-Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Βέρρου Θ. (2008). *Τοπωνύμια και διοικητική κατανομή οικισμών Μακεδονίας, Μεταβολές στον 20^ο αιώνα*. Θεσσαλονίκη: Studio Press
- Βοσκοπούλου Χρ. (2018). *Οι σιδηροδρομικοί σταθμοί Αμυνταίου-Φλώρινας*. Φλώρινα [χ.ο]
- Βούρη Σ. (1988). *Η ελληνική εκπαίδευση στο σαντζάκι Μοναστηρίου, 1870-1904*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
- Βούρη Σ.(1992). *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια, Η περίπτωση της ΒΔ Μακεδονία, 1870-1904*. Αθήνα: Παρασκήνιο
- Βούρη Σ. (1994). *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας, Πολιτική και Εκπαίδευση 1875-1907*. Αθήνα: Παρασκήνιο
- Γατόπουλος Δ. (1914). *Η υποχώρησις του Σόροβιτς επί τη βάσει των επίσημων εκθέσεων*. Αθήνα: Γ. Βασιλείου & Ε. Κουκλάρα
- Γιαννόπουλος, Κ.(2009). *Από το Δάσκαλο στον Επιθεωρητή, Η περίπτωση του Β. Παπαγεωργίου*. Διδακτορική Διατριβή, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας, Ιωάννινα
- Cohen L., Manion L. (1994). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Γούλη Χρ., Καύκουλα Ε. (2004). *Η Εκπαίδευση κατά την περίοδο του Ελευθερίου Βενιζέλου. Εισήγηση στο 3^ο Διεθνές Συνέδριο για την Ιστορία της Εκπαίδευσης, 1-3 Οκτωβρίου 2004, Πάτρα*
- Γούλιος Π. (2004). *Οι λίμνες Βεγορίτιδας και Πετρών της περιοχής Αμυνταίου, Ιστορική Παράδοση και Οικολογική προσέγγιση*. Φλώρινα :Ιδιωτική
- Γούλιος Π. (2004). *Τα αμπέλια στην περιοχή Αμυνταίου και ιδιαίτερα στον Άγιο Παντελεήμονα, Ιστορική Παράδοση – Παραγωγή – Προοπτική*. Φλώρινα :Ιδιωτική
- Γούναρης Κ. Β.(2000).*Στις όχθες του Υδραγόρα.Οικογένεια,Οικονομία και Αστική Κοινωνία στο Μοναστήρι, 1897-1911(πρόλογος Μίμη Σουλιώτη).*Αθήνα: Στάχυ
- Γούναρης Κ. Β. *Η Ιστοριογραφία και Χαρτογραφία του Μακεδονικού Ζητήματος στο: Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα(IMMA)*

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Γούναρης Κ. Β. (1992). Οικονομικές εξελίξεις στην Μακεδονία 1430-1912, στο: *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία, Ιστορία, Κοινωνία, Οικονομία, Πολιτισμός* (επιμ. Κολιόπουλος Ι., Χασιώτης Ι), Θεσσαλονίκη: Εκδ. Παπαζήσης και Παρατηρητής,
- Δημητριάδης Β. (1973). *Η Κεντρική και η Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί*. Θεσσαλονίκη: Μακεδονική Βιβλιοθήκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
- ΔΙΣ/ΓΕΣ (χχ), *Εκθέσεις περί των υπό της 5ης Μεραρχίας Πεπραγμένων από της ενάρξεως των εχθροπραξιών μέχρι την 3 Νοεμβρίου 1912*, χτε: αε, σσ. 14-28.
- ΔΙΣ/ΓΕΣ (1987), *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα: ΔΙΣ, σσ. 38-39, 67-73.
- Δορδανάς Ε. (2002). *Αντίποινα των γερμανικών αρχών Κατοχής στη Μακεδονία 1941-44*. Θεσσαλονίκη: Διδακτορική Διατριβή
- Δραγούμης Ίων (1986). *Φύλλα Ημερολογίου Ε', 1913-17*. Αθήνα: Εκδ. Ερμής
- *Εκατό χρόνια σιδηροδρομικής σύνδεσης Θεσσαλονίκης - Έδεσσας - Μοναστηρίου* (1992). Έδεσσα: Δήμος Έδεσσας
- Ζάγκος Χρ. (2006). Επαρχιακός τύπος και τοπική κοινωνία στη Φλώρινα, στο: *Όψεις της Δυτικής Μακεδονίας*. Φλώρινα: Βιβλιολογεϊόν, σελ. 105
- Ηλιάδου – Τάχου Σοφία (2011). *Η Εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1914), Από τα αρχεία των Μητροπόλεων Σερβίων-Κοζάνης, Σισανίου, Καστοριάς, Μογλενών, Πελαγονίας, Πρεσπών και Αχριδών*. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος
- Ηλιάδου-Τάχου Σοφία (2006). *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του μακεδονικού ζητήματος. Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας*. Αθήνα: Gutenberg
- Ηλιάδου-Τάχου Σοφία (2003). *Ο Ελληνισμός του Μοναστηρίου Πελαγονίας. Κοινοτικός βίος και εκπαίδευση, μέσα από τους φακέλους της Ιεράς Μητροπόλεως Πελαγονίας του Αρχείου της γενικής Διοίκησης Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος
- Ηλιάδου-Τάχου Σ., Ανδρέου Α. (2014). Όψεις της εαμικής εκπαιδευτικής πολιτικής στη Δυτική Μακεδονία. Οι θεσμοί της εκπαίδευσης των σλαβοφώνων. Στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Η Δυτική Μακεδονία. Από την ενσωμάτωση στο Ελληνικό κράτος μέχρι σήμερα»*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σσ. 253-275
- Ηλιάδου-Τάχου Σ. (2006). *Η εκπαιδευτική κατάσταση στη Δυτική Μακεδονία την περίοδο 1912-1941, μέσα από τις Εκθέσεις των Επιθεωρητών της Δυτικής Μακεδονίας (πρώτη αποτύπωση)*. Στο: *Όψεις της Δυτικής Μακεδονίας*, Φλώρινα: Βιβλιολογεϊόν, σσ. 287-329

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Ηλιάδου-Τάχου Σ. (2006). «Εξελληνισμός των ξενόφωνων: Όψεις της εκπαιδευτικής πολιτικής στη Μακεδονία 1912-1936. Το παράδειγμα του νομού της νας», *Κλειώ*, τ. 2, σσ.113-147.
- Ηλιάδου-Τάχου Σ. (2006). Όψεις του Μακεδονικού Ζητήματος. Εκπαιδύοντας δασκάλους για τα ξενόφωνα σχολεία της Ελληνικής Μακεδονίας (1912-1936). Στο: (Χρ. Τζήκας επιμ.) *Ζητήματα ιστορίας και ιστοριογραφίας της εκπαίδευσης, Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σσ. 229-251
- Ηλιάδου-Τάχου Σ. (2004). Γλωσσικά, εθνικά και παιδαγωγικά ζητήματα στην εκπαίδευση της Μακεδονίας (1912-1936). Το παράδειγμα του νομού Φλώρινας. Στο: *3ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Οκτώβριος 2004, Πάτρα, Ηλεκτρονική Δημοσίευση Πρακτικών* <http://www.elemendu.upatras.gr/eriande/index.htm>
- Ηλιάδου-Τάχου Σ. (2003). «Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στις Νέες Χώρες την περίοδο 1918-1927: Το παράδειγμα του νομού της Φλώρινας». *Θέματα ιστορίας της εκπαίδευσης*, τ. 2, σσ. 25-55.
- Ηλιάδου-Τάχου Σ. (1997). «Το κοινοτικό σχολείο στη Δ. Μακεδονία στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα. «*Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τ. 9, σσ. 65-71, Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ
- Ηλιάδου-Τάχου Σ. (1996). «Το ελληνικό κράτος και ο σχολικός θεσμός στον υπόδουλο ελληνισμό. Απόπειρα δημιουργίας νέου θεσμικού πλαισίου μέσα από τη νομιμοποίηση του θεσμού της Σχολικής Επιθεώρησης στη Μακεδονία το 1907». *Μακεδονικά*, τ. Λ, σσ. 291-312, Θεσσαλονίκη: ΕΜΣ
- Ηλιάδου-Τάχου Σ. (1997). Οι δομές της Κοινοτικής Εκπαίδευσης στη Φλώρινα στα τέλη του 19^{ου} και αρχές 20^{ου} αιώνα, στο: *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την τουρκοκρατία πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, Ν.Π.Τερζής-Σ.Ζιώγου (επιμ.). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 259
- Ηλιάδου-Τάχου Σ., «Ο δομές της κοινοτικής εκπαίδευσης στην εκκλησιαστική επαρχία Μογλενών», περιοδικό *Αριστοτέλης*, τεύχος 241-2, 1997, σελ.9-89
- Θεοδώρου Β.,Καρακατσάνη Θ. (2002).Υγιεινής Παραγγέλματα: το ενδιαφέρον για την υγεία των μαθητών και η υπηρεσία σχολικής υγιεινής τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Στο: *2^ο Διεθνές Συνέδριο .Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα* . 4-6 Οκτωβρίου 2002, Πάτρα
- Ιορδάνογλου Α. (1993-4). Οθωμανικές Επετηρίδες του Βιλαετίου Μοναστηρίου. *Μακεδονικά*, τόμος 29, σελ. 310

 Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Καλαφάτη Ε.(1988). *Τα σχολικά κτίρια της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης(1821-1929). Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς
- Καραθανάσης Α.(1996). *Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Καρατζάς Ιωάννης (2004). Ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού των οικισμών του Ν. Φλώρινας από τον πρώτο εκλογικό κατάλογο της υποδιοικήσεως Φλώρινας 1914 . στο: *Πρακτικά Συνεδρίου « Φλώρινα 1912-2012»*, Φλώρινα,σελ. 665-683
- Κασίδου Σ., Γκόλια Β., Δαϊκόπουλος Γ. , Ανδρέου Α., (2004). Όψεις της Οθωμανικής και μετα-οθωμανικής Φλώρινας από τις γαλλικές καρτ-ποστάλ. Στο: *Πρακτικά Συνεδρίου «Φλώρινα 1912-2002»: Ιστορία και Πολιτισμός/Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών (Α.Π.Θ.)*, Φλώρινα
- Κολιόπουλος Ιωάννης (1995). *Λεηλασία Φρονημάτων* .τ.1 Θεσσαλονίκη:Βάνιας
- Κόντης Β. (1992). Η Μακεδονία από τους Βαλκανικούς πολέμους έως τη Συνθήκη της Λωζάννης (1912-1923) Στο : *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία. Ιστορία-Οικονομία-Κοινωνία-Πολιτισμός*, (επιμέλεια Κολιόπουλου- Χασιώτη), τ.Ι,Θεσσαλονίκη: Παπαζήσης και Παρατηρητής.
- Κουλούρη Χρ. (1988). *Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914)*.Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς
- Κυρίδης Αργ., Γκόλια Π., Τραϊανού Ε.(2006), Η Εμποροπανήγυρις του Αμυνταίου (1965-2005) , Ανάγνωση αρχειακού υλικού Στο: *Όψεις της Δυτικής Μακεδονίας* , Φλώρινα : Βιβλιολογεΐον
- Λέφας Χ. (1942). *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*. Αθήνα: ΟΕΣΒ
- Λιάνης Θ. (1999). *Αμύνταιο: Μικρό ιστορικό περίγραμμα για την πόλη*. Έκδοση του Πολιτιστικού Οργανισμού Πρεσπών
- Λούστας Ν.(1998). *Η Ιστορία του Νυμφαίου – Νεβέσκας Φλωρίνης, Συμβολή των Νυμφαιωτών στην εθνική, ιστορική, οικονομική , πολιτιστική και παραδοσιακή ζωή του*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη
- Μαργαρίτης Γ. (1993). *Από την ήττα στην εξέγερση, Ελλάδα: Άνοιξη 1941-Φθινόπωρο 1942*. Αθήνα: Ο Πολίτης
- Μαυρογορδάτος Γ.(1992).*Το ανεπανάληπτο επίτευγμα*. Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 9,σελ. 9.

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Μαυρομματής Β., Μαζαρακίδου Α. (1990). Πρώτες ιστορικές πληροφορίες για τη σιδηροδρομική σύνδεση Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου στα τέλη του 19^{ου}. *Περιοδικό Θεσσαλονίκη, Επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης*, τ. 2,σελ.230-2
- Μιχαηλίδης Ι. (1999). Μειονοτικές ευαισθησίες και Εκπαιδευτικά προβλήματα: Η περίπτωση του Abecedar. Στο: *Γλώσσες, αλφάβητα και εθνική δεολογία στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια*(επιμέλεια Κ., Τσιτσελίκης), Αθήνα: Εκδόσεις ΚΕΜΟ, σελ. 117-144
- Μιχαηλίδης Ι. (1997). *Σλαβόφωνοι και πρόσφυγες. Πολιτικές συνιστώσες μιας οικονομικής διαμάχης, Ταυτότητες στην Μακεδονία*. Αθήνα: Παρατηρητής
- Μουτσόπουλος Κ.Ν. (2003). *Οι εκκλησίες του Νομού Φλώρινας*. Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης
- Μουτσόπουλος Ν., Βακαλόπουλος Κ., Κεσόπουλος Αρ.,(2006). *Αλησμόνητες Πατρίδες, Η Άνω Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Τζιαμπίρης -Πυραμίδα
- Μπουζάκης Σ. (1994). *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Τόμος Α' 1913-1929*. Αθήνα: Gutenberg (Γιώργος και Κώστας Δαρδανός κείμενα, επιμέλεια σειράς)
- Μπουζάκης Σ. (2002). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*. Αθήνα: Gutenberg (Γιώργος και Κώστας Δαρδανός κείμενα επιμέλεια σειράς)
- Μυλωνάς Θ. (2010). *Σχης Παπαπέτρου Ιωάννης, Συμμετοχή στους Πολεμικούς Αγώνες του Έθνους και στην Εθνική Αντίσταση 1941-44*. Αμύνταιο: Μέλισσα
- Ναλμπάντη Α. (1994). Οι φωτογραφίες της γραμμής Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου στο Αλεξάνδρεια. *Σιδηρόδρομος και πόλη (1894-1994)*, Αφιερωματική έκδοση για τα 100 χρόνια σιδηροδρομικής σύνδεσης Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου και η επίδραση στην Αλεξάνδρεια. Αλεξάνδρεια: Δήμος Αλεξάνδρειας
- Παπαδημητρίου Δ. (2005). *Οι σιδηρόδρομοι στον βορειοελλαδικό χώρο 1871-1965*. Καλαμαριά: Εκδ. Μουσείο Φωτογραφίας, Χρ. Καλεμκέρης
- Παπαδόπουλος Κ. (2013). *Όταν οι μνήμες συναντούν τις λέξεις*. Θεσσαλονίκη: α.ε
- Παπαδόπουλος Στ.(1970). *Η κοινωνική και εκπαιδευτική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
- Παπαναστασίου Πέτρου Στ. (1960). *Θυσίες και Αγώνες στη Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: αε, σσ. 91.
- Παπαπολυβίου Πέτρος (1993). Η συμμετοχή της Κύπρου στους Βαλκανικούς πολέμους στο: *Η Ελλάδα των Βαλκανικών πολέμων 1910-11*. Αθήνα: εκδόσεις ΕΛΙΑ

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Παπαστάθης Χ. (1984). *Οι κανονισμοί των ορθοδόξων ελληνικών κοινοτήτων του οθωμανικού κράτους και της Διασποράς*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Παπαφλωράτος Ι. (2014). *Η Ιστορία του ελληνικού στρατού (1833-1949)*. τ. ΙΙ, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλα
- Πελαγίδης Ε. (1994). *Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία (1923-30)*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Πέπης Δ.(1966). «Η πνευματική κίνηση στον Νομό Φλώρινας πριν από την απελευθέρωση», *Αριστοτέλης*, τ.59-60
- Πιπίνης Κ. (2005). «Οδοιπορικό στους ελληνικούς σιδηροδρομικούς σταθμούς», *Αρχιτέκτονες*,τ.51
- Rouqueville Francois (2011). *Ταξίδι στη Δυτική Μακεδονία (Άνοιξη 1806)*, Θεσσαλονίκη:Αφοί Κυριακίδη
- Πυργιωτάκης Ι.(1998). *Η ελληνική εκπαίδευση από την ανασύσταση του Νέου Ελληνικού Κράτους ως τον Μεσοπόλεμο*. Στο: «Ελλάς», Τόμος Β', Αθήνα: Πάπυρος
- Richter Η.(1984) .Η Συμφωνία της Βάρκιζας και τα αίτια του Εμφυλίου Πολέμου , στο:(επιμ.Ιατρίδης) *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-50. Ένα Έθνος σε κρίση*. Αθήνα : Θεμέλιο
- Ρούκαλης Α. (1969) «Συμβολή εις την ιστορίαν της Ιεράς Μητροπόλεως Μογλενών», *Αριστοτέλης*, τεύχος 73-4
- Σαμσάρης Δ.(1989). *Ιστορική Γεωγραφία της ρωμαϊκής επαρχίας Μακεδονίας. Το τμήμα της σημερινής Δυτικής Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
- Σαραντόπουλος Φ. (2013). *Εμπρός δια της λόγχης - Η μεγάλη εξόρμηση (1912-1913)*. Αθήνα: Νίδα Α.Ε.
- Σκουτέρη - Διδασκάλου Ελεονώρα (1992). Όψεις του παραδοσιακού πολιτισμού της Μακεδονίας (19ος αρχές 20ου αιώνα) στο : *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία, Ιστορία, Κοινωνία, Οικονομία, Πολιτισμός*, (επιμ. Κολιόπουλος Ι., Χασιώτης Ι), Θεσσαλονίκη:Εκδ.Παπαζήσης και Παρατηρητής.
- Σταματελάτος Μ. & Βάμβα Σταματελάτου Φ. (2012). *Γεωγραφικό Λεξικό της Ελλάδος*. Αθήνα: ΤΑ ΝΕΑ [εφημερίδα].
- Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων (1970). *Η δράσις του συλλόγου κατά την εκατονταετία 1869-1969*. Αθήναι
- Σύλλογος Φίλων Σιδηροδρόμου (1996). *Οι Ελληνικοί Σιδηρόδρομοι, Η διαδρομή τους από το 1869 έως σήμερα*. Αθήνα: εκδ. Μίλητος

 Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Σφέτας Σπ. (1996). Ανεπιθύμητοι σύμμαχοι και ανεξέλεγκτοι αντίπαλοι: Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΝΟΦ στη διάρκεια του εμφυλίου. *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τ. 8, σελ. 211-246
- Σχινάς Θ. Ν. (1886). *Οδοιπορική σημειώσις Μακεδονίας, Ηπείρου, Νέας Οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας, 16^ο*, Αθήνα: Messenger d' Athenes
- Τανιμανίδης Π. (1992). *Ποντιακοί Οικισμοί*. Τόμος Β', Θεσσαλονίκη: Σωματείο Παναγία Σουμελά
- Τζημόπουλος Δ. Γ. (1974). *Η απελευθέρωση της Δυτικής Μακεδονίας από την τουρκική σκλαβιά*. Θεσσαλονίκη: α.ε
- Τζουμέρκας Π. (2004). *Το ατύχημα Σόροβιτς και η τύχη της πόλεως κατά τον Α' Βαλκανικό πόλεμο, Χριστιανική Μακεδονία. Πελαγονία-Μια άλλη Ελλάδα, Θεσσαλονίκη-Αχρίδα*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. University Studio-Press
- Todorov N. (1986). *Η Βαλκανική πόλη 15^{ος}-19^{ος} αιώνας*, τόμος Α' και Β'. Αθήνα: Θεμέλιο-Ιστορική Βιβλιοθήκη
- Τσάμη Α. (2008). *Ηρωικές μορφές του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή Φλώρινας 1902-8*. Θεσσαλονίκη: Αμφικτυονία Ελληνισμού
- Τσάμη Α. (2011). *Αναμνήσεις από το έπος του '40 και την Κατοχή 1941-44 στον Νομό Φλώρινας*. Φλώρινα: Αφοί Παπακοσμά
- Τσότσος Γ. (2011). *Ιστορική Γεωγραφία της Δυτικής Μακεδονίας, Το οικιστικό δίκτυο 14^{ος}-17^{ος}*. Αθήνα: Εκδ. Αντ. Σταμούλη
- Φίλος Μ. Στ. (1984). *Το χρονικό ενός θεσμού, Η διοίκηση και η εποπτεία της εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150ετία 1832-1982*. Αθήνα: Εκδόσεις Βιβλία για όλους
- Φραγκίσκος Ισίδωρος (1914). *Πολεμικό Ημερολόγιο οπλίτη της 7ης κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο 1912-13*. Αλεξάνδρεια: Ελεύθερη Σκέψη
- Φωτιάδης Κ., Ηλιάδου-Τάχου Σ., Σεχίδης Κ., Αμαραντίδου Κ., Πουγαρίδου Π. (2014). Η περιοχή της Φλώρινας πριν και μετά τον εμφύλιο πόλεμο μέσα από τις αναφορές των Επιθεωρητών της εκπαίδευσης και την αναφορά της οργάνωσης «Near East Foundation» (1949). Στο: *Πρακτικά Συνεδρίου .Η Δυτική Μακεδονία από την ενσωμάτωσή της στο ελληνικό κράτος μέχρι σήμερα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σσ. 304-316.
- Φωτιάδης Κων/νος, Ηλιάδου-Τάχου Σοφία (2009). Η αποκατάσταση και η εξέλιξη των προσφύγων στην περιοχή της Φλώρινας: Από τη δίνη του αυτοπροσδιορισμού στη δυναμική της ενεργητικής παρουσίας. Στο: *Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία. Από την τραγωδία στην εποποιία*, Αθήνα: Μίλητος

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Φωτιάδης Κων/νος (2004). Το προσφυγικό ζήτημα στο νομό της Φλώρινας μέσα από τις πηγές της τοπικής ιστορίας. Στο: *Πρακτικά Συνεδρίου'' Φλώρινα 1912-2002- Ιστορία και Πολιτισμός''*, Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Χαλκιάοπουλος Αθ. (1910). *Μακεδονία, Βιλαέτια Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου*. Αθήνα: Εκ του τυπογραφείου Νομικής, Λ.Χ.Βεργιανίτου
- Χατζηκυριακού Γ.(1962). *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιόδου ανά την Μακεδονία (1905-6), Κεφάλαιον Ζ', Σόροβιτς – Μοναστήριον*, (Πρόλογος Β. Χατζηκυριακού, Εισαγωγή Β. Λαούρδα). Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
- Χατζηστεφανίδης Θ. (1990). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*. Αθήνα: Παπαδήμας

ΣΥΛΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑ

- Κακκαβάς Π. Νικήτας (Επιμ.έκδοσης-Συλλογικός τόμος). *Αμύνταιο, Συντηρητές Μνήμης, Ιστορίες από την ιστορία μιας πολίχνης* (2013), Θεσσαλονίκη: iwritepublications
- *Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία, Από την τραγωδία στην εποποιία (επιμ. Κολιόπουλος Ι. – Μιχαηλίδης Ι.)*(2009), Αθήνα: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
- *Μακεδονία, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού* (συλλογικό έργο) (1982), Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών
- Ο γάμος στην περιοχή Αμυνταίου (εργασία μαθητών Γυμνασίου Αμυνταίου στο πλαίσιο του προγράμματος ΕΠΕΑΕΚ ,ΙΙ), Αμύνταιο: Έκδοση Δήμου Αμυνταίου
- *Η Δυτική Μακεδονία από την ενσωμάτωσή της στο ελληνικό κράτος έως σήμερα, Συλλογικό (Επιμέλεια Φωτιάδης Κ. , Ηλιάδου - Τάχου Σ. , Βλασίδης Βλ.)* (2014), Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο
- *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία, Ιστορία – Οικονομία – Κοινωνία – Πολιτισμός (Επιμέλεια Κολιόπουλος Ι., Χασιώτης Ι.)* (1992), Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παπαζήσης και Παρατηρητής
- *Πρακτικά Συνεδρίου «Φλώρινα 1912-2002. Ιστορία και Πολιτισμός»* (2004), Φλώρινα, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας και Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών (Α.Π.Θ.)
- *Όψεις της Δυτικής Μακεδονίας* (2006), Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα: Βιβλιολογεΐον
- Τερζής Π.Ν.-Ζιώγου Σ.(επιμέλεια)(1997). *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία, Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη

Η εκπαίδευση και η κοινωνία στο Αμύνταιο από τον 19^ο αιώνα έως το 1950

- Γκόλια Π., Ηλιάδου-Τάχου Σ., Κασίδου Στ., Κυρίδης Α., Φωτιάδης Κ., Δάσκαλοι «Φρενοπαθείς» και Διδασκαλίες «Κωμωδίες». Η αξιολόγηση των δασκάλων και διδασκαλισών της εκπαιδευτικής περιφέρειας Φλώρινας από τους Επιθεωρητές Δημοτικής Εκπαίδευσης, 1926-1967, στην *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Νο 18*, Ιωάννινα, 2005, σελ. 7

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ιωαννίδης Βαγγέλης (2008), «*Ελευθέρια Αμυνταίου. Η αλήθεια για την καθιέρωση της Επετείου*», προσβάσιμο στο: <http://vaggelisisioannidis.blogspot.gr/2010/10/blog-post.html>
- Καραγιάννης Β.Π.(2015), «*Μικρά τοπικά Ιστορικά*», προσβάσιμο στο: <http://www.kozan.gr/post/226477>
- Σαν σήμερα.gr., «*Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος*» προσβάσιμο στο: <http://www.sansimera.gr/articles/840>
- Μογλενίδης Ηλίας, *Το Ατύχημα Σόροβιτς και η Απελευθέρωση του Αμυνταίου (Νοεμβρίου 1912) Ιστορική, Στρατιωτική, Εκκλησιαστική προσέγγιση*, Πemptousia (www.pemptousia.gr), 20 Νοεμβρίου 2018
- Ηλιάδου-Τάχου Σοφία, *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Άνω Μακεδονία (Μοναστήρι - Αχρίδα) την περίοδο 1840-1914*, Στην Ημερίδα: Εκκλησία - Μακεδονία-Ελλάδα: Τρεις ταυτόσημοι αιώνια αξίες και οντότητες. 105 χρόνια απελευθέρωσης της Μακεδονίας από τον Οθωμανικό ζυγό, Πνευματικό Κέντρο Αμυνταίου, 5/11/2017(www.pemptousia.gr)
- Τζουμέρκας Παναγιώτης, *Το ατύχημα της 5^{ης} Μεραρχίας και η τύχη της περιοχής Αμυνταίου κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο*, Στην Ημερίδα: Εκκλησία - Μακεδονία-Ελλάδα: Τρεις ταυτόσημοι αιώνια αξίες και οντότητες. 105 χρόνια απελευθέρωσης της Μακεδονίας από τον Οθωμανικό ζυγό, Πνευματικό Κέντρο Αμυνταίου, 5/11/2017(www.pemptousia.gr)
- Εκπομπή «Εκατογραφία» ET3, *Το Ατύχημα Σόροβιτς*, 24 Φεβρουαρίου 2014
- Florina Press, 18/7/2013
- Επίσημη ιστοσελίδα Δήμου Αμυνταίου www.amyntaio.gr (Δήμος Αμυνταίου, Φυσικός Προορισμός, Ιστορία-Μνημεία-Λαογραφία-Παραγωγικές Δραστηριότητες-Φυσικό Περιβάλλον-Λίμνες-Ορεινοί Όγκοι-Περιοχές Natura-Τουρισμός)

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ-ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- Αριστοτέλης, τεύχη: 1(1957), 3-4(1957), 7(1958), 10(1958), 15(1959), 21(1960), 35-36(1962), 49-50(1965), 59-60(1966), 73-74(1969), 103(1974),117-8(1976), 158(1983), 201(1990), 241-2(1997)
- Εταιρία Φλώρινας, τεύχη:13(1993), 17/18(1994), 22(1995), 37(2003)
- Μακεδονική Ζωή, τεύχη: 6, 23, 40, 48, 60, 102, 148, 186
- Βαλκανικά Σύμμεικτα, τεύχη: 8(1996), σελ.211-246 και 9(1997), σ.345
- Σιβένας Ν., Το πρώτο σφύριγμα τρένου στην Έδεσσα, *Σιδηροδρομικά Νέα*, 9 Απριλίου 2017
- Εφημερίδα Μακεδονία, φύλλα: 1/9/1913, 29/8/1918, 20/7/1925, 7/2/1926 και 9/2/1926, 15/6/1926
- Εφημερίδα Έλεγχος, φύλλα: 19/2/1926, 17/6/1926, 2/9/1926, 30/10/1926, 18/1/1929, 31/5/1930, 29/6/1930
- Εφημερίδα Ηχώ της Μακεδονίας, φύλλα: 19/5/1924 και 24/3/1929
- Εφημερίδα Φωνή του Λαού, φύλλα: 24/4/1926, 18/12/1926, 22/1/1927, 29/1/1927 και 6/7/1927
- Εφημερίδα Δυτική Μακεδονία Καστοριάς, φύλλο 5/10/1930
- Εφημερίδα Ελεύθερο Βήμα, φύλλο 4/9/1924/5
- Εφημερίδα Μακεδονικά Νέα, φύλλο 4/9/1924/5
- Εφημερίδα Εφημερίς των Βαλκανίων, φύλλο 2/2/19263
- Περισκόπιο Αμυνταίου, φύλλα: 17/10/2011, 318-30/9/2019, 319- 15/10/2019
- Μησιάλης Κ., Ερμής Αμυνταίου...99 χρόνια ιστορία, *Περισκόπιο*, 26 Νοεμβρίου 2017

ΤΑΙΝΙΕΣ ΜΙΚΡΟΥ ΜΗΚΟΥΣ

- «Αμύνταιο, Η πολιτεία των λιμνών», του Χρήστου Σκούρα (Παραγωγή Δήμος Αμυνταίου 2015)
- «Κρίνα στο χιόνι», του Χρήστου Σκούρα (Παραγωγή Δήμος Αμυνταίου, Συλλεκτική Έκδοση 2016)

ΔΙΗΜΕΡΙΔΑ ΓΙΑ ΑΜΥΝΤΑΙΟ

- 1^η Δημερίδα Τοπικής Ιστορίας Αμυνταίου: «Ιχνηλατώντας τα μονοπάτια της Τοπικής Ιστορίας του Αμυνταίου, ψηφίδας του Πολιτισμικού Μωσαϊκού της Δυτικής Μακεδονίας»(συνεργασία Δήμου Αμυνταίου και Γυμνασίου Αμυνταίου), Σάββατο και Κυριακή 2-3 Φεβρουαρίου 2019, Πνευματικό Κέντρο Αμυνταίου.